

# TERORIZUOJAMA IR NAIKINAMA LIETUVA 1938-1991

**J. P. KEDYS** autorius-redaktorius  
**DESTRUCTIVELY TERRORISED LITHUANIA**  
1938-1991.

For English summary of this book see page 399

Pavergtos tautos prakeikė Staliną,  
Vakarų vadai jį garbino!  
The captive nations condemned Stalin-  
Western leaders glorified him!



Teherano konferencijos metu 1943 11 28 Stalinas bučiuoja Anglijos Karaliaus Jurgio VI dovanotą Auksinį kardą. Žiūrint iš priekio kairėje W. Čerčilis, dešinėje V. Molotovas už jų Sovietų karininkai.

During the Teheran Conference on 28.11.1943 Stalin kisses the Sword of Honour sent to him by King George VI of Britain. Facing him is Churchill with Molotov on his left. Behind are Red Army officers. For more information see the end of the English chapter, page 430

**J. P. KEDYS**

**TERORIZUOJAMA  
IR NAIKINAMA LIETUVA  
1938-1991**

1994

UDK - 947-45  
Ke 21

**Leidėjas – "Ryto" spaustuvė. Baltijos pr. 10, Klaipėda, Lietuva.  
Tel. 3-94-00. Faksas 30261.**

**Generalinis direktorius A. Skyrius  
Gamybės skyriaus viršininkė G. Blyžienė  
Formų paruošimo cecho viršininkė R. Rimkienė  
Spaudos cecho viršininkas E. Šilgalis**

**1994 08 24**

# Turinio lentelė

Autoriaus-redakatoriaus įžanga. J. P. Kedys.....	5
I. Lenkijos ultimatumas Lietuvai. J. P. Kedys.....	7
II. Vokietijos ultimatumas. J. P. Kedys.....	17
III. Ribentropo-Molotovo paktas: sąmokslas į karą. J. P. Kedys.....	26
IV. Lietuva paskelbia neutralitetą. J. P. Kedys.....	46
V. Sovietų S-gos ultimatumas Lietuvai ir jos okupacija. J. P. Kedys.....	49
VI. Antras pasaulinis karas. J. P. Kedys.....	68
VII. Sukilimas 1941. J. P. Kedys.....	106
VIII. Atlanto Charta. J. P. Kedys.....	121
IX..Plataus masto partizaninės kovos. J. P. Kedys.....	126
X. Lietuvos gyventojų deportacijos 1940-1952. E. Grunskis.....	148
XI. Nacistų okupacinio režimo politika Lietuvoje 1941-1944 m. A. Bubnys ...	187
XII. Lietuvių antinacinė rezistencija 1941-1944 m. A. Bubnys.....	193
XIII. Sovietų S-gos-Vakarų santykiai 1953-1985. J. P. Kedys.....	206
XIV. Pogrindžio disidentinė veikla 1956-1985. J. P. Kedys.....	219
XV. Lietuvių tauta ir tautinės mažumos. J. P. Kedys, dr. J. Jasaitis.....	225
XVI. Iš pagrindžio pasirodo viešas tautinis pasireiškimas – kova už nepriklausomybę. J. P. Kedys.....	251
XVII. Blokada 19 4 1990 ir žudynės 13 1 1991. J. P. Kedys.....	268
XVIII. Gorbačiovo imperijos pakasynos. J. P. Kedys.....	272
XIX..Kas sukūrė Sovietų S-gą ir kas ją sunaikino? J. P. Kedys.....	296
XX. Politinių pabėgėlių politinė ir kultūrinė veikla. J. P. Kedys.....	313
XXI. Vyriausias Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas (VLIKas). J. P. Kedys.....	332
XXII. Diplomatinės kovos dėl Mažosios Lietuvos. K. Budginas.....	339
XXIII. Amerikos Lietuvių Taryba (ALT). A. Budreckis.....	346
XXIV. Lietuvos batalionai vokiečiųmetyje. B. Raugas.....	352
XXV. Vietinės rinktinės tragedija. A. Kramilius.....	366
XXVI. Lietuvių karių veteranų sąjunga. B. Raugas.....	376
XXVII. Vladas Putvinskis Lietuvos šaulių s-gos kūrėjas. V. Patašius.....	384
XXVIII. Lietuvos katalikų bažnyčios kronika. L.K.S.....	388
XXIX...Niurnbergo Tribunolas – tarptautinės teisės išniekinimas. J. P. Kedys	393
XXX. Berlyno blokada. J. P. Kedys.....	395
XXXI. Destructively Terrorised Lithuania 1938-1991 (Knygos santrauka anglų kalba). The American Society For Defence of Tradition, Family And Property collected 5.218.520 signatures for Lithuania's Idependence. T.F.P.	399
XXXII. Sąrašas asmenų, prisidėjusių prie knygos išleidimo. J. P. Kedys.....	427
Priedas: autorių-redaktorius politikos sukuriuose.....	430
a) Gen. Skučo ir dir. Povilaičio drama mažame pasienio kaimely. J. P. Kedys, Virginija Skučaitė.....	430

b) Jurbarko priešbolševikinis pagrindis. J. P. Kedys.....	438
c) Pirmasis – Bezmėno pagrindis. J. P. Kedys.....	449
d) Priešnacinis pagrindis. J. P. Kedys.....	450
e) Gen. Raštikis pralenda pro Geležinę uždangą. J. P. Kedys.....	452
f) Kaip voldemarininkas Veteikis apgavo bolševiką Sniečkų? J. P. Kedys.....	453
g) Melnikaitės "Karžygiškas partizanizmas" – grynas melas. J. P. Kedys ..	455
h) Paleckis pasmerkia rusišką kolonializmą ir pasirašo už Lietuvos Nepri- klausomybę! J. P. Kedys.....	458
i) Politinė kelionė: nuo 17 2 1977 iki 24 5 1977. J. P. Kedys.....	461
j) Ištraukos iš gyvenimo. J. P. Kedys.....	466
k) Kodėl buvo sušaudytas skulptorius Grybas? ). P. Kedys.....	475
l) International Who's who of Intellectuals Tenth Edition 1993-1994. International Biographical Centre Cambridge England.....	475

# Autoriaus-redaktoriaus įžanga

Jau yra nusistovėjusi, beveik kaip taisyklė, tvarka, kad autorius pasikviečia gerai pažįstamą asmenį, duoda jam paskaityti būsimos knygos turinį ir suteikia jam reikalingas žinias apie save, o šis žmogus jau parašo knygos įžangą ir dažniausiai su tam tikrais pagražinimais. Aš bandysiu nukrypti nuo šios minėtos tvarkos, patiekdamas pats grynai sausus faktus apie knygos "Terorizuojama ir naikinama Lietuva 1938-1991" parašymą. Asmenines žinias apie save žiūrėkite skyrių: Priedas, gale knygos.

Lietuvių tautai atstačius antrą kartą savo Valstybę 11 3 1990, neteko laike dviejų metų pastebėti jokio sumanymo ir mėginimo, kad būtų bandyta užpildyti dar tuščią, bet tragiškiausią visos istorijos lapą tarp 1938 ir 1991 vieno veikalo apimtyje. Lankydamasis Lietuvoje pirmą kartą 1992 m. pavasarį, apsisprendžiau šį dar baltą istorijos lapą vienoje knygoje užpildyti ir apie tai paskelbiau daugely Lietuvos ir užjūrio laikraščiuose ir kalbėjau apie tai per radijo ir TV stotis 1992 ir 1993 m.

Dabar šis pažadas yra išpildytas su mažais pakeitimais nuo to meto paskelbto knygos turinio. Nors pavadinimas kalba apie 1938-1991 m., bet išleidimui vykstant 1994 m., tad kai kurie įvykiai yra paliesti ir 1993-1994 m.

Kadangi dabartinė lietuvių kalba yra taip gausiai užteršta svetimais žodžiais, tai kiek galėdamas stengiausi jų vengti. Taip pat vengiau vartoti žodį "tarybinė", kuris reiškia demokratiškai išrinktą atstovybę. Nei Sovietų Rusijoje nuo 1918 m. ir vėliau Sovietų Sąjūgo po 1922 m. ir pagaliau Lietuvoje po 15 6 1940 m. jokių demokratinių rinkimų nebuvo ir jokių tarybų negalėjo būti, tad vietoj jo vartoju žodį "Sovietinė".

Pačioje pradžioje galvojau visą šią knygą pats parašyti, bet vėliau nuomonę pakeičiau, norėdamas ją padaryti kaip stiliaus, taip ir turinio atžvilgiu įvairesnę, pakviesdamas keletą bendradarbių.

Daugely vietų rašoma Vakarai, arba amerikoniai, britai, prancūzai ir vokiečiai, bet dažniausiai šie žodžiai reiškia ne tautas, bet jų vyriausybes.

Kai kam gali atrodyti, jog kai kurie skyriai ar poskyriai maža turi bendro su Lietuva, kaip pavyzdžiui: Berlyno blokada, Niurnbergo tribūnas, 100 karų 1945-1987 ir t.t., bet jeigu paseksite partizanų ir vėliau pogrindininkų spaudą, tai rasite, kad jie labai sekė visus pasaulio įvykius, klausydami Anglijos BBC radijo, JAV "Amerikos balso", Vatikano radijo ir t.t. ir vėliau, tuos tarptautinius įvykius perdavė visai lietuvių tautai.

"Terorizuojama ir naikinama Lietuva 1938-1991" rašymas ir jos leidimas nėra susijęs su jokia politine organizacija, ūkine bendrove ir yra grynai išpildymas tautinių interesų.

Knygos gale yra apie 30 puslapių santrauka anglų kalba dėl dviejų priežasčių: a) jaunesnioji politinių pabėgėlių karta per gerą valandą galės susipažinti su Lietuvos kančių istorija, b) anglų kalba istorinė santrauka yra gera proga įteikti angliškai kalbančiam kaip dovaną arba pasiūlyti išigyti

kitų tautų bibliotekoms.

Kai 1992 ir 1993 m. lankydamasis Lietuvoje esu paskelbęs savo smulkų planą apie šį darbą, susilaukiau daugybę laiškų su noru man padėti įvairiausiais būdais ir visus juos stengiausi suregistruoti ir čia yra paskelbti, kaip įvairiai prisidėję fiziškai ir morališkai prie šio plano įgyvendinimo. Jeigu kieno nors pavardė būtų praleista, tai labai atsiprašau, nes tai ne iš blogos valios, bet gali būti laiškas buvo negautas, arba dėl apsikrovimo darbu pats per klaidą praleidau.

**Autorius-redaktorius**  
**J. P. KEDYS**

**1994**

# I. LENKIJOS ULTIMATUMAS LIETUVAI

Lietuvių tauta nepaprastai daug laiko, pastangų, lėšų ir žmonių aukų sudėjo bandydama išsilaikyti kaip laisva nepriklausoma tauta ir valstybė santykiuose su Lenkija nuo pat kunigaikščių laikų iki šio dramatiško ultimatumo įteikimo 1938 03 17.

Ultimatumas (nota) buvo įteiktas per Lenkijos įgaliotąjį ministrą ir nepaprastą pasiuntinį Taline (Estijoje) tą pačią vietą užimančiam Lietuvos atstovui su tokiais pasiūlymais:

1. Turint galvoje visų iki šiol įvykusių derybų neigiamus rezultatus, Lietuvos vyriausybės kovo 14 d. pasiūlymai negali būti priimti. (Lietuvos vyriausybė siūlė incidentui iširti sudaryti tarptautinę komisiją);
2. Vienintelis labiausiai atitinkantis padėtį sprendimas, Lenkijos vyriausybės nuomone,— užmegzti diplomatinius santykius be jokių išankstinių sąlygų;
3. Lietuvos vyriausybė turi pasiūlymą priimti per 48 val. nuo notos įteikimo. Diplomatiniai atstovai Kaune ir Varšuvoje turi būti paskirti ne vėliau kovo mėn. 31 d. Atsakymą prašoma duoti laike 48 valandų per pasiuntinį Taline;
4. Aukščiau patiektas pasiūlymas negali būti diskusijų objektas nei turinio, nei formos atžvilgiu. Neatsakymą arba kokius nors papildymus, ar rezervas Lenkijos vyriausybė vertins kaip jos pasiūlymo atmetimą. Tuo atveju ji savo interesus gins savo priemonėmis. Notą pasirašė Lenkijos ypatingas ir įgaliotas ministras Estijoje V. Pšesmickis. Ją įteikė Lietuvos pasiuntiniui Taline B. Dailidei kovo mėn. 17 d. 22 val. (Estijos laiku). Prie notos buvo pridėtas atsakymo teksto pavyzdys, kokį turėjo duoti Lietuvos vyriausybė priėmusi ultimatumą. Be sutikimo užmegzti diplomatinius santykius iki kovo 31 d., įsteigti pasiuntinybę, ji turėjo garantuoti, kad iki minėtos datos bus sudarytos sąlygos pasiuntiniams susisiekti su savo vyriausybėmis sausuma, upėmis, oru, paštu, telegrafu ir telefonu<sup>1</sup>.

Šio fakto akivaizdoje Lietuvos vyriausybė susisiekė su užsienio atstovybėmis ir paprašė, kad apie tai būtų painformuotos visų valstybių vyriausybės, suteikiant joms ultimatumo turinį ir užklauskiant jas apie jų pažiūrą į šį reikalą. Dauguma gautų pranešimų iš užsienio atstovybių rodė, kad yra patariama Lietuvos vyriausybei Lenkijos ultimatumą priimti. Sovietų ambasadorius Kaune pareiškė, kad Lietuva negali tikėtis jokios paramos iš Sovietų s-gos šiame konflikte su lenkais<sup>2</sup>. Taigi, esant tokiai padėčiai, Lietuvos vyriausybei teliko vienintelė išeitis priimti jau minėtą ultimatumą su pareiškimu, kad Lietuva nusilenkia jėgai, bet ne teisei<sup>3</sup>.

Nagrinęjant Lenkijos ultimatumą ir apskritai Lietuvos-Lenkijos santykius nuo 1918 metų, skiriama visa eilė priežasčių, privedusių prie to ultimatumo. Štai keletas svarbesnių iš jų: trukdymas Lenkijai plukdyti miško medžiagą Nemunu; trukdymas Lenkijai pasinaudoti Lentvario-Kaišiadorių geležinkelio linija; Lietuva nesilaikanti, kaip Tautų s-gos narys, savo įsipareigojimų, trukdydama Lenkijai ūkiškai bendrauti su kitais Tautų

s-gos nariais, nes Lietuva trukdo tarptautinį susisiekimą; Lietuvos autoritetinė vyriausybė laikosi per griežtai su Lenkija derybose; ypač įtempta tarptautinė Europos politika sąryšy su nacinės Vokietijos karinės jėgos išaugimu 1936-1938 metais ir visa eilė panašių kaltinimų. Visiems šiems klausimams išspręsti buvo bandyta tarpusavio derybose tarp Lietuvos ir Lenkijos ir visų Lietuvos vyriausybių tarp 1918-1938 ir jos visos baigdavosi nevaisingai.

Lenkija iš savo pusės užvedė visą ratą skundų dėl derybų tarptautinėse organizacijose: Tautų s-goj, Ambasadorių konferencijoj, Karo laimėtojų – Detantės stovykloje ir t.t. Deja ir čia principinio susitarimo nepavyko pasiekti. Kokios priežastys buvo to nesutarimo? Visais derybų atvejais pagrindinis Lietuvos reikalavimas buvo, kad Lenkija grąžintų jėga okupuotą Lietuvos šimtmečiais buvusią sostinę Vilnių ir jį supančias teritorijas, kas Lenkijai niekad nepriklausė prieš okupaciją. Lenkija iš savo pusės kartais net sutikdavo grąžinti Vilnių, bet su sąlyga, kad Lietuva sueitų su Lenkija į Konfederaciją arba Uniją.

Lietuva, turėdama keletą šimtmečių patyrimo iš bendravimo su Lenkija ir ypač pasekmes Liublino unijos, Lenkijos siūlomą konfederaciją ir uniją griežtai atmesdavo. Tačiau tarptautinių konferencijų atstovai, nežinodami Lietuvos-Lenkijos istorijos, pareikšdavo, kad Lietuvos laikymasis yra per griežtas ir dažnai jie net paremdavo Lenkijos reikalavimus. Kaip pavyzdį galima paminėti Ambasadorių konferencijos nutarimą 1923 03 15, kuris nustatė Lietuvos-Lenkijos sieną, imdami pagrindan 1923 02 03 Tautų s-gos paskelbtą demarkacijos liniją kaip Lietuvos-Lenkijos sieną, priskiriant Vilnių ir Vilniaus krašto teritoriją Lenkijai<sup>4</sup>.

Kaip tarptautinės politinės organizacijos buvo nepalankios svarstant Lietuvos-Lenkijos bylą įvairiais požiūriais, tai teisinės institucijos parodė Lietuvai palankumą ir teisingumą. Dėl paminėto Ambasadorių konferencijos nutarimo, patvirtinant Tautų s-gos 1923 02 03 demarkacijos liniją ir tuo pačiu priskiriant Vilnių ir Vilniaus kraštą Lenkijai, Lietuvos vyriausybė per savo atstovą Prancūzijoje kreipėsi į Tarptautinio instituto narius, prašydama pareikšti nuomonę: ar pagal teisę ir teisingumą Lietuva yra saistoma Ambasadorių konferencijos nutarimų dėl Lietuvos-Lenkijos sienų? Jų atsakymas buvo neigiamas<sup>5</sup>. Kitu taip pat labai svarbiu teisiniu atveju Lenkija reikalavo, kad Lietuva atidarytų Lentvario-Kaišiadorių geležinkelio liniją tarptautiniam susisiekimui. Tautų s-gos speciali susisiekimo komisija, apsvarsčiusi šį klausimą, įteikė Tautų s-gos tarybai 1930 09

04 savo pranešimą-rekomendaciją Lentvario-Kaišiadorių geležinkelio liniją atidaryti tarptautiniam susisiekimui. Lietuvos užsienių reikalų ministras D. Zaunius šios rekomendacijos nepriėmė, ypač kad tai liečia prekių tranzitą Lentvario-Kaišiadorių geležinkeliu. Tada pati Tautų s-gos taryba nutarė atsiklausti Hagos tarptautinio tribunolo nuomonės šiuo klausimu: ar galioja tarptautiniai pasižadėjimai dabartinėmis aplinkybėmis įpareigojant Lietuvą, ir teigiamo atsakymo atveju, kuriomis sąlygomis imtis reikiamų priemonių susisiekimui, arba kai kuriomis jo rūšimis Lentvario-

Kaišiadorių geležinkelio ruožu atidaryti?

1931 01 24 Hagos tribunolas savo konsultacinėje nuomonėje pareiškė, kad galioją tarptautiniai pasižadėjimai neįpareigoja Lietuvą dabartinėmis aplinkybėmis imtis reikalingų priemonių susisiekimui, arba kai kurioms eismo kategorijoms atidaryti<sup>6</sup>.

Tiek Tarptautinio instituto nutarimas, tiek Hagos tribunolo sprendimas rodo, kad teisiškai Lenkijos keliami reikalavimai neturi pagrindo.

Pažymėtina, kad Vokietijos vyriausybė ir spauda, nežiūrint, kad Fuehreris jau po pusantrų metų planavo pradėti "Drang nach Osten" bet Lietuvos šiame konflikte visai neužtarė – laikėsi neutraliai. Priežastis buvo ta, kad norėta dar daugiau Lietuvą sukiršinti su Lenkija, jog Vokietijos-Lenkijos karo atveju, Lietuva eitų kartu atsiimti Vilniaus.

## **Kodėl Lenkija siekė konfederacijos arba unijos su Lietuva?**

Norint geriau suprasti, kodėl Lenkija naudojo visas leistinas ir neleistas priemones, įskaitant karą, šį savo tikslą atsiekti ir kodėl visos Lietuvos vyriausybės, visos partijos, ir dauguma gyventojų tam prieštaravo, yra būtina bent suglaustai paminėti, prie ko Lietuvą privedė glaudus draugavimas su Lenkija: Jogailos vedybos su Jadvyga, krikščionybės priėmimas iš Lenkijos ir galiausiai Liublino unija.

## **Jogailos-Jadvygos vedybos**

Jadvygos tėvas Liudvikas, Lenkijos-Vengrijos karalius, buvo sužiedavęs Jadvygą su Austrijos sosto įpėdiniu Vilhelmu. Jadvyga taip pat buvo Lenkijos sosto įpėdinė. Tačiau lenkų didikai nenumatė jokių politinių pliusų vedybose su austru Liudviku. Tuo tarpu Jogailos kandidatūra nepaprastai traukė lenkus. Tiesą sakant, juos traukė ne tiek pats Jogaila, kiek jo imperija, prasidedanti nuo Baltijos jūros iki Juodųjų marių, kaip galimas kraitis į Lenkijos karaliją vedybų su Jadvyga atveju.

Tuo metu Jogaila vedė kovas su Kęstučiu ir Vytautu ir su kryžiuočių ordino pagalba Jogailai pavyko Kęstutį ir Vytautą nugalėti, ir jis uždarė juos į kalėjimą. Kaip atpildą Jogaila pažadėjo kryžiuočiams priimti krikštą. Kaip tik tame laikotarpy Vytautui pavyko iš kalėjimo pabėgti, ir jis atsidadė pas kryžiuočius ir vėl pasidarė pavojingas Jogailai. Dabar lenkų didikai matė nepaprastai gerą progą padaryti Jogailai, esančiam sunkumuose, vedybinį-politinį pasiūlymą: a) Jogailai priimti krikštą, b) vesti Lenkijos sosto įpėdinę Jadvygą, c) būti karūnuotam Lenkijos karalium ir d) pakrikštyti Lietuvą. Visas šis procesas prasidėjo apie 1384, krikštas ir vedybos įvyko 1386 02 18, karūnacija Lenkijos – 1386 03 04, Lietuvos krikštas prasidėjo 1387. Čia pat tenka pažymėti, kad, vainikuojant Jogailą Lenkijos karaliumi, Jadvygos teisės nebuvo kaip Lenkijos karalienės su-

mažintos, taigi Lenkija po Jogailos vedybų su Jadvyga, turėjo du karalius.

Kadangi Jadvyga oficialiai buvo susižiedavusi su Austrijos sosto įpėdiniu Vilhelmu ir jis prieš Jogailos-Jadvygos vedybas buvo atvykęs į Krokuvą ir kurį laiką kartu gyveno su Jadvyga Vavelio pilyje, tai pasklido kalbos, kad Jadvyga buvo susituokusi su Vilhelmu. Patikrinus Krokuvos miesto knygas, kurios rodė, kad įvykus Jadvygos su Vilhelmu vedyboms ("post nuptiarum dominae reginae consummationem" Mon. medii aevi hist IV, 63) šv. Baltramiejaus išvakarėse (23 VIII 1385) buvo paleista ta proga kalinių. Pačių lenkų istorinėje literatūroje, remiantis Dlugošu ir austrų versmėmis nuo XIV a., yra kilę ginčų, ar Jadvyga ir Vilhelmas Vavelio pilyje iš tiesų gyveno kaip vyras su žmona, ar ne. Taigi po Jadvygos ištekėjimo už Jogailos buvo rašoma apie bigamiją.

Salia sužadetuotivių sulaužymo su Vilhelmu ir bigamystės įvyko dar vienas bažnytinių kanonų sulaužymas: Jadvyga 13 metų mergaitė ištekėjo už Jogailos 36 metų senbernio, prieš jos pačios valią, lenkų didikams tas vestuves suorganizavus. Dvi kronikos užsimena, esą popiežius Urbonas yra davęs toms vedyboms dispensą. Tačiau Vatikano archyvai nerodo jokio dokumento tuo reikalu. Tada bandoma tas vedybas paaiškinti, jog dispensa buvo duota slapta, ar tik žodžiu. (W. Mysztovvicz). Išvadoje, dispensos klausimas lieka neišspręstas.

1399 VI 22 Jadvygai anksti gimė silpnutė dukrelė, kuri 1399 VII 13 mirė, o po keturių dienų mirė Jadvyga. Jadvyga, išprievartauta Lenkijos didikų politiniais išskaičiavimais tekėti už nemylimo vyro Jogailos, kaip Lenkijos karalienė nerodė meilės ne tik savo vyrui, bet ir Lietuvai. Kaip karalienė ir krikščionybės apaštale, Jadvyga nevyko su Jogaila ir lenkų kunigų grupe į Lietuvos krikšto ceremoniją. Nėra davinių, kad ji iš viso būtų buvusi Lietuvoje. Tačiau ji mielai vyko į Ukrainos miestą Lvovą suteikti miestui didelės privilegijos. Kas liečia Lietuvą, tai atrodo, kad po Jogailos karūnavimo Lenkijos karaliumi jis prarado dalį savo teisių Lietuvos Kunigaikštijoj. Nuo 1388 buvo išreikalauta iš sritinių Lietuvos kunigaikščių priklausomybės raštai Jadvygai, Jogailai ir Lenkijos karūnai.

Jogaila, derybų periode su lenkais dėl vedybų, susitaikė su Vytautu, kuris buvo pabėgęs pas kryžiuočius. Jis grįžo į Lietuvą ir pradėjo stiprinti jos politinę padėtį santykiyje su lenkais. Visa tai matydama Jadvyga ir norėdama parodyti D. L. kunigaikščio priklausomybę jai, 1398 m. pradžioje, kaip vokiečių ordino kronistas J. Posilgė rašo, Jadvyga pareikalavusi iš Vytauto kasmetinio paklusnumo činšo iš jai Kriave "užrašytos" Lietuvos. Bet O. Haleckis laiko tokį činšo reikalavimą neautentišku<sup>7</sup>.

## Jadvygos kanonizacijos byla

Po Jadvygos mirties prie jos kapo rinkdavosi žmonės ir atsirado kalbų, kad yra įvykę pagijimo stebuklų. Sąryšy su šiuo reikalu, 1426 m. Gniezno arkivyskupas V. Jastrzebiec užvedė Jadvygos kanonizacijos bylą<sup>8</sup> Laikui bėgant ši byla buvo visai pamiršta. Tik 1949 m. lenkai vėl atnaujino šią

bylą dar pridėdami Jadvygai nuopelną – Lietuvos apkrikštijimą. Istorikai bandė surasti bet koki dokumentą, kad Jadvyga būtų lankiusi Lietuvą, bet nebuvo rasta. Vėliau lenkai surinktą medžiagą nusiuntė į Romą Jadvygos kanonizacijai.

## Lietuvos krikštas

Jogaila su lenku vyskupu Andriumi Vosyliumi Jastrzebiecu ir būreliu lenkų kunigų atvyko į Vilnių 1387 metų pradžioje krikštyti Lietuvos, išpildydamas ketvirtą savo pažadą, duotą lenkams sąryšy su karūnavimusi jų Karaliumi. Vilniuje jį pasitiko Vytautas, kuris jau buvo priėmęs krikštą iš kryžiuočių ir būrelis pranciškonų, kurie čia jau buvo išikūrę anksčiau, pramokę lietuviškai ir pagelbėję lenkams. Šalia Vilniaus misionieriai ap-lankė visą eilę miestelių ir pilių. Pagal Dluogošą žmonės rodė didelį norą krikštytis. Baigiantis XIV a., tai yra laike trylikos metų, Lietuvoje jau buvo 5 bažnyčios Vilniuje ir 12 provincijoj. Deja ruošti lietuvius kunigus lenkai nerodė jokie noro – nei steigdami kunigų seminariją Lietuvoje, nei rengdami juos Lenkijoje. 1413 m. Krokuvos u-tete buvo vos 2 lietuviai studentai. Tačiau penkioliktojo amžiaus periode tame u-tete studijavo tik 12 studentų ir dar neaišku, kiek iš jų buvo dvasiškių. Šalia šito ne tik Lenkijos vyskupai, bet ir Jogaila su Vytautu kaip Lietuvos apaštalautojai nesirūpi-no Lietuvos bažnytinės provincijos įsteigimu. Naujai sukurta Lietuvos ka-talikų bažnyčia palaiapsniui buvo įjungta į Lenkijos Gniezno provinciją. Politiškai ir religiška Lietuva, sąjungoje su Lenkija, buvo lenkinama. Nuo Lietuvos pirmosios Vilniaus vyskupijos įsteigimo, laike maždaug šimto metų XV šimtmečio gale, Vilniaus vyskupiją valdė 9 vyskupai: A. V. Jastrzebiecas, J. Plichta, M. Gočkovskis, K. Jastrzebiecas, M. Trakiškis, Mikalojus iš Šalčininkų, J. Losovičius, A. Šeliga ir Taboras. Kaip matome, iš tų 9 vyskupų buvo tik dvi ar trys lietuviškos pavardės. Vėliau, kai pačių val-dovų vis arčiau Lietuva buvo rišama su Lenkija, kai kurie vyskupai tapo unijos su Lenkija šalininkais. Nedaug yra žinoma apie Vilniaus ir Žemai-tijos kapitulų sąstatą tautybių atžvilgiu, bet iš užuominų galima spėti, kad jose buvo daug lenkų. Vėlesniais laikais juos traukė ne apaštališkas uolumas, o beneficijos. Susirūpinę lietuviai didikai norėjo nutraukti lenkų plū-dimą į Lietuvą. Jie 1447 išrūpino privilegiją, kad svetimtaučiai nebūtų skiriami aukštesnėms valstybinėms ir bažnytinėms vietoms, tačiau valdovai nepaisė šios privilegijos. Jie ir toliau savo kanceliarijose laikė lenkus, sky-rė juos kanauninkais ir klebonais. D.L.K. paskirti, jie nepriklausydavo nuo vyskupų, nesirūpindavo parapijomis, o nemokėdami kalbos iš viso nebu-vo naudingi bažnyčiai. Daugelis iš jų nebuvo net kunigais, todėl samdy-davo vikarus. 1570 m. iš 9 kanauninkų tik vienas buvo kunigas ir lietuvis. Buvo ir klebonų, kurie neturėjo kunigystės šventinimų. Jų samdyti vika-rai daugumoje, bent žemaičių vyskupijoje, buvo mozūrai, kurie kaip truputį vėlesni vizitacijos aktai rodo, nei mokslu, nei dora nepasižymėjo, pamokslų nesakė, katekizmo nemokė ir žmonių į Bažnyčią pritraukti neįstengė. Vė-

liau iš Lenkijos atėjo paprotys gauti tik kanauninko ar klebono pajamas (beneficium), o pareigas eiti jau galėjo samdytis vikarus. Buvo nemaža tokių, kurie buvo gavę net kelių katedrų kanonikatų, ar kelių parapijų klebonų atlyginimus<sup>9</sup>.

## Liublino unija

Labai bus mažai lietuvių, kurie apie šią uniją nebūtų girdėję, ir daugeliui ši unija primena kaip tautos nelaimę. Tačiau smulkmenos apie Liublino uniją, kas jos siekė, kuriems tikslams, kokias priemones ją įgyvendinti naudojo, kokią įtaką ji paliko lietuvių tautai, gal ne visiems visiškai žinoma. Ypač tai liečia lietuvių kartą, kuri mokyklas lankė 1941-1990, nes Lietuvos istorija buvo pristatoma marksizmo-leninizmo požiūriu. Juo labiau pravartu su Liublino unija arčiau susipažinti, nes, kaip jau buvo minėta, Lenkija laikė 1918-1938 metų, įvairių derybų metu, kartais pasiūlydavo Lietuvai grąžinti Vilnių mainais už unijos priėmimą su Lenkija.

Šešiolikto amžiaus viduryje Lietuvos kunigaikštija pradėjo patirti vis dažnesnius Maskvos puolimus prieš Lietuvos valdomas žemes. Lietuvos bajorai, būdami glaudžiuose santykiuose su Lenkija, prašydavo karinės paramos prieš Maskvą. Tačiau lenkai tuojau keldavo klausimą unijos sudarymu. Nežiūrint, kad Jogailos vedybų metu su Jadvyga tokia unija buvo sudaryta, tačiau Vytautas su savo politika nuo tos unijos buvo visai nusikreipęs ir net buvo užplanavęs vainikuotis karaliumi. Taigi, lenkai norėjo žūtbut tą uniją atnaujinti. Lenkijos pasiūlymas Lietuvai sudaryti uniją turėjo tokius reikalavimus: vienas valdovas, viena valstybė, vienas Seimas, vieni pinigai, bendra siena. Lietuva su tokia unija nesutiko, nes tai reikštų ne uniją tarp dviejų valstybių, bet Lietuvos prijungimą prie Lenkijos.

Kai mirė Lenkijos karalius Aleksandras, Lietuva be Lenkijos žinios išsirikino savo kunigaikščiu jo brolių Žygimantą II, o vėliau ir jo sūnų Žygimantą Augustą Lietuvos kunigaikščiu, kuris buvo ir Lenkijos karalius, bet lietuviai išsirikdami jį atskirai parodė savo nepriklausomumą nuo lenkų. Žygimantas Augustas neturėjo vyriško įpėdinio ir jo mirties atveju lenkai numatė gerą progą Lietuvai visiškai atsipalaiduoti nuo Lenkijos. Kad tai neįvyktų, Lenkijos didikai pradėjo spausti karalių būtinai sustiprinti uniją su Lietuva. Karalius pakluso lenkų didikų-bajorų spaudimui, ir pasiuntė raštą Lietuvai, kad ji atsiųstų delegaciją į konferenciją Liubline 1568 XII 30. Lietuviai, gerai pažinodami lenkų tikslus, pareikalavo iš karaliaus Žygimanto Augusto rašto, kad lietuviai konferencijos metu nebus prievartaujami. Gavę tokį raštą iš karaliaus, lietuviai vyko ne kaip delegacija, bet visas seimas, nuvykę į Liubliną nesėdo posėdžiauti į vieną salę su lenkais, bet susėdo atskiroje salėje ir pranešinėjo savo nutarimus į lenkų salę.

Lenkai pakartojo savo seną pasiūlymą – visišką Lietuvos prijungimą prie Lenkijos. Lietuvų seimas pasiuntė savo reikalavimus: Lietuva išsi-

renka savo didįjį kunigaikštį Vilniuje, turi kunigaikštijos seimą, aukštieji valdininkai tegali būti tik Lietuvos piliečiai, dvarus lietuviai gali įsigyti Lenkijoje ir lenkai Lietuvoje, gynyba bendra, bet Lietuva turi savo išdą, tarp valstybių turi būti išvesta siena, garantuoti, kad Lietuvoje nebūtų lenkų perėmimų lietuvių dvarų. Šalia atskirų seimų turi būti vienas bendras seimas, bendrai renkamas karalius. Viena iš daugelio priežasčių lenkų noro šios unijos buvo pasinaudoti Lietuvos Kunigaikštystės tuščiais žemės plotais tiek Lietuvoje, tiek Ukrainoje ir įsteigti ten lenkų dvarus bei kolonizuoti tas sritis. Lenkai, išklausę lietuvių planą dėl unijos, jį griežtai atmetė ir pareikalavo karaliaus, kad jis įsakytų lietuviams sueiti į lenkų salę bendrai posėdžiauti. Žygimantas Augustas įvykdė lenkų įsakymą ir įsakė Lietuvos seimui sekančią dieną, 1569 II 29, vykti į lenkų salę kartu posėdžiauti.

Bet, kai kitą dieną lenkai susirinko į salę, lietuvių joje nerado, nes jie nakčia išvyko į Vilnių. Lenkai pakėlė triukšmą, kad lietuviai neatsisveikinę išvyko ir ižeidė lenkus. Likę trys Lietuvos seimo nariai buvo įgalioti lenkams pranešti, kad Lietuva dėl unijos daugiau nesiderėsianti, nes susitarti nėra vilčių. Lenkai reikalavo karaliaus, kad jis tęstų unijos darbą savo autoritetu, be lietuvių. Ir taip karalius pakluso lenkų valiai, patvirtindamas 1569 III 24 tokį Liublino unijos aktą nedalyvaujant lietuviams, kartu pakartodamas 1564 Varšuvos seime paskelbtą pareiškimą, kad jis savo turimų paveldėjimo teisių Lietuvoje atsisakęs ir perleidžias jas Lietuvos bajorijai.

"Nors lietuviai jau 1564 Varšuvoje ir dabar iš viso paveldėjimo teises neigė ir nurodinėjo, kad Žygimantas Augustas yra jų rinktas valdovas, kaip ir prieš jį buvusieji buvę rinkti, tačiau įspūdis tokio akto buvo nemažas, ir vėliau, grįžę į Liubliną, lietuviai karštai kirtosi su lenkais, teigdami, kad Žygimantas Augustas tas paveldėjimo teises perleidęs ir Lietuvos bajorijai, kai lenkai tvirtino, kad tik jiems. Lietuviai gali būti pripažinti tų teisių paveldėtojais tik kaip jungtinės karalijos nariai, jei būsią ištikimi piliečiai. Pripažinti paveldėjimo teisių perėmėjais, jie dar gali išsirinkti sau didįjį kunigaikštį. Lietuviams jau sutikus priimti lenkų reikalaujamą unijos akto tekstą, VII 29 savo kalboje, kuri iš tikrųjų buvo autentiška unijos akto interpretacija, Žygimantas Augustas pareiškė, kad savo turėtąsias paveldėjimo teises jis perleidęs abiem tautoms, kaip vienos valstybės piliečiams, t.y. kad valdovą jos tegali rinkti tik bendrai. Bet kovo mėnesį ir Lietuvoje buvo suprasta, kad tai Žygimanto Augusto dovana lenkams.

III 24 aktas šiaip ar taip buvo teorinis dalykas. Panašių aktų juk ir anksčiau buvo buvę. Lietuviai nepaisė anų, galėjo nepaisyti ir šito. Juos priverstė nusileisti kita lenkų panaudota priemonė, būtent Lietuvos teritorijos apiplėšimas. Vos tik lietuviai išvažiavo, lenkai pradėjo šaukti, kad turį būti atitaisytos senosios Lenkijai Lietuvos padarytos skriaudos, kad turį būti jai sugrąžintos žemės, kurias Lietuva lig tol neteisėtai valdžiusi, kurios teisėtai turėję priklausyti Lenkijai. Ir taip jau III 5 Žygimantas Augustas davė diplomus atplėšiančius nuo Lietuvos ir prijungiančius prie Lenkijos Voliniją su Palenke, o vėliau padarė tą patį su Bradavo (Rytinės Po-

dolės) ir Kijevo sritimis. Šiose žemėse buvo paliktas veikti Lietuvos Statutas, rusenu kalba teismuose ir garantuota rytų apeigų tikinčiųjų lygybė su katalikais. Tų sričių didžiūnams ir bajorams buvo įsakyta prisiekti ištikimybę Lenkijos karalystei, kitaip grasinant atimti vietas ir dvarus, o buvusiems seimo atstovams įsakyta buvo atvykti į seimą ir užimti vietas greta kitų Lenkijos vaivadijų atstovų. Dalis bajorų prisiekti nesiryžo ir dėjosi sergą, bet daugumas vis dėl to prisiekė. Prisiekė net pats Lietuvos vicekancleris Valavičius, visą laiką buvęs Liubline, kuris Palenkėje turėjo porą seniūnijų. Jis pridėjo pastabą, kad prisiekiąs tik kaip tų seniūnijų seniūnas, bet ne kaip Lietuvos vicekancleris. IV 5 atvyko Lietuvos delegacija protestuoti dėl žemių grobimų, kartu žadėdama atvykti vėl derėtis dėl unijos. Esą, aniems atstovams daryti nelygią uniją neleidę seimelių duotos instrukcijos, dabar būsią nauji seimeliai ir instrukcijos būsiančios papildytos. Šitas seimas buvęs sušauktas unijos reikalui, ne teritoriniams ginčams spręsti. Žygimantas Augustas prisiekęs Lietuvos valstybės sienas išlaikyti, ir tai negalį būti laužoma. Pagaliau reikią paruošti unijos projektą lygybės pagrindu. Lenkai betgi jau nieko nebeklausė, nes matė savo laimėjimą. Kai Lietuvos ponų taryba buvo paskelbusi visuotinį bajorijos šaukimą į karą valstybės sienoms ginti, taigi ir Volinijai su Palenke, bajorijos masės neparodė reikiamo entuziazmo, o prie Lenkijos prijungiamose srityse mobilizaciją atšaukė pats Žygimantas Augustas. Lietuvos ponų tarybai buvo aišku, kad kariauti su Lenkija bei su savo didžiuoju kunigaikščiu bus neįmanoma, juoba, kad dar grėsė karo atsinaujinimas su Maskva. Teko vėl eiti į derybas.

Tuo metu, kai lenkai agentai važinėjo po nuo Lietuvos atplėštas žemes ragindami bajorus vykti prisiekti ištikimybę Lenkijos karaliui. Lietuvos ponai, neparemti bajorijos masių, nusileido ir pažadėjo atvykti tęsti derybų, kai tik būsią išrinkti nauji seimo atstovai. Žygimantas Augustas seimelius paskyrė V 10, reikalaujamas surašyti neribotas instrukcijas, o atstovus kvietė į Liubliną atvykti V 30. Lietuviai susirinko Liubline tik VI 6, bet ir dabar jie į bendrus posėdžius su lenkais nėjo – tarėsi atskirai, o Žygimantas Augustas vaikščiojo nuo vienu pas kitus stengdamasis nesutarimus derinti. Lietuviai pirmiausia reikalavo grąžinti atplėštas žemes ir išskirti iš Lenkijos seimo ten susodintus tų sričių atstovus. Lenkai apie tai, žinoma, jau nenorėjo nė kalbėti, nes jautėsi laimėtojai. Lietuviai juk buvo kapituliavę. Dabar jiems vadovavo žemaičių seniūnas Jonas Jeronimas Chodkevičius ir vicekancleris Eustachijus Valavičius. Senelis Mikalojus Radvila Rudasis, Žygimanto Augusto žmonos Barboros brolis, jau neatvyko, matyt, nieko gero nebesitikėdamas. Taip be jokių vaisių buvo praitampyta iki birželio mėn. pabaigos. VI 27 Chodkevičius pasakė graudžią kalbą, maldaudamas Žygimantą Augustą neskriausti savo tėvų krašto, maldavo ašarodamas ir net atsiklaupdamas, o paskum jį suklypo ir visi Lietuvos atstovai. Scena buvo taip graudi, kad net daugelis lenkų apsiašarojo. Žygimantas Augustas ir lenkai ramino, kad viskas esą daroma siekiant ir Lietuvai gero. Po raminančio Žygimanto Augusto atsakymo

lietuviai dar 3 val. tarėsi ir pagaliau pranešė, kad sutinką priimti visus lenkų paruošto akto nuostatus. Po to prasidėjo priesaika, padėkos pamaldos, o VII 1 buvo formaliai patvirtinti unijos aktai. Kadangi lietuviai visą laiką buvo labai neramūs dėl ateities ir jau po unijos kirtosi su lenkais dėl įvairių praktiškų klausimų, ypač dėl Lietuvos valstybinių organų būsimo veikimo, tai VII 29 Žygimantas Augustas pasakė reikšmingą kalbą, kurioje jis pats interpretavo unijos aktų nuostatus.

L. u. a k t u paprastai vadinamas liepos mėn. 1 d. Lietuvos luomų aktas, kuriame surašyti visi unijos nuostatai. Tačiau be jo dar buvo Lenkijos luomų aktas, luomų priesaikos tekstai, Žygimanto Augusto anų aktų patvirtinimas, datuotas VII 4 ir 11 ir minėtoji Žygimanto Augusto VII 29 kalba, lietuviams prašant duota raštu, kaip autentiška unijos aktų interpretacija.

Pagrindinio L. u. akto – Lietuvos luomų akto – turinys yra toks:

Pirmiausia išvardijami visi dalyviai, ponų tarybos nariai, seimo atstovai ir 3 Vilniaus miesto atstovai. Jie visų D. L. K-tijos gyventojų vardu pareiškia, kad susirūpinę savo valstybės gerove ir prisimindami protėvių kadaise su Lenkų karalija sudarytą sąjungą bei susijungimą, daug kartų kreipėsi į savo valdovus prašydami pagelbėti anuos aktus bei nutarimus įvykdyti. Toliau sakoma: §3 – "Nuo šiandien Lenkijos karalija ir D. L. K-tija jau yra vienas nedalomas vienalytis kūnas, o taip pat vienalytė, viena ir bendra Respublika, kuri iš dviejų valstybių ir dviejų tautų susidėjo ir susijungė į vieną tautą ir vieną valstybę. §4 skelbia, kad sujungtosios valstybės turės visada vieną bendrą valdovą, abiejų tautų kartu renkama Lenkijoje ir karūnuojama Krokuvoje. Jei kuri pusė į elekciją neatvyktų, tai išrinkimo negalį sutrukdyti. Per karūnaciją Krokuvoje naujasis valdovas turįs būti paskelbtas ir Lenkijos karaliumi ir Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu. §5 – negalį būti jokios elekcijos, jokių didžiuoju kunigaikščiu pakėlimo iškilmių Lietuvoje. §6 – Jei Žygimantas Augustas turėjęs kokias paveldėjimo teises į D. L. K-tiją, tai jos negalį trukdyti elekcijos, nes tas teises jis perleidęs Lenkijos karūnai, pastebėdamas, kad ji neapleisianti nei jo paties, nei jo įpėdinių, jei Dievas jų duos, kad jie bus garbingai aprūpinti, jei nebūtų pakviesti į sostą. §7 – naujai išrinktas valdovas abiejų kraštų teises bei privilegijas turįs tvirtinti vienu bendru aktu. §8 – seimas ir senatas bus bendras, toks, koks dabar yra Lenkijoje. §9 – abiejų valstybių luomai pasižada vieni kitus remti, kad valdovas nesumažintų abiejų valstybių privilegijų, dignitorijų, teismų ir pn. §10 – visų dabartinių Lietuvos urėdų bei dignitorijų priesaikos lieka galioje, o ateityje jos turi būti duodamos karaliams ir Lenkijos karūnai. §11 - visi turį vieni kitiems duoti paramą, viską laikydami bendru reikalu. §12 – visos sutartys daromos ir delegacijos į užsienį siunčiamos tik bendrai. Jei anksčiau buvę padaryta kokių sutarčių, kurios būtų kenksmingos kuriai pusei, jos negalį likti galiojančios. §13 – Lenkijos ir Lietuvos piniginis vienetas ir pagal vardą ir pagal vertę turįs būti nustatytas vienodas. §14 – bet kokius Lenkijoje ir Lietuvoje ant kelių imamus muitus Jo Karališkoji Didenybė panaikins. §15 – bet kokie Lietuvoje veikę nuostatai, kurie draudė lenkams įsigyti ten dvarus, būsia panaikinti, kaip priešingi teisei, teisingumui, broliškai meilei

bei unijai, kad toliau tiek lenkui Lietuvoje, tiek lietuviui Lenkijoje būtų galima dvarų laisvai įsigyti bei valdyti pagal atitinkamo krašto teises. §16 – karaliaus Aleksandro ir Žygimanto Augusto privilegijos, duotos prieš šį unijos aktą, turį likti galioje, tačiau jie pastebį, kad D. L. K-tija pasilaikys pilną savo titulą, visas dignitorijas bei padėtis savo luomų, kaip kad sakoma Aleksandro privilegijoje, laikant, kad tai nesukels jokio skilimo ar abiejų valstybių unijos išardymo. §17 – ateity karalius nešauks atskirų Lenkijos ir Lietuvos seimų, bet tik bendrus Lenkijoje, tokioje vietoje, kurią karalius ir abiejų valstybių senatoriai ras tinkamiausia. §18 – visi urėdai ir dignitorijos ateity bus dalijamos Lietuvoje tik tiems, kurie prisieks karaliams ir nedalomam kūnui – Lenkijos karūnai. §19 – Lietuvoje nebus vykdoma dvarų egzekucija. Jeigu kas valdytų kokį dvarą gautą iš didžiojo kunigaikščio kaip įkaitą ar dovaną, net neturėdamas atitinkamo dokumento, jei taip valdo nuo senų laikų, tokie dvarai turį likti jų valdytojų valdomi. Betgi nuo dabar dalijimas dvarų, skirtų valdovo pragyvenimui, esąs panaikinamas. Jei ateity kokie didžiojo kunigaikščio domenai ar bajoriški dvarai pereis į kategoriją dvarų, skirtų karaliaus pragyvenimui, Jo Karališkoji Didenybė galįs juos dalyti lenkams ar lietuviams bajorams, kad patrauktų juos karinei tarnybai. Iš Maskvos okupacijos susigrąžintieji dvarai turį būti grąžinti jų valdytojams, o jei už juos tie jau bus gavę kokį atlyginimą, tai jie turį būti priskirti prie karaliaus išlaikymui skirtų dvarų. Pabaigoje sakoma, kad Lenkijos karalystė ir D. L. K-tija turį būti viena valstybė. Jei kas šią sutartį laužytų, būtų abiejų tautų priešas, o sugriauti to negalįs nei karalius, nei jokie luomai, nei abiem pusėms sutariant, nei vienašališkai. Visa tai tvirtindami jie prikabinę savo antspaudus<sup>10</sup>.

Lietuvių sovietinių istorikų ir ekonomistų darbai rodo, jog Lietuvos dvarininkija iki Pirmojo pasaulinio karo sugebėjo išlaikyti savo rankose visas naudojamas žemes<sup>11</sup>.

Lenkijos L. R. istorikas P. Losovskis teigia, kad 1918 m. Lietuvoje daugiau kaip 80% dvarų žemės priklausė žemvaldžiams lenkams<sup>11</sup>.

Čia pateikta medžiaga rodo, kad Lenkija laike 1918-1938 m. laikotarpiu, tiek tiesioginėse derybose su Lietuva, tiek jai pasiskundus, tarpininkaujant tarptautinėms organizacijoms, pirmiausia siekė užmegzti diplomatinius santykius. Antrasis ir tikrasis tikslas buvo pasiūlyti Lietuvai grąžinti Vilnių už federacijos ar unijos sudarymą. Su federacijos ar unijos pagalba Lenkija, naudodama Liublino unijos patyrimą, būtų bandžiusi pavertti Lietuvą šiaurine Lenkijos provincija.

Panaudoti šaltiniai

<sup>1</sup> Dr. R. Žepkaitė, *Diplomatija imperializmo tarnyboje*, p.p. 250-284.

<sup>2</sup> Koenigberg *Tageblatt* Nr. 74, 16-3-1938.

<sup>3</sup> Prof. Dr. D. Krivickas, *Vilniaus byla*, *Lietuvių Enciklopedija* (LE) JAV, p. 148.

<sup>4</sup> Dr. R. Žepkaitė, *ten pat*, p.p. 250-284.

<sup>5</sup> Prof. Dr. D. Krivickas, *Vilniaus byla*, LE XXXIV, p. 146.

<sup>6</sup> Prof. Dr. D. Krivickas, *ten pat*, p. 146.

<sup>7</sup> Prof. Dr. Z. Ivinskis, *Jadvyga*, LE IX, pJD. 245-249.

<sup>8</sup> Kunigas dr. V. Gidžiūnas, *Katalikų bažnyčia Lietuvoje*, LE XV, p.p. 131-141.

<sup>9</sup> Kunigas dr. V. Gidžiūnas, *ten pat*.

<sup>10</sup> L. E. Liublino Unija.

<sup>11</sup> Dr. R. Žepkaitė, *ten pat*, p. 13.

## II. VOKIETIJOS ULTIMATUMAS

### **Įžanga į ultimatumą: Lenkijos reikalavimai į Klaipėdos kraštą**

Vokietijai pralaimėjus Pirmąjį pasaulinį karą 1918 11 11, Sąjungininkų santarvė: Prancūzija, Britanija, Italija ir Japonija Versalio sutartimi, pasirašytą 1919 04 28, 90 str. atskyrė Klaipėdos kraštą nuo Vokietijos ir Santa-rai pavedė jį laikinai Prancūzijos globai 1920 01 10. Pradžioje jį valdė prancūzų kariuomenė, vadovaujama gen. Odzy, bet vėliau perėmė civilinis komisaras Petisnė, 1921 05 01.

Tik spėjus Klaipėdos kraštą atskirti nuo Vokietijos ir perėmus jį prancūzams, tuoj pat Lenkija įkėlė į jį savo koją, paskirdama savo diplomataų su charge d'affaires titulu. Šis lenkų atstovas reikalavo: a) teisės naudotis Klaipėdos uostu, b) turėti Lenkijos atstovą Klaipėdos krašto administracijoje ir c) Lietuvos diplomatinio pripažinimo Lenkijos. Šis jų atstovas Szarota pradėjo varyti propagandą tarp gyventojų pačioje Klaipėdoje ir kaimuose, kad Lenkija Nemunu plukdys daug miško medžiagos į Klaipėdos lentpjūves, bus žmonėms darbo, gi, anot jo, Lietuva yra tik žemės ūkio kraštas ir ūkininkams nieko negali padėti. Turėdamas prancūzų administracijos paramą, šis lenkų taip vadinamas "charge d'affaires", buvo labai kenksmingas Lietuvos interesams. Nežiūrint pakartotinių Lietuvos reikalavimų grąžinti Klaipėdos kraštą, prancūzai lenkų paagituoti pradėjo kalbėti apie Klaipėdos krašto paskelbimą "freištatu", panašiai kaip jau buvo padaryta su Dancigu. Nežiūrint, kad vietos vokiečių tarpe buvo kiek pritirimo "freištato" sukūrimui, tačiau Vokietijos vyriausybė, matydama, kad to "freištato" užnugaryje laukia lenkai, laikėsi daugiau neutraliai arba net prieštaravo. Prancūzija ir jos atstovas Petisnė rodė palankumą Lenkijos propaguojamam "freištato" siūlymui. Tuo metu buvo iškilęs Hymanso pasiūlymas sutaisyti Lietuvą su Lenkija, bet, kaip daugelis tokių planų, taip ir šis nepavyko.

Šiuo momentu Klaipėdos kraštas, neturėdamas Lietuvos ūkinės paramos ir visiškai atskirtas nuo Vokietijos, atsidūrė rimtoje ūkinėje krizėje. Tiek Lietuvos vyriausybė, tiek Klaipėdos krašto susipratę lietuviai gyventojai matė, kad vieną dieną jie gali išgirsti iš prancūzų komisaro Petisnė Klaipėdos kraštą paskelbiant "freištatu".

### **Klaipėdos krašto sukilimas**

Turint galvoje aukščiau minėtą padėtį, 1922 metų lapkričio mėn. pradžioje po Klaipėdos lietuvininkų vado Edmundo Simonaičio ir Lietuvos vyriausybės pasitarimų, buvo nutarta ruošti sukilimą. Mat vien Klaipėdos gyventojai be Lietuvos paramos laimėti prieš prancūzų kariuomenę nesitikėjo ir prašė Lietuvos paramos.

Daug žymių Klaipėdos krašto veikėjų dėl prancūzų-lenkų kiršinimo politikos buvo pasitraukę į Didžiąją Lietuvą. Jų tarpe: Dr. Zaunius, V. Gailius, Dr. K. Oželis, kapit. A. Gailius ir eilė kitų. E. Simonaitis nedelsdamas pradėjo vykdyti sukilimo planą, paskirdamas jo vadu J. Budrį, sudarė laikinąją Krašto direktoriją ir pati sukilimo data buvo numatyta 1923 01 10. Kariniu atžvilgiu, kaip sukilimo organizavimas, taip ir jo vykdymas buvo gana sėkmingas, nes prancūzų karinis dalinys po trumpalaikio pasipriešinimo iškėlė baltą staltiesę, tuo parodydamas pasidavimo ženklą. Tačiau šis sukilimas pareikalavo ir aukų: 20 sukilimo savanorių, 2 prancūzų ir vieno vietinio policininko.

Po sukilimo kilo didžiulė politinė audra, ypač iš Prancūzijos ir Lenkijos prieš Lietuvą. Iš Santarvės pusės Lietuva susilaukė ultimatumo: a) paleisti sukilėlių kariuomenę, b) paleisti Krašto direktoriją ir c) gelbėjimo komitetą. Lietuvos vyriausybei pavyko minėtą ultimatumą nukreipti į derybas, tai buvo tik pirmas laimėjimas. Sukilimo vadas J. Budrys, daug nelaukdamas, pasiuntė į namus Lenkijos "charge d'affaires" diplomata Sza-rotą.

Po to sekė ilgas kiršinimo prieš Lietuvą laikotarpis, organizuotas prancūzų-lenkų, trukęs virš metų ir galiausiai atsidūręs net Tautų sąjungoj. Tautų s-goj Lenkijos atstovas Skirmuntu reikalavo Tautų s-gą atsižvelgti į Lenkijos interesus Klaipėdos krašte. Deja Tautų Sąjunga, matydama tikrąją padėtį, sudarė visai neutralią komisiją ginčui spręsti iš JAV, Olandijos ir Švedijos atstovų. Su šia komisija Lietuvai pavyko prieiti prie susitarimo visiškai išjungiant Lenkiją iš Klaipėdos krašto valdymo bei naudojimosi uostu, ko ji nepaprastai visą laiką siekė.

Galutinį Klaipėdos krašto aktą – Klaipėdos konvenciją, Lietuva pasirašė 1924 05 08. Ši Konvencija suteikia gana dideles teises vidaus administracijoj vietos gyventojams, ypač policijos, teismų, direktorijos ir kitose srityse ir tuo sudarė sunkumų kovoje su prasidėjusiu nacių judėjimu. Šis Klaipėdos Konvencijos apsunkinimas jos specialiuose paragrafuose dalinai įvyko dėl Lenkijos varomo kiršinimo prieš Lietuvą<sup>1</sup>.

## **Neumano ir Sasso byla — "Mažasis Niurnbergas" Lietuvoje.**

Po pavykusio sukilimo ir užbaigtų derybų pasirašant Klaipėdos konvenciją, perėmus kraštą valdyti Lietuvai, keletą metų buvo gana ramu politiškai. Tačiau nuo 1928 metų Klaipėdoje įsisteigė Nationalsocialistų p-jos skyrius, kuris pradžioje didesnės veiklos neišvystė. 1933 01 30 A. Hitleriui laimėjus valdžią Vokietijoje, Tilžės NSDAP (nacių) vadas Mozeris įsteigė p-jos skyrius Kintuose ir Šilutėje, ir pirmą kartą naciai 1933 05 22 dalyvavo Klaipėdos krašto rinkimuose, nors prisidengė "Christliche-Socialistische Arbeitsgemeinschaft" (CSA) vardu. Šiai p-jai vadovavo pastorius Sassas su adjutantu Roppu, sekr. Goeblerinu ir t. t.

Vienok R. Hesso įsakymu, Klaipėdos Krašto nacių vadu buvo paskir-

tas, nuo 1918 m. Klaipėdoj gyvenęs Vetr. gydytojas dr. K. Neumanas. Jis pareikalavo Sassą, kad jis perduotų CSA organizaciją Neumanui, bet Sassas nesutiko. 1933 07 06 įsisteigė kita nacių p-ja: Socialistische Volksgemeinschaft (SOVOG), kuriai vadovavo dr. Neumanas ir V. Bertuleitis ir kiti. Pradžioje ši SOVOG organizacija vaidino tarsi būtų lojali Lietuvai, tačiau slaptai dirbo prieš Lietuvos interesus. Nežiūrint abiejų šių p-jų nacinio nusistatymo, tačiau Vokietijos vicekonsulas Klaipėdoje rėmė SOVOG. Šis atsiliepė ir į p-jų veiklos sėkmingumą, nes CSA turėjo 2258 narius, o SOVOG – 5986. Abi šios p-jos turėjo specialias smogiamąsias (sturm-kolone) grupes. Abi organizacijos apmokė ir ruošė atskirti Klaipėdos kraštą nuo Lietuvos. Dalis šių organizacijų ėjo specialius kursus Vokietijoje.

Lietuvos atitinkami organai visą šią veiklą gerai sekė ir 1934 II 24 pradėjo tą nacių veiklą tikrinti. Kratų metu pas 805 organizacijos narius rasta 1104 įvairūs šaunamieji ginklai. Visa kita įrodomoji medžiaga sudarė 30 didelių dėžių, tardymas truko keletą mėnesių. Per tardymą vienas daugiau prisipažinęs, vyr. vachmistras Georgas Jesuttis, 1934 II 23 keturių SOVOG narių buvo nužudytas ir įmestas į Jūros upę, nežiūrint, kad jis buvo SOVOG narys nuo 1928. Kaltinamaisiais buvo patraukta 126 nacių nariai. Kaltinamasis aktas turėjo 530 puslapių, o visa kaltinamoji medžiaga turėjo 15.000 lapų, sudarančių 32 tomus.

Abiejų p-jų bylas vedė kariuomenės teismas, pradėjęs posėdžius 1934 12 14 ir sprendimą paskelbė 1935 03 26. Abi p-jos buvo uždarytos. Viso 35 kaltinamieji buvo išteisinti. Likusieji buvo nubauti įvairiomis bausmėmis, iš jų 4, kurie nužudė vach. G. Jesuttį, nuteisti mirties bausme. Visi nuteistieji sprendimą apskundė vyriausiajam tribunolui, kuris su mažais pakeitimais kariuomenės teismo sprendimus patvirtino. Nacių vadai: K. Neumanas ir V. Bertuleitis gavo po 12 metų sunkių darbų kalėjimo, Sassas su Roppu po 8 metus. Mirties bausmės 4 vachmistro G. Jesuttio žudikams Resp. Prez. pakeitė kalėjimu iki gyvos galvos.

**Šis Lietuvos vyriausybės prarastas teismas, atstovaujancios nepilnus tris mil. gyventojų, buvo nepaprastos drąsos ir istorinės reikšmės teisinis-politinis iššūkis prieš savo kaimyną su nacistine vadovybę atstovaujantį apie 70 mil. gyventojų, su "Mein Kampf" ideologija – "Drang Nach Osten".**

Kaip pasekmę šio "Mažojo Niurnbergo" teismo, Lietuva susilaukė totalinio Vokietijos prekybos ir tranzito boikoto, kurį turėjo sunkiai pergyventi. Iš kitos pusės Lietuva per savo drąsą ir ūkinį-politinį pasiaukojimą pademonstravo Europai ir likusiam pasauliui, kokie dideli pavojai slepiasi kylančioje nacių galybėje<sup>2</sup>.

Po 1933 metų pradžioje A. Hitleriui perėmus valdžią Vokietijoje, kiekvienoje kaimyninėje valstybėje pamažu pradėjo reikštis nacių judėjimas. Bet ypač jis buvo stiprus Austrijoje, Čekoslovakijoje ir Lenkijoje. Visur Europoje buvo girdimi šūkių "Ein Volk ein Reich ein Führer" – viena tauta, viena valstybė, vienas vadas. Čia pažymėtina, kad kitos tautos, būdamos ir galingesnės ir turėdamos daugiau nacių negu Lietuva, kaip jau minėtos

**Austrija, Čekoslovakija ir Lenkija, vietoje kratų, teismų ir kalėjimų vedė pataikavimo nacistams politiką. Bet ir likusis pasaulis šalia Europos taip pat skaitė nacių išgalėjimą Vokietijoje ir palaiptams visoje Europoje visai normaliu dalyku. Kaip šį teigimą norint patvirtinti, galima paminėti labai ryškų faktą, kad apie 1934 m. Pasaulio Olimpiniis Komitetas 1936 metų olimpiniais žaidimams parinko Berlyną. Savaiame supranta, kad k-to delegatai turėjo pritarimą balsuojant už Berlyną iš savo vyriausybių, nes be vyriausybių piniginės paramos sportininkai negalėtų dalyvauti. Iš to seka išvada, kad dauguma to meto pasaulio valstybių, dalyvaujančių olimpinuose žaidimuose pritarė Berlyno kaip žaidynių vietai. Iš šito seka antra išvada, kad būtų buvę naivu galvoti, kad Dr. J. Gebelsas nepanaudos tuos žaidimus propagandos tikslams – ką jis 100% ir įvykdė.**

Dar būdamas A. Hitleris Landsbergo tvirtovės kalėjime už nepavykusį sukilimą nuversti valdžią, 1924 10 16, baigė rašyti savo "Mein Kampf" – "Mano kova" knygą, kurioje šie keli sakiniai nusako jo pagrindinę politiką. **"Šiose sienose (1924 m. J. P. K.) vokiečiai negali išsilaikyti kaip tvirtas vienetas... Ir laike prisirišimo prie tokių sienų būtų negalima mums pagerinti savo padėtį santykiuose su kitomis pasaulio galybėmis ir juo labiau tapti tokia pasaulio galybe... Bet, kai mes kalbame apie teritoriją Europoj, šiandien (19241016, J. P. K.), mes turime principu galvoti apie Rusiją (suprask – USSR, J. P. K.) ir ją supančias valstybes"**<sup>3</sup>.

Rodos, kad šiuos sakinius suprasti nereikia būti nei politinių mokslų daktaru, nei generolu, kad suvoktum, jog A. Hitleris jau buvo suplanavęs karą arba gerai žinomą šūkį Drang nach Osten dar 1924 m. Šio žygio į Rytus tikslas būtų buvęs užkariauti Lietuvą, Latviją, Estiją, Lenkiją, Baltarusiją, Ukrainą ir Rusiją ir jas kolonizuoti vokiečiais. Ši knyga buvo išversta į daugybę kalbų, įskaitant anglų ir prancūzų. Aukščiau patiekta Hitlerio politika jau buvo žinoma visoje Europoje daug metų prieš jam užimant Kanclerio vietą. Perėmęs valdžią jis tuojau pradėjo vykdyti "Mein Kampf" išdėstytą politiką. Dėlei to nei prancūzų, nei anglų to laiko politiniai vadai negali pasiteisinti jos nežinojimu. Užtat už Hitlerio politinės ir karinės jėgos išvystymą ir nesiimant veiksmų prieš, visa atsakomybė ir kaltė krenta Prancūzijai ir Anglijai. Šios dvi valstybės vadovavo Pirmojo pasaulinio karo santarvei, jos išdirbo Versalio sutartį ir tuo pačiu pasiekė atsakomybę už tos sutarties Vokietijos pildymą.

Kai tik išėjo iš spaudos "Mein Kampf" ir paaiškėjo anksčiau cituoti A. Hitlerio tikslai ir kai tik A. Hitleris laimėjo 1933 m. valdžią, Prancūzija ir Anglija nedelsiant turėjo sudaryti prieš nacizmą nukreiptą sąjungą, kuris siekia karu užimti ir kolonizuoti Rytų Europą. Ši prieš nacizmą nukreipta s-ga turėjo būti labai panaši į NATO organizaciją, kuri dalinai atliko savo paskirtį sustabdydama Sovietų S-gą prie Elbės upės, kol galų gale pati susilikvidavo spaudžiama pavergtų tautų. NATO kareiviu neiššovus nė vieno šūvio! Į tokią antinacinę S-gą būtų įsijungę dauguma kaimyninių Vokietijos valstybių, be to, reikia manyti, Graikija, Jugoslavija, Norvegija ir gerokai būtų atbaidyta Ispanija ir gal net Italija, Vengrija ir Rumunija. Kur kas būtų buvę sunkiau A. Hitleriui įgyvendinti "Anschlussa" bei suor-

ganizuoti "Miuncheną". Apie užėmimą Klaipėdos ir karą su Lenkija būtų tekę A. Hitleriui pagalvoti du, tris kartus. Ar tokiai antinacinei s-gai esant Vakaruose, būtų drįšęs Stalinas daryti sąmokslą su Hitleriu prieš Lenkiją ir pradėti Antrąjį pasaulinį karą, reikia rimtai suabejoti. Tuo atveju, jeigu būtų išvengta Antro pasaulinio karo, Lietuva būtų išsaugojusi 20% savo tautos, bet Vilniaus klausimas būtų likęs neišspręstas ateičiai. Čia buvo paliesta pora galimybių santykiuose tarp nacių ir Vakarų demokratų ir Lietuvos padėtis tais atvejais, o dabar grįžkime prie pačio ultimatumo.

## **Kruvinos riaušės Klaipėdos uoste**

Klaipėdos krašto politinį įtempimą gerai pavaizduoja 1938 m. birželio mėn. 28 d. įvykusios riaušės, kurioms pradžią davė uoste susibūrę naciai, bet tvarką palaikantieji autonominiai policininkai šaudė į visai nekaltus žmones. Jų tarpe žuvo Petras Kontautas, 16 metų santarietis, žemės ūkio banko pasiuntinys. Viso sunkiai ir lengviau sužeistų į ligonines buvo pristatyta apie 15 žmonių.

Žemiau talpinama žinia iš Klaipėdoje leidžiamo "Vakarų" laikraščio apie šį liūdną įvykį.

"Klaipėda, birželio 29 d. Vakar 18.50 val. į Klaipėdą atplaukė keleivinis vokiečių laivas "Hansestadt Danzig", kuriuo į Klaipėdą atvyko 116 keleivių. Laivo pasižiūrėti krantinėse ir kai kuriose kitose uosto vietose, iš kurių gerai buvo matomas įplaukiąs laivas, buvo susirinkę daug Klaipėdos gyventojų, kurie, laivui įplaukus į uostą, išsiskirstė. Jų dauguma atvyko į patį uostą. Kelių tūkstančių minia susitelkė pačiame uoste keleivinėje krantinėje, kuri yra pertvarta gana aukšta tvora, kad publika negalėtų grūstis visai prie kranto ir tokiu būdu trukdyti uosto pareigūnams eiti savo pareigas. Laivas uoste stovėjo apie pusvalandį, ir paėmęs 40 keleivių išplaukė į Helsinkį. Laivui rengiantis išplaukti 19.25 val. minia pradėjo laužyti tvorą, atlaužė vartus ir ėmė veržtis pirmyn. Tada iš netoliese stovėjusio ledlaužio "Perkūnas" buvo paleisti į minią vandens švirškštai. Minia, gavusi vandens, pasitraukė šiek tiek atgal, bet skirstytis nenorėjo, nors laivas "Hansestadt Danzig" ir išplaukė. "Perkūnui" paleidus švirškštus, iš minios į jį, o taip pat ir į šalia stovinčio "Lietūkio" sandėlio langus pasipylė akmenų kruša. Krašto policijai, kurios buvo pėsčių ir raitųjų, pradėjus minią skirstyti, tarp policijos ir minios įvyko susirėmimas, per kurį policija pavartojo šaunamus ginklus, ir kelis asmenis sužeidė, iš jų tris sunkiai. Vienas iš sužeistųjų, atvežtas į Raudonojo Kryžiaus ligoninę, Petras Kontautas, mirė. Taip pat keliolika asmenų yra lengviau sužeisti akmenimis. Minia išsiskirstydama, dar išdaužė Liepojos gt. žydų sinagogos langus".

Laidotuvės įvyko, kokių Klaipėda dar galbūt neregėjo. Karštą lydėjo į kapus, šalia A.A. Petro Kontauto giminių ir artimųjų apie 10.000 minia, atstovaujanti beveik visas Klaipėdos krašto lietuviškas organizacijas. Kars-

tas skendo vainikų kupetoje. Miesto gatvėse nesirodė nei naciai, nei autonominiai policininkai uniformose. Laidotuvių tvarką palaikė šauliai.



Petro Kontauto laidotuvių eiseną į kapus

## **Lietuvos užsienio reikalų ministras vyko pas Ribentropą politiniam išsiaiškinimui, bet gavo ultimatumą**

Po visos eilės Trečiojo Reicho pergalių: 1936 m. Pareinio demilitarizavimo panaikinimo laike tų pačių metų Vokietijos-Italijos Ašies pakto pasirašymo, 1938 metų Austrijos prijungimo (Anschlusso), pagaliau 1939 m. Sudetų srities prijungimo prie Vokietijos, Klaipėdos krašte prasidėjo nacių keliami neramumai – demonstracijos su šauksmais "Ein Volk ein Reich ein Führer". Lietuvos vyriausybė suprato, kad dabar jau jos eilė seka. Vykstant J. Urbšiu, užsienio reikalų ministrui, į Romą, Popiežiaus Pijaus XII karūnaciją, jis buvo įgaliotas Berlyne nuvykti pas Ribentropą išsiaiškinti Klaipėdos krašto reikalus, ypač ten keliančius nacių neramumus. Atvykęs į Berlyną kovo 20 d., J. Urbšys nuvyko kartu su K. Škirpa į užsienio reikalų ministeriją, bet Ribentropas priėmė vieną J. Urbšį. Šis pradėjo dėstyti, dėl ko jis yra atvykęs, bet Ribentropas, trumpą momentą pasiklausęs, J. Urbšį pertraukė, pareikšdamas, kad jo pasakojimai jau yra atsilikę (überholt).

Anot Ribentropo, padėtis Klaipėdos krašte yra nepaprastai įtempta ir kiekvieną minutę tenai gali būti pralietas vokiškas kraujas (deutsches Blut). Tuo atveju vokiečių kariuomenė žygiuos į Lietuvą ir kur ji sustos, net pats Ribentropas dabar negalėtų pasakyti. Tada jis padarė pats išvadą už Lietuvą, kad vienintelė išeitis yra Lietuvai Klaipėdos kraštą atiduoti Vokietijai. Dabar J. Urbšui pasidarė aišku, kad jis iš tikėtai pasikalbėjimo su Ribentropu apie padėtį Klaipėdoje gavo ultimatumą ir su paruoštu atsakymu. J. Urbšys dar bandė aiškintis, kad jis neturi vyriausybės įgaliojimo tuo klausimu kalbėti. Ir čia jam Ribentropas davė "praktišką" pasiūlymą pasinaudoti jo telefonu susisiekiant su vyriausybe Kaune. Kai ir šiuo atveju J. Urbšys Ribentropo telefonu pasinaudoti nesutiko, tai jam Ribentropas pagrasė: "Kai aš nesutikau, jis man grasinamu balsu pridūrė, jog bergždžios būtų Lietuvos pastangos ieškoti kitos valstybės pagalbos, ir iliuzinės viltys su bet kieno pagalba nukreipti nuo savęs geležinės istorijos vyksmą. Tai esą galėtų tik pabloginti Lietuvos padėtį". Tačiau J. Urbšys parodė tikrą lietuvišką užsispyrimą ir drąsą nepasinaudojęs Ribentropo siūlymu skambinti į Kauną. Vietoje to, jis su K. Škirpa grįžo į Lietuvos pasiuntinybę, kur rado atvykusį E. Turauską, Lietuvos pasiuntinį Čekoslovakijoje, ir dar pulkininką K. Grinių, Lietuvos karo atašė Vokietijai. Nors Ribentropas buvo griežtai išpėjęs J. Urbšį "veltui ieškoti pagalbos iš svetimų valstybių, kas gali tik pabloginti Lietuvos padėtį", bet J. Urbšys vykdė savo planą, žiūrėdamas Lietuvos interesus.

Pasitikėdami visi keturi, kad Lietuvos atstovybėje Berlyne dar nėra įtaisyti klausytuvai sekti pasikalbėjimus, kaip kad Maskvoje, jie pradėjo planuoti, kaip apie šį Ribentropo ultimatumą painformuoti prancūzų ir anglų vyriausybes, kad nepatirtų vokiečių saugumas. E. Turauskas vyko į Varšuvą ir jam buvo pavesta painformuoti Prancūzijos atstovą. K. Grinius turėjo pažintis su anglų karo atašė Berlyne, ir jis apsiėmė apie tai perduoti žinią anglams. Italija ir Japonija taip pat buvo Klaipėdos krašto konvencijos signatarai, bet jos jau buvo Berlyno-Romos-Tokijo trikampio narės, ir joms pranešti nebuvo prasmės. Žinant Miuncheno nutarimus ir Austrijos "anšliusą", maža ko galima buvo tikėtis ir iš prancūzų, ir anglų.

J. Urbšys, baigęs nepaprastai įtemptą kovo 20 d., vakare sėdo į traukinį su Ribentropo ultimatumu ir išvyko į Kauną. Rytojaus dieną, padaręs vyriausybei pranešimą apie ultimatumą, Lietuvą ir Klaipėdos kraštą jis rado aliarmo padėtyje. Padėtį dar pablogino Ribentropo griežtas ultimatas. Rytprūsiuose vyko kariuomenės judėjimas link Lietuvos, grupė laivų su Fiureriu artinosi prie Klaipėdos, pačiame mieste šeiminkavo uniformuoti naciai. Lietuvos vyriausybė nerado jokios paramos iš Prancūzijos ir Anglijos, kaip Klaipėdos konvencijos signatarų, ir buvo priversta Ribentropo ultimatumą priimti, paskelbdama per Eltą pranešimą; kuriame pabrėžė **Klaipėdos krašto priverstiną perdavimą Vokietijai**. Vokietija tą pačią naktį iš kovo 21-os į 22-rą privertė Lietuvos vyriausybę Eltos pranešimo "priverstinį perleidimą" atsiimti. Tačiau originalus Eltos pranešimas buvo patalpintas į Valstybinį archyvą.

Sekmadienį, kovo mėn. 22 d. vokiečiai atsiuntė į Kauną keleivinį lėktuvą pasiimti J. Urbšį į Berlyną formalioms deryboms. Kartu su J. Urbšiu vyko Vokietijos pasiuntinys Lietuvai Erichas Zechlinas. Berlyno aerouostyje J. Urbšį pasitiko Ribentropo antrasis sekretorius Vermanas ir būrys esesininkų kaip garbės sargyba sutikti J. Urbšį. Vokiečiai J. Urbšį nuvezė į viešbutį Unter den Linden gt., bet kelionės metu visi tylėjo. Vakare J. Urbšys kartu su K. Škirpa nuvyko į užsienio reikalų m-ją, kur prasidėjo derybos dėl Klaipėdos krašto perdavimo teksto, pačių vokiečių paruošto. Šalia kambario buvo telefonas susisiekti su Kaunu – užsienio reikalų m-ja, kur budėjo S. Lozoraitis. Kadangi pagrindinis punktas krašto besąlyginis perdavimas jau buvo įvykęs priverstinio ultimatumo formoje, todėl į kitus teksto punktus vokiečiai atsižvelgdavo į mūsų pageidavimus. Tas ypač lietė laisvos uosto zonos suteikimą Lietuvos reikalams, Vokiečiai derybų metu stengėsi sudaryti normalią derybų eigą. Iš Kauno S. Lozoraitis pranešinėjo J. Urbšiu, kad vokiečiai Klaipėdoje užpuldinėja lietuvius ir naudoja smurtą. J. Urbšys savo keliu kreipdavosi į derybininkus, kad vyriausybė sudraustų Klaipėdos smurtininkus. Derybų partneriai pažadėdavo padėti. "Ar tie pažadai ką padėjo, nežinau", – rašo J. Urbšys. Apie vidurnaktį 1939 03 22 d. J. Urbšys ir K. Škirpa pasirašė Lietuvos-Vokietijos sutartį dėl Klaipėdos krašto perdavimo.

Sekancią dieną pirmasis Ribentropo pavaduotojas – Staatssekretær von Weizsaecker suruošė viešbutyje Lietuvos delegacijai pietus. Tą pačią dieną vakare, kaip J. Urbšys rašo: "prislėgtas, suspausta širdimi" išvyko į Lietuvą.

1939 m. gegužės mėn. J. Urbšys vėl atvyko į Berlyną dėl "prekių apyvartos sutarties sudarymo". Jam talkininkavo Užsienio reikalų ekonominio departamento direktorius J. Norkaitis. Iš vokiečių pusės buvo to paties lygio atstovas K. Siumureris. Sutartis buvo pasirašyta 1939 05 20.

## **J. Urbšys pas Fiurerį**

Ta pačia proga J. Urbšį priėmė Vokietijos kancleris A. Hitleris, dalyvaudant Užsienio reikalų ministrui J. von Ribentropui. J. Urbšys rašo: "Nuvykus į Reichskanzlei, teko ilgokai palaukti, kol iš A. Hitlerio kabineto išeis [Italijos užsienio reikalų ministras G. Ciano. Mat kaip tik tomis dienomis Vokietija ir Italija pasirašė savo garsųjį Plieno paktą 1939 V 22". Toliau apie patį pasimatymą su A. Hitleriu jis rašo: "Audiencija truko apie pusvalandį. Visą tą laiką kalbėjo galima sakyti, vienas A. Hitleris. Jis buvo gerai ir maloniai nusiteikęs. Dėstė, kaip karštai Vokietija trokšta taikos ir kaip uoliai siekianti gerų santykių su visomis tomis valstybėmis, kurios to paties siekia, – su didelėmis ir mažomis ir ypač su kaimyninėmis. Su Lietuva ji norinti taip pat palaikyti abiem pusėm naudingus ekonominius santykius, jokių kitų tikslų jos atžvilgiu ji neturinti. Dėl Klaipėdos krašto jis lyg ir apgailestaujamas tonu pridūrė: "Eine grossmacht konntes nicht dulden" ("Didelė galybė negalėjo to pakęsti")<sup>4</sup>.

## Kodėl Hitleris kviečia Urbšį į specialią audienciją?

Pirmiausia reikia pažymėti istorinį faktą, kad A. Hitleris 1939 m., kaip valstybės valdovas, politiškai ir kariškai neturėjo sau lygaus visoje Europoje. Tai parodė Miuncheno konferencija, kurioje Pirmojo pasaulinio karo nugalėtojai Prancūzija ir Anglija pasirašė po padiktuotom A. Hitlerio sąlygom likviduoti Čekoslovakiją. Žinant visą A. Hitlerio aroganciją kyla klausimas, kodėl jis skyrė J. Urbšiui, kaip Lietuvos atstovui, specialų dėmesį ne tik šiuo, bet ir kitais atvejais? Apie tai žiūrėk skyrių "Ribentropo-Molotovo Paktas – sąmokslas į karą" ir jo gale poskyrį "Kodėl Hitleris ir Stalinas varžėsi dėl Lietuvos?".

Panaudoti šaltiniai

<sup>1</sup> J.A. Stiklorius, Klaipėdos krašto konvencija ir statutas. L.E. XII, pp. 34-38. J. Budrys. Klaipėdos sukilimas, ten pat, pp. 38-43.

<sup>2</sup> J. Damauskas, Neumano ir Sasso byla. L.E. XX, pp. 253-254.

<sup>3</sup> Adolf Hitler, Mein Kampf, išversta į anglų kalbą, vertė James Murphy, pp. 359-360.

<sup>4</sup> Juozas Urbšys, Atsiminimai, pp. 29-43.

### ***Daina Raišupio Kautynių didvyriams***

Raišupio km., Marijampolės apsk., NKVD apsupti partizanai: Liūtas – J. Stonaitis – vadas, Šalmas – J. Popiera, Jovaras – V. Lelešius, Aidas – V. Mykolaitis, Lakūnas – K. Mykolaitis ir Žaibas – V. Bridžius kovėsi apsupti iki paskutinio šovinio ir visi žuvo, sunaikindami keliasdešimt rusų ir strībų.

*Liepos trisdešimtąją dieną,  
Saulutei krintant už miškų,  
Nuaidėjo salvos šūviai  
Viršum Raišupio laukų.*

*Aplink šnara rugių laukai  
Ir visur graži gamta,  
Bet jos grožį tuoj užgrobė  
Kraujo trokštanti gauja.*

*Apsupa aplink sodybą  
Azijatai kraugeriai,  
Miškų broliams vien teliko  
Stot į kovą atvirai.*

*Pasigirsta driskių riksmas  
Ir jie puola voromis,  
Bet tai Liūto narsūs vyrai  
Jiems atsako ugnimi.*

*Vakarui kaskart artėjant,  
Nešant jiems saldžius sapnus,  
Šalmas tyliai sudejavo,  
Atsisveikindamas juos.*

*Tuoj sodyboj kyla gaisras,  
Ugnis plečiasi tolyn,  
Plačiašakis, suvaitojęs,  
Krito jovaras ugnin.*

*Pasigirsta greit sprogimas,  
Šauksmas nustelbė šūvius:  
Vyrai, žūstam už Tėvynę!  
Aidas šaukė į draugus.*

*Paskutinįkart Lakūnas  
Matė saulę ir laukus,  
Sušnabzdėjo: ak, Tėvyne,  
Ir nuskrido pas draugus.*

### III. RIBENTROPO-MOLOTOVO PAKTAS; SĄMOKSLAS Į KARĄ

Kokios priežastys prie to privedė ir kokių tikslų kiekvienas sąmokslininkas siekė? Labai daug medžiagos yra paskelbta, liečiančios technišką pakto pusę: kaip buvo prie jo prieita, pačių derybų pasikalbėjimo smulkmenos, nepuolimo pakto turinio smulkmenos, slapųjų protokolų – sąmokslas pradėti Antrąjį pasaulinį karą, turinys pasidalinant Rytų Europą įtakos sritimis ir t.t. Bet neteko skaityti smulkmenų, kokios priežastys privedė šiuos du aršiausius ir mirtinus priešus: Staliną ir Hitlerį tapti net labai "draugiško" pakto autoriais. Tačiau kiekvienas iš jų, priimdamas šį paktą, turėjo galvoje sunaikinti vienas antro imperiją ir jos valdovą. Norint arčiau patirti šio pakto autorių tikruosius planus, bet neįrašytus į patį paktą, yra reikalinga giliau susipažinti su jų politiniais planais: komunizmu ir nacionalsocializmu.

#### **Komunizmo galutinis tikslas — pasaulinė revoliucija**

Marksas ir Engelsas savo Komunizmo Manifeste išdėstė teoretinę komunizmo programą. Leninas savo keliu tą programą papildė, kaip komunizmas turi tvarkyti valstybės reikalus ir kaip reikia eiti prie pasaulinės revoliucijos. Šia proga tenka pažymėti, kad dauguma Rusijos valdovų nebuvo rusai, taip ir Leninas nebuvo grynai rusų kilmės, nors sovietų propaganda jį tik rusu vadino, slėpdama jo mišrią – ruso, mongolo, žydo kilmę. Oficialioj 602 psl. biografijoje, parašytoj kelių autorių Marksizmoleninizmo instituto globoje, randame tik aštuonius žodžius apie jo pirmtakus. Jo seneliai iš tėvo pusės buvo neturtingi žemesnės, vidurinės klasės žmonės iš Astrachanės, jo senelis iš motinos pusės buvo gydytojas. Tai ir viskas. Lenino senelis iš tėvo pusės buvo Nikolai Vasiljevič Uljanov, neturtingas siuvėjas, rusas, galbūt buvęs baudžiauninkas Astrachanėj. Turėdamas per 50 metų jis vedė Anną Aleksejevną Smimovną, beraštę kalmuko dukterį. Kalmukai yra budistai; jie yra tamsios geltonos odos, dideliais plokščiais veidais su išsikišusiais žandikauliais ir mažom mongoliškom akim. Lenino išsikišę skruostų kaulai ir siauros akys rodo jame aziaetiško mongolų kraujo mišinį.

Ilja Nikolajevič Uljanovo ketvirtas ir paskutinis rusiškai kalmukiškos šeimos sūnus gimė Astrachanėj tuo metu, kai jo tėvui buvo 67 metai, o motinai – 43; tas sūnus ir buvo Lenino tėvas.

Didžiojoj sovietų enciklopedijoj dešimties puslapių straipsnyje apie Leniną yra minimas jo tėvas, bet neminama motina. Iš tikrųjų ji buvo Marija Aleksandrovna Blank, gydytojo duktė, žydų kilmės. Lenino senelė anksti mirė ir jo motina buvo savo tetos griežtoj priežiūroj užauginta. Dr. Aleksandr Dmitrijevič Blank, Lenino motinos tėvas, buvo žydas – tai įrodė

Marietta Šaginian. Buvo taip. Išėjusi pensijon žurnalistė Marietta Šaginian susidomėjo istoriniais tyrinėjimais. Savo tyrinėjimų aspektu ji pasirinko didžiules pagarsėjusias muges, kurios buvo rengiamos Nižnij -Novgorode 19-to šimtmečio pradžioje. Savo temai reikalingą medžiagą Marietta rado Leningrado Istorijos archyve. Neilgai trukus, ji priėjo prie mugių komitetų sudėties ir protokolų. Po kurio laiko ji pastebėjo, kad dingio vienas komiteto narys – Sender Blank. Brendant gilyn į naujesnius laikus, tas Blank vėl atsirado, bet jau Aleksandro vardu. Marietta padarė išvadą, kad tas garsiojo Novgorodo pirklys buvo pakeitęs vardą ir, ko gero, perėjęs ta proga į ortodoksų tikėjimą.

Marietta energingai tęsė tyrinėjimus ir surado, kad tas Sender, vėliau Aleksandr Blank, gyveno Simbirske, buvo pirklys ir gydytojas, gi jo dukte žydaitė, gimusi Simbirske 1835 m. jau suaugusi perėjo į ortodoksų tikėjimą ir netrukus ištekėjo už mokytojo Uljanovo. Taigi Mariettas rankose atsirado dokumentai, kurie rodė, kad didžiojo revoliucijos vado motina buvo žydė, o jo tėvas rusiškai-mongoliškos kilmės<sup>1</sup>.

Šią pastabą dėl Lenino kilmės pridėjau visiškai ne dėl to, kad parodyti, jog jis nėra joks didžiarusis, bet mišinys rusų, mongolo ir žydo, bet dėl šių dviejų priežasčių: a) tiek pats Leninas, tiek jo įpėdiniai, Stalinas, Chruščiovas, Brežnevas ir Gorbačiovas ir visa propagandos mašina per dešimtmečius rašė ir kalbėjo apie visų tautų draugystę ir net meilę, bet nusišėdami tiesą, skelbė Leniną kaip didžiarusį gėdindamiesi pripažinti, kad jis yra trijų tautų mišinys, rusų, mongolų ir žydų... b) Vakarų pasauly ši Lenino kilmė seniai yra žinoma kas tuo įdoma, tačiau Lietuvoje dar ir dabar jis laikomas "didžiarusiu" daugumos spaudos, nors jis yra trijų tautų mišinys.

Grįžtant prie Lenino praktinės komunistinės programos, reikalinga pacituoti keletą jo svarbesnių išsireiškimų. "Partija niekad neatmetė teroro ir mes jo niekad negalime atmesti. Teroras yra viena karinės operacijos formų... Komunistai turi apvaldyti visas formas, taikydami savo taktiką įvairioms sąlygoms"<sup>2</sup>.

Leninas apie tautų apsisprendimo teisę: "joks marksistas, neišsižadėjęs socializmo ir pagrindinių marksizmo idėjų, negali paneigti, kad socializmo interesai yra aukščiau negu tautų apsisprendimo teise"<sup>3</sup>.

Leninas randa Komunistų Manifeste klaidų: "marksistai daro antrą stambią klaidą nevertindami nacionalizmo faktoriaus. Komunistų manifeste buvo pasakyta, kad nacionalizmas yra senovės atgyventa ir visų labi jis greitai išnyks. O kas įvyko? Nepraėjus nei mėnesio nuo Manifesto paskelbimo 1848-2-24, Paryžius sukilo tautiniu pagrindu. Tų pačių metų kovo mėn. Vengrija pasiskelbė atsiskirianti nuo Habsburgų imperijos. Prahoje sukilo čekai, reikalaujami autonomijos. Kovo 18 Berlyne buvo pastatytos barikados"<sup>4</sup>. Apie Lenino socializmo-komunizmo teisingumą ūkyje ir politikoje, tautų draugystę, komunizmo pasaulinę revoliuciją ir jos pergalę galima būtų patiekti aibę jo pareiškimų, bet tiek jau pateiktieji, tiek likusioji komunizmo istorija po jo mirties be abejonės parodė, kad komu-

nizmas buvo žmonijos tragedija, pareikalavusi dešimčių milijonų nekaltų žmonių aukų.

Stalinas 1939 m. net jau buvo baigęs politinius "valymus" nuo savo priešų kaip pačioje partijoje, taip ir Raudonojoje Armijoje. Būdamas ištikimas leninietis jis dabar galėjo daugiau dėmesio skirti tarptautinei komunizmo politikai ir pagrindiniam jo tikslui – pasaulinei revoliucijai. 1933-1939 m. Europoje išsigalėjus Hitleriui ir užėmus Austriją, Čekoslovakiją ir Klaipėdos kraštą, sekantis žingsnis jam buvo – žygis į rytus (Drang nach Osten). Nors Hitleris oficialiai pirmąja auka buvo pasirinkęs Lenkiją, bet Stalinas gerai žinojo "Mein Kampf" turinį; savo "evangelijoje" Hitleris įteisinavo Vokietijos "gyvenimo erdvę" (Lebensraum) – į ją įėjo Rusija ir kaimyninės valstybės (žiūrėk Vokietijos ultimatumą).

Stalinas 1939 metų pradžioje stovi prieš gyvybės ir mirties klausimą tiek jam pačiam, tiek Sovietų imperijai: Vokietijos-Lenkijos karo atveju ginti Lenkiją, kurią yra pažadėję ginti ir Prancūzija su Anglija, ar susidėti su savo amžinu ir mirtinu priešu ir dalintis Lenkiją?

Staliną paveikė visa eilė tarptautinių politinių įvykių, kurie nulėmė jo sprendimą dėtis su Hitleriu prieš Lenkiją. Pirmas iš tų įvykių ir gal net svarbiausias buvo nepakvietimas Stalino į Miuncheno konferenciją

1938 9 29, kuri nusprendė Čekoslovakijos likimą, su kuria jis turėjo sudaręs tarpusavio draugiškumo sutartį<sup>5</sup>. Nemažiau atstumiantis veiksnys buvo Lenkijos laikysena: "Lenkijos užsienių reikalų ministeris pareiškė Prancūzijos ambasadoriui Lenkijoje, kad Raudonoji armija yra bevertė... Lenkijos gen. štabo v-kas dar pridūrė, kad Lenkija neturi karinės sutarties su USSR"<sup>6</sup>.

Rugpjūčio 11 d. į Maskvą atvyko prancūzų ir anglų kariniai atstovai aptarti grynai karinių reikalų su Maršalu Vorosilovu. Tačiau abu demokratų kariniai atstovai nepadarė savo pranešimais rimto įspūdžio. Vorosi- lovas užklausė Anglijos atstovą, kiek anglų karių, karui prasidėjus, galėtų iš karto pasiūsti į frontą? "Šiuo metu yra penkios reguliarios divizijos ir viena mechanizuota"<sup>7</sup>. Tai toks buvo Anglijos imperijos apsiginklavimas, kurioje saulė niekada nenusileidžia.

Stalinas, matydamas Miuncheno pamoką iš Hitlerio pusės Prancūzijai, Anglijai ir jam pačiam, nerizikavo per daug susidraugauti su demokratais už Lenkiją ir pradėjo dvigubą žaidimą.

## Sovietų-nacių ūkinės derybos

Pirmosios "kregždės", rodančios politinį atšilimą tarp Sovietų ir nacių, pasirodė iš Sovietų pusės. Tuojau po 1939 metų pradžios Sovietų pasiuntinys A. Merekalovas apsilankė kaip retas svečias Berlyno užsienių reikalų ministerijoje su pasiūlymu: "Sovietų s-ga pageidauja pradėti naują laikotarpį Vokiečių-Sovietų ūkiniuose santykiuose"<sup>8</sup>. Bet svarbiausiu momentu reikia laikyti Stalino kalbą, pasakytą 1939 3 10 laike aštuoniolikto partijos kongreso Maskvoje. Jis daugiau kritikos papylė ant Anglijos negu ant Vokietijos. Jis apkaltino Vakarų demokratų anglus ir prancūzus, kad jie

verčia vokiečius į rytus sakydami: "tik pradėkite karą su bolševikais, visa kita bus saugu. Šis atrodo kaip padrašinimas... Išrodo, kad tai buvo tikslas parodyti jėgos pavojų iš Sovietų S-gos prieš Vokietiją... ir išprovokuoti konfliktą su Vokietija be jokios priežasties..." 1939 4 20 Sovietų ambasadorius vėl atsilankė Užsienių reikalų ministerijoje ir jau su visai atvirom kortom liečiančiom ne ūkinius reikalus, bet "kietą" politiką. Jis tarp kita ko taip kalbėjo: "Rusijos politika visada sekė tiesia linija... Rusija nepanaudojo dabartinius nesutarimus tarp Vokietijos ir Vakarų demokratijų prieš jus (suprask, vokiečius—J.P.K.). Kas liečia Rusiją, nėra jokios priežasties, kodėl ji negalėtų gyventi normalų gyvenimą su vokiečiais, ir normalūs santykiai galėtų augti į stiprėjančius santykius..."<sup>9</sup>.

1939 5 3 Maskvoje "sprogo" politinė bomba: Stalinas atleido, "jam pačiam prašant", Užsienių reikalų komisarą M. Litvinovą ir į jo vietą paskyrė V. Molotovą. Kadangi Litvinovas buvo žydų kilmės ir kadangi Sovietų ambasadorius Berlyne jau buvo išdėstęs Sovietų pasiūlymą su vokiečiais normalizuoti ir sustiprinti santykius, tad iš to Hitleris padarė atitinkamas strategines išvadas, liečiančias žygį į Rytus (Drang nach Osten) per Lenkiją.

## **Stalinas apsisprendžia už paktą su Hitleriu, bet su sąmokslo galvoje — žygiuoti į Vakarus**

Anksčiau minėti įvykiai: Vakarų nepakvietimas į Miuncheno konferenciją, visiškas Vakarų nepasiruošimas karui ir galiausiai lenkų net nenoras girdėti apie Raudonąją armiją jų teritorijoje privedė Staliną į draugystę su naciais. Tačiau jis dar pradėdamas pirmuosius mėginimus su naciais 1939 metų pradžioje jau turėjo galvoje su draugystės paktu padrašinti Hitlerį pulti Lenkiją įviliojant jį į karą ne tik su Lenkija, bet ir su Vakarais. Įsivėlus Vokietijai į karą su Vakarais, Stalino galvoje jau buvo numatyta pulti Vokietiją iš rytų nutaikius tinkamą tam momentą. Šį Stalino sąmokslo planą prieš Hitlerį yra smulkmeniškai išdėstęs Brežnevo laikų Raudonosios Armijos karininkas ir Generalinio štabo narys Viktoras Suvorovas. Jis su visa kruopščiai surinkta karine-politine medžiaga pabėgo į Vakarus ir parašė tris knygas: *Išlaisvintojai*, *Viduje Sovietų Armijos ir Sovietų karinė žvalgyba*. V. Suvorovas paskelbė, kad iš vienos pusės Stalinas rodėsi-nepaprastas Ribentropo-Molotovo pakto rėmėjas, bet iš kitos pusės 1941 m. jis jau pradėjo ruoštis pulti Vokietiją, priimdamas visas slaptumo priemones<sup>10</sup>.

Dar prieš vokiečių puolimą 170 Raudonosios Armijos divizijų, stovėjusių Uralo, Sibiro ir Šiaurės Kaukazo srityse gavo įsakymus keltis į naujas stovyklas. Bet slaptumas buvo toks griežtas, kad net divizijų vadai nežinojo vietovių vardų, kur jie vyksta... Autorius duoda visas smulkmenas, liečiančias šį masinį Raudonosios Armijos judėjimą iš Tolimųjų Rytų į Vakarus arčiau Vokietijos sienos: divizijų vardus, jų numerius, vadų pavar-

des ir apsistojimo vietas; Baltarusiją, Vakarų Ukrainą ir Rumunijos pasienį.

Sekantis svarbus pažymys, anot autoriaus, kad tos perkeltos iš tolimų Rytų į Vakarus karinės pajėgos neruošė apkasų ar gynybos įtvirtinimų karui, bet apsistodavo miškuose laukimo būklėje, 50-60 km nuo Vokietijos sienos. Toliau Viktoras Suvorovas rašo, kad šios persikėlusios armijos į Vakarus neminavo tiltų, svarbesnių strateginių įrengimų bei pramonės įmonių, kas normaliai yra daroma gynimosi karo atveju. Net priešingai, autorius mini, kad taip vadinama Stalino linija buvo išardyta, kelių šimtų kilometrų ilgumo. Iš čia suminėtu faktų V. Suvorovas daro išvadą, kad Stalinas ruošėsi ne gynimosi, bet puolimo karui prieš Vokietiją. Jis mini net tam puolimui numatytą datą, apie tris savaites po vokiečių puolimo, liepos 10 d.

Autorius pažymi, kad "dauguma Sovietų maršalų ir generolų šių faktų tiesioginiai nemini, nes vokiečiai pirmieji pradėjo puolimą netikėtai ir priverstė sovietus naudoti gynimosi, bet ne puolimo karą. Tačiau V. Suvorovas cituoja Armijos gen. M. Kazakovą, kalbėjusį 2-ro strateginio ešelono vardu: "Karui prasidėjus mūsų planai pagrindinai turėjo būti pakeisti". Toliau taip pat duodama citata majoro gen. V. Zemskovo, kuris jau visai tiksliai pasisako apie karinę strategiją: "mes buvome priversti panaudoti savo atsargas ne puolimui, kaip planai rodė, bet gynimuisi".

Nesvarbu, ar ta Stalino planuojama data pulti Vokietiją buvo liepos 10 d. 1941, kaip mini V. Suvorovas, ar kiek vėliau, bet pati esmė Stalino sandėrio su Hitleriu buvo ta, kad įvėlus Vokietiją į karą su Lenkija, jis greičiausia bus įveltas ir į karą su Vakarais. Ir kai Wehrmachtas bus nuleidęs dalį kraujo, duoti įsakymą Raudonajai Armijai žygiui į Vakarus.

Čia kaip tik Stalinui rodėsi nepaprastai reta proga ne tik atsikratyti savo pavojingiausio priešo, bet ir pastūmėti komunistinę revoliuciją iš Rytų stepių į Vakarų Europos pramoninį proletariatą.

## **Hitleris priima Stalino planą išskėtom rankom**

Dabar dirstelėkime, kokia buvo nuomonė Hitlerio į šį Stalino sąmokslą. Galbūt dauguma nustebts, bet Hitleris Stalino "draugiškumą" priėmė išskėtom rankom, nes jis turėjo priešingus planus Sovietų S-gos atžvilgiu. Nors jis bandė visais galimais būdais išvengti karo su Vakarais, jeigu pultų Lenkiją, bet galiausiai jau prileido mintį, kad gali tekti ir su jais kariauti. Turėdamas galvoje karą ne tik su Lenkija, bet ir su Vakarais, Hitleriui labai svarbu buvo išvengti antro fronto su Sovietų S-ga. Taigi čia ir buvo priežastis, kodėl jis priėmė Stalino sąmokslą. Originalus Hitlerio planas buvo turėti nepuolimo sutartį su Sovietų S-ga, nugalėti Lenkiją, sekančiais metais – Prancūziją ir Angliją, ir tik tada pradėti tikrą "Drang nach Osten".

Praėjus vos 20 d. nuo M. Litvinovo atleidimo, Hitleris šaukia 1939 05 23 d. labai slaptą žymiausių karo vadų konferenciją, į kurią buvo pakviesta:

Field Marschal Goeringas, Grand Admiral Readeris, General von Brauchitsch, General Haider, General Keitel, Inspector General Luftwaffe Erhard Milch, Rear Admiral Otto Schiewind ir Fiurerio adjutantas Colonel Rudolf Schmund. Protokolas nebuvo rašomas, bet Fiurerio adjutantas darė užrašus, kurie pateko pas amerikonus.

Karo atveju šie vadai turėjo vykdyti karo veiksmus prieš priešą. Dabar Fiureris kalba, kad karas gali prasidėti dar šiais metais ir pirmiausia su Lenkija, bet jeigu būtų reikalinga, tai ir su Prancūzija ir Anglija. Kaip priešastį šio būsimo karo Hitleris minėjo, kad Vokietija yra reikalinga gyvenimui erdvės (Lebensraum) išspręsti savo ūkinėms problemoms. "Tolimesni laimėjimai negali būti pasiekti be krauju praliejimo... Tai yra klausimas išplečiant mūsų gyvenimo erdvę į Rytus, kad užtikrintų maisto tiekimą ir išspręstų problemą Baltijos valstybių (J.P.K. pabraukta)... Ten nėra kitos galimybės Europoje... Jeigu likimas privers mus susidurti su Vakarais, tai būtų nepaprastai vertinga turėti didelius plotus Rytuose. Karo metu mes negalėsime tikėtis rekordinių derlių kaip kad taikos metu. Nėra klausimo palikti nepaliestą Lenkiją. Puolimas Lenkijos pirmą pasitaikiusia proga".

Fiureris abejoja taikingu susitarimu su Anglija. "Reikia būti pasiruošusiems susidūrimui... Mes negalime laukti pasikartojimo Čekijos reikalo. Tai bus karas. Mūsų uždavinys yra izoliuoti Lenkiją... Neturi vykti iš karto susidūrimas su Prancūzija ir Anglija".

"Dėl to iš esmės: konfliktas su Lenkija bus sėkmingas, jeigu Vakarai nesikiš į jį. Bet jeigu tai neįvyktų, tai geriau pulti Vakarus ir Lenkiją tuo pačiu metu... Mintis, kad mes galėsime išeiti lengvai, yra pavojinga, tokios galimybės nėra. Tada mes turime sudeginti mūsų laivą ir nebus klausimo teisinga, ar klaidinga, bet būti ar nebūti aštuoniasdešimčiai milijonų žmonių... Luftwaffe puolimai prieš Angliją neprivers ją pasiduoti. Bet, jeigu jos laivynas būtų sunaikintas, iš karto kapituliacija įvyktų... Pasiruošimai turi būti ilgam karui, taip pat netikėtiems puolimams ir visos galimybės Anglijai išsikelti į Europą turi būti sunaikintos... Paskutinis svarstymas. Slaptumas yra svarbiausias reikalavimas pasisekimui. Mūsų tikslai turi būti laikomi slaptai nuo Italijos ir Japonijos"<sup>11</sup>.

Kai šis buvęs eilinis kareivis (gefreiteris) Kaizerio armijoje baigė savo pamokymus taip pat buvusiems Kaizerio armijos karininkams, dabar jau maršalams ir generolams, neatsirado nei vienos pakeltos rankos klausimams. Kai tuo tarpu Fiureris buvo sušaukęs panašią konferenciją Weimacho vadų 1937 11 5 ir aiškino būsimą karą, dar neišvardindamas nei datų, nei to karo taikinių-aukų, Field Marschal von Blomberg ir gen. Fritsch išdrįso pareikšti Hitleriui, kad Vokietija dar per silpna pradėti Europos karą. Sekančią vasarą Generalinio štabo viršininkas gen. Bekas dėl tų pačių priežasčių atsistatydino iš savo vietos<sup>12</sup>.

Gal dėl to maršalai-generolai šį kartą neparodė jokie "mur-mur" prieš Fiurerį, kad jo autoritetas Vokietijoje buvo pasiekęs pačius debesis. Vienok jų užimamos pareigos reikalavo išryškinti Hitlerio melą, kad Vokietijai

teks kariauti ne tik su Lenkija, Prancūzija ir Anglija, kai 1939 metų gegužės mėn. 23 d. jau buvo aišku, jog jai teks kariauti vėliau ir su Sovietų Sąjunga, kitaip sakant, išeiti į Pasaulinį karą.

## Pasiruošimas Pasauliniam-totaliniam karui

Gen. von Brauchitšas 15 6 1939 paruošė planą pulti Lenkiją. Operacija turi būti nepaprastai slapta, kurią vykdys Šiaurės ir Pietų armijos su tikslu susitikti Varšuvoje. Operacija turi būti visai netikėta, nepastebint mobilizacijos, pafrontėje ligoninių ištuštinimo ir t.t. Savaite vėliau, birželio 22 d., gen. Keitelis patiekė Hitleriui paruošiamąjį Lenkijos puolimo planą slapyvardžiu "Baltasis atvejis" (Case White). Karas, kurį Hitleris planavo, turės būti **totalinis, mobilizuojant žmonių ir medžiagų tautos išteklius**. Tam tikslui sekančią dieną, t.y. birželio 23, buvo paskelbta Reicho gynimo taryba iš 35 narių, jų tarpe generolai: Keitelis, Raederis, Halderis, Tomas ir Milchas ir iš ministerių: Vidaus reikalų, Ūkio, Finansų, Transporto ir Gestapo – Himleris, pirmininkaujant Reichsmarschal Geringui. Jis painformavo Tarybą, kad Hitleris nusprendė šiam reikalui mobilizuoti 7 mil. žmonių karo vedimui. Darbo jėga turi pasirūpinti Ūkio ministeris Dr. Funkas, panaudodamas karo belaisvius ir kalinius iš koncentracijos stovyklų<sup>13</sup>.

## Paskutiniai žingsniai prie pačio pakto

Kiek rūpesčio Hitleriui sukėlė dėl skubaus karo su Lenkija jo sąjungininkai Vengrija ir Italija. Vengrija buvo prieš, nes šios abi tautos buvo draugiškuose santykiuose istorijos bėgy ir, antra, ji militariškai nebuvo karui pasiruošusi. Tačiau Vengrijos užsienio reikalų ministeris Count Csaky rugpjūčio 8 d. atvyko pas Hitlerį ir šis jam išdėstė, kad Vengrija turėtų būti dėkinga Vokietijai gavusi tam tikrą teritoriją iš Čekoslovakijos dėka Vokietijos laike Čekoslovakijos likvidacijos. Vengrijos ministeris sutiko savo prieštaravimą atsiimti...

Kiek sunkiau buvo su Fiurerio artimiausiu sąjungininku Duče. Musolinis jau anksčiau buvo pranešęs Hitleriui, kad jis greitam karui nėra pasiruošęs, nes Italija nėra pakankamai Europos karui apsiginklavusi. Kadangi Italija neturi karo reikalams žaliavų, tad jai reikia bent trijų metų pasiruošimui Europos karui. Tačiau jo žentas ir užsienių reikalų ministeris iš principo prieštaravo Hitlerio karui Europoje, nes jis nenumatė jo laimėjimo. Ypatingai Musolinis ir Ciano baiminosi neaiškia Stalino laikysena ir jo derybomis su Prancūzija ir Anglija. Laike Ciano derybų su Hitleriu rugpjūčio 12 d. atėjo telegrama iš Maskvos, jog vokiečiai gali siųsti savo atstovą į Maskvą deryboms<sup>14</sup>. Patyrus šią žinią, kad ir nelabai noromis, Italija davė Vokietijai pritarimą pulti Lenkiją.

## Stalinas pasiruošęs, bet lėtais žingsniais į Paktą

Kaip Vengrija, Italija, Prancūzija ir Anglija, taip ir Sovietų S-ga rimtam karui ir dar su nacistine Vokietija, nuo kurios drebėjo visa Europa, taip pat dar nebuvo pasiruošusi. Vadinasi, Stalino pagrindinė taktika visose šiose derybose buvo dėti visas pastangas nuvilkinti šio karo pradžią kiek galima ilgiau, kad Sovietų S-ga galėtų geriau pasiruošti jam. Sovietų charge d'affaires Berlyne, pranešdamas Molotovo sutikimą priimti Maskvoje Ribentropą deryboms, kartu pabrėžė, kad į derybas "neskubėtų" ir kad jos vyks "palaiptinai"... Mat jis visai nežinojo, kad Hitleris jau buvo pasiruošęs tankų divizijas "blitz" (žaibo) karui prie Lenkijos sienos, laike 20 dienų užimti Varšuvą...

Ribentropas paruošė Molotovui laišką per Vokietijos ambasadorių Maskvoje Šulenburgą siūlant išspręsti visas Rytų Europos problemas patenkinamai, abiem pusėm liečiančias "Baltijos valstybes, Lenkiją ir pietinius klausimus..." Vokietijos ambasadorius Šulenburgas sekančią dieną gautą telegramą-laišką perskaitė Molotovui, kuris palankiai tą turinį priėmė, bet jokios skubos neparodė atvykimui Ribentropo dėl derybų. Ribentropas, matydamas Molotovo taktiką tęsti derybas, vėl siunčia telegramą Šulenburgui į Maskvą, kurioje išdėsto daugiau būsimo pakto smulkesnių iš Vokietijos pusės ir prašo skubaus pasimatymo su Molotovu. Rugsėjo 17 d. Šulenburgas, gavęs pasimatymą su Molotovu, pirmiausia išgirsta iš jo, kad Vokietija iki dabar ruošėsi pulti Sovietų S-gą, sudarant Antikomintemo paktą prieš Sovietų S-gą. Dabar, rodant Vokietijai palankumą Sovietų S-gai, Sovietų S-ga pasiruošus pakeisti savo politiką rimtam santykių pagerinimui su Vokietija. Tačiau ir vėl Molotovas pabrėžia, kad tai vyks "ne vienu šuoliu", bet "praktiškais žingsniais". Tie praktiški žingsniai – tai dar tolesnis pakto nutęsimas: užbaigimas prekybos ir kreditų susitarimas... Antras žingsnis po pirmojo – užbaigimas nepuolimo pakto. Čia tenka pažymėti, kad Sovietai pirmieji reikalavo su užbaigimu nepuolimo pakto: "užbaigti specialų protokolą pažymint interesus pasirašiusiųjų šalių viename ar kitame klausime užsienio politikos"<sup>15</sup>. Nežiūrint visų vokiečių pastangų, Molotovas visiškai nieko nenurodė dėl Ribentropo datos atvykimo deryboms dėl pakto į Maskvą... Ribentropas ir Hitleris, gavę rugsėjo 18 d. Molotovo atsakymą į jų rugsėjo 17 d. siųstą telegramą, kurioje Molotovas jau pranešė, kad jis pilnai sutinka su Vokiečių-Sovietų santykių pagerinimu ir pakto sudarymu, bet ir vėl stato sąlygą Ribentropo atvykimui, kad tam reikalinga tam tikro laiko pasiruošimui, vėl laiko užtęsimas...

Sekančią dieną, kai Hitleris gavo pranešimą iš Šulenburgo Maskvoje, jis puolė į desperaciją. Jis tuojuo išakė Ribentropui siųsti kitą telegramą savo ambasadoriui į Maskvą reikalaujant pasikalbėti su Molotovu, kad reikalas yra neatidėliotinas, nes tarp Vokietijos ir Lenkijos gali įvykti konfliktas kiekvienu momentu. Ribentropas siūlo, kad prekybos sutartį galima pasirašyti Berlyne su Sovietų ambasadorium rugsėjo 18, ir po to tuo-

jau pradėti paktą derybas Maskvoje. Tuo atveju Ribentropas pasižada pasirašyti ne tik nepuolimo paktą, bet ir Molotovo anksčiau minėtus slaptus protokolus dėl įtakos sričių pasidalinimo ir siūlo tuojau atvykti į Maskvą. Tą pat dieną, rugpjūčio 19, buvo pasirašyta prekybos sutartis Berlyne su Sovietų ambasadorium, kuris apie tai tuojau pranešė Molotovui ir dabar Fiureris ir Ribentropas nekantriai laukė iš Maskvos pranešimo dėl datos Ribentropui vykti į Maskvą derėtis dėl paktą. Politinis įtempimas tiek Berlyne – užsienių reikalų ministerijoje, kur sėdėjo Ribentropas, tiek Obersazberge, kur Hitleris gyveno, nepaprastai išaugo. Abu Vokietijos vadai laukė lemiančio atsakymo iš Molotovo. Pagaliau telegrama iš Maskvos 7.10 vakaro rugpjūčio 19 "slaptai, nepaprastai skubu: "Sovietų vyriausybė sutinka su Reicho užsienio ministerio atvykimu į Maskvą savaitę po paskelbimo prekybos sutarties pasirašymo... Molotovas pareiškė, kad jei-ku prekybos sutartis bus paskelbta rytoj (rugpjūčio 20). Reicho ministeris galėtų atvykti į Maskvą rugpjūčio 26 arba 27". Tai naujas smūgis į Fiurerio-Ribentropo nervus, nes juodu būtinai planavo tą sutartį pasirašyti 22 ar 23 dienomis.

## **Molotovas priverčia Hitlerį pirmam ištiesti ranką Stalinui — Hitleris rašo Stalinui laišką**

Molotovo visą laiką nutęsimas paktą sudarymo ir pasirašymo datos stačiai išutino Hitlerį. Didžiausias smūgis jam buvo, kad jis buvo priverstas asmeniškai rašyti laišką Stalinui ir jį prašyti datos pakeitimo iš 26-27 į rugpjūčio 23 d. Hitleris laikė sau tai didžiausiu nusižeminimu, bet prie to jis buvo priverstas. Viena iš priežasčių, kodėl tarp paktą pasirašymo datos ir karo pradžios jau buvo iš anksto vokiečių apskaičiuotas laikotarpis vienos savaitės. Tiksliai nežinant pačio paktą susitarimo smulkmenų, su tokiais sąjungininkais kaip Stalinas ir Molotovas, galėjo iškilti reikalas kai kurių pakeitimų Weermacht Luftwaffes ir laivyno vadų įsakymuose. Ypač tai liečia laivyną, kurio vienetai pasklidę po visą pasaulį ir įsakymų pakeitimas gali pareikalauti ilgesnio laiko. Tas kėlė Fiureriui nepaprastą susirūpinimą, privedusį net prie asmenišką laišką rašymo Stalinui.

### **M. Stalinui, Maskva**

Aš nuoširdžiai sveikinu naujos Prekybos sutarties tarp Vokietijos ir Sovietų pasirašymą kaip pirmąjį žingsnį pakeičiant Vokietijos-Sovietų santykius. Nepuolimo Paktas su Sovietų Sąjunga man reiškia Vokietijos politikos nustatymą ilgam laikui. Vokietija tuo vėl pradeda politinę kryptį, kuri buvo naudinga abiem valstybėm praėjusiais šimtmečiais...

Aš priimu Nepuolimo paktą juodraščio kopiją, kurią Jūsų Užsienių Reikalų Ministeris M. Molotovas perdavė, bet manau, kad yra skubiai reikalinga išsiaiškinti klausimus, surištus su paktą kaip galima greičiau. Pati

esmė papildomų protokolų, pageidaujamų Sovietų S-gos gali, aš esu įsitikinęs, būti išsiaiškinta kuo trumpiausiu laiku, jeigu atsakingas Vokietijos valstybininkas galėtų atvykti į Maskvą derėtis. Kitaip Reicho Vyriausybei nėra aišku kaip tie papildomi protokolai galėtų būti išsiaiškinti ir sutarta per trumpą laiką.

Įtampa tarp Vokietijos ir Lenkijos tapo nepakenčiama... Krizė gali iškilti bet kurią dieną. Vokietija yra nusprendusi nuo dabar žiūrėti Reicho interesus su visomis jos turimomis priemonėmis.

Mano nuomone, yra pageidautina, atsižvelgiant į mūsų abiejų valstybių tikslą pradėti naujus tarpusavio santykius visiškai nedelsiant. Dėlei to aš vėl siūlau, kad Jūs priimtumėte mano Užsienio Reikalų Ministerį antradienį, 22 rugpjūčio, bet vėliausia trečiadienį, rugpjūčio 23. Reicho Užsienio Reikalų Ministeris turi plačiausius įgaliojimus sudaryti ir pasirašyti Nepuolimo Paktą, taip pat protokolą. Užsienio Reikalų Ministeriui pasilikti Maskvoje ilgiau kaip vieną, ar dvi dienas yra neįmanoma atsižvelgiant į tarptautinę padėtį. Man būtų malonu gauti Jūsų ankstyvą atsakymą.<sup>16</sup>

Adolf Hitler

Po šio laiško išsiuntimo, sekančias 24 valandas Fiureris visą naktį negalėjo užmigti, vidurnaktį skambino Geringui susirūpinęs dėl Stalino atsakymo į jo laišką; protinis įtempimas beveik vedė jį prie sumišimo... Pagaliau rugpjūčio 21 d. 21.15 atėjo Stalino atsakymas, kurio turinys pilnai patenkino Hitlerio laiško prašymą.

Vokietijos Reicho Kancleriui A. Hitleriui:

Aš dėkoju Jums už laišką. Aš tikiuosi, kad Vokietijos-Sovietų S-gos Nepuolimo Paktas atneš sprendžiamą posūkį į sėkmingesnius politinius santykius tarp mūsų šalių.

Mūsų šalių gyventojams reikia taikingų santykių vienu su kitais. Vokietijos vyriausybės sutikimas sudaryti Nepuolimo Paktą suteikia pamatus pašalinti politinę įtampą ir įgyvendinimą taikos ir bendradarbiavimo tarp mūsų šalių.

Sovietų S-gos vyriausybė pavedė man pranešti Jums, kad ji sutinka su pono von Ribentropo atvykimu į Maskvą rugpjūčio 23.

J. Stalin

Gavęs šį laišką Hitleris drąsiai galėjo žengti pirmutinį žingsnį į savo išsvajotą tikslą — žygi į Rytus, pradėdamas karą su Lenkija.

## **Dar viena karo vadų konferencija prieš “Drang nach Osten”**

Į šią konferenciją buvo sukviesti žymiausi visų karo ginklų vadai su tikslu gauti paskutinius nurodymus. Konferencija buvo ilga, liečianti ne tik karo veiksmus, bet ir dėl ko jis šį sprendimą yra padaręs. Hitleris pir-

miausia tvirtai aiškino, kodėl jis juos sušaukė pranešti, kad jis padarė šį neatšaukiamą sprendimą pradėti karą dėl dviejų samprotavimų. Pirmiausia dėl savo paties asmenybės, kuri turi nepaprastą politinį išmanymą ir dėl Vokietijos žmonių juo pasitikėjimo. Galbūt nėra kito žmogaus Vokietijoje, kuris turėtų tokį autoritetą kaip jis. Bet jis gali būti kriminalisto arba bepročio "pašalintas". Antras samprotavimas dėl ko šis karas turi prasidėti dabar yra Musolinio asmenybė. Jeigu jam kas nors įvyktų, Italijos pritarimas Vokietijai būtų netikras, nes Italijos monarchijos šalininkai yra prieš Dučę. Ispanijos gen. Franko asmenybė Vokietija turėtų pagalbą. Vakaruose nei Prancūzijoje, nei Anglijoje nėra stiprios vadovaujančios asmenybės. Po tokio išdėstymo sekė išvada, kad šiuo metu yra kaip tik patogiausias momentas pradėti karą.

Toliau jis karo vadams aiškiai pasakė, kad Rheinlando, Austrijos, Sudečių ir Čekoslovakijos užėmimai pareikalavo didelės rizikos, taigi ir šis karas yra rizika. Bet Hitleris atmetė blokados reikšmę, nes esą Vokietija ūkiškai yra visapusiškai nepriklausoma nuo Vakarų. Antra, Hitleris visiškai atmetė Magino linijos militarinę reikšmę karo atveju su Vakarais (vėliau paaiškėjo, kad jis buvo teisingas. —J.P.K.). Kaip paskutinį kozirį savo vadams užtikrinti karo laimėjimą jis pateikė Sovietų S-gą, kuri kaip Rusija Pirmajame pasauliniame kare sudarė antrą frontą. Jis pateikė susirinkusiems karo vadams davinius, kaip jis privedė savo politiką Staliną prie to, kad jis pasiūlė Nepuolimo sutartį su Vokietija ir antras frontas negresia, nes rytoj Ribentropas vyksta tą sutartį pasirašyti. Po tokio Fiurerio pranešimo ir ši kartą neatsirado pakeltos rankos iš generolų pateikti nei vieno klausimo.

## **Ribentropo kelionė į Maskvą**

Jis, apsišarvavęs visais reikalingais Fiurerio įgaliojimais, išvyko Reicho vardu pasirašyti ne tik Nepuolimo sutartį su Sovietų S-ga, bet ir slaptus protokolus, liečiančius Rytų Europos pasidalinimą tarp nacistinės Vokietijos ir bolševikinės Sovietų S-gos. Rugpjūčio 22 jis iš Berlyno su visais savo pagalbininkais ir vertėjais išskrido į Karaliaučių. Čia Ribentropas dar triūsė iki vidurnakčio galutinai patikrindamas Vokietijos siūlymus dėl abiejų sutarčių, ir ypač dėl Pabaltijo ir apskritai Rytų Europos dalybų. Tarp Ribentropo ir Hitlerio pasikalbėjimai vyko kas valandą. Pagaliau 1939 m. rugpjūčio 23, vidudienyje, Ribentropo lėktuvas nusileido Maskvoje.

## **Lietuvos pasienietis apšaudė Ribentropo lėktuvą?**

Šias eilutes rašantis tuo metu gyveno prie Klaipėdos krašto miestelio Smalininkų, Pašvenčio km. Klaipėdos kraštas tuo metu jau buvo okupuotas nacių ir sudarė sieną su Lietuva, kurią saugojo mūsų šautuvais ginkluoti pasienio policininkai. Rugpjūčio 23 pasklido Pašvenčio km. kalbos,

kad vienas pasienio policininkas, eidamas sargybą prie sienos, pastebėjo atskrendantį lėktuvą iš Vokietijos pusės ir tuo momentu kai tas lėktuvas jau skrido į Lietuvos teritoriją, jis paleido iš kariško šautuvo šūvį ar du. Vieną dieną, sutikęs pasienio baro policijos viršininką Kundrotavičių, su tikslu išaiškinti tas kalbas užklausiau: "Ar tiesa, kad vienas pasienio policininkas apšaudė Ribentropo lėktuvą, perskrendantį Lietuvos sieną?" Aš laukiau iš viršininko atsakymo, kad jis bus padaręs to sargybinio apklausinėjimą ir praneš man jo nuomonę, bet vietoje to jis man atsakė: "Žinai, jauni vyrai išsigalvoja visokių šposų". Atsakė kiek nuleidęs galvą į žemę... Aš susidariau išpūdį, kad baro v-kas vengė visas smulkmenas pasakyti, kad tas įvykis nenuėitų į Tauragę, pas rajono v-ką, ir nesudarytų Pašvenčio v-kui tarnybinių nemalonumų. Taip šis Ribentropo lėktuvo apšaudymas ir pasiliko paslaptis.

## **Ribentropas Kremliuje derasi su Stalinu ir Molotovu**

Trumpam užsukęs į Vokietijos ambasadą ir laiko negaišdamas su ambasadorium Šulenburgu ir kitais atvykusiais patarėjais ir vertėjais, jis nuskubėjo į Kremlių sutikti Sovietų S-gos vadus: Staliną ir Molotovą, galbūt 20-tam šimtmečiui lemtingiausioms deryboms – pradžiai Antro pasaulinio karo.

Pirmasis posėdis užtruko tris valandas ir, sprendžiant iš Ribentropo pranešimo į Berlyną, jis praėjo vokiečiams gana sėkmingai. Pirmiausia buvo susitarta dėl pasirašymo Nepuolimo sutarties, kas apsaugojo Vokietiją nuo antro fronto, jeigu puolant Lenkiją tektų kariauti su Vakarais. Kaip tik dėl šios priežasties labai rūpinosi ne tik Hitleris, bet ir jo karo vadai, nes dalinai Vokietija pralaimėjo Pirmąjį pasaulinį karą dėl dviejų frontų.

Kas liečia Rytų Europos dalybas, taip pat rimtų nesutarimų nebuvo, išskiriant vieną – mažą nuolaidą turėjo padaryti Vokietija Sovietų S-gai, atsisakydama savo reikalavimo į nežymius Latvijos uostus Libau ir Windau. Čia pažymėtina, kad šiame pirmame slaptame protokole Suomija, Estija ir Latvija buvo priskirtos Sovietų S-gai, bet Lietuva palikta Vokietijos įtakos sričiai.

Antroji posėdžio dalis buvo skirta jau tik parašų padėjimui ant jau sutartų dokumentų ir jų "aplaistymui" bei kalbom iš abiejų pusių. Abu partneriai sutartinai juokavo apie Angliją. Ribentropas kalbėjo, kad Anglija yra silpna, bet ji nori kitus supjudyti kariauti dėl jos pasaulio dominavimo. Stalinas pritardamas pasakė: "jei Anglija dominuoja pasauly, tai tik dėl kitų valstybių kvailumo". Toliau draugystė tarp aršiausių buvusių priešų taip pažengė, kad jie leidosi kalbėti net apie Antikominterninį paktą. Ribentropas sakė, kad šis paktas buvo nukreiptas ne prieš Rusiją, bet prieš Vakarų demokratijas! Stalinas iš savo pusės pridėjo pritardamas, jog šis Antikominternio paktas daugiausia išgąsdino Londono finansininkus ir krautuvininkus... Nacių užsienių reikalų ministeris perėjo į rimtesnę pusę, pareikšdamas, kad vokiečiai šiltai sveikina šį susitarimą su Rusija. Sta-

linas atsiliepė sakydamas, kad jis tiki, jog vokiečiai tikrai nori taikos. Stalinas visai spontaniškai pasiūlo išgerti taurę už Fiurerį: "Aš žinau, kaip vokiečių tauta myli Fiurerį. Dėl to aš linkiu išgerti už jo sveikatą".

Molotovas išgėrė už sveikatą Reicho užsienio reikalų ministerio. Molotovas ir Stalinas pakartotinai gėrė už Nepuolimo sutartį, už naują erą vokiečių-rusų draugystės ir už vokiečių tautą. Atsakydamas Reicho užsienio ministeris pakėlė taurę už Staliną, už Sovietų vyriausybę ir už palankius santykius tarp Vokietijos ir Sovietų S-gos.

Nežiūrint šios "karštos draugystės" bekilnojančios taures, Stalinas, atrodo, turėjo kiek įtarimo savo partneriui; pakilus Ribentropui apleisti Kremliaus vaišes, jis paprašė Ribentropą kiek į šalį ir pasakė: "Sovietų vyriausybė priima naują sutartį labai rimtai. Jis gali garantuoti, kad Sovietų S-ga neišduos savo partnerio".<sup>17</sup>

Dabar verta pastudijuoti, ką šie du diktatoriai susitarė.

R. Molotovo susitarimai. 1939 Hitlerio vadovaujamas Vokietijos Reichas jau pakankamai buvo stiprus pradėti karinio pobūdžio veiksmus Europoje, pirmoje eilėje prieš Lenkiją, o paskui, jeigu reikės, su Vakarų sąjungininkais. Tačiau prisimindamas I pas. karo pamoką, kada Vokietija pralaimėjo karą iš dalies dėl to, kad turėjo kariauti tuo pačiu metu dviem frontais, Vakaruose ir Rytuose, Hitleris ryžosi susidaryti ramų užnugarį. Tad, nepaisant to, kad Maskva jau derėjosi su prancūzais ir anglais, vokiečiai pradėjo derybas su Maskva ir pasirašė tokią sutartį:

Vokietijos ir Sovietų Sąjungos Nepuolimo sutartis. Vokietijos Reicho vyriausybė ir Sovietų Sąjungos vyriausybė, vedamos noro stiprinti taiką tarp Vokietijos ir Sovietų Sąjungos ir išeidamos iš 1926 IV Vokietijos ir Sovietų Sąjungos Neutralumo sutarties, susitarė štai kaip:

I str. Abi susitariančios šalys įsipareigoja susilaikyti nuo bet kurio smurto veiksmo, nuo bet kurios agresyvios akcijos ir viena kitos puolimo, ar atskirai, ar drauge su kitomis valstybėmis.

II str. Tuo atveju, kai viena iš susitariančių šalių taptų trečios valstybės karo veiksmų objektu, kita susitariančioji šalis nesuteiks tai trečiajai šaliai jokios paramos.

III str. Abiejų susitariančiųjų šalių vyriausybės palaikys nuolatinį kontaktą konsultacijai ir tam, kad pasikeistų informacija dėl problemų, liečiančių jų bendrus interesus.

IV str. Nė viena iš susitariančiųjų šalių nesusidės su kitų valstybių grupe, jeigu tos grupės tikslai bus nukreipti prieš kitą susitariančią šalį.

V str. Jeigu tarp susitariančiųjų šalių iškiltų ginčai ar konfliktai vieno ar kitokio pobūdžio klausimais, abi šalys išspręs šiuos konfliktus tik draugišku nuomonių pasikeitimu arba, jeigu tai reikalinga, arbitracijos komisijų paskyrimu.

VI str. Ši sutartis sudaroma dešimčiai metų; tačiau jeigu nė viena iš susitariančiųjų šalių neatšauks jos bent vienerius metus prieš to dešimtmečio pabaigą, tai sutartis laikoma automatiškai pratęsta dar penkeriems metams.

VII str. Ši sutartis bus ratifikuota galimai artimiausiu laiku. Ratifikacijos dokumentais bus pasikeista Berlyne. Tačiau sutartis įsigalioja tuojau ją pasirašius.

Surašyta dviem kalbomis – rusų ir vokiečių. Maskva, 1939 rugpjūčio 23 d.

Už Vokietijos Reicho vyriausybę (pas.) Joachim von Ribbentrop.

Sovietų Sąjungos vyriausybės įgaliotas (pas.) Vjačeslav Michailovič Molotov.

Slaptas papildomas protokolas. Vokietijos ir Sovietų Sąjungos Nepuolimo sutarties pasirašymo proga, pasirašiusių abiejų šalių įgaliotiniai griežtai konfidencialiuose pasikalbėjimuose diskutavo abiejų šalių įtakos sferų R. Europoje delimitaciją.

Šiuose pasikalbėjimuose padarė šias išvadas:

1. Tuo atveju, jeigu įvyktų teritorinių ar politinių pasikeitimų teritorijoje, priklausančiose Pabaltijo valstybėms – Suomijai, Estijai, Latvijai, Lietuvai, šiaurinė Lietuvos siena bus Vokietijos ir Sovietų Sąjungos įtakos sferų riba. Ryšium su tuo, abi šalys pripažįsta Lietuvos interesus Vilniaus teritorijoje.

2. Tuo atveju, jeigu įvyktų teritorinių ar politinių pasikeitimų teritorijoje, priklausančioje Lenkijos valstybei, riba tarp Vokietijos ir Sovietų Sąjungos įtakos sferų bus maždaug Narevo, Vyslos ir Sano upių linija.

Klausimas, ar abi susitariančios šalys yra suinteresuotos nepriklausomos Lenkijos valstybės išlaikymu, ir kaip šios valstybės sienos turėtų būti nubrėžtos, galės būti išspręstas tik tolimesnių politinių įvykių eigoje. Kiekvienu atveju, abi vyriausybės spręs šį klausimą taikingu susitarimu.

3. Pietų rytų Europos atžvilgiu Sovietų Sąjunga pabrėžia savo interesus Besarabijoje. Vokietija pareiškia savo visišką politinį nesidomėjimą šiomis teritorijomis.

4. Šis protokolas abiejų šalių laikomas griežtai slapta.

(pas.) J.v. Ribbentrop

(pas.) V.M.Molotov

Maskva, 1939 rugpjūčio 23 d.

Pagrindinis šios sutarties tikslas buvo Vokietijai patikrinti Sovietų Sąjungos neutralumą ginkluoto konflikto su Lenkija atveju. Pati sutartis surašyta bendromis, gražiai skambančiomis, bet konkrečiai nedaug ką pasakančiomis frazėmis, tačiau ypač įdomus yra prie tos sutarties prijungtasis slaptasis papildomas protokolas, kuriuo Vokietija ir Sovietų Sąjunga jau pasiskirstė Pabaltijo valstybių ir taip pat Lenkijos teritorijas, nepaisant fakto, kad tuo laiku tos visos valstybės buvo dar nepriklausomos.

Slaptojo protokolo pirmasis straipsnis rodo, jog Vokietija buvo sutikusi, kad Suomija, Estija ir Latvija būtų Sovietų Sąjungos įtakos sferoje, tačiau Lietuvos teritoriją buvo rezervavusi sau, kaip savo įtakos sferą. Kodėl Vokietija rezervavo sau tik Lietuvą, o ne kitas Pabaltijo valstybes, ne visai aišku, tačiau galima manyti, kad jau tada ji galvojo vėliau pulti Sovietų Sąjungą ir iš jos atsiimti ir tas valstybes. To paties slaptojo protokolo

antrasis ir tretysis straipsniai įdomūs tuo, jog rodo su visišku atvirumu, kad Vokietija jau buvo nusistačiusi pulti Lenkiją ir kad Sovietų Sąjunga su tokiu smurto veiksmu buvo ne tik sutikusi, bet ir jau buvo pasidalyla Lenkijos teritorija.

Šia sutartimi pasitikrinusi Sovietų Sąjungos palankų neutralumą, Vokietija 1939 IX 1 puolė Lenkiją ir ją sumušė taip greitai ir lengvai, kad dar tą patį mėnesį, būtent IX 27, Varšuva turėjo kapituliuoti. Tą pačią IX 27 Ribbentropas vėl atvyko į Maskvą ir jau kitą dieną pasirašė, kartu su Sovietų Sąjungos užsienio reikalų komisaru V.M. Molotovu kitą sutartį, kuri skamba šitaip:

Vokiečių-Sovietų sienų ir draugiškumo sutartis. Maskva, 1939 rugsėjo 28 d. Buvusiai Lenkijos valstybei išnykus, Vokietijos vyriausybė ir Sovietų Sąjungos vyriausybė laiko savo uždaviniu atstatyti taiką ir tvarką tose teritorijose ir patikrinti jose gyvenantiems žmonėms taikingą gyvenimą, atitinkantį jų tautinį charakterį. Tam tikslui jos susitarė štai kaip:

I str. Vokietijos Reicho vyriausybė ir Sovietų Sąjungos vyriausybė sutinka, jog linija, nubrėžta prie šios sutarties prijungtame žemėlapyje, ir kuri bus tiksliau aprašyta papildomame protokole, bus jų įtakos sferų buvusios Lenkijos valstybės teritorijoje riba.

II str. Abi susitariančios šalys pripažįsta, kad jų abiejų įtakos sferų riba nustatyta šios sutarties pirmuoju straipsniu, yra galutinė ir kad jos atmes bet kurių kitų valstybių kišimąsi į šį susitarimą.

III str. Vokietijos Reicho vyriausybė įvykdys reikalingą viešosios administracijos reorganizavimą srityse į vakarus nuo pirmuoju straipsniu nustatytos linijos, o Sovietų Sąjungos vyriausybė – srityse į rytus nuo tos linijos.

IV str. Vokietijos Reicho vyriausybė ir Sovietų Sąjungos vyriausybė laiko, jog šis susitarimas yra tvirtas pagrindas būsimai gerų santykių tarp jų tautų raidai.

V str. Ši sutartis bus ratifikuota ir ratifikacijos dokumentais bus pasikeista Berlyne galimai artimiausiu laiku.

Ši sutartis surašyta dviem kalbomis – vokiečių ir rusų.

Už Vokietijos Reicho vyriausybę (pas.) Joachim von Ribbentrop.

Sovietų Sąjungos vyriausybės įgaliotas (pas.) Vjačeslav Michailovič Molotov.

Konfidencialus protokolas. Maskva, 1939 rugsėjo 28 d. Sovietų Sąjungos vyriausybė nedarys jokių kliūčių Reicho piliečiams ir kitiems vokiečių kilmės asmenims, gyvenantiems Sovietų įtakos sferoje ir norintiems išsikelti į Vokietiją arba į Vokietijos įtakos sferą. Sovietų Sąjungos vyriausybė sutinka, kad tokie perkėlimai bus vykdomi Reicho vyriausybės pareigūnų, bendradarbiaujant su Vietinėmis įstaigomis, ir kad emigrantų nuosavybės teisės bus apsaugotos.

Vokietijos Reicho vyriausybė prisiima tokias pat pareigas ukrainiečių ir gudų kilmės žmonėms, gyvenantiems jos įtakos sferoje.

Slaptas papildomas protokolas. Maskva, 1939 rugsėjo 28 d. Pa-

sirašiusieji įgaliotiniai pareiškia, kad Vokietijos Reicho vyriausybė ir Sovietų Sąjungos vyriausybė susitarė štai kaip:

Slaptas papildomasis protokolas, pasirašytas 1939 m. rugpjūčio 23 d., pakeičiamas ta prasme, kad Lietuvos valstybės teritorija įeina į Sovietų Sąjungos įtakos sferą, o iš kitos pusės, Liublino provincija ir Varšuvos provincijos dalys įeina į Vokietijos įtakos sferą (palygink žemėlapi, pridėtą prie šiandien pasirašysimos sienų ir draugiškumo sutarties).

Kaip tik Sovietų Sąjungos vyriausybė imsis Lietuvos teritorijoje specialių priemonių apsaugoti savo interesus, dabartinė Vokietijos-Lietuvos siena, jos suprastinimo tikslu, bus pakeista ta prasme, kad Lietuvos teritorija, esanti į vakarus nuo linijos, nubrėžtos pridėtame žemėlapyje, teks Vokietijai.

Taip pat pareiškama, kad dabar galiojantieji Vokietijos ir Lietuvos ekonominio pobūdžio susitarimai aukščiau minėtųjų Sovietų Sąjungos žygių nebus paliesti.

(pas.) J.v.Ribbentrop

(pas.) V.M.Molotov

Ši sutartis, kaip ir pirmoji, turi savo bendrų frazių, tačiau jau ir pasisako konkrečiau, kaip ir Vokietija ir Sovietų Sąjunga pasidalys ir tvarkysis su nugalėtos Lenkijos teritorija. Ši sutartis irgi turi savo slaptų protokolų, kurių pirmasis numato, kad, pasiskirsčius įtakos sferomis, vokiečių kilmės žmonės galės išsikelti į Vokietijos įtakos sferą, o rusų ir kitų slavų kilmės žmonės – į savąją. Tuo buvo padėtas pagrindas vad. repatriacijai. Antrasis slaptasis protokolas mums ypač įdomus tuo, kad Lietuva buvo išimta iš Vokietijos įtakos sferos ir atiduota į Sovietų Sąjungos įtakos sferą, ir, be to, dar buvo atimta Lietuvos teritorijos, būtent Suvalkų krašto dalis ir priskirta Vokietijai. Žiūrėti žemėlapi 42 psl.

Panaudoti šaltiniai

<sup>1</sup> Vladas Juodeika, *Didžioji iliuzija*, 114.

<sup>2</sup> Vladas Juodeika, *Didžioji iliuzija*, p. 30. V.I.Lenin, *The leftwing Communism: an Infantile disorder*, selected Wark, London, 1938 Vol, 7, p. 147.

<sup>3</sup> Vladas juodeika, ten pat, p. 90.

<sup>4</sup> Vladas juodeika, ten pat, p. 99.

<sup>5</sup> William L. Shirer, *The Rise and Fall of the Third Reich*, p. 576.

<sup>6</sup> William L. Shirer, ten pat, pp. 714-715.

<sup>7</sup> William L. Shirer, ten pat, pp. 710-711.

<sup>8</sup> William L. Shirer, ten pat, p. 638-640.

<sup>9</sup> William L. Shirer, ten pat, p. 643.

<sup>10</sup> *The Journal of the Royal United Serveces Institute Studies*, London, United Kingdom, June 1985 issue.

<sup>11</sup> William L. Shirer, ten pat, pp. 648-653.

<sup>12</sup> William L. Shirer, ten pat, p. 653.

<sup>13</sup> William L. Shirer, ten pat, pp. 664-666.

<sup>14</sup> William L. Shirer, ten pat, pp. 680-684.

<sup>15</sup> William L. Shirer, ten pat, pp. 697-698.

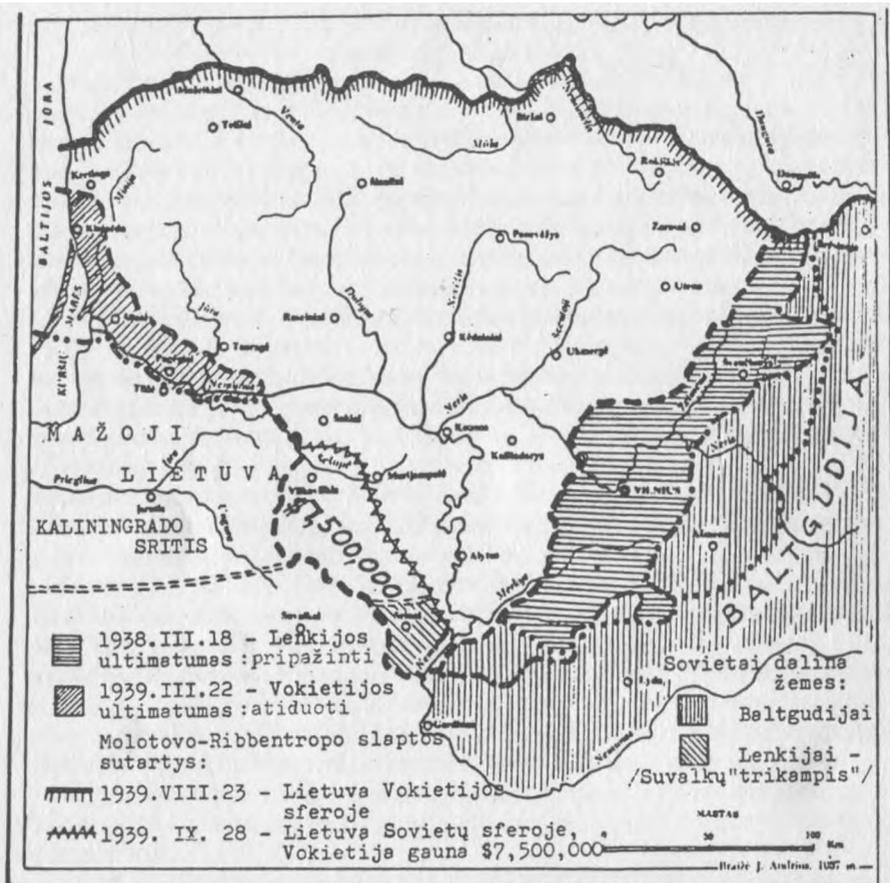
<sup>16</sup> William L. Shirer, ten pat, p. 703, 704.

<sup>17</sup> William L. Shirer, ten pat, pp. 700-709 ir 717-719.

<sup>18</sup> J.A. Stiklorius, *Lietuvių enciklopedija* XXV, pp. 215-217.

<sup>19</sup> Joseph Pajaujis-Javis, *Soviet genocide in Lithuania*, pp. 4-6.

<sup>20</sup> K. Škirpa, *Sukilimas*, pp. 282-298.



Lietuvos sienos 1939-45.

Irašai P. Naručio, 1986 m.

----- Lietuvos sienos, hitlerinei Vokietijai 1939 III 22 užgrobęs Klaipėdos kraštą.

----- Lietuvos sienos. Sovietams dviem atvejais (1939 X ir 1940 VIII) sugrąžinus dalį Vilniaus krašto, viso 8527 km².

==== Mažąją Lietuvą valdo Sovietai

..... Lietuvos rytinės sienos vokiečių okupacijos metu (1941-44), kai vokiečiai prie Lietuvos priukyrė Ašmenos ir Svierlių aps. Vidžių ir Benė kaimių vis.

----- 1945 Lietuvai grįžusiu Klaipėdos kraštą siena su Sovietų pavadintąja Kaliningrado sritimi

## Kodėl Hitleris ir Stalinas varžėsi dėl Lietuvos?

1. Dar gerokai prieš Rytų Europos pasidalinimą tarp Hitlerio ir Stalino 1939 8 23, po Vokietijos ultimatumo Lietuvai, J. Urbšys, užsienių reikalų ministeris, turėjo vykti į Berlyną sąryšy su priverstiniu Klaipėdos krašto perdavimu Vokietijai kovo mėn. 22 d. Jis buvo truputį nustebintas, kad užuot vykus traukiniu, jam buvo atsiųstas didžiulis keleivinis lėktuvas į Kauną. Dar daugiau J. Urbšys išpūtė akis, kai jis atsidūrė Berlyno aero-uoste, kur jo laukė karinė garbės sargyba sutikti tarytum valstybės galvai.

2. Kiek vėliau J. Urbšys vyko vėl į Berlyną, ši kartą derėtis ir pasirašyti sutartį su Vokietija dėl prekių apyvartos. Visai be jo prašymo Hitleris paskyrė J. Urbšiui audienciją, dalyvaujant Ribentropui. Pasikalbėjimo metu, kaip J. Urbšys savo atsiminimuose mini, Fiureris "lyg apgailestavo" dėl Klaipėdos krašto.

3. Laike Ribentropo-Molotovo derybų 1939 8 23 Hitlerio įgaliotas Ribentropas perleido Sovietų įtakai Suomiją, Estiją, Latviją, didelę dalį Lenkijos ir dalį Rumunijos, bet išskirtinai Lietuvą pasiliko Vokietijos įtakoj.

4. Spalio mėn. 28 d. susitikime tarp Ribentropo ir Molotovo, atrodo Stalino spaudžiamas, jis perleidžia didžiąją dalį Lietuvos teritorijos Sovietų įtakai, bet dar visvien pasilieka Pietvakarių Lietuvos mažą teritoriją, kurią vėliau parduoda Sovietams už 7,5 mil. aukso dolerių (žiūrėk anksčiau pridėtą žemėlapi).

Ši nepaprasta Hitlerio "meilė" Lietuvai išryškėja, kai prisiminsime jo principinę politiką, išreikštą "Mein Kampf", kur jis Vokietijos 80 mil. tautos ateitį ir jos "Lebensraum" – gyvenimo erdvę, numato Rusijoj ir ją supančiose valstybėse. Vadinas, Fiureris, matydamas nepaprastą strateginę Lietuvos teritorijos padėtį, būtinai norėjo ją išlaikyti savo įtakoje, bet tik didelio spaudimo įtakoje iš Stalino pusės turėjo nusileisti.

Dabar: kur glūdi Lietuvos strateginė padėtis sąryšy su žygiu į Rytus arba Barbarosos plano atveju, karu su Sovietų S-ga 1941 6 22? Siame plane vokiečių frontas buvo padalintas į tris dalis: Šiaurės, Vidurio ir Pietų. Vidurio frontas, kurio tikslas užimti Maskvą buvo svarbiausias, nes Maskvos užėmimas prieš prasidedant šalčiams turėjo būti lemiamas veiksny karą laimėti su Sovietų S-ga. Lapkričio mėn. gale vokiečių vidurio fronto tankų armijos jau supo Maskvą. Bet prasidėjusi žiema su nepaprastai dideliais šalčiais ne tik sulaukė vokiečių vidurio fronto armijas nuo Maskvos užėmimo, bet jos buvo gerokai atmuštos į vakarus. Šis vokiečių nepasisekimas užimti vidurio fronto armijoms Maskvą įvyko todėl, kad **Lietuva buvo Sovietų įtakoje**. Žiūrėti žemėlapi 44 psl.

Pažiūrėkime į vokiečių armijų vidurio frontą tuo atveju, jeigu Lietuva būtų buvusi Vokietijos įtakoje. Tada, kaip pateiktas žemėlapis rodo, vokiečių vidurio armijos būtų puolimą pradėję Maskvos kryptimi ne iš Rytprūsų, bet nuo Vilniaus, Pabradės, Švenčionių linijos, ir fronto atstumas į



German advance into Russia from the invasion on 22 June 1941 to 30 September.

Maskvą būtų sutrumpėjęs apie 250 km. Tada vokiečių vidurio fronto armijos būtų pasiekę Maskvą ne lapkričio gale, kai jau prasidėjo didieji žiemos šalčiai, bet spalio gale, ir vokiečiai būtų turėję visą mėnesį laiko su savo šarvuotom divizionom užimti Maskvą ir galbūt nulemti karą su Sovietais savo naudai.

Išvadoje aiškiai matosi, kad Lietuvos teritorija turėjo lemiamą rolę vokiečių-sovietų kare – kurios pusėje Lietuvos teritorija buvo, ta pusė turėjo geresnę galimybę laimėti karą. Reikia manyti, kad Hitleris tais strateginiais sumetimais ir rodė Lietuvai tariamą "palankumą", bet, atrodo, Stalinas gal ir atspėjo savo partnerio mintis, todėl parodė kietą "niet", laimėjo Lietuvą ir laimėjo karą. Vokiečių-sovietų karo eiga ir visi kariniai-strateginiai duomenys aiškiai rodo, kad Lietuva buvo pagrindinis veiksnys, lėmęs šio karo laimėjimą ar jo pralaimėjimą. Kurios kariaujančios šalies įtakoj Lietuvos teritorija buvo, toji šalis turėjo didesnę galimybę laimėti karą.

## **Ribentropo-Molotovo pakto anksčiau išdėstyta medžiaga rodo:**

1. Pirmą žingsnį į šį pasaulinį sąmokslą žengė Sovietų S-ga dar 1939 m. pradžioje, per Vokietijos užsienių reikalų ministeriją, pasiūlydama ūkinį bendravimą tarp abiejų valstybių, o kiek vėliau kviesdama ir į politinį sandėrį.

2. Slaptųjų protokolų turinys be jokios abejonės nusako, kad Rytų Europos dalybos tarp nacių ir komunistų veda į karą ir ne tik su Lenkija, bet galimai į Antrąjį pasaulinį karą.

3. Stalinas ir Hitleris, kaip Nepuolimo pakto ir slaptųjų protokolų autoriai, abu turėjo tą patį tikslą, bet su mirtinai skirtingais vienas kitam interesais: susidarius palankioms politinėms ir karinėms aplinkybėms, sunaikinti vienas kito imperiją ir jos valdovą. Kas pirmas šį nepaprastai rizikingą momentą pasirinko, žiūrėk skyrių: Antras pasaulinis karas ir jo poskyri: žygis į Rytus (Drang nach Osten).

4. Kad Stalinas planavo taip pat puolimą prieš Vokietiją, žiūrėk šio skyriaus poskyrį: Stalinas apsisprendžia už paktą su Hitleriu...

## **PARTIZANUI**

*Ant gatvės gulėjo lietuvis,  
Jo kraujas žibėjo purve...  
Lietutis jo veidą mazgojo,  
Raudojo nakties sutema.*

*Ir kai nuaidės laisvės šūvis,  
Lietuvius į džiaugsmą pakovies,  
Nekils nuo gatvės tas lietuvis,  
Švęst pergalės jis neateis.*

*Vargonai bažnyčioj negroja,  
Nelydi jo nieks į kapus...  
Varnai jam akis iškapojo.  
Močiute, tai tavo sūnus.*

## IV. LIETUVA PASKELBIA NEUTRALITETĄ

Jau 1938 m. Europoje susiklostė nepaprastai įtempta politinė-karinė padėtis. Iš vienos pusės labai greitai išaugęs Vokietijos nacizmas į karinę jėgą, grasė jos mažosioms kaimyninėms valstybėms: Austrijai, Čekoslovakijai, Lenkijai, Olandijai, Belgijai, Danijai, Baltijos ir Skandinavijos tautoms. Iš kitos pusės rytuose po geležine Stalino ranka, Sovietų S-ga, grasė taip pat Vidurio ir Vakarų Europai. Tuo metu Baltijos trys valstybės Lietuva, Latvija ir Estija turėjo keturis pasirinkimus: a) glaustis prie užnugario nacių, b) bolševikų, c) demokratų, d) pasiskelbti karo atveju būti neutralioms. Visos trys Baltijos valstybės susitikę Taline lapkričio 2-3 dienomis 1938 apsisprendė už neutralitetą, kurio įstatymą Lietuva paskelbė 10 1 1939. Dėtis su naciais Lietuvai nebuvo jokiu būdu pakeliui, nors Vokietija keliais atvejais net gundė, bet juk ji jau ruošė užimti Klaipėdos kraštą. Prašymas pagalbos iš Sovietų S-gos būtų lygu automatiškai tapti jos Sąjungine respublika. Tikėtis užtarimo iš Prancūzijos ir Anglijos, tai jau labai gerai parodė jų "pažadai" Pirmajam pasauliniam kare olandams ir belgams, be to Rūro krašto militarizavimas, Austrijos Anschlussas ir Čekoslovakijos įvykiai, šie politiniai-kariniai-istoriniai faktai matomai nulėmė visų Baltų tautų apsisprendimą už neutralumo priėmimą. Lietuvos prezidentas, remdamasis aukščiau minėtu Neutralumo, seimo priimtu, įstatymu, karui prasidėjus 1939 9 1, paskelbė sekančius nuostatus: 1. Prasidėjus karo veiksmams Lietuvos Respublika pasilieka neutrali. 2. Lietuvos Respublikos teritorijoj draudžiami visokie veiksmai, kurie pagal tarptautinės teisės taisykles pažeidžia neutralumą. 3. Lietuvos neutralumui išlaikyti nuo 1939 9 1 d. visoms kariaujančioms Valstybėms taikomi Neutralumo įstatymo nuostatai.

Seimo paskelbtame įstatyme 1939 1 10 smulkiai buvo nurodyta kokie veiksmai yra draudžiami Lietuvos teritorijoj, kilus karui, tiek kariaujančioms valstybėms, tiek neutralioms.

### **Ar vertėjo su vokiškais tankais žygiuoti ir atsiimti Vilniaus?**

Šituo klausimu reikia pripažinti tautoje didelės vienybės nebuvo. Mat šalininkai jėga atsiimti Vilnių visai nelaikė laužymu nei priimto Neutralumo įstatymo, nei tarptautinės teisės, nes Vilnius lenkų taip pat buvo jėga užimtas, be to Rusijos ir Lietuvos sutartimi liepos 12 d. 1920 m. Vilnius ir nustatytos teritorijos buvo Lietuvai pripažintos. Vilnius niekada nėra buvęs Lenkijos valstybės teritorijos dalis, net ir po Liublino Unijos. Priešingai, jis visais laikais Unijoj su Lenkija yra buvęs Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos Sostinė. Lietuvos Aktyvistų Frontas, pasiuntinio K. Škirpos Berlyne vadovaujamas, buvo išleidęs brošiūrą "Iš bolševikinės vergijos į nau-

ją Lietuvą" ir per "žaliąją" slaptai platino jau pavergtoje Lietuvoje apie 1940 metų galą ar 1941 pradžią. Čia pateikiama pora ištraukų iš minėtos brošiūros, kuri liečia vokiečių gundymus, dėtis prie Vilniaus atsiėmimo ir kad neutraliteto paskelbimas buvo Lietuvos "fatalinė klaida": iš Vokietijos pusės netrūko aiškių ir pakartotinų ženklų, tiek prieš lenkų – karą, tiek ir jam prasidėjus, su Lietuva turėti glaudesnius ryšius bei santykius. Tuos santykius mes būtume sutvirtinę ypatingai žygiu į Vilnių, taigi be jokio susirišimo su Vokietija formalinėmis sutartimis, kurių iš mūsų nė nereikalavo". Antroji ištrauka liečia Neutralitetą! "Neutralitetas buvo fatali Lietuvos klaida. Jis išjungė Lietuvą iš Vokietijos interesų sferos ir įstūmė ją į Rusijos glėbį..."

Reikia manyti, kad to Lietuvos Neutraliteto tikrasis autorius ir jo "kaltininkas" buvo pats prez. A. Smetona, sugebėjęs likusius vyriausybės narius įtikinti. Tai byloja tas faktas, kad jis pasitraukęs į Vokietiją ir kuri laiką buvęs internuotas Rytprūsiuose buvo vokiečių ir Škirpos stipriai gundomas pasilikti Vokietijoje kaip "Lietuvos Prezidentas" arčiau Valstybės sienų. Bet A. Smetona buvo toliau to meto politiką numatantis ir gana ryžtingas: šis atmetė Merkio inspiruotų komisijų kvietimą grįžti į Lietuvą ir Škirpos ir vokiečių siūlymus pasilikti Pietų Vokietijoje, nes jis tada, kai Hitleris buvo pasiekęs didžiausią savo karo triumfą, per šešias savaites susidorojęs su: Belgija, Olandija, Prancūzija ir Anglijos iškeldintom į Prancūziją armijom, vis vien buvo įsitikinęs, kad Hitleris bus karo pralaimėtojas. Čia buvo tikroji jo politikos priežastis nesidėti su Hitleriu į jokių sandėrius dėl Vilniaus ir skelbti Neutralitetą.

Nežiūrint visų mūsų istorinių ir tautinių teisių į Vilnių ir jo kraštą, susidėjimas su nacine Vokietija kartu eiti prieš Lenkiją, būtų nuteikę visą Vakarų pasaulį, jog Lietuva buvo susidėjusi su naciais, visai nesvarbu kaip Škirpa mano, kad ar ten buvo kokios sutartys ar ne, bet faktus paneigti nebūtų buvę galima.

Dar gal didesnės pasekmės būtų tekę pergyventi iš Stalino pusės, karui pasibaigus, kuris juk pertvarkė Europos žemėlapią nuo Minsko iki Elbės (žiūrėk skyrių Antras pasaulinis karas).

Kartu Lietuvai su Vermachtu žygiuojant į Vilnių, kai Stalinas pasiūlė 28 9 1939 Hitleriui pasirinkti įtakos sritį Lietuvą, ar Liubliną ir dalį Varšuvos sričių, atrodo, kad Hitleris nebūtų sutikęs perleisti Lietuvą Sovietams. Iš to neišvengiamai peršasi išvada, kad Lietuva būtų taip patėjusi petys į petį su Vermachtu ir į žygį prieš Sovietus 22 6 1941 m. Dabar jau beveik logiška išvada seka, kad karui pasibaigus ir reformuojant Lietuvos Respubliką labai abejotina, ar Stalinas Vilnių ir jo kraštą būtų priskyres prie Lietuvos Sovietinės Respublikos, kaip buvusios nacių sąjungininkės. Dar reikia prisiminti Jaltos ir Potsdamo konferencijas, kur lenkų Liublino komitetas, suformuotas Stalino, visai neužleido vietos Čerčilio globojamai Lenkijos vyriausybei Londone. Žinant visa tai, kad Lietuva prieš Maskvos valią būtų žygiavus kartu su naciais į Vilnių, Stalinas labai lengva ranka paėmęs paišėlį galėjo nubrėžti dabartinę Vilniaus krašto teritoriją Liubli-

no Komiteto labai, arba prie Baltarusijos. Kad su žygiu į Vilnių ir susidedant su vokiečiais į karą prieš Lenkiją net Sovietų S-ga buvo rimtai susirūpinusi. Štai ką Molotovas prasarė jau Lietuvos Sovietiniam Užsienio Reikalų Ministeriui Krėvei-Mickevičiui liepos 1 d. 1940 m.: "Nenuslėpsiu nuo Tamstos, kad tuo faktu (Berlyno gundymu Lietuvai žygiuoti į Vilnių J.P.K.) mes buvome netikėtai užklupti ir labai sunerimavę... Lengviau atsikvėpėme tik patys, jog Lietuvos valdžia nesusigundė priimti vokiečių pasiūlymų jėga atsiimti Vilnių..."

Sovietų nervavimasis, kad Lietuva neitų kartu su vokiečiais į Vilnių glūdi tame, kad Lietuvos sutikimas su vokiečių siūlymu, automatiškai Lietuva atsidurtų vokiečių įtakos srity, kas dar kartą įrodo, kad naciai nepaprastai vedė varžybas su Sovietais dėl Lietuvos teritorijos (smulkmenas žiūrėk skyriuje Ribentropo-Molotovo Paktas).

Pagrindinė išvada iš Lietuvos vyriausybės nutarimo laikytis Neutraliteto buvo ta, kad kaip Sovietų S-ga, taip ir nacinė Vokietija buvo abu Antrojo pasaulinio karo kaltininkai ir bet koks sandėris su bet kuriuo iš jų galėjo mesti karo kaltės dėmę ir ant Lietuvos, dėl to, geriausia išeitis to meto vyriausybei buvo laikytis Neutraliteto.

Panaudoti šaltiniai

Lietuvių Enciklopedija XX t., pp. 260-261, Kazys Škirpa, Sukilimas, pp. 120-121, Akiračiai Nr. 6-1993, Liudas Traska.

## **PARTIZANŲ GYVENIMAS**

*Ei, gyvenims partizanų -  
Laisvas, linksmas ir smagus.  
Kaip smagu jaunam skrajoti  
Po girias ir po laukus.*

*Mes gyvenam po eglaitę.  
Mūs gyvenimas žiaurus,  
Bet už laisvę mes kovojam -  
Jokis vargas nesunkus.*

*Trūksta rūbų, trūksta maisto,  
Bet tai niekis, žmonės duos.  
Partizanai prie miškelio  
Linksmą dainą uždainuos.*

*Žengia puikūs eskadronai  
Partizanų atkaklių,  
Eina ginti tėviškėlės  
Nuo raudonų slibinų.*

*Ei, tvirčiau suspauskim ginklą,  
Priešui - kerštinga mirtis -  
Partizanai pasiryžę -  
Savo tikslą įvykdys.*

*Palei kryžių samantotą  
Verkia motina sena -  
Žuvo sūnus partizanas -  
Jos senatvės parama.*

*Laimink, Dieve, mūsų žygius,  
Brangią laisvę Lietuvos,  
Tu globojai ją lig šiolei,  
Neužmirški daugiau jos.*

## V. SOVIETŲ SAJUNGOS ULTIMATUMAS LIETUVAI IR JOS OKUPACIJA

Pagal Ribentropo-Molotovo Paktą užpuolikai Lenkiją pasidalijo taip, kad vakarinė Lenkija ir jos sostinė Varšuva atiteko Vokietijai, Rytinė Lenkija ir Vilniaus kraštas Sovietų Sąjungai. Lietuvos Vyriausybė, tikėdamasi į teisingumą ir bendrai gerus santykius tarp Lietuvos ir Sovietų Sąjungos, laike 1918-1939 metų ir turėdama galvoj Rusijos ir Lietuvos sutartį 12 7 1920 metų, liečiančią Vilniaus ir Vilniaus kraštą, su nekantrumu lūkuriauvo, kada Maskva pakvies atvykti Lietuvos atstovą tuo reikalu deryboms. Nesulaukdama balso iš Maskvos, Lietuvos Vyriausybė pasiūlė per Sovietų atstovą Pozniakovą Kaune, pasiūsti savo atstovą į Maskvą deryboms dėl Vilniaus miesto ir teritorijos grąžinimo Lietuvai. Molotovas pranešė apie sutikimą ir pakvietė atvykti Lietuvos Ministerį Pirmininką, arba užsienio reikalų ministerį.

### **Grąžinamas Vilnius plius "Trojos arklys" — Sovietinės įgulos visame krašte**

Deryboms į Maskvą spalio mėn. 3 d. išvyko J. Urbšys, Užsienių Reikalų Ministeris. Tą patį vakarą J. Urbšys su Lietuvos atstovu Maskvoje L. Natkevičium apie 22 val. atvyko į Kremlį ir susitiko su Sovietų Užsienių Reikalų Komisarų V.M. Molotovu, jo pavaduotoju Potiomkinu ir Sovietų atstovu Lietuvoje Pozniakovu. Iš sekančio kambario į derybas atvyko J. Stalinas. Jis, negaišdamas laiko, išduoda paslaptis protokolų, pagal kuriuos Sovietų Sąjunga, susitarus su Vokietija, kad Lietuvos teritorija tenka Sovietų Sąjungai, išskiriant mažą ruoželį Pietvakarių Lietuvoje, priskirtą Vokietijai, kuris vėliau Vokietijos buvo parduotas Sovietų Sąjungai už 7,500,000 amerikoniškų dolerių (smulkmenų žiūrėk skyrių Ribentropo-Molotovo Paktas). Pradžioje, Stalinas apie Vilniaus grąžinimą visai neužsiminė. J. Urbšiui galvoje kilo Vilniaus istoriniai vaizdai, o jis išgirdo dviejų tironų Nepriklausomos Lietuvos pasidalinimą... Stalinas dėl dalykų kaltina Hitlerį ir siūlo Urbšiui bandyti skambinti Vokietijos ambasadoriui ir prašyti jo, kad Vokietija tą mažą teritorijos plotą paliktų prie Sovietų ir tada nebūtų Lietuvos dalybų... Urbšys priblokštas tokių "derybų" apie siūlymą kviesti Vokietijos ambasadorių, visai nuduoda, kad negirdėjo... Toliau, Stalinas kloja žemėlapi ant stalo ir aiškina, dėl kokių "derybų" jis kvietė Urbšį. Mes turime jums pasirašyti dvi sutartis: a) Vilniaus grąžinimą, b) Savitarpio pagalbos — nemažiau laikyti Lietuvoje kaip 50,000 raudonarmiečių. Urbšys pažiūrėjo į žemėlapi, Lietuvai nustatoma teritorija — siena eina visai arti į rytus nuo Vilniaus: 50,000 sovietų kareivių tai Lietuvos okupacija — atsakė Urbšys Stalinui.

Stalinas su Molotovu šyptelėjo ir Stalinas dar pridūrė: Mūsų įgulos pa-

dės Jums malšinti komunistinį sukilimą, jei toks Lietuvoje įvyktų – pa-juokė Lietuvos Ministerių, pakviestą į valstybines derybas, buvęs Kaukazo bankų plėšikas, Caro laikais žinomas "Koba" vardu, dabar tapęs Sovietų Sąjungos diktatorium.

Urbšys pritrenktas, išgirdęs derybų sąlygas pasakė, jog jis nėra įgaliotas apie igulus kalbėti, be to jų skaičius per aukštas ir ruošiasi vykti į Kauną pranešti derybų pasekmes. Stalinas dar padaro "nuolaidą" sumažindamas Sovietų igulų skaičių iki 35,000, bet pakartoja, kad tos igulos bus išsklaidytos po visą Lietuvą, bet ne vien Vilniaus krašte, kaip Urbšys buvo prašęs. Prieš išeinant Molotovas dar pasiūlo savo "nuolaidą", kad Urbšys čia iš Kremliaus pasikalbėtų telefonu su Kaunu ir reikalą atliktų iš karto. Urbšys pasiūlymą nepriima, nes esą reikalas per rimtas telefonu jį išnagrinėti ir nutarimą pasiekti.

Grįžęs į Kauną, Urbšys perdavė vyriausybei pasikalbėjimo turinį, apie Vilniaus perdavimą ir 35,000 Sovietų karių nuolatinai įsileidimą į Lietuvą ir kad Kremlius jau yra tuo reikalu susitaręs su estais ir latviais ir, kad šis visas reikalas yra išdava Stalino-Hitlerio susitarimo, laike Ribentropo-Molotovo Pakto pasirašymo 23-8-1939. Lietuvos Vyriausybei lieka mažas pasirinkimas, kai jau abu kaimynai ją pasidalinę ir kartu veikia prieš ją. Dar dėl įdomumo buvo paprašytas Lietuvos ambasadorius Berlyne pasiteirauti Užsienio Reikalų Ministerijoje Vokietijoje, apie Lietuvos pasidalinimą su Sovietų S-ga, tai tas ministerijos pareigūnas nudavė, jog tai yra prasmingumas...

Lietuvos vyriausybė, išdiskutavusi esamą padėtį, NUTARĖ: a) sudaryti dvi sutartis, b) priimti sutarties dėl Vilniaus projektą, pasiūlytą Kremliaus, c) dėl sutarties, siūlomos Sovietų 35,000 karinių igulų Lietuvoje, pasiūlyti savo projektą – bendrą abiejų valstybių bendradarbiavimą, d) pasiųsti į Maskvą praplėstą delegaciją su ministerio pirmininko pavaduotoju K. Bizausku, kariuomenės vadu S. Raštikiu, dalyvaujant Lietuvos ambasadoriui Maskvoje Natkevičium ir jai vadovaujant J. Urbšiumi, Užsienio reikalų ministeriui.

## **Derybos tampa pasidavimu Sovietams**

Anksčiau minėta papildinta delegacija spalio 7 d. išvyksta į Maskvą ir tą patį vėl vakarą jau prasideda posėdis, dalyvaujant Molotovui, Potiomkinui ir Pozniakovui. Pirmą žodį taria Urbšys, ilgokai dėstydamas Lietuvos istorinę politinę eigą, jos taikingumą, žodžio laikymą ir prieina prie Sovietų Sąjungos santykių ir jos liepos 12 d. 1920 metų sutarties, Vilniaus ir jį supančios teritorijos pripažinimo Lietuvai ir pagaliau pradeda dėstyti neigiamą įtaką Sovietų kariuomenės igulų įvedimu tarp Lietuvos ir Sovietų S-gos santykių. Urbšys siūlo, vietoj karinių igulų sutartyje pakeisti glaudesnę karinį bendradarbiavimą. Urbšys mato, Molotovas linkioja galvą lyg tai patenkintas. Tuo momentu įeina ir Stalinas. Delegatams pasisveikinus su Stalinu, Urbšys prašo padaryti savo kalbos santrauką Stalinui ir jį sutinka.

Urbšys kartoja kalbą iš naujo Stalino žiniai, bet anas, sėdėdamas jau Urbšiu, replikuoja ir pagaliau nutraukia Urbšį kalbant, sakydamas: Jūs per daug įrodinėjote... Tada Urbšys daro trumpą santrauką, pabrėždamas, kad Lietuva siūlo antrą punktą, Sovietų siūlomą, dėl karinių dalinių įvedimo į Lietuvą, pakeisti – kariniu bendradarbiavimu tarp Sovietų Sąjungos ir Lietuvos, bet neatrodė, kad Stalinas su Molotovu domėtusi Urbšio pasiūlymu.

Šešią dieną spalio 8 d., Stalinas trumpai padėjo ant Lietuvos delegacijos pasiūlymo antro punkto pakeitimo savo – NIET! Stalinas be to sako, kad tos įgulos turi būti ne tik Vilnijoje, bet visoje Lietuvoje, išskiriant Kauną – Vyriausybės būstinę. Be to, Molotovas atkreipė Lietuvos delegacijos dėmesį į Vilniuje vykstančias gyventojų demonstracijas (kurias be abejo Sovietų agentai organizavo J.P.K), kuriose žmonės esą reikalauja Vilniaus prijungimo prie Baltarusijos. Kartu jis išpėjo, kad delegacija turi pasikūti gauti įgaliojimus iš Kauno pasirašyti sutartį.

## **Pasirašoma išprievartauta "bendradarbiavimo" sutartis**

Po spalio 8 d. posėdžio liko visiškai aišku, kad Lietuva turi priimti be sąlyginius sovietų reikalavimus: a) atgauti Vilnių su maža teritorija jį supančia, b) išileisti 35,000 karinės pajėgos, arba tai atmetus, prarasti Vilnių ir sueiti greičiausia į karinį konfliktą, kurį nėra galimybės nei laimėti, nei užtarėjų sulaukti, nes jau derybų metu buvo paaiškėję, kad Sovietų reikalavimas yra pasėka Ribentropo-Molotovo Pakto, o kiek iš vakarų paramos galima laukti, parodė Lenkų karas.

Po 8 d. posėdžio Bizauskas su Raštikiu išvyko į Kauną pranešti apie derybų padėtį ir vėliau paaiškėjo, kad Lietuvos vyriausybė, nenorėdama eiti į karą su Sovietų Sąjunga ir dar prarasti galimybių atgauti Vilnių, sutiko Stalino-Molotovo diktatui ir apie tai pranešė Urbšiu.

Susirinkus posėdžiui spalio mėn. 9 d., Molotovas pranešė Lietuvos delegacijai, apie padarytus pakeitimus numatytoj sutarty: iš numatytų dviejų sutarties punktų, siūloma padaryti vieno punkto užvardinimo sutartį. Tos sutarties užvardinimas skamba taip: Vilniaus ir Vilniaus srities Lietuvos Respublikai perdavimo ir Lietuvos-Tarybų 5-gos savitarpio sutartis. Paskaitęs Urbšys visą turinį rado, kad ir sutarties laikotarpis prailgintas iki 15 metų, tačiau tas liečia tik tarpusavio pagalbos prievoles. Vilniaus ir Vilniaus srities perdavimas yra amžinas. Toliau Urbšys randa, kad ir karinių dalinių skaičius yra padidintas, bet Molotovas atsikerta, kad čia ne jo pataisa, bet Stalino ir net parodo senos sutarties pataisas su Stalino parašu. Vadinas reikalas nediskuotinas. Bet Urbšys vis viena dar daro, kad ir beviltiškus bandymus, prašydamas dėl tų pakeitimų vykti į Ambasadą pasitarti. Molotovas siūlo "saugų" kambarį čia pat, bet Urbšys rodo lietuvišką drąsą, atmeta Molotovo "gerą norą" ir vyksta su Natkevičium į Am-

basadą. Tik grįžę į Ambasadą, abu prisimena, kad ne tik Lietuvos, bet visos švietimšalių ambasados yra "užminuotos" Maskvoje su slaptais mikrofonais ir neradę kampelio net į ausį vienas antram atviru žodžiu pasikeisti Lietuvos ambasadoj, abu vėl grįžta į Kremlį ir priima visas Stalino pataisas, apie tai pranešdami Molotovui. Po valandėlės pasirodo Kremliaus šeimininkas Stalinas ir Molotovas jam praneša: S litovskimi družjami fsio uže ulaženo (su bičiuliais lietuviais viskas jau sutvarkyta).

Atrodo, kad Stalino buvo iš anksto suorganizuota: tuojau ateina Vorošilovas, kitame ilgo stalo gale nešami šalti valgiai ir gėrimai, Stalinas kviečia visus pasistiprinti... ir aplaistyti išprievertautą sutartį, tarp diktatūrinės Sovietų S-gos ir kapitalistinės mažutės kaimyninės Lietuvos. Vaisių metu vyksta gana atviri pašnekesiai tarp "puotos" dalyvių. Stalinas juokiasi iš Lenkijos ambasadoriaus Grzybowski, protestavusio prieš Sovietų įsibrovimą į Lenkiją 17 dieną rugsėjo, ir smerkia Rydz-Smigly Lenkijos vadą, kam jis pabėgo iš Lenkijos, palikdamas nelaimėje tautą. Tai tau matai ir vadas?

Vorošilovas juokauja dėl Sovietų pasiūlymo Ribentropui, kad Vokietija su Japonija priimtų Sovietus į Antikomintemo paktą...

Iš raštinės praneša, kad sutartis paruošta pasirašymui. Prie Molotovo stalo, sutarties rusišką tekstą pasirašo Molotovas ir Urbšys. Lietuvišką tekstą paruoš pasirašymui sekancią dieną. Fotografai "įamžina" įžangą į Lietuvos Nepriklausomybės laidotuves. Visi dalyviai vėl grįžta prie vaisių stalo ir Urbšys, po valandėlės jau kyla vykti į Ambasadą. Bet kur tau! Stalinas sustabdo: visus veda į kitą pastatą ir rodo jiems kiną; Sovietinius gimnastus ir Volga, Volga... Per visą naktį prabuvo Kremliuje ir tik 7 val. ryto išvyko į Ambasadą. Pailsėjęs Urbšys po pietų vyksta pasirašyti sutarties lietuvišką tekstą ir jau nori atsisveikinti su Molotovu, o šis ir sako: "niet, niet", mes savo draugų taip neišleidžiame, turime dar pasivaišinti.

## **Specialios vaišės Lietuvos delegacijai**

Apie 17 val. Kremliuje, Gregorijaus salėje, iškilmingi pietūs Lietuvos delegacijai. Iš Sovietų valdžios Urbšiui pažįstami, dalyvavo šie asmenys: Stalinas, Molotovas, Mikojanas, Vorošilovas, Kaganovičius, Bulganinas ir kiti. Iš lietuvių pusės: Urbšys pasodintas Stalino dešinėje, Natkevičius prie Molotovo, Bizauskas šalia Mikojano, Raštikis ir t.t. Urbšys pastebėjo, kad vaisių metu šalia Stalino buvo butelis gėrimų, iš kurio į taurę pylė tik Stalinui... Šeimininkai šnekučiuoja, giria patys save, Mikojanas ir sako Urbšiui: kokį puikų miestą mes jums atiduodame! Kokia kita valstybė taip padarytų? Bet Stalinas įsiterpia ir pataiso: Vilno im prinadležit po pravu (Vilnius iš teisės jiems priklauso). Stalinas paprašo Mikojaną pasakyti žodį. Tas žinoma ir drožia marksistiniu stilium iš peties: Mes su draugais mokame būti draugiški. Draugams nieko negailime. Bet vis karščiuodamasis ir rodydamas sau į širdį – bet ant krūtinės, prie širdies, laikome aštrų durklą tiems, kurie mus apvilia. Vadinas, Mikojanas įspėja Lietu-

vos delegaciją, sekti Kremliaus šeimininkų pėdomis, priešingai graso durklu į krūtinę... Kaganovičius sėdi Urbšio dešinėje. Jis sako, kad Vilnius esąs ne lietuviškas miestas, nes jo gyventojai, girdi, daugiausia ne lietuviai.

Čia ir vėl Stalinas "gina" lietuvių pusę sakydamas: jog miestuose dėl istorinių aplinkybių dažnai įsigali svetimtaučiai ir kad reikia žiūrėti ne pačių miestų, o to krašto, į kurį miestai remiasi, tautinės sudėties. Miestų gyventojų sudėtis greitai keičiasi.

Vorošilovas pasakė kažką, kas Stalinui nepatiko, Stalinas jį sudraudė. Vorošilovas šaltai pasižiūri į Staliną, tas pasisukęs sako Urbšiu – My etich velikoderžavnikov pačiolkali ne malo, pačiolkajem i eščo (mes tų didvalstybininkų patraškinom ne mažai, patraškinsim ir dar).

Urbšys užklausia Staliną vieną iš jautriausių klausimų, visais laikais kabojančių ore Sovietų Sąjungoje: ar Sąjunginės respublikos tikrai gali išeiti iš Sovietų S-gos sudėties? Stalinas atsakė, kaip tikrai Sovietų S-goj yra, visai nemeluodamas: Taip, gali, bet kiekvienoje iš jų tam ir yra komunistų partija, kad jos niekad to nepanorėtų.

Kadangi Molotovas Stalinui į akis derybų metu praėjusią dieną apskelbė lietuvius kaip "bičiulius" Kremliaus valdovų, tai Urbšys pateikė Stalinui visai jau bičiulišką klausimą: Gal ta pačia proga, kažkaip išėjus iš kalbos, pasidomėjo Stalino tautybe. Stalinas atsakė: Taip – kilimo esu gruzinas, bet jau dvidešimt penkeri metai kaip gyvenu Rusijoje ir dabar jaučiuosi veikiau rusas, ne kaip gruzinas.

Iš to atrodo, kad Stalinas tapo surusėjusiu gruzinu, lygtai duodamas ir kitoms tautybėms pavyzdį įsilieti į didžiarusių šeimą.

Dabar jau yra labai aišku, kad visos rytų Europos tautų likimas buvo nuspręstas laike 24 valandų 23 8 1939 metais Maskvoje, tarp derybininkų Ribentropo ir Molotovo, pasirašiusių už Hitlerį ir Staliną. Bet klausimas kyla, kam reikėjo Molotovui ir Stalinui gaišti laiką, vesti diplomatinis pasikalbėjimus, ilgalaikes nervų reikalaujančias derybas su vaišėmis ir išgėrimais, draugiškumo kalbom, kino filmams, garbės pietumis Lietuvos derybų delegacijai ir t.t. Juk kaip tas visas vaidinimas vyko, Stalinas su Molotovu 100% žinojo, kad Lietuva bus po kelių mėnesių okupuota. Ir kas svarbiausia, kad tai okupacijai rizikos nėra, nes jėgų santykis, gyventojus skaitant, buvo apytikriai 2,5 mil. prieš maždaug 180 mil. Atsakymas į šį gal mažai kam suprantamą klausimą, glūdi štai kur. Per šias palyginti draugiškai vaidintas derybas vaišių pokyliais ir teatrais, sumažino savo kaip teroristinio režimo atstovų titulą ne tik tarp Lietuvos delegacijos narių, bet ir tarp kai kurių politinių asmenybių ir net vyriausybės narių. Juk čia ne paslaptis, kad visi derybininkai: Urbšys, Bizauskas ir Raštikis, kurie asmeniškai geriausiai pažinojo Staliną, Molotovą balsavo prieš Prezidento siūlymą pasipriešinti už ultimatumo priėmimą. Vadinas Vodka, Kavieria ir pasilinksminimai Stalinui ir Molotovui apsimokėjo. Visi trys delegacijos nariai, šalia Prezidento, vaidino svarbiausias roles paskutiniame Posėdyje 15 6 1940 metais. Urbšys, geriausiai susipažinęs ne tik su Sovietais, bet bendrai su tarptautine politika. Raštikis, buvęs ilgametis kariuo-

menės vadas, turėjo svarų žodį dėl pasipriešinimo. Brazaitis atstovavo katalikiškąją opoziciją vyriausybei, kuri galėjo tuo metu sudaryti didelį užnugarį jo politinei paramai. Nors Urbšys asmeniškai paskutiniam posėdy nedalyvavo, bet prezidento siūlytam pasipriešinimui nepritarė.

## **Vilnius mūsų — Lietuva rusų**

Ši antraštė berods girdėta liaudies linksminčio "Pupų Dėdės" dainose, bet vėliau paaiškėjo, kad tas išsireiškimas buvo labai teisingas.

Sovietų S-ga pradėjusi karą prieš Lenkiją 17 9 1939, po poros dienų užėmė Vilnių ir tuojau čia pradėjo organizuoti Sovietinę administraciją. Vilnius ir jo apylinkės buvo laikomos kaip Baltarusijos dalis. Gyventojus informavo įsteigtas baltarusių laikraštis "Vilenskaja pravda" (Vilniaus Tiesa). Pradžioje buvo karinė administracija, bet vėliau buvo įsteigta civilinė Laikinoji Vilniaus Miesto Valdyba. Panašios Valdybos buvo įsteigtos ir apskrityse. Esant Sovietinei Armijai Vilniuje, Vilniaus Miesto Komitetas organizavo politinius susirinkimus su tikslu Vilnių ir jam priklausančią teritoriją prijungti prie Baltarusijos. Tie susirinkimai ir jų reikalavimai buvo organizuojami su Maskvos nurodymais, kad grasintų Lietuvos delegacijai priimti Sovietų siūlomas derybų sąlygas su karinių dalinių įvedimu į Lietuvą. Kaip jau minėta, Molotovas apie tai pagrasė derybų metu Lietuvos delegaciją. Pagaliau Lietuvos delegacija buvo priversta spalio 10 d. pasirašyti Vilniaus perdavimo ir savitarpio pagalbos sutartį tarp Sovietų ir Lietuvos ir bandymas Vilnių prijungti prie Baltarusijos baigėsi.

## **Sovietai Vilnių apiplėšė ūkiškai, kultūriškai ir humaniškai**

Laikotarpyje nuo 19 9 1939 iki 28 10 1939, raudonarmiečiai, padedami NKVD dalinių, išvežė visus svarbesnius fabriku įrengimus, palikdami tik sienas ir stogus: radijo aparatų, popieriaus, aliejaus, konservų, spirito, spaustuvių, radijo stoties, elektro-fizioterapijos, karinės liginės, geležinkelio stočių ir daugumos jų riedmenų, daugumos kultūrinių ir valstybinių įstaigų įrengimus, baldus ir reikmenis, bibliotekų knygas, muziejų vertybes, archyvinę istorinę medžiagą ir visa ką jie per tą laikotarpį suspėjo apvogti, įskaitant ir privačius namus. Nepraleido ir žmonių, Raudonoji Armija pasiuntė Lietuvos įstaigoms raštą, apie 351 asmenų ištremtų ir areštuotų sąrašą.

Sąryšy su karo veiksmais į Vilniaus kraštą suplaukė nemažai pabėgėlių iš Lenkijos. Raudonasis Kryžius yra užregistravęs pagal tautybes tokius skaičius: 7728 lenkų, 6860 žydų, 3723 lietuvių. Savaime aišku, kad šie skaičiai nėra galutiniai, nes Raudonajame Kryžiuje daugiausia registravosi žmonės, kuriems buvo reikalinga pagalba. Be to, buvo internuota 13.500 lenkų karių.

Iš viso, perimtame Vilniaus krašte, pagal lenkų 1937 m. statistiką buvo 457.000 gyventojų, jų tarpe Vilniaus mieste 209.442.

## Lietuvos kariuomenė įvygiuoja į Vilnių

Vilnių valdyti buvo sudaryta taip vadinama Vilniaus rinktinė, kuriai vadovauti buvo paskirtas gen. V. Vitkauskas. Kadangi Vilniaus ir jo krašto gyventojai buvo mišrūs ir ilgą laiką valdomi lenkų, tai jo administravimui reikėjo rimtai pasiruošti, dėliai to Rinktinės vadas išleido sekantį įsakymą į kareivius: Mes privalome laiduoti krašto tvarką ir rimtį, kad pasikui mus atėjusios kultūrinės ir ūkinės įstaigos galėtų ramiai dirbti Vilniaus krašto dvasinius ir medžiaginius darbus.

Taigi, iš šio įsakymo matosi, kad Rinktinė į Vilnių vyko ne pasirodyti pagal maršo muziką, bet atlikti nelengvą laikiną miesto ir krašto valdymo darbą. Rinktinė pajudėjo 27 d. spalio ir su Raudonosios Armijos vadovybe susitiko prie taip vadinamos demarkacijos linijos, kurią žymėjo aukštos kartys ir kaip imperializmo ženklas, iš lenkų pusės, buvo sudegintas. Spalio 28 d. Rinktinės daliniai įvygiavo į Vilnių, Švenčionėlius, Valkininkus ir kitus krašto miestus. Vilniuje Lietuvos kariuomenės sutikimas buvo gana iškilmingas; jame dalyvavo daug gyventojų, ne tik iš lietuvių, bet ir lenkų, baltarusių, žydų ir kitų tautybių.

Spalio 29 d. buvo numatytas vėliavos iškėlimas Gedimino kalne, pritariant bažnyčios varpams. Vėliavos iškėlimas įvyko, bet bažnyčių varpai



Lietuvos kariuomenės žygis į Vilnių. 1939 m. spalio. Nuotrauka Igno Ropininko.

tylėjo. Čia, atrodo, kad lenkų dvasininkai "atsidėjo" už Lietuvos neutralitetą karo metu ir už lenkų sumuštų kareivių globą.

Netrukus buvo paskirta civilinė krašto administracija: Vyriausybės įgaliotiniu Vilniaus miestui ir visam kraštui buvo paskirtas pradžioje Kauno burmistras A. Merkys, bet jam tapus Ministeriu pirmininku jo vietoje paskirtas Ministerio pirmininko pavaduotojas K. Bizauskas. Jis turėjo sekti ir derinti Vilniaus krašto gyvenimą su visa valstybe. Toliau sekė apskričių viršininkų, viršaičių, policijos ir kitų valdžios organų sukūrimas ir Vilniaus kraštas palaipsniui tapo pilna Lietuvos valstybės organine dalimi.

Ūkinė padėtis, ypač Vilniaus miesto, pradžioje buvo gana sunki, dėl dviejų priežasčių: a) dėl anksčiau minėto Sovietų apiplėšimo, b) dėl trūkumo žaliavų ir kitų medžiagų tiekimo pramonei, kurios buvo Lenkijos teritorijoje, vokiečių okupuotos. Socialinė padėtis priklausė nuo ūkinės. Įmonėms dirbant ribotu greičiu, buvo nemažai bedarbių reikalingų šaltos, ypač šeimoms su mažais vaikais ir seniems žmonėms. Tas atsiliepė į Lietuvos finansinę padėtį. Bet visiems įvykiams už akių užbėgo Sovietų imperialistiniai planai.

## Po trumpos pertraukos nauji Sovietų išgalvoti kaltinimai

Po Savitarpio pagalbos sutarties pasirašymo Sovietų S-gos kariniai daliniai nedelsiant išikūrė Naujoje Vilnioje, Jonavoje, Gaižiūnuose, Prienuose ir Alytuje. Žinoma su tuo kildavo daugybė mažo pobūdžio nesklandumų, bet Lietuvos pareigūnai kaip galima stengdavosi juos išlyginti ir kurią laiką rimtesnio konflikto su Sovietais buvo išvengta.

1940 metų pavasarį, gegužės mėn., buvo užėjęs pas Urbšį Sovietų Užsienio Reikalų Ministerijos pareigūnas ir pareiškė Urbšiui, kad tas pareigūnas, pavarde Sobolevas, buvo aplankęs Sovietų karines įgulas Estijoje, Latvijoje ir Lietuvoje ir, kad Estijoj ir Latvijoj reikalai tvarkomi gerai, bet Lietuvoj geriausia. Urbšys buvo patenkintas, išgirdęs tokį įvertinimą.

## Tuojau seka kaltinimai prieš vyriausybės narius

Netrukus Lietuvą aplanko gen. Loktionovas ir užėjęs pas Urbšį pranešė, kad keli sovietiniai kareiviai kažkieno įvilioni į kažkokį rūšį ir tenai keletą dienų laikomi. Esą dviem iš jų pavykę kanalizacijos vamzdžiais iš to rūšio pabėgti, bet kiti dar laikomi. Nors šio generolo pranešimas nerodo jokio pykčio, bet jo turinys rodė rimtą apkaltinimą, didžiojo kaimyno jo "bičiuliams". Urbšys, nustebęs tokiu kaltinimu, pasakė generolui Loktionovui, kad šis įvykis panašus į "Tūkstančio ir Vienos Nakties" istoriją ir abu pašnekovai nusijuokė.

Bet šis reikalas juokais nesibaigė. 1940 m. gegužės 25 dieną, Molotovas šaukia Natkevičių į Kremlį ir pateikia jam tokius kaltinimus: 1. kad neseniai iš Lietuvoje esančių Sovietinių karinių dalinių vėl dingo du kareiviai; 2. kad Sovietų S-gos Vyriausybei esą tikrai žinoma, jog karių dingimą or-

ganizuoja asmenys, esantys Lietuvos Vyriausybės organų globoje – jie nugirdę sovietinius karius, įtraukia juos į nusikaltimą ir paskui paruošia jų pabėgimą, arba juos sunaikina. Toliau Molotovas kaltina Lietuvos Vyriausybę ir reikalauja nutraukti tokius provokacinius veiksmus, kuriuos atlieka Vyriausybės žinomi agentai. Užbaigdamas Molotovas reikalauja tuojau surasti dingusius karius ir pristatyti įgulų vadovybei Lietuvoje. Rašto gale priduriama, jog Sovietų S-gos vyriausybė laukianti, kad Lietuvos vyriausybė imsianti žygių jos reikalavimus patenkinti ir neversianti Sovietų S-gos vyriausybės griežtis kitų priemonių.

Anksčiau pateiktas Molotovo pareiškimas, pilnas sunkių apkaltinimų, bet be jokio fakto juos paremti: nėra dingusių karių pavardžių, jų dingimo datų, vietovės kur jie gyveno, ir kur dingo, ir t.t. 1940 5 28 Lietuvos vyriausybė įteikė Sovietams notą, pranešdama jog ji paskyrė Komisiją Sovietų priekiaštams ištirti ir prašo daugiau žinių apie padarytus apkaltinimus, kad galima būtų greičiau viską išaiškinti. Be to, Sovietai prašomi į tą Komisiją paskirti savo atstovus.

Tačiau, berods, tos pat dienos vakarą, Sovietai jau paskelbė anksčiau minėtus kaltinimus prieš Lietuvą viešai. Tiesos, Tass'o viešam pranešime buvo paminėtas ir vienas tikras atsitikimas su Sovietų kareiviu Butajevu. Šis raudonarmietis pasišalino iš Sovietinių įgulų, slapstosi ir įgulų vadovybė prašo jį surasti, ir pristatyti į jo dalinį. Pagaliau Lietuvos policija jį susekė ir bandė nuvesti į jo dalinį, bet jis pradėjo bėgti, policija jį vijosi ir jis pistoletu nusišovė. Sovietiniai kariai pasiėmė Butajevą lavoną, jų gydytojai darė skrodimą ir nustatė, kad jis pats nusišovė.

## **Ultimatumas — jo priėmimas — okupacija**

Šių įvykių akivaizdoje Lietuvos vyriausybė nutaria daryti dar paskutinį bandymą, siunčiant Urbšį į Maskvą, kad jis išsiprašytų okupacijos, kurią Kremlius jau aiškiai ruošia. Urbšys per Natkevičių prašosi pasimatymo su Molotovu, bet šis jau reikalauja, kad atvyktų Ministeris Pirmininkas Merkys.

Birželio 7 d. 1940 Merkys atvyksta į Maskvą, čia išbūna iki birželio 12 d., turi keletą pasimatymų su Molotovu ir be jau raudonarmiečių "vogimo" Molotovas prideda Merkiui dar vieną kaltinimą, esą Estija, Latvija ir Lietuva sudarę bendrą Sąjungą, nukreiptą prieš Sovietų S-gą. Tiesa, buvo, kad Latvija su Estija turėjo tarpusavio gynimosi sutartį viešai paskelbtą dar pradžioje Nepriklausomybės, bet Lietuvą tie mūsų "broliai" į tą Sąjungą nepriėmė, dėl ginčo su lenkais Vilniaus klausimu. Vadinasi, ir šis kaltinimas buvo Maskvos sufabrikuotas. Lietuvos vyriausybė, matydama ilgą ir sunkią dvikovą tarp Merkio ir Molotovo, nutaria siųsti Urbšį į pagalbą. Atvykus Urbšiui į Maskvą, Merkys grįžta į Kauną pranešti apie beviltišką padėtį. Urbšys, būdamas iš prigimties idealistas, lygiai taip pat galvoja ir apie visus Kremliaus valdovus. Todėl jis su Natkevičium vyksta pas Molotovo pavaduotoją Dekanozovą, kuris vėliau komunistino Lietu-

vą. Iš jo nieko gero neišgirdo, nes dabar esą Lietuvą tvarko vyriausybė..., o ta vyriausybė susideda iš beveik 100 ministerijų, bet tėra tik vienas tvarkytojas – Stalinas. Nežiūrint šitos tvarkos, Urbšys dar buvo pasiėmęs A. Smetonos raštą, kaip Lietuvos Prezidento, ir vyksta su Natkevičium pas Sovietų S-gos Prezidentą Kalinina, kurio dabar mūsų Rytprūsiai jo vardą per prievartą nešioja, žinoma su Čerčilio, Ruzvelto ir Trumano pritarimu. Nuvykęs pas Kalinina, pateikia jam Smetonos raštą su didžiausiais įrodymais apie Lietuvos draugiškiausius norus ir kad jokių slaptų sutarčių prieš Sovietus neturi. Kalininas pakartojo beveik tą patį, ką pasakė Dekanozovas, būtent, kad šį reikalą tvarko vyriausybė.

Pagaliau, birželio 14 d. vidurdienį, Molotovas šaukia Urbšį į Kremlių. Nuvykus su Natkevičium į Kremlių, Molotovas pareiškė, kad jis turi labai svarbų pareiškimą Lietuvos vyriausybei, ir paėmęs nuo stalo raštą, jį paskaitė. Pagal Urbšio nuomonę, tai buvo ultimatumas, kokio dar jokia valstybė nebuvo paskelbusi. Pirmoje šio ultimatumo dalyje kartojama apie Sovietų kareivių grobimą ir dar priedo, kad lietuviai siunčiami į koncentracijos stovyklas, kurie aprūpina Sovietų įgulas reikalingais produktais. Antroje dalyje reikalauja: a) perduoti teismui Skučą ir Povilaičių, b) sudaryti jau aiškiai bolševikinę vyriausybę, c) įleisti jau neribotą skaičių Sovietų kariuomenės, kuri laiduotų Savitarpinės Pagalbos sutarties įgyvendinimą.

Bet juk šis reikalavimas prieštarauja tik prieš keletą mėnesių Sovietų pasirašytai sutarčiai, 10 spalio 1939 metų, kurioje sakoma: šios sutarties įgyvendinimas neturi paliesti susitariančių šalių suvereninių teisių, ypač jų valstybinės struktūros, ekonominės ir socialinės sistemos, karinių priemonių ir, apamai, nesikišimo į vidaus reikalus dėsnio. Pagaliau ultimatumo atsakymo laikas buvo 10 val. ryto birželio, bet pasikalbėjimas tarp Molotovo ir Urbšio vyko jau birželio 15 d. 1-mą val. ryto!

Urbšys, gavęs šį ultimatumą, dar sau perskaitė ir vėl su prašymu pas Molotovą, prašydamas atsakymo terminą pratęsti, bet Molotovas užriko ant Urbšio už Lietuvos "pardavinėjimą". Dar jis priduria: visai nesvarbu, ar atsakymas bus teigiamas, ar neigiamas, kariuomenė rytoj žengs į Lietuvą. Nieko nepešę, abu su Natkevičium grįžo į Ambasadą ir vargais negalais dar pavyko pranešti į Kauną ultimatumo turinį, prieš 10 val. ryto 15 d. birželio, vykstant paskutiniam Nepriklausomos Lietuvos vyriausybės posėdžiui.

## **Sovietų Sąjungos ultimatumas ir paskutinis Nepriklausomos Lietuvos vyriausybės posėdis**

Gavus iš Maskvos Ambasadros Urbšio telegramą vidurnakty iš 14 į 15 birželio, buvo šaukiamas vyriausybės posėdis 1-mą val. ryto 15 d. birželio, nes iki 10 val. turėjo būti Maskvai pasiųstas atsakymas, nors Molotovas dar pasityčiodamas pasakė: nesvarbu, ar tas atsakymas bus teigiamas, ar neigiamas, kariuomenė vis vien žengs į Lietuvą.

Posėdis prasidėjo tik antrą valandą ir jame dalyvavo: Prezidentas Smetona, Merkys, Bizauskas, Musteikis, Jokantas, Masiliūnas, Tamošaitis, Audėnas, Vitkauskas, Pundzevičius, Šakenis, Malašaitis ir pavėlavęs Raštikis.

Darbotvarkėje: Sovietų S-gos tik gautas ultimatumas, kuris skamba taip:

- 1) Vidaus Reikalų Ministeris Skučas ir Saugumo D-to direktorius Povilaitis turi būti atiduoti Teismui dėl provokacinių reikalų prieš Sovietų S-gą,
- 2) Tučtuojau Lietuvoje turi būti sudaryta Vyriausybė, sugebanti ir norinti užtikrinti Sovietų S-gos ir Lietuvos Savitarpio Pagalbos sutarties sąžiningą vykdymą ir ryžtingai nuslopinti priešus, 3) Tučtuojau turi būti laiduotas laisvas įėjimas į Lietuvos teritoriją Tarybų S-gos kariuomenės daliniams, kurie bus įkurdinti pačiuose svarbiausiuose Lietuvos centruose ir bus pakankamai gausūs, kad galėtų laiduoti galimumą įgyvendinti Sovietų S-gos ir Lietuvos Savitarpio Pagalbos sutartį ir užkirsti kelią provokacijos veiksams, nukreiptiems prieš Sovietų S-gos įgulas Lietuvoje. Atsakymo laikas 10 val., vadinasi, viso yra likę vos 7 val. nuspręsti valstybės likimą. Posėdžio salėje visi dalyviai tyli. Prezidentas pradeda kalbėti: jis pareiškė, kad sutiktų svarstyti tik antrą ultimatumo punktą. Būna atsitikimų, kad didelė valstybė paspaudžia mažąją ir mažoji nusileidžia. Taigi, ir mes galėtume nusileisti ir sudaryti naują vyriausybę, bet priimtina ne rusams, bet pirmoje eilėje mums patiems. Trečias punktas esąs aiškus, laužymas neseniai Sovietų pačių pasirašytos Savitarpio Pagalbos sutarties. Kai dėl pirmojo ultimatumo punkto, tai Skučo ir Povilaičio atidavimas teismui, būtų didelis sąžinės apsunkinimas. Jie dirbdami vadovavosi įstatymais ir Prezidento nurodymais. Dabar atiduodami juos teisman, priimtume sau rusų išgalvotas šias šlykščias provokacijas.

Toliau Prezidentas priminė įvykusį Valstybės gynimo Tarybos posėdį, kuriame buvo nutarta, kad gresiant iš rusų pusės Lietuvos Nepriklausomybei, mes ginklu priešinsimės. Toliau jis tvirtai pareiškė: dabar tas laikas atėjo – sakė Prezidentas ir pasiūlė ultimatumą atmesti ir gintis.

Toliau seka ištrauka iš Kazio Musteikio knygos "Prisiminimų Fragmentai". Autorius buvo ne tik to posėdžio dalyvis, kaip Krašto Apsaugos Ministeris, bet ir palydovas A. Smetonos iki sienos prie Kybartų ir prisidėjęs prie jo perėjimo per sieną.

## Posėdžio narių pasisakymai

Po to Prezidentas paprašė pasisakyti kitus. Merkys tylėjo. Bizauskas pradėjo įrodinėti, kad ultimatumą reikia priimti. Jis priminė neseniai įvykusį estų-rusų pasienyje incidentą, kur rusų manevrų metu Estijos pasienyje buvo pačių rusų nukauti du raudonarmiečiai. Rusai apkaltino estus. Estai sutiko, atsiprašė, ir incidentas buvo geruoju likviduotas. Tai ir mums Bizauskas siūlė nusileisti.

Toliau jis siūlė Skučą ir Povilaitį paaukoti valstybės gerovei ir sutikti juos atiduoti teisman, nes, jis sakė, juos teis mūsų teismas, tai pritaikys lengvą bausmę.

Kai Bizauskas pasakė, kad reikia sutikti Skučą ir Povilaitį atiduoti teisman, tai Prezidentas, labai supykęs, pašoko iš kėdės, ir pirštu durdamas į Bizauską, pasakė: "Kai tu būsi mano vietoje, tai galėsi išduoti, aš to nepadarysiu". Prezidentas atsisėdo. Bizauskas, lyg truputį sumišęs, savo pasakymą baigė siūlymu ultimatumą priimti ir nesipriešinti.

Aš pasakiau, kad visi ultimatumo punktai yra žiaurūs, bet baisiausias yra tretysis punktas, nes jo priėmimas reikštų visišką Lietuvos okupaciją. Gynimasis būtų sunkus ir, aišku, nebūtų sėkmingas, bet tautos ateičiai jis būtų reikšmingas. Siūliau ultimatumą atmesti ir ginklu priešintis.

Audėnas trumpais bruožais priminė mūsų medžiaginio gyvenimo padarytą pažangą, gražiai klestinčią kooperatyvų veiklą. Sakė, kad karas tą viską sugriautų. Siūlė ultimatumą priimti ir nesipriešinti.

Masiliūnas pasisakė už nesipriešinimą, bet siūlė, kad Prezidentas ir vyriausybė turėtų pasitraukti, jog nepatektų į rusų bolševikų rankas.

Kiti ministrai tylėjo. Prezidentas paklausė Vitkausko nuomonės. Vitkauskas atsakė, kad, esant krašto viduje rusų įguloms, gintis būtų neįmanoma. Jis siūlė ultimatumą priimti ir nesipriešinti.

Tada Bizauskas pradėjo pulti Merkį. Jis stebėjosi, kad Merkys iki šiol dar nesusiprato atsistatydinti. Merkys tylėjo. Bizauskas karščiudamasis sakė, kad mes turime labai populiarų žmogų ir Maskvai priimtina – gen. Raštikį. Jis pasiūlė tuojau iškviesti Raštikį ir jam pavesti sudaryti naują Ministrų Tarybą. Merkys iš karto tylėjo ir nieko į Bizausko puolimą neatsakė.

Prezidentas sutiko, kad būtų iškviestas Raštikis.

Pundzevičius išskubėjo jo atvežti. Buvo padaryta posėdžio pertrauka. Prezidentas su Merkiu išėjo į Prezidento kabinetą. Kiti ministrai prie salės atvirų langų kalbėjosi, rūkė. Aš su Vitkausku, kaip nerūkoriai, pasilikome sėdėti savo vietose. Prie mūsų piktas ir susiraukęs priėjo Bizauskas. "Š... lietuviški generolai, nemoka padėties išnaudoti ir atsikratyti Smetonos režimo". Mes su Vitkausku pasižiūrėjom į vienas kitą ir nieko neatsakėm. Buvo labai keista, kad Ministro pirmininko pavaduotojas tokios kritiškos padėties akivaizdoje galvoja apie atsikratymą režimu.

Prieš 4 val. ryto atvyko Raštikis. Bizauskas buvo išėjęs jo pasitikti. Jie abu kartu įėjo į salę, ir Raštikis atsisėdo šalia Bizausko. Iš savo kabineto grįžo Prezidentas su Merkiu. Posėdis vėl prasidėjo.

Prezidentas glaustai supažindino Raštikį su ultimatumo turiniu, su atskirų ministrų pasisakymais ir paaikšino, kam Raštikis yra kviestas. Prezidentas sakė, kad jis paveda Raštikiui sudaryti naują vyriausybę. Raštikis neatsisakinėjo, bet suabejojo, ar jo, kaip Vokietijoje baigusio karo akademią, kandidatūra bus rusams priimtina. Tuojau įsiterpia Bizauskas. Jis priminė Molotovo priekaištą Merkiui, kad rusams palankaus nusistatymo kariuomenės vadas buvęs pašalintas iš pareigų. Bizauskas teigė, kad Raštikio kandidatūra bus rusams priimtina.

Raštikis sutiko sudaryti naują vyriausybę. Vadinas, nuo šio momento jis dalyvauja posėdyje, kaip busimosios vyriausybės pirmininkas.

Aš paprašiau žodžio. Pakartojęs savo anksčiau pareikštąją nuomonę, kad ultimatumą reikia atmesti ir gintis, paprašiau Prezidentą, kad jis leistų pasisakyti naujam Ministrui pirmininkui.

Raštikis atsakė: "Krašte yra įgulos. Gintis būtų neįmanoma. Reikia visus reikalavimus priimti ir nesipriešinti".

Man pasidarė pikta. Neprašęs žodžio pasakiau: "Anksčiau – duok pinigų, o dabar bijom šautuvą pakelti".

Bizauskas vėl pradėjo karščiutis ir raginti greičiau ultimatumą priimti, nutraukti tardymo komisijos darbus, tai ir rusai padarys mums nuolaidų ir sušvelnins savo reikalavimus. Jokantas kalbėjo labai trumpai. Jis sakė: "Jeigu taip, tai paimkim ir pasipriešinkim". Vitkauskas, padilinęs sėdimąją kėdę, sakė, kad jis pritariaš Raštikio nuomonei, jog gynimasis būtų neįmanomas, kai krašte yra įgulos.

Valstybės kontrolierius Šakenis pasakė: "Vis dėlto geriau būtų pasipriešinti".

Prezidentas griežtai pareiškė, kad jis pirmojo ir trečiojo punktų priimti nesutinka. Jis atsistojo ir pasakė, kad išeinąs. Kilo sąmyšis, prašyta, kad pasiliktų. Prezidentas atsisėdo. Prezidentas sakė, kad jeigu nesipriešinama, tai jis, protesto ženklan, savo pareigas pagal konstituciją perduos Ministrui pirmininkui ir pats išvažiuos pailsėti. Sakė, kad negalįs pasilikti krašte, nes tokiu atveju rusai priverstų jį pasirašyti visokių dokumentų ir tuo pačiu subolševikinti Lietuvą.

Naujų pasiūlymų nebuvo. Merkys, visą laiką nė žodžio neprataręs, atsistodamas rankomis sudavė per kelius ir pasakė: "Aš manau, kad pirmąjį ir antrąjį punktą reikia priimti, o dėl trečiojo – naujam pirmininkui reikia vykti į Maskvą tartis".

Taigi mintis dėl pasipriešinimo buvo palaidota. Tada aš pasiūliau nors protestą pareikšti.

Prezidentas: "Būtinai".

Raštikis: "Tas nieko nepadės. Nereikia rusų erzinti jokiais protestais. Mums reikės su jais dirbti, todėl reikia rodyti daugiau nuoširdumo".

Taip birželio 15 d., 7 val. ryto, buvo baigtas paskutinis Nepriklausomos Lietuvos Ministrų Tarybos posėdis.

Jokių balsavimų nebuvo, bet visi dalyviai buvo prašomi pareikšti savo nuomones.

To posėdžio metu išryškėjo:

1. Respublikos Prezidentas naują vyriausybę paveda sudaryti Raštikiui.
2. Su daugumos Ministrų Tarybos narių, naujai parinkto Ministro pirmininko ir kariuomenės vado siūlymu ultimatumą priimti ir nesipriešinti Prezidentas nesutinka.
3. Prezidentas pagal konstituciją savo pareigas paveda eiti Ministrui pirmininkui ir išvyksta užsienin.

Tuojuo po to posėdžio Merkys norėjo pirmininko pareigas perduoti Raštikiui. Raštikis nesutiko. Jis sakė, kad pareigas perims tik tada, kai Ministrų Taryba bus sudaryta ir Prezidento patvirtinta.

Prezidentas paklausė Merkį: "Kur yra Skučas su Povilaičiu?"

Merkys: "Pone Prezidente, jie yra saugioje vietoje".

Prezidentas Merkiui: "Žiūrėk, kad šių žmonių gyvybė nebūtų mums ant sąžinės".

Prezidentas ir Merkys prašė visus ministrus būti arčiau prezidentūros arba Ministrų Tarybos rūmų, kad prireikus galima būtų surasti.

Raštikis su Prezidentu kalbėjosi dėl naujos Tarybos sudarymo. Girdėjau, kaip Raštikis kalbino Tamošaitį, Jokantą, Vitkauską įeiti į sudaromąją vyriausybę. Su Urbšiu ketino susisiekti telefonu. Bizauskui buvo numatoma pasiuntinio vieta Vašingtone. Apie 9 val. ryto aš ir Tamošaitis atvykome į Ministrų Tarybos rūmus. Netrukus atvyko ir Merkys. Mus pašaukė pas Merkį. Jis visiems ministrams davė po 1000 dolerių. Apie 10 val. aš vėl grįžau į prezidentūrą. Apie 10 val. buvo gautas iš Maskvos pranešimas, kad Raštikio kandidatūra nepriimtina. Visiems buvo nelauktas smūgis, bet labiausiai Bizausko optimizmui.

Lietuvių Enciklopedijoje ir mūsų spaudoje visur buvo rašoma, kad rusų ultimatumą Lietuvos vyriausybė priėmė.

Lietuvos konstitucija\* 141 paragrafas yra tokio turinio: "Mobilizaciją, karą ir taiką sprendžia Respublikos Prezidentas Ministrų Tarybos pasiūlymu".

Šiuo gi konkrečiu atveju Ministrų Tarybos dauguma siūlo ultimatumą priimti.

Prezidentas nesutinka. Tai kaipgi – ultimatumas priimtas ar ne?

Tokio klausimo iki šiol dar nesprendė mūsų teisininkai. Jis yra įdomus ne tiek praktiškam reikalui, kiek teoriškai išaiškinti šiam teisiniam klausimui.

## POSĖDŽIO DALYVIAI SĖDĖJO

Durys iš salės

### MAŠALAITIS RAŠTIKIS

JOKANTAS	BIZAUSKAS
MASILIŪNAS	
TAMOŠAUSKAS	ŠAKENIS
AUDĖNAS	
VITKAUSKAS	
PUNDZEVIČIUS	
MUSTEIKIS	MERKYS

PREZIDENTAS

Durys į Prezidento kabinetą

## Prezidento išvykimas

Kaip buvo nutaręs, Prezidentas apie 10 valandą ryto pradėjo rengtis kelionėn. Pats nurodinėjo sūnui Juliui ir prezidentūros tarnautojams, koki daiktą įdėti į vieną ar kitą lagaminą. Prieš 12 valandą atėjo Lietuvos banko valdytojas Paknys ir įteikė jam lygiai 10 000 dolerių. Prezidentienė tuo laiku buvo ūkyje – Užulenyje. Pats Prezidentas jai paskambino, kad ji vyktų į Palangą. Mat ir pats Prezidentas buvo nutaręs vykti į Palangą, o iš ten – netoli Klaipėdos kraštas.

Tai išgirdęs, aš priėjau prie Prezidento ir pasakiau, kad tokia ilga kelionė būtų rizikinga. Aš sakiau, kad saugiau būtų, jei jis vyktų į Marijampolę – į 9-ąjį pulką. Pulkas didelis, patikimas ir netoli. Prezidentas sutiko. Liepė tuojau iškviešti Raseinių apskrities viršininką Giedraitį ir paprašyti jį, kad jis Raseiniuose ant tilto sutiktų prezidentienę ir ją palydėtų į Kybartus.

Aš gi tuojau paskambinau 9-ojo pulko vadui gen. štabo plk. Gaušui. Pasakiau, koks reikalas, ir paprašiau sutikti į Marijampolę įvažiuojantį Prezidentą ir rūpintis jo apsauga.

Gaušas atsakė: "Viskas bus sutvarkyta".

Apie 3 valandą Prezidentas pradėjo atsisveikinti su ministrais. Vaizdas buvo sunkus ir jaudinantis, kai jis atsisveikinėjo su prezidentūros tarnautojais. Prezidentas, nors ir stengėsi laikytis ramiai, bet ne kartą nusišluostė akis. O prezidentūros personalas, vyrai ir moterys, vieni spaudė rankas, kiti siekė bučiuoti ir visi verkė.

Kartu su Prezidentu išvyko sūnus Julius su žmona, žentas husarų pulko vadas, dar neatsigavęs po operacijos, gen. štabo plk. A. Valušis su žmona ir du Prezidento adjutantai: gen. štabo plk. lt. Žukaitis ir lt. Mikalojūnas. Tai buvo kelios minutės po 3 valandos.

Grįžęs į Ministrų Tarybos rūmus, radau Merkį ir Tamošaitį. Papasakojau išpūdžius apie Prezidento išvykimą. Kai išėjau iš Merkio kabineto, abu su Tamošaičiu kalbėjomės ant rūmų laiptų Donelaičio gatvės pusėje.

Galėjo būti apie pusę ketvirtos, kai gen. štabo plk. Karvelis paskambino iš štabo ir pasakė, kad rusų tankai iš Gaižiūnų poligono jau yra prie "Aušros" kino Žaliajame kalne.

Aš išsigandau. "Antanai, – pasakiau Tamošaičiui, – bėkime". Jis sutiko. Greitai nuėjom pas Merkį ir jam pasakėm, kad mes išvažiuojam ir bandysime susisiekti su Prezidentu. Merkys atsakė: "Darykite, kaip jums geriau atrodo".

Atsisveikinę išėjom ir pasileidom Kačerginės link, kur vasarojo Tamošaičio žmona su sūnum. Paėmę ją, važiovom per Šakius Gižų link, kur netoli to bažnytkaimio savo tėviškėje buvo mano šeima. Pakeliui sustojome Vilkaviškyje prie apskrities policijos vado įstaigos. Aš įėjau į vidų ir ten radau apskrities policijos vadą Antanaitį, jis pasakė, kad tik neseniai per Vilkaviškį į Kybartus nuvažiavęs Prezidentas.

Aš nustebau, nes buvau tikras, kad Prezidentas yra Marijampolėje, 9-

ajame pulke. Greitai nuvykom pas mano šeimą ir tuojau atgal į Kybartus.

Kybartuose gimnazijos rūmuose radom Prezidentą. Jis apsidžiaugė, kad ir mes su Tamošaičiu atvažiuom pas jį. Jau buvo atvykusi ir Prezidento žmona. Pas Prezidentą buvo atėję keli kybartiečiai: Prapuoleniai, Orentai. Gimnazijos direktorius Ambraziejus su žmona visus vaišino kava. Prezidentas sakė, kad jis noris pasilikti Kybartuose kiek galima ilgiau. Vis apgailėstavo, kad nebuvo pasipriešinta rusams.

Aš pasakiau Prezidentui, kad būtų gera čia turėti 9-ąjį pulką. Tai būtų patikima apsauga, ir gal galima būtų nors simboliškai pasipriešinti.

### **Smetona ruošiasi priešintis prie Kybartų**

Prezidentas liepė man susisiekti su 9-uoju pulku. Paskambinau pulko vadui. Jis jau žinojo, kokia yra padėtis, ir kai aš jam pasakiau, kad Prezidentas pageidautų, jog jis su pulku ir artilerijos grupe atvyktų į Kybartus, pulko vadas be jokių svyravimų atsakė, kad jis kaip galima greičiau pradės žygiuoti. Šią žinią pasakiau Prezidentui. Jis labai apsidžiaugė.

Tuojau po to, atsiklašęs Prezidento, paskambinau Tauragės pulko vadui gen. št. plk. Breimeliui. Pulkas buvo priedangos, taigi trijų pilnų batalionų su artilerijos grupe. Pulko vadas – gerai pažįstamas ir labai tvarkingas karininkas. Jam trumpai nušviečiau padėtį ir Prezidento vardu pasakiau, kad jis su Tauragės igula organizuotų bent simbolinį pasipriešinimą rusams. Rusams spaudžiant, trauktųsi vokiečių sienos link ir kraštutiniu atveju pereitų į Vokietiją. Kai baigiau, Breimelis atsakė: "Pone ministeri, aš to nepadarysiu". "Bet tai Prezidento įsakymas". Breimelis pakartojo savo neigiamą atsakymą.

Pranešiau Prezidentui. Jis patraukė pečiais ir pasakė: "Gal 9-asis pulkas atvyks".

9-asis pulkas tikrai išvyko iš Marijampolės ir žygiavo Vilkaviškio link. Paryčiais, vadinas, jau birželio 16 d., pulką prisivijo iš Kauno pasiūsti kavalerijos viršininkas gen. Talat-Kelpša ir gen. Žilyis ir prikalbino grįžti į kareivines. Pulkas paklausė ir sugrįžo.

Mums tebesant gimnazijos rūmuose, suskambo telefonas. Aš atsiliesčiau. Skambino Ministrų Tarybos raštinės direktorius M. Žilinskas. Aš jį paklausiau: "Kur Merkys?" Žilinskas atsakė, kad jis esąs savo bute ir kad jam labai galvą skauda. Paskui Žilinskas paklausė, kaip Prezidentas ir ar jis nemano grįžti Kaunan. Aš atsakiau, kad neatrodo, jog Prezidentas pakeistų savo nusistatymą. Tada Žilinskas pasakė, kad netrukus pas Prezidentą išvyksta delegacija, tai gal "kaip prekė sugrįš". Toks Žilinsko pasakojimas mane išgąsdino. Pagalvojau: atvažiuos, nužudys ir parves kaip prekė.

Po šio pasikalbėjimo greit priėjau prie Prezidento ir pasakiau, kad laikas pereiti sieną. Prezidentas atsiveikino su šeimnininkais, ir mes visi pajudėjom. Į pirmąją mašiną sėdo Tamošaitis ir aš, į antrąją Prezidentas su adjutantais. Toliau mūsų šeimos.

Privažiuavę prie sienos, mes su Tamošaičiu išlipom iš mašinos ir priėjom

prie barjero. Mūsų ir vokiečių barjerai buvo nuleisti. Prie mūsų barjero iš vokiečių pusės keturi vokiečių pasienio sargybiniai kalbėjosi su mūsų pasieniečiais. Mes pasakėm, kad norime pereiti sieną. Mūsų sargybiniai atsakė, kad siena esanti uždaryta. Aš paklausiau vokiečius. Jie atsakė, kad jiems esą įsakyta visus praleisti. Jie nuėjo prie savo barjero, ir jų barjeras pasikėlė. Tuo laiku prie manęs ir Tamošaičio pribėgo mūsų pasienio puskarininkis ir pasakė, kad pereinamojo punkto viršininkas, jo pavardė Žemaitis, prašo mane užėti į raštinę. Aš atsakiau, kad tegul jis išeina Prezidento sutikti. Puskarininkis nubėgo į raštinę ir grįžęs vėl man sako, kad aš nueičiau į raštinę. Lyg norėjau eiti, bet ir vėl pakartojau: tegul jis išeina. Tada tas puskarininkis priėjo prie manęs ir stvėrė už rankos. Kadangi aš stovėjau visai prie barjero, tai lengvai ištraukiau savo ranką ir atsidūriau kitoje pusėje. Tada tas puskarininkis balsiai padavė komandą "Užtaisyk šautuvus!". Po šios komandos Tamošaitis nužingsniavo atgal mašinos link, o mane du vokiečiai paėmė ir nuvedė į Eitkūnų stotį. Tai įvyko birželio 15 d., visai prieš pat 12 val. nakties.

O toliau buvo taip.

Prezidentas su adjutantais, išgirdę komandą "Užtaisyk šautuvus", išlipo iš mašinos ir, įspėdami esančias kitose mašinosose mūsų šeimas, nuėjo atgal nuo barjero.

Beinantį Prezidentą sutiko ir atpažino kybartiškis privatus advokatas Misiurevičius. Jis ir pravedė per sieną Prezidentą su Žukaičiu per upelį. Ta pačia brasta pasinaudojo ir mano šeima. Tamošaitis, žmonos perkalbėtas, sienos neperėjo. Jis nuvyko pas savo pažįstamus Kybartuose, ten pernakvojo ir sekmadienį iš ryto grįžo į Kauną.

Kaip minėjau, mane nuvedė į Eitkūnų stoties salę ir du sargybiniai niekur neišleido. Aš paprašiau leisti man susisiekti su mūsų pasiuntiniu Berlyne Škirpa. Leido, bet išpėjo, kad kalbėčiau vokiškai. Škirpos telefonas neatsakė, tai paprašiau sujungti su mūsų karo atstovu gen. št. pik. Grinium. Jis atsiliepė. Painformavau apie padėtį ir vėl žadėjau paskambinti, kai ateis Prezidentas. Prašiau painformuoti Škirpą.

Tik baigiau kalbėti, kai į stotį, vokiečių pasieniečių lydimas, atėjo Prezidentas su adjutantu Žukaičiu. Po keliolikos minučių vokiečiai atvedė ir mano šeimą.

Kai Prezidentas atėjo, vėl paskambinau Griniui ir pranešiau, kad Prezidentas jau yra Eitkūnuose. Prezidento šeima atvyko tik sekmadienį anksti rytą. Pasirodo, kad energingai poniai Valušienei pavyko išsikrovoti, jog ją, net su šiek tiek Prezidento daiktų, praleistų per sieną.

Dar nebuvo išaušęs sekmadienio rytas. Į stotį atvyko vokiečių pasienio viršininkas dr. Graeffe. Jis mandagiai pasisveikino su Prezidentu ir pareiškė užuojautą dėl Lietuvos ištikusios nelaimės. Prezidentas paprašė, jį, kad praneštų, kam reikia, jog jis yra atvykęs į Vokietiją, ir prašė daryti žygių, kad nebūtume gražinti rusams. Graeffe atsakė, kad tą klausimą spręsiąs pats Fiureris. Buvom labai išvargę. Mums davė valgyti ir paskui nuvedė į Prūsų viešbutį.

Galėjo būti apie 4 val. ryto. Mane pašaukė prie telefono. Skambino iš

Berlyno Škirpa. Jis sakė, kad Prezidentas nebuvo pasirašęs kažkokių raštų ir todėl būtinai turįs grįžti į Kauną.

Aš atsakiau, kad Prezidentas yra pasirašęs aktą apie pavedimą Ministrui pirmininkui Merkiui eiti prezidento pareigas ir, kiek žinau, nėra linęs grįžti. Škirpa nesiliovė įtikinėjęs, kad Prezidentas turi grįžti. Tada aš pasiūliau Škirpai kalbėtis su pačiu Prezidentu. Kai Prezidentas kalbėjo, telefono būdelė buvo atvira. Aš negirdėjau, ką Škirpa sakė, bet girdėjau Prezidento atsakymus. Škirpa įtikinėjo Prezidentą grįžti. Prezidentas nesutiko. Sekmadienį iš ryto pas Prezidentą atsilankė iš Kauno delegacija. Delegacijoje buvo finansų ministras Galvanauskas ir gen. Tallat-Kelpša. Kiti du delegacijos nariai – plk. Saladžius ir buvęs Prezidento adjutantas plk. Šliogeris – buvo likę Kybartuose.

Ši delegacija kalbino Prezidentą grįžti. Galvanauskas kalbino mandagiai. Jis sakė: "Gal kaip nors susitvarkysime, apsiprasime ir galėsime gyventi". Tallat-Kelpša, retkarčiais įsiterpdamas į kalbą, buvo griežtesnis, kartais net nemandagus. Prezidentas laikėsi savo nusistatymo. Jis sakė: "Negrįšiu, nes nenoriu savo rankomis subolševikinti Lietuvą".

Delegacija grįžo į Kybartus, bet po valandos vėl atsilankė pas Prezidentą. Ir šį kartą delegacija neįtikino Prezidento grįžti.

Sekmadienį, birželio 16 d., atėjo dr. Graeffe ir pranešė, kad mums leista pasilikti Vokietijoje ir kad mes esame Vokietijos svečiai. Pavaišino pietumis ir apie 3 val. po pietų mus išvežė į Karaliaučių. Tremties kelionė prasidėjo. (Tiksliu būtų sakyti politinė pasitraukimo kelionė. J.P.K.)

## **Išvados iš paskutinio posėdžio**

Iš viso posėdyje dalyvavo 13 asmenų. Prezidento pasiūlymas buvo tik svarstyti antrą ultimatumo punktą, bet tik dėl tokios vyriausybės sudarymo, kuri būtų priimtina ne rusams, bet lietuviams. Trečias punktas yra lauzymas rusų pačių pasirašytai Savitarpio Pagalbos sutarčiai. Pirmas punktas, dėl Skučo ir Povilaičio išdavimo, tai sąžinės apsunkinimas. Bendroji išvadoj, Prezidentas siūlė ultimatumą atmesti ir gintis. Už šį pasiūlymą pasisakė dar trys posėdžio nariai. Penki nariai siūlė ultimatumą priimti. Merkio pasakymas buvo ne visai aiškus: pirmus du punktus ultimatumo priimti, dėl trečio dar derėtis, bet deryboms nebuvo likę laiko. Trys posėdžio dalyviai savo nuomonės nepasakė. Formalaus balsavimo nebuvo, bet buvo tik diskusijos, kurių metu dauguma kalbėjo už ultimatumo priėmimą. Kaip jau minėta Lietuvos Konstitucija sako: Mobilizaciją, karą ir taiką sprendžia Respublikos Prezidentas Ministrų Tarybos pasiūlymu. Nors dauguma posėdžio dalyvių buvo už ultimatumo priėmimą, tačiau pagal Konstitucijos raidą, Prezidentui buvo palikta teisė tą Ministrų Tarybos siūlymą priimti arba atmesti. Atrodo, kad Prezidentas matydamas ne tik daugumos pasisakymus prieš jo siūlomą pasipriešinimą, bet ypač kariuomenės vado Vitkausko ir buvusio kariuomenės vado Raštikio pasisakymus už ultimatumo priėmimą ir net paties Ministerio Pirmininko ne-

aiškią laikyseną, nutarė, kad jeigu jis ir pasinaudotų jam leista Konstitucine teise, nepaisyti daugumos Ministerių Tarybos siūlymo ir skelbti pasipriešinimą, tai prie esamų sąlygų būtų neįmanoma tai įvykdyti ir dėl to savo pareigas laikinai perdavė Merkiui, o pats pareiškė išvykštą į užsienį, protestuodamas prieš ultimatumą kaip Prezidentas.

### **Kokią reikšmę galėjo turėti simbolinis pasipriešinimas?**

Jeigu kaip Prezidento su Musteikiu planuotas simbolinis pasipriešinimas, su keletu patrankų prie Kybartų būtų įvykęs, tai jis galėjo turėti tam tikros politinės diplomatinės reikšmės. Mat Sovietai visus 50 metų pasauliui skelbė, kad Lietuvos liaudis savanoriškai įsijungė į Sovietų S-gą... Prie Kybartų būtų pakakę valandą laiko į artėjančius Sovietus pašaudyti ir į Vokietijos teritoriją pasitraukti. Tuo atveju, būtų galima jau sakyti, kad Lietuva ultimatumo nepriėmė, ginklu priešinosi, joks savanoriškas įsijungimas į Sovietų S-gą neįvyko tai buvo nuoga karinė Sovietų okupacija. Tuo būtų laimėta svarbus teisinis, politinis žingsnis tarptautinėj diplomatijoj.

Nemažesnis būtų buvęs ir tautinis laimėjimas patiems žmonėms – mes priešinomės. Kai dėl baimės, kad Sovietai galėjo imtis keršto, tam mažai yra pagrindo. Kaune, pasilikusi visa senoji valdžia, plius jau formuojama naujoji Sniečkaus-Paleckio, Gedvilo ir kitų, būtų sugebėję Dekanozovą įtikinti, kad tai čia tik kelių Smetonos žmonių klika, o "visa liaudis" eina su Jumis... Gerai pamename, kad po kelių metų vyko beveik dešimt metų partizaninis karas visame krašte ir tai Sovietai sakydavo, kad čia tik liaudies priešų darbas. Atrodo, kad greičiausia Merkio-Vitkausko pastangos 9-to pulko žygį sutrukdė.

Panaudoti šaltiniai

Juozas Urbšys. Atsiminimai, pp. 62-130; Lietuvių Enciklopedija XXXII t., p. 203; A. Eidintas. Antanas Smetona, pp. 200-203; Kazys Musteikis. Prisiminimų Fragmentai, pp. 53-63; News Digest International 1975-No2, pp. 40-42; Vilniaus Tiesa 1989-10-10, Regina Lepkaitė; J. Bernard Hutton Stalin 1944, pp. 11,17,19-44,47,51,262; Boris Levytsky. The Stalinist Terror in the Thirties, pp. 37,43,48-84; Leon Trotsky. Communist Takeover And Occupation of Lithuania, Select Committee on Communist Agression. U.S.A. H. Res. 346 and H. Res. 438, pp. 6-20; Stalin, Trotsky, pp. 269-306,411,475; Budu Svanidze. My Uncle Joe, p. 49.

# VI. ANTRAS PASAULINIS KARAS

## Vokietija ir Sovietų Sąjunga užpuola Lenkija

Nors pasauliui viešai buvo skelbiama, kad Ribentropo-Molotovo paktas yra Nepuolimo sutartis tarp dviejų didžiųjų - Europos valstybių ir lyg tai taikos stiprinimas Europoje ir likusiam pasaulyje, bet iš tikrųjų visiems politiškai susipratusiems žmonėms buvo aišku, jog tai paktas užpulti Lenkiją. Kadangi Anglija ir Prancūzija, po Austrijos, Čekoslovakijos ir Klaipėdos krašto užėmimo paskelbė, kad tuo atveju, jeigu Lenkija būtų užpulta, Anglija ir Prancūzija pasižada ją ginti, vadinasi jau Pasaulinis karas.

Kremliaus vadovai po Pakto pasirašymo ramiai sau laukė, kada Fiureris pradės pirmą karo aktą. Rugsėjo mėnesio gale 1939 m. prie Lenkijos sienos Hitleris buvo sutraukęs 57 pėst. divizijas, 9 šarvuotųjų div. ir apie 6500 naujausių to meto lėktuvų. Šiai karinei armijai, pietų grupei vadovavo gen. von Rundstedtas, šiaurės grupei gen. von Bokas, visai armijai gen. von Brauhitšas. Karo aviacijai, maršalas H. Geringas.

Lenkija buvo pasirengusi karui su 30 pėst. div., viena kavalerijos, 11 kavalerijos brigadų, 12 sunkiosios artilerijos pulkų ir viena nepilnai suformuota šarvuotųjų divizija ir apie 1000 lėktuvų. Tačiau visas suminėtas lenkų apsiginklavimas buvo gerokai atsilikęs nuo vokiečių. Be to, vokiečių Vermachtas pralenkė lenkus savo nauja tankų "Katilinių mūšių" taktika dar visai nežinoma ne tik lenkams, bet ir rusams, ir prancūzams, bei kitoms Europos karinėms jėgoms.

## Paskutinis bandymas išvengti karo

Nežiūrint, kad Vokietijos armija jau buvo pasiruošusi Lenkijos pasieny puolimui ir jai, ir jos Fiureriui nebuvo jokios abejonės greitai "apsidirbti" su Lenkija, tačiau Anglijos ir Prancūzijos karinė garantija Lenkijai grasė Pasaulinio karo pradžia ir tas sukėlė rimtą nerimą ne tik Hitleriui, bet ypač jo generolams. (Žiūrėk skyrių Ribentropo-Molotovo paktas). Ypač maršalas H. Geringas nors ir neprieštaravo Fiurerio planui pulti Lenkiją, bet jis visas pastangas dėjo išvengti karo su Anglija ir Prancūzija. Dėl to jis dar kelioms dienoms prieš Lenkijos puolimą įtraukė savo draugą švedą B. Dahlerus, kaip neutralų tarpininką, vesti derybas su Anglija, kad išvengtų karo su Lenkija.

Taigi, Hitleris ir Geringas 26 8 1939 pateikia B. Dahlerui nuvežti Anglijos vyriausybei sekantį pasiūlymą, kuriuo Anglijos vyriausybė turėtų įtikinti Lenkiją jį priimti, kad išvengtų karo:

1. Vokietija nori draugiško Pakto su Anglija.
2. Anglija padeda atgauti Vokietijai Dancigą ir koridorių į jį, bet Lenkija gaus laisvą zoną Dancigo uoste ir pasilaikyti Gdynę, ir koridorių į ją.

3. Vokietija garantuos naujos Lenkijos sienas.
4. Vokietija turi atgauti savo kolonijas, arba lygų pakaitalą joms.
5. Garantija turi būti vokiečių mažumai Lenkijoje.
6. Vokietija pasižada ginti Anglijos imperiją.

Šių šešių punktų planą švedas Dahlerus 27 d. rugpjūčio nuvežė į Londoną Anglijos vyriausybei. Iš Vokietijos pusės buvo reikalavimas, kad Lenkija atsiųstų savo atstovą su pilnais įgaliojimais į Berlyną derėtis dėl minėtų 6 punktų.

Anglijos vyriausybės nuomonė dėl plano buvo ta, kad Lenkija gali sutikti perleisti Dancigą Vokietijai, bet jie, lenkai, kovos dėl koridoriaus. Šitokią nuomonę Anglijos vyriausybė perdavė nuvežti į Berlyną Fiureriui. Anglijos ambasadorius tuojau išvyko su tokiu pranešimu į Berlyną. Dahlerus iš Anglijos vyriausybės raštiško atsakymo negavo, jam buvo pasakyta tik žodžiu. Anglijos vyriausybės daviniai sako, jog Anglija pageidauja gero sugyvenimo, joks vyriausybės narys nėra prieš šį siūlymą, Anglija išpareigoja tęsti savo pažadą Lenkijai, vokiečių ir lenkų skirtingumai turi būti išspręsti taikiai. Tuo tarpu, Dahlerus užregistruotas pranešimas yra platesnis ir skirtingas: Vokietijos siūlymas ginti imperiją atmetamas, Anglija nekalbės apie kolonijas, ypač kol jų, vokiečių armija mobilizuota, Lenkijos sienos turi būti garantuotos penkių valstybių. Kas liečia koridorių, derybos turi prasidėti iš karto, kas liečia pirmą punktą Anglija nori pasiekti susitarimą, Dahlerus pateikė Anglijos vyriausybės pranešimo tekstą pirmiausia jos ambasadai Berlyne, kuri rado jį ne visai tinkamu ir apie tai pranešė Londonui. Tada Anglijos Užsienių Reikalų Ministeris Halifaksas, nustebintas savo ambasados Berlyne, ir Dahlerus pranešimais paskambino į Varšuvą savo ambasadai, kad Lenkijos Užsienių Reikalų Ministeris Beckas įgaliotą Anglijos vyriausybę painformuoti Hitlerį, kad "Lenkija yra pasiruošus eiti į tiesiogines diskusijas su Vokietija". Tai Beckas ir padarė, ir Anglija 28 8 1939 pranešė tai Berlyniui.

Hitleris, gavęs šį pranešimą iš Anglijos ambasadoriaus Hendersono, dar kiek suabejoja dėl greito problemos išsprendimo laike derybų su Lenkijos specialiu įgaliotiniu, bet pasitaręs su maršalu Geringu ir Ribentropu davė sutikimą: su sąlyga, kad Anglija paveikia Lenkiją, atsiųsti specialų atstovą į Berlyną deryboms su Vokietija su specialiais įgaliojimais, pasirašyti padarytus sprendimus, bet ne vėliau jis turi atvykti kaip 30 8 1939. Anglijos ambasadorius Vokietijai perdavė Fiurerio pranešimą Lenkijos ambasadoriui Berlyne, pabrėždamas tuojau painformuoti Varšuvos vyriausybę, kad ji siųstų savo atstovą su specialiais įgaliojimais deryboms į Berlyną nedelsiant.

Tačiau rugpjūčio mėn. 30 d. 10 val. ryto Anglijos ambasadorius Varšuvoj pranešė Anglijai, kad Lenkijos vyriausybė nerodo jokio noro siųsti Becką ar kitą atstovą į Berlyną deryboms sąryšyje su Hitlerio pasiūlymu ir kad lenkai pasiruošę kovoti ir žūti, negu priimti žemiausią paniekinimą.

Rugpjūčio 30-31 vidurnaktyje Anglijos ambasadorius atvyko pas Ribentropą ir pranešė, kad lenkai nutarė nesiųsti įgaliotinio su specialiom

teisėm deryboms su Vokietija kaip Fiureris buvo pasiūlęs šešių punktų projekte.

Įtūžęs Ribentropas išdrožė ilgą kaltinimo kalbą prieš Lenkiją ir kad ji prisiima atsakomybę už Lenkijos-Vokietijos ateities santykius. Anglijos ambasadorius Hendersonas parodė nemažesnę įkaitimą gindamas Lenkiją. Tiek Ribentropas, išdėstydamas net šešiolika punktų Vokiečių taikos plano su Lenkija, tiek Hendersonas, jam atsakydamas, abu kalbėdami šokinėjo kėdėse, kaip dokumentai nurodo. Prieš išvykdamas Hendersonas prašė Ribentropo jo 16 punktų kalbos kopiją, bet Ribentropas pareiškė, kad paskirtu laiku Lenkijos specialiam įgaliotiniui neatvykus /jau buvo po 12 valandos rugpjūčio 30-31 nakties/ ir jo prašyta kopija buvo skirta Lenkijai, bet ne Anglijai, Hendersonas tos kopijos negavo. Šios Ribentropo 16 punktų kalbos kopijos nėra išlikusios, tačiau tiek Hendersono, tiek švedo Dahlerio pareiškimai sako, kad Vokietijos reikalavimai buvę, palyginti priimtini /moderate/. Tas yra visai suprantama, nes, kaip minėta anksčiau, Hitleris retai kada pasitarimus praktikuodavo, nes jis naudojo savo, kaip valstybės vado sprendimą, bet šiuo atveju yra dokumentai, kad jis tą 16 punktų planą išdirbo kartu su maršalu H. Geringu ir Ribentropu, kurie ir ėmė to plano priimtinumą Lenkijai, kad išvengtų Pasaulinio karo rizikos. Lenkijos vyriausybės atsisakymas dalyvauti šiose derybose buvo tik dėl to, jog jie tikėjosi iš šių derybų kas buvo įvykę tarp Čekoslovakijos prez. Hachos ir Hitlerio. Bet šis motyvas nėra pateisinamas nei teisiškai nei diplomatiškai. Juk Prez. Hacha buvo nuvykęs su ministerių delegacija ir jis galėjo Hitlerio planą nepriimti, ir eiti į karą. Jis apsisprendė už kapituliaciją, kaip ir Belgijos Karalius 1940 m. Taigi ir Lenkija galėjo siūsti į derybas savo atstovą ir, išgirdę vokiečių sąlygas, pasirinkti: jas atmesti ir eiti į karą, ar priimti ir išvengti karo. Vadinasi, Lenkijos boikotavimas derybų, išvengti karo, dalinai užmeta jai šešėlį dėl to karo pradžios.

### **Hitlerio įsakymas pradėti karą**

Nepavykus paskutiniam mėginimui karo išvengti, Hitleris duoda įsakymą 318 1939 jau pilnai pasiruošusiai Vokiečių armijai pradėti karą prieš Lenkiją 1 9 1939 4.45 ryto. Savo kalboje į tautą jis apkaltino Lenkiją už vengimą taikingo sprendimo ir pats išpranašavo savo likimą pareiškdamas, jog jis nuo dabar yra pirmas karys Vokietijos valstybės ir dar kartą jis užsivelka kario švarką, kuris buvo daugiausia šventas ir brangus jam. Jis nenusivilks jį kol pergale bus užtikrinta, arba jis neišsigelbės likimo.

Kaip ir buvo pažadėję, Anglija su Prancūzija ištesėjo savo žodį ir paskelbė karą Vokietijai, kitaip sakant, Vokietijos-Lenkijos karas tapo Pasauliniu ir Stalinas su Molotovu trynė rankas įvilioję Hitlerį, savo sąjungininką, į mirtinus spąstus. Jau po penkių karo dienų su Lenkija gen. Halderis kalbėjosi su viso fronto vadu gen. Brauhitšu ir priėjo išvados, kad Lenkija praktiškai yra sumušta. Gen. Guderijanas, išdirbęs tankų puolimo "kaltinė" taktiką, puldamas su savo tankais skersai Lenkijos koridorių, buvo

užpultas "Pomarska Brigada" lenkų kavalerijos arkliai prieš tankus! Šis Lenkijos karo vadų atsilikimas nuskambėjo per pasaulį.

Laike 48 valandų Lenkijos aviacija buvo sunaikinta. Šeštą karo dieną antras didumu Lenkijos miestas Krakovas buvo užimtas, vyriausybė iš Varšuvos pasitraukė į Liubliną. Aštuntą karo dieną gen. Guderijano 4-ta šarvuočių divizija pasiekė Varšuvos priemiesčius.

## **Sovietai paskelbė karą Lenkijai**

Laikydami Ribentropo-Molotovo pakto sutarties ir paaiškėjus, Lenkija kariškai jau yra Vokietijos nugalėta, rugsėjo mėn. 17 d. Sovietų S-ga užpuola Lenkiją iš rytų. Tačiau Stalinas, kad nusišėptų, kaip Antro pasaulinio karo sąjungininkas, paskelbia, kad Raudonoji Armija buvo pasiūsta "išvaduoti" Lenkijos pavergtas Baltarusijos ir Ukrainos teritorijas. Dėl Sovietų S-gos pavėlavimo pulti Lenkiją ir nesilaikymo Ribentropo-Molotovo pakto Vokietija pasiuntė net tris įspėjimus Sovietų S-gai, 3, 8 ir 15 dienomis rugsėjo. Iš kitos pusės Sovietai prieš Vakarų pasaulį vaidino, kad jie yra neutralūs ir nieko bendro neturi dėl karo su Lenkija. Kadangi Vakarai nežinojo apie slaptuosius protokolus ir Rytų Europos pasidalinimą, tai Sovietų S-ga Lenkijos užpuolimo dieną išsiuntinėjo visoms Vakarų valstybėms pareiškimus, kad Sovietų S-ga nieko bendro neturi su karu Lenkijoje ir kad ji tik išlaisvina pavergtus baltarusius ir ukrainiečius, ir laikysis neutralumo politikos. Šis Sovietų "neutralumo" pareiškimas buvo įteiktas visiems ambasadoriams Maskvoje, įskaitant Lenkijos ambasadorių 16 rugsėjo, gi 17 d. rytą Raudonoji Armija užpuolė Lenkiją.

Laike trijų savaičių Lenkija, puolama iš Vakarų ir Rytų didžiulių karių jėgų, nustojo egzistavusi kaip valstybė. Lenkijos vyriausybė pasitraukė į Angliją. Vokietijos gen. H. Guderijanas šiame kare išvystė naują taktiką, naudojant tankus sudaryti prieš "katilinius" apsupimus iš dešimčių ir šimtų tūkstančių priešo karių. Apie 694.000 lenkų pateko į vokiečių nelaisvę ir 217.000 – į Sovietų nelaisvę. Vokiečiai neteko 10.572 žuvusių, 30.322 sužeistų ir 3.409 dingusių be žinios. Lietuva internavo 13.500 karininkų ir kareivių, ir apie 60.000 lenkų civilių pabėgėlių. /Plačiau apie šį klausimą žiūrėk skyrių: Sovietų S-gos ultimatas Lietuvai/.

Tarp karo sąjungininkų, Vokiečių ir Sovietų, kilo nesutarimas dėl grobio dalybų. Mat Vokiečių armija užėmė dalį Varšuvos ir visą Liublino provinciją, kurios pagal Paktą turi priklausyti Sovietams. Stalinas reikalavo šią padėtį persvarstyti ir 27 10 1939 atvykusiam Ribentropui į Maskvą jis patiekė du pasiūlymus: a) atitraukti vokiečių armiją iš Varšuvos ir Liublino provincijų ir pasilaikyti Lietuvą Vokietijos įtakoje arba b) pasilaikyti Varšuvos ir Liublino provincijas, bet Lietuvą palikti Sovietų įtakoje. Vienok Stalinas pageidavo, kad Vokietija priimtų jo antrą pasiūlymą, atsisakydama Lietuvos už daug didesnes Lenkijos teritorijas. Ribentropas, žinodamas Fiurerio norą pasilaikyti Lietuvą Vokietijos įtakoje, siunčia ilgą telegramą įtikinti Hitlerį ir patenkinti Stalino norą, perleidžiant Lietuvą



Lenkijos kavalerija puola Vokietijos tankus  
A Polish cavalry squadron prepares to charge a German armoured division



Polish Foreign Minister, Oberst Beck (x), told his diplomats on April 20, 1939, that there is no aggressive sign from Germany, in spite of the British guarantee. But already in May 1939 he was ready for war and claimed that his troops would be in Berlin within 14 days. Oberst Beck must have been insane and was living in a delusion at the time.

\*\*\*\*\*

Iš žurnalo: Insight Canada

**Lenkijos užsienio reikalų ministras Beckas pareiškė, kad jo armiją per 14 dienų bus Berlyne...**

Sovietų įtakon. Čia dar reikia pridurti, kad šiuo metu Stalinas vedė dvi-  
bas derybas, nes jo delegacija su Estija jau prispyrė Estijos vyriausybę iš-  
leisti į Estiją dvi Raudonosios Armijos divizijas ir vieną aviacijos brigadą.  
Stalinas apie tai painformavo Ribentropą, jau kaip įvykusį faktą, ką šis  
pranešė Hitleriui ir gavo pritarimą. Vienas ryškus bruožas tiek iš konfe-  
rencijos įvykusios 23 8 1939, tiek iš šios, kad jose vyko varžybos tarp Stali-  
no ir Hitlerio dėl Lietuvos priklausomybės vieno ar kito įtakai.

Kai abu diktatoriai teriojo Lenkiją, tai ši jokios karinės pagalbos nesusi-  
laukė, nors reikia manyti, tik dėl to ji ir pasirinko neiti į derybas su Hitle-  
riu, turėdama Vakarų užnugarį. Fiureris, palyginti lengvai "paėmęs" Len-

kiją pradėjo pasiruošimus prieš Prancūziją ir Angliją, perkeldamas visą karinę jėgą iš Rytų į Vakarų frontą. Pasirodė, jog ne tik Anglija, bet ir Prancūzija nebuvo pasiruošę karui. Prancūzų Generalisimas Gamelinas pranešė savo vyriausybei, kad jis galės rimtą puolimą pradėti prieš Vokietiją tik po dviejų metų, kai gaus rimtą paramą iš Anglijos ir karo medžiagų iš JAV. Nuo rugpjūčio mėn. Anglija buvo pasiuntusi iki gruodžio mėn. 1939 m. į Prancūziją keturias divizijas ir visi Anglijos nuostoliai per tris karo mėnesius su Vokietija buvo vienas kareivis žuvęs eidamas pasienio sargybą... Klausimas labai rimtas, kodėl Prancūzija ir Anglija neišnaudojo visą rugsėjo mėnesį 1939 m., kai didžiausia Vokietijos karinė jėga buvo Lenkijos fronte? Pagrindinė priežastis, šalia to, kad abi jos kariškai buvo nepasiruošę, buvo dar ir tai, jog Vokietija sutriuškino Lenkiją per tris savaites, pribloškė visų Vakarų, įskaitant JAV, tiek kariškius, tiek visų partijų politikus dar pirmąją karo savaitę.

### **Sovietų-Suomijos karas**

Kai Stalino partneris Hitleris buvo užsiėmęs ruoša pulti Vakarus, tai Stalinas davė įsakymą Molotovui susidoroti su Suomija. Pagal Ribentropo-Molotovo paktą Suomija pateko į Sovietų įtaką, tad Molotovas pareikalavo Suomiją perkelti Sovietų-Suomijos sieną prie Leningrado miesto į šiaurę apie 25 km. Po ilgų derybų Suomija nesutiko ir 29 11 1939 Molotovas paskelbė karą prieš Suomiją, neva už neišprovokuotą apšaudymą Sovietų kareivių, ką griežtai paneigė Suomija. Suomija nustebino pasaulį, tris mėnesius atlaikydama daugelį kartų gausingesnę priešą karių skaičiumi ir jų ginklais. Maršalas Mannerheimas sumaniai išnaudojo žiemos karo taktiką su slidėmis, nežiūrint gilaus sniego, kariai galėjo skubiai judėti. Sovietams to trūko. Po trijų mėnesių Mannerheimo linija buvo pralaužta. Prancūzija ir Anglija buvo paruošę karių ir ginklų pagalbą, bet kaimyninė Švedija atsisakė tą paramą praleisti. Tokioms sąlygoms esant, Suomija buvo priversta eiti 4 3 1940 m. į taikos derybas su Sovietų S-ga ir prarasti dalį teritorijos aplink Leningradą, Viburgo miestą ir plačią teritoriją apie jį, visą eilę salų ir kai kurias teritorijas Šiaurėje, plius didelį karo pralaimėjimo mokestį. Hitleris po nepaprastos pergalės Lenkijoje vėl bando siūlyti Vakarams taiką, užmirštant kad Lenkija kada nors buvo. Spalio mėn. 6 d. jis pasako ilgą kalbą Reichstage, siūlydamas taiką Prancūzijai ir Anglijai. Deja jos Fiurerio taikos siūlymo nepriima. Tada jis spalio mėn. 10 d. išduoda slaptą įsakymą karo vadovybei: a) neatidėliojant pasiruošimai turi būti padaryti pulti per Liuksemburgą, Belgiją ir Olandiją, b) puolimo tikslas – sunaikinti dalinai ar visiškai kovos padėty esančią Prancūzijos armiją, c)"aš prašau duoti man žinias apie šį pasiruošimą galimai greičiau". – Matomai Hitleris turėjo tikslias žinias, kad nei Prancūzija, nei Anglija nėra karui pasiruošusi ir jis norėjo jas užpulti net lapkričio mėn. 12 d. 1939. Tada karo vadai jam pranešė, kad daliai šarvuotųjų iš Lenkijos karo lauko reikia rimto pataisymo, be to, visų rūšių amunicijos, ginklų atsargoj yra ne

daugiau kaip trim savaitėm. Šios žinios privertė Fiurerį puolimo datą į Vakarus pakeisti. Hitlerio originalus planas buvo – kuo trumpesnis karas. Mat jis gerai numatė, jog ilgesniame kare jis susilauks daugiau priešų iš neutralių valstybių ir net iš sąjungininkių, kaip Italija ir Sovietų S-ga. Be to, ilgas karas Vokietijai, neturinčiai žaliavų, prives ją prie pralaimėjimo. Šis jo numatymas buvo labai teisingas, bet jo išpildymas ne nuo jo vieno priklausė.

### **Sekančios aukos: Danija-Norvegija**

Balandžio mėn. 9 d. Hitleris duoda įsakymą užimti Daniją ir Norvegiją. Savo ambasadoriams šiose valstybėse duoda nurodymus, kad jie stengtųsi įtikinti tų kraštų Karalius ir vyriausybes, kad Vokietija neturi noro jas laikyti okupuotais kraštais, nes Vokietijos tikslas tik apsaugoti jas nuo Anglijos okupacijos, ambasadoriai turi įtikinti vyriausybes ir Karalių nesipriešinti ir joms bus palikta savivalda.

Danijos atveju beveik Vokietijai ir pasisėkė kaip buvo planuota. Pasirodžius Vokietijos kariuomenei buvo pavienių šūvių, bet nei Karalius, nei Danijos kariuomenei įsakymo prieš vokiečius kariauti nedavė ir didesnio pasipriešinimo nebuvo. Kaip atpildas už tai, Danijai buvo duota beveik pilna savivalda: Karaliui sava sargyba, parlamentas posėdžiavo, spauda be didelės cenzūros ir t.t. Tai Danija buvo Fiurerio satelitas visoje jo imperijoje.

Norvegijoj vyko žiaurus pasipriešinimas, kurio metu nukentėjo užpuolėjai vokiečiai ir gynėjai norvegai, ir pagalbon atvykę anglai. Iš Norvegijos kovų seka kelios išvados. Moderniame kare, tokiose sąlygose kaip fiordų apsuptoje Norvegijoj, aviacija yra svarbesnė karo jėga kaip laivynas. Taip pat pasitvirtino čia sena karinė taisyklė, kad pergalė dažniausia tenka drąsiam ir įsitikinusiam, kaip šias kovas aprašęs autorius išsireiškė. Vokiečių žuvo 1317, dingusių 2375, sužeistų 1604. Norvegų, anglų ir prancūzų viso žuvo apie 5000. Taigi, ši kartą Hitleris išėjo su gana skaudžia pergale.

### **Žygis į Vakarus**

Po keletos Vakarų puolimo datų atidėjimo pagaliau Hitleris paskyrė gegužės 10 d. 1940 m. per neutralias Liuksemburgo, Belgijos ir Olandijos valstybes pulti jungtinę Prancūzijos-Anglijos armiją. Puolėjų karinės jėgos buvo: 136 divizijos, Lenkijoje išbandyti ginklai ir taktika. Gynėjų, įskaitant neutraliuosius, plius prancūzus su anglais, skaičiai divizijų ir šarvuotųjų buvo apylygiai su puolėjais. Gynėjų karinė jėga: Liuksemburgo, Belgijos, Olandijos, Prancūzijos ir Anglijos – 135 diviz., šarvuotųjų panašus skaičius kaip vokiečių, dalis fronto apsaugota – Maginot linija, prancūzams geriau pažįstamos vietovės, gynėjų aukštesnė moralė negu puolėjų. Puo-

limo planas buvo paruoštas gen. Frtz E. Mansteino ir, žinoma, patvirtintas Hitlerio. Plano autorius numatė puolimą pradėti per kalnuotus Ardėnus kam priešinos kiti generolai, bet autorius spėliojo, kad sąjungininkai to nelauks. Plano tikslas ir taktika buvo sąjungininkus neįvelti į didesnius mūšius, bet stumti atgal, užimant kanalo pakraščius ir atskiriant Angliją nuo Prancūzijos. Po penkių karo dienų 15 5 1940 Prancūzijos Ministeris P-kas Paul Reynaud pribudina telefonu 7.15 ryto Čerčilį ir sako: mes jau pralaimėjom, sumušti... Pirmiausia Olandija, po pasipriešinimo ir numatydamas, kad tas pasipriešinimas yra beprasmiškas sulaikyti vokiečių šarvuočius, kapituliavo. Prancūzai, kurie buvo atvykę padėti Olandijai pateko į nelaisvę. O Belgija po laikino pasipriešinimo buvo priversta pasiduoti. Vokiečių šarvuočių divizijos, kaip plane buvo numatyta, staigiai slinko kanalo pakraščiu, atskirdamas Angliją nuo Prancūzijos ir apie 230.000 anglų, ir 115.000 prancūzų karių buvo apsupti prie Dunkerko uosto. Vietoje, kad tuos karius paimti į nelaisvę, Hitleris leido jiems per keletą dienų evakuotis per kanalą į Angliją, nukreipdamas Vehrmano spaudimą į centrinę sąjungininkų armiją. Tie patys kariai 1944 met. persikėlė per kanalą į Prancūziją ir su Raudonąja Armija palaidojo Trečiąjį Reichą. Dar iki šandien ši Dunkerko apsupimo mįslė nėra pilnai išaiškinta, kodėl Hitleris leido arti 350.000 prityrusių karių be kliūčių išvykti į Angliją, kai jis su galiną savo armija galėjo juos paimti į nelaisvę ir įdarbinti Vokietijos fabrikuose gaminti ginklus ir amuniciją prieš sąjungininkus? Jau keletą kartų Fiurerio ragintas pagaliau Duče išėjo į karą prieš Prancūziją 10 5 1940. Šis antras frontas dar pasunkino jau beviltišką sąjungininkų karinę padėtį. Nors buvo pakeistas karo vadas gen. Gamelinas ir paskirtas gen. Weygandas ir kartu atleistas Ministeris P-kas Paul Reynaud ir Prancūziją perėmė vadovauti I-jo karo didvyris maršalas Petainas. Naujoji karo ir politinė vadovybės priėjo išvados, kad tolimesnis karo tęsimas būtų beprasmiškas kraujo liejimas ir 17 6 1940 paprašė Vokietijos "garbingos" taikos. Vokiečiai, norėdami pademonstruoti karinį revanšą, karo paliaubų pasirašymo ceremonijų atlikimą paskyrė tame pačiame traukinio vagonė Kompijėn /Compijėn/ miškelyje 21 6 1940, kur patys vokiečiai, pralaimėję Pirmą pasaulinį karą, pasirašė karo paliaubų aktą 1918 m. Vokietijos delegaciją atvedė pats Fiureris, lydintis Geringo, Brauhitšo, Keitelio, Ribentropo ir Hesso. Prancūzijos delegacijai vadovavo gen. C. Huntzigeris ir ji susidėjo iš vieno admirolo, aviacijos generolo ir civilinio nario Leonnoelo, buvusio ambasadoriaus Lenkijoje 1939 m. Laikė pasirašymo ceremonijų Hitleris sėdėjo kaip stebėtojas, gi pačias ceremonijas pravedė Keitelis. Iš Prancūzijos delegacijos buvo nesutikimas su kai kuriais žodžiais vokiečių paruošto teksto, bet susirišus telefonu su valstybės vadovybe pavyko neiškūmus išlyginti ir karo paliaubų aktas tapo pasirašytas 21 6 1940.

Tai buvo didžiausias triumfas buvusiam Pirmo pasaulinio karo eiliniam Vokietijos Kaiserio armijoje ir dabar Vokietijos Fiureriui, nugalėti prancūzų laikomą moderniausią Europos armiją, saugomą Maginot linijos, per šešias savaites!

## **Žygis į Rytus**

### **/Drang Nach Osten — “Barbarosa”/**

Po pergalės Vakaruose Hitleris kurį laiką laukė taikos pasiūlymų iš Anglijos. Nesulaukdamas nei mažiausių taikingumo ženklų, jis ir jo karo vadaidai pradėjo tyrinėti ir daryti praktiškus mėginimus keltis į Angliją. Tam tikslui buvo pradėti masiniai Anglijos bombardavimai ir net numatyta provizorinė išsikėlimo data 17 9 1940. Tačiau laivyno vadovybė labai abejojo ar ji galės Vehrmachto 35-50 divizijų apsaugoti persikėlimo operaciją į Angliją, nuo daug viršijančio Anglijos laivyno. Geringo pradėti masiniai bombardavimai Londono, Koventrio ir kitų pramonės miestų parodė, kad Anglijos aviacija rodo rimtą pasipriešinimą ir nemažai bombonešių ir kovos lėktuvų žūsta puolimuose. Išvadoje buvo nutarta laikinai išsikėlimą į Angliją atidėti.

Pirmieji daviniai apie žygį į Rytus yra minimi tuojuo po Prancūzijos nugalėjimo liepos mėn. gen. Halderio dienyne. Laike karinės konferencijos Berlyne 21 d. liepos Hitleris pasakė gen. Brauhitšui: tuo atveju, jeigu nevykdysime išsikėlimo į Angliją, reikia ruoštis puolimui į Sovietų S-gą. Ten pat sakoma, kad generalinis štabas jau anksčiau apie tai tarėsi, bet neturėjo nurodymo iš Fiurerio.

Kai Fiureris plėtė ir stiprino savo tūkstantametį Reichą vakaruose, tai jo pakto sąjungininkas — Proletariato diktatūros tėvas ir mokytojas taip pat nesėdėjo rankas sudėjęs Kremliuje. Pirmiausia jis apsaugojo nuo Suomijos "pavojaus" okupuodamas jos teritorijas, besiribojančias su Sovietų S-ga. Privertė pasirašyti "savitarpio pagalbos sutartis" su Estija, Latvija ir Lietuva, įvedant karines įgulas į tas valstybes, okupavo Besarabiją ir Bukoviną, ir net grasė pačiai Rumunijai, kuri aprūpino Vokietijos karo mašiną degalais. Kai kuriais atvejais Stalinas-Molotovas net prasilenkė su pačiu Paktu...

## **Stalinas-Molotovas**

### **atsilygina džiaugsmingais**

### **sveikinimais Fiureriui!**

Danijos-Norvegijos užpuolimo atveju 9 4 1940, Molotovas siunčia Ribentropui: "Mes linkime Vokietijai visiškos sėkmės jos apsigynimo priemonėse". Mėnesį vėliau, kai Vokietija, prieš puolant Vakarus, pranešė per savo pasiuntinį Maskvoj Molotovui, tai Vokietijos pasiuntinys informavo Ribentropą, kad "Molotovas priėmė tą pranešimą visai suprantamoj dvasioj". Gal įdomiausias ir mažai žinomas dokumentas yra kaip Čerčilis bandė suardyt Stalino-Hitlerio "draugystę". Jis per savo pasiuntinį Maskvoje Sir Stafford Kripsą /Cripps/ pasiuntė savo asmenišką laišką Stalinui: Bri-

tanijos vyriausybė buvo įsitikinusi, kad Vokietija siekia viešpatavimo Europoj... Šis yra pavojingas Sovietų S-gai lygiai kaip Anglijai. Dėl to abi šalys privalo sutarti bendrai politikai prieš Vokietiją ir įsteigimą europietiškos balansuojančios jėgos... Štai kitas sunkiai patikimas, bet tikras dokumentas, išlikęs Stalino atsakymas Čerčiliui kiek sutrauktų formoj: Jis nemato jokio pavojaus /suprask Stalinas J. P. K./ viešpatavimo iš jokios valstybės Europoj ir dar mažiau, bet kokio pavojaus, kad Vokietija galėtų praryti Europą. Stalinas stebėjo Vokietijos politiką ir žinojo keletą vadovaujančių Vokietijos valstybės vyrų gana gerai. Jis neatrado jokio noro iš jų praryti Europos valstybių. Stalinas nebuvo nuomonės, kad Vokietijos karinė sėkmė būtų pavojinga Sovietų S-gai ir jos draugiškiems santykiams su Vokietija. Šis Stalino pareiškimas rodo, koks jis buvo atsargus, kad nekeltų įtarimo per Angliją Hitleriui.

Kai birželio 17 d. Prancūzija paprašė Vokietijos karo paliaubų, Molotovas pasikvietė Vokietijos ambasadorių ir išreiškė širdingiausius sveikinimus Sovietų S-gos vyriausybei, sąryšį su džiuginančiais laimėjimais Vokietijos Vehracho.

Ne visados gaudavo Ribentropas ar Hitleris sveikinimus iš Maskvos. Vokiečių ambasadorius Maskvoje pranešė Berlynui 14 6 1940, kad Molotovas įteikė Lietuvai ultimatumą, reikalaujamas vyriausybės atsistatydinimo, gen. Skučo ir dir. Povilaičio arešto ir neriboto Raudonosios Armijos skaičiaus išsileidimą į Lietuvą ir t.t. Vėliau sekė tokie ultimatumai Latvijai ir Estijai ir visiškai jų okupavimas /Žiūrėk skyrių Sovietų S-gos Ultimatus Lietuvai/.

## **Hitleris galutinai apsisprendžia pulti Sovietų S-gą**

### **/Slaptažodis "Barbarosa"/**

Hitlerio filosofija: Anglija tikisi Sovietų S-gos ir JAV paramos. Išjungus Sovietų S-gą, Japonija viešpataus Tolimuosiuose Rytuose ir sudarys pavojų JAV, Anglija liks vienui viena – Vehracho malonėj...

Rugpjūčio 1 d. gen. Halderis gauna įsakymą ruošti Sovietų S-gos puolimui gegužės mėn. 1941. 1940 metų rudens data puolimui taip pat buvo svarstoma, bet generolai ir pats Fiureris apsisprendė, kad 1940 metų rudenio buvo per trumpas laikotarpis, nes ši operacija galėjo būti ilgesnė negu Vakaruose. Taigi, gen. Halderis 1 d. rugpjūčio sėda prie darbo paruošti "Barbarosos" planą. "Barbarosos" planas buvo padalintas į tris skyrius: 1/ armijos operacijos, 2/ ekonominis skyrius ir 3/ apsiginklavimo skyrius.

## **Molotovas kviečiamas į Berlyną pasidalyti pasaulį**

Molotovas atvyko į Berlyną 12 11 40 ir pirmame posėdyje Ribentropas nušvietė labai tvirtą Vokietijos padėtį po pergalės Europoje ir tik pridūrė sveičiui, kad Anglija praktiškai jau nugalėta ir tik laukia jos imperijos lik-

vidacijos. Tačiau šaltas bolševikas buvo atsivežęs krepšelį nesutarimų dėl tarpusavio pakto vykdymo: Vokiečių Vehmachto daliniai Suomijoje, kišimasis į Rumunijos reikalus, nauji kariniai daliniai Lenkijos teritorijoje, Turkijos klausimas ir t.t. Ribentropas išklė Lietuvos okupaciją, iš anksto neinformavus Vokietiją, Bukovinos okupaciją, kuri neįėjo į slaptuosius protokolus ir eilę kitų nusižengimų.

Sekančią dieną Hitleris išdėstė būsimo pasaulio santvarką po Anglijos nugalėjimo, kuri su 45 mil. gyventojų valdo 600 mil. gyventojų teritorijas. Vadinasi, Hitleris pasiūlė, kad šios Anglijos nuosavybės turėtų būti pasidalintos tarp Vokietijos, Italijos, Japonijos, Sovietų Sąjungos ir Prancūzijos. Norint išvengti rimtesnių karinių konfliktų, Hitleris siūlė Sovietų Sąjungai įstoti į Antikomunistinį bloką: Vokietijos, Italijos ir Japonijos. Molotovas šiuo metu nutylėjo, bet po poros savaitių, gavęs sutikimą iš Stalino, sutiko su kai kuriomis sąlygomis. Beposėdžiaujant į pabaigą "apsilankė" anglių nekviešti svečiai ir prireikė posėdį pertraukti, bet esminiai klausimai jau buvo išbaigti.

Ir kokia politinė tragikomedija: Kai gen. Halderis Vokietijos Generaliniame štabe jau nuo rugpjūčio 1 d. planavo kaip sunaikinti Sovietų Sąjungą, tai USSR antras politinis vyras Molotovas, planavo su Hitleriu, kaip dailintis Anglijos imperijos nuosavybėm, o pats vyriausiasis šamokslininkas Stalinas net pasiryžo stoti į Antikomunistinį bloką, pats būdamas pasaulio komunizmo vadu ir Raudonosios Armijos Generalissimu.

Gruodžio 5 d. planas pulti Sovietų Sąjungą Halderio buvo baigtas ir prista-



Molotovo ir Hitlerio pasikalbėjimas Berlyne 1940 m. lapkričio mėn.  
Molotov and Hitler during negotiations in Berlin. November 1940

tytas Hitleriui. Gruodžio 18 1940 Fiureris išleido "Barbarosos" plano pagrindinius nurodymus: 1. Vehrmaschtas turi sutriuškinti Sovietus per trumpą laikotarpį. 2. Pasiruošimai būtų baigti 15 5 1941.3. Masės Sovietų karių jėgų vakarinėje teritorijoje turi būti sunaikinta. 4. Sutrukdyti atsitraukimą į Rytus. 5. Sudaryti gynimosi liniją prieš iš Azijos atvykstančias karines jėgas. 6. Toliau Hitleris ėjo į smulkius nurodymus Šiaurės, Vidurio ir Pietų fronto vadams ir net atskiriems jų sektoriams. Reikia stebėtis, kaip jis turėjo laiko visas tokio ilgo fronto tiek teritorinės, tiek miestų ir kitokias smulkmenas išstudijuoti, darydamas nurodymus fronto vadams.

## **Šeši mėnesiai praleisti veltui**

Admirolas Rederis pora atvejų bandė įtikinti Hitlerį per šiuos šešis mėnesius išvaryti Angliją iš Viduržemio jūros. Užimti Gibraltarą ir Kanarų / Canary/ salas, užimti Sueco kanalą ir per Palestiną eiti į Siriją ir Turkiją. Hitleris griežtai ši Admirolo Rederio planą neatmetė, bet sakė, jog reikia pritarimo iš gen. Franko ir Musolinio, bei maršalo Petaino, kuris buvo Vichy Prancūzijos vyriausybės galva. Atrodo, kad Hitleriui nepasisekė visų trijų pritarimą gauti ir šeši mėnesiai labai svarbaus karo metų laiko nuėjo niekais, kai tuo tarpu Anglija ir Sovietų S-ga savo padėtį sustiprino.

Musolinis vedė kovą su Anglija Šiaurės Afrikoje ir dar prieš Hitlerio norą ir net jį neinformavęs užpuolė Graikiją ir Albaniją 28 10 1940. Paaiškėjo, kad abejuose frontuose Duče pralaimi ir Fiureris buvo priverstas savo "Ašies" sąjungininką gelbėti, bet ši pagalba neigiamai atsiliepė į "Barbarosos" plano įvykdymą.

3 2 1941 Hitleris sukviėtė žymiausius vadus visų trijų ginklų rūšių aptarti "Barbarosos" planą, kurį pristatė gen. Halderis su visomis smulkmenomis. Aptarimai vyko 6 valandas ir Hitleris užbaigiant padarė tokią išvadą: Kai "Barbarosa" prasidės, pasaulis įtrauks kvapą ir nedarys jokių komentarų.

## **Italijos nesėkmė Balkanuose**

Šalia Dučės nesėkmingo užpuolimo prieš Albaniją ir Graikiją, prieš palankią Vokietijai vyriausybę kovo 26-27 Jugoslavijoje įvyko perversmas, kurį vykdė kariuomenė ir kuri buvo nepalanki Vokietijai. Dabar Hitleris pasiuntė 650.000 armiją per Bulgariją prieš Jugoslavijos sukilėlius, paremti Italiją kare su Graikija ir Albanija. Kaip pasekmė šio nelaukto Balkanų karo, kuris pakenkė gyvybiniam "Barbarosos" planui, nes Fiureris davė įsakymą pakeisti puolimo datą prieš Sovietų S-gą keturiom savaitėm vėliau, kuri buvo numatyta gegužės 15 d. Vėliau paaiškėjo, kad šis keturių savaičių datos pakeitimas turėjo lemiamos reikšmės Maskvos užėmimui. Jeigu Vehrmaschto šarvuotųjų divizijos būtų pasiekę Maskvos priemiesčius keturiom savaitėm anksčiau, jos greičiausiai būtų ją užėmę ir tas galėjo

turėti įtakos karo laimėjimui. Vokiečiams ir italams pavyko karine jėga Balkanus užimti, bet penkis metus trukęs partizanizmas pareikalavo daug tūkstančių gyvybių ir karo medžiagų, Fiureris buvo teisingas prieš Dučes įsikišimą į Balkanus. Hitleris, matydamas visiškai sumuštus italus Šiaurės Afrikoj, nors ir labai nenoromis, nutarė duoti karinę pagalbą "Ašies" draugui. Parinko gana patyrusį gen. Romelį, pasižymėjusį Prancūzijos kompanijoj, su viena šarvuočių divizija ir keletą Luftwaffes eskadrilių ir savo žinion perėmė dvi italų divizijas. Pradėjęs mūšį kovo gale 1941 m. per trejetą savaičių atsidūrė prie Egipto sienos, įvarydamas Čerčilį ir visą jo karo vadovybę į paniką. Tačiau "sunaikinimas Sovietų S-gos turi būti pirmoje vietoje..." buvo Hitlerio planuose ir prasidėjus žygiui į Rytus, Šiaurės Afrikos karas palaipsniui buvo apleistas ir gen. Romelis su savo vokiečių divizija ir italais persikėlė į Europą. Tenka pastebėti, kad šalia karinių planų, liečiančių "Barbarosą", Hitleris planavo ir ūkiniuos-rasinius Rytų Europos pakeitimus.

## **Rozenbergo planai baltams**

Kas liečia baltus, Lietuvą, Latviją ir Estiją jis joms numatė, trumpai kalbant, tokią ateitį "Naujoje Europoje": asimiliuoti jas, germanizuoti rasiškai ir išstremti nepageidautinus. Tačiau Latvijoje ir Estijoje trėmimai turi būti platesniu mastu. Vietoje išstremtųjų turi būti vokiečių pakaitalai ir pageidautina Karo Veteranai. Baltijos Jūrą padaryti "Germaniška vidaus jūra".

## **Hesso taikos pasiūlymas Anglijai**

Rudolfas Hesas, Hitlerio pavaduotojas ir nepaprastai jo patikimas politiškai, visiškai nieko nepranešęs nei Hitleriui, nei bet kuriam Vokietijos vyriausybės nariui 10 5 1941 išskrido į Angliją su taikos pasiūlymu. Jo pasiūlymas buvo panašus jau į keletą kartų Hitlerio siūlytą, bet Čerčilio buvo atmestas anksčiau ir dabar. Tačiau šis Hesso žingsnis nepaprastai sugadino nervus Hitleriui ir Stalinui. Mat pasaulio akyse pasirodė, kad po visų šių karinių laimėjimų net jo patikimiausias žmogus savo Fiureriui nepranešęs išvyko derėtis su priešu... Stalinui galvosūkis įkaitino nervus dar rimčiau, nes kas gali žinoti, jeigu Vokietija ir Anglija susitartų, tai Sovietų S-gos egzistencija, kaip "pasaulio darbininkų rojus" būtų tik laiko klausimas... Vienok, Čerčilis nusprendė toliau tęsti karą ir nepriėmė taikos siūlymų nei iš paties Fiurerio, nei iš jo pavaduotojo — Hesso.

## **Stalinas atmeta visus perspėjimus dėl karo su vokiečiais ir tiki jų draugyste**

Vokiečiai siunčia kariuomenę į Suomiją, Lenkijos užimtą teritoriją, Bulgariją, Rumuniją, Vengriją, užima Jugoslaviją. Sovietų karinė žvalgyba praneša, kad tarp kovo 27 ir balandžio 18 vokiečių žvalgybiniai karo lėktuvai perskrido Vakarų Sovietų sieną iki 100-200 km 80 kartų ir vienas iš jų net buvo nusileidęs Sovietų teritorijoje. Čerčilis per savo ambasadorių Maskvoj laišku išpėjo apie galimą puolimą. JAV Departamento pasekretorius pranešė Sovietų ambasadoriui Qumonskiui, kuris padėjo už informaciją... Tokių ir eilę daugiau išpėjimų gavo Molotovas ir Stalinas nuo sausio iki birželio 21 d. 1941, bet Stalinas visiems pranešėjams nerodė rimto dėmesio. Tam tik vienas pateisinimas gali būti, kad jis pats ruošė puolimą prieš Vokietiją (Žiūrėk skyrių Ribentropo-Molotovo paktas).

## **Dekanozovas nešė skundą Ribentropui — gavo pranešimą apie karą!**

Stalino specialus įgaliotinis Vladimiras Dekanozovas, kuris 1940 6 15 atvyko perimti Lietuvos vyriausybę ir subolševikinti valstybę, 1941 6 22, būdamas Sovietų ambasadorium Berlyne, 4 val. ryto atvyko pas Ribentropą įteikti jam protestą dėl nuolatinių Sovietų sienos pažeidimų, perskrendant vokiečių lėktuvams. Ribentropo sekretorius Dr. Šmidtas taip pažymi šį trumpą įvykį: Dekanozovas pasirodė, matomai nieko nežinodamas anksčiau rytą apie karo pradžią, laikydamas ištiestą ranką į Ribentropą. Mes susėdome ir Dekanozovas pradėjo dėstyti savo vyriausybės klausimus reikalingus paaiškinimo. Bet jis dar nesuspėjo pradėti, kai Ribentropas su akmenine išraiška įsiterpė sakydamas: Šitas nėra joks klausimas dabar... Toliau Ribentropas paaiškino Dekanozovui, kad Vokietijos ambasadorius Maskvoj gavo raštą, kurį jis šiuo metu skaito Molotovui apie Vokietijos Karo paskelbimą Sovietų S-gai. Nustebintas Sovietų pasiuntinys suprato kokia yra padėtis dabar, apgailestavo dėl įvykių, apkaltino Vokietiją, atsiėjo ir nepadaavęs rankos apleido patalpą...

## **Ginklai sprendžia, kuris sąmokslininkas sunaikins, kurio imperiją ir jį patį**

Vokiečių apsiginklavimas. Jie Rytų fronte sutelkia apie 3 mil. karių (150 div.): 81 div. pėst., 17 šarvuotųjų div., 15 motorizuotų, 1 kavalerijos div., 9 policijos div. Be to, atsargoj buvo 21 pėst. div., 2 šarv. div., 2 motoriz. div. ir 1 policijos div. ir 1800 karo lėktuvų. Visos karinės jėgos padalytos į tris grupes: šiaurinei grupei vadovavo maršalas Ritter von Leebas, vidurinei marš. Bockas ir pietinei marš. Brauchitšas. Šalia vokiečių dar buvo kitų tautų kariniai daliniai: rumunų, vengrų, suomių, slovakų, italų, ispanų Mėlynoji divizija, norvegų, kroatų, latvių, estų ir kiti tautiniai daliniai. Kai

kurie iš jų buvo divizijų dydžio, kiti pulkų ar batalionų. Sovietų S-ga Europos pusėje turėjo 145 pėst. div., 26 kavalerijos div. ir 40 motormechanizuotų brigadų ir Azijos dalyje dar 25 pėst. div. 6 kavalerijos ir 5 motormechanizuotas brigadas. Jie turėjo 800 bomben įešių ir 300 naikintuvų. Viso sumobilizuota buvo apie 12 mil. karių, prieš vokiečius kovėsi apie 3 mil. Jų frontas taip pat buvo padalintas į tris sektorius: šiaurės – vadas maršalas Vorosilovas, vidurio – vadas marš. Timošenko ir pietų – vadas marš. Budionyj.

Birželio mėn. 2 val. ryto vokiečių laiku, prasidėjo puolimas visu frontu nuo Suomijos iki Rumunijos prieš Sovietų S-gą. Raudonoji Armija visai neparodė rimto pasipriešinimo ir visu ilgu frontu traukėsi į rytus tik su vietinio pobūdžio pasipriešinimais. Atrodė, panikoj buvo ne tik armija, bet ir Sovietų politikai, nes praėjo keliolika valandų, kol prabilo apie karo pradžią Molotovas, nors jam Vokietijos ambasadorius Maskvoj įteikė karo paskelbimo raštą 3 val. ryto. Sovietų S-gos vadas Stalinas, buvo tiek pačio puolimo iš savo pakto sąjungininko pritrenktas, tiek to karo nesėkmės paveiktas, kad prakalbėjo į savo imperijos vergus tik po beveik dviejų savaitių. Tuojau pat jo kalboje buvo pastebimos ir mažos nacionalizmo priemaišos, už kurias jis anksčiau buvo ištrėmęs milijonus į Sibirą: šalia draugų jau jis kreipėsi ir į "brolius ir seseris", minėjo buržuazinio Caro laimėjimus prieš Napoleoną ir t.t. Prisipažino, kad vokiečiai jau užėmė Lietuvą, Latviją, Baltarusiją ir dalį Ukrainos, ir rimtas pavojus kabo virš Sovietų S-gos (birželio mėn. 23 d. ryto Lietuvos Laikinoji vyriausybė Kaune paskelbė Nepriklausomybę. (Žiūrėk skyrių Lietuvos sukilimas). Laike trijų savaitių karo vidurio armija vadovaujama maršalo von Backo atsidūrė prie Smolensko. Šiaurės armija maršalo Lebo žinioje pasiekė Leningradą ir pietų armijų grupė von Rundstedto vadovybėj prižygiavo prie Ukrainos sostinės Kijevo. Ši "Blitz" karo eiga nepaprastai nustebino visą pasaulį, įvarė daugiausia baimės Stalinui-Molotovui ir antroje eilėje Anglijai ir jos vadui Čerčiliui, nes Sovietų karo laimėjimo atveju sektų Angliją. Šie pirmieji nepaprasti Rytų Fronto laimėjimai įvyko dėl keletos priežasčių. Gal svarbiausia iš jų – tai yra gen. Guderijano išvystyta šarvuotųjų apsupimo taktika, didesnių priešo kariuomenės susitelkimo dalinių, jų apsupimo šarvuotųjų pagalba, įvarant kylius į priešo dalinių kairį ir dešinį sparnus ir apsuptus sunaikinant, jeigu nepasiduoda į nelaisvę. Tokie šarvuotųjų apsupimai buvo vadinami "katilais" ir nuo šios naujos šarvuotųjų taktikos Raudonoji Armija žiauriai kentėjo, kaip pavyzdį paminint "katilinius" apsupimus prie Kijevo virš 600.000 belaisvių, Gomelio virš 400.000, Smolensko virš 300.000 ir t.t. Antroji šių "katilinių" mūšių pasisėkimo priežastis buvo bloga karinė organizacija Raudonojoje Armijoje ir trečioji, tai dauguma ne rusų tautybės ir kai kurie net rusai, tiek karininkai, tiek kareiviai, neturėjo jokio noro kovoti už Sovietų Sąjungą ir jos vadą Staliną, kuris visą valstybę nusėjo koncentracijos stovyklom ir kalėjimais. Tipiškas pavyzdys gali būti gen. Vlasovas. Būdamas rusas pats pasidavė vokiečiams, išėjęs iš miško prie Leningrado pas vokiečius, vėliau suorganizavo apie 500.000 rusų armiją kovoti prieš Staliną. Po karo amerikoniai jį

perdavė Stalinui, prieš visokias Ženevos konvencijas jis buvo pakartas.

Po šių laimėjimų Fiureris grįžęs iš fronto į Berlyną pasakė kalbą, pilną optimizmo, į vokiečių tautą 3 10 1941. Jis pareiškė, kad Sovietų S-ga jau sugriuvo: aš pareiškiu šiandien ir aš pareiškiu visai užtikrintai "Sovietų S-ga jau atlikta"... Anglijos viltys apie du frontus jau mirę. Šie Hitlerio pareiškimai buvo spalio vidury, kol dar Rusijos gelbėtojas "Generolas Šaltis" buvo tik pakely...

Mūšis dėl Maskvos turėjo nulemti karo eigą, buvo vokiečių pralaimėtas. Rugsjūčio mėn. vyko lemtingos diskusijos tarp Hitlerio ir generolų Halderio ir Guderijano: Hitleris nutarė pirmiau užimti visą plotą, kuris teikia Sovietų S-gai maistą ir žaliavas, ir tik po to pulti Maskvą. Generolai siūlė koncentruoti pirmiau puolimą prieš Maskvą, kur yra pramonės ir politinis centras komunizmo ir jos užėmimas lems karo eigą. Hitleris jiems pareiškė, kad jie nesupranta ekonomijos reikšmės karo eigai ir pasiliko prie savo duoto įsakymo pagrindinį puolimą vykdyti į pietinį frontą – Ukrainą ir tik likusias silpnesnes jėgas paliko Maskvos frontui. Nelabai norėdamas Hitleris vis dėlto sutiko Halderio ir Guderijano prašomas, pradėti Maskvos puolimą. "Vėtra" (Sturm) buvo duotas slaptažodis ir spalio 2 d., nors ir su nepakankamai turimomis jėgomis prasidėjo ofenzyva prieš Maskvą su tikslu ją paėmusi privesti Sovietų S-gą prie karo galo. Negana, kad vykdyti galimai stipresnę ofenzyvą vien prieš Maskvą, bet Fiureris taip pat davė įsakymą Šiaurės Armijų vadui Lebei užimti Leningradą ir pietų armijų vadui tęsti puolimą Ukrainoje. Likimo buvo lemta, kad visai netikėtai du veiksniai nulėmė Maskvos mūšį Stalino naudai: pusiau vokiečių – pusiau rusų kilmės, bet vokiečiams tarnavęs žurnalistas Sorge Japonijoje, šnipinėjo Sovietų labui, patyręs, kad Japonija atitraukia savo divizijas nuo Sovietų fronto Sibire pranešė Stalinui. Stalinas tuojau jas pristatė svarbiausiame Maskvos fronte. Tai pirmas veiksnys lėmęs vokiečių pralaimėjimą, gi antrasis, tai buvo nepaprastai dideli šalčiai prasidėję gruodžio mėn. Trečias ir papildomas veiksnys buvo vokiečių karių apranga, kuri nebuvo paruošta žiemos karui šiaurės Rusijoje. Po šio mūšio pralaimėjimo vidurio armijos frontas nuo pačios Maskvos atsitraukė prie Latvijos sienos. Hitleris pats perėmė karo vadovavimą, atleisdamas Brauhitšą.

## **Nenugalimą Vermachtą seka pralaimėjimai**

Maskvos mūšio pralaimėjimai sukrėtė Fiurerio, kaip Reicho ir karo vado "genijų", tiek vokiečių tarpe, bet ypač jo generolų ir bendrai kariškių. Tolimesnė karo eiga sekė vieno po kito pralaimėjimai.

Po centrinio fronto pralaimėjimo nesėkmės prie Maskvos ir prie Šiaurinio fronto maršalui Lebei, įklimpus prie Leningrado, Hitleris nutarė 1942 metais ofenzyvą vykdyti pietuose į Stalingradą, perimant Sovietų naftos šaltinius Kaukaze. Šiai operacijai buvo paskirtos šeštos armijos vadas gen. Paulius. Puolimas vyko gana sėkmingai pačioje pradžioje ir gen. Pauliui pavyko užimti centrinį miestą ir pasiekti Volgos upę.

Tačiau vokiečių gen. Zeitzleris išgavo žvalgybos davinius, kad Sovietų trylika armijų su tūkstančiais šarvuočių juda iš Šiaurės į Rytus su tikslu pralaužti vokiečių frontą prie Dono, kuris buvo saugomas dviejų Rumunijos divizijų ir per kurį ėjo tiekimas Pauliaus karinėms jėgoms jau Stalingrade. Vokiečiams nepavyko Sovietų puolimą atremti, frontas buvo pralaužtas ir Pauliaus šeštoji armija Stalingrade apsupta. 22 11 1942 gen. Paulius ir žvalgybos gen. Zeitzleris prašė Hitlerio leidimo pradėti prasilaužimo puolimą iš apsupimo Stalingrade į Vakarus. Vietoje leidimo pasitraukti iš apsupimo Fiureris įsakė gintis Stalingrade pažadėdamas oro keliu aprūpinti 250.000 armiją ginklais ir maistu, ir pasiūsti papildomą armiją iš apsupimo prasilaužti. Pasiūsti pakankamą pagalbinę armiją išvadavimui nebuvo iš kur, gi aprūpinti visą šestą apsuptą armiją iš oro maistu ir ginklais, tai galbūt būtų galima Lenkijoje, bet ne tūkstančiai kilometrų nuo Vokietijos.

Sausio 8 d. 1943 gen. Rokosovskis pasiūlė gen. Pauliui pasiduoti, vietoje lieti beprasmiškai karių kraują. Pauliaus prašymas Hitlerio ir vėl buvo atmetas. Po poros savaitių žiaurių kautynių, kurios pareikalavo tūkstančių aukų iš abiejų pusių, Sovietai 24 sausio vėl pasiuntė naują pasidavimo pasiūlymą. Po atsiklausimo Hitlerio, gen. Paulius gavo iš jo sekantį atsakymą: pasidavimas uždraustas. Šeštoji armija turi laikyti savo pozicijas iki paskutinio kario ir iki paskutinio šovinio, per savo heroizmą ir ištvermę padarys neužmirštamą įnašą ateičiai, įsteigiant gynybinį frontą išsigelbėjimui Vakarų pasaulyje.

Sausio 28 d. 1943 m. Šeštos armijos gen. Pauliui sėdint rūsyje, kur buvo jo štabas viename prekybos pastate, baigėsi keletą šimtų tūkstančių karių pareikalavęs mūšis iš abiejų kariaujančių pusių. Iš 285.000 šeštos armijos karių tik apie 91.000 liko gyvų ir pateko į nelaisvę ir iš tų belaisvių vos apie 5000 sugrįžo į tėvynę... Pasirodo Hitleris daug neapsirikęs savo paskutiniame įsakyme, reikalaujamas kovoti iki paskutinio kareivio ir paskutinio šovinio, nes kaip aukščiau oficialūs skaičiai rodo tik apie 5,5% į belaisvę patekusių išliko gyvi ir grįžo namo, kiti žuvo nuo ligų ir bado. Jeigu dėl Maskvos mūšio pralaimėjimo gal daugiau kaltės krito ant generalų pečių, tačiau Stalingrado karinė tragedija yra visiškai Hitlerio kaltė ir jo organizacija, žaidžiant su beveik trijų šimtų tūkstančių vyrų gyvybėmis. Juo labiau, kad Stalingradas atidarė vartus į tūkstantmečio Reicho laido tuves, bei 80 milijonų vokiečių ne tik vargą, bet beveik trečdalis teritorijos netekimą. Hitlerio draudimas atsitraukti iš Stalingrado su mažais nuostoliais, buvo jo didžiausia klaida po suėjimo į paktą su Stalinu ir karą su Lenkija.

## **Kurskas — didžiausias šarvuočių mūšis**

Bent kiek atstatyti prarastą karinę iniciatyvą Hitleris 1943 metų pavasarį pradėjo planuoti naują puolimą į Kurską, kuris yra tarp Oriolo ir Belgrado miestų. Vokiečių žvalgyba nustatė, kad Sovietai telkia dideles ka-

ro jėgas ir į šį miestą ir Hitleris nutarė atsakyti tuo pačiu – puolimu. Gen. Modelis, vadovaujantis devintai šarvuotųjų armijai su 2000 paskutinio modelio šarvuotųjų – Panterų ir Tigrų ir su virš 2000 lėktuvų 1943 liepos 5 d. pradėjo puolimą.

Prieš pusėje armijai vadovavo gen. Žukovas, kurio vadovybė buvo devynios armijos, įskaitant dvi šarvuotas armijas, 20.000 kanuolių, 920 "Katiušų", dešimt šarvuotųjų traukinių ir dvi aviacijos divizijos. Sovietai "niekieno žemė" buvo gausiai užminavę, kas padidino vokiečių nuostolius. Pirmą puolimo dieną vokiečiams pavyko pasislinkti į priekį 10-40 km bet su dideliais nuostoliais šarvuotųjų ir žmonėmis: apie 35.000 žuvusių ir neteko apie 400 šarvuotųjų. Po pirmos dienos kautynių paaiškėjo, kad aviacija šiame mūšyje neturi lemiančios rolės – ją perėmė šarvuočiai. Antrą puolimo dieną vokiečiams pavyko pasislinkti į priekį apie 15-18 km, bet su dideliais nuostoliais šarvuočiais, lėktuvais ir žmonėmis. Panašiai su labai lėtu greičiu ir nepaprastai dideliais nuostoliais šis puolimas vyko savaitę laiko ir liepos 13 d. Hitleris įsakė jį nutraukti. Jam atsirado pavojus Italijos fronte, nes Duče nepajėgė apginti Sicilijos salos nuo JAV ir Anglijos puolimo ir reikėjo siųsti pagalbą "Ašies" sąjungininkui.

### **Hitleris susilaukė Trečio fronto**

JAV karo jėgoms atsiradus Viduržemio jūroj, Italijos politinėms ir kariinėms jėgoms paaiškėjo, kad karas jau pralaimėtas ir reikia atsikratyti Dučės, kuris dar laikėsi draugystės su Hitleriu. Pagrindiniai šio judėjimo aktoriai buvo karalius, Dučės žentas Ciano ir dauguma karininkų, bei komunistai, pradėję viešai reikštis po Sovietų S-gos užpuolimo 22 6 41.24-25 liepos mėn. 1943 m. sušaukta Fašistų taryba nutarė panaikinti fašistinę valstybės santvarką: 19 balsų už, ir 8 prieš, ir atstatyti konstitucinę monarchiją su demokratinio parlamentu. Tai konferencijai pasibaigus Musolinis buvo pakviestas pas karalių, kur buvo areštuotas ir ambulancine mašina nuvežtas į Romos policiją. Taigi, iš sąjunginės Italijos, kaip "Ašies" partnerės, areštavus Musolinį, Italija tapo Hitlerio priešininkė, sudarydama po Sovietų S-gos ir Anglijos dar trečiąjį frontą...

### **Fiureris išlaisvina areštuotą Dučę**

Nežiūrint, kad generolai nepridavė didesnės politinės reikšmės Musolinio įtakai Italijoje, bet Hitleris buvo nepaprastai užsispyręs jį žūtbuti išlaisvinti. Laivyno ir Luftwaffes generolai nustatė Musolinio įkalinimo vietą ant kalno Gran Sasso di Italia, Himleris surado patikimą "partizaną" šiam gana pavojingam uždaviniui, Otto Skarzeny. Rugsėjo mėn. 13 d. Skarzenys sėkmingai nusileido į minėtą vietovę lėktuvu ir tuojau pamatė Dučę žiūrint per langą iš viešbučio antro aukšto. Nežiūrint, kad tame viešbuty buvo pilna karabinierių (kariškių) Skarzenys kelis kartus sušuko: "nešaudyti", užlipęs į antrą aukštą pasiėmė Musolinį, nulipęs žemyn, be jokiu

kliūčių iš karabinierių pusės, įsėdo į tą lengvą lėktuvą, laimingai atsiplėšė nuo žemės ir sėkmingai Dučę pristatė Fiureriui, kuris nežmoniškai apsidžiaugė. Šis Hitlerio tikėjimas, kad Musolinio išlaisvinimas daug padės jam dar išlaikyti Italiją savo kontrolei, rodo Fiurerio visišką politinį nesuigaudymą apie to meto politinę padėtį Italijoje. Juk patikimiausi asmenys visoje Italijoje Dučei buvo Fašistų Taryba ir iš jos 27 narių tik aštuoni pareiškė jam pasitikėjimą, o devyniolika balsavo prieš jį. Karalius su Karo vadu ir policijos žinia jį areštavo. Fabrikų darbininkai streikavo ir reikalavo duonos ir taikos! Ir prie tokių politinių sąlygų Hitleris dar negalėjo suprasti, kad bandymas Musolinio grąžinti į Italiją, jo politinę ir karinę padėtį ne tik nepagerins, bet sukels prieš jį revoliuciją.

### **Gebelsas užsimena Hitleriui apie taiką**

Kai jau po Kursko mūšio paaiškėjo, jog Rytų frontas visu plotu palūžo Hitlerio nenaudai, kai Italija pasidavė sąjungininkams ir kai sąjungininkai graso išsikėlimu visa karine jėga į Prancūziją Gebelsas 10 9 1943 užveda kalbą su Fiureriu apie taiką pirmą kartą. Gebelsas nuo pat pirmos karo dienos vedė kasdieninį dienoraštį, kuris yra išlikęs ir duoda patikimiausią informaciją apie viso karo eigą. Gebelsas užklausė Hitlerį – ar negalima būtų ką nors daryti greičiau, ar vėliau su Stalinu? Hitleris pareiškė, kad ne šiuo momentu... bet kiekvienu atveju, galvojo Fiureris, būtų lengviau daryti susitarimą su anglais, kaip su Sovietais. Bet Gebelsas manė, kad Stalinas daugiau priimtinas kaip praktiškas politikas negu Čerčilis. Čerčilis, anot Gebelso, yra "romantinis nuotykių ieškotojas", su kuriuo nėra rimtos kalbos. Be to Gebelsas savo memuaruose rašo, kad anglai nenori bolševikinės Europos prie bet kokių sąlygų..., bet kai jie tai supras, tai jie turės tik vieną pasirinkimą iš dviejų: bolševizmą ar nacionalsocializmą... Čerčilis yra senas antibolševikas ir jo bendravimas su Maskva yra tik dėl politinio sumetimo. Vadinasi, Vokietijos naciai, Hitleris, Gebelsas, Geringas, Ribentropas ir kiti jau turėjo svarstyti ne kaip kolonizuoti Baltijos pajūrį, Ukrainą ir Rusiją, bet su kuo geriau derėtis dėl taikos.

### **Pasikėsinimai prieš Hitlerį**

Žinant Hitlerio turėtą margaspalvę opoziciją pasikėsinimai prieš jį buvo pradėti planuoti ir organizuoti tuojuo po jo išrinkimo. Jų tarpe buvo komunistai, socialistai, liberalai, religiniai žmonės ir juos galima suskirstyti į tris grupes, nes jie buvo nevieningi: a) Kreisau grupė, kuri daug planavo ir kalbėjo, bet neparodė praktiškos veiklos, b) gen. Beko grupė planavo nužudyti Hitlerį ir perimti valdžią ir c) grupė, kuri bandė susižinoti su Anglija ir išgauti iš jos pažadus Vokietijos opozicijai prieš Hitlerį, jeigu pavykėtų perimti valdžią.

**JAV ir Anglija ignoruoja Hitlerio  
opozicijos planus nuversti  
ar nužudyti Hitlerį, įsteigti demokratiją  
ir tęsti karą prieš Maskvą**

Šalia tiesioginio tikslo areštuoti ar nužudyti Hitlerį Vokietijos minėta opozicija darė bandymus užmegzti ryšius su Anglija, norėdami patirti galimybes dėl taikos sąlygų su nauja demokratine Vokietija. Ryšiai su Anglija buvo užmegzti per Švediją ir Šveicariją. Vienas iš žymiausių antinacinės veiklos vadas Gelderelis susitiko su anglų bankininkais Marcusu ir Jacob VVallenbergu Švedijoje 1942 m. ir prašė jų būtinai užklausti Čerčilių, ar sąjungininkai sutiks derėtis dėl taikos, jeigu Hitleris bus pašalintas nuo valdžios ir demokratinė opozicija ją perims. Vėliau iš Wallenbergo buvo gautas atsakymas, kad kaip "jis yra sužinojęs iš Anglijos vyriausybės toks užtikrinimas nėra galimas."

Mėnesį vėliau du vokiečių liuteronai dvasiškiai Hans Šendfildas ir Dietrich Bonhoferis susirišo su Anglijos Vyskupu Dr. George Bei Stokholme, Švedijoje. Abu vokiečių dvasiškiai informavo Stokholme apie konspiracinę veiklą prieš Hitlerį ir užklausė, ar sąjungininkai darytų žmonišką taiką su demokratine Vokietijos valdžia, nuvertus Hitlerį? Įrodymui savo tikrų tikslų Bonhoferis įteikė jam sąrašą antinacinių vadų. Tai čia buvo patikimiausia informacija suteikta sąjungininkams apie vokiečių opoziciją ir jie prašė, kad ta informacija būtų perduota to meto užsienių reikalų sekretoriui Edenui ir gautas iš jo atsakymas. Tačiau buvo gautas pranešimas, kad Edenas buvo skeptiškas dėl gauto pranešimo. Po to sekė visa eilė panašių užklausimų Anglijos vyriausybei ir Čerčiliui, bet jie nesusilaukė jokio atsakymo – buvo ignoruoti. Toks sąjungininkų laikymasis buvo visai nesuprantamas Vokietijos sąmokslininkams ir gerokai prislėgė jų moralę kovojant prieš Hitlerį.

Laike 1943 metų buvo bandyta keletas pasikėsinimų, įskaitant jau minėtą Rytų fronte, bet daugumoj dėl techninių priežasčių nepavyko jų įvykdyti. Tačiau karo nesėkmės Rytų fronte ir Italijoje sudarė palankesnes sąlygas sąmokslininkams, ypač aukšto laipsnio karininkų-generolų išjungę į sąmokslą prieš Hitlerį: Olbrichtas, Tresckowas, Frommas, Schmundt, Freiherr von Boeselager, Stieff, Wagner, Fellgiebel, Lindemann, Paul von Hase, von Witzleben, von Falkenhausen, Heinrich von Stuelpnagel, Dr. Stroelin, Speidel, bet gal labiausiai laukiamas buvo gen. Romelis, kuris tam tikrą laiką rodė simpatiją Fiureriui ir Fiureris jam, bet dabar gerokai pakėlė sąmokslininkų svorį įsijungdamas, į jų gretas.

1944 metų pradžioje po pasitarimų sąmokslininkai išleido tokį nutarimą: a) iš karto paliaubos Vakaruose, bet ne besąlyginė kapituliacija, b) Iš karto vokiečiai pasitraukia iš Vakarų užimtų teritorijų į Vokietiją, b) Iš karto sąjungininkai sustabdo Vokietijos bombardavimą, c) Areštuojamas

Hitleris ir pastatomas prieš vokišką teisną, e) Nuverčiama nacių valdžia, f) Laikiniai perima vadovavimą Vokietijoje įvairių grupių vadai, dalyvavę priešnacinėje veikloje šie asmenys: gen. Bekas, Gerdleris ir profesinių sąjungų atstovas Leušneris. g) Jokios karinės diktatūros, h) Pasiruošimas tvarkingai taikai kuriant Jungtines Europos Valstybes, i) Rytuose tęsiamas karas, j) Laiko sutrumpintą fronto liniją tarp Dunojaus žiočių Karpatų kalnų ir upių, Vyslos ir Nemuno. Šita jungtinė Vokietijos pasipriešinimo prieš Hitlerį deklaracija tučiuojau gen. Beko buvo pasiūsta per Gisevių į Šveicariją JAV atstovui Dulesui (Dulles), nes iš Čerčilio jau negaudavo jokio atsakymo. Bekas skubiai ragino sąjungininkus: a) išlaipinti oro keliu tris divizijas Berlyne kaip pagalbą vokiečių sąmokslininkams, b) laivynu plačiu mastu išsikelti Hamburge ir Bremene, c) rimtą pajėgą per kanalą iškeldinti Prancūzijoje. Tuo pačiu metu vokiečių karinės dalys, nusistačiusios prieš Hitlerį, užims Miuncheną ir areštuos Hitlerį Obersalzberge. Karas prieš Sovietus eis toliau. Duleso atsakymas buvo kaip ir Anglijos: nebus atskiros taikos su Vakarais. Po tokio beviltiško Vakarų laikymosi su Hitlerio priešais, vokiečių sąmokslininkai svarstė derėtis su Stalinu, bet spalio mėn. 1943 Maskvoje susirinkę užsienių reikalų ministeriai buvo paskelbę bendrą nutarimą – besąlyginę kapituliaciją, kurią patvirtino Trys Didieji Teherano konferencijoje. Taigi, 1944 m., kai Sovietų armijos priartėjo prie Vokietijos sienos Rytuose, Anglijoje Eizenhauerio vadovaujamos Vakarų jėgos ruošėsi išsikėlimui Prancūzijoje ir vokiečių pasipriešinimas Italijos fronte palūžo, sąmokslininkai, negaudami jokios paramos iš Vakarų nutarė likviduoti Hitlerį dar kartą ir paskutinį kartą, nežiūrint Vakarų, jų planų ir pasiūlymų atmetimo.

## **Pulkininkas Štaufenbergas savanoriu apsiima nužudyti Hitlerį**

Jis buvo kilęs iš garsios Prūsijos karinės šeimos, karo dalyvis nuo pat jo pirmos dienos. Sunkiai sužeistas 1943: neteko kairės akies, dešinės rankos ir dviejų pirštų kairės rankos, be to buvo sužeista kairė ausis ir vienas kelis. Nežiūrint visų šitų sunkių sužeidimų, vietoje išeiti į atsargą ir stebėti karo eigą, Štaufenbergas grįžta į mūsų laukus ir tęsia karą toliau. 1943 m. įsijungia į sąmokslininkų eiles ir savanoriu pasisiūlo nužudyti Fiurerį. 1944 m. Štaufenbergas buvo paskirtas prie gen. Fromo jo personalo viršininku, gi gen. Fromas buvo v-kas namų armijos ir dažnai turėjo pasimatymus su Hitleriu: dėl to ir Štaufenbergas turėjo progos prieiti arčiau Fiurerio, kas sudarė jam galimybę padėti bombą prie jo. Hitlerio slaptas karinis štabas buvo Rastenburge, Prūsijoje, miške. Štaufenbergas apsisprendė atentato dieną, 20 liepos, Hitlerio pasitarime su fronto generolais apie karo padėtį. Po nepaprastų sunkumų praeiti sargybas į Hitlerio štabą ir tik su vienos rankos vos trimis pirštais pavyko Štaufenbergui atsisėsti tik apie porą metrų nuo Hitlerio, padėti portfelį su bomba po stalu, taip pat maž-

daug du metrai nuo Hitlerio kojų ir su tais trimis pirštais vienos rankos jis dar sugebėjo užvesti bombos sprogo laika po keletos minučių... Viską sutvarkęs, kaip buvo planavęs, Staufenbergas atsiprašė kelioms minutėms turįs išeiti, nes esą turi skubų telefono skambinį. Po kelių minučių, eidamas prie lėktuvo vykti į Berlyną, išgirdo didelį sprogoimą, dūmų kamuolius veržiantis per langus ir jis jau buvo tikras, kad Hitleris buvo žuves. Tačiau, visai netikėtai, keletas konferencijos patalpoje esančių buvo žuves, bet Hitleris išliko tik truputį sužeistas ir sugebėjo po keletos valandų kalbėti per radiją ir šį kartą pasikėsinimas nepasisekė. To nepasisėkimo priežastis buvo ta, kad nors pasitarimo patalpa buvo nedidelė, vos 10x5 mtr., bet ji turėjo net 10 langų ir dėl šilto liepos mėn. oro visi tie langai buvo atviri ir didelė dalis sprogoimo jėgos išėjo per langus, mažai palietusi patį Hitlerį. Po keletos valandų abu "Ašies" draugai turėjo nepaprastą retą istorinį susitikimą! Musolinis atvyko pas Hitlerį padėkoti jam už išlaisvinimą nuo italų fašistų ir karaliaus, bet nustebo radęs Fiurerį, bombos pritenktą, suodinu veidu ir sudraskytom kelnėm. Laikina dabar Reichą perėmė tvarkyti Himleris ir Gebelsas. Didžiausia sąmokslininkų klaida buvo ta, kad Štaufenbergui, pavykus bombą išsprogdinti, ir visai nesvarbu, ar pavyko, ar ne Hitlerį nužudyti, jie turėjo pradėti veikti. Pirmiausia užimant Berlyno radijo stotį ir kitas strategines vietas ir areštuoti Hitlerį sužinojus, kad jis išliko gyvas. Tą sąmokslininkai planavo, bet pasirodė, kad jie – daugumoj generolai, turėjo gerą taktiką "katiliniams" mūšiams Rytų fronte, bet visai nesiorientavo ir pakriko politinėje sąmokslininkų padėty.

Gebelsas su Himleriu, turėdami laisvą ryšį telefonu, pradėjo areštuoti ir likviduoti sąmokslu vadus. Vėliau įsteigė net specialius Stalino stiliaus "Liaudies" teismus sąmokslininkams likviduoti ir taip tūkstančiai patriotų vokiečių dar žuvo, kol sulaukė, kada Hitleris savo valia pats nusižudys karui baigiantis.

## **Maskvos-Teherano konferencijos**

1943 metams baigiantis tiek bolševikų frontas Rytuose, tiek kapitalistų Vakaruose šiek tiek pagerėjo ir atsirado reikalas kariaujančių vadams susirinkus aptarti karo eigos taktiką ir jo ateitį. Tam tikslui kaip įžanginė konferencija buvo sukurta 19-30 spalio mėn. iš užsienio reikalų ministrų JAV, Anglijos ir Sovietų S-gos Maskvoje. Stalinas šia proga išreiškė pasitenkinimą Edenui, Anglijos Užsienio Reikalų ministeriui, kad Vakarų sąjungininkai Prancūzijoje laiko prirakinę 25 vokiečių divizijas ir Italijoje 12 divizijų.

Maskvos konferencija užtruko net 12 dienų, kurios programa susidėjo iš: politinių-karinių posėdžių tarp Edeno, JAV Užsienio reikalų Ministro Hulo ir Molotovo, ištaigingų pietų, vakarinių balių, ambasadorių priėmimų, operų ir baletų spektaklių... Ši bolševikų politinė kapitalistinio pobūdžio konferencija labai palankiai nuteikė vakariečius tiek apie Stali-

na, tiek apie visą Sovietų S-gą bei jos politinį režimą. Pasirodo, kad Stalinas neklydo ištaigingai vaišindamas Vakarų svečius, kad vėliau galėtų Jaltos ir Potsdamo konferencijose išsiderėti Sovietų S-gos įtakos sienas iki Elbės upės, kai tuo tarpu milijonai vergų koncentracijos stovyklose, jų tarpe tūkstančiai lietuvių, mirė iš bado, šalčio, kankinimų ir ligų... Edenas turėjo keletą susitikimų su Stalinu ir pranešimai rodo, kad jiedu vienas kitam patiko: Stalinui, kad anglai, amerikoniai stipriai bombarduoja Vokietiją, o Edenui Stalino juokingi išsireiškimai: mušk tą svoločių juo stipriau, juo geriau...

Amerikonų valstybės sekretorius Hulas (Hull) spaudė Sovietus pažado prisidėti prie karo prieš japonus.

Čia pirmą kartą Amerikos valstybės pasiūlyta ir be pasipriešinimo priimta deklaracija besąlyginė kapituliacija Vokietijai. Šios deklaracijos labai norėjo Stalinas, nes jis bijojo, kad Vokietija gali padaryti taiką su Anglija.

Edenas, sėdėdamas vieną naktį "Bolšoj" ir žiūrėdamas "Gulbių ežerą", šalia sėdinčiam karo korespondentui Alexander Werthui (Werth) pareiškė: ši yra gera konferencija – geriau vėliau kaip niekada. Bet kelionė į Maskvą yra nepaprastai komplikauta. Čia mes turime sudaryti teisingos rūšies "mašineriją" – kokios mes norime ir rusai jos nori taip pat. Jeigu tuoj "mašina" veiks, mes rasime daug lengviau laikytis su problema, kaip Lenkija.

Kur Anglija ir Amerika nuvedė ne tik Lenkiją, bet visą Rytų Europą su savo sukonstruota derybų "mašina", kuri istorijai labai gerai yra žinoma. Užbaigiant Maskvos konferenciją, buvo nutarta suorganizuoti Trijų didžiųjų konferenciją Teherane, Sovietų-Britų okupuotoje Irano teritorijoje, nuo lapkričio mėn. 28 d. iki gruodžio 1 d. 1943 m.

## **Teherano konferencija**

Tai buvo pirmoji konferencija tarp trijų didžiųjų: Ruzvelto, Čerčilio ir Stalino. Ši konferencija padėjo pirmuosius pagrindus būsimos Europos santvarkai. Stalinas jau pažinojo Čerčilį ir jo taktiką, bet Ruzveltas jam buvo dar svetimas, tad jis jį atskyrė nuo Čerčilio, pasiūlydamas apsistoti Sovietų amabasadoj dėl "saugumo", kuri buvo saugoma raudonarmiečių (mat tuo metu Teheranas buvo okupuotas Sovietų). Turėdamas Ruzveltą savo amabasadoj, Stalinas turėjo galimybę įtaigoti jį politiškai Sovietų naudai. Praktiškai Teherano konferencija, kaip jau buvo minėta, nustatė kai kuriuos dėsnius ateinančioms Jaltos ir Potsdamo konferencijoms. Šalia vyriausybių galvų dar šioje konferencijoje dalyvavo užsienių reikalų ministeriai ir vyriausybių štabų viršininkai. Pirmoje vietoje buvo aptarta derinti karo veiksmus prieš Vokietiją. JAV ir Anglija 1944 m. pažadėjo sudaryti antrą frontą Prancūzijoje. Stalinas tuojau išklėlė būtiną reikalą turėti neužšalusių uostų Baltijos jūroje (užmaskuodamas Baltijos valstybių okupaciją) abu sąjungininkai pritarė be mur-mur, nors abu buvo pasirašę Atlanto

Chartą, įskaitant ir patį Staliną (žiūrėk skyrių Atlanto Charta). Toliau buvo ieškota būdų įtraukti į karą Turkiją prieš vokiečius ir Suomiją išvesti iš Vokietijos sąjungos. Konkrečių ėjimų neprieita. Abu anglosaksai siūlė Stalinui užmegzti politinius santykius su Lenkijos vyriausybe Londone, su kuria juos Stalinas nutraukė dėl apkaltinimo Katyno žudynėm. Stalinas šį pasiūlymą griežtai atmetė esą: ši Lenkijos vyriausybė Londone dirba kartu su Hitleriu, nes jos partizanai (Armija Krajova) žudo Sovietų partizanus. Susitarimo nepasiekta. Sutarta Lenkijos rytų sieną laikyti "pataisyta" Kurzono (Curson) linija, o Vakaruose Oderio upę. Stalinas pasiūlė po karo padalyti Vokietiją ir pranešė karo paliaubų sąlygas Suomijai: pabaigai Stalinas pasiūlė, kad išvengti ateity karų Europoj reikia sušaudyti 50.000 Vokietijos karininkų, nes tik jie suplanuoja ir veda karus. Čerčilis parodė kiek atsargumo pareikšdamas, kad jis abejoja, ar jo didenybės vyriausybė sutiks su tokiu pasiūlymu. JAV prez. ėjo prie kompromiso siūlydamas 49.000. Taip nesant vienbalsinio nutarimo konferencijoj, reikalas nebuvo nutartas. Bet žinant, kad, karui pasibaigus, Raudonoji Armija užėmė Vokietiją iki Elbės upės ir net dalį Austrijos ir Stalino žinioj galėjo būti net daugiau vokiečių karininkų negu 50.000 Sovietų nelaisvėj. Žinant Stalino intenciją šiuo reikalu tarpvalstybinėje konferencijoj, nėra abejonės, kad jis ją nebūtų įvykdęs pirmai progai pasitaikius. Juo labiau tai patikėtina, kad apie 15.000 lenkų karininkų sušaudymą Katyne dar vis buvę sąjungininkai laikė abejotinu, kol Jelcino 1993 metais vyriausybė tai patvirtino, padarydama Katyno žudynes istoriniu faktu, kurios atliktos Stalino nurodymu.

## **Sąjungininkų išsikėlimas**

### **į Prancūziją**

Tris metus Sovietų reikalautas, sąjungininkų delstas ir vokiečių ruoštasį jį atmušti, pagaliau šis išsikėlimas prasidėjo 6 6 1944. Pačios išsikėlimo dienos vokiečiams nepavyko nustatyti. Tik birželio 6 d., anksti rytą, pastebėjo šimtus laivų, su kariais ir karo medžiagom, ir ginklais per kanalą artėja į Prancūziją, dengiami šimtu visų rūšių lėktuvų ir Anglijos, ir JAV karo laivyno. Vokietijos nei aviacija, nei laivynas prieš sąjungininkų galybę negalėjo rimčiau pasipriešinti po keturių metų karo. Be to, dar iš pat pradžių kilo taktinis ginčas (tai pirmą kartą) tarp generolų: Rundšteto ir Romelio iš vienos pusės ir Hitlerio kaip Vyr. karo vado iš kitos pusės. Generolai, matydami nepaprastą priešo bombardavimą aviacija ir artilerija viso Prancūzijos pajūrio, siūlė Hitleriui taktiniais sumetimais, keletą ar net keliolika kilometrų pasitraukti nuo kanalo pajūrio ir puolimą pradėti ir sunaikinti priešą jau išsikėlusį Prancūzijos pajūry, apsaugojant savo tankų divizijas nuo baisios priešo ugnies. Tačiau Fiureris įsakė, kad: išsikėlimai turi būti išvalyti iki birželio 6 d. vakaro. Vykdydami šį Hitlerio įsakymą, generolai patyrė didelius tankų nuostolius, priešą sulaukyti nepavyko ir, nors pamažu, bet sąjungininkai slinkosi į Rytus.

## **Sovietų plataus masto puolimas**

Stalinas, patyręs apie anglosaksų pradėtą antrą frontą Prancūzijoje, daug nelaukdamas birželio 10 d. pradėjo visu Rytų frontu pulti vokiečius. Vokietijos karinėms jėgoms, atskirtoms nuo pagrindinių žaliavų šaltinių arba subombarduotom, trūko benzino, plieno, anglių ir t.t. Stebėtinai klausimas kyla, kodėl paskutiniaisiais karo mėnesiais, kai jau kovos vyko Vokietijos teritorijoje, nuo rugsėjo mėn. 1944 iki gegužės 1945 generolai nebandė Hitlerio arešto ar atentato? Priežasčių galėjo būti keletas. Didžiausia buvo ta, kad po nepavykusio pasikėsimo liepos m. 20 d. 1944 m. beveik visi žymesnieji prieš nacizmą nusiteikę vadai buvo areštuoti ir "Liaudies" teismo nuteisti ir sušaudyti arba įkalinti. Antroji nemažiau svarbi priežastis kovoti iki paskutiniam vyrui ir iki paskutinio šovinio buvo nutarimas pasiūlytas Amerikos vyriausybės ir pritartas Anglijos ir Sovietų Sąjungos, Teherano konferencijoje – besąlyginė kapituliacija. Trečias motyvas kovoti iki galo paskatino vokiečius sąjungininkų pačių tamsi politika: į keletą antinacių prašymus dėl taikos, pašalinus ar nužudžius Hitlerį, Vakarai arba nieko neatsakė, arba pranešė, kad bus besąlyginė kapituliacija. Kiek ši Sąjungininkų politika buvo jiems patiems pražūtinga, matėsi iš fakto, kad po trijų metų karui pasibaigus Stalinas paskelbė savo sąjungininkams Berlyno blokadą ir reikėjo kviestis tuos pačius vokiečius į NATO karinę organizaciją, kad padėtų apginti nuo bolševikų.

Sovietų pradėtas puolimas per trejetą mėnesių pasiekė Reicho teritoriją. (apie Sovietų antrą Lietuvos okupaciją žiūrėk skyrių – Plataus masto partizaninės kovos...).

## **Stalinas gelbsti anglosaksus**

### **Ardenuose**

Kaip paskutinį pasispardymą Hitleris suruošė Ardėnų puolimą prieš amerikonus ir anglus ir jiems grėsė apsupimas. Priėjo net prie to, kad Čerčilis pasiuntė telegramą Stalinui: ar galime mes tikėtis didele ofenzyva iš Sovietų pusės prie Vyslos fronto, ar kur kitur laike sausio mėn. Aš laikau šį reikalą labai skubiu. Tai buvo sausio 6 d. Stalinas nedelsdamas atsakė, kad puolimas vokiečių fronto, palengvinti anglosaksams Ardenuose, prasidės 12 d. sausio, kas ir buvo įvykdyta. Čerčilis ir Eizenhaueris daug kartų Stalinui dėkojo.

Sovietų spauda paminėjo šį Vakarų Ardėnų mūšio pavojų su tam tikra pajuoka, esą Raudonoji Armija išgelbėjo anglosaksus nuo "antro Dunkirkeno". Šis Ardėnų atvejis parodė tiek Eizenhauerio, kaip karo vado, nesugebėjimą tiek jo visos armijos žemą kovingumo lygį, kad tokia stipri ir nepaprastai techniškai ginkluota armija pateko į pavojų, iš kurio raudonarmiečiai turėjo išgelbėti.

## Jaltos konferencija

Tai jau antroji ši kartą matoma karo laimėtojų konferencija, kuri bandys nustatyti pasaulio ir ypač Europos tautų santvarką. Posėdžiai truko nuo vasario 4 iki 11 dienos 1945. Jos dalyviai su sprendžiamu balsu praminti kaip Trys Didieji: Ruzveltas, JAV prezidentas, Čerčilis Anglijos imperijos Ministeris Pirmininkas ir Stalinas Sovietų S-gos diktatorius (demokratiškas rinkimų Sovietų S-goje nėra buvęs). JAV prez. iš karto matėsi, kaip sergąs dalyvis, nes po salę važinėjo kėdėje. Šalia Trijų Didžiųjų su patarimo balsais taip pat dalyvavo jų užsienio reikalų ministrai. Gal daugiausia laiko reikalavo ir nesutarimo sukėlė Lenkijos klausimas ir būtent: kas ją valdys, ar Mikolajcziko vyriausybė, grįžusi iš Londono, ar Liublino Komitetas iš Stalino patvirtintų komunistų. Stalinas pareiškė, anglams Lenkija yra garbės reikalas, o Sovietų S-gai saugumo klausimas, Krajova Armija yra pavojus Raudonajai Armijai. Tą pat Stalinas išvedžiojo apie Rumuniją, Bulgariją ir Jugoslaviją. Jis paliko Graikiją Anglijai, kaip jau per Teherano konferenciją buvo nuspręsta.

Prancūziją buvo nutarta pakviesti po karo į Vokietijos Kontrolinę Komisiją, bet be didelio Stalino noro. Toliau sekė stipriausias punktas visos konferencijos: nekeičiamas reikalas sunaikinti Vokietijos militarizmą ir nacizmą... nuginkluoti, panaikinti visas karines organizacijas, visiems laikams panaikinti Generalinį štabą, karinius įrengimus, nubausti karo kriminalistus, panaikinti Nacių p-ją ir nacinius įstatymus ir t.t. Tačiau besąlyginės kapituliacijos sąlygos laike konferencijos nebuvo nei diskutuotos, nei paskelbtos. Karo repatriacijos Vokietijai kaip pasiūlymas buvo 20 bil. dolerių, pusė jų Sovietams, bet Sovietų delegacija su šia suma nebuvo patenkinta. Stalinas sutiko įsteigimą Jungtinių Tautų Organizacijos (JTO), bet reikalavo visoms savo respublikoms po atstovą viso 15. Anglosaksai griežtai nesutiko, bet nusileido turėti tris atstovus slavų respublikoms: Rusijai, Ukrainai ir Baltarusijai. Amerikonai negalėjo užmiršti Japonijos karo ir kvietė Sovietų S-gą prisidėti. Stalinas be didelio džiaugsmo sutiko, bet pateikė atlyginimą: neturi būti pakeitimų išorinėje Mongolijoje (lieka Sovietų globoje), sugrąžinti Caro prarastą Pietinį Sachaliną Sovietams, atstatyti Sovietų (rusų) teises liečiančias Dairano, Port Artūro ir Kinijos Rytų ir Pietų Mandžurijos geležinkelio, kuris būtų valdomas bendrai su Kinija ir perduoti Kurilų salas Sovietų S-gai. Tai toks užmokestis būtų pakankamas už įstojimą į karą prieš Japoniją. Nors čia tik apiplėšimas japonų ir Kinijos, bet anglosaksai su Stalino sąlygom sutiko.

Bendrai anglosaksai buvo patenkinti Stalino reikalavimais, Čerčilis pažymėjo, kad jis gerokai sušvelnėjęs palyginti su pirmais karo metais. Amerikonas Stetinijus manė, kad Stalinas turi puikų jumorą jausmą...

Tai čia buvo delegatų nuomonės. Tačiau viešojo nuomonė tiek JAV, tiek Europoje buvo visiškai priešinga: "Miunchenas antrasis" skelbė JAV, Anglijos ir Europos spauda ir politiniai kalbėtojai. "Besąlyginis pasidavimas Stalinui". Karas kilo dėl Lenkijos, o Lenkijos vyriausybė negali grįžti į Var-

šuvą, nes Stalinas parvežė savo Vyriausybę iš Maskvos... JAV Sekretorius Statinijus skelbia: Jaltos susitarimai buvo visiškas triumfas JAV ir Anglijai.

JAV išdo sekretorius, Sovietų S-gos draugas Margenthau, buvo pasiuntęs laišką Ruzveltui, siūlydamas po karo paskolą Sovietų S-gai. Vieno banketo metu Stalinas apie tą pasiūlymą išgirdęs ir pasiūlė tostą už Ruzveltą, nepaprastai išgyrė. Toliau po karo santykiai labai atšalo ir paskolos negavo.

Dar reikia paminėti kas liečia Lietuvą, kad Rytprūsiai su Karaliaučiumi laikinai yra paliekami valdyti Sovietų S-gai, bet galutinis jų likimas bus sprendžiamas Taikos Konferencijoje, kuri dar nesusirinko iki šiai dienai. Toks pat nutarimas buvo padarytas taip pat kas liečia Lenkijos Vakarines sienas.

## Hitlerio Testamentas

Raudonoji Armija vykdė visų frontų, nuo Baltijos jūros iki Balkanų, Stalino pažadėtą sausio 6 d. Vakarams puolimą. Nežiūrint kieto vokiečių pasipriešinimo, balandžio mėn. gale Sovietai įsiveržė į Reicho sostinę Berlyną. Karo pralaimėjimas buvo jau tik dienų klausimas, tas dabar paaikškėjo visiems nacių vadams, įskaitant Fiurerį. Gen. Kristianas (Christian), ryšio karininkas prie Fiurerio bunkerio, pranešė savo viršininkui gen. Kollerui (Koller): 22 balandžio 6 val. 15 min. po pietų... istoriniai įvykiai ir daugiausia reikšmingi karo eigai, yra įvykę čia – bunkery... Fiureris visiškai pasimetė... Gen. Kristianas, būdamas dar ištikimas nacis ir dar nepasakydamas, kad Fiureris yra nusprendęs sutikti savo likimą Berlyne, degina savo popierius.

Tuo tarpu Fiurerio įpėdinis Geringas jau buvo pasitraukęs į Bavariją, Obersalzbergą ir matydamas, kad Hitleris jau yra Sovietų supamas pasiuntė Fiureriui telegramą pasiūlydamas jam: priimant dėmesin, kad Jūs nutarėte pasilikti Berlyno tvirtovėi, ar Jūs sutinkate, kad aš iš karto perimčiau visišką Reicho vadovybę...

Kitas kandidatas į šią vietą pretendavo Gestapo viršininkas Himleris. Jis net visai neatsiklausęs Hitlerio su pagalba švedo Bernadotės (Bernadotte) ir pabėgęs į Liubeką, bandė užmegzti derybas su Eizenhaueriu dėl Vokietijos kapituliacijos, bet jo pasiūlymas buvo toks, kad karas Rytuose vyks toliau, kol Vakarai perims tą frontą...

Susipažinęs Hitleris su Geringo telegrama apie norą perimti Reicho vadovybę, pasišaukęs savo patikimiausią tuo tarpu partietį Bormaną padiktavo pasiūsti Geringui tokią telegramą: Geringas yra padaręs didžiausią išdavystę, kurios bauda yra mirtis, bet kadangi jo ilga tarnyba Nacių p-jai ir valstybei, jo gyvybė bus jam palikta su sąlyga jeigu jis iš karto atsisakys iš visų užimamų vietų ir jis turi atsakyti vienu žodžiu: taip arba ne. Bet šis dar ne visai patenkino, kaip autorius William L. Shirer pastebi, gyvatinio Bormano būdo, kuris telegramoj SS Štabui Berchtesgadene įsakė iš karto

areštuoti Geringą, visą jo štabą ir Lamerį už didžiausią išdavystę. Tuo pačiu momentu Hitleris paskyrė nauju Luftwaffes vadu gen. Greimą (Greim). Tuo pačiu metu Hitleris paskelbė SS Reichsfiurerį Himlerį išdaviku ir įsakė gen. Greimui jį kaip išdaviką areštuoti.

### **Ištrauka iš Hitlerio testamento**

"Aš noriu dalintis savo likimu su milijonais kitų, kurie apsisprendė patys pasilikti šiame mieste. Toliau aš neprivalau papulti į priešų rankas, kuriam reikalinga nauja paroda... Dėl to aš nusprendžiau likti Berlyne ir ten pasirinkti savanorišką mirtį tuo momentu, kai aš tikiu, kad Fiurerio ir kanclerio vieta ilgiau negali būti išlaikyta... Stiprinti visais galimais būdais pasipriešinimo dvasių mūsų kareivių nacionalsocialistų tikėjimo, su specialiu pabrėžimu fakto, kad aš pats, kaip steigėjas ir kūrėjas šio judėjimo, laikau geriau mirti negu bjaurų atsistatydinimą arba kapituliaciją.

Gali būti ateities garbės klausimas Vokiečių Armijos karininkams, kaip yra mūsų laivyne, kad atidavimas vietovės ar miesto negali būti jokio klausimo ir kad virš viso kito viršininkai turi parodyti šviečiantį pavyzdį pasitikėjimo ir pasišventimo pareigai į mirtį.

Bendrai kovos metu aš tikėjau, kad negalėčiau prisiimti vedybinės atsakomybės, dabar prieš pabaigą mano gyvenimo aš esu nusprendęs imti kaip savo žmoną moterį, kuri po daugelio metų tikros draugystės atvyko į šį miestą, jau visai apsuptą, pilnai savo pačios laisva valia, tikslu – dalintis mano likimu. Ji eis į mirtį su manim savo pačios noru kaip mano žmona. Šis žingsnis atlygins mums abiems, ką mes praradom per mano darbą tarnyboj mano žmonėms.

Mano nuosavybės, visa, kas turi kokią vertę, priklauso partijai, bet, jeigu ji jau neegzistuoja, tai valstybei. Jeigu ir valstybė taip pat yra panaikinta, tai nereikia tolimesnių nurodymų iš mano pusės. Paveikslai kolekcijoje mano pirkti metų bėgyje, niekad nebuvo surinkti privatiems reikalingams, bet tiktai dėl įsteigimo paveikslų galerijos mano Linzo (Linz) mieste prie Dunojaus (Danube).

Bormanas (Bormann), kaip valios vykdytojas, buvo paprašytas: perduoti mano giminėms viską, kas turi vertę asmeniniams reikalams... mano žmona ir aš pasirinkom mirtį, kad išvengtume gėdos, perversmo arba kapituliacijos. Tai yra mūsų noras, kad mūsų kūnai būtų sudeginti iš karto toje vietoje kur aš esu atlikęs didesnę dalį savo kasdieninio darbo per dvylika metų tarnybos savo žmonėms."

### **Naujas Hitlerio įpėdinis**

Šalia savo asmeninių patvarkymų Testamente Hitleris nepaliko bebaigiantį savo dienas Reichą be įpėdinio prieš mirtį: Hitlerio įpėdiniu vietoje Geringo buvo paskirtas Grant Admirolas Doenitzas (Doenitz).

## **Hitleris ir Eva Braun neturi sunkumų mirti**

Juodu turėjo trumpą atsisveikinimo valandėlę su Gebelsu, Bormanu ir keletu kitų artimųjų ir pasitraukė į savo patalpas: Gebelsas ir Bormanas laukė prieangy: po trumpo momento pasigirdo šūvis. Palūkėjus antro šūvio, bet ten buvo tylą. Po pertraukos jie įėję į Fiurerio patalpų vidų ir radę Adolfo Hitlerio kūną, gulintį ant sofos, lašantį kraują iš galvos. Jis pats nusišovė į burną. Šalia jo gulėjo Eva Braun. Du pistoletai nupuolę ant grindų, bet Eva nenaudojo savo. Ji turėjo nuodus. Tai buvo 30 4 1945, 3 val. 30 min. po pietų, dvylika metų ir trys mėnesiai, kai jis tapo Kancleris ir įsteigė Trečiąjį Reichą.

## **Mirtis Musolinio — Hitlerio sąjungininko**

Tik dieną prieš Hitlerio nusišovimą buvo gauta žinia, kad Italijos partizanai, sugavo bandžiusį išbėgti Musolinį į Šveicariją ir 29 4 1945 sušaudė kartu su jo meiluže Klara Petaci (Clara Petacci).

## **Gebelsas ir žmona apsiprendžia sutikti mirtį Berlyne**

Hitleris savo Testamente buvo įsakęs Gebelsui vykti iš Berlyno ir jungtis prie Doenitzo vyriausybės. Bet Dr. Gebelsas, Trečiojo Reicho ir pasaulinio masto propagandos meistras, apgailestauja sulaužęs Fiurerio įsakymą ir jis su visa šeima miršta šalia Hitlerio, diena vėliau: gydytojas visiems šešioms vaikams įleidžia nuodų injekcijas, o pats Gebelsas su žmona paprašo SS vyrų po šūvį į pakaušį Kanceliarijos kieme ir prašo būti užpilti benzinu ir sudeginti.

## **Pabaiga Trečiojo Reicho**

Gegužės 4 d. Vokiečių vyriausia vadovybė šiaurės vakarų Vokietijoje, Danijoje ir Olandijoje kapituliavo. Sekančią dieną Koserlingo Armijos grupė Italijoje pasidavė. Tą pačią dieną, gegužės 5, Admirolas von Friedenburg, Vokietijos laivyno vadas, atvykęs pas Eizenhauerį į Reimsą pasidavė.

Doenitzas pasiuntė gen. Jodlį pas Eizenhauerį į Reimsą deryboms dėl bendros Vokietijos kapituliacijos. Doenitzo tikslas buvo kapituliaciją kiek galima užtęsti, kad daugiau kareivių ir civilių pabėgėlių galėtų perbėgti į Vakarų pusę, pas sąjungininkus. Tačiau Eizenhaueris pareiškė: aš pasakiau gen. Šmidtui (amerikonų karininkui), kad jis painformuotų Jodlį, jog nebent vokiečiai iš karto sustabdys visokias vėlavimo taktikas, aš, uždarysiu visą Sąjungininkų frontą ir jėga priversiu sustabdyti vokiečių pabėgėlių perėjimą į mūsų pusę. Aš neleisiu jokių atidėliojimų. Gavęs šitokį Eizenhauerio įsakymą Jodlis 1-30 ryto gegužės 7 d. pasirašė besąlyginę kapituliaciją, padiktuotą amerikonų dar Maskvos konferencijoje 1943 m.

Čia verta priminti Eizenhaueriui, kad į Vakarų pusę buvo tūkstančiai norinčių perbėgti: lietuvių, latvių, estų, lenkų, ukrainiečių ir net rusų bei kitų tautybių, bet Eizenhaueris vykdė Stalino norus, ne Atlanto Chartas principus, pasirašytus Ruzvelto ir Čerčilio 1941 m. Kalbant apie principus tas pats Ruzveltas padėjęs savo parašą po Atlanto Charta, pritarė Stalinui už šiek tiek sumažintą, 49.000 vokiečių karininkų sušaudymą. Dabar Rytų ir Vakarų frontams susitikus prie Elbės upės ir priešui besąlyginę kapituliaciją pasirašius, prasidėjo diplomatinė kova tarp laimėtojų dėl grobio pasidalinimo ir įtakos erdvėi Europoje.

## **Potsdamo Konferencija**

Ši konferencija įvyko 17 liepos 1945 m. Berlyno priemiesty Postdame. Jos dalyviai buvo JAV, atstovaujamos Prez. H. Trumano ir Valstybės sekr. J. Bymes, Anglijos Ministerio P-ko W. Čerčilio ir Užsienių Reikalų Sekr. A. Edeno, J. Stalino, Sovietų S-gos diktatoriaus ir V.M. Molotovo, Užsienių Reikalų Ministerio. Konferencija užtruko iki rugpjūčio mėn. 2 d. Laike konferencijos Anglijoje įvyko rinkimai, kuriuos Anglijos Konservatorių pja pralaimėjo ir Darbo p-ja laimėjo, dėl to nuo liepos 28 d. Čerčilį ir Edeną pakeitė C. Attlee ir E. Bevinas. Špaudoje ir radijo žiniuose ši konferencija buvo vadinama Trijų Didžiųjų. Per posėdžiavimo laikotarpį ši konferencija paruošė 20 puslapių dokumentą padalintą į sekančius skyrius: 1. Įžanga. 2. Įsteigimas Užsienių Reikalų Ministerių Tarybos. 3. Vokietija. 4. Vokietijos Reparacijos. 5. Vokietijos Karo ir Prekybos laivynas. 6. Karaliaučius. 7. Karo nusikaltėliai. 8. Austrija. 9. Lenkija. 10. Taikos Sutartys ir Priėmimas į Jungtinių Tautų Organizaciją (JTO). 11. Teritorijos po Patikėtinių valdžia. 12. Revizija Tvarkos Sąjungininkų Kontrolinių Komisijų: Rumunijoje, Bulgarijoje ir Vengrijoje. 13. Išvietinimas Vokiečių gyventojų. 14. Militarinės Problemos, diskutuotinos Viršininkų Generalinio Štabo Konferencijoje. 15. Sąrašas delegatų.

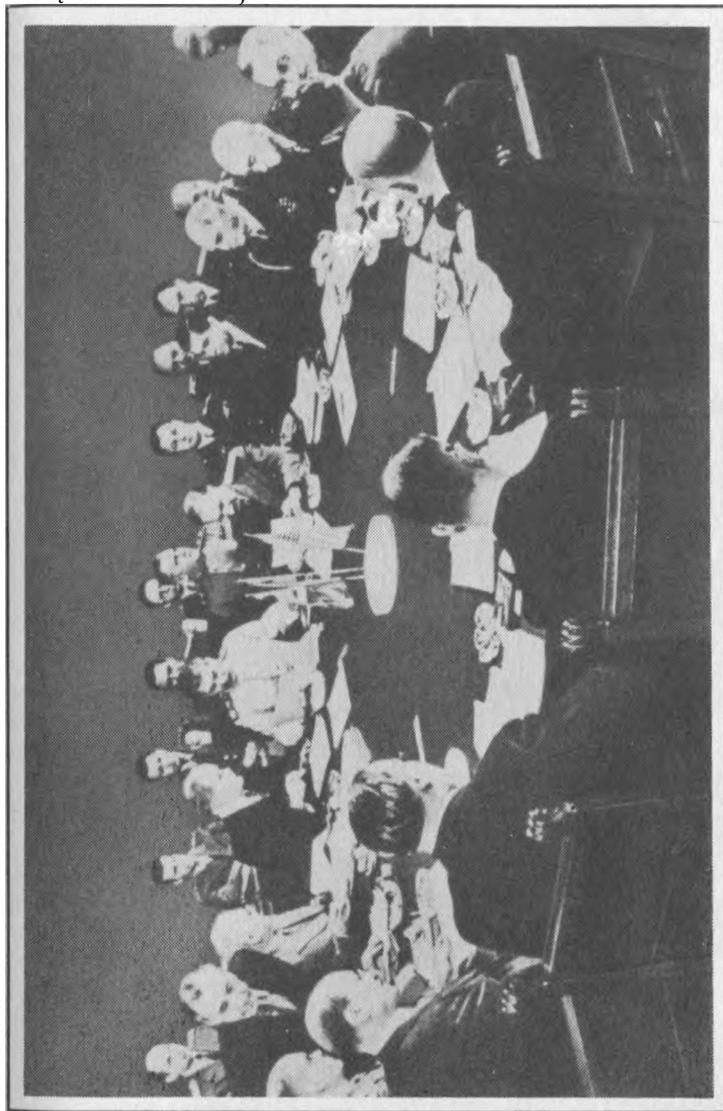
Konferencija turėjo trylika bendrų posėdžių aukščiau minėtiems klausimams svarstyti.

Dabar reikalinga pažiūrėti kaip sekėsi tuos iškeltus klausimus karo laimėtojams pirmiausia išspręsti ir dar svarbiau, tuos padarytus sprendimus įgyvendinti.

Užsienių Reikalų Ministerių taryba iš JAV, Anglijos, Sovietų S-gos ir Prancūzijos buvo įsteigta ir taikos sutartis su Italija, Rumunija, Bulgarija, Vengrija ir Suomija sudarė, bet Rumunijoje, Bulgarijoje ir Vengrijoje laisvų demokratinių rinkimų nebuvo, kaip buvo numatyta ir tos valstybės tapo Sovietų satelitai ir Vakarų ministeriai ir pačios Valstybės JAV, Anglija ir Prancūzija jokių priemonių prieš Sovietų susitarimo laužymą nesiėmė.

Dėl Vokietijos reparaacijų buvo nutarta, kad kiekviena valstybė savo okupacinėje zonoje išsirenka karo reparacijas iš valstybinių investicijų. Vėliau Vakarų sąjungininkai davė Sovietams privilegiją dar gauti 25% tokių investicijų ir iš Vakarų zonų, kaip daugiau šiai nuo karo nukentėjusiai, šalia

šitos privilegijos Sovietai dar išnaudojo ir apiplėšė visų savo satelitų pramonę ir kitas investicijas.



Stalinas baltu švarku su Molotovu (iš kairės) pristato Europos žemėlapi amerikonomams ir anglams, kuris buvo priimtas be pakeitimų, išduodant Rytų Europos tautas!

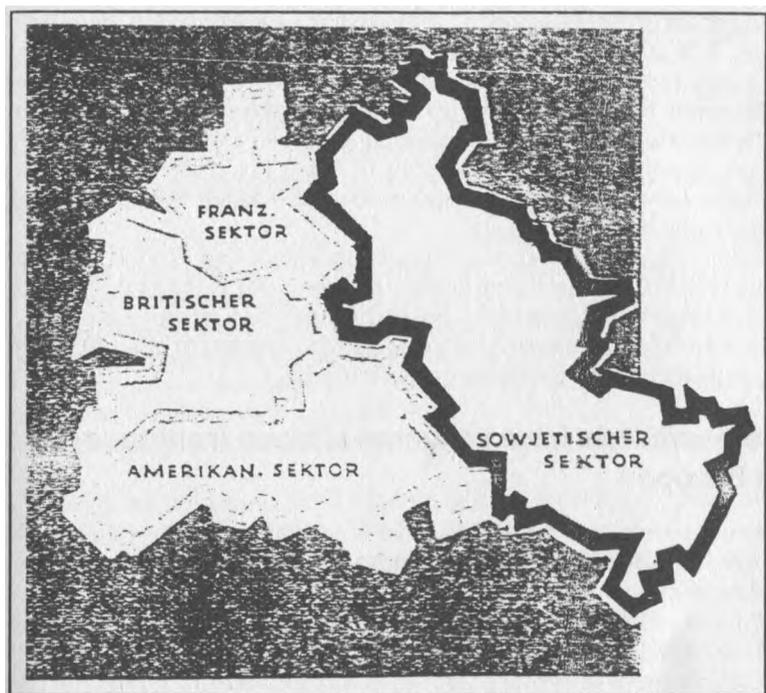
Vokietijos likimą iš karto Vakarų atstovai buvo nutarę išlaikyti vienoje valstybėje, bet kadangi didelę jos dalį buvo okupavę Sovietai ir jie su tuo nesutiko, tad teko visą buvusį Reichą, išskiriant Austriją ir Hitlerio okupuotą Čekoslovakiją, padalyti į keturias zonas. Tarpzoninius klausimus tvarkyti buvo įsteigta speciali komisija iš keturių okupacinių valstybių.

Tačiau nors tos komisijos žinioje buvo ir keturi sektoriai Berlyno, bet praktiškai jo šeimininkai buvo Sovietai. Karo ir Prekybos laivynas buvo pasidalintas tarp nugalėtojų, didesnė jo proporcija atiteko Sovietams.

Rytprūsiai su Karaliaučium buvo palikti laikinai valdyti iki taikos konferencijos Sovietams. Ta konferencija dar neįvyko. Karo nusikaltėliams buvo pašvęsta daug laiko ir čia didelių nesutikimų nebuvo, išskiriant Stalino



Vokietija padalinta į keturias okupacines zonas



Berlynas taip pat padalintas į keturias okupacines zonas

siūlymą sušaudyti 50.000 karininkų. Didiesiems nusikaltėliams nutarta su-ruošti specialų Niurnbergo tribunolą, gi mažesnius nusikaltėlius privalės vokiečių administracija nunacinti.

Svarstant Austrijos klausimą, Sovietai reikalavo pripažinti jau savo su-formuotą Rennerio vyriausybę. Vakarų atstovams pavyko tą reikalą atidėti, kol jų daliniai įeis į Vieną ir vėliau išvengė Austrijos susovietinimo. Lenkija buvo vienas iš svarbiausių klausimų tiek buvusioms, tiek dabarti-nei konferencijai, nes juk tik dėl jos šis karas atsirado, pareikalavęs milio-nus gyvybių. Didesnės gėdos ženklą negalėjo būti šiai konferencijai, kai 1939 m. rugpjūčio mėn. 23 d. padėjo parašus po slaptais protokolais, pasi-dalinant Lenkiją, ir kai dabar ta pati Sovietų S-ga priėmė Lenkiją jau kaip satelitą į savo imperiją. Vakarų atstovai padarė žodinių priekaištų Stali-nui, bet jis vietoje laisvų rinkimų pasiūlė atsimokėti vokiškom teritorijom iki Oderio-Neisse linijos. Vakarų atstovai tik pridėjo, kad Taikos Konfe-rencija turės tai patvirtinti, kuri dar iki šios dienos neįvyko. Sovietai prieš-taravo gen. Franko Ispanijos įsileidimui į Jungtinių Tautų Organizaciją, vienok Vakarai tam nepritarė ir Stalinas turėjo nusileisti. Sekančiu punktu Stalinas reikalavo perimti Italijos kolonijas, valdyti patikėtinio teisėmis. Čia ir vėl teko pralaimėti, nes amerikoniai ir anglai buvo griežtai nusistatę prieš.

Ištrėmimas milijonų vokiečių gyventojų iš Čekoslovakijos, Sudetų provincijos, ir iš Lenkijos naujai priskirtų teritorijų iki Oderio-Neisse upių daug ginčų nesukėlė, nes visi trys Didieji principai sutarė. Tačiau jeigu apie žmogaus teises kalbėti, tai jos buvo labai panašios į tas, kurias turėjo Sovietų tremtiniai, kai buvo tremiami iš Baltijos valstybių į Sibirą.

Reikia pastebėti, kad nėra davinių iš Amerikos pusės, jog būtų buvę kalbų apie Japoniją, nors anksčiau jie bandė įkalbėti Sovietus įtraukti į karą su Japonija.

Potsdamo konferencijai pasibaigus, paaiškėjo, kad Sovietų S-ga palyginti su 1939 9 1 savo politinę, karinę ir ūkinę įtaką išplėtė nuo Minsko iki Vidurio Europos – Elbės upės, įskaitant Europos Centrą – Berlyną. Galutinėje išvadoje Stalinas su Molotovu laimėjo sandėrį prieš Hitlerį-Ribentropą, prieš Ruzveltą, Čerčilį ir prieš Trumaną.

## **Antro pasaulinio karo veiksmai kituose frontuose, šalia Europos**

Sutrumpinta tų karo veikslių kronika.

- Anglų puolimas prieš italus Šiaurės Afrikoj 9 12 1940.
- Anglai paima 35.949 italų belaisvių 23 12 1940.
- Anglai užima Bardijos miestą Šiaurės Afrikoj 5 1 1941.
- Italai apleidžia Benghazį Šiaurės Afrikoj 2 1 1941.
- Gen. Romelis atvyksta į Tripolį, Šiaurės Afrikoj 12 2 1941. Jis pradeda puolimą, 24 3 1941.
- Italija Rytų Afrikoj pralaimi mūšį ir atsitraukia.
- Rytų Afrikoj anglai užima Eritrėjos sostinę 1 4 1941.
- Gen. Romelis užima Agedabia ir Zuetiną 2 4 1941.
- Anglai apleidžia Benghazį, 3 4 1941.
- Romeliui nepavyksta paimti apsupto Tobruko 2 5 1941.
- Po penkių metų okupacijos Abisinijos imperatorius H. Selassie sugrįžta į Abisinijos sostinę Addis Abadą, anglų išlaisvintą. Italija pralaimi karą Rytų Afrikoj 5 5 1941.
- Anglija ir Sovietų S-ga susitarę okupuoja Iraną. Irano karalius šachas Rėza Pahlevi protestuoja prieš Sąjungininkų agresiją 25 8 1941.
- Japonijos netikėtas puolimas prieš JAV karines laivyno ir aviacijos bazines Pearl Harboure ir Havajuose, 7.55 ryto 7 12 1941. Amerika patyrė nepaprastus nuostolius: 8 kovos laivai nuskandinti arba sugadinti, 3 kreiseriai ir 3 naikintojai, 2 pagalbiniai, vienas minų dėstytojas ir vienas taikininis laivas nuskandinti, 188 lėktuvai sunaikinti ant žemės, arba sugadinti, 2729 asmenys žuvę ir 656 sužeisti. JAV Ramiojo Vandenyno laivynas ir jo pagalbinė jėga aviacija išnyko iš Ramiojo vandenyno erdvės. Puolimas Karo vadovybės-buvo labai slaptai ruošiamas ir kad jį pridengti diplomatinė Japonijos delegacija Vašingtone vedė "ūkines-politines derybas".
- Japonija išsikelia į Filipinus 8 12 1941.
- Japonija užima Filipinų sostinę Manilą 31 12 1941.

- Japonija tęsia Filipinų Salyno okupaciją 9 1 1942.
- Japonija išsikelia į Naująją Gvinėją 23 1 1942. Singapūras pasiduoda japonams kaip Anglijos kolonija 15 2 1942.
- Japonai užpuola Olandijos kolonijas taip vadinamą Rytų Indijos Salyną (dabartines Indonezijos salas) 19 2 1942.
- Japonijos Armija įsiveržia į Burmą 21 2 1942.
- Sąjungininkai apleidžia Javos salą, pagrindinę Olandijos salą kolonijos 7 3 1942.
- Naujoje Gvinėjoje vyksta pasipriešinimo kovos prieš japonus, dalyvaujant anglams ir australams 13 3 1942. JAV karo vadas MacArtūras Ramiajame vandenyne pasitraukia iš Filipinų salyno į Australiją 17 3 1942.
- Filipinuose kovos vyksta prieš japonus įvairiuose salose 29 3 1942.
- Burmoje kovos vyksta prieš japonus 20 4 1942.
- Filipinų salyne kovos prieš japonus tebevyksta, nors jie užima kai kurias mažesnes vietas ir salas 6 5 1942.
- Australijai pavyksta atsiimti Naujoje Gvinėjoje Kokodo miestą 28 7 1942.
- Amerikonai pralaimi mūsų vienoje Solomonų saloje ir pasitraukia į Guadalcanal ir ten įsitvirtina 9 8 1942.
- Šiaurės Afrikos-Tunėsijos fronte angliai atmušė stiprų vokiečių puolimą 2 12 1942.
- Anglai puola "Ašies" frontą prie Agheila 14 12 1942.
- Naujoje Gvinėjoje kautynės tęsiasi, Sąjungininkai bando apsupti japonus 31 12 1942.
- Guadalcanale kovos tarp amerikonių ir japonų eina toliau 9 1 1943.
- Solomonų salose kovos vyksta tarp amerikonių ir japonų 30 1 1943.
- Tunėsijoje karas tarp vokiečių ir italų iš vienos ir amerikonių iš kitos pusės tęsiasi 18 2 1943.
- Aleutų salose kovos vyksta tarp amerikonių ir japonų 22 2 1943.
- Naujoje Gvinėjoje karas tęsiasi tarp japonų ir australų-amerikonių 20 6 1943.
- Solomonų salose kariaujama toliau 14 9 1943.
- Gilbertų Salose kariauja amerikonių su japonais 22 11 1943.
- Maršalo Salose japonai pradėjo puolimą 3 1 1944.
- Admiralty Salose amerikonių pradėjo puolimą 2 3 1944.
- Paulaus saloje amerikonių puola išsikėlimui 13 9 1944.
- Paulaus saloje amerikonių vykdo valymo veiksmus nuo likusių japonų 12 10 1944.
- Filipinų Salyno valymo veiksmai 25 10 1944.
- Paulo Salose amerikonių dar vykdo valymo operacijas 2 1 1944.
- Mariana Salose japonai iš aviacijos bazės puldinėja amerikonus. Užimtose salose Saipan ir Tinian, iš kurių amerikonių bombarduoja Japoniją.
- Amerikonai užima Samar salą Filipinų Salyne 24 10 1944.
- Amerikonių B-29 bombonešiai bombarduoja Tokijo 24 II 1944.
- Japonai pradėjo priešpuolį prieš amerikonus Kilay Ridge ir prie Ormoc 25 II 1944.

– Gale 1944 Japonija prarado okupuotas salas: Solomonų Carolinų, Maršalų, Naujosios Gvinėjos ir visą eilę mažesnių salų.

– Laike 1944 metų Japonija patyrė tokius nuostolius: 2242 prekybinius laivus, 407 karo laivus, tarp jų milžinišką kovos laivą Musashi 72,800 tonų. Laike 1944 metų JAV pagamino: 134.000 lėktuvų, 148.000 šarvuočių, 27.000.000 tonų laivyno, 1.200.000 mašinų įvairių rūšių, 42.000 kanuolių.

– Su pradžia 1945 metų vokiečių kariniai ištekliai: 3.500.000 vyrų (viso buvo 5.350.000), 28.500 kanuolių, 4000 šarvuočių ir 1960 kovos lėktuvų.

– Sovietai 11.500.000 vyrų, iš kurių 6.000.000 kovos kareiviai su 108.000 kanuolių, 12.900 šarvuočių, 15.000 lėktuvų. Sovietų ginklavimas laike karo padaugėjo 2 kartus. Tuo tarpu vokiečių sumažėjo 26.000 kanuolėm, 1450 šarvuočiais ir 1113 lėktuvais.

– Amerika išsikelia į Karolinų salą 1 1 1945.

– Filipinų Salyne karas tęsiasi 7 1 1945.

– Japonai atsitraukia iš dalies Burmos ir kinai užima šią teritoriją 29 1 1945.

– B-29 oro Tvirtovės sunkiai bombarduoja Tokijo 25 2 1945.

– Pietų Filipinų salose dar vyksta kovos amerikonų su japonais 7 5 1945.

– Filipinų saloj Luzan, JAV, puola Apoh užtvanką į šiaurę nuo Manilos 15 5 1945.

– Amerikonai bombarduoja centrą Tokijo, išmesdami 3646 tonas bombų 24 5 1945.

Su kiekvienu pakilusiu lėktuvu starto takas ilgėjo, ir paskutiniai iš 16 bombonešių startavo gana lengvai. Visi pilotai, taupydami degalus, iš karto suko Japonijos link. Dabar operacijos ir jų pačių sėkmė priklausė tik nuo jų. Iki taikinio – 500 mylių virš audringo vandenyno, o virš Japonijos – priešlėktuvinė gynyba: juk paskandintas sargybinis laivas spėjo perduoti radiogramą. Tačiau viskas klojosi gerai – varikliai dirbo puikiai, ir 16 bombonešių po kelių valandų jau buvo virš Japonijos salų. 13 "mitčelų" paėmė kursą į Tokiją, likę trys po vieną pasuko į Kobę, Nagoją, Osaką. 500 metrų aukštyje pirmieji amerikiečių lėktuvai pasirodė virš Tokijo kvartalo, bet priešlėktuvinė artilerija tylėjo. Tik sprogus pirmosioms bomboms, japonų artileristai neryžtingai ir netaikliai ėmė apšaudyti lėktuvus. Vėliau paaiškėjo, kad Dulitlo grupei nepaprastai pasisėkė – kaip tik balandžio 18 dieną japonų aviacija, besiruošianti paradui imperatoriaus gimtadienio proga, treniravosi virš sostinės, ir priešlėktuvinės gynybos kariai, pirmą kartą matantys svetimus bombonešius, nesuprato, kas dedasi ore. O naikintuvų pilotai, kurių keletas vis dėlto pakilo į orą, tiesiog nepatikėjo, kad ore – prieš lėktuvai. Tad, sėkmingai numetę bombas, lakūnai tęsė skrydį Kinijos link. Bet pernelyg ankstyvas startas inėšė korekcijas – radijo svyturiai nutūpimo vietose neveikė – juk Dulitlo grupė buvo laukiama po dviejų dienų, o ir degalų ėmė trūkti. Vienas iš lėktuvų nusileido SSRS teritorijoje, leitenanto D. Holmarko lėktuvas nutūpė į jūrą, ir du įgulos nariai paskendo, o tris japonai paėmė į nelaisvę. Į nelaisvę pakliuvo

ir visa leitenanto V. Farrou įgula. O kitų lėktuvų įgulos po 12-13 valandų trukusio skrydžio išsoko su parašiuotais virš Kinijos teritorijos, ir kinų valstiečiai sugebėjo juos pervežti į neokupuotą Kinijos dalį.

Pakliuvusių į nelaisvę laukė kitoks likimas. Iš pradžių juos visus nuteisė mirti. Tiesa, sušaudė tik leitenantus Holmarką ir Farrou bei seržantą Spacą, kitus toliau kalino. Vėliau, neišlaikęs kankinimų, mirė leitenantas Rederis.

Dar tragiškesnis likimas laukė lakūnų gelbėjusių kinus – baudžiamieji būriai tuose rajonuose, kur nusileido lakūnai, išžudė apie ketvirtį milijono nekaltų žmonių".

Čia pridėta ištrauka iš žurnalo "Kario" Nr. 10 1993, vaizduojanti vieną tokių bombardavimų nuo amerikonių lėktuvnešio "Homet".

– Amerikonai dar kovoja Filipinų Luzano saloje 6 6 1945.

– Amerika išmeta pirmą atominę bombą į Hirosimą. Šalia piloto buvęs kareivis sušuko: Mano Dieve! Ką mes esame padarę! Tai buvo 2 val. 10 min. ryto 6 8 1945. Nuo šios bombos žuvo 92.233 ir buvo sužeista 37.425. Vėliau daug mirė nuo radiacijos.

– Dviem dienom po atominės bombos išmetimo prieš Japoniją ir dviem dienom prieš Japonijos kapituliaciją, Sovietų S-ga paskelbia karą Japonijai 8 8 1945.

– Amerika išmeta antrą atominę bombą 9 8 1945. Pirminiai nuostoliai buvo: 23.753 žuvę, 43.020 sužeista 9 8 1945.

– Sovietų tikslas šiame dviejų dienų kare buvo užėmimas Mandžūrijos, Kurilų salų ir Pietų Sachalino. Sovietai į japonų frontą pastatė 1.158.000 vyrų su 26.000 kanuolių, 5500 tankų ir 3900 lėktuvų prieš 100.000 japonų.

– Imperatorius Hirochito 9 d. rugpjūčio naktį sušaukia Vyriausią Tarybą ir karo vadovybę svarstyti karo paliaubas, tačiau karo vadovybė jas atmeta. Pagaliau, Japonija painformuoja 10 8 1945, kad ji priima karo paliaubas.

– 1945 9 2 atvykusi Japonų Karo delegacija ant Amerikos kovos laivo Missouri pasirašė pasidavimo aktą. Tuo Antras pasaulinis karas, trukęs 2194 dienas, baigėsi.

Panaudoti šaltiniai

Lietuvių Enciklopedija: tomai II, p. 417, V, p. 237, VIII, p. 226, IX, p. 268, XXII, p.p. 68-75, XXIII, p.p. 357-358, XXV, p.p. 215-217, XXX, p. 492; Kazys Škirpa, Sukilimas, pp. 262-299, Joseph Pajaujis – Soviet Genocide in Lithuania, p.p. 65-239; Adolf Hitler, Mein Kampf, pp. 354-361; David Irving Churrchill's War, pp. 101-102; Edward Crankchaw Khrushchev Remembers Translated and Edited by Strobe Talbott, pp 130-131; Edited by Morton H. Halperiu Sino-Soviet Relations And Arms Control, p. 310; Leon Trotsky – Stalin, p. 184; W.W. Kulski The Soviet Regime, p. 213, Alexander Werth Russia At War 1941-1945, pp. 826,827, 830,831,876, 877; William L. Shirer The Rise And Fall Of The Third Reich 1460-1464,1476-1477; Alexander Urvlov, The Reign Of Stalin, Translated from the French by L.J. Smith, p. 231; 2194 Days Of War, Compiled by Cesare Salmaggi and Alfredo Pollavisini, Fragen an die deutsche Geschichte, Published by the German Bundestag Press Information Centre Publications Section Bonn; George Paloczi – Horvath Khrushchev, p. 236; Karys -1993 Nr. 10.

## VII. LIETUVOS SUKILIMAS 1941

### Mintis šį sukilimą ruošti

Netrukus po Lietuvos okupacijos, Lietuvos pasiuntinys Berlyne Kazys Škirpa gavo šifruotą telegramą iš jau tarybinio Užsienio Reikalų Ministerio Krėvės-Mickevičiaus 24 birželio su prašymu, kad jis atvyktų į Kauną "tarybiniais reikalais". Kazys Škirpa, dar prieš vykdamas į Kauną, norėjo tiksliai patirti vokiečių-sovietų santykius, sąryšyje su jų sudarytu nepuolimo paktu. K. Škirpa turėjo pažintį su dr. G. Lebrandtu, kuris buvo vienas iš von Rozenbergo bendradarbių ir paskutiniu metu jau tapęs Užsienio Reikalų M-jos Centrinio Skyriaus direktorium. Pasikalbėjimo metu K. Škirpa, kaip pažįstamam, pateikė tiesų klausimą: ar yra vilties, kad Reichas suduotų sovietams smūgį ir kada to būtų galima tikėtis? Dr. Lebrandtas į tai atsakė: dėl to negali būti jokios abejonės. Politiškai tas klausimas išspręstas. Strategijos dalykas, kaip ir kada tą sprendimą įvykdyti. Kartu Lebrandtas pasakė, jog šis dalykas yra slaptas ir, jeigu dėl jo kiltų kokių gandų, tai tas bus viešai atšaukta.

### Škirpa Kaune susilaukė didelio pritarimo sukilimui

Škirpa vykdamas 25 6 1940 į Kauną gerai žinojo, kad jis vyksta už geležinės uždangos ir daro rizikingą ėjimą. Jis apsistoja pas pulk. leit. P. Gužą, Lietuvos savanorių kūrėjų s-gos p-ką. Jį aplanko (paminėsiu tik dalį jų) pulk. J. Bobelis, pulk. P. Saladžius, pulk. J. Šarauskas, pulk. leit. inž. A. Novickis, savanoriai J. Kalnėnas, V. Steponavičius ir eilė kitų kariškių ir civilių, kurių pavardžių dėl saugumo vengiama minėti. Jie visi buvo atvykę savo valia ir jų nuomonė buvo, kad jeigu kiltų karas tarp Sovietų ir Vokietijos, tai reikia imtis Lietuvai ginklo, kaip buvo 1918 metais. Jie prašė Škirpos paruošti planą, jeigu toks atvejis iškils. Iš savo pusės Škirpa prašė kaip galima organizuoti ginklų atsargas ir šaudmenų, ypač iš šaulių, kariuomenės bei policijos, kol dar Sovietai nėra pilnai viską savo kontrolėn perėmę. Toliau Škirpa nurodė, kad reikia sudaryti slaptą organizaciją, bet vengti bet kokių demonstracijų ir erzinimo pavergėjo, tik ruošiantis lemiamam momentui. Be jau aukščiau minėtų pašnekovų, pas Škirpą atvyko J. Jablonskis, kaip prof. Petkevičiaus atstovas. Jis jau kėlė klausimą ar Lietuvos užsienio atstovai yra numatę, kad Lietuvoje manoma sudaryti Lietuvos Tarybą ir ar jie galės sudaryti sąlygas su ja bendrauti. Be to, Jablonskis kėlė kitą klausimą, ar A. Smetona, kuris buvo internuotas Rytpūsiuose, negalėtų sudaryti Lietuvos Vyriausybę užsieny? Sekančią dieną, po Jablonskio apsilankymo, atvyko gen. A. Gustaitis, Lietuvos aviacijos viršininkas. Jis taip pat pritarė aukščiau buvusių atstovų siūlymams ir net pažadėjo nuskraidinti į Vokietiją Lietuvos Vyriausybę, jeigu tokia būtų sudaroma užsieny. Jis tik prašė, kad iš anksto jam būtų duotos pavardės.

Dėl techninių kliūčių jis pareiškė, kad tuo tarpu sunkumų nėra, nes lėktuvai dar yra jo žinioje. Dabar Škirpai paaiškėjo, kad jo viltys ir gana rizikinga kelionė pilnai pasiteisino ir po kelių dienų užsiminė Krėvei-Mickevičiui, jog jis jau linkęs grįžti į Berlyną. Tačiau Krėvė-Mickevičius prašė neskubėti ir prasitarė, kad Sovietų pasiuntinys Pozdniakovas prašė keletą dienų Škirpą Kaune užlaikyti. Iš to Škirpai jau pakako suprasti, kad Pozdniakovas jau ruošia jį "visam" palikti Kaune ir tuojau pasitraukė iš p. Gužo namo pas kitą savo draugą. Šis Škirpos draugas parūpino jam traukinio bilietą kita pavarde ir ne per Virbalį, kas buvo normali kelionė į Berlyną, bet per Jonavą, Kretingą į Berlyną.

Grįžęs į Vokietiją ir jau turėdamas tvirtą pritarimą iš žymių kariškių ir politinių veikėjų, kad Vokiečių-Sovietų karo atveju Lietuva turėtų siekti atgauti nepriklausomybę, Škirpa pradėjo galvoti apie organizaciją, kuri galėtų tą misiją įgyvendinti.

### **Lietuvių Aktyvistų Frontas /LAF/**

K. Škirpa savo knygoje "Sukilimas" taip tą busimą organizaciją pristato: mūsų idealas yra visos lietuvių tautos idealas – laisva ir nepriklausoma Lietuva. Bet praeities klaidų nebekartosime. Ilgametis vadinamas tautinis režimas lietuvių tautą apvytlė, kaip ją apvytlė ir buvęs prieš tai seiminis-demokratinis ištižimas. Naujoji Lietuva kuriasi naujais tautinio socializmo pagrindais... Kas be atodairos stos į kovą ir nieko Lietuvos laisvei atgauti nepagailės, kas bus pasiryžęs visa, net gyvybę paaukoti, kad Tėvynė būtų laisva, tas naujoje Lietuvoje bus ir šeimininkas. Iš šių kovotojų bus sudaryta Naujosios Lietuvos valdžia. Jais remsis visos Naujosios Lietuvos tvarka. Naujoji Lietuva bus ne lepšių, ne pataikūnų, ne politinių politikierių ir plutokratų vadovaujama, bet vieningos valios ir ryžtingesnių vyrų, mūsų geriausių tautos sūnų, Naująją Lietuvą savo krauju atdavusių. Kartų kartos su pagarba minės jų, kaipo Tautos didvyrių, atminimą. Tad visi skubiai stokime į Aktyvistų Frontą Tėvynės išlaisvinti! Tai čia pateikta ištrauka yra iš Aktyvistų Fronto Vyriausios Vadovybės atsišaukimo.

L. A. F. Steigiamojo S-mo, įvykusio 1940 m. lapkričio mėn. 17 d. Berlyne, Achenbach str. No 1.

### **Protokolas**

Susirinkime dalyvavo: p. p. min. Škirpa, Galvanauskas, Skipitis, dr. Karvelis, Viliušis, Dirmeikis, kun. Yla Juozas, Pyragius Jonas, inž. Brunius, Danta Aleksandras, Našliūnas Jonas, Puodžius Stasys, Dženkaitis Juozas, Dženkaitis Jonas, Valiukėnas Antanas, Raila Bronys, Maceina Antanas, dr. Brakas, Kavolis Martynas, pulk. Ambraziejus, kun. Barauskas, Katičius Juozas, dr. Ancevičius ir dr. Jurkūnas.

Susirinkimą atidarė min. Škirpa ir jam pirmininkauti pakvietė p. Galvanauską.

Min. Škirpa, trumpai pabrėžęs, kuriam reikalui jis yra atvykęs su kvietęs ir pažymėjęs klausimo svarbumą, perskaitė lietuvių aktyvistų pagrindinius programinius dėsnius ir busimojo sąjūdžio tikslus bei sieki- mus.

Po savo pranešimo min. Škirpa kvietė dalyvius pasisakyti dėl progra- mos ir dėl busimojo sąjūdžio organizavimo.

P. inž. Brunius siūlo LAF programoje smulkiau paliesti darbo klausi- mą. Ypač esą reikėtų išsamiai numatyti darbininkų aprūpinimą nuosavy- be, darbo avansavimo klausimą ir t.t. Jo nuomone, reikėtų į atstatytą Lie- tuvą žiūrėti kaip į socialinę valstybę. Toliau p. Brunius iškėlė mintį at- kreipti ypatingą dėmesį į atstatytos Lietuvos teritorinius klausimus. Jo nuo- mone, atstatyta Lietuva turėtų sujungti visas lietuvių gentis. Jis klausia, ar nevertėtų galvoti apie Baltijos valstybių sąjungą.

P. Skipiitis manytų, kad nereikėtų šiuo metu diskutuoti programines detales, bet pirmon galvon steigti organizaciją, o paskum diskutuoti jos pagrindinius klausimus.

P. Maceina pasisako visai priešingai p. Skipičio tezei. Jo nuomone, visų pirma reikėtų iš pagrindų pasisakyti dėl naujos organizacijos programos, išdiskutuoti visus jos esminius klausimus, o tik paskui imti steigti pačią organizaciją. Jei to dabar negalima būtų padaryti, jis siūlo tam reikalui sušaukti sekantį susirinkimą ar kelis susirinkimus. Be to p. Maceina klaus- sia p. ministerį, kaip jis esamoje padėtyje vaizduojasi mažųjų valstybių padėtį naujosios Europos santvarkoje. Pasak jo, jei mažosioms valstybėms nebūtų lemta naujoje Europoje turėti savo nepriklausomybę, tai mūsų dar- bas negalėtų būti naudingas.

P. Karvelis palaiko p. Skipičio nuomonę ir nebūtų linkęs pritarti p. Ma- ceinos nusistatymui. Esą dabar nelaikas diskutuoti, kokią mažosios vals- tybės turės padėtį naujoje Europoje, o lygiai negalima būtų šiame ar kita- me susirinkime smulkiai išdiskutuoti visus programinius klausimus, bet mes turime stengtis tuojau susiorganizuoti ir tuo sudaryti reikiamą bazę mūsų, kaip vieneto, tolimesniam veikimui.

P. Pyragius pritaria p. Karvelio nusistatymui. Esą, jei kam pateikta p. min. Škirpos aktyvistų platforma būtų diskutuotina, tai tas turėtų padary- ti reikiamas išvadas.

Min. Škirpa paaiškina, kad jo pateikta programa dar nėra galutinai pa- ruošta. Duota tik idėja ir pagrindiniai aktyvistų tikslai bei jų uždaviniai. Programą galutinai turės paruošti tam reikalui sudaryta speciali komisija. Vokiečiai aktyvistų idėjai rodą palankumo. Tad mūsų veikimui yra šioks toks plyšelis, kurį reikia išnaudoti. Nors tuo tarpu mes negalime veikti viešai, bet tai dar nereiškia, kad negalime veikti uždaramame ratelyje. Dėl užmačių atstatytoje naujoje Lietuvoje stengtis turėti sujungtas visas lietu- vių gentis arba jau dabar eiti prie tam tikro bloko su kitomis Baltijos vals- tybėmis p. ministeris manytų, kad dabar bent reikėtų pirmoje eilėje turėti galvoje mūsų pagrindinį tikslą — aiškiai iškelti Lietuvos valstybės atsta- tymo klausimą, o paskui jau spręsti lietuvių giminių sąjungimą į vieną

šeimą arba blokavimąsi su kitomis mums giminingomis tautomis. Esą reikia nuslysti nuo savo tradicijų ir nuo to, ką esame turėję. Dėl organizacijos min. Škirpa pareiškė, kad šiuo metu jis manytų, kad būtų geriausia, jei jis galėtų sudaryti tam tikrą patikėtinių grupę, kurie sudarys laikiną Aktyvistų vadovybę. Pirmoje eilėje reikėtų patraukti prie mūsų organizacinio darbo lietuvius inteligentus Berlyne. Eiliniaus uždaviniais reikėtų laikyti studijas vokiečių įvairių gyvenimo sričių ir iš jų pasimokyti, ypač organizacijos. Todėl ilgai nelaukiant aktyvistai turėtų sueiti į kontaktą su atitinkamais vokiečių sluoksniais bei įstaigomis. Be to, esą labai būtų reikalinga neatidėliojant užmegzti ryšius su savo idėjos draugais Lietuvoje ir eiti pas juos su savo propaganda.

P. Galvanauskas manytų, kad šiuo metu nebūtų nei reikalo, nei galimybės išspręsti mūsų programos klausimą. Esą šiandien mes turime kalbėti tik apie organizaciją ir siekti atgauti savo valstybinę nepriklausomybę, o paskui jau kalbėsime apie smulkmenas. Todėl, jo nuomone, šiandien reikia, ilgai nediskutavus, sudaryti organizaciją ir reikiamus organus.

P. Dirmeikis konstatuoja, kad busimasis Aktyvistų sąjūdis bus politinė organizacija su tam tikru savo turiniu. Esą iš programos matyti, kad mes glaudžiamės prie Vokietijos, ir susidaro įspūdis, kad mes kovosime už vokiečių režimą ir už Vokietijos laimėjimus. Tokiu būdu mūsų organizacijos likimas priklausys nuo to, kuo karas baigsis. Jam atrodytų, jei Vokietija karą pralaimėtų, tai aktyvistų organizacija neturėtų idėjinės bazės ir kaip tokia turėtų išnykti. Turėdamas tai galvoje, p. Dirmeikis klausia, ar aktyvistai taps kovotojais dėl Vokietijos ateities, ar ras kitą kelią, kuris nepriklausomai nuo bet kurių konjunktūrų vestų prie Nepriklausomos Lietuvos atstatymo.

Min. Škirpa pabrėžė, kad mes turime savo kovą derinti su Vokietijos kova ir tokiu būdu turime su jais bendradarbiauti. Tačiau tai dar nereikia, kad mes su vokiečiais bendradarbiautume besąlygiškai. Mes turime užsitikrinti jų paramą, nes tik tada galėtume siekti savųjų tikslų, prisidedami prie kovos prieš bendrą priešą.

E. Galvanauskas, papildydamas min. Škirpos paaiškinimus, pareiškė, jog, jo nuomone, mes vokiečiams praktiškai nieko negalime padėti. Visa tai, prie ko mes glausimės ar su kuo eisime, yra nei daugiau nei mažiau tik priemonė mūsų tikslams siekti, bet ne idealas arba tikslas. Taigi, esą, keisis laikai, gali pasikeisti ir mūsų priemonės, bet tikslas pasiliks vis tas pats, būtent: nežiūrint kokia kaina išlikti gyviems kaip tautai ir atstatyti nepriklausomą Lietuvos valstybę.

Pasibaigus pranešimui ir diskusijoms bei paaiškinimams, min. Škirpa pakvietė visus dalyvius pasirašyti Lietuvių Aktyvistų Fronto steigiamąjį aktą.

Po to min. Škirpa paprašė sutikti būti patikėtiniais: pp. E. Galvanauską, inž. Brunių, R. Skipitį, A. Valiukėną, A. Maceiną ir K. Zaikauską.

Susirinkimas baigtas tautos himnu.

Lietuvių Aktyvistų "Steigiamasis Aktas" skamba šitaip:

– Mes, žemiau pasirašę lietuviai, likimo atblokti į Vokietijos sostinę Berlyną š.m. lapkričio mėn. 17 dieną susirinkę pas p. K. Škirpą jo bute Achenbachstr. 1 ir išklausę jo pranešimą apie Nepriklausomos Lietuvos žlugimo priežastis ir apie galimumus bei kelius Lietuvos valstybei vėl atstatyti, reiškiamo visišką pritarimą sumanymui sutelkti visas lietuvių tautos aktyviausias jėgas į Lietuvių Aktyvistų Frontą kovai už Tėvynės Lietuvos išlaisvinimą iš komunistinio sovietų jungo.

Įsitikinę, kad atstatytos Lietuvos tvarkymas Aktyvistų Fronto ideologijos pagrindais yra tikriausias kelias lietuvių tautos idealams siekti, mes pirmieji stojame į Lietuvių Aktyvistų Frontą ir prisiimame visas jo nariams uždedamas pareigas ir drausmę.

Tiek iš susirinkusiųjų pavidžių, tiek iš jų pasisakymų metu susirinkimo galima matyti, kad jame dalyvavo pilnas lietuviškų politinių partijų sąstatas nuo kairiųjų iki dešiniųjų, kurios kovojo už Nepriklausomą Lietuvą, išskiriant komunistus, kurie buvo už Sovietų Sąjungą.

### **Škirpa tiria Nacių p-jos nuomonę apie LAF tikslus**

K. Škirpa ilgus metus buvęs prie Vokietijos ambasados, kaip Lietuvos karinis atašė ir paskutiniaisiais metais jau kaip Lietuvos ambasadorius, turėjo daugybę p-jos ir kariškių pareigūnų artimesnių pažįstamų ir dabar juos panaudojo LAF tikslams. Pirmas jo pokalbis buvo su dr. P. Kleistu, kuris buvo artimas Ribentropo žmogus. Škirpa išdėstė dabartinę nelegalią Lietuvos okupaciją ir pareiškė, kad jeigu Vokietija ir Sovietai prieitų prie karo, ar nebūtų pageidautina, kad Lietuva jau iš anksto sudarytų savo vyriausybę, kuri galėtų karo metu Lietuvos gyventojus palenkti į Vokietijos pusę. Dr. Kleistas, išklauses ilgoką Škirpos planą, parodė jam pritarimą. Pasikalbėjimo gale Kleistas užklausė Škirpos štai ką: jeigu karas ilgai užsitęstų ir bolševizmas imtų visur įsigalėti, tai ką jis darytų? Škirpa jam atsakęs, kad jis darytų, kas privalu kiekvienam kariškiui – "griebčiau šautuvo tikėdamas, kad dr. Kleistas gal parūpins ir kulkosvaidį"! Toks atsakymas Kleistui patiko. Liepos mėn. 5 d. Škirpa vėl kalbasi su dr. Kleistu ir jau daro žingsnį pirmyn, kad toji busimoji Lietuvos vyriausybė būtų pakviesta iš žymių asmenybių ir iš Lietuvos ir kad būtų suderinta su konstitucine tvarka. Čia ir vėl jis išklauses Škirpos dėstymo jokie prieštaravimo nepareiškė. Be to, tik pridūrė, kad jau viena Vokiečių armija iš Vakarų permetama į Rytus. Liepos mėn. 15 d. Škirpa susitinka su Kleistu jau penktą kartą ir jam įteikia jau paruoštą vyriausybės deklaracijos tekstą, kurį jis priėmęs žadėjo jį išstudijuoti. Kai Škirpa užsiminė apie suorganizavimą ginkluoto lietuvių dalinio, tai jis dar suabejojo, tik dėl sunkumo išlaikyti paslaptį nuo Sovietų. Be to, jis pažadėjo parūpinti leidimą p-niai Tubelienėi aplankyti A. Smetoną, dar esant sulaikytą Rytpūsčiuose. Po keletos dienų ponia Tubelienė leidimą gavo ir A. Smetoną aplankė, ir viską papasakojo, ką Škirpa su LAF planuoja Berlyne. Kas liečia skirtumą tarp

A. Smetonos ir Škirpos politinio nusistatymo, tai štai ką Škirpa tuo reikalu sako: Aš įkalbinėjau A. Smetoną pasilikti Vokietijoje, taigi, arčiau Lietuvos, pavyzdžiui, kur nors Pietų Vokietijoje, kaip vokiečių saugumas jam buvo pataręs. Man atrodė, jog būtų buvę tikslinga, jeigu A. Smetona būtų palūkuriavęs nors iki Maskvos-Berlyno pakto sužlugdymo, jeigu ne iki karo galo... (čia, atrodo, Smetona buvo visa galva sumanesnis ir ateitį geriau numatantis negu Škirpa, nes jo galėjo būti toks pat likimas kaip gen. Kubiliūno. Jį Sovietų agentai iš Vakarų Vokietijos pavogė ir, parvežę į Sovietų Sąją, pakorė J.P.K.)

## **Diplomatų konferencija**

St. Lozoraitis, (buvusio JAV ambasadoriaus tėvas), perėmęs Lietuvos diplomatinės užsienyje šefo pareigas, 26 1940 m. sušaukė pasiuntinių konferenciją Romoje antroje rugsėjo mėn. pusėje. Šalia St. Lozoraičio, konferencijoje dalyvavo: S. Girdvainis, atstovas prie Šv. Sosto, P. Klimas, atstovas Prancūzijoje, E. Turauskas, atstovas Tautų Sąjungoj ir K. Škirpa, atstovas Vokietijoje. Jų svarbiausias nutarimas buvo įsteigti Lietuvos Tautinių Komitetą, kurio svarbiausieji uždaviniai bus: derinti visų lietuvių darbą Nepriklausomai Lietuvos valstybei atstatyti ir kol Lietuva okupuota, rūpintis Lietuvos valstybės ir tautos reikalais. Lietuvių Tautinių Komitetą sudaryti iš p-ko ir dviejų-trijų nuolatinių narių. Įgalinti Lietuvos Tautinio Komiteto p-ką, reikalui esant daryti aktus ir veikti viso Komiteto vardu. Kviesi viso pasaulio lietuvius talkinti Lietuvos Tautinio Komiteto darbui ir prašyti JAV lietuvius deleguoti į Komitetą savo įgaliotinius su sprendžiamu balsu. Į Lietuvos Tautinio Komiteto pirmininkus buvo numatyta pakviesti inž. E. Galvanaušką, jo pavaduotoju ipso jure skirtas S. Lozoraitis, kaip Diplomatinės Šefas ir nariais: numatyti E. Turauskas ir K. Škirpa. Šis Lietuvos Tautinio Komiteto tikslas – sudaryti užsienyje Lietuvos Vyriausybę, bet nerado nei vienos valstybės, kuri ją pripažintų, todėl teko nuo to plano atsisakyti.

## **Sovietai užima Lietuvos Pasiuntinybę**

13 8 1940 K. Škirpa buvo iškvieštas į Užsienų Reikalų Ministeriją ir Ribentropo vardu protokolo šefas pareiškė, kad Škirpa turi apleisti pasiuntinybės vilą, nes Sovietų vyriausybė yra perėmusi Lietuvos suverenumą. Taip K. Škirpa 14 8 1940 išsikrausto iš Lietuvos pasiuntinybės.

## **Škirpa pradeda “flirtą” su generolais**

Iš visos eilės pasitarimų su dr. Kleistu ir kitais partijos aukštais pareigūnais Škirpai paaiškėja, kad jis gali geriau savo tikslus pasiekti derybose su kariškiais, kaip su partijos pareigūnais. Kai kuriais atvejais ir pats dr. Kleistas leido tai suprasti. Iš kitos pusės, būdamas virš 10 metų karo atašė

Vokietijoje, K. Škirpa, kaip jis mini, turėjo pažintis su daugeliu Vehracho aukštos klasės generolų: 1. Generalfeldmaršalu Keiteliu OKW viršininku.

2. Generalfeldmaršalu von Brauhitsiu, sausumos kariuomenės vadu.

3. Admirolu Canariu, karinio saugumo valdybos viršininku. 4. Gen. pulk. Olbrich tu, mobilizacijos valdybos viršininku, 5. Gen. Jodliu, operacijos valdybos viršininku ir eile kitų. Pradžioje jis pradeda pokalbius su pulk. leit. Grabe. Jis, Škirpa nustebeimui, norėjo gauti sąrašą asmenų, kurie tikėtų užimti svarbesnes vietas būsimos Lietuvos valdyme! Škirpa užklausia Grabe, kad tokie asmenys turės būti parenkami Lietuvos Vyriausybės, bet ne vokiečių kariuomenės. Tada Grabe ėmė aiškinti, kad čia nieko bendro neturi su tikrove ir tai tik teoretinė reikalo pusė – planavimui. Bet šis faktas parodo, kad ir pats Grabe dar tikrai nežinojo tikrųjų nacių planų Rytų Europai.

Nežiūrint Grabės prasitarimo, kad numatoma Lietuvos administracija turės būti vokiečių žinioje, bet Škirpa nusprendė, kad tokius sąrašus būsimos Lietuvos administracijos reikia sudaryti. Juk geriau, jeigu Krašto administracija susidės iš tautiškai susipratusių lietuvių, kad ir vokiečių priežiūroje, kaip iš nutautėjusių klaipeidiečių, ar panašaus elemento pataikūnų. Taigi, Škirpa paruošė plataus masto sąrašus aukštų ir žemesnių pareigūnų, centro ir provincijos įstaigų: Karo komendantų, Apskričių viršininkų, Policijos vadų, Saugumo ir kriminalinės policijos, Apygardų ir rajonų viršininkų, burmistru, svarbesnių teisėjų ir pramonės bei prekybos vadovų. Visą tą ilgą sąrašą Škirpa įteikė Grabei 1941 3 3. Jis buvo labai patenkintas ir stebėjosi, kaip Škirpa galėjo tokį sunkų darbą, gyvendamas Berlyne, atlikti. Savaime aišku jis turėjo gausų būrį pabėgėlių, kurie buvo į šį darbą įjungti.

Artėjant karo pradžia, K. Škirpa paruošė specialų raštą Ribentropui, liečiantį Lietuvos valstybės atstatymą, kurį gegužės mėn. 12 d. per pulk. Grabe perdavė Užsienio Reikalų Ministeriui ir kurio turinys čia pridedamas.

Pone Reicho Užsienio Reikalų Ministeri: Turiu garbę šiuo nuolankiai pateikti Jūsų Ekselencijai kas seka:

Kaip žinoma, Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjunga 1940 m. birželio 14 d. įteikė Lietuvai ultimatumą nebūtu ir nepagrįstu pretekstu, pareikalaudama tarp kita ko, kad Lietuva išileistų neribotą kiekį sovietų karinių jėgų ir sudarytų Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjungai priimtina vyriausybę. Sekančią po to dieną Lietuva tapo stiprių sovietų – rusų karinių jėgų užimta.

Tai buvo padaryta iš rusų pusės sulaužant visas pasirašytas tarp Lietuvos ir Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjungos sutartis ir grubiu pažeidimu visuotinai pripažintų tarptautinės teisės nuostatų.

Kadangi konstitucinis krašto valdymas buvo svetimos okupacijos padarytas nebeįmanomu, tai Lietuvos Respublikos Prezidentas pasijuto priverstas 1940 m. birželio 15 d. palikti kraštą protesto ženklan prieš Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjungos prievartos aktą.

1940 m. liepos 14-15 dienos falsifikuotais rinkimais į tariamąjį Liaudies seimą Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjungos Vyriausybė kėsinosi post factum pateisinti įvykdytą faktą, būtent tuo būdu, kad 1940 m. liepos 21 d. priverstė tariamąjį Liaudies seimą priimti nutarimą įvesti Lietuvoje sovietinę santvarką ir pačią Lietuvos Valstybę įjungti į Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjungą.

Tai buvo brutalus lietuvių tautos valios suklastojimas. Bet lietuvių tauta iš tikrųjų visai nebuvo linkusi savo didžiausiomis aukomis iškovotą valstybinę nepriklausomybę paaukoti į kraštą įsibrovusiems svetimiams viešpačiams.

Todėl visi užsieny akredituoti Lietuvos pasiuntiniai ir įgalioti ministeriai, kaip ir visos užsienio lietuvių organizacijos, dar galėdami Lietuvos vardu tarti laisvą žodį, tuojau pareiškė kuo griežčiausią protestą prieš lietuvių tautos išprievartavimą ir paprašė visas atitinkamų kraštų vyriausybes Lietuvos įjungimo į Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjungą nepripažinti.

Iki šiol nė viena valstybė pasaulyje Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjungos prievartos akto nepateisino. Lietuvos Valstybės suverenumas tuo būdu jokios kitos valstybės nepaneigiamas. Ši aplinkybė teikia ne vien objektyvų pamatą vis stiprėjančiam lietuvių tautos sąjūdžiui atgauti laisvę, bet taip pat rodo, jog Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjungos viešpatavimas Lietuvoje tėra laikinė faktinė okupacija.

Su dideliu susidomėjimu ir giliu pasitenkinimu lietuvių tauta išklauė pakartotinus Reicho Vyriausybės narių pareiškimus, kuriais visoms tautoms naujoje Vokietijos vadovaujamoje Europoje patikrinama galimybė savo valstybinį ir tautinį gyvenimą pačioms tvarkyti. Tad lietuvių tauta mano, jog turi tvirto pagrindo vilčiai atgauti savo tautinę laisvę ir atkurti savo valstybinę nepriklausomybę bei Lietuvos suverenumą. Lietuvių tauta toliau mano, jog gali tikėtis pilno pripažinimo ir parėmimo jos pastangų, siekiant laisvės, iš kūrybinių Europos galių, ypač iš Vokiečių Reicho Vyriausybės, juo labiau atsizvelgiant į tai, kad laikinas sunaikinimas Lietuvos valstybinės nepriklausomybės buvo viena iš pasekmių šio karo Rytų Europoje sudarytos politinės padėties.

Akivaizdoje viso to, leidžiu sau nuolankiai pranešti Jums, Pone Reicho Ministeri, kad tapo sudaryta nauja Lietuvos Vyriausybė, kurios sudėtis yra tokia:

- ministeris pirmininkas
- užs. reikalų ministeris
- krašto apsaugos ministeris
- vidaus reikalų ministeris
- žemės ūkio ministeris
- švietimo ministeris
- prekybos, pramonės ir finansų ministeris
- susisiekimo ministeris
- teisingumo ministeris
- tautinės kultūros ir propagandos ministeris ir t. t.

Pagrindiniai šios Vyriausybės uždaviniai yra: atpalaidavimas lietuvių tautos nuo rusiškojo bolševizmo, atkūrimas Lietuvos suverenumo iki jos rytų sienos, nustatytos 1920 m. liepos 12 dienos taikos sutartimi tarp Lietuvos ir Sovietų Rusijos, jos priderinimas Naujosios Europos rėmams ir atgaivinimas krašto produkcijos.

Naujai sudarytoji Vyriausybė atsiremia į Lietuvių Aktyvistų Sąjūdį, kuris apjungia veikliausias ir kūrybingiausias lietuvių tautos jėgas ir yra apsi-prendęs nepagailėti jokių aukų Lietuvai atkurti.

Šios Vyriausybės pavedimu aš prašau Reicho Vyriausybę malonėti suteikti Lietuvai reikalingos pagalbos jos kovoje prieš sovietų rusų okupaciją ir pastangose atkurti Lietuvos suverenumą bei jos valstybinę nepriklausomybę.

Naudojuos šia aplinkybe pareikšti Jūsų Ekselencijai mano aukščiausią pagarbą.

**K. Škirpa**  
**Lietuvos Nepaprastas Pasiuntinys**  
**ir Įgaliotas Ministeris**

Berlynas

### **Pasiruošimai sukilimui Lietuvoje**

Jau minėtas Kazio Škirpos apsilankymas Lietuvoje 25 6 1940 ir plataus masto pasitarimas su kariniais ir politiniais veikėjais, pabėrė gajas sukilimo sėklas Lietuvoje. Nuo pat pirmųjų okupacinių savaitių, kurių metu buvo pašalinta ne tik valstybės vadovybė, bet ir pradėta ardyti visa ūkinė ir kultūrinė santvarka, kilo visoje tautoje nepaprastas priešiškusimas komunizmui ir Sovietų Sąjungai. Jau rugsėjo mėn. 1940 metais buvo sudaryti įvairiausiai vardais antisovietiniai, antikomunistiniai būreliai: Lietuvos išlaisvinimo s-ga Kaune, Vilkijoje, Krašto mylėtojų Alytaus apskr., Lietuvos mylėtojų s-ga Stakliškėse, Merkinėje ir Lazdijuose, Tėvynės mylėtojų Miroslave, Laisvės mylėtojų Lazdijuose ir Kapčiamiesty, Laisvės kovotojų Rokišky, Laisvės žvalgų Telšių apyl., Džiugas Telšių apyl., Lietuvos patriotai Luokėje, Geležinis Vilkas Tauragės apyl. Kiek vėliau spalio mėn.

1940 m. Žalgiraičių Šimonyse, Utenos vyrai Kupiškyje, Laisvės sargai Kamajuose. Tuo pačiu metu Kaune jau vyko vieningos rezistencijos pasitarimas, vėliau tapęs Lietuvių Aktyvistų Fronto vardu, kuris jungė įvairių politinių pažiūrų žmones. Dar vėliau, Lietuvos Aktyvistų Frontas (LAF) pasidalino į Kauno ir Vilniaus Skyrius ir, saugumo sumetimais, savo veiklą padalino į penketukus, kad išdavystės atveju nenukentėtų visa organizacija. Paskui šie penketukai atsirado: Tauragės apyl. Lietuvos apsaugos gvardija, skyriai ir Alytaus apskr. ir Šakių apyl. Geležinis Vilkas su skyriais Tauragėje ir Šiaulių apyl., Plungėje LAF skyrius. Jonas Noreika – "Generolas Vėtra" vadovavo visiems LAF skyriams Žemaitijoje ir palaikė

ryšį su Berlynu. Lietuvos laisvės armija su skyriais: Panevėžy, Biržuose, Rokišky, Zarasuose ir Utenos apskr., Baudžiamasis Lietuvos priešams būrys Šilalėj, Lietuvos išlaisvinimo vanagai Kelmėje, Partizanų lyga Šiaulių apyl., Gelbėti Lietuvai būrelis Marijampolėj, Priešbolševikinis pagrindis Jurbarke, Saigonas Telšių ir Luokės apyl. (legendinis Žemaičių kunigaikščio vardas), Vanagai Kriauniuose, Vilkas Salake. Čia suminėti pagrindžio vienetai daugiausia buvo LAF globoje, išskiriant Lietuvos Laisvės Kovotojų Sąjungą, kuri išliko neįsijungusi į LAF iki balandžio mėnesio 1940 m. Nuošaliai nuo LAF buvo palikta ir juodoji svastika kaip daugiau provokiška organizacija. Daugybė būrelių ir pavienių partizaniukų buvo tarp moksleivių gimnazijose, bet dėl per jauno amžiaus jie į LAF nebuvo įjungti, vienok jie buvo gana veiklūs. Štai keletas jų slapyvardžių: Vytenio, Gedimino, Vytauto, Vyties, Baltojo žirgo, Juodųjų katinų, Žaliosios karvės, Raudonojo kolchozo vyžos Panevėžy, Stalino jaučių Rokišky. Tai buvo jaunų idealistų, kartais nukentėjusių tėvų vaikai, kurie rašė ir platino lapelius. Ypač Rokiškio NKVD nepaprastai buvo susirūpinusi Stalino jaučių būreliu ir jo veikla. Ši NKVD turėjo seklį žydą-mokytoją Kliumelį ir keletą žydukų mokinių šio būrelio veiklą sekti ir vėliau įtartinus įtraukė į išvežamųjų sąrašus. Karui prasidėjus, tie dokumentai atrasti ir viskas paaiškėjo.

LAF Kauno organizacija paruošė politiškai labai tikslų planą, įtraukdamą penketukų grupės asmenis, mažiau žinomus anksčiau politikoj ir tuo pačiu mažiau įtariamus. Šitokia taktika išsaugojo LAF organizaciją mažai paliestą per metus siaučiančių areštų ir ypač birželio 14 dieną masinio išvežimo.

LAF Vilniaus skyrius buvo mažiau sėkmingas šiuo atžvilgiu ir buvo paliestas birželio mėn. 7 d. suėmimų ir po to sekusių trėmimų. Vienok abu centrai buvo iš anksto susitarę veikti atskirai ir vieningas sutarimas buvo dėl vyriausybės sąstato, nebent jeigu sąlygos reikalautų daryti pakeitimus.

## **Birželio mėn. 22 d. ANKSTI RYTA prasideda karas ir sukilimas**

Sukilimui vadovauja LAF štabas, kuriam priklausė dr. A. Darnusis, Prapuolenis, P. Narutis, B. Stasiukaitis ir iš Vilniaus prisidėjusiu dr. P. Padaliu. A. Damušis vadovauja pačiame štabe, L. Prapuolenis seka ir vadovauja kovos eigai, likusieji nariai atlieka kitas pareigas.

Birželio 22 d. L. Prapuolenis išikūrė Žaliajame kalne senelių prieglaudoje. Kiti štabo nariai susibūrė Chemijos institute (buv. ginklavimo v-bos laboratorijoj kur studentija rūsiuose suslėpė 2 milicijos nuovadas jau anksčiau slaptai priklausiusias LAF. Jie su plk. J. Vėbra užėmė Kauno radijo stotį Vytauto Kalne, o iš senelių prieglaudos partizanai, vadovaujami Prapuolenio, užėmė radiofoną Daukanto gatvėje. Studentai medikai B. Stasiukaitis ir K. Ambrozaitis, greitosios pagalbos automobiliais saugiai va-

žinėjo ir surinkę atvežė radijo specialistus ir reikalingas dalis radiofonui. Tas buvo atlikta naktį iš 22 į 23 birželio.

Savo keliu karinė kova vyko įvairiose Kauno vietose. Ginkluotas sukilėlių dalinys susprogdino Vilijampolėje centrinę Sovietų kariuomenės ryšių stotį, suardydami ryšius tarp Raudonosios Armijos ir atskirų jos dalių Kaune, Suvalkijoje ir Žemaitijoje. Kitas sukilėlių dalinys tuo metu užėmė Kauno pašto Centrinius rūmus su telefono-telegrafo centrinėmis įstaigomis. Iš čia, kad suklaidintų rusus, paskambino Kauno Komendantui, kad vokiečiai Kaune jau išmetė desantus ir ši stotis jau neveikia... Tuo būdu Kauno Sovietų įgula neteko ryšio su Vilijampolės karo daliniais. Kauno įgula pradėjo evakuotis iš Kauno, netekus ryšio su Vilijampole sukėlė paniką visai Sovietų vyriausybei, nežiūrint tai, kad tuo metu Kaunas dar nebuvo LAF kontrolėje. Nežiūrint šito, buvo apsispręsta skelbti Lietuvos nepriklausomybę. Apie 3 val. ryto birželio 23 d. buvo pasirašytas atsisaukimas. Bijota, kad išgirdę komunistinė valdžia ir Raudonoji Armija galėjo pulti radiofoną, kuris su labai menkom pajėgom buvo saugomas sukilėlių.

Sukilimas prasidėjo anksti ne tik Kaune. Jo dalyvis Domijonas Riauka praneša, kad sukilėlių būrys, vadovaujamas kap. Jono Noreikos ir jo padėjėjo L. Meškausko, užpuolė raudonarmiečius Mardosų km., prie Šiaulių, po 8 val. karui prasidėjus 22-6-1941.

## **Skelbiamas Lietuvos Nepriklausomybės atstatymo A K T A S**

Vyriausiojo LAF štabo vardu įgaliotinis L. Prapuolenis 1940 m. birželio mėn. 23 d. 9 val. 28 mėn. padarė tokį pranešimą per Kauno radiją. Susidariusi Laikinoji, vėl naujai atgimstančios Lietuvos Vyriausybė šiuo skelbia, atstatanti laisvą ir Nepriklausomą Lietuvos Vyriausybę. Prieš viso pasaulio tyrąją sąžinę jaunoji Lietuvos Valstybė entuziastingai pasižada prisidėti prie Europos organizavimo naujais pagrindais.

Žiauraus bolševikų teroro iškankinta Lietuvių Tauta ryžtasi kurti savo ateitį tautinės vienybės ir socialinio teisingumo pagrindais. Tiek Sovietų Sąjungos, tiek Lietuvos Sovietinės Respublikos spauda, radijo ir kai kurie veikėjai visą laiką bandė sumenkinti šio sukilimo reikšmę, buktai jis buvo nacinės Vokietijos inspiruotas ir vykdytas. Ši bolševikinė propaganda nieko bendro neturi su tiesa, kas dokumentaliai bus nurodyta gale šio skyriaus.

Kauno radijo stotis šį Nepriklausomybės paskelbimo aktą dar kurį laiką kartojo ir apie tai sužinojo ne tik Lietuva, bet Vokietija, Švedija ir visas pasaulis. Netrukus sukilėliai užėmė Parodos Aikštėje didžiulį ginklų sandėlį su apie 25.000 įvairiausių rūšies ginklais, kurie ir vėl su sanitarinės pagalbos automobiliais buvo išvežioti, neįtartinai Sovietų kareivių, po visą Kauną ir apginkluoti sukilėliai.

Stiprios kovos vyko birželio mėn. 23-25 d.d. Šančiuose ir Žaliakalny.

Pamažu Kaunas perėjo į sukilėlių rankas. Kaip to pasekmė, kad Sovietai išsprogdino Žaliąjį tiltą. Dėl Vytauto-Aleksoto tilto vyko kovos ir žuvo leit. J. Dženkaitis, bet tiltas nebuvo išgelbėtas. Vėliau paaiškėjo, kad šių dviejų tiltų išsprogdinimas buvo didelė laimė sukilėliams. Mat Suvalkijoje didžiulės raudonarmiečių masės turėjo žygiuoti per Kauną, bet dėl minėtų tiltų išsprogdinimo jie buvo priversti jį aplenkti ir vykti kitais keliais. Kai kurie Sovietų daliniai dar bandė keltis laiveliais per Nemuną, bet sukilėliai juos atmušė nuskandindami. Vilijampolės tiltą išgelbėjo sukilėlis Juozas Savulionis, nekreipdamas sprogdinimui paruoštos vielos, bet pats žuvo.

Birželio mėn. 24 d. atsirado sukilėliams didžiausias pavojus, nes prie Jonavos buvęs tankų dalinys gavo įsakymą atsiimti Kauną. Sukilėliai, panaudoję Kauno radijo stotį šaukėsi vokiečių pagalbos, pranešdami Sovietų dalinių vietovę. Ilgai neteko laukti ir vokiečių "štukos" užpuolė Sovietų tankus, pašalindami pavojų. Pačioms Kauno sukilėlių operacijoms vadovavo plk. Butkevičius.

## Sukilimas Vilniuje

Išgirdę vokiečių lėktuvų bombardavimus ir Molotovo kalbą apie prasiđėjusį karą, Vilniaus sukilimo pagrindininkai pradėjo organizuoti sukilimui prieš okupantą. Jam vadovaujamą vietą užėmė Vilniaus U-teto docentas St. Žakevičius, kaip sukilimo vadovas, ir Vytautas Rimkus, kaip sukilėlių teikėjas ir ryšininkas. Vytauto Rimkaus ir doc. St. Žakevičiaus sušauktas susirinkimas Vilniaus Universiteto viename pastate 23 birželio, pirmininkaujant doc. St. Žakevičiui, nutarė sukilimą pradėti tą pat dieną – birželio 23, 7 val. vakaro.

Nutartu laiku sukilėliai pradėjo periminėti vietos policijos nuovadas, o doc. Žakevičiaus paruoštas atsišaukimas LAF vardu Vilniaus gyventojams buvo platinamas mieste. Pačiame mieste be pavienių susišaudymų sukilėliai didesnių susirėmimų su Sovietų armija neturėjo. Auštant, sukilėliai iškelė tautinę vėliavą Gedimino kalne ir jau pirmieji vokiečių motorizuoti daliniai riedėjo Vilniaus gatvėmis. Sovietų armijos dalys, stovėjusios Vilniuje, pasitraukė skubiai iš miesto į rytus naktį, matomai bijodamiesi apsupimo. Vėliau buvo sudarytas Vilniaus miesto komitetas iš pirm. St. Žakevičiaus ir narių: V. Jurgučio, D. Gruodžio, J. Vaičiaus ir kitų.

Išgirdę Lietuvos gyventojai Kauno radijo pranešimą apie sukilimą ir Nepriklausomybės paskelbimą, sukilimo banga jau 23 d. birželio persimetė plačiai po visą Lietuvą, net tolimose Rokiškio-Zarasų apylinkėse. Be to, kovos su Sovietiniais daliniais vyko šiose vietovėse ir miestuose: Mūšis miškuose – tarp Liukuvos ir Pažvintinio, Vabalninko, Panevėžio, Kupiškio, Anykščių, Užpalių, Kamajų, Jūžintų, Dusetų, Saloko, Daugailių, Antaliepės, Zarasų, Obelių, Rokiškio ir daugelio kitų miestų ir kaimų apylinkėse, LAF suorganizuoto sukilimo su Sovietų okupantais. Bendrai laikoma, kad sukilime dalyvavo, 22 ir 27 birželio, apie 100.000 ginkluotų vyrų



Lietuvos Sukilimo 1941 m. dalyviai Kauno srities klubo susirinkime 18 2 1993 Karininkų ramovėj: prieky iš kairės Viktoras Ašmenskas — p-kas ir Damijonas Riauka, Kauno raj. p-kas

ir jų tarpe buvo kiek ir kitataučių, įskaitant net rusus. Sukilimas pareikalavo apie 2700 žuvusių aukų, 1500 kalėjimuose priešo nužudytų ir 4000 sužeistų. Laikinosios Vyriausybės p-kas J. Ambrazevičius štai ką pasakė apie šių aukų prasmę juos laidojant: Nebepirmas kartas šioje vietoje prasiveria duobės, kad priimtų kūnus tų, kurių kraujas reikalingas palaistyti Tautos laisvę... Tačiau niekad toji duobė nebuvo tokia didelė kaip šiandien. Tai rodo, kiek Lietuvos žemė yra ištroškusi laisvės... Pajaučiame šių gilių kapų akivaizdoje visos Tautos pasiryžimą gyventi per mirtį.

Ši J. Ambrazevičiaus laidotuvių kalbos ištrauka ir už laisvę kritusios aukos, kurios buvo didesnės, negu keturių metų nepriklausomybės kovose, atsako Maskvai ir jos tironams, kaip lietuvių Tauta "savanoriškai" įsijungė į brolišką tautų s-gą.

Man kalbantis 1992 m. Vilniuje su vienu jaunu istoriku, išgirdau jo įsitikinimą, kad 1941 m. sukilimas buvo nereikalingas, nes pareikalavo daug aukų ir nepasiekė savo tikslo... Jam priminiau, kad partizanai 1944-1952 taip pat tuo metu neatsisakė savo tikslo ir kad iš 188 JTO narių dauguma savo laisvę yra išsigiję tik per didžiules kraujo aukas. Net juokingai atrode, kad buv. JAV prezidentas Bušas primygtinai lietuviams ir kitoms Sovietų pavergtoms tautoms siūlė derybų keliu išgauti laisvę iš Gorbačiovo, visai pamiršdamas, kad ta pati JAV tapo nepriklausoma tik dėka suorganizuoto slapto sukilimo ir kruvinių kovų prieš Anglų imperiją. Šiaurės ir Pietų Amerikos tautos išnyko tik dėl to, kad nesugebėjo parodyti kovingo pasipriešinimo prieš Europos kolonialistus. Tas pats ištiko visą eilę Azijos ir Afrikos tautų. Tautinės laisvės išlaikymas reikalavo, reikalauja ir reikalaus aukų, nežiūrint kuriame laikotarpyje begyventume.

Dauguma sovietinių istorikų teigia, kad 1941 m. sukilimas buvo vokiečių inspiuruotas ir jo sudaryta vyriausybė esą tarnavusi vokiečių tikslams. Tai visai nei politiškai, nei istoriškai nepagrįstas mėginimas suniekinti šį tautos nepaprastai patriotišką ryžtą atgauti nepriklausomybę. Tai rodo visi aukščiau minėti LAF vykdomi Berlyne paruošiamieji darbai, tiek vėliau jo sudarytos Laikinosios vyriausybės veikla Lietuvoje bei jai platus pritarimas tautoje ir jos vokiečių uždarymas.

Vyriausybę, kuri privedė Lietuvą prie 1941 metų sukilimo ir Nepriklausomybės atstatymo, sudarė šie asmenys: pirm. K. Škirpa (buvo Berlyne internuotas) ir jo pareigas ėjo Švietimo Ministeris J. Ambrazevičius, Užsienių reikalų R. Skipitis, Krašto apsaugos gen. St. Raštikis, Vidaus reikalų J. Šlepetys, Finansų J. Matulionis, Žemės ūkio B. Vitkus, Teisingumo M. Mackevičius, Pramonės dr. A. Damušis, Darbo ir socialinės apsaugos J. Pajaujis, Sveikatos dr. K. Vencius, Savivaldybių Vyt. Žemkalis-Landsbergis, Susisiekimo inž. Novickis, Prekybos Pr. Vainauskas. Atrodo, kad toks ministerijų ilgas sąrašas buvo tam, kad norėta patenkinti labai plačią visų partijų koaliciją.

Pradžioje, kai kurie vokiečių kariniai komendantai nedarė didelių trukdymų Lietuvos vyriausybei. Pati vyriausybė turėjo tris pagrindinius tikslus: 1. pastatyti vokiečius prieš įvykusį faktą, kad Lietuva jau yra nepri-

klausoma ir pilnai tvarko visą kraštą, 2. galimai greičiau panaikinti įvestą Sovietinę tvarką ir 3. parodyti savo politikos pagrindus, liečiančius socialinį teisingumą, privatinės nuosavybės atstatymą ir asmenišką iniciatyvą, paremtą socialiniu teisingumu.

Tačiau, 1941 VII 21 Hitleris paskelbė politinį aktą, liečiantį Rytų politiką ir paskyrė A. von Rozenbergą ministru, Lohse valdytoju Ostlando ir dr. von Rentelną gen. Lietuvos Komisarų. Dabar jau galutinai paaikšėjo Vokietijos imperialistiniai tikslai. Laikinoji Lietuvos vyriausybė VIII 5 dar įteikė A. von Rentelnui raštą, bandantį išsiaiškinti savo teises, bet gavo atsakymą, kad Hitleris spęs Lietuvos reikalą po karo, o dabar yra sudaroma Lietuvos Taryba, kurios gen. Tarėju sutiko būti gen. Kubiliūnas. Tokiai padėčiai esant, Laikinoji vyriausybė rugpjūčio 5 d. susirinko posėdžiui ir apsvačiusi esamą padėtį, kad jai tauta buvo suteikusi ginti valstybę nepriklausomybę, bet nuo pat pradžių vokiečių valdžia darė kliūtis, įsteigė vokišką administracinę-civilinę valdymą, be teismo pradėjo naikinti tautines mažumas. Dr. A. von Rentelno pareiškimas nurodė, kad laikinasis vyriausybės darbas yra baigtas ir kad yra jo sudaryta TARYBA. Ši padėtis, Laikinosios vyriausybės darbą padarė neįmanomą ir Laikinoji vyriausybė konstatuoja, kad jos veikimas yra sustabdomas prieš jos valią. Apie tai J. Ambrazevičius įteikė dr. von Rentelnui raštą 9 VIII 1941 m. ir pranešė K. Škirpai internuotam Berlyne.

Panaudoti šaltiniai

Kazys Škirpa. Sukilimas, Lietuvių enciklopedija, pp. 166-179; Vytautas Rimkus. Lietuvių sukilimas Vilniuje 1941 m. N. E. Sūduvis. Vienų Vieni; Rezistencinis Archyvas "Atmintis"; S. Raštiko Atsiminimai; Joseph Pajaujūis-Javis Soviet Genocide in Lithuania; Raseinių raj. Politinių kalinių tremtinių partizanų klubas "Garsas" – Rezistencija Pietų Žemaitijoje //1992.

## TARDOMA LIETUVAITĖ

*Veža mane į kalėjimą  
Ir surišo man rankas:  
– Pasakyki, kur banditai,  
Nes užmušime tave.*

*Jie grasino, mane baidė,  
Bet aš nieko nebijau.  
Ašarėlė neriedėjo,  
Aš sėdėjau ir juokiaus.*

*O juos ėmė tokis pyktis,  
Jie pradėjo mane mušt.  
Atsakiau jam vieną žodį:  
– Pasitrauk, stribe, nesiusk.*

*– Gal ateis ir tau toks laikas,  
Tau užteks mūsų aukių,  
Nežudysi mūsų brolių  
Ir nerausi mums plaukų.*

## VIII. ATLANTO CHARTA

JAV prezidentas ir Didžiosios Britanijos ministras pirmininkas susitike nutarė paskelbti savo kraštų tam tikrus, bendrus tautinius politikos principus, kuriais jie remia savo viltis geresnei pasaulio ateičiai:

1. Jų kraštai nesiekia teritorinio ar kitokio išsiplėtimo.
2. Jų norai – nėra matyti pasikeitimus, kurie nesiderina su laisvai išrinktų žmonių norais, kuriuos tas liečia.
3. Jie pripažįsta teisę visiems žmonėms pasirinkti tokią valdžios santvarką, kurioje jie gyvens; ir jie norėtų matyti savo nepriklausomas valdžias atstatytas tokias, kurios buvo prievarta iš jų atimtos.
4. Jie mėgins su savo turimais išsipareigojimais siekti visų valstybių pasitenkinimo didelių ar mažų laimėtojų, ar pralaimėtojų priėjimo lygiomis į pasaulio prekybą ir prie žaliavų medžiagų, kurios yra reikalingos tolimesniai ūkiniam turėjimui.
5. Jie pageidauja įvesti pilną ūkišką bendravimą tarp visų tautų su tikslu užtikrinti visiems pagerintas darbo sąlygas, ūkinį teisingumą ir socialinį saugumą.
6. Po galutinio nacinės tironijos sunaikinimo jie nori matyti atstatytą taiką, kuri bus prieinama visoms tautoms, t.y. gyventi saugiai savo aplinkoj, kuri užtikrintų visose šalyse gyvenančių žmonių laisvę, be baimės dvasinę bei materialinę gerovę.
7. Tokia taika įgalins visus žmones keliauti jūromis ir vandenynais be kliūčių.
8. Jie tiki, kad visos pasaulio tautos dėl medžiaginių ir dvasinių priešasčių turi atsakyti nuo jėgos vartojimo, kadangi jokia ateities taika negalės egzistuoti, jeigu žemės, jūrų ir oro ginklavimasis bus tautų vykdomas, kurios graso ar gali grasinti užpuolimu už savo sienų. Jie neabejoja reikalingumu įsteigimo platesnės nuolatinės saugumo sistemos tautoms kaip būtinybės. Jie mielai remis visas praktines priemones, kuriomis sieks taikos. Mielai žmonės naikina ginklavimosi priemones.

1941 m. rugpjūčio 14 d. Franklynas D. Ruzveltas, Vinstonas Čerčilis. Čia reikia pažymėti, kad 1942 m. 01 01 d. prie šios Chartos paskelbtų principų prisijungė ir Sovietų Sąjunga, padėdama savo parašą.

### **Paskelbė rojų ant žemės — įsteigė pragarą**

Dabar reikia pažvelgti, kaip tą Chartą pasirašiusieji Ruzveltas ir Čerčilis ir jų sąjungininkas Stalinas bei jo politbiuras praktiškai ją įgyvendino.

Pirmas punktas reikalavo, kad karo vadai nesiektų teritorinių ir kitokių

padidininų. Karui pasibaigus, Sovietų teritorija nuo Minsko išėjo iki pat Elbės upės – Vakarų Europoj. Rytuose – iš Vladivostoko pasistūmėjo į Japonijos Kurilų salas ir Sachaliną. Anglai ir amerikiečiai rimto pasipriešinimo tam nerodė, o amerikiečiai netgi prašyte prašė, kad tik Sovietai stotų į karą prieš Japoniją. Galų gale Sovietai sutiko, pateikdami ilgą sąrašą "atlyginimo" (žiūrėti skyrių "Antras pasaulinis karas").

Baltijos valstybės, Lenkija, dėl kurios tas karas įvyko, nesutrukdė sueiti anglosaksams su dėde Juozu (uncle Joe), taip draugiškai Stalinas buvo vadinamas žinių tarnybų ir Vakarų vadų, į susitarimą.

Antruoju punktu Charta draudė valstybinių sienų pakeitimus prieš tų kraštų piliečių valią. Dėl šio nuostato taip pat didelio triukšmo nebuvo, nors prieškarinių valstybių sienų žemėlapių vargu būtų galima atpažinti, palyginus jį su pokariniu. Mat sienų pakeitimo kaltę nešė ant savo pečių Vokietija, Italija, Japonija ir jų mažesnieji sąjungininkai. Taigi, šio punkto laužymas buvo skaitomas teisėtu.

Trečias punktas skelbia visoms tautoms demokratiją, turint teisę pasirinkti norimą valdžią. Tačiau Stalinas visur įvedė "liaudies demokratiją" dar vadinamą, "proletariato diktatūra". Nors šis pavadinimas anglosaksams skambėjo ir labai karčiai, bet jie prarijo ir šią piliulę.

Ketvirtuoju iš eilės punktu Chartos autoriai davė pažadą sulyginti teises laimėtojų ir pralaimėtojų prekyboj ir žaliavų srityje. Kadangi didelė dalis tų tautų buvo po Sovietų jungu, tai jie šito ūkinio gerbūvio visai nepajuto.

Penktasis punktas siūlo pradėti ūkinį bendradarbiavimą tarp visų tautų. Tačiau Chartos autoriai ir ypač Čerčilis, turėjo žinoti, kad Vakarų nuo Sovietų Sąjungos skiria geležinė uždanga. Taigi, beprasmiška buvo apie tai ir rašyti.

Šeštuoju punktu Charta ir jos autoriai parodė visišką politinį tamsumą, rašydami kad sunaikinus nacizmą, bus galima sukurti ūkinį ir politinį rojų šioje žemėje. Šią nesąmonę viešai pasauliui skelbti yra atsakingas Čerčilis, kuris gerai pažino komunizmą, kad šalia nacizmo komunizmas yra dar gal didesnė pabaisa žmonijai. Vienas šeštadalys žemės rutulio buvo nusagstytas šimtais koncentracijos stovyklų. Visa šios imperijos administracija naudojo prieš savo piliečius nežmoniškai žiaurias priemones, įskaitant kankinimus. Ir rašyti pasauliui skirtą dokumentą, kad, sunaikinus nacizmą, bus galima sukurti visiems žmonėms visuose kraštuose laisvę be baimės! Čia buvo paskelbtas toks melas, kuris neturi sau lygaus istorijoje. Kokia laisvė be baimės viešpatavo po keletos dešimtmečių toje pačioje Amerikoje galima spręsti iš to, kad Amerikos prezidentas Reiganas buvo numatęs skirti šimtus milijardų dolerių sukurti taip vadinamą "žvaigždžių karo tinklą" virš Amerikos, su tikslu apsaugoti nuo Sovietų raketų puolimo. Tik pavergtų tautų kontrevoliucinė veikla privedė Sovietų Sąjungą prie subyrėjimo (žiūrėti skyrių Kas sukūrė ir kas sunaikino Sovietų Sąjungą).

Septintuoju punktu Ruzveltas ir Čerčilis bando guosti pasaulį savo me-

lais, kad po nacizmo sunaikinimo atsiradusi taika įgalins pasaulio žmoni-  
ją laisvai ne tik žemėje, bet ir jūromis be jokių trukdymų keliauti. Daug  
laukti nereikėjo, kai melas išlindo į viešumą – Stalinas JAV ir Anglijai,  
paskelbė Berlyno blokadą 1948 m. Štai tau ir judėjimo laisvė, sunaikinus  
nacizmą. Metus laiko amerikiečiai turėjo aprūpinti lėktuvais savo, anglų  
ir prancūzų karius ir apie 2 mln. vokiečių maistu ir kitais reikmenimis.

Aštuntuoju ir paskutiniuoju punktu Ruzveltas ir Čerčilis planavo įsteigti  
saugumo sistemą, kuri įgyvendintų nusiginklavimą ir taiką pasaulyje. Vė-  
liau jau su Stalinu sutarė ir 1944 m. net įsteigė Jungtinių Tautų Organiza-  
ciją (JTO). Stalinas tik apsidžiaugė šiuo projektu. Pagrindinė šios organi-  
zacijos valdymo sistema – vienuolika saugumo tarybos narių praktiškai  
valdo visą organizaciją. Visa eilę metų Maskva joje turėjo daugumą. Kari-  
nis skyrius JTO buvo daugelį metų Sovietų generolo rankose. Kas svar-  
biausia buvo Stalinui – įvesti penkiems "didesniems" Veto teisę: Sovietų  
Sajungai, JAV, Anglijai, Prancūzijai ir Kinijai. Sovietų Sąjunga tą teisę pa-  
naudojo virš šimto kartų. Kadangi šios organizacijos steigimas buvo susi-  
jęs su taikos ir laisvės tikslais, tai Sovietų ir kitų komunistinių kraštų atsto-  
vai ją panaudojo taip vadinamam, "Laisvinimo karų" organizavimui ir  
komunizmo plėtimui pasaulyje. Išskelti Lietuvos ar kitų pavergtų tautų  
reikalą JTO buvo praktiškai neįmanoma, nes Sovietai, "veto" teisę turin-  
tį, būtų užprotestavę.

Dabar dar reikia grįžti prie Atlanto Chartos, kuri turėjo ypatingą reikš-  
mę pokariniam Lietuvos gyvenimui. Tik paskelbus šia melu ir apgaule  
pripildytą deklaraciją, ji buvo labai plačiai pagarsinta per Londono, Švei-  
carijos ir kitas radijo stotis bei Lietuvos pogrindžio spaudą. Ši melaginga  
deklaracija skelbė laisvę, demokratiją, senų valstybinių sienų užtikrini-  
mą: mūsų tautos patriotai ir ypač pogrindžio spauda ir partizanų judėji-  
mai, dauguma tikėjo šios Chartos vilionėmis, pažadais iki kokių 1947 me-  
tų. Ir kaip galėjo jie netikėti, jeigu tokie pasaulio demokratai skelbia tokius  
nepaprastai aiškius pažadus ne tik lietuviams, bet visoms pasaulio tau-  
toms! Apie Ruzvelto-Čerčilio Atlanto Chartos įtaką mini beveik visi žy-  
mesnieji partizanų vadai: J. Daumantas-Lukša, Adolfas Ramanauskas-Va-  
nagas ir visa eilė kitų.

## **Vietoj taikos ir laisvės — virš 100 karų!**

Atlanto Chartos autoriai ir Jungtinių Tautų kūrėjai – Ruzveltas, Čerči-  
lis ir Stalinas kalbėjo, planavo ir rašė apie taiką ir laisvę, bet prisėjo virš  
100 tautinių, tarptautinių, mažų ir didelių karų metu 1945-1987 m. Apie  
pusė šių karų buvo planuojami, ginkluojami, finansuojami ir per JTO re-  
miami iš Maskvos ir Pekino. Žemiau patiekiamas šių kariaujančių daly-  
vių sąrašas anglų kalba.

## 100 of the many wars and conflicts since 1945-1987

Šis skaičius buvo 1987 m., šias eilutes rašant 1994 m. karų skaičius yra virš 120.

Panaudoti šaltiniai:

News Digest International 1991 Nr. 3.

Lietuvių enciklopedija T. 1, psl. 353 ir T. 3, psl. 481.

The plain truth, 1987, January psl. 13. 100 of the many wars and conflicts since 1945 m.

### 100 of the Many Wars and Conflicts Since 1945

- CHINA 1945-49
  - Nationalists vs. Communists
- INDO-CHINA 1945-54
  - France vs. Viet Minh
- INDONESIA 1945-47
  - Netherlands vs. guerrillas
- MALAYA 1945-54
  - Britain vs. Communists (CPM)
- GREECE 1946-49
  - Government vs. ELAS rebels
- INDIA 1947-49
  - Hindus vs. Moslems
- INDIA 1947-current
  - Government vs. separatists
- KASHMIR 1947-49
  - India vs. Pakistan
- 1ST ARAB/ISRAELI WAR 1948-49
  - Arabs vs. Israel
- BURMA 1948-current
  - Government vs. Communists (BCP) & Separatists (Shan, Karen and Kachin)
- PHILIPPINES 1948-52
  - Government vs. Huks
- NORTH YEMEN/SOUTH YEMEN 1950s-current
  - North Yemen vs. South Yemen
- KOREA 1950-53
  - UN & S. Korea vs. China & N. Korea
- TIBET 1950-59
  - Chinese vs. Tibetans
- KENYA 1952-53
  - Britain vs. Mau Mau
- ALGERIA 1954-62
  - France vs. guerrillas
- QUEMOY-MATSU 1954-58
  - Chinese Nationalists vs. Chinese Communists
- CYPRUS 1955-59
  - Britain vs. EOKA guerrillas
- SUDAN 1955-current
  - Arabs vs. Blacks
- HUNGARY 1956
  - Soviet Union vs. Hungarians
- SINAI/SUEZ 1956
  - Israel, Britain & France vs. Egypt
- CUBA 1958-59
  - Government vs. Castro guerrillas
- LEBANON 1958
  - U.S. & Government vs. guerrillas
- HIMALAYAS 1959-62
  - India vs. China
- LAOS 1959-75
  - Government & U.S. vs. Pathet Lao
- PORTUGUESE GUINEA 1959-74
  - Portugal vs. PAIGC guerrillas
- RWANDA-BURUNDI 1959-64
  - Watusi vs. Hutu
- VIETNAM 1959-75
  - U.S. & S. Vietnam vs. N. Vietnam & Viet-Cong
- SPAIN 1960s-current
  - Government vs. Basque separatists
- COLOMBIA 1960-current
  - Government vs. terrorists
- CONGO 1960-67
  - Government & U. N. vs. mutineers, secessionists and rebels
- VENEZUELA 1960-67
  - Government vs. terrorists & guerrillas
- ANGOLA 1961-76
  - Portugal vs. guerrillas
- CUBA 1961 (Bay of Pigs)
  - Government vs. Cuban refugees & U.S.
- GOA 1961
  - India vs. Portugal
- KUWAIT 1961
  - Britain vs. Iraq
- CUBA 1962 (Missile Crisis)
  - Soviet Union & Cuba vs. U.S.
- ETHIOPIA 1962-current
  - Government vs. Eritrean secessionists
- ETHIOPIA/SOMALIA 1962-current
  - Ethiopia vs. Somalia "Ogaden War"
- INDIA 1962
  - India vs. China
- WEST NEW GUINEA 1962
  - Netherlands vs. Indonesia
- YEMEN 1962-70
  - Royalists vs. Government & Egypt
- ALGERIA-MOROCCO 1963
  - Algeria vs. Morocco
- MALAYSIA 1963-65
  - Britain & Malaysia vs. Indonesia
- BRAZIL 1964-current
  - Government vs. guerrillas & terrorists
- MOZAMBIQUE 1964-75
  - Portugal vs. guerrillas
- OMAN 1964-76
  - Government vs. secessionists
- THAILAND 1964-current
  - Government vs. Communists (CPT)

ZANZIBAR 1964  
Blacks vs. Arabs  
CHAD 1965-current  
Government & France vs. guerrillas & Li-  
bya  
DOMINICAN REP. 1965  
Government, U.S. & OAS vs. rebels  
INDONESIA 1965-66  
Communists vs. Moslems & Government  
PAKIST AN-INDIA 1965  
Pakistan vs. India  
PERU 1965  
Government vs. rebels  
RHODESIA 1965-79  
Government vs. guerrillas  
NAMIBIA 1966-current  
South Africa vs. SWAPO guerrillas  
NIGERIA-BIAFRA 1966-70  
Government vs. secessionists  
2ND ARAB/ISRAELI WAR 1967  
Israel vs. Arabs "Six Day War"  
GUATEMALA 1967-current  
Government & right-wing groups vs. left-  
wing guerrillas and Mayan Indians  
CZECHOSLOVAKIA 1968  
Soviet Union vs. Czechoslovakia  
EL SALVADOR 1969  
Honduras vs. El Salvador "Soccer War"  
NORTHERN IRELAND 1969-current  
Catholics vs. Protestants  
HONDURAS 1970s-current  
Government vs. left-wing guerrillas  
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA 1970s-  
current  
Government vs. ANC guerrillas  
WEST-GERMANY 1970s-current  
Government vs. left-wing terrorists  
CAMBODIA 1970-75  
Republicans vs. Khmer Rouge  
GUATEMALA 1970-current  
Government vs. guerrillas  
GUINEA 1970  
Government vs. guerrillas  
ITALY 1970-current  
Government vs. left & right-wing guer-  
rillas  
BENGALI WAR 1971  
India & Bengalis vs. Pakistan  
PAKISTAN 1972-current  
Government vs. separatists  
PHILIPPINES 1972-current  
Government vs. Muslim MNLF & Com-  
munist NPA  
3RD ARAB/ISRAELI WAR 1973  
Israel vs. Egypt and Syria  
CHILE 1973  
Leftists vs. rightists  
CYPRIOT CIVIL WAR 1974  
Greeks vs. Turks & Turkey  
TURKEY 1974-current  
Government vs. left & right-wing sepa-  
ratists  
ANGOLA 1975-current  
Government vs. UNITA & other guerril-  
la factions  
EAST TIMOR 1975-current  
Indonesia vs. FRETELIN guerrillas  
LAOS 1975-current  
Government & Vietnam vs. NLF guerril-  
las  
LEBANESE CIVIL WAR 1975-current  
Christians vs. Muslims & PLO vs. Syria  
MALAYSIA 1975-current  
Government vs. Communists (CPM)  
WESTERN SAHARA 1975-current  
Morocco vs. Polisario Front guerrillas  
ARGENTINA 1976-current  
Government vs. left & right-wing guer-  
rillas  
SYRIA 1976-current  
Government vs. Sunni guerrillas  
EL SALVADOR 1977-current  
Government & right-wing groups vs. left-  
wing guerrillas  
ZAIRE 1977-78  
Government, France & Belgium vs. Ka-  
tangan separatists  
AFGHANISTAN 1978-current  
Soviet Union & Government vs. Islamic  
guerrillas  
IRAN 1978-79  
Government vs. Shiite fundamentalists  
MOZAMBIQUE 1978-current  
Government vs. MRM guerrillas  
CAMBODIA 1979-current  
Vietnam & Samrin government vs. Cam-  
bodian guerrilla factions  
IRAQ 1979-current  
Government vs. Separatist & Shiite gu-  
errillas  
SINO-VIET WAR 1979  
China vs. Vietnam  
IRAN/IRAQ WAR 1980-current  
Iraq vs. Iran  
PERU 1980-current  
Government vs. Maoist guerrillas  
ZIMBABWE 1980-current  
Government vs. guerrillas  
NICARAGUA 1981-current  
Government vs. right-wing guerrillas and  
Miskito Indians  
UGANDA 1981-current  
Government vs. guerrillas  
FALKLANDS 1982  
Britain vs. Argentina  
LEBANON 1982-current  
Israel vs. PLO, Syria & Lebanese factions:  
"4th Arab/Israeli War"  
GRENADA 1983  
U.S. & Caribbean nations vs. Grenada &  
Cuba  
All wars and conflicts listed chronologi-  
cally by year and alphabetically by country  
or geographic area  
The Plain Truth Jan. 1987

## IX. PLATAUS MASTO PARTIZANINĖS KOVOS

Čia nebus bandoma aprašyti partizanų kovų istorijos ir štai kodėl:

a) būtų neįmanoma ilgą ir svarbią tautos dramą aprašyti knygos skyriuje,  
b) apie tai jau parašyta visa eilė knygų ir šimtai straipsnių, kas užpildo šią spragą. Šią progą verta paminėti keletą knygų apie partizanus, kurių autoriai patys partizanai, kovų dalyviai: J. Daumantas "Partizanai už geležinės uždangos" ir Adolfas Ramanauskas (Vanagas) "Daugel krito sūnų"... Taip pat Lietuvos Politinių kalinių ir Tremtinių Sąjunga yra išleidusi dešimties dokumentines knygas, kurias ateityje bus leidžiamos ir toliau. N. E. Sūduvio "Vienu vieni", Kęstučio Girniaus "Partizanų kovos Lietuvoje", Juozo Daumanto (Lukšos) minėta knyga išversta į anglų kalbą: "Fighters for Freedom" ir Tremtinių Sąjungos knyga "Kovojanti Lietuva" (1944-1954 m.) su daugybe nuotraukų. Be to yra išleista atskiros knygos komunistų kankiniams paminėti: "Lietuviai tautininkai – komunistų kankiniai" 682 pavardės, "Ateitininkai komunistų kankiniai", 515 asmenys ir "Šauliai", 372. Redaguota pirmoji: A. Karolio, J. Prunskio ir M. Valiukėno. Antroji: L. Kerulio, P. Naručio ir J. Prunskio. Trečioji J. Prunskio.

Todėl šiame skyriuje bus kiek plačiau paliesti tie klausimai, kurie nepilnai buvo aprašyti minėtose knygose arba visai nepaliesti.

### Partizanavimo priežastys

Galima išskirti į dvi pagrindines partizanavimo priežastis: 1) tautos meilė, 2) padrąsinę tarptautiniai įvykiai.

1. Noras eiti į partizanavimą kilo dėl Tėvynės meilės arba patriotizmo-nacionalizmo. Nacionalizmą marksistai stengiasi sutapatinti su nacional-socializmu, kuris reiškia imperializmą, kaip ir marksizmas nieko bendro neturi su nacionalizmu, kuris netrokšta nei svetimų teritorijų, nei kitų tautų pavergimo. Žodis "nacionalizmas", kilęs iš lotynų kalbos ir reiškia "Tautiškumas".

a) Šis Tėvynės meilės jausmas buvo viena iš priežasčių, stojant savanoriais ginti Lietuvą dar 1918-1919 m. Lietuvių kalbos grožis, perduotas aušrininkų ir varpininkų bei garbinga kunigaikščių praeities istorija, žadino patriotizmą-nacionalizmą 1918-1919 metų savanoriams, o taip pat ir jaunajai kartai eiti į miškus partizanauti 1944-1952 m.,

b) 1918-1940 m. visose mokyklose įstaigose lietuvių kalbos ir ypač istorijos mokytojai naudojosi naujai atrastais šaltiniais Vokietijoje, Prancūzijoje ir Vatikane, kas dar labiau sustiprino tautoje nepriklausomybės ir valstybingumo meilę,

c) įvairios tautinės organizacijos, kaip šauliai, skautai, jaunlietuviai,

ateitininkai bei daugybė kitų auklėjo jaunąją kartą dirbti ir aukoti Tėvynės labui,

d) Kariuomenė, šalia grynai karinių uždavinių, atliko didelį auklėjamąjį darbą, įdiegdama savo pašaukties naujokams viską aukoti Tėvynės labui, reikalui esant net gyvybę,

e) Trėmimai buvo proga nuo jų išsisukusiems: nesant namuose, pakeitusiems gyvenamą adresą arba sužinant, kad esą sąrašė išvežimų, eiti į mišką, ieškoti prieglaudos pas partizanus,

f) Mobilizacija, Raudonajai Armijai grįžus į Lietuvą 1944 m., nenoras žūti dar vykstančiame kare, skatino stoti į partizanų eiles,

g) Šaukiamiesiems atvykti į NKVD būstinę buvo pavojus būti areštuotiems, todėl dalis jų geriau išjungė į partizanavimą.

## 2. Į partizanų kovas įsijungti gundė užsienio įvykiai

1941 m. JAV prezidentas ir Anglijos ministras-pirmininkas pasirašė Atlanto Chartą, kurioje buvo garantuota nekeisti sienų, karui pasibaigus (žiūrėk skyriuje "Atlanto Charta"). Vokiečių okupacijos metu Lietuvos pogrindžio spauda ir vėliau partizaninė spauda daug vilčių dėjo į šią Chartą, kurią vėliau net Stalinas buvo pasirašęs.

1945 m. 08 06 amerikiečiai išmeta pirmą atominę bombą į Japoniją. J. Daumantas tam reikalui savo knygoj paskiria atskirą skyrių "Atominė bomba partizanų džiaugsmui". 1946 m. Čerčilis JAV pasakė, taip vadina- mą, Fultono kalbą, kurioje jis labai puolė Sovietų Sąjungą už jos imperia- listinę politiką. Ši kalba buvo išgirsta partizanų ir teikianti jiems daug vil- čių. Be to, Čerčilis vieną kartą prisipažino, kad jie per Antrą pasaulinį karą ne tą "kiaulę paskerdė!" Bet jis pats dėjo visur savo parašus tai "kiaulei" skersti, o reikalingam skerdimui tikrąją "kiaulę" garsiai šėnavojo: Teherane, Jaltoje, Maskvoje ir Potsdame. (Žiūrėk skyrius Pavergtos tautos prakėkė Staliną, Vakarų valdovai jį šlovino!).

1948 m., laike Berlyno blokados, vėl lengviau atsiduso mūsų kraujuo- jantys partizanų pulkai deja veltui. Adolfas Ramanauskas-Vanagas – Dzūkijos partizanų vadas savo knygoje "Daugel krito sūnų"..., šitaip iš- reiškė Vakarų apgaulę Lietuvos partizanams: "Mes ir patys labai gerai supratome, jog esame per silpni, kad galėtume bolševizmui atsispirti. Vis dėlto, ne visi sutikome su tuo, kad mus kaip gyvulius vestų į skerdyklą. Mes nesvyruodami pasitikėjome tiesos pergale ir laisvojo Vakarų pasau- lio sąžine. Drąsiai stojome nelygion kovon todėl, kad net neabejojome, jog Laisvasis pasaulis, kuris didžiuojasi laisvės idealų branginimu, neleis bol- ševizmui – civilizacijos gėdai – plėstis ir įsiviešpatauti Pabaltijo kra- štuose ir net Rytų Europoje."

"Mes tikėjome, kad kovodami išlaikysime kelerius metus ir savo gin- klutąsias pajėgas, nepalaužiama lietuvių tautos valia sujungsime su Lais- vojo pasaulio tvirtu nusistatymu ir jėga tam, kad XX amžiaus civilizacijos gėda būtų visiems laikams nušluota nuo viso žemės rutulio paviršiaus...

Bet išėjo kitaip. Laisvės kovoje pavergtosios tautos paliko vienišos. Gin- dami laisvę ir nepriklausomybę, kovodami su Laisvojo pasaulio kultūros

ir civilizacijos priešų, susilaukėme žiauresnio likimo negu anuo metu didvyriškoji suomių tauta. Mes pasitikėjome pažadais, bet buvome apvilti...

Išėjo taip, kad šiandien dar vis tebekartojamais Vakarų pasaulio gražiais pažadais jau mažai kas betiki...

Ačiū, ponai! Gal tik jūs esate patenkinti savo žodžiais ir tuo, kad ant garbingai kovojusių ir jau žuvusių tautos kapų iškelsite laisvės vėliavą... Viena jau dabar aišku, kad per tą jūsų neryžtingumą ir delsimą lietuvių tautai, bolševizmas padarė baisių žaizdų ir nemažą jos dalį sunaikino, išvežė Sibiran ar pūdo kalėjimuose, pasmerkęs lėtai mirčiai...

Lietuvių tauta nuo bolševizmo nukentėjo labiausiai, nes ji iš Pabaltijo kraštų parodė jam patį didžiausią pasipriešinimą. Tai rodo patirtos aukos ir net pačių didžiųjų Kremliaus valdovų užuominos". (Čia reikia suprasti Suslovo šūkį: Bus Lietuva, bet be lietuvių).

Šių Ramanausko žodžių teisingumą liudija "Atlanto Chartos" skyrius šioje knygoje. Čia suminėtos partizanavimo priežastys buvo pagrindinės, buvo jų dar ir daugiau, bet jos turėjo mažesnę reikšmę.

## **Partizanų kovų tikslai**

Pagrindinis tikslas buvo – prarastos nepriklausomybės atstatymas. Kaip jau minėta Ribentropo-Molotovo Pakto skyriuje, Lietuva nepriklausomybę prarado pasekmėje dviejų Europos didžiųjų imperialistinių jėgų slaptame susitarime. Taip vadinamas demokratinis Vakarų pasaulis Atlanto Chartos dokumente ir pavieniais jų vadų pareiškimais, pradėjo karą su tikslu atstatyti senas Europos valstybių sienas: kaip anksčiau minėtas, Dzūkijos partizanų vado A. Ramanausko pareiškimas rodo, jog Lietuvos partizanai išėjo į kovą su Sovietų Sąjunga tik laikinam laikotarpiui, kol Vakarų pasaulis įgyvendins savo duotus dokumentinius pažadus. Tačiau Vakarų demokratinis pasaulis, vietoje įvykdytų pažadų, išdavė Lietuvą ir kitas Rytų Europos tautas.

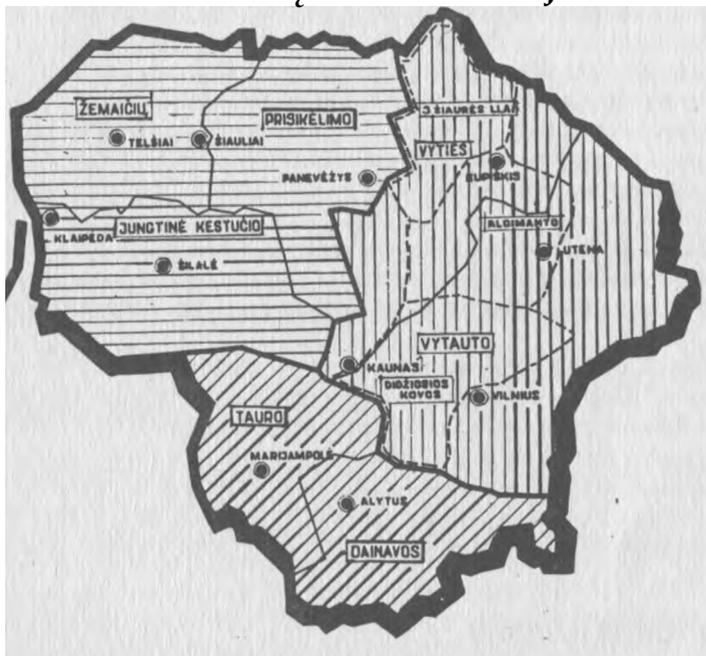
Vesdami kovas su okupantu, partizanai pirmoje eilėje stengėsi apsaugoti Lietuvą nuo surusavimo-kolonizacijos.

## **Tauro apygardos vadovybė nutaria**

### **"išvietinti" rusišką koloniją prie Pilviškių**

Suvalkijoje, prie Pilviškių, buvo įsteigtas kolchozas į kurį jungtis ūkininkai nenorėjo. Jis buvo pavadintas "Aušrotai". Dauguma tos apylinkės gyventojų, vengiančių stoti į kolchozą komunistinė valdžia ištrėmė į Sibirą, o jų sodybas kolonizavo su specialiai parinktu, penkiolika partinių rusų šeimų pagalba. Tauro apygardos vadovybė nustatė, kad šiame "Aušrotų" kolchoze yra apie 35 gerai ginkluoti rusų vyrai. Balsavimo keliu partizanų vadovybė nutarė šią rusų koloniją išvietinti, pirmiausia pasiūlant rusams grįžti iš kur jie yra atvykę ir jeigu jie nepaklus, jėga juos išvaryti.

# LIETUVOS PARTIZANŲ APYGARDŲ DISLOKACIJA



Stora linija pažymėtos sričių ribos.

Plona – apygardų ribos.

Punktyrine – nustojusių veikti apygardų ribos.

Šiam nutarimui įgyvendinti buvo paruošti atitinkami atsisaukimai lietuvių ir rusų kalbomis, kuriuose Lietuvos partizanų vadovybė įsakė per vieną mėnesį išsikraustyti iš Lietuvos ribų visiems naujai atkeltiesiems ar atsikėlusiems rusų kolonistams, įsakymas nelietė tų rusų, kurių veikla nebuvo žalinga lietuvių tautai. Besipriešinant partizanų įsakymams, buvo žadamos jau gerai pažįstamos partizanų baudmės. Savo keliu, partizanai pasiruošė vykdyti išduotą nutarimą 12 II 1947 m. Kad nukreiptų MGB dėmesį nuo "Aušrotų" kolchozo ir porą dienų prieš kolchozo puolimą partizanai apsupo "Antanavo" spirito varyklą ir visa esamą "skystimą" mašinomis išsivežė...Sekančias kelias dienas MGB daliniai siautė po Kazlų Rūdos miškus, ieškodami partizanų pagrobto spirito. Dabar, partizanai, būdami labiau saugūs, vadovaujami Žalgirio rinktinės vado Šturmo, apie 70 partizanų pradėjo rusų "išvietinimo" operaciją kolonizuotose Pilskių apylinkėse. Čia seka ištrauka iš J. Daumanto knygos:

"Sutemus, vieni partizanai dviejų kilometrų atstumu nuo kolchozo užtvėrė kulkosvaidžiais kelius, o kiti, pasidalinę aštuoniomis grupėmis, priartėjo ir apsupo numatytas vietas. Sutartu laiku pradėjo pulti. Visi turėjo tikslą, su kuo mažiau kraujo nuginkluoti rusus ir įbauginti, kad rytojaus dieną jie pasitrauktų ne tik iš šito kolchozo, bet ir iš Lietuvos, tačiau bolševikai, kaip ir buvo galima laukti, visur pradėjo priešintis, šaudydami pro langus, ir nesileisdami į jokias kalbas su partizanais. Tada jau nei partizanai nesigailėjo lietuviškos ugnies. Šis receptas pagelbėjo. Vieni iškeltomis rankomis kapituliavo. Kiek ilgiau teko užgaišti, kol buvo paimti mūriniai namai, iš kurių bolševikai gynėsi kulkosvaidžiais. Su visais besipriešinančiais apsidirbę, partizanai pilnas pakeles prisėjo atsišaukimų ir pasitraukė".

Nereikėjo laukti nei mėnesio – sekančią dieną kolonizatoriai susikrovę į vežimus savo mantą, o žuvusius į raudonus karstus ir išvažiavo rytų kryptimi, pasiklausdami vietinių gyventojų – kur saugesnis kelias į Rusiją?...

Visai Lietuvai gerai žinomas buvo N. Suslovo šūkis: "Lietuva bus be lietuvių!" Deja šis bolševikų ideologas gerokai apsiriko, nežiūrint visų įvestų naikavimo priemonių prieš lietuvių tautą. Lietuvių tauta turėjo 80% lietuvių savo respublikoje, t.y. didesnę procentą negu rusai savo Rusijos Federacinėje Respublikoje. Šis rezultatas iš dalies buvo atsiektas ir partizanine veikla, būtent anksčiau paminėtu žygdarbiu, nes po šio įvykio bolševikai nevykdė panašios kolonizacijos, kaip prie Pilviškių "Aušrotų" kolchoze.

## **Partizanai saugojo ištremtųjų turtą**

Pasitaikydavo atvejų, kad ištremtųjų sodyba, su visu kilnojamu ir nekilnojamu turtu, pasilikdavo be priežiūros nesąžiningų žmonių vagystei. Todėl partizanai bandydavo tokią sodybą laikinai apsaugoti nuo vagišių ir bolševikų ir pranešti apie tai išvežtųjų giminėms. Tam reikalui buvo išleista partizanų instrukcija, nurodanti neliesti tuščių sodybų turto be išvežtųjų giminių leidimo, nes partizanai apie tą turtą pranešdavo giminėms. Štai ištrauka iš J. Daumanto knygos:

"Antai Geležinio Vilko Dešinės kuopos kovotojas, pastebėjęs, kad jo tėviškės sodyba jau yra pradėta ardyti, užminavo vartus, kluoną, pirkią ir maniežą. Po kelių dienų atvažiavo su vežimais keliolika rusų į šią sodybą "malkų parsivežti". Tačiau nepavyko: keliant vartus, sprogo porą prieš-tankinių minų ir užmušė kėlusįjį vartus, arklius ir sužeidė dar du rusus vežime... Po kelių savaičių, matyt, kitas rusų dalinys, užmiršęs ankstyvesnius savo draugų nuotykius, Jungo "tėviškėje", vėl įsibrovė pro vartus ir, matyt, norėjo pavogti maniežą ir parduoti kitiems ūkininkams. Tačiau pradant judinti, sprogo paruoštos minos, šį kartą paklodamos du rusus..."

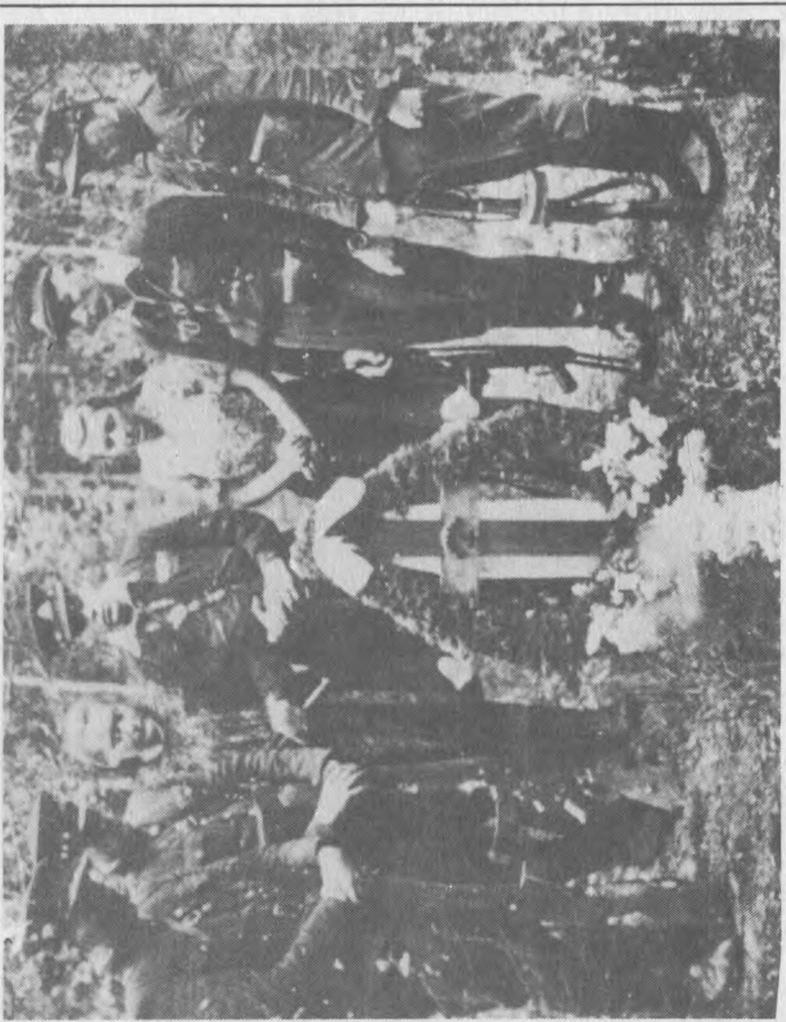
## **Partizanai nutaria uždrausti gaminti ir vartoti naminę degtinę**

Su Sovietų atsiradimu Lietuvoje nepaprastai išplito girtuokliavimas ir naminės degtinės gamyba, kuri yra daug žalingesnė sveikatai, negu valstybės priežiūroj gaminta. Tačiau ir valstybinės degtinės vartojimas plačiai buvo naudojamas partizanų tarpe, kas sukeldavo nemažai nesantaikos, apsileidimo tarnyboj ir nereikalingų nuostolių. 1966 balandžio mėn. Tauro Apygardos "Geležinio Vilko" rinktinės vadas išleido du įsakymus: a) draudžiantį gaminti naminę degtinę ir b) draudžiantį įsakymą partizanams vartoti svaiginamuosius gėrimus. Nors tai buvo vien Tauro-Suvalkijos apygardos patvarkymai, bet ir kiti daliniai, jų vadovybės pasekė Tauro pavyzdžiu. Tačiau sekant praktiškai partizanų gyvenimą, pasirodė, kad šie įsakymai ne pilnai buvo daugelyje partizanų dalinių įgyvendinti ir daug dėl alkoholizmo partizanų judėjimas nukentėjo. Apie tai byloja visa eilė susilpnėjusių iš A. Ramanausko ir J. Daumanto knygu.

## **Partizanų spauda**

Spauda sudarė vieną iš svarbesnių partizanų tikslų. Lietuva ir kitos pavergtos tautos buvo atskirtos nuo pasaulio geležine uždanga ir gyveno tautų kalėjime. Sovietų gyventojai neturėjo teisės žinoti ne tik apie politinius įvykius, kas dedasi imperijoje nuo Vladivostoko iki Baltijos kranto, bet net ir apie technines nelaimes. Bolševikinėj valstybėj "nebuvo" traukinių susidurimų, lėktuvų nukritimų, fabriku gaisrų ir sprogimų bei kitokių svarbių nelaimių. Net Černobylio atominis sprogimas Vakarų išgarbinto "glasnost" autoriaus ir Nobelio taikos laureato, buvo praneštas tik po trijų dienų ir tai padaryti Gorbačiovą privertė atviras Švedijos pranešimas apie Černobylio nelaimę.

Tokiom sąlygom esant, lietuvių tautai buvo labai naudinga turėti patikimą žinių šaltinį, taip reikalingą tautai, kurį parūpino partizanų vadovybės. Darbas buvo nepaprastai sunkus, kadangi partizanų tarpe buvo mažai prityusių žurnalistų ir spaudoje patikimų asmenų. Taip pat trūko spausdinimo priemonių, darbas vyko miške – bunkeryje, kurį kiekvienu momentu galėjo užpulti MGB daliniai. Štai mažas vaizdelis apie šį sunkų ir pasiaukojantį darbą iš J. Daumanto knygos: "Spausdinome rotatoriumi. Viskas buvo atliekama mažame bunkerėlyje, miške. Grubo rankos (suspask nuo šalčio) tiek prie rašomos mašinėlės, tiek prie graviūrų, tiek prie spausdinimo. Darbas truko tris dienas. Prieš mus gulėjo 900 egzempliorių "Laisvės žvalgo" ir apie 1400 atsišaukimų bei karikatūrų". Čia kalbama apie Tauro Apygardos organo spausdinimą. Taip pat ne lengvesnė pareiga buvo spaudos išplatinimas, susijęs su įvairiais pavojais. Tačiau, nežiūrint viso to, spauda būdavo išplatinama sėkmingai, nes tautos dauguma rėmė partizanus, ėjo su jais kartu prieš pavergėją. Ištrauka iš J. Daumanto



Suvalkijos-Tauro Apygardos partizanai. Nuotrauka iš Laisvės kovų archyvo Nr. 9.

knygos apie partizanų spaudos platinimą Tauro apygardoje byloja: "Spaudos platinimas, pagal iš aukščiau gautas instrukcijas, buvo vykdomas dviem būdais: vienas būdas – tai pačių partizanų, naktimis lipdant višesnėse, dažniau žmonių aptinkamose vietose, o antras – panaudojant tą patį bolševikinės administracijos aparatą. Provincijoje tai buvo atliekama per apylinkių pirmininkus. Dažnas iš jų buvo partizanų įpareigotas, kad kiekvienas jo žinioje esantis gyventojas tikrai spaudą pasiektų. Vieni tai atlikdavo, dėdami savo turimus tarybinius antspaudus ant partizanų spaudos ir paskui ją paleisdami per kaimą krivulės tvarka, kiti gi, daugiau pataikaujantieji bolševikams, privalėjo patys eiti per kaimus ir pas kiek-

vieną ūkininką perskaityti". Šis Tauro Apygardos spaudos platinimo būdas rodo, kokią nepaprastą politinę įtaką ir jėgą partizanai turėjo bolševikinėj administracijoje, kurią sudarė gerai jai patikimi žmonės, nors pasitaikė ir išimčių. Spauda rūpinosi ne vien apygardos vadovybės bet ir rinktinės bei smulkesni padaliniai, kur buvo galimybė ją paruošti. Tai vyko plačiu mastu visoje Lietuvoje, kur tik gyvavo didesnis partizanų skaičius. Vieni iš svarbesnių klausimų spaudoje buvo apsisaugojimas nuo surusėjimo, perspėjimai dėl išvežimų, patarimai dėl prievartinio sukolchozinimo, griežti išpėjimai Sovietų šnipams, sribams ir prievarta jų tapusiems agentams, bei viena kita žinutė liečianti Vakarų politiką. Daug partizaninės spaudos leidinių yra žuvę, bet čia minimi išlikę, svarbesnę rolę tautoje vaidinę spaudos leidiniai: Kova – leido BDPS, Aukuras – leido Dainavos X-jo dalinio štabas, Aukštaičių kova – Lietuvos Laisvės Armijos Vytauto štabas, Mylėk Tėvynę – Merkio Rinktinės štabas, Laisvės Talka – Lietuvos Laisvės Armijos I-ji Liūto Rinktinė, Lietuvos Varpas – Lietuvos A. Apygardos štabas, Laisvės Rytas – Lietuvos Partizanų I-os Grupės štabas, Kovos keliu – Tauro Apygardos partizanai, kuris vėliau buvo pakeistas į Laisvės Žvalgą, Už Tėvų žemę – Lietuvos Partizanų N. Grupės štabas, Partizanas – LLK Pietų Lietuvos srities organas, Laisvės Varpas – Jungtinė Kęstučio Apygarda, Prisikėlimo Ugnis – Prisikėlimo Apygarda, Žalioji Giria – Didžiosios Kovos rinktinė A. Apygardoj, Girios Balsas – Marijampolės apskr. partizanai, Alio – Raseinių-Šiluvos partizanai, Svobodnoje slovo – A. Apygarda laikraštis rusų kalba ir daug daugiau mažesnių ir trumpalaikių leidinių.

## **Partizanavimo silpnybės: neturėjimas žinių apie karo vedimą ir kt.**

Prieš pradėdamas rašyti šį skyrių, užklausu prieškarinę Lietuvos karo mokyklą baigusį karininką: ar prieškarinėje Lietuvos karo mokykloje buvo dėstoma būsimiems Lietuvos karininkams partizaninio karo principai ir taktika? Atsakymas buvo trumpas – toks dalykas dėstomas nebuvo. Aš tai supratau, studijuodamas 1944-1952 metų kovas, kur aiškiai matėsi karinės strategijos trūkumai, ir tai patvirtino minėtas karininkas.

Didžiausia atsakomybė dėl būsimų Lietuvos karininkų partizaninio karo principų ir taktikos neapmokymo gula ant 1920-1940 m. Lietuvos generallinių štabų karo vadų ir karo ministerių pečių. Dar romėnai vedė partizaninius karus su ispanais, vokiečiais ir škotais, gyvenančiais Šiaurės Anglijoje ir todėl romėnams pilnai nepavyko minėtos giminės kontroliuoti. Žymūs partizaniniai karai vyko naujaisiais amžiais, kariaujant vokiečiams su prancūzais ir vokiečiams tarpusavy naudojant stiprias partizanų jėgas 1618-1648 ir 1756-1763 m. karuose. Rusai plačiai panaudojo partizanus Napoleono karo metu, o lietuviai daugelyje vietovių kaip partizanai kovojo Žemaitijoje 1918-1919 m. vadovaujami brolių P. ir A. Plechavičių. Be

to partizanai stipriai pasireiškė Lenkijos pasieny prie Perlojos ir kitose Lietuvos vietovėse: Jonišky, Radvilišky, Siesiškyje, Šiauliuose, Pasvalyje, Raseiniuose. Turint prieš akis šią tarptautinę ir lietuvišką partizanavimo istoriją, mūsų tautos kariniai strategai turėjo būti kariškos strategijos beraiščiai, neįtraukdami šios partizanavimo strategijos apmokymo būsimiems karininkams.

Partizaninės karo taktikos apmokymas 1920-1940 m. būtų padėjęs išgelbėti tūkstančius gyvybių partizaninėse kovose prieš Sovietų NKVD divizijas. J. Daumanto knygoje yra daugybė puslapių tokiais skyrių užvardinimais: Žemaitkiemio kautynės, Nepavykęs Šilavoto puolimas, Budininkų kautynės, Degimų kautynės, Šakių kautynės, Daugirdiškių kautynės, Alsininkų kautynės, Pasiruošimas Šilavoto puolimui, Margininkų kautynės, Paverkinių kautynės, Kalniškių mūšis, Žiemkelio kautynės, Gerčių kautynės ir dar daug kitų mūšių. Panaši partizanų taktika yra aprašyta Ramanausko knygoje apie klaidingas partizanines kovos strategijas Dzūkijos A. Apygardoj. "Merkinės miestelio puolimas", tai vienas ryškiausių klaidingos partizaninės strategijos pavyzdžių. Dzūkijos apygardoje NKVD nužudė bataliono vadą šerną ir du partizanus. Knygos autorius Ramanauskas, norėdamas "atsilyginti" priešui, siūlo pulti Merkinės miestą. Pasitarimas vyko Apygardos vado Kazimieraičio štabe-bunkeryje ir Kazimieraitis, kaip Apygardos vadas ir pulkininkas, sutiko su planu pulti Merkinę ir davė Ramanauskui, kaip plano vykdytojui, "naudingų" patarimų. Adolfas Ramanauskas ir Merkinės puolimo vadas taip tą puolimą įvertina: "Daug kas išėjo kitaip. Aš pats tokioms kautynėms vadovavau pirmą kartą, o partizanams, netarnavusiems kariuomenėj ir pirmą kartą dalyvavusiems mūšyje, vadovauti nelengva. Kadangi iš pradžių viskas sekėsi gerai, tai vyrai miestely jautėsi ne kaip kautynių lauke, o kone kaip atlaiduose. Vieni šeiminkavo valsčiuje, kiti – policijoje, tretį, apsukę kokį namą iš visų pusių, stovėdami šaudė į jį. Labai daug buvo šaudoma be taikinio. Dar gerai, kad savas savo nenušovė..." Tai šis puolimas įvyko 15 12 1945, jau metams praėjus po partizanavimo pradžios ir šiame Merkinės puolime dalyvavo apie 70 vyrų ir apie 40 jų žuvo. Be abejo, ne visi tačiau ir iš šių aprašymų ryškėja daugumos partizanų vadų visiškasis nežinojimas partizaninio karo principų. Juo labiau tenka nustebti, kad net partizanų A. Apygardos vadas ir kariuomenės pulkininkas, be jokios abejonės, sutiko vykdyti tokį savizudišką planą. Čia ir vėl norisi jį kiek pateisinti, kaip visų partizanų mylimą vadą, kadangi jis ir visi Lietuvos karininkai visiškai nebuvo mokomi partizaninio karo strategijos ir vadovavimo. Pagrindinis partizaninio karo reikalavimas yra tas, kad karinė operacija būtų trumpalaikė, Lietuvos sąlygoms V -1 val., su iš anksto numatytu saugiu pasitraukimu. Daugeliu atvejų partizanų vadai, kaip iš jų atsiminimų aiškėja, šio reikalavimo nesilaikė. Taip pat visiškai klaidinga taktika buvo pulti bažnytkaimius, miestelius ir net didesnius miestus. Kokia prasmė, jeigu miestelis, kad ir toji Merkinė būtų pilnai užimta, jeigu jos nėra jėgos ilgą laiką išlaikyti. Ši miestelių puolimo partizaninė politika

1944-1946 m. ir iššaukė Suslovą atgabenti dvi NKVD divizijas į Lietuvą kovai su partizanais.

Ne Centralizacija, bet partizaninio karo vadų geras paruošimas turėjo būti pirmoj vietoj. Susikūrus Suvalkijos, Dzūkijos, Žemaitijos ir Rytų Lietuvos partizanų apygardoms, atsirado noras ir reikalas sukurti vieningą kovos organizaciją. Į šį vienybės centralizacijos reikalą buvo įdėta nepaprastai daug pastangų ir laiko, ir pagaliau KGB pavyko "išsodinti" į vadovaujančių partizanų tarpą savo šnipą J. Markulį-Erelį, kuris vykdė partizanų naikinamąjį darbą. Įdomu, kad ilgalaikėj, aštuonių metų partizaninės kovos eigoje, nekilo klausimas suruošti partizaninių vadų apmokymo kursas. Ramanauskas-Vanagas prisipažino, kad dėl kariškų žinių trūkumo, puolimų, mūsų, kautynių metu krisdavo daug brangių sūnų gyvybių...

Priimant dėmesiu aukščiau minėtus davinius pasiūniau laišką Krašto apsaugos mokyklos viršininkui Vilniuje užklaudamas kokie dalykai yra dėstomi dabar jau atsikūrusioje naujoje kariškoje mokykloje, kurios viršininko Z. Kulio raštas čia pridedamas.

### **Gerb. p. P. Kedy,**

Su malonumu pranešama Jums, kad Krašto apsaugos mokyklos kariūnai mokosi šių dalykų: bendrosios taktikos, specialiosios taktikos, ginkluotės ir šaudybos, kovos technikos, technikos eksploatavimo pagrindų, apsaugos nuo naikinimo priemonių, mūsų inžinerinio aprūpinimo, intendantinio aprūpinimo, ryšių, karo topografijos, Lietuvos istorijos, psichologijos ir pedagogikos, ekonomikos, filosofijos, etikos ir estetikos, politologijos, vienos iš užsienio kalbų (anglų, vokiečių, prancūzų), kalbos kultūros, religijos istorijos, fizinio parengimo, statutų, rikiuotės.

Z. Kulyš

Su pagarba L.K.R. mokyklos viršininkas

Kaip matome ir dabartinėje mokykloje šis dalykas apie partizaninį karą visai nedėstomas...

Iš ilgesnio susirašinėjimo su viršininku Z. Kuliu paaiškėjo, kad naujam dėstomam dalykui įtraukti yra ilga eilė formalumų ir net priešininkų. Štai, Aldonai Svirbutavičiūtei, pasikalbėjimo metu, Nacionalinio saugumo komiteto narys Kęstutis Gaška trumpai drūtai pareiškė: "Partizaninio karo metas – praeityje. Dabar mes privalome turėti gyvybinę sistemą, o ne atskirus išmėtytus padalinius..." Matosi, kad K. Gaška žingsnis į žingsnį žygiuoja gen. Raštikio ir Vitkausko pėdomis, nes ir anie du generolai buvo "užmiršę" 1919-1920 m. partizaninius karus ir kūrė "gyvybinę sistemą" ir, kai gavo Lenkijos ir Sovietų ultimatumus, abudu pakėlė rankas už kapituliaciją... nežiūrint sukurtos "gyvybinės sistemos". Kai tuo tarpu Lietuvos partizanai išlaikė kovos frontą savo atskirais būreliais prieš Sovietų divizijas 8 metus!

## Išdavimai — partizanizmo vėžys

Perskaičius minėtas knygas apie Lietuvos partizanavimą 1944-1952 m. yra vis dėlto sunku nuspręsti, dėl kokios priežasties žuvo daugiau partizanų: ar vykdant tiesiogines karines operacijas, ar pasekmėje įvairiausių išdavimo būdų! Tai visai neslepia patys partizanų vadai savo atsiminimuose, bet gal dar daugiau jų paaiškėja iš gen. majoro S. K. Vaigausko-Spalio Revoliucijos, Raudonosios vėliavos ordinu apdovanoto F. Dzeržinskio Vardo Aukštosios TSRS KGB mokyklos auklėtinio, parašytos knygutės apie "Lietuvių nacionalistų kenkėjišką veiklą ir kovą su ja". Maskva, 1986. Ištraukos iš šios knygutės sekančiame puslapy.

Dzūkijos partizanų vadas A. Ramanauskas šitaip rašo apie šnipus ir išdavystes: "Šia proga noriu pabrėžti, kad tautos išgamų ir šnipų naikinimo klausimas visuomet buvo pats opiausias, nemaloniausias, sunkiai išsprendžiamas, atsakingiausias, bet vis dėlto jokių būdu neišvengiamas. Priešas šnipus labiausiai vertina, nes tik jų išdavikiška veikla padėjo jam tiek daug nukauti partizanų, tiek daug areštuoti, tiek daug Lietuvos sūnų ir dukrų kalėjimuose pūdyti ar Sibiro krašte lėta mirtimi marinti. Šnipas yra daug pavojingesnis už atvirą priešą, nes jis dažniau veikia ten, kur jo nesitikima. Pavojingiausi yra atsargūs, gudrūs šnipai, priešų užverbuoti iš tų, kurie kadaise veidmainiškai vaizdavo esą taurūs lietuviai ir todėl jau iš ankščiau buvo įsigiję kitų lietuvių pasitikėjimą... Ir bus dar daug atsitikimų, kad didžiausias niekšas, kuris dabar užsimaskavęs šnipinėja, ateities nepriklausomoje Lietuvoje vaizduos save buvus didžiausiu patriotu, drąsiai kovojusiu su priešų okupacijos metais... Partizanams prieš siautėjimo žala nebūtų buvusi tokia didelė, jeigu apie partizanų buvimo vietą nebūtų buvę iš anksto šnipų pranešta. Šnipas yra pats bjauriausias tautos išgama..." Šis Adolfo Ramanausko pareiškimas rodo, kokią pragaištingą rolę partizaninėj kovoj vaidino šnipai-išdavikai. Jis taip pat nuspėjo, kokį vaidmenį išdavikai vaidins būsimoje "Nepriklausomoje Lietuvoje!" Toliau Adolfas Ramanauskas atmeta bolševikinės lietuviškos administracijos kaltinimus apie tai, kad partizanai terorizavo gyventojus bei neteisingai su jais elgėsi. Buvo išleisti Apygardų vadovybės raštiški nurodymai, kaip su įtartinais reikia elgtis, kaip praveisti apklausą liudininkų ir suimtųjų ir tik po to daryti sprendimus. Reikia atsižvelgti ir į tai, kad partizanai gyveno bunkeriuose, daboklių ir kalėjimų neturėjo, todėl ir sprendimai buvo daromi skubotai. Todėl, suprantama, galėjo pasitaikyti ir netikslumų, ar kartais net asmeniškumų. Vienok ir šiuo atveju, esant skundams dėl neteisingos eilinių partizanų veiklos, būdavo pravedami tardymai ir vykdomi karo lauko teismai. Šiuo klausimu, A. Ramanauskas savo knygoje rašo: "Už tokius nusizengimus man pačiam teko surengti karo lauko teismą partizanams: Gedužiui, Jurginiui, Riešutui bei jo draugui Tėveliui, Ūseliui ir Studentui. Jie už tokius nusikaltimus ir dar kai kuriuos kitus nusizengimus buvo nuteisti mirti." Tokie karo lauko teismai buvo visose partizaninėse Apygardose ir partizanai, nesilaikę nustatytos teisi-

nes tvarkos buvo baudžiami. Buvo įvairių kaltinimų partizanų adresu dėl jų neteisingos veiklos. Pvz.: apylinkėje gyveno rami, padori šeima, kuri su visais stengėsi būti geruoju, bet, žiūrėk, vieną naktį, atėję partizanai sušaudė vieną tos šeimos narį. Partizanų vadovybė turėjo pakankamai daviinių, kad tas "ramios ir geros šeimos narys" buvo KGB agentas. Valdžios aparato nariai ir spauda juodina ir kaltina partizanus. Buvo iš KGB veiklos ir kitokių jos suorganizuotų kruvinių apkaltinimų. KGB paveda strībams sušaudyti visai nekaltą šeimą ir kaltę suverčia partizanams. Šie bolševikiniai, nusikalstami metodai kartodavosi be galo.

## **Dabar bent trumpai dirstelėkime, ką sako Dzeržinskio v. mokyklos auklėtinis gen. majoras G. K. Vaigauskas apie partizanus**

Kaip KGB susiranda agentus ir lietuvius, gyvenančius užsienyje, ir iš jų susirašinėjimo nustato įtartinus asmenis Sovietinėje Lietuvoje. Lietuvos KGB organai naudojo ir tebenaudoja tokius agentūrinio įsiskverbimo būdus: Valstybės saugumo agentų, kaip bėglių, išvykimas domino reakcines emigracijos vadeivas, valstybės saugumo organų siuntimas į emigracinius centrus iš legendinių nacionalistinių grupių, neva veikiančių Lietuvos TSR viduje (šiuos du būdus Lietuvos TSR KGB ypač aktyviai naudojo pirmaisiais pokario metais ir nacionalistinio pagrindžio, t.y. (partizanavimo J.P.K.) respublikos teritorijoje egzistavimo metu".

## **Kaip Deksnys patenka į KGB tinklus**

Marytės – tai žvaigždės kino filmuose ir špionaže. 1946 m. vasarą Deksnui ir Stankevičiui pavyko prasiskverbti pro "Geležinę uždangą" su tikslu užmegzti ryšį su partizanais. Neilgai trukus, jam pavyko susitikti su Tauro Apygardos vienu iš vadų Baltūsiu. Toliau Vaigauskas rašo: "Be to jis ieškojo asmenų, kurie savo antitarybinės veiklos patirtimi ir autoritetu tarp kitų nacionalistų galėtų būti naudingi sukuriant vieningą pagrindinį centrą ir vadovauti jam. Šiuos Deksnio bandymus Saugumo organai sužinojo iš agento Marytės, artimai bendradarbiavusios su vienu iš gaujų vadeivų... Siekiant perimti anglų ir amerikiečių žvalgybų ir ginkluoto nacionalistinio pagrindžio Lietuvoje ryšių kanalą, įvykdyta kombinacija, pakišant Deksnui Saugumo organų agentą Noreiką, kuris prisistatė kaip nacionalistinės grupės "Vienybė", tariamai veikusios Vilniuje, vadovas. Agentas Noreika (vienas aukštosios mokyklos mokslinis darbuotojas, iki užverbavimo buvęs "Vyriausio" LLA štabo nariu) buvo drąsus ir ryžtingas žmogus, gerai orientavosi sudėtingose situacijose. Jį puikiai pažinojo kai kurie lietuvių nacionalistų centrų veikėjai. Todėl čekistai tikėjosi, kad "na-

cionalistas" Noreika bus atradimas banditų vadeivoms ir sudomins emigrantus iš užsienio. Ši kombinacija buvo įgyvendinta per agentą Marytę, kuri saugumo organų nurodymu pranešė pažįstamam gaujos vadovui, kad palaiko ryšį su "nacionalistine Vilniaus inteligentų grupe".

Tauro Apygardos partizanų vadovybė ir Deksnys kviečia KGB atstovą Noreiką, kaip "Nacionalistinės Vilniaus inteligentų grupės vadą", į pasitarimą. Pasitarime Noreika sugeba įtikinti, kaip Tauro Apygardos vadus, taip ir svečių Deksnį iš Vakarų, kad jis esąs patikimas partizanų atstovas.

## **KGB organizuoja partizanų centrą Vilniuje**

Apie tai Vaigauskas štai ką rašo:

"Toliau Noreika suorganizavo Deksniumi ir keletui banditų vadeivų kecionę į Vilnių, kur jie buvo apgyvendinti KGB agentų butuose, kuriuose buvo pasiklausymo technika. Šiuose butuose įvyko susitikimas su tariamųjų gaujų vadovais, t.p. KGB agentais. Viename gaujų vadeivų pasitarime Deksnys paskelbė apie vadinamojo "Vyriausiojo Lietuvos atkūrimo komiteto" sukūrimą. Komiteto pirmininku paskirtas Noreika. Deksnį, jam pačiam reikalaujant pripažino šio "centro" atstovu užsienyje. Noreika, tapęs šio komiteto vadovu, sugebėjo tinkamai paveikti Deksnį ir banditų vadeivas. Deksnys, veikiamas Noreikos, pripažino ginkluotos kovos su Tarybų valdžia Lietuvoje neperspektyvumą, sutiko užbaigti banditinio pagrindžio teroristinę veiklą ir iškelė idėją apie perėjimą prie pasyvios kovos taktikos. Su šia idėja sutiko ir kai kurie banditų vadeivos.

Valstybės saugumo organai per savo agentus ėmė aktyviai lenkti nacionalistines gaujas atsisakyti aktyvios teroristinės veiklos. Laikydamas savo misiją Lietuvoje baigta, Deksnys ėmė ruoštis išvažiavimui. Atsižvelgdami į Deksnio požiūrį į nacionalistų ginkluotą kovą pasikeitimą, taip pat jo neigiamą požiūrį į VLIKo lyderius krikščionius demokratų, agitavusius už aktyvią banditinio pagrindžio teroristinę kovą, saugumo organai Deksnio, "suformuoto" "Vyriausio Lietuvos atkūrimo komiteto" atstovo, iškėlusio "naują pasyvios kovos taktiką", grįžimą į užsienį nutarė panaudoti nesantaikos tarp VLIKo vadeivų ir šalininkų gilinimui, tuo užkertant kelią priešiškomis žvalgyboms aktyvizuoti ginkluotą pagrindį Lietuvijoje.

Buvo manoma siųsti KGB agentus į užsienio emigrantinius centrus bei anglų žvalgybą, panaudojant Deksnį jam to nežinant (V temnuju). Nelegaliai išvažiavęs iš Lietuvos, Deksnys ėmė piršti naują "pasyvios kovos taktiką" emigrantų nacionalistinių komitetų vadeivoms, suaktyvino kontaktus su anglų, amerikiečių ir švedų žvalgybų atstovais bei latvių ir estų nacionalistinės emigracijos lyderiais. Jam dalyvaujant, anglų žvalgyba parinko ir paruošė grupę šnipų permetimui į Pabaltijos teritoriją.

Norėdami sučiupti šnipus, permestus į Baltijos pakrantę, Lietuvos TSR

valstybės saugumo organai panaudojo iš anksto paruoštas ir kontroliuojamas persiuntimo priemones bei priėmimo punktus. Dalis sučiuptų agentų perverbavus buvo panaudoti operatyviniuose žaidimuose, kurie buvo taip profesionaliai paruošti, kad priešininko spectarnybos ilgą laiką nežinojo apie savo veiksmų pasekmes ir toliau tęsė šį darbą. Pvz., apakinta "pasi-sekimo" siunčiant į Lietuvą agentus, anglų žvalgyba atidarė specialią mokyklą lietuvių, latvių ir estų šnipams-teroristams ruošti. (Jai vadovauti ir ardomosioms akcijoms Pabaltijyje įgyvendinti anglų spectarnybos sukūrė padalinį, kurio vadovu buvo pulkininkas Mak-Kibinas – patyręs žvalgas, pradėjęs savo antitarybinę veiklą netrukus po spalio revoliucijos).

Kai kurių operatyvinių žaidimų metu Lietuvos TSR čekistai savo veiklą koordinavo su kitų socialistinių Pabaltijo respublikų KGB darbuotojais. 1952 m. balandžio pradžioje kartu su Latvijos TSR KGB organais už kordono buvo išvestas agentas Šilaitis, buvęs lietuvių buržuazinės armijos papulkininkis, kurio asmenybė galėjo sudominti anglų žvalgybą ir emigrantinių nacionalistinių centrų vadovus. Savo buvimo Anglijoje metu Šilaitis susitikinėjo su vadovaujančiais anglų ir amerikiečių žvalgybų darbuotojais, ir jų išlaikomais Pabaltijo nacionalistų vadeivomis. Vėliau Šilaitis sėkmingai įvykdė savo uždavinius: susipažino su anglų žvalgybos veiklos formomis ir metodais; lankydamas paskaitas žvalgų mokykloje išsiaiškino asmenis, kurie buvo ruošiami permetimui į Lietuvą; išsiaiškino kai kuriuos anglų žvalgybos planus, pagal kuriuos ardomosiose akcijose prieš TSRS buvo ketinama panaudoti lietuvių nacionalistų pogrindį.

Operatyvinio žaidimo metu priešininkui buvo pateikiama dezinformacija, diskredituojanti VLIKą prieš užsienio žvalgybas ir didinanti nesantą tarp VLIKo ir kitų centrų vadeivų.

Sėkmingai baigus eilę operatyvinių žaidimų su priešininku, valstybės saugumo organams pavyko paraližuoti anglų, amerikiečių ir švedų žvalgybų veiksmus, kur respublikos nacionalistinis pogrindis buvo naudojamas diversinėje ir kitoje ardomojoje veikloje prieš TSRS. Šešerius metus užsienio žvalgybos ėjo klaidingu keliu, tuščiai naudodamos savo jėgas ir priemones. Virš 20 priešų spectarnybų agentų buvo išvesti iš rikiuotės, atimtas didelis kiekis ardomųjų techninių priemonių, ginklų ir materialinių vertybių. Meistriškas priešo dezinformavimas pagilino skilimą tarp lietuvių antitarybinės emigracijos vadeivų ir sustiprino tarpusavio nesutarimus. Apskritai nacionalistų ryšių su užsieniu kanalo perėmimas, agentūrinis įsiskverbimas į jų užsienio centrus, sėkmingi operatyviniai žaidimai leido valstybės saugumo organams suduoti juntamą smūgį ir išorės priešui, ir ginkluotam nacionalistiniam pogrindžiui respublikoje (vien kombinacijos infiltruojant Noreiką ir kitus agentus į banditinius štabus ir užsienio struktūras saugumo organams padėjo sutrukdyti Lietuvoje sukurti vadovavimo ginkluotam pogrindžiui centrą, per trumpą laiką sučiupti ir likviduoti daugiau kaip 500 ginkluotų gaujų narių), sužlugdyti anglų ir amerikiečių žvalgybų ketinimus inspiruoti respublikoje banditinio pogrindžio sukilimą, kurio tikslas – nuversti Tarybų valdžią".

## **Įžanga į J. Lukšos išdavimą ir jo žuvimą**

Vaigauskas rašo: "1949 m. rudenį, vykdydami gaujos vadeivos Gegužio užduotį, du jo gaujos nariai perėjo Tarybų Sąjungos-Lenkijos sieną, norėdami per Lenkijos teritoriją nusigauti iki Stokholmo, kur turėjo susitikti su lietuvių antitarybinės emigracijos lyderiu Sidzikausku, anglų žvalgybos agentu. Sulaukiant šiuos banditus Lenkijoje, vienas buvo užmuštas, o kitas sužeistas ir paguldytas į ligoninę. Tardyme jis atvirai papasakojo, kieno užduotimi, pas ką ir kokių tikslu vyko į Stokholmą, paminėjo asmenis, gyvenusius Gdanske, turėjusius padėti persikelti į Švediją ir atgal. Kartu su lenkų draugais Lietuvos TSR saugumo darbuotojai užverbavo šį banditą, Broniaus slapyvardė, ir, panaudodami jiems nežinant (v temnuju) išvardintus asmenis Gdanske, suorganizavo susirašinėjimą su vadeiva Gegužiu.

Susirašinėjant pavyko įtikinti Gegužį, kad Bronius sąžiningai vykdo jam patikėtą misiją užsienyje ir ketina grįžti į Lietuvą ne anksčiau kaip po metų su Sidzikausko "atstovais".

Prieš grįždamas į Lietuvą, Bronius nusiuntė Gegužiui laišką, kuriuo pranešė, kad atvyks su dviem Sidzikausko "atstovais" lydimas keturių "sargybinių" ir prašė pranešti susitikimo vietą ir laiką ("atstovai" ir "apsauga" – agentūrinė-kovinė grupė). Atsakomajame laiške Gegužis pranešė susitikimo laiką ir vietą, kur Bronius atvyko drauge su agentais-smogikais ir po keleto valandų susitiko su 6 banditais, atsiųstais Gegužio. Per 3 dienas agentūrinė-kovinė grupė atskleidė kelių gaujų slėptuves, o pasakui dalyvavo likviduojant Gegužį ir jo gaują.

1950 m. rudenį į Lietuvos TSR teritoriją amerikiečių žvalgyba permetė 3 šnipų grupę, kuriai vadovavo Lukša.

Beieškant Lukšos grupės, kuri slėpėsi vienoje iš gaujų, radijo kontržvalgybinė tarnyba užpelengavo rajoną, iš kurio buvo palaikomas šnipų ryšys su žvalgybos centru. Čekistinė-karinė operacija buvo nesėkminga – šnipai paspruko.

Iš anksčiau perimtų ir iššifruotų radiogramų paaiškėjo, kad Lukša laukia, kad jo "šeimininkai" permestų į Lietuvos teritoriją dar vieną šnipų grupę. Be to, Lukšos paieškos metu buvo areštuotas amerikiečių žvalgybos atstovas Kukauskas, kuris gerai pažinojo Lukšą ir buvo gavęs žvalgybinę užduotį sužinoti jo likimą ir užmegzti su juo ryšį.

Dėl to Lukšos ir jo bendrininkų suėmimui buvo nutarta netoli nuo galimos jų slėptuvės dislokuoti tariamą gaują-agentų-smogikų grupę, perrengtą amerikiečių agentais – parašutininkais. Buvo tikimasi, kad banditų ryšininkai, susitikę su "amerikiečių parašutininkais", praneš apie juos vadeivoms, pažinojusiems Lukšą.

Pirmajam kontaktui buvo pasirinktas buožė Maščinskas, žinomas kaip aktyvus gaujų rėmėjas. Į jo namus agentai atėjo naktį. Maščinskas ir jo žmona patikėjo agentų-smogikų pasakojimu ir ėmėsi jiems rengti susitikimą su banditais. Vėliau, pasinaudojant banditų ryšininkais, agentų gru-



Partizano Juozo Lukšos grupė, 1950 m. spalio 3 d. grįžusi iš Vakarų. Iš kairės: K. Širvyys (Sakalas), J. Lukša (Skirmantas), B. Trumpys (Rytis). Nuotrauka iš knygos *Nenugalimoji LIETUVA*.

pei pavyko pradėti susirašinėjimą su gauja, kurioje slėpėsi Lukša.

Viename iš atsakomųjų laiškų Lukša, neatskleisdamas savęs, patikrindamas iškėlė tokius klausimus, į kuriuos atsakyti galėjo tik tas, kas mokėsi kartu su juo amerikiečių žvalgybos mokykloje. Tai sudarė tam tikrų sunkumų, bet buvo nutarta juos įveikti panaudojant tuo metu jau perverbųotą amerikiečių žvalgybos agentą Kukauską. Buvo organizuotas Kukausko susitikimas su gaujos vadeiva, per kurį buvo susirašinėjama su Lukša. Netrukus Lukša sutiko susitikti su "parašiutininkais". Vykdamas į susitikimo vietą, jis pastebėjo pasalą ir, prasidėjus susišaudymui, buvo užmuštas.

Apskritai agentūrinės-kovinės grupės buvo naudojamos prieš ginkluotas gaujas aktyviai ir sėkmingai (pakanka pasakyti, kad per keturis 1951 m. mėnesius su agentūrinių grupių pagalba buvo likviduoti 62 banditai, jų tarpe 25 vadeivos)".

Vaigausko pateikti daviniai apie J. Deksnį turi dalį tiesos. Deksnys buvo įtrauktas į KGB tinklą. Deksnio politika nevesti kovos su sovietų kariuomenėmis, bet pereiti į pasyvų pogrindį, sutapo su KGB politika. Deksnio prašymas gauti "krašto įgaliojimus" kaip Vyriausiojo Lietuvos Atkūrimo Komiteto (VLAK) atstovo Vakaruose, vadovauti Lietuvos išlaisvinimui, pilnai tiko KGB interesams, nes tas reiškė skilimą "Vyriausiam Lietuvos Išlaisvinimo Komitete (VLIK). Vadinasi, per Deksnio apsilankymą Vilniuje KGB štabe pavyko sukurti partizaninį Centrą" Vilniuje, vadovaujamą jų agento Noreikos. Savo keliu, Noreika įgaliojo būti Deksnį "Vyriausiojo Lietuvos Atkūrimo Komiteto" atstovu Vakaruose, skaldyti ten prieškomunistines jėgas.

## **J. Lukša vyksta į KGB įsteigtą**

### **"Vyriausią partizanų štabą" ir gauna paaukštinimą**

J. Daumantas – J. Lukša savo knygoje apie šį įvykį taip rašo:

Iškeliavus Daunorui, (Deksnys iš Vakarų – J.P.K.) gavau ir aš kvietimą vykti su Tautvydu į Vilnių. Turėjau atlikti ryšium su Daunoro ir Lokio atvykimu kai kurių išpareigojimų prie besikuriančio partizanų vyriausiojo štabo...

Vyriausiojo ginkluotų partizanų štabo sukomplektavimas buvo numatytas sudaryti kooptuojant darbuotojus iš visų apygardų. Be to, išsiaiškinius visą eilę organizacinių reikalų, turėjo būti su apygardomis nustatyti patenkinami ryšiai. Pirmuosius kai kurių apygardų atstovų nutarimus turėjo patvirtinti pasitarimuose nedalyvavusios apygardos. Ir tik tokie nutarimai buvo numatyti vykdyti.

Lygia greta kiekviena apygarda turėjo paskirti savo atstovus į politinį komitetą. Dalyvaujant vyriausiojo partizanų štabo karinės kolegijos nariams ir politinio komiteto atstovams, buvo ruošiamas statusas.

Spalio mėnesį karinės kolegijos narių tarpe jau buvo Jungt. Kęstučio ir A. apygardos atstovai.

Nuo lapkričio mėnesio pirmos dienos aš buvau paskirtas vyriausiojo partizanų štabo viršininko pulkininko Vyčio adjutantu".

1947 m. vasarą, Pietų Vokietijos lietuvių studentų būrelis pasikvietė J. Deksnį, kaip laimingai nuvykusį ir grįžusį iš "krašto", papasakoti savo išgyvenimus. Jis daugiausia kalbėjo apie žiaurias partizanų kovas, kuriose žūsta daug nekaltų žmonių ir apie savo parsivežtus "krašto" įgaliojimus vadovauti kovai už Lietuvos išlaisvinimą. Mat Deksnys išdėstė studentams, kad (VLIK) yra likučiai tik buvusių partijų, kurių dabar "krašte" nėra, o jis gavęs iš krašto kovotojų įgaliojimus. Po jo apie 30 min. kalbos visi studentai buvo gerokai nustebę. Po "momento tylos" aš, vis dėl to, ryžausi prieštarauti: a) lietuviai partizanai veda teisėtą karą su okupantu ir kiekviename kare žūsta ir visai nekaltų žmonių, b) Deksnio parsivežti "krašto" įgaliojimai vadovauti politinei pabėgėlių veiklai suskaldys ir taip

nelabai vieningas tautiečių eiles: "Deksnys atmetė abu mano jam pateiktus prieštaravimus, kaip nepilnai suprantančio "dabartinę padėtį" krašte ir Vakaruose. Tuo pat metu J. Deksnys man padarė "abejotino kovotojo" įspūdį. Vėliau jis sugrįžo į Sovietų Sąjungą, tuo pačiu prisipažindamas buvęs jai "savas".

Kai dėl lietuvių, latvių ir estų sugaudymo, apmokytą Vakarų saugumo ir išmetamų Baltų teritorijose, Vaigauskas per daug garbės ir nuopelnų teikia lietuvių agentui Šilaičiui ir kt. panašioms parsidavėliams. Dėl šių pabaltiečių, apmokytų Vakarų saugumo, išmetamų Lietuvoj, Latvijoje ir Estijoje ir tuojau jų sugaunamų, didžiausi nuopelnai tenka anglų saugumo agentui K. Phylbiui (K. Phylby), buvusiam Anglijos Užsienio Saugumo skyriaus viršininkui kartu dirbusiam KGB. K. Phylbis taip pat palaikė nuolatinį ryšį su JAV ir Prancūzijos užsienio skyriaus saugumais. Šių trijų valstybių užsienio saugumo skyriai bendradarbiavo prieš Sovietų Sąjungą (kas liečia jų veiklą). Taigi K. Phylbis žinojo JAV, Anglijos ir Prancūzijos planus – kada, kur ir kokie partizanai bus išmetami. Jis apie tai pranešdavo Maskvos KGB ir dažniausiai jie pakliūdavo į KGB nagus ir tik retais atvejais pavykdavo arešto išvengti, kaip tai pavyzdžiui pavyko J. Daumantui-Lukšai, bet nepasisekė Kukauskui. Kukauskas buvo sugautas ir prisidėjo prie J. Lukšos išdavimo.

Daugiausia tokie "dvigubi" agentai kaip K. Phylbis, baigia savo amžių kalėjime, nuteisti už valstybinių paslapčių išdavimą. Bet K. Phylbis sugėbėjo to išvengti: pastebėjęs, kad apie jo veiklą yra įtarimų, prisidėjęs portfelį slaptų dokumentų, jis pabėgo per Prancūziją į Maskvą, kur parašė savo atsiminimus ir prieš keletą metų mirė. G. K. Vaigauskas savo 92 puslapių knygutėje dėsto okupacinės jėgos karinių organizacijų apgaulę, smurtą, melą, "naikinimą" ir kitas draudžiamas priemones okupanto užimtoje teritorijoje pagal 1949 m. Ženevos konvenciją. Deja, jis nedrįsta prisipažinti ir skaudžių pralaimėjimų ir nuostolių 8-rių metų kovoje su Lietuvos partizanais. Štai tik keliolika Sovietų karinių dalinių, patirtų nuostolių žmonėmis, lyginant su partizanų nuostoliais, kurie paminėti J. Daumanto knygoje: "Žemaitkiemio kautynėse žuvo 27 bolševikai, 3 partizanai (5 sužeisti). Rūdininkų kautynėse žuvo apie 100 bolševikų, p. 6; Palių kautynėse žuvo apie 200 bolševikų, p. 17; Daugsiagirės kovoje žuvo visi enkavedistai be partizanų nuostolių; Alsininkų kautynėse b. 23, p. 5; Paverkniuose, kur 79 partiz. kovėsi prieš diviziją, bolševikų žuvo 94, o partizanų tik 11; Žiemkelio (prie Veiverių) kautynėse, kur 47 partizanai kovėsi su 300 enkavedistų, partizanų žuvo 16; Gerčių (prie Kazlų Rūdos), kur kovėsi 150 partizanų su 2000 enkavedistų, žuvo 33 partizanai ir 200 enkavedistų; Raišupio kaime (Marijampolės ap.) žuvo 6 partizanai ir 67 enkavedistai". G. K. Vaigauskas nei vieno šių NKVD nuostolių visai nemini. Kremlius nustebo dėl tokio didelio partizanų pasipriešinimo, todėl pasiuntė net Politbiuro narį Suslovą Lietuvos partizaninę veiklą prižiūrėti.

Kaip KGB išprievartavo sugautus partizanus ir kitus žmones naikinti laisvės kovotojus, Vaigauskas rašo: "Žilvičio parodymai buvo patikrinti.

Jie pasitvirtino, ir Žilvitis buvo užverbuotas. Bet prieš įtraukiant jį į agentūrinę-operatyvinę grupę "banditams" likviduoti, buvo pasiruošta patikrinti Žilvičio elgesį klausymo technikos pagalba tuo metu, kai jis susitikęs su buvusiais pagalbininkais... Kontrolė gavo duomenis apie tai, kad Žilvitis elgėsi pagal numatytą elgesio liniją. Vėliau, dalyvaujant Žilvičiui, buvo sučiupta daugelis gaujų, kurias jis sugebėjo išsikviesti į susitikimą... Įtariamai ryšiai su banditais asmenų namuose buvo patikrinami užmaskuota klausymo kontrolės technika. Tos technikos panaudojimas leido gauti duomenis apie banditų slėptuves, judėjimą ir ketinimus... Tarp šios gaujos pagalbininkų buvo vado patikėtinis Petrauskas, kurį Baublys ne kartą buvo įžeidęs. Operatyviniai darbuotojai užmezgė ryšį su Petrausku, sumaniai jam tą priminė ir per keletą susitikimų sugebėjo pažadinti tokį prieššikumą Baubliui, kad jis sutiko slapta bendradarbiauti ir pareikšti norą padėti kovoti su "banditais"... 1949 11 2 naktį į buvusio Lazdijų apskrities valsčiaus KGB skyrių savo noru atvyko vienas gaujos vado pavaduotojas Tigras. Patikėjęs kovos su tarybų valdžia neperspektyvumu ir nebeenorėdamas daugiau dalyvauti plėšimuose ir žudynėse, Tigras likvidavo savo vadeivą ir atvyko prisipažinti ir išreikšti norą padėti kovoti su "Banditais". Tą pačią naktį, dalyvaujant Tigrui, buvo likviduoti 4 banditai... Buvo nemaža atvejų, kai išaiškinti ryšinininkai nebuvo suimami, o panaudojami gaujų likvidavimo operacijose, jiems patiems to nežinant. Taip per agentą Miką buvo panaudota ryšinininkė Balkutė. Patikėjusi, kad agentas yra kito junginio gaujos narys, Balkutė savo iniciatyva atvedė agentūrinei-karinei KGB grupei 6 banditus, kuriuos pavyko sunaikinti."

Čia suminėta tik maža dalis prievartinės ir vieno kito niekšo-išdaviko informacijos KGB organizacijai, kuri sudavė naikinanti smūgį ne tik Laisvės Kovotojų veiklai, bet ir jų kovos egzistencijai. Kartu reikia pabrėžti, kad į gen. majoro Vaigausko pristatytą medžiagą reikia žiūrėti labai kritiškai, kaip ir į jo paruoštą knygutę, nes jei paminėti atvejai ir turi dalį tiesos, tai jie būtinai yra "pagražinti" ir perdėti KGB naudai ir pačio Vaigausko KGB parsidavusiai plunksnai.

## **Partizaninių kovų išvados**

1. Kai kurie sovietiniai istorikai kaltina partizanizmą, sukėlusį masinius lietuvių išvežimus. Šis partizanų kaltinimas neturi jokio istorinio pagrindo. Pirmieji Maskvos valdovų išvežimų planai Lietuvai, Latvijai ir Estijai buvo paruošti tik spėjus tas respublikas okupuoti dar 1939 m. Nr. 001223. Šiuo planu buvo numatyta departuoti visą "antitarybinį" elementą, arba dar vadinamus liaudies priešais. Toliau, jau pagal Maskvos nurodymus, buvo paruoštas ir to "antitarybinio" elemento smulkus sąrašas: a) visų nekomunistinių partijų nariai, ūkininkų ir kultūrinių organizacijų nariai, b) visi buvę valstybės aukšti pareigūnai, kariuomenės bei teismų, c) visi, dalyvavę kovoje už Lietuvos nepriklausomybę ir prieš Sovietinę Lietuvą (1918-1919), d) visi studentiškių organizacijų nariai, e) visi, buvę pagerbtieji, žemvaldžiai, prekybininkai, verslininkai, krautuvnininkai, vieš-

bučių savininkai, f) visi asmenys, išmesti iš komunistų partijos už antipartinius nusikaltimus, g) visi pabėgėliai, emigrantai bei politinių pabėgėlių giminės, h) kunigai bei aktyvūs tikybinių organizacijų nariai, i) buvę "Raudonojo Kryžiaus" organizacijos nariai ir lenkų pabėgėliai, j) užsienio firmų atstovai, darbdaviai bei buvę užsienio atstovybių darbuotojai, firmų ir bendrovių darbuotojai, k) žmonės, turėję ryšius su užsienio kraštais, įskaitant pašto ženklų rinkėjus bei esperantininkus. Štai koks išvardintų "liaudies priešų" sąrašas. Partizanai šiame sąrašė neminimi, nors jų Raudonosios Armijos užimtose Lietuvos vietovėse buvo 1918-1919 m. Kad partizanavimas nėra išvežimų kaltininkas, svarbiausias įrodymas yra vienas iš didžiausių išvežimų, įvykęs 1940 m. birželio 14-15 d.d., pareikalavęs daugiau kaip 30.000 aukų. Jis vyko Lietuvoje tuo metu, kai prieš bolševikinę valdžią partizanai nebuvo iššovę nei vieno šūvio! Peršasi išvada, kad tie sovietiniai istorikai, kurie bandė įrodyti, kad partizanizmas sukėlė išvežimus, nebuvo susipažinę net su sovietine išvežimų istorija. Išvežimai būtų vykę, net jei partizanavimo ir nebūtų buvę, nes pagal Markso-Lenino politinę liniją "liaudies priešus" reikėjo sunaikinti, o juk ne visi "liaudies priešai" ėjo į partizanus: vadinasi Marksizmas be vežimų negalėjo apsieiti.

2. Partizaninės kovos, trukusios virš aštuonerių metų, parodė begalinę lietuvių tautos Tėvynės meilę, patriotizmą-nacionalizmą. Šios kovos pagimdė būsimus pogrindžio judėjimus ir atskirų asmenų kovingus pasireiškimus prieš komunizmą (smulkmenas žiūrėk skyriuje "Kas sukūrė Sovietų Sąjungą ir kas ją sunaikino").

3. Lietuvos partizanines kovas stipriai rėmė tautos dauguma. Tas pademonstravo visam pasauliui komunizmo, kaip valdžios, niekingumą ir jo okupacijos neteisėtumą.

4. "Kad ir koks būtų jūsų atsakymas, kariuomenė rytoj vis tiek žygiuos į Lietuvą..." Tai buvo Molotovo žodžiai Juozui Urbšui, įteikiant Lietuvai ultimatumą naktį į 15-tos dienos birželį 1940 m., kada Lietuvos vyriausybė dar to ultimatumo nebuvo gavusi ir per 9 valandas privalėjo į jį atsakyti..! Šis Molotovo pareiškimas buvo praktiškas karo paskelbimas Lietuvai, kuriame mūsų partizanai vėliau kovojo. Pagal Ženevos konvenciją 1949 m., okupantas užimtoje teritorijoje neturi teisės: a) įvežti svetimų gyventojų, b) išvežti vietos gyventojus, c) naudoti vietos gyventojus priverstiniais okupanto tikslams, d) imti vietos gyventojus į kariuomenę. Sovietų Sąjunga buvo pasirašiusi šią konvenciją, todėl Lietuvos partizanai teisėtai vedė kovą prieš šios konvencijos laužymą.

5. Tauro Apygardos partizanų Aušrotų kolonizacinio kolchozo likvidavimas prisidėjo prie Lietuvos kaimo surusavimo sustabdymo. Tai buvo vienas iš veiksnių dėl ko ir šiandien, nežiūrint milžiniškų lietuvių tautos naikinimo pasekmių, lietuvių tauta gali pasididžiuoti, turėdama net 80% savo tautiečių naujai atkurtoje valstybėje.

6. Statistikos duomenimis, 1992 metų lietuvių vedybų skaičius yra 24.690 ir iš jų mišrių vedybų tik 1358 arba 5,5 %. Turint galvoje virš 50 metų

okupaciją, buvo begalinis pasišventimas savo tautai, prie ko, be abejonės, prisidėjo ir didvyriškos partizaninės kovos.

## Silpnosios partizanizmo pusės

Tiesos labai būtų netikslu nepaminėti partizanų veiklos klaidų ir brančių nuostolių galimo sumažinimo.

1. Tauro Apygardos taisyklės nurodė, kad kiekvienas asmuo, pareiškęs norą būti partizanu ir sutinkąs priimti tam tikslui skirtą priesaiką, gali juo iš karto tapti. Kur kas geriau būtų buvę turėti dviejų rūšių partizanus: a) kovotojus-miškinius, fiziškai tinkamus ir tikruosius partizanus, b) gyvenančius legalų gyvenimą dėl amžiaus, sveikatos ar gal dėl neaiškių įsitikinimų. Be to, moterys neturėjo būti kovotojų tarpe bunkeriuose ir miške, nes dar ir šiandien dėl jų eina ginčai Vakaruose, ar jos gali būti kovos daliniuose, ar tik pagalbinuose daliniuose, turint galvoje prabangų gyvenimą modemiškose kareivinėse. Šis, dviejų rūšių partizanų suskirstymas būtų per pusę sumažinęs partizanų skaičių, gyvenančių miške, būtų buvę mažiau rūpesčio dėl maitinimo bei apsaugos, mažiau išdavysčių ir sunikau būtų buvę priešui susekti juos miške.

2. Reikėjo iki minimumo sumažinti miestų ir miestelių užpuolimus. Jei gu jau buvo puolama, tai neilgiau kaip  $\frac{1}{2}$ -l val. laikotarpyje, o svarbiausia, reikėjo numatyti saugų pasitraukimą po puolimo, ko dažniausia, trūko partizanams po puolimų ar kautynių.

3. Kur kas sėkmingesnės pasekmės galėjo būti, jeigu partizanai būtų naikinę KGB, partijos, strībų štabus ir nepageidaujamus asmenis paprastu pistoletu, ar rankine granata, arba kad ir automatu, priešininkui važiuojant mašina, nakčia einant gatve, ar net bute. Čia vienas drąsus vyras, atlikęs užduotį, galėjo lengvai pasprukti, negu būrys vyrų po mūšio. Priešui žymios asmenybės praradimas daugiau reiškia kaip kelių strībų, milicininkų ar kareivių.

3. Kitas, saugesnis partizanų veiklos būdas – tai sprogdinimas. Kai kur partizanai naudojo užminavimą. Bet labai retai jie išsprogdino priešo sandėlius, sunkvežimius su prekėmis, partijos įstaigas ir kitokius priešo taikinius, kas teikia daug mažiau rizikos, kaip vietovių puldinėjimai su skaitlingais kovotojais.

Šias partizanines taktikas: žymių priešo asmenybių likvidavimą ir strateginių vietų sprogdinimą, plačiai naudojo partizanai Afganistane, sukeldami paniką prieš oeilėse.

4. Virš aštuonerių metų vykusiose kovose su labai žiauriu priešu, yra įvykę ir klaidų, nužudant visai nekaltų žmonių. Bet visose partizanų apygardose buvo karo lauko teismų skyriai ir už neteisėtus veiksmus tokie partizanai buvo baudžiami. Tai patvirtina anksčiau aprašytas Dainavos Apygardos vado A. Ramanausko įvykdytas karo lauko teismas, nuteisiant 7 partizanus mirties bausme už neteisėtus veiksmus. Tokie ir panašūs nelaimingi atsitikimai pasitaikydavo ir karuose tarp valstybių, Antrame pa-

sauliniame kare 1945 metų pradžioje vokiečiams pradėjus Ardėnų puolimą, amerikiečiai visai netikėtai užpulti ir sumišę bombardavo savo karinius dalinius, nušaudami nemažą skaičių savo kareivių. Bušo suorganizuotame kare prieš Iraką, Amerikos lėktuvai subombardavo anglų tankų dalinį, nužudydami apie 10 savo sąjungininko karių. Vokiečių-Sovietų kare, vokiečiams pralaužus Raudonosios Armijos frontą ir traukiantis raudonarmiečiams, politrukai šaudydavo į savo karius, kad jie nesitrauktų. Tikslių skaičių apie tokius nužudymus, deja, nėra, bet jie sudaro tūkstančius. Išvadoje tenka pasakyti, kad kai kurių partizanų padaryti pavieniai nusikaltimai griežtai prieštaravo Apygardų nurodymams, todėl neturi jokio pagrindo užmesti žudymo šešėlio partizanizmo kovos laikotarpiui, bei partizanų vadovybei.

Čia paminėtos kelios silpnosios partizaninės veiklos sritys visai neturėjo tikslo išreikšti partizanizmo kritikos, bet šių pastabų paminėjimo tikslas buvo pažymėti kitokias galimybes, dabar jau po kelių dešimtmečių, žiūrint grynai iš istorinio-karinio taško, ar jei ateityje tokį karą reikėtų vesti.

Panaudoti šaltiniai

Be šio skyriaus pradžioj paminėtų knygų panaudota:

Lietuvių Enciklopedija. T. XXII, p. p. 44-52,

Juozas Urbšys "Atsiminimai", p. 93

Lietuvos statistikos departamentas "Lietuvos gyventojai", p. 37

Joseph Pajaujis "Soviet Genocide In Lithuania", pp. 29-38

News Digest International 1991 Nr. 1 ir Nr. 2.

## JAUNUČIUI

*Sušaudė visą jojo šeimą,  
Nekaltus brolius, seseris, tėvus.  
Tik liko jis tarp namo sienų,  
Ilgai galvojo, kas toliau gi bus.*

*Ir nutarė jis keršint priešams,  
Gint garbę savo ir tėvų,  
Be kurių paliko svetimšaliai  
Kaip vienišą paukštelį tarp grotų.*

*Nors keturiolika jam dar tik buvo,  
Nors jaunystė visa dar prieš akis,  
Bet kam jaunam kentėt reikėjo,  
Jei artimiausius apgaubė mirtis.*

*Išėjo jis į žaliają girelę,  
Didžiai uždėjęs ginklą ant peties.  
Sunki našta jį slėgė visą kelią,  
Ir jis žinojo, kad miške mirtis.*

*Miške surado jis savųjų būrį,  
Draugai jį priėmė šiltai,  
Jaunučio vardas jam tada prigijo,  
Kurį nuo tol nešiojo amžinai.*

*Sušaudė prakeiktieji priešai,  
Jaunutį ties žalia pušim,  
Pušim, kuri tikriems lietuviams  
Paliko amžiams atmintim.*

# X. LIETUVOS GYVENTOJŲ DEPORTACIJOS 1940-1952

EUGENIJUS GRUNSKIS

## 1. Juodasis 41-ųjų metų birželis

1940 metais jėga ir klasta aneksavusi Pabaltijį, taip pat ir Lietuvą, TSRS partinė ir valstybinė vadovybė, kaip ir Rusijos carai, nepasitikėjo lietuvių tauta, pirmiausia inteligentija, buvusiais politiniais veikėjais, karininkija, dvasininkija, verslininkais ir ūkininkais ("buožėmis"), tai yra tais gyventojų sluoksniais, kurie sudarė bet kurios civilizuotos tautos žiedą. Maskvos ir Vladimiro Dekanozovo (TSRS vyriausybės ypatingojo įgaliotinio Lietuvoje) pastatyta marionetinė valdžia negalėjo remtis šiais gyventojų sluoksniais. Jie buvo laikomi "liaudies priešais", kuriuos geriausiu atveju reikia izoliuoti, o esant ypatingai situacijai – sunaikinti ("likviduoti").

Jau 1940 m. liepos 7 d. Vidaus reikalų ministerijos, Valstybės saugumo departamento direktorius Antanas Sniečkus (paskirtas V. Dekanozovo nurodymu) patvirtino "priešvalstybinių partijų: tautininkų, voldemarininkų, liaudininkų, krikšč. demokratų, jaunalietuvių, trockistų, socialdemokratų, eserų, šaulių ir kt. vadovaujančio sąstato likvidacijos paruošiamųjų darbų ir operatyvinės likvidacijos planą"<sup>1</sup>. Naktį iš liepos 11 į 12 d. visoje Lietuvoje buvo suimta apie 2 tūkst. Nepriklausomos Lietuvos politinių ir visuomenės veikėjų, inteligentų, pramonininkų, administracijos pareigūnų<sup>2</sup>. Kai kurie iš jų – ministrai, valstybės saugumo ir žvalgybos pareigūnai – greitai buvo išvežti į Butyrkų, Lubiankos ir kitus kalėjimus. Verta pažymėti, kad šios neteisėtos akcijos buvo įvykdytos dar iki vadinamojo "liaudies seimo" rinkimų (1940 VII 14-15), Tarybų valdžios paskelbimo (1940 VII 21) bei vadinamojo Lietuvos "priėmimo" į Sovietų Sąjungą (1940 VIII 3) "tryliktąją sąjungine respublika".

Iš karto po Lietuvos okupavimo prasidėjo pavienių politinių veikėjų deportacijos. 1940 m. birželio 19 d. Virbalyje buvo suimtas tik ką iš užsienio į Lietuvą sugrįžęs buvęs Lietuvos Respublikos ministras pirmininkas Augustinas Voldemaras su žmona. Po trijų dienų jis buvo išvežtas į Maskvą, o iš ten į Ordžonikidžę (dabar – Vladikaukazas, Šiaurės Osetijos ATSR). 1940 m. liepos 16 d. marionetinis vidaus reikalų ministras Mečislovas Gedvilas pasirašė potvarkį ištremti iš Lietuvos buvusį ministrą pirmininką Antaną Merkį ir buvusį užsienio reikalų ministrą Juozą Urbšį su šeimomis. Tą pačią dieną ši aktą parašu patvirtino ir "Respublikos prezidentas" Justas Paleckis<sup>3</sup>. Kitą dieną (1940 VII 17) A. Merkys su šeima buvo išvežtas į Saratovą, o J. Urbšys – Tambovą (RTFSR). Tą patį mėnesį iš Lietuvos buvo ištremtas ir buvęs ministras pirmininkas Leonas Bistras.

Nors krašte nuolat vyko įtariamųjų žmonių ("priešiškų elementų") su-

ėmimai, TSR Sąjungos valdžia ir baudžiamosios žinybos siekė likviduoti visus ir visokius "antitarybinius", "kontrrevoliucinius", "socialiai pavojingus elementus". Todėl ir Lietuvoje buvo nuspręsta organizuoti jau ne kartą kitose "broliškose respublikose" vykdytą masinę akciją – vienu metu suimti ir ištremti tūkstančius žmonių.

Trėmimas buvo rengiamas visame Pabaltijyje, Vakarų Baltarusijoje, Ukrainoje ir Moldovoje. Lietuvoje pasiruošimas trėmimui prasidėjo greitai po krašto įjungimo į TSRS. Nežiūrint to, kad dar nebuvo formalaus sąjunginės valdžios nutarimo dėl žmonių iškeldinimo, pasirengimas jam vyko pagal Vidaus reikalų liaudies komisariato (NKVD) direktyvas. 1940 m. rudens pradžioje LTSR vidaus reikalų liaudies komisaras, valstybės saugumo majoras Aleksandras Guzevičius gavo TSRS NKVD 1939 m. spalio 11 d. įsakymą Nr. 001223 ir prie jo pridėtą TSRS vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojo Ivano Serovo pasirašytą instrukciją dėl kriminalinių, socialiai pavojingų ir antitarybinių elementų operatyvinės apskaitos tvarkos. Joje buvo smulkiai nurodyta, kaip ir apie kokias žmonių kategorijas rinkti žinias, užvesti asmens ir agentūros bylas, sudaryti pavardžių sąrašus ir kartotekas.

Lietuvos enkavedistams tai buvo naujas, neįprastas dalykas. Žinoma, jiems padėjo ir vadovavo šimtai ir tūkstančiai iš visos šalies atvykusių čekistų. Tačiau jie nemokėjo lietuvių kalbos, nežinojo vietos sąlygų. Todėl iš pradžių "liaudies priešų" ieškojimas vyko lėtai. 1940 m. lapkričio 28 d. A. Guzevičius išleido įsakymą Nr. 0054 "Apie apsileidimą antisovietinio ir socialiniai svetimumo elemento ataskaitoje"<sup>4</sup>, kuriuo NKVD apskričių skyrių viršininkus įpareigojo paspartinti ir sustiprinti šį darbą. Pasak jo, "operatyviam darbui yra svarbu žinoti, kiek yra Lietuvos teritorijoje buvusių policininkų, baltagvardiečių, buv. karininkų, antisovietinių polit. partijų bei organizacijų narių ir pan., ir kame tasai elementas yra sukonzentruotas.

Tas yra reikalinga žinoti todėl, kad nustatyti kontrrevoliucijos jėgas ir nukreipti mūsų operatyvinę agentūrinę aparatą joms apdirbti ir likviduoti."

A. Guzevičius suklasifikavo "antisovietinius elementus" į 14-ka grupių ir pareikalavo iš savo pavaldinių sudaryti sąrašus. Prie "kontrrevoliucionierių", o tuo pačiu ir tremtinu žmonių, jis priskyrė esperantininkus, filatelistus, sektantus, Raudonojo Kryžiaus darbuotojus, asmenis, susirašinėjančius su užsieniečiais ir t.t.

Mažaraščiai enkavedistai puolė vykdyti Guzevičiaus nurodymų. Pagarsėjęs Povilas Lissas (1897–1984), NKVD Biržų apskrities skyriaus viršininkas, išleido (1941.1.30) analogišką įsakymą suregistruoti visus apskrityje gyvenusius filatelistus, esperantininkus ir kitus "priešsovietinius elementus"<sup>5</sup>.

Kiek vėliau A. Guzevičius "pasitaisė" ir vėl, remdamasis TSRS NKVD 1939.X. 11 d. įsakymu ir instrukcija, išleido (1941.IV.29) naują LTSR NKVD įsakymą Nr. 0050. "Dėl kriminalinių nusikalstamų ir antitarybinių elemen-

tų operatyvinės apskaitos organizavimo" ir patvirtino analogišką instrukciją "Dėl kriminalinių nusikalstamų ir antitarybinių elementų operatyvinės apskaitos organizavimo Lietuvos TSR NKVD organuose tvarkos"<sup>6</sup>.

1941 m. kovo 26 d. Lietuvos KP (b) CK biuras išklavė LTSR vidaus reikalų ir valstybės saugumo liaudies komisarų, valstybės saugumo vyr. majorų A. Guzevičiaus ir Piotro Gladkovo pranešimus "apie priemones, susijusias su kontrrevoliucinių ir antitarybinių elementų areštu ir ištrėmimu iš Lietuvos TSR" ir pritarė parengtiems trėmimo planams ir priemonėms<sup>7</sup>. Dėl greitesnio įvairių organizacinių ir ūkinių klausimų sprendimo, deportacijos išvakarėse buvo numatyta komandiruoti į apskritis atsakingus LKP (b) CK darbuotojus.

Po dviejų mėnesių LTSR NKGB (Valstybės saugumo liaudies komisariatams) pateikė TSRS NKGB operatyvinei valdybai "antitarybinių ir socialiai svetimų elementų" suvestinę (1941 m. gegužės 3 d. duomenis). Tokių "elementų" respublikoje buvo priskaičiuota 9.924. Pusę iš jų (4.247) sudarė "kontrrevoliucinių" partijų ir organizacijų dalyviai, žvalgybininkai, karininkai, policininkai, stambūs valdininkai, įmonininkai, ūkininkai, o 3,6 tūkst. – jų šeimų nariai<sup>8</sup>. Trėmimų išvakarėse (1941.VI.II) "liaudies priešų" buvo užregistruota jau 22.252, iš jų 8.598 turėjo būti suimti, o 13.654 asmenys – išskeldinti<sup>9</sup>. Prie tremtinu žmonių represijų vykdytojai priskyrė ir vadinamąsias prostitutas (429), užregistruotas buvusios policijos. Jų, o taip pat kriminalinių kalinių, apskaitą vedė LTSR NKVD. Buvusių politikų, karininkų (visų "baltųjų armijų"), valdininkų, "fabrikantų", repatriantų, pabėgėlių ir jų šeimų sąrašus sudarinėjo valstybės saugumo apskričių ir miestų skyriai. LTSR NKGB tokių žmonių priskaičiavo (1941.VI. 11 dienos) 19.528, iš jų 6.302 turėjo būti suimti, o 13.226 – ištrėmti.

Tačiau po kelių dienų, matyt, dar kartą buvo tikslinti tremtinu žmonių sąrašai, "atsijoti" tie asmenys, apie kuriuos nebuvo, saugumiečių požiūriu, kompromituojančių duomenų.

LTSR NKGB ir NKVD pažymoje (1941.VI.16) nurodyta, kad numatyta išvežti 4.491 šeimas, turinčias 14.637 asmenis (pagal NKGB apskaitą). Pagal NKVD apskaitą dar turėjo būti išvežti 1.371 "kriminalinis elementas" ir 471 prostitutė. Iš viso, pagal abiejų komisariatų apskaitą reikėjo suimti ir deportuoti 16.479 "antitarybinius, kriminalinius ir socialiai pavojingus elementus"<sup>10</sup>. Toks pat tremtinu žmonių kiekis nurodytas ir LTSR NKVD 1941 m. birželio 19 d. "Lietuvos TSR valymo nuo antitarybinių, kriminalinių ir socialiai pavojingų elementų atliktos operacijos suvestinėje"<sup>11</sup>.

1941 m. gegužės 16 d. Visasąjunginės komunistų partijos (bolševikų) centro komitetas ir TSRS Liaudies komisarų taryba priėmė visiškai slaptą nutarimą Nr. 1299-526 "Dėl socialiai svetimo elemento išskeldinimo iš Baltijos respublikų, Vak. Ukrainos, Baltarusijos ir Moldavijos"<sup>12</sup>. Įgyvendinti šį nutarimą buvo pavesta TSRS vidaus reikalų ir valstybės saugumo liaudies komisariatams. Vyriausiuoju akcijos vykdytoju buvo paskirtas TSRS vidaus reikalų liaudies komisaras, valstybės saugumo generalinis komisaras Laurentijus Berija.

Po trijų dienų (1941. V.19) TSRS valstybės saugumo liaudies komisaras, 3-ojo rango valstybės saugumo komisaras Vsevolodas Merkulovas pasirašė direktyvą Nr. 77 dėl "kenksmingo antitarybinio kriminalinio ir socialiai pavojingo elemento išvalymo" iš minėtų sąjunginių respublikų<sup>13</sup>. Tą pačią dieną V. Merkulovo pavaduotojas, 3-ojo rango valstybės saugumo komisaras I. Serovas patvirtino "instrukciją, kokia tvarka įvykdyti antitarybinių elementų išskeldinimo iš Lietuvos, Latvijos ir Estijos operaciją"<sup>14</sup>.

Smulkiroje (9 mašinarščio psl.) instrukcijoje buvo nurodyta akcijos vykdytojų vietose instruktavimo, gyventojų išskeldinimo, saugojimo, lydėjimo ir išodinimo tvarka. Pačioje instrukcijos pradžioje buvo pažymėta, kad "antitarybinių elementų išskeldinimas iš Pabaltijo respublikų yra didelės politinės svarbos uždavinys". Trėmimai turėjo vykti be "triukšmo ir panikos". Saugumo organai atkreipė partinių ir tarybinių darbuotojų dėmesį į tai, kad "išskeldinamieji yra tarybinės liaudies priešai" ir gali su ginklu užpulti trėmimo vykdytojus. Išvežamai šeimai formaliai buvo leidžiama pasiimti ne daugiau kaip 100 kg namų apyvokos daiktų (maisto, drabužių, apavo, indų), taip pat pinigų, buitines vertybes. "Kontrevoliucinė literatūra", ginklai, užsienio valiuta, brangieji metalai turėjo būti konfiskuoti. Išodinimo stotyje **šeimų galvos (vyrai) turėjo būti atskiriami nuo savo šeimų ir į specialius lagerius vežami atskirai**. Jų šeimas numatyta buvo išvežti į specialias gyvenvietes.

Po dviejų savaitių (1941.VI.4) minėtas I. Serovas parengė direktyvą apskričių saugumo viršininkams apie tai, kokias paskutines priemones reikia parengti trėmimo išvakarėse (peržiūrėti užvestas įskaitines bylas ir "atsijoti" tas, kuriose nėra kompromituojančių duomenų, nustatyti trėmimui reikalingų operatyvinių darbuotojų skaičių ir t.t.)<sup>15</sup>. Kiekviena keturių žmonių operatyvinė grupė (po vieną operatyvinį bei NKVD darbuotoją, raudonarmietį ir vietos partinio bei tarybinio aktyvo atstovą) turėjo išskeldinti dvi šeimas.

Gavęs iš Maskvos nurodymą, LTSR valstybės saugumo liaudies komisaras P. Gladkovas Kaune išleido (1941.V.23) slaptą įsakymą Nr. 0037 apie trėmimo operacijos parengimą<sup>16</sup>. "Kenksmingam antisovietiniam ir kriminaliniam, ir socialiniai pavojingam elementui iš Lietuvos TSR išvalyti" prie LTSR NKGB buvo įkurtas operatyvinis štabas iš devynių žmonių. Be septynių valstybės saugumo, žvalgybos ir kontržvalgybos darbuotojų į štabą buvo įtraukti ir du NKVD atstovai (milicijos pareigūnas ir NKVD kariuomenės operatyvinio pulko vadas plk. Nikolinas). Iki trėmimo operacijos pabaigos visi jie buvo atleisti "nuo visokių kitų darbų". Štabo viršininku iš pradžių buvo paskirtas LTSR valstybės saugumo liaudies komisaro pavaduotojas, valstybės saugumo majoras Davidas Bykovas, tačiau po dviejų savaitių vadovauti operatyviniam štabui ėmėsi pats P. Gladkovas.

Trėmimo operacijai rengti ir vykdyti bei apskaitai vesti apskrityje, Vilniaus mieste ir geležinkelio milicijos bei NKGB operatyviniuose skyriuose buvo sudaryti vadinamieji operatyviniai trejetai ("trejukės"). Į jas buvo

įtraukti NKVD bei NKGB apskričių viršininkai arba jų pavaduotojai, taip pat po vieną minėtų represinių žinybų centrinio aparato pareigūną. Analogiškai "trejetai" iš žemesnio rango enkavedistų turėjo būti sudaryti ir apylinkėse.

1941 m. birželio pradžioje operatyvinis štabas atliko paskaičiavimus apie reikalingą žmonėms išvežti vagonų kiekį ir jų paskirstymą geležinkelio stotims. Tremtinius išodinti buvo numatyta 57 geležinkelio stotyse, o taip pat 10-yje siaurojo geležinkelio stočių (Biržų, Šiaulių, Utenos apskrityse). Iš viso buvo reikalingi 1202 vagonai<sup>17</sup>. I. Serovas savo direktyvoje (1941. VI.4) nurodė, kad vienas vagonas skiriamas ne mažiau kaip 25 žmonėms<sup>18</sup>. Praktiškai šio nurodymo nebuvo laikomasi.

Deportacija visame krašte prasidėjo šeštadienį, 1941 m. birželio 14 d., vienur antrą, kitur trečią valandą ryto. Šią žiaurią akciją vykdė LTSR NKVD ir NKGB centrinių aparatų ir apskričių skyrių darbuotojai, milicija, TSRS NKVD operatyvinės (vidaus) kariuomenės daliniai. Tremtinius ir kalinius (iš Kauno, Šiaulių ir Vilniaus kalėjimų) kelyje saugojo TSRS NKVD konvojinės kariuomenės 42-osios atskiros brigados (štabas Minske) 240 pulko (vadas – majoras Aleksejevas) kareiviai. Jiems talkininkavo iš Baltarusijos atsiųsti NKVD 15-osios atskiros šaulių brigados padaliniai. Į Lietuvą baudėjams padėti buvo komandiruoti valstybės saugumo darbuotojai iš RTFSR, Ukrainos (čia trėmimai vyko gegužės mėn. pabaigoje) ir Baltarusijos (trėmimai turėjo prasidėti birželio 19 d.).

Žiauri, visiškai nelaukta ir niekieno neišprovokuota baudžiamoji akcija visame krašte sukėlė paniką ir skausmą. Tauta šią nelaimę pavadino "juoduju birželiu". Tremdami žmones enkavedistai elgėsi šurkščiai, nelaimingieji neretai buvo atvirai apiplėšiami<sup>19</sup>. Net TSRS valstybės saugumo liaudies komisaras V. Merkulovas per savo agentūrą sužinojęs apie panašius piktingus faktus, telegramoje (1941.VI.15) į Kauną P. Gladkovui nurodė, kad tremiamieji išodinami be reikalingiausių daiktų, daugelyje vietų iš jų atimami laikrodžiai, žiedai, portsigarai<sup>20</sup>.

1941 m. birželio 17 d. LKP(b) CK sekretorius Adomas<sup>21</sup>, LTSR LKT pirmininkas M. Gedvilas ir LTSR valstybės saugumo liaudies komisaras P. Gladkovas partijos miestų ir apskričių komitetų sekretoriams, vykdomųjų komitetų pirmininkams bei NKGB apskričių skyrių viršininkams pasiuntė telefonogramą, kurioje nurodė tremtinių palikto turto apskaitos ir realizavimo tvarką<sup>22</sup>. Nekonijojamas turtas, o taip pat mašinos, galvijai, grūdai turėjo būti konfiskuoti. Drabužius, patalynę, baldus, indus turėjo realizuoti "įgaliotieji asmenys", o gautas lėšas NKGB organai turėjo persiųsti ištremtoms šeimoms. Bendrai šio patvarkymo nebuvo laikytasi.

Tą pačią dieną (1941.VI.17) P. Gladkovas NKGB apskričių skyriams ir poskyriams pasiuntė telegramą, kurioje nurodė, kad "operacija" (trėmimas) baigta, įsakė vagonus su šeimomis siųsti į ešelonų formavimo vietas, o iš kitų respublikų atvykusius darbuotojus ir kareivius komandiruoti į Kauną. Apskričių saugumo pareigūnams buvo įsakyta nedelsiant pranešti smulkius suvestinius duomenis apie įvykdytą operaciją, o per dvi die-

nas – parašyti išsamią trėmimo ataskaitą. Visus asmenis, pasislėpusius nuo trėmimo, buvo liepta tuojau pat surasti ir suimti. Tam reikalui apskrityse buvo įsakyta palikti po 2-3 vagonus, kur sugautieji žmonės turėjo būti "telkiami"<sup>23</sup>.

Dabar pabandysime atsakyti į svarbiausią klausimą – kiek gi žmonių buvo išvežta iš Lietuvos 1941 m. birželio mėnesį? Pirmą kartą nustatyti tremtinių skaičių buvo bandyta tuojau po Raudonosios Armijos išvijimo iš Lietuvos 1941 metais, kai buvo įsteigtas Studijų biuras bolševizmo nusi-kaltimams tirti. Biuro leistame Lietuvių Archyve buvo paskelbtos I. Sero-vo pasirašytos instrukcijos ir direktyva apie deportavimo tvarką. VI. Ra-dzevičius<sup>24</sup> ir A. Merkeliš<sup>25</sup>, remdamiesi savo apskaičiavimais, nustatė, kad iš 1941 m. birželio 15-22 d. iš Lietuvos išvyko 19 ešelonų, kuriuose buvo 871 geležinkelio vagonas su tremtiniais. Jų nuomone, vidutiniškai 1 vago-ne buvo įsodinta po 35 žmones. Taigi iš viso, pasak jų, buvo išvežti 30.485 žmonės.

Karo metais buvo įsteigtas Lietuvos savitarpinės pagalbos žinių biuras (LSPŽB). Vokiečių okupuotoje Lietuvoje biuras surinko duomenis apie tremtinius, išvežtus politinius kalinius, pionierių stovyklų vaikus ir karo pradžioje dingusius karius bei civilius asmenis. 1943 m. tokių žmonių bu-vo užregistruota 27.421. LSPŽB paskelbė, kad "masinio trėmimo metu, vadinasi, 1941 m. birželio 14-22 d.d. buvo išvežta 17.602 asmenys, iš kurių 9.646 vyrai ir 7.866 moterys"<sup>26</sup>.

Per ilgus pokario dešimtmečius Lietuvoje apie deportacijas buvo už-drausta rašyti. Todėl apie 41-ųjų juodąjį birželį galėjo rašyti ir diskutuoti tik išeivijos mokslininkai ir visuomenės veikėjai. J. Rimašauskas<sup>27</sup>, L. Ke-rulis, J. Prunskis, M. Valiukėnas<sup>28</sup>, dr. A. Damušis<sup>29</sup> savo darbuose nurodė tikslų deportuotųjų skaičių: 1941 m. birželio 14-17 d. išvežta 34.260 vyrų, moterų, senelių ir vaikų. Atsargesnis buvo dr. V. S. Vardys<sup>30</sup>, kuris teigė, kad nuo 1940 m. birželio iki 1941 m. birželio iš Lietuvos buvo deportuota 34.000 žmonių. Šie duomenys matyt apima ne tik tremtinius, bet ir išvež-tus politinius ir kriminalinius kalinius, karius, dingusius asmenis. Pasak dr. V. Vardžio, "visiškai tikslaus skaičiaus gal niekada nesužinosime"<sup>31</sup>.

Leonardas Kerulis, gyvendamas toli nuo okupuotos tėvynės, atliko mil-žinišką darbą. Jis sudarė 1940-1941 metais ištremtų lietuvių abėcėlinį są-rašą, į kurį įtraukė 19.285 asmenis<sup>32</sup>. Solidžiai parengtoje ir išleistoje kny-goje įrašyti išvežti (pradedant 1940 m. vasara) į TSRS tremtiniai, politiniai kaliniai ir rezistencijos kovotojai. Daugiausia žmonių buvo išvežta iš Kau-no, Vilniaus bei Šiaulių apskričių. Pagal užsiėmimą labiausiai nukentėjo ūkininkai – išvežta 2.112, tarnautojai – 1.923, darbininkai – 875, kari-ninkai ir kareiviai – 748 ir t.t.<sup>33</sup>. Pagal amžių deportuota: vaikų ir paaug-lių iki 18 metų – 5.459, darbingo amžiaus žmonių nuo 19 iki 60 metų – 11.619, senių – 851<sup>34</sup>. Kitų žmonių (1,3 tūkst.) amžius nenustatytas.

Jeruzalės (Izraelis) universiteto profesorius istorikas Dovas Levinas apie trėmimą pateikė du skaičius. Pagal vieną, 1941 m. birželio mėn. iš Lietu-vos išvyko 19 traukinių sąstatų, kuriuose buvo 30.485 žmonės. Tarp jų

buvo "ne mažiau kaip 20.000 lietuvių" ir apie 7.000 žydų<sup>35</sup>. Pasak jo, tarp kalinių ir tremtinių žydai sudarė ne mažiau kaip 20%. Iš kitos pusės, jis teigia, kad remiantis sąrašu, rastu Raudonajai Armijai pasitraukus iš Rygos, buvo išvežta 21.214 žmonių<sup>36</sup>. Tačiau D. Levino pateiktas išvežtų žydų skaičius kelia abejonių. Kitų tyrinėtojų paskaičiavimai, žydų-tremtinių apytikriai buvo kiek daugiau kaip vienas tūkstantis<sup>37</sup>.

Lietuvoje tik 1988 m. viešai buvo pradėta kalbėti ir rašyti apie deportacijas, pažymėtas jų neteisėtas ir nusikalstamas pobūdis. Pradėti skelbti valdžios aprobuoti duomenys apie išvežtųjų skaičių. Pagal juos, 1941 m. birželio 14-17 d. iš Lietuvos buvo išvežtos 7.439 šeimos (12.562 gyventojai)<sup>38</sup>. Tačiau šiais skaičiais vertė abejoti nereali išvežtų šeimų ir narių kiekio proporcija, nes vienai šeimai teko mažiau kaip 1,7 žmogus. Tuo tarpu Nepriklausomoje Lietuvoje šeimos vidurkis – 4-5 žmonės. Žinoma, daugelį tremtinių sudarė inteligentai, aukšti valdininkai, karininkai, kurių šeimos paprastai buvo mažesnės, tačiau minėtas šeimos dydis (1,7 žmogaus) buvo labai mažas.

Ką rodo turimi archyviniai duomenys? LTSR NKGB vadovų parengtoje "Lietuvos TSR valymo nuo antitarybinių, kriminalinių ir socialiai pavojingų elementų atliktos operacijos suvestinėje iki 1941 m. birželio 19 d." nurodyta, kad NKGB teikimu buvo išvežtos 5.728 šeimos, kuriose buvo 15.712 žmonių. Šeimos vidurkis – 2,74 žmogaus. Trėmimų metu buvo suimti 3.649 asmenys (šeimų galvos) ir išvežti į lagerius, o 12.063 jų šeimų narių – į tremties vietas. Be to, iš NKVD kalėjimų buvo išvežti 1.274 "kriminaliniai elementai" ir 437 vadinamosios prostitutės – su vaikais 499 žmonės<sup>39</sup>. Priminsime, kad karo išvakarėse (1941.VI.20) LTSR kalėjimuose iš viso buvo 5.325 kaliniai. Prasidėjus karui, buvo suspėta "evakuoti" 1.363 kalinius<sup>40</sup>.

Iki 1941 m. birželio 19 d. iš viso krašto buvo suimti ir išvežti 17.485 žmonės. Daugiausiai žmonių buvo išvežta iš Vilniaus bei Šiaulių apskričių ir Kauno.

Pateikti archyviniai duomenys apie tremtinių skaičių iš esmės neprieštarauja anksčiau skelbtiems. Tačiau minėtas išvežtų šeimų kiekis (7.439) yra netikslus. Taip atsitiko dėl to, kad NKGB ir NKVD suvestinėse prie NKGB teikimu išvežtų šeimų (5.728) buvo priplakti NKVD suimti ir sulaikyti pavieniai asmenys (kriminaliniai kaliniai ir vadinamosios prostitutės – 1.274 ir 437).

Ar 1941 m. birželio 19 d. LTSR NKGB-NKVD duomenys apie trėmimą išsamūs ir tikslūs? Ar daugiau žmonių nebuvo išvežta? P. Gladkovo nurodymu trėmimas buvo baigtas 1941 m. birželio 17 d., tačiau kai kuriose apskrityse buvo įsakyta palikti po 2-3 vagonus, pasislėpusiems nuo trėmimo asmenims išvežti. Respublikos archyvuose nerasta duomenų apie per dvi ikikarines dienas sugaudytus ir išvežtus žmones. Tačiau yra paskelbtas TSRS NKVD GULAGO (vyriausiosios lagerių valdybos) darbo ir specialiųjų gyvenviečių skyriaus viršininko, valstybės saugumo kapitono Konradovo raportas TSRS vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduoto-

jui, 3-ojo rango valstybės saugumo komisariui Vasilijui Čemyšovui "apie tremtinių apgyvendinimą jų darbo ir buities sąlygas (1941.IX.15 d. duomenys)". Raporte saugumietis savo viršininkui pranešė, kad specialiose gyvenvietėse apgyvendinta 86.716 žmonių, iškeldintų iš Lietuvos, Latvijos, Estijos, Moldavijos ir vakarinių Ukrainos ir Baltarusijos sričių. 12.682 Lietuvos gyventojai buvo išsklaidyti po Rusijos federacijos kraštus ir sritis (Altajaus ir Krasnojarsko kraštuose, Kirovo, Novosibirsko ir Omsko srityse bei Komijos ATSR)<sup>41</sup>. Prasidėjęs badas ir šaltis juos lydėjo ištisus pusantrą dešimtmečio. 1941-ųjų metų tremtinių laukė ir baisi Golgota. Daugumai nebuvo lemta vėl pamatyti Lietuvą Tėvynę... Jų kaulai išbarstyti prie Laptevų jūros, Altajaus priekalnėse, ant Obės krantų, Vorkutos kasyklose.

## 2. Pokario trėmimų pradžia (1945-1947)

Išvijus vokiečius ir sugrįžus Raudonajai Armijai, o su ja ir tarybų valdžiai, trėmimai greitai atsinaujino. Jau 1944 m. lapkričio 13 d., einantis LTSR prokuroro pareigas (vėliau – LTSR prokuroro pavaduotojas specialioms byloms) valstybinis justicijos patarėjas Fiodoras Girko, raštu kreipėsi į TSRS generalinį prokurorą Konstantiną Goršeniną ir į LKP (b) CK sekretorių A. Sniečkų, nurodydamas, kad, siekiant įveikti pasipriešinimą Tarybų valdžiai, būtina imtis prievartos priemonių prieš aktyvių pogrindžio dalyvių šeimais.

Tačiau beveik iki pačios TSRS ir Vokietijos karo pabaigos trėmimų iš Lietuvos nebuvo, nors grasinimų jau pasitaikė. 1944 m. lapkričio 1 d. slaptaime informaciniame laiške LTSR LKT pirmininkui Mečislavui Gedvilui tuometinis Telšių aps. vykdomojo komiteto pirmininkas Klemas Želvys nusiskundė TSRS vidaus reikalų liaudies komisariato (NKVD) kariuomenės savivaliavimais. Pasak jo, bandant uždrausti arklių ir karvių grobimą, ir išgabenimą, tenka "ne vieną bylą pralaimėti, nes grasinama pasielgti kaip su Krymo totoriais"<sup>42</sup>.

Vykstant karui, valdžia, kovodama su ginkluotu pogrindžiu taikė kitokias prievartos ir ideologinio poveikio priemones. Lietuvos KP (b) VKIV plenumas, kuris vyko (1944 XII27-30 d.), diriguojant VKP (b) CK Lietuvos organizacinio biuro pirmininkui Michailui Suslovui, įpareigojo respublikos partinius ir tarybinius organus "greitai ir ryžtingai vykdyti visos žemės ir turto konfiskavimą tuose ūkiuose, kurių šeimų nariai dalyvauja buržuazinėse nacionalistinėse gaujose"<sup>43</sup>.

Lietuvos TSR vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojas, III-ojo rango milicijos komisaras Georgijus Sokolovskis 1945 m. birželio 13 d. pranešime (raportai apie NKVD kovą su "banditizmu" LTSR vadovams buvo siunčiami kas 5-10 dienų) informavo M. Suslovą ir LKP (b) CK sekretorių Antaną Sniečkų, kad per laikotarpį nuo 1944 m. liepos mėn. iki 1945 m. birželio 10 d. NKVD organai suėmė 13.491 ir sulaikė 22.689, iš viso 36.180

asmenų.<sup>44</sup> Pusę šių žmonių sudarė besislapstantys nuo šaukimo į Raudonąją Armiją, taip pat dezertyravę iš fronto vyrai. Dauguma jų buvo perduoti apskričių kariniams komisariatams, o dalis – nuteisti. Išlikę Nepriklausomos Lietuvos valstybės tarnautojai, partijų aktyvistai, šauliai (pranešimuose įvardijami kaip "įvairūs antitarybiniai elementai") buvo sumiami ir vežami į "NKVD speclagerius" – patikrinimo ir filtravimo stovyklas (PFS). Per 11 mėnesių (1944.VII -1945.VI. 10) į 9 minėtus "speclagerius" iš Lietuvos buvo išsiųsti 4.382 žmonės (šeimų nelietė)<sup>45</sup>. Daugiausiai lietuviai buvo vežami į Jelgavos (Latvija) PFS Nr. 266, Medvežjegovsko (Karelija) PFS Nr. 0313, Bresto (Baltarusija) PFS Nr. 284. Daug išvežtųjų, neišlaikę tardymų, sunkių gyvenimo sąlygų, mirė iš bado ir šalčio. Tik nedidelė dalis šių nelaimingųjų po metų dviejų buvo paleisti.

Grasindama rimbū, valdžia nepamiršo ir "meduolio". 1945 m. pirmojoje pusėje Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo, Liaudies Komisarų Tarybos ir LKP (b) Centro Komiteto vadovai J. Paleckis, M.Gedvilas ir A. Sniečkus vyriausybės ir Aukščiausiosios Tarybos vardu per spaudą ir atsišaukimais du kartus (1945 m. vasario 9 ir gegužės 31 d.) kreipėsi "į lietuvių tautą", į "brangius brolius ir seseris", ragindami nutraukti ginkluotą kovą prieš tarybų valdžią ir išeiti iš "nacionalistinių gaujų", žadėdami už tai "visišką dovanojimą jų paklaidų ir sunkių nusikaltimų, padarytų prieš darbo žmones, prieš lietuvių tautą ir Tėvynę". Abiejuose kreipimuose nepaklusnieji buvo įspėti: "Bet vargas tiems, kurie pasiliks banditinėse gaujose ir šiuo ar tuo būdu tęs savo nusikalstamą veikimą. Jų laukia niekšo mirtis, o savo artimuosius – tėvus, motinas, žmonas, brolius, seseris – jie pasmerkia amžinai gėdai kaip liaudies priešų bendrininkus. Visi, kas teiktų pagalbą banditams, bus laikomi banditų talkininkais ir baudžiami visu tarybinių įstatymų griežtumu"<sup>46</sup>.

Atrodo, kad ši amnestija (kreipimasis) buvo paskelbta nurodžius TSRS vyriausybei. Kiek anksčiau (1944 m.) panašius kreipimusius į savo vakarinių sričių nepaklusnius gyventojus paskelbė ir Ukrainos bei Baltarusijos respublikų vadovybės.

Savo ruožtu LTSR vidaus reikalų liaudies komisaras generolas majoras Juozas Bartašiūnas per respublikinę spaudą (1945 m. gegužės 25-27 ir rugpjūčio 5-7 d.) ir dvejomis masiniu tiražu (50 ir 70 tūkst. egz.) išleistomis brošiūromis<sup>47</sup> taip pat kreipėsi į ginkluoto pasipriešinimo dalyvius. Komisaras juos ragino nutraukti ryšius su "lietuviškai vokiškaisiais nacionalistais" ir išeiti iš miškų. "Kartu aš išpėju, – grasino generolas, – visus tuos, kurie artimiausiu laiku neprisistatys kalčių išpažinti ir toliau tęs savo banditišką veiklą, –jie privers imtis išsemiamų priemonių ne tik prieš juos, bet ir prieš jų tėvus ir gimines, vienokia ar kitokia forma teikiančius jiems pagalbą"<sup>48</sup>. Tolesnė įvykių raida parodė, kad minėtos "išsemiamos priemonės" reikė gyventojų trėmimus. Dalis pogrindžio dalyvių valdžios paskelbta amnestija pasinaudojo. Per 1945 m. legalizavosi 33.706 jaunuoliai<sup>49</sup>. Pamatę, kad valdžia nesilaiko duotų pažadų, o verčia šnipinėti draugus, vyrai nustojo eję iš miškų. Per sekančius 14 mėnesių (1946.I.1 - 1947.III.1) legalizavosi tik 1.386 žmonės<sup>50</sup>.

Legalizavosi daugiausia jaunuoliai, kurie slapstėsi nuo mobilizacijos į Raudonąją Armiją, ir, pasibaigus karui, grįžo į namus.

Tačiau daug vyrų pasiliko miškuose, nepatikėjo valdžios pažadais, tuo labiau, kad toliau buvo konfiskuojami ūkiai, tęsėsi suėmimai, prasidėjo deportacijos. Be to, ir baudžiamieji organai nepasitikėjo grįžusiais iš miško, įvedė jiems "specialią priežiūrą". Tuo metu daugelis Lietuvos žmonių tvirtai tikėjo Atlanto Chartoje (1941)<sup>51</sup> okupuotoms šalims duotiems užtikrinimams juos išlaisvinti ir laukė greito Vakarų demokratijų ir TSRS karo.

Pasipriešinimo sąjūdžio dalyvių ir jų rėmėjų padėtis pablogėjo baigiantis karui. Dabar NKVD vidaus ir pasienio kariuomenė ir kitos karinės formuotės galėjo žymiai sustiprinti kovą prieš antitarybinį pogrindį ir išplėsti masines represijas. Kartu valdžia siekė suvesti sąskaitas ir su tais, kurie karo metais kokių nors būdu padėjo vokiečiams ar su jais bendradarbiavo. Stalininė vadovybė šiais gyventojais nepasitikėjo ir siekė juos iškeldinti iš Sąjungos pakraščių į kitus imperijos rajonus.

Iki tol NKVD organai ir jiems pavaldi kariuomenė jau buvo sukaupę nemažą patirtį, ištreimiant ištisas mažas tautas iš jų istorinių židinių į atšiauriausius kraštus kitame žemyne. 1941 m. rugsėjo mėn. buvo ištremiti vokiečiai (447,2 tūkst.) iš Pavolgio vokiečių ATSR, 1943 m. lapkričio mėn.

– karačajai (68,3 tūkst.) iš savo autonominės srities, 1943 m. gruodžio mėn. – kalmukai (93,1 tūkst.) iš Kalmukijos ATSR, 1944 m. vasario ir kovo mėn. – čečėnai ir ingušai (0,5 mln.) iš savo ATSR, 1944 m. kovo mėn.

– balkarai (37,4 tūkst.) iš Kabardinijos ir Balkarijos ATSR, 1944 m. gegužės mėn. – totoriai, graikai, bulgarai (225 tūkst.) iš Krymo ATSR<sup>52</sup>. Atitinkamais TSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsakais šių tautų autonomija buvo panaikinta.

Baigiantis karui, priėjo ir Lietuvos gyventojų eilė. 1945-1946 m. žmonės iš Lietuvos buvo tremiami, remiantis TSRS NKVD-MVD vadovybės įsakymais ir potvarkiais, o 1947-48 m. pradžioje – TSRS valstybės saugumo ministro (MGB) įsakymu.

Pirmieji pokario trėmimai iš Lietuvos prasidėjo 1945 m. balandžio mėn. pabaigoje. Pirmosios aukos – Lietuvos vokiečiai. 1945 m. vasario 7 d. TSRS vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojas, valstybės saugumo 2-ojo rango komisaras (atitiko generolo pulkininko karinį laipsnį) Vasilijus Černyšovas pasirašė slaptą įsakymą Nr. 1-2120, kuriuo buvo įsakyta vokiečių tautybės gyventojus iškeldinti iš Lietuvos į Komijos ATSR ir įdarbinti miško paruošų trese "Pečiorles". Formaliai jiems buvo leista pasiimti pinigų, drabužių, apavo, maisto ir namų apyvokos daiktų – iš viso iki vienos tonos šeimai<sup>53</sup>. Tačiau vokiečių, kaip ir vėliau išvežtos lietuvių šeimos, nieko nežinojo apie šiuos slaptus nurodymus. Iš tikrųjų, tiek turto tremtiniai pasiimti negalėjo, nes susiruošti reikėjo labai skubiai, o ir daiktams pasidėti nebūdavo vietos.

Pasirengimas vokiečių trėmimui buvo pradėtas iš anksto. Remdamiesi TSRS NKVD-NKGB direktyvomis, LTSR vidaus reikalų ir valstybės sau-

gumo liaudies komisarai J. Bartašiūnas ir Aleksandras Guzevičius 1944 m. gruodžio 16 d. pasirašė bendrą direktyvą Nr. 00217/5, skirtą visiems LTSR NKVD ir NKGB apskričių skyrių viršininkams<sup>54</sup>. Jiems buvo nurodyta iki 1945 m. sausio 1 d. atlikti išsamią kiekvienoje apskrityje gyvenančių vokiečių šeimų, taip pat ir mišrių, apskaitą ir dėl kiekvienos šeimos, kuri numatyta ištremti, priimti nutarimą dėl jos iškeldinimo. Vežant vokiečius, turėjo būti vežami ir ne vokiečių tautybės asmenys, kurie buvo glaudžiai susiję su vokiečių šeima: žmona, vyras, augintiniai.

Vokiečių trėmimui vadovavo iš Maskvos atvykęs TSRS NKGB valdybos viršininko pavaduotojas, valstybės saugumo komisaras Dimitrijus Rodionovas. 1945 m. vasario-gegužės mėn. jis kartu buvo ir TSRS NKVD-NKGB įgaliotinis Lietuvoje. 1945 m. balandžio 9 d. trys valstybės saugumo komisarai—J. Bartašiūnas, A. Guzevičius ir D. Rodionovas telegrafavo TSRS vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojui, 2-ojo rango valstybės saugumo komisarui Sergejui Kruglovui, kad pasirengta iš Lietuvos ištremti 300 vokiečių šeimų, kurias sudarė 1000 žmonių. Prievartos žinybų vadovai tremtiniams išvežti prašė išskirti 55 geležinkelio vagonus<sup>55</sup>.

Iš 14 apskričių (Alytaus, Kauno, Kretingos, Lazdijų, Marijampolės, Mažeikių, Panevėžio, Raseinių, šakių, Šiaulių, Tauragės, Telšių, Ukmergės, Vilkaviškio) ir Kauno surinktos vokiečių šeimos buvo suvežtos į įsodini-  
mo stotį Kaune ir 1945 m. gegužės 3 d. ešelonu Nr. 48006 išvežtos į Stal-  
nabadą (Tadžikijos TSR)<sup>56</sup>. Paskutiniu momentu NKVD vadovybė nusprendė darbščius vokiečius panaudoti "komunizmo statyboje" ne Tolimojoje Šiaurėje, o Vidurinėje Azijoje. TSRS vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojo V. Černyšovo potvarkiu (1945.11.27) kelionės išlaidoms buvo skirta 100 tūkst. rb, po 100 rb kiekvienam tremtiniui. Tiek pinigų ešelonu viršininkui gvardijos kapitonui Aleksandrui Miroškinui įteikė (1945.V.3) LTSR NKVD finansų skyriaus viršininkas majoras Vulfas Faktorauskas. Po keturių savaičių sunkios kelionės Kuibyševo gyvenvietę (Stalinabado, dabar Kurgan-Tiubės sr.) pasiekė 261 šeima su 854 žmonėmis (219 vyrų, 372 moterys, 263 vaikai)<sup>57</sup>.

Tai buvo tik Lietuvos gyventojų pokario kančių pradžia. Keturiasdešimt penktųjų pavasarį prasidėję trėmimai vyko kasmet iki pat "tautų vado ir mokytojo" generalisimo Stalino mirties. 1945 m. birželio 16 d. TSRS vidaus reikalų liaudies komisaras, Tarybų Sąjungos maršalas Laurentijus Berija pasirašė potvarkį dėl "buržuazinių nacionalistų gaujų vadeivų ir aktyvių dalyvių šeimų ištėrimo" iš Pabaltijo respublikų, Ukrainos ir Baltarusijos<sup>58</sup>. Šiuo represiniu aktu pagrindžio dalyvių artimieji buvo paversti valdžios įkaitais. Už tikrus ar tariamus rezistentų nusikaltimus buvo priversti Sibire kentėti jų tėvai, broliai, vaikai. Tačiau didžiausias ir nedovantinas "nusikaltimas" buvo tautos savigny, priešinimasis stalininei imperijai ir jai paklusniai marionetinei valdžiai.

Organizuoti ir vadovauti trėmimams 1945 m. liepos pradžioje į Vilnių atvyko TSRS valstybės saugumo ir vidaus reikalų liaudies komisarų pavaduotojai generolai pulkininkai Bogdanas Kobulovas ir Arkadijus Apo-

lonovas. Dabar Lietuvą palietė žymiai didesnė trėmimų banga, trukusi nuo 1945 m. liepos 17 d. iki rugsėjo 3 d. Trėmiama buvo iš 22 apskričių. Priminsime, kad tuomet (1945 VII 1) LTSR buvo suskirstyta į 26 apskritis. Nerasta duomenų apie 1945 m. vasaros trėmimus iš Klaipėdos, Pagėgių, Šilutės ir Vilkaviškio apskričių. Jų gyventojai tuomet dar išvengė nelaimės.

TSRS NKGB ir NKVD liaudies komisarų pavadootojų, generolų pulkininkų B. Kobulovo ir A. Apolonovo Vilniuje pasirašytoje (1945.VII.13) "instrukcijoje dėl banditų vadeivų ir aktyvių banditų šeimų perkėlimo iš Lietuvos TSR apskričių vykdymo tvarkos" kiekvienam trėmiamam asmeniui buvo leista pasiimti 100 kg turto (drabužių, indų), tačiau ne daugiau kaip 500 kg vienai šeimai<sup>59</sup>. Išvežimų metu šio potvarkio nesilaikyta. Trėmiamiams vežti į geležinkelio stotis turėjo būti skiriamas 2-3 tonų keliamosios galios sunkvežimis (kiekvienai šeimai). 1945 m. rugsėjo 15 d. LTSR NKVD kovos su banditizmu skyriaus (OBB) viršininkas papulkininkis Borisas Burylinas pateiktoje M. Suslovui suvestinėje nurodė, kad ištrėmtos 1.204 "aktyvių banditų" šeimos (4.479 žmonės)<sup>60</sup>. Praėjus savaitei (1945.IX.22), TSRS NKVD-NKGB įgaliotinis Lietuvoje 35-rių metų generolas leitenantas Ivanas Tkačenka apie vasaros trėmimus smulkiai informavo L. Beriją ir TSRS NKGB liaudies komisarų armijos generolą Vsevolodą Merkulovą. Jis pateikė mažesnius skaičius. Pasak Tkačenkos, iš Lietuvos išvežtos 1.188 "banditų ir jų pagalbininkų" šeimos (3.827 žmonės)<sup>61</sup>. Jie buvo išvežti į Komijos ATSR ir Molotovo (Permės) sritį. Tkačenka įrodinėjo, kad trėmimai teigiamai atsiliepė vidaus padėčiai Lietuvoje, esą žymiai paspartėjo "banditų" legalizavimosi procesas, vis daugiau gaujų pasiduoda NKVD organams.

Praėjus pusmečiui, 1946 m. vasario 15 d. LTSR vidaus reikalų liaudies komisaras generolas majoras J. Bartašiūnas pasirašė įsakymą dėl buržuazinio nacionalistinio pogrindžio likvidavimo. Įsakymo 5-asis punktas skelbė: "Banditų ir buržuazinių nacionalistinių organizacijų dalyvių, nepasidavusių Vidaus Reikalų Liaudies Komisariato įstaigoms, šeimas suimti ir ištrėmti"<sup>62</sup>. Trėmimas iš keturių Lietuvos apskričių (Alytaus, Lazdijų, Marijampolės ir Tauragės) vyko 1946 m. vasario 18-21 d. Pogrindžio "Tauro" apygardos vadovybė bandė sutrukdyti trėmtinių išvežimą, o esant galimybei, ir išlaisvinti juos. 1946 m. vasario 19 d. anksti rytą generolai J. Bartašiūnas ir I. Tkačenka per "VČ" gavo pranešimą iš Marijampolės, kad "nežinomi diversantai" naktį susprogdino geležinkelio tiltą, esantį 2 km nuo miesto Kauno link. Tačiau eismas buvo atnaujintas po pusantros paros ir trėmtinių ešelonas pajudėjo į Sverdlovsko srities darbo lagerius. Bijant naujų pasikėsinimų, prieš traukinį su trėmtiniais buvo paleistas šarvuotas vagonas... Paskelbtais duomenimis, 1946 m. žiemą buvo išvežta 501 šeima (2.082 žmonės)<sup>61</sup>.

Greitai po šių trėmimų, 1946 m. kovo 5 d. LTSR Aukščiausioji Taryba, LTSR LKT ir LKP (b) CK dar kartą (jau trečią) kreipėsi "į Tarybų Lietuvos piliečius", siūlydami "visiems nacionalistinių organizacijų ir gaujų dalyviams "laisvu noru" pasiduoti tarybų valdžios organams ir grįžti "į ramų



СВИДЕТЕЛЬСТВО О СМЕРТИ  
MIRTIES LIUDIJIMAS

Гражданин (ка)  
Pilietis (tė)

*Papeckys*

*juokas, Mikolo*

умер (за)  
mirė

*tūkstantis dešimt ir keturi dešimt*

*šimt antrasis m. lapkričio mėn. 04 d. 1948. 11.04*

в возрасте *52* лет, о чем в книге регистрации актов о смерти

metų amžiaus *52* apie tai mirties akto registracijos knygoje

19 *89* года *листопада* месяца *30* числа

произведена запись за № *2806* mēnesio *30* dieną

Причина смерти  
Mirties priežastis

*Sušaudytas*

Место смерти: город, селение  
Mirties vieta: miestas, kaimas

*Sverdlovskas*

район —  
gajonas —  
область, край —  
sritis, kraštas —  
республика —  
respublika —

Место регистрации  
Registracijos vieta

*Кауно miesto*

наименование и местонахождение органа ЗАГС —

civilinės metrikacijos organo pavadinimas ir buveinė

Дата выдачи *30* " *листопада* 19 *89* г.  
Išdavimo data " *30* " *листопада* 19 *89* м.

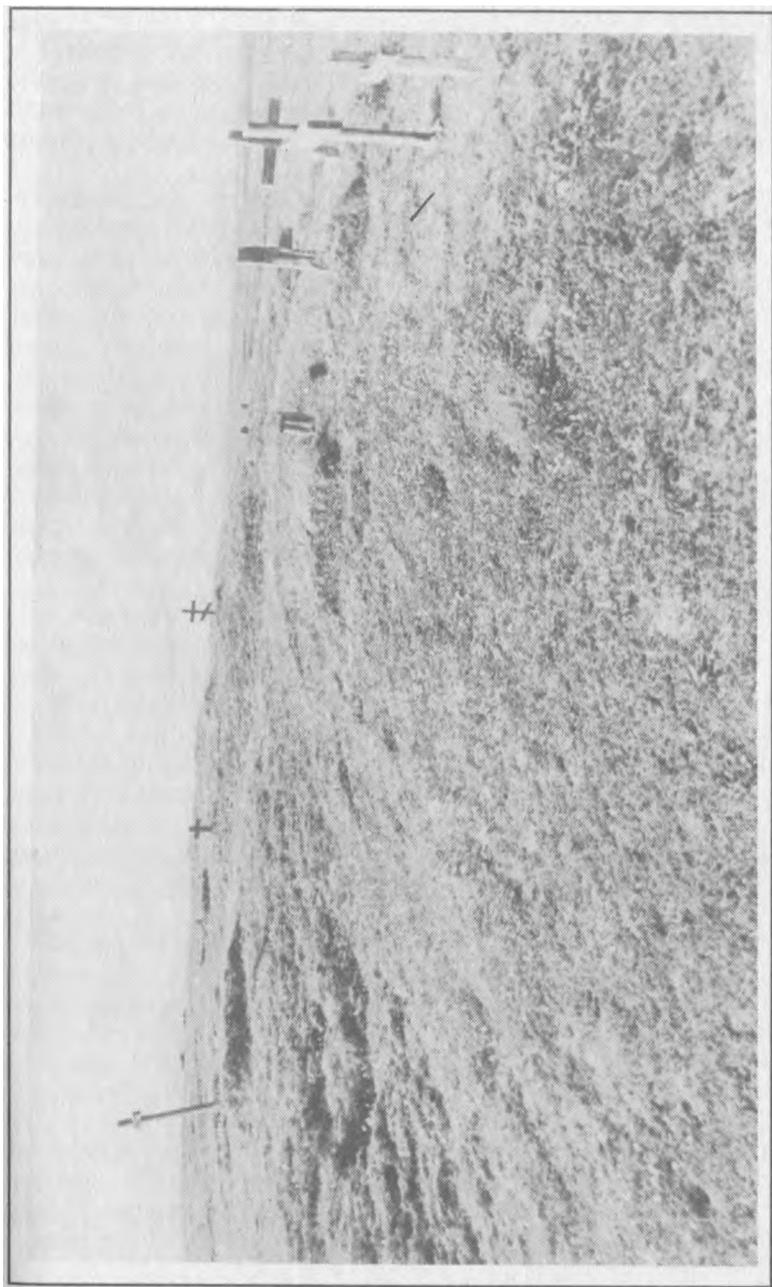
М. П.  
А. В.

Заведующий отделом  
записи актов гражданского состояния  
Civilinės metrikacijos  
skyriaus vedėjas

*[Signature]*

III-OK № 421540

Vienas iš tūkstančių J. Papeckio, kaip tremtinio, sušaudymo dokumentų kaip liaudies priešo.



Sibiro tremtinių kapinės Mastacho srityje.  
Nuotrauka seserų: Dainos Papečkytės-Petruškevičienės ir Jūros Papečkytės-Katalynienės

gyvenimą". Priešingu atveju "liaudies priešus" ir tuos, "kas suteiks liaudies priešams pastogę, maistą ir ginklus" buvo žadama "be pasigailėjimo nubausti"<sup>64</sup>. Šiame, kaip ir ankstesniuose valdžios kreipimuose, buvo grasinama žiauriomis bausmėmis, ne tik pogrindžio dalyviams, bet ir tiems gyventojams, kurie neretai ne savo noru būdavo priversti padėti rezistentams.

Po metų, 1947 m. gegužės 26 d., TSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas priėmė įsaką dėl mirties bausmės taikos metu panaikinimo (galiojo pustrėčių metų – iki 1950.1.12). Ta proga LTSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo pirmininkas J. Paleckis paskelbė paaiškinimą, kuriame nurodė, kad dar tegalioja 1945 m. paskelbta "gaujų dalyviams" amnestija. "Kiekvienas, išsižadėjęs savo nusikalstamos veiklos, – aiškino J. Paleckis, – gali dar grįžti pas savo šeimas"<sup>65</sup>. Matyt čia buvo turima galvoje dar Lietuvoje esančios, dar neištremtos pogrindžio dalyvių šeimos. Tačiau žmonės, įbauginti trėmimų, naujais valdžios pažadais jau nebeapsitikėjo.

Nors LTSR valdžios kontroliuojamos informacijos priemonės trimitavo apie "tolydinių" tarybinės santvarkos Lietuvoje stiprėjimą, Tarybų valdžios autoriteto augimą, vėl buvo rengiamasi naujiems trėmimams. Tūkstančių ūkininkų neišgelbėjo ir 1946 bei 1947 m. prieš laiką įvykdyti grūdų pristatymo (pyliavų) planai<sup>66</sup>.

1946 m. gruodžio 10 d. naujasis TSRS vidaus reikalų ministras gen. plk. S. Kruglovas pasirašė įsakymą Nr. 5672/k "Dėl aktyvių banditų šeimų narių ir kitų antitarybinių elementų išaiškinimo ir jų ištrėmimo iš Lietuvos į tolimes TSR Sąjungos vietas". Po poros savaičių (1946.XII.24) einantis LTSR vidaus reikalų ministro pareigas gen. mjr. Piotras Kapralovas išleido direktyvą dėl dokumentų (bylų) ruošimo TSRS MVD ypatingajam pasitarimui dėl "banditų ir kitų antitarybinių elementų šeimų narių ištrėmimo"<sup>67</sup>. Turėjo būti tremiami pilnamečiai "gaujų ir antitarybinių organizacijų vadeivų" šeimų nariai bei tie pilnamečiai nukautų ir įkalintų "gaujų vadeivų ir aktyvių dalyvių" šeimų nariai, kurie palaikė "ryšius su gaujomis ar jas rėmė".

Nuo 1947 m. trėmimų organizavimas ir vykdymas buvo perduotas TSRS valstybės saugumo ministerijai (MGB). 1947 m. spalio 16 d. TSRS valstybės saugumo ministras generolas pulkininkas Viktoras Abakumovas pasirašė potvarkį Nr. 00616 dėl banditų ir banditų pagalbininkų – buožių šeimų iškeldinimo už Lietuvos TSR ribų. Trėmimai prasidėjo gruodžio pradžioje ir tęsėsi iki 1948 m. balandžio vidurio. LTSR MGB "A" skyriaus viršininkas majoras Pavelas Grišinas savo vadovybei pateiktoje (1948.IV.15) pažymoje nurodė, kad per šiuos trėmimus iš 19 LTSR apskričių išvežtos 1.022 šeimos (3.938 žmonės)<sup>68</sup>. Ypatingasis pasitarimas prie TSRS valstybės saugumo ministro daugumą jų už akių nuteisė 10 m. tremties. Jie buvo išvežti į Jakutijos ATSR, Omsko, Tomsko ir Tiumenės sričių lagerius.

1945 -1947 metų tremtiniai buvo laikomi "specialiai perkeldintaisiais". Jų statusas buvo apibūdintas 1945 m. sausio 8 d. TSRS LKT nutarime "Apie specialiai perkeldintųjų teisinę padėtį"<sup>69</sup>. Nutarime, kurį sudarė 5 punk-

tai, buvo pažymėta, kad minėti asmenys privalo dirbti visuomenei naudingą darbą. Be NKVD specialiosios komendantūros leidimo jie negalėjo palikti apgyvendinimo vietos. Savavališkas pasišalinimas iš gyvenvietės buvo laikomas pabėgimu, o bėglys traukiamas baudžiamojon atsakomybėn. Tremtiniai privalėjo laikytis jiems įvestos tvarkos ir vykdyti visus NKVD komendantūros nurodymus.

1945-1946 m. trėmimai pirmiausia buvo nukreipti prieš pogrindžio vadovų ir aktyvių dalyvių ("banditų") šeimas. Senkant šiam šaltiniui, nuo 1947 m. pabaigos pradėta vežti turtingesnius ūkininkus, kurie buvo įvardinti kaip "banditų pagalbininkai-buožės". Išvežus šią kaimo gyventojų kategoriją, atėjo eilė apskritai visiems ir visokiems "buožėms". 1945-1946 m. buvo tremiama pagal NKVD (MVD), o nuo 1947 m. – pagal MGB vietos organų sudarytus sąrašus.

Trėmimams buvo kruopščiai ruošiamasi. Išvakarėse į apskričių ir valsčių centrus atvykdavo papildomi NKVD vidaus ir pasienio kariuomenės daliniai, buvo telkiami naikintojų būriai, milicija, ginkluotas partinis, tarybinis ir komjaunimo aktyvas. Siekiant efektyviau kovoti su ginkluotu pasipriešinimu, geriau organizuoti trėmimus, TSRS NKGB ir NKVD vadovai 1944 m. gruodžio 16 d. išleido bendrą įsakymą Nr. 01/13 "Dėl 9 operatyvinių sektorių sukūrimo Lietuvos TSR teritorijoje"<sup>70</sup>. Tačiau kiek vėliau buvo nuspręsta LTSR teritoriją suskirstyti į 7 operatyvinius sektorius: Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių, Panevėžio, Marijampolės ir Utenos. Vienas sektorius apėmė 3-4 apskritis, o jo viršininku būdavo saugumo pulkininkas arba papulkininkis. 1945-1946 m. deportacijos taip pat buvo vykdomos pagal sektorius, t.y. pagal apskričių grupes.

Ešelonus į tremties vietas lydėdavo TSRS NKVD (MVD) konvojinės kariuomenės 45-ajai divizijai priklausęs 159 atskirasis batalionas (1944-1945), 37-osios divizijos (štabas Minske) žinioje buvęs 240 pulkas (1944-1947) ir 48-ajai divizijai (štabas Rygoje) priklausęs 132 Minsko Raudonosios Žvaigždės ordino pulkas (1945-1951). 240-ojo pulko (vadai - majorai Vladimiras Osetrovas, nuo 1946 m. – papulkininkis Nikolajus Maliutinas) štabas buvo Vilniuje, o 132-ojo pulko (vadai – gvardijos pulkininkas Arkadijus Chmeliukas, nuo 1947 m. – pulkininkas Grigorijus Mormitka) – Kaune.

1947 m. pradžioje abu pulkai buvo sujungti ir suformuotas vienas dalinys TSRS MVD konvojinės kariuomenės 48-osios divizijos 132 Minsko Raudonosios žvaigždės ordino pulkas su štabu Vilniuje.

Pradedant 1945 m. liepos mėn. deportacijų išvakarėse LTSR LKT ir LKP (b) CK priimdavo bendrus specialius nutarimus ir instrukcijas. Juose buvo patvirtinami Liaudies komisarų tarybos (nuo 1947 m. – LTSR Ministrų tarybos ir LKP (b) CK) įgaliotiniai apskritims, iš kurių numatytas vežimas. Paprastai tai buvo aukšto rango partiniai ir tarybiniai darbuotojai – LKP (b) CK sekretorių pavaduotojai, CK skyrių vedėjai, partijos apskričių komitetų pirmieji sekretoriai, liaudies komisariatų ir kitų respublikinių žinybų vadovaujantieji darbuotojai. Jie kartu su partijos apskričių komitetų sekretoriais ir vykdomųjų komitetų pirmininkais buvo asmeniškai at-

sakingi už gyventojų deportavimą priskirtoje apskrityje. Šiam reikalui įgaliotiniai su apskričių vadovais turėjo parinkti ir instrukuoti (laikantis griežtos konspiracijos) valsčių partinį ir tarybinį aktyvą. Be to, į kiekvieną valsčių buvo pasiunčiamas ir apskrities vykdomojo komiteto bei partijos apskrities komiteto (nuo 1947 m.) įgaliotinis.

Po trėmimų kiekvienas vyriausybės ir partijos atstovas turėjo parengti išsamią savo veiklos paskirtoje apskrityje ataskaitą. Beveik visos archyvuose išlikusios ataskaitos parašytos rusiškai. Kartais ataskaitą (pranešimą) pasirašydavo dar ir partijos apskrities komiteto sekretorius bei vykdomojo komiteto pirmininkas. Štai kaip buvo organizuojamas "banditų ir banditų pagalbininkų šeimų" trėmimas 1947 m. gruodžio 29 d. Radviliškio apskrityje. LTSR Ministrų Tarybos ir LKP (b) CK įgaliotinis apskričiai A. Malyginas (Vyriausiosios literatūros ir leidyklų reikalų tarybos prie LTSR Ministrų Tarybos viršininkas), partijos apskrities komiteto pirmasis sekretorius T. Poškus ir vykdomojo komiteto pirmininkas J. Narbutas respublikos vadovybei pateiktame (1948 I 3) pranešime nurodė, kad iškeldinimo (ataskaitose taip vadinami trėmimai) išvakarėse buvo surengtas apskrities vadovų pasitarimas su MVD ir MGB valsčių skyrių viršininkais. Kiek vėliau organizuotas pasitarimas su apskrities partiniu ir tarybiniu aktyvu, siunčiamu į valsčiaus. Apskrities atsakingi darbuotojai, nuvykę į vietas, instruktavo valsčiaus aktyvistus. "Banditų šeimų" trėmimas visoje apskrityje prasidėjo vienu metu – 1947 m. gruodžio 29 d. 5 val. ryto. Iki 17 val. 40 šeimų (159 žmonės, dar 10 žmonių spėjo pasislėpti ar pabėgo) buvo atvežtos į Radviliškį ir išodintos į traukinį. 1947 m. gruodžio 30 d. 6 val. 30 min. ryto ešelonas išvyko į Šiaulius<sup>71</sup>.

Kai kurie įgaliotiniai savo pranešimuose nurodydavo, jog ne visos į sąrašus įtrauktos "banditų šeimos" buvo išvežtos arba išvežtos nepilnos. Antai, 1947 m. gruodžio mėn. nuo trėmimo pasislėpė Alytaus aps. – 43, Panevėžio – 30, Tauragės – 16 žmonių; Plungės aps. – 13, Lazdijų aps. – 5, Varėnos aps. – 4 šeimos ir t.t. Pranešime (1948 I 26) respublikos vadovams apie "banditų ir buožių šeimų iškeldinimą" Tauragės apskrityje įgaliotinis M. Junčas-Kučinskas (LTSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo pirmininko pavaduotojas) ir partijos apskrities komiteto pirmasis sekretorius B. Krasauskas pažymėjo: "Yra duomenų, kad kai kurie iškeldinamieji iš anksto buvo išpėti apie galimą iškeldinimą"<sup>72</sup>. Matyt nepaisant griežčiausios konspiracijos, tarp atsakingų partinių, tarybinių ar net baudžiamųjų organų darbuotojų atsirasdavo žmonių, kurie, žinodami, kad bus tremiami jų giminės ar geri pažįstami, stengdavosi juos išpėti. Vieną tokių "nusikaltimų, nesurištų su turto pasisavinimu" aprašė LTSR vyriausybės ir LKP (b) CK įgaliotinis Kretingos apskričiai Juozas Girdvainis (LTSR Ministrų Tarybos pirmininko M. Gedvilo padėjėjas).

1948 m. sausio 3 d. buvo vežamos "banditų šeimos" iš Kretingos apskrities. Darbėnų miestelyje pas Nastaziją Savickienę gyveno buvęs TSRS MVD pasienio kariuomenės karininkas Ivanas Košelevas. Kaip VKP (b) narys (nuo 1944 m.) jis taip pat buvo įtrauktas į vietas aktyvo grupę padėti

iškeldinti "banditų šeimas". Sužinojęs apie pasirengimą trėmimams, Košelevas pasisakė einas persiauti ir, išėjęs namo, pranešė Savickienės namiškiams. "Šios,- rašė J. Girdvainis,- žinodamos turinčios griekų, pasislėpė jų pačių bute esančioje slėptuvėje. Jas surasti pavyko tik po šešių valandų ieškojimo"<sup>73</sup>.

Už šį "nusikaltimą" galestingasis Košelevas tuojau pat buvo pašalintas iš partijos ir perduotas valstybės saugumo organams.

Visas tremtinių paliktas turtas buvo konfiskuojamas. Trobesiai ir turtas buvo atimami ir tais atvejais (išimtytys labai retos), kai šeima spėdavo pasislėpti nuo išvežimo. Įgaliotiniai, kartu su apskričių ir valsčių vadovais, privalėjo rūpintis palikto turto perėmimu ir paskirstymu. Turtą perimdavo komisijos, sudarytos iš vietos valdžios pareigūnų.

1945 m. liepos 23 d. A. Sniečkui ir M. Gedvilui adresuotame informaciniame pranešime "Apie specperkėlimą banditinių šeimų Alytaus apskr." LTSR LKT įgaliotinis Alytaus apskričiai Alfonsas Gailevičius (Religinių kultūrų reikalų tarybos prie TSRS LKT įgaliotinis Lietuvoje) rašė:

"Nors darbo pravedimui organizaciniai pasiruošti visai nebuvo duota laiko, nes nutarimas ir instrukcija man buvo įteikti tik šio mėn. 16 d. naktį, o pats perkėlimas turėjo įvykti iš tos pat nakties į 17 d. rytą, vienok uždavynys įvykdytas". Toliau jis pranešė, kad iš vienuolikos Alytaus aps. valsčių išvežtos 87 šeimos. Siekiant visiško slaptumo trėmimas pradėtas auštant, anksčiau negu spėjo į valsčių iš apskrities atvykti paskirti įgaliotiniai. Todėl vietoje vežimams vadovavo valsčių vykdomųjų komitetų pirmininkai. A. Gailevičius informavo, "kad turto aprašymo aktai visur rašyti tvarkingai, perkėlimas praveistas sklandžiai, be jokių išsišokimų bei turto eikvojimo"<sup>74</sup>. Nuo savęs pridursime, kad viskas buvo padaryta taip, kaip ir reikalavo vyriausybė instrukcija. Įgaliotinis taip pat pranešė, kad iš "specperkeltųjų ūkių" perimtas toks "gyvas inventorių: arklių – 106, kumeliukų – 22, karvių – 129, telyčių – 14, veršiukų – 54, kiaulių – 143, paršų – 116, avių – 208, paukščių – 119. Visas šis tremtinių turtas buvo perduotas tarybiniam ūkiui ir mašinų arklių nuomojimo punktams"<sup>75</sup>.

Tačiau dažnai valstybei ar kolūkiui perduoto turto niekas netausėjo. Neretai jis buvo išvagiamas ar pakeičiamas prastesniu. Tai liudija ir LTSR finansų ministerijos kontrolierių atliktos konfiskuoto turto realizavimo revizijos. Vagystės ir grobstymai prasidėdavo dar trėmimų akcijų metu. Įgaliotiniai, kaip respublikos vadovybės atstovai, buvo nepavaldūs vietos valdžiai, todėl savo pranešimuose objektyviai pažymėjo daugybę išvežtų šeimų turto grobstymo faktų. Įgaliotinis Lazdijų apskričiai L. Bražunis (LTSR Ministrų tarybos Reikalų valdybos kadru skyriaus viršininkas) informavo (1947.XII.31) A. Sniečkų ir M. Gedvilą, kad iškeldinimas Leipalingio ir Sangrūdės valsčiuose buvo organizuotas nepatenkinamai. Sangrūdės valsčiuje dėl apskrities įgaliotinio Suetino sistemingo girtuokliavimo buvo pavogta daug konfiskuoto "banditų šeimų" turto. MGB ir MVD valsčiaus skyrių viršininkai pasisavino po kiaulę ir telyčaitę, jų pavaduotojai ir kom-

sorgas — po kiaulę. Neatsiliko ir liaudies gynėjai, kurie pagrobė tris avis, iš jų dvi suspėjo papjauti ir paslėpti. Kai MGB valsčiaus skyriaus viršininkui A. Pelipenkoviui buvo pasiūlyta gražinti pasisavintus gyvulius, tas kategoriškai atsisakė, pareiškdamas: "Aš dirbau ir todėl turiu teisę juos pasiimti"<sup>76</sup>. Leipalingyje dalis išvežtųjų šeimų daiktų buvo sudėta į valsčiaus vykdomojo komiteto sandėlį, kuris buvo užrakintas ir dar pastatyta sargyba. Nežiūrint tokių apsaugos priemonių, iš sandėlio buvo pavogti keturi avikailiai ir daug kitų drabužių.

Kretingos apskrityje jau minėto įgaliotinio J. Girdvainio nuomone "banditinių-buožinių šeimų ūkiuose likusio turto išėmimo darbas vyko normaliai. Visos brigados dirbo gerai. Buvo nustatyta griežta turto priėmimo kontrolė (...). Bet, nežiūrint į tai, ir čia neapsiėjo be žulikų (...). VSM Kretingos valsčiaus skyriaus viršininkas Burkotas Vasilijus Ivanovičius pasisavinino dvi spintas rūbams ir vieną sofą. Be to, iš ūkio, kurio savininkas turėjo būti išvežtas, tačiau pasislėpė, o namuose liko tik vaikai, Burkotas liepė savo pavaldiniams išvežti 40 ūkyje buvusių naujų rėmų langams. Šiuos rėmus, kaip vėliau paaiškino Burkotas, jis ketino panaudoti remontuojant liaudies gynėjų bendrabutį. Apskrities vykdomojo komiteto pirmininkas P. Dudėnas pasiūlė Burkotui gražinti pasiimtus daiktus, bet šis nė girdėti nenorėjo"<sup>77</sup>. "Man reikalaujant, — pažymėjo pranešime (1948.1.12) Sniečkui ir Gedvilui J. Girdvainis, — klausimas buvo perduotas Kretingos apskrities partkomo biurui". Tik tada Burkotas paimtus daiktus nuvežė į įstaigą, tačiau rėmų langams "kol kas dar negražino". Pasak J. Girdvainio, saugumo viršininkui biuras nutarė "užrašyti griežtą papeikimą su išpėjimu, įrašant šią bausmę į asmens bylą"<sup>78</sup>.

Panašūs kareivių, liaudies gynėjų, net atskirų valsčių partinių darbuotojų piktnaudžiavimai nurodomi dažnoje ataskaitoje.

Išvežus "banditų" ar "buožių" šeimas kiekviename valsčiuje tarp valstiečių buvo pravedamas "platus aiškinamasis darbas". Tokia respublikos vyriausybės ir LKP (b) CK direktyva galiojo per visą pokario trėmimų laikotarpį. "Taikant represyvinės administracinės priemonės prieš nacionalistines gaujas, — kalbėjo A. Sniečkus LKP (b) VII plenumo (1945 VIII 23-24), — nė minutei negalima nusilpninti politmasinio darbo gyventojų tarpe"<sup>79</sup>. Štai 1947 m. gruodžio mėn. po trėmimų, Radviliškio aps. vietos valdžia suorganizavo 31 susirinkimą, kuriuose dalyvavo 3.450 žmonių, Šiaulių aps. — 28 susirinkimus su 1.985 dalyviais. Apskrityje painstruktuoti valsčiaus aktyvistai susirinkimuose aiškindavo valstiečiams "pravestų priemonių esmę", atsakydavo į susirinkusiųjų klausimus. Antai, Panevėžio apskrityje valsčių ir apylinkių susirinkimuose valstiečiai pateikdavo tokius klausimus: "Ar tiesa, kad visus lietuvius išveš į Sibirą?", "Ar banditų šeimų iškeldinimas siejasi su būsimu Amerikos ir Tarybų Sąjungos karu?", "Kodėl tremia šeimų narius, jeigu Stalinas sakė, kad sūnus už tėvą neatsako?". Į visus pateiktus klausimus, — pranešė (1948 I 2) Panevėžio aps. vadovai, — gyventojams buvo atitinkama forma paaiškinta"<sup>80</sup>.

Po trėmimų Plungės apskrityje (1948 I 2-3) valstiečiai daugelyje vietų

kalbėjo, kad "dabar visus lietuvius išveš". Netgi susirinkimuose jie klausinėjo: "Ar tai paskutinė partija?" "Jiems buvo atsakyta,- rašė LTSR vyriausybės ir partijos įgaliotinis apskričiai D. Petryla (LTSR Ministrų Tarybos reikalų valdytojo pavaduotojas), – kad banditų ir banditų pagalbininkų šeimos, jeigu tokių dar atsiras, bus išvežtos, tačiau taikių gyventojų niekas nelies"<sup>81</sup>.

Įgaliotiniai savo pranešimuose (1947 m. gruodžio -1948 m. kovo mėn.) ne kartą yra pažymėję, kad "darbo valstiečiai", "pagrindinė gyventojų masė" pritaria ar sveikina "banditų šeimų" iškeldinimą. LKP (b) CK ir Lietuvos TSR Ministrų tarybos atstovai pateikė valstiečių pasisakymų susirinkimuose ištraukas. Antai, Rozalimo miestelio (Radviliškio aps.) gyventojas Čepkevičius pareiškė: "Banditai nužudė du mano sūnus. Aš galvoju, kad tai ne paskutinis vežimas. Pas mus Rozalimo valsčiuje daug purvo, kurį reikia išvežti". Jam pritarė Tirkšlių km. valstietė Zubkienė: Seniai reikėjo šiuos niekšus" išvežti, laikas apvalyti Rozalimo valsčių nuo šių šiukšlių"<sup>82</sup>. Aukštuolių km. (Gruzdžių valsčius, Šiaulių aps.) gyventojų susirinkime "biedniokas" Vincas Navickas kalbėjo: "Aš karštai palaikau ir pritariu valstybės įvykdytoms priemonėms. Pasibaigė nebaudžiamos varguolių ir naujakurių žudynės. Banditų ir banditų pagalbininkų šeimoms atėjo atsiskaitymo valanda"<sup>83</sup>. Važiuojant mašinoms su tremtiniais per Panevėžio aps. valsčių centrus, susirinkę būreliai žmonių šaukė jiems įkandin: "...atsigėrėte mūsų kraujo, seniai buvo laikas lupikus pastatyti į savo vietą"<sup>84</sup>.

Galimas daiktas, toks vieningas "darbo valstietijos" pritarimas buvo perdėtas, išpūstas, siekiant įtikti ar pradžiuginti respublikos vadovus. Tačiau neabejotina, kad buvo žmonių, kurie džiaugėsi, pritarė ar net uoliai padėjo vežti savo pažįstamus į Sibirą. Tą patvirtina ir kai kurie tremtiniai savo atsiminimuose. 1941 m. birželio 14 d. mokytojus Oną ir Povilą Sinkius iš Stakliškių (Alytaus aps.) į geležinkelio stotį kartu su kareiviais vežė ir saugojo vietiniai lietuviai komjaunuoliai Mizaras ir Rusinąs<sup>85</sup>. Suimtą (1945 VI 23) panevėžietį mokytoją Bronių Antanaitį Raguvos daboklėje saugojo "sribais" tapę buvę jo mokiniai P. Juška ir K. Linartas". 1948 m. iš Kauno į Irkutsko sritį ištremta trylikametė moksleivė Antanina Garmutė atsiminimuose rašė, kad ją vežė ir sunkvežimyje saugojo kaimynų sūnus kooperatyvo pardavėjas Radzevičius. Saugumiečiams, naktį ieškantiems "buožių" šeimų, kelią rodė kitas kaunietis vairuotojas, pasak A. Garmutės, "aktyvus lietuvių šuo"<sup>87</sup>.

Nepriklausomos valstybės netekimas, trys viena po kitos sekusios okupacijos, karas įkaitino, sujaukė kaimynų, pažįstamų, o ir šiaip žmonių tarpusavio santykius. Lietuvos kaime tarp žmonių sustiprėjo pavydas, kerštas, neapykanta. Prasidėjusi ginkluota rezistencija ir valdžios sukurti naikintojų būriai šiuos santykius dar labiau paaštrino. Be to, valdžia, siekdama išplėsti savo atramą kaime, dalį tremtinių turto (žemės ūkio inventorių, kai kuriuos pastatus, baldus, drabužius) atiduodavo liaudies gynėjų, raudonarmiečių ar valstiečių, nukentėjusių nuo partizanų, šeimoms. Tai dar labiau aštrino kaimo žmonių tarpusavio nesantaiką.

### 3. Masinės deportacijos (1948-1952)

Pagal ištremtų žmonių skaičių didžiausi buvo 1948 m. gegužės, 1949 m. kovo ir 1951 m. spalio mėn. vežimai. Visi jie buvo įvykdyti, remiantis stalininės TSRS Ministrų Tarybos nutarimais. Juose buvo nurodyta, kiek ir kokios kategorijos gyventojų reikia ištremti. Vyriausybinis nutarimus realizuoti buvo pavesta TSRS valstybės saugumo (MGB) ir vidaus reikalų (MVD) ministerijoms. Šioms prievartos žinyboms priklausė vidaus, pasienio ir konvojinė kariuomenė, milicija, naikinamieji (liaudies gynėjų) būriai, operatyviniai darbuotojai, tai yra tos pajėgos, kurios praktiškai vykdavo trėmimus. Iš jų daugiausia "pasidarbavo" Lietuvoje dislokuoti TSRS MGB kariuomenės 4-os (štabas Vilniuje) ir 2-os (štabas Šiauliuose) šaulių divizijų (ŠD) daliniai. 4-ajai ŠD vadovavo (1943-1949) kandidatas į LKP (b) CK narius generolas majoras Pavelas Vetrovas, o nuo 1950 m. – pulkininkas Ivanas Babincevas. 1950 m. suformuotai 2-ajai ŠD vadovavo pulkininkas Dmitrijus Mazanašvilis. Suvalkijoje ir Žemaitijoje ūkininkus trėmė ten dislokuoti TSRS MVD (MGB) Lietuvos pasienio apygardos kariuomenės (štabas Kaune) daliniai, kuriems vadovavo (1944-1953) kandidatas į LKP (b) CK narius generolas majoras Michailas Byčkovskis. Be to, trėmimų išvakarėse į Lietuvą buvo perkeltami papildomi kariniai daliniai iš RTFSR (Kaliningrado sr.), Baltarusijos, Estijos, Latvijos. TSRS MGB vadovybė komandiriuodavo į Lietuvą iki 2,5 tūkst. saugumo operatyvinių darbuotojų iš visos Sąjungos.

Tremtinių žmonių ("banditų", "banditų pagalbininkų-buožių", "nacionalistų", "buožių" šeimų) įskaitines bylas sudarydavo MGB apskričių (nuo 1950 m. - rajonų) skyriai, o jas tvirtindavo LTSR valstybės saugumo ministras. Patvirtintos bylos grįždavo į MGB apskričių skyrius ir ten buvo sudaromi tremtinių šeimų sąrašai, kuriuos peržiūrėdavo LKP (b) apskrities komiteto I sekretorius ir pasirašydavo apskrities vykdomojo komiteto pirmininkas. Siekiant išvengti apmaudžių apsirikimų, kai dėl perdėto vietos pareigūnų uolumo į sąrašus buvo įtraukiami ir išvežami artimi partinių ir tarybinių funkcionierių giminaičiai, LKP (b) CK stengėsi kontroliuoti tremtinių šeimų sąrašų sudarymą. 1949 m. kovo 5 d. LKP (b) CK sekretorius A. Sniečkus ir LTSR valstybės saugumo ministras gen.lt.n. N. Gorlinskis pasirašė slaptą potvarkį Nr. 115, kuriame partijos apskričių komitetų sekretoriams nurodė, kaip reikia vykdyti vyriausybės nutarimus dėl "buožių šeimų" trėmimo. "Apie šeimas,- pažymėta potvarkyje,- kurios turi būti iškeldintos, bet kuriose yra mokslo ir kitų nusipelnusių darbuotojų, atsakingų tarybinių darbuotojų artimų giminaičių, kiekvieną atskirą atvejį reikia kruopščiai išnagrinėti ir pateikti Lietuvos KP (b) CK sankcionuoti"<sup>88</sup>.

Atsižvelgiant į tai, kad sąjunginė valdžia nustatydavo ištremtinių žmonių normą, buvo sudaromi dveji sąrašai: pagrindinis ir rezervinis. Pabė-

gus ar išsipirkus "pagrindiniam" tremtiniui, "planą" buvo galima įvykdyti rezervinių sąskaita. Išvežtų žmonių sąrašai buvo pristatomi į LTSR MGB, kuri pateikdavo (neretai praėjus metams - dviems po trėmimų) juos tvirtinti LTSR Ministrų tarybos pirmininkui M. Gedvilui.

Didžiausioms Lietuvos gyventojų deportacijoms vadovavo atvykę iš Maskvos TSRS MGB įgaliotiniai Lietuvai. 1948 m. gegužės mėn. trėmimams vadovavo TSRS MGB ministro I-asis pavaduotojas generolas leitenantas Sergejus Oголcovas, o 1949 m. ir 1951 m. deportacijas koordinavo TSRS MGB 2-osios vyriausiosios valdybos viršininko pavaduotojas generolas leitenantas Jakovas Jedunovas. 1952 m. sausio mėn. į Vilnių atvykęs TSRS valstybės saugumo ministro pavaduotojas gen. mjr. Piotras Kondakovas vadovavo "buožių ir jų šeimų narių", kurie išvengė ankstesnio trėmimo (1951 X 2-3) vežimui. Iš anksto atvykę į Lietuvą, jie kartu su LTSR valstybės saugumo ministrais (1948 m. – su gen. mjr. Dmitrijum Jefimovu, 1949 m. – su gen. ltn. Nikolajum Gorlinskiu, 1951-1952 m. – su gen. mjr. Piotru Kapralovu) parengdavo smulkius trėmimų operacijų planus, patvirtindavo operatyvinius žemėlapius ir schemas. Juose buvo pateikiami apskaičiavimai dėl operacijoms reikalingo operatyvinių darbuotojų, kariuomenės, liaudies gynėjų skaičiaus, numatomas automašinių, vagonų, degalų poreikis, nurodomos įsodinimo stotys, ešelonų formavimo vietos.

Siekiant išlaikyti paslaptį pasirengimą trėmimams ir tuo pačiu išvengti gyventojų panikos ir slapstymosi, masinės deportacijos buvo užšifruojamos nekaltais pavadinimais. Priminsime, kad sentimentaliais vardais baudžiamąsias operacijas įvardindavo ir nacistinės Vokietijos gestapas (slaptoji policija), SD (saugumo tarnyba) SS (Schutz-Schtaffel asmeninė Hitlerio apsaugos organizacija). 1948 m. trėmimai buvo įvardinti žodžiu "Vesna" ("Pavasaris"), 1949 m. vežimai - "Priboj" ("Bangų mūša"), 1951 m. trėmimai – "Osenj" ("Ruduo"). Šie terminai buvo vartojami saugumo ir vidaus reikalų įstaigų tarnybiniame susirašinėjime, radijo ir telefono pokalbiuose. Apie trėmimo operacijos eigą per vyriausybinių aukšto dažnio telefoną "VČ" TSRS MGB įgaliotinis ir LTSR valstybės saugumo ministras kas dvi valandas informuodavo TSRS valstybės saugumo ministrą (1948-1949 m. gen. plk. Viktorą Abakumovą, 1951 m. – Semioną Ignatjevą).

Iš esmės pasiruošus trėmimui (atvykus į apskritis kariuomenės daliniams, parengus milicijos ir liaudies gynėjų būrius, sutelkus tūkstančius automašinių ir geležinkelio vagonų), Lietuvos TSR vadovybė priimdavo analogiškus nutarimus dėl vežimų. Po 3-6 dienų prasidėdavo trėmimai.

1948-ieji Lietuvai buvo nesibaigiančių trėmimų metai. 1947 m. gruodyje prasidėjęs "banditų šeimų" vežimas truko iki 1948 m. balandžio. Tremta palaiapsniui iš atskirų apskričių. Per 4 mėn. į Sibirą "išvažiavo" 1.022 šeimos (3.938 žmonės). Tačiau tarybų valdžiai Maskvoje ir Vilniuje toks trėmimo mastas pasirodė per mažas. Todėl buvo suplanuota vienkartinė masinė akcija.

Didžiausias Lietuvos istorijoje gyventojų trėmimas buvo įvykdytas 1948 m. gegužės mėn., remiantis 1948 m. vasario 21 d. TSRS Ministrų tarybos

nutarimu Nr. 417-160vs "Dėl iškeldinimo iš Lietuvos TSR teritorijos specialiam apgyvendinimui 12 tūkst. šeimų banditų ir nacionalistų, esančių nelegalioje padėtyje, nukautų ginkluotuose susirėmimuose ir nuteistųjų, taip pat banditų pagalbininkų – buožių su šeimomis". Šio visiškai slapto Stalino vyriausybės nutarimo pradžioje sakoma:

"TSRS Ministrų Taryba nutaria: priimti Lietuvos TSR Ministrų Tarybos ir Lietuvos Komunistų partijos (bolševikų) Centro Komiteto pasiūlymą iškeldinti iš Lietuvos TSR teritorijos specialiam apgyvendinimui 12 tūkst. šeimų banditų ir nacionalistų..." Iš nurodytų 12 tūkst. šeimų, pusė (6.000 šeimų) turėjo būti išvežtos į Krasnojarsko kraštą, o kita pusė (6.000 šeimų) – į Jakutijos ATSR. Tremtinius buvo nuspęsta įdarbinti TSRS Miško pramonės ministerijai priklausančiose miško paruošos įmonėse.

Po trijų mėnesių, 1948 m. gegužės 18 d. LTSR Ministrų Taryba ir LKP (b) CK priėmė visiškai slaptą nutarimą Nr. 60 "Apie priemones ryšium su banditų ir banditų pagalbininkų-buožių šeimų iškeldinimu", kurį pasirašė M. Gedvilas ir A. Sniečkus<sup>89</sup>. Prie nutarimo buvo pridėta smulki, 12 punktų turinti "Banditų ūkiuose ir banditų pagalbininkų-buožių ūkiuose konfiskuotų gyvulių, žemės ūkio inventoriaus, žemės ūkio produktų, pasėlių, trobesių ir kito turto priėmimo ir realizavimo instrukcija"<sup>90</sup>. Ten buvo nurodyta, kad išvežamai šeimai leidžiama pasiimti namų apyvokos daiktų ir maisto atsargų iki 1000 kilogramų. Tačiau, kaip ir anksčiau, trėmimą vykdantys baudėjai šio formalaus nurodymo nesilaikydavo. Verta pažymėti, kad ir vietos (vežime ar sunkvežimyje) sukrauti tiek turto ar daiktų nebuvo skiriama. Likęs visas kitas turtas turėjo būti konfiskuotas ir perduotas kolūkiams, tarybiniams ūkiams ar valstybinėms organizacijoms.

Trėmimai miestuose prasidėjo 1948 m. gegužės 22 d., šeštadienį 00 val., o kaimuose – 4 val. ryto. Buvo trėmiama iš visų apskričių (tuo metu – 37) ir respublikinio pavaldumo miestų (5).

Skirtingai nuo 1945-1946 m. vykusių trėmimų, kai buvo vežamos "veikiančiose gaujose" esančių "banditų" ar jų "pagalbininkų" šeimos, dabar vežimas apėmė daug platesnį rezistenciją remiančių šeimų (saugumo organų požiūriu) ratą. Buvo vežamos žuvusių ir nuteistų rezistencijos dalyvių, apskritai "nacionalistų" šeimos, paimant ir tuos minėtų šeimų narius, kurie gyveno atskirai.

Kiek gi žmonių buvo išvežta 48-ųjų gegužį? Šiuo klausimu iki šiol nuomonės labai skiriasi. Žinomas lietuvių išeivijos visuomenės veikėjas ir mokslininkas dr. Adolfas Damušis statistinių apskaičiavimų knygoje "Lietuvos gyventojų aukos ir nuostoliai Antrojo pasaulinio karo ir pokario 1940-1959 metais" ir spaudoje laikosi nuomonės, kad 1948 V 22 buvo deportuota 105.000 ūkininkų<sup>91</sup>.

Kitas išeivijos mokslininkas istorikas Kęstutis K. Girmius studijoje "Partizanų kovos Lietuvoje" tvirtino, kad buvo išvežta apie 80.000 žmonių<sup>92</sup>. Vėlesniuose straipsniuose bei savo knygos lietuviškojo leidimo (1990) įvade jis teigė, kad tada "gal tik 40.000 nukentėjo"<sup>93</sup>.

Istorikė Vanda Kašauskienė spaudoje rašė, kad ištremiti buvo 39.482 žmonės (11.233 šeimos)<sup>94</sup>.

Archyviniai dokumentai rodo, kad 1948 m. gegužės mėn. buvo planuota išvežti 12 tūkst. šeimų (36.000 žmonių). Nepavykus greitai surinkti planuoto šeimų kontingento, iš anksto buvo numatyta jį papildyti iš rezervinio sąrašo, kurį sudarė 3.715 šeimų<sup>95</sup>. Šis trėmimas buvo skirtas aprūpinti beveik nemokama darbo jėga Irkutsko srities Taišeto, Krasnojarsko krašto Jarcevo bei Buriatijos-Mongolijos ATSR Ulan Udės rajonų darbo stovyklas.

Baudėjai gen. ltn. S. Ogolcovas ir gen. mjr. D. Jefimovas pranešė (1948 V 28) TSRS valstybės saugumo ministru gen. plk. V. Abakumovui (1908-1954), kad 1948 m. gegužės 22-23 d. iš Lietuvos buvo išvežtos 11.345 šeimos su 39.766 žmonėmis<sup>96</sup>. 1948 m. rugpjūčio mėn. TSRS MGB 2-oji vyriausioji valdyba parengė ministru V. Abakumovui smulkią pažymą apie operaciją "Vesna", kurią pasirašė valdybos viršininko pavaduotojas gen. ltn. J. Jedunovas<sup>97</sup>. Joje buvo pateikti analogiški statistiniai duomenys apie Lietuvos gyventojų trėmimą, kaip ir dviejų generolų pranešime.

M. Gedvilas ataskaitoje (1948 VIII 21) TSRS Ministrų Tarybos pirmininko pavaduotojui, VKP (b) CK sekretoriui Georgijui Malenkovui (1902-1988) apie konfiskuoto iš tremtinių turto panaudojimą (Sąjungos valdžia buvo priėmusi du specialius nutarimus, kaip paskirstyti išvežtų "banditų" turta) pateikė tokius pačius duomenis apie tremtinių skaičių<sup>98</sup>.

Susumavus Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos archyve rastas visų tuo metu buvusių 37 apskričių ir Vilniaus bei Kauno valstybės saugumo skyrių viršininkų pasirašytas (1948 V 24-25) ataskaitas apie žmonių trėmimus, nustatyta, kad išvežtos 11.365 šeimos, kuriose buvo 40.002 asmenys<sup>99</sup>. Šie sumariniai skaičiai beveik sutampa su generolų pateiktais duomenimis.

Tačiau, saugumiečių nuomone, ne visi "nacionalistai" ir "banditų pagalbininkai" buvo išvežti. 1948 m. birželio 8 d. LTSR MGB "A" skyriaus viršininkas papulkininkis Pavelas Grišinas pateikė valstybės saugumo ministro pavaduotojui gen. mjr. Piotru Kapralovui dviejų puslapių "pažymą apie įtrauktą į įskaitą (ir) pasilikusių Lietuvoje ištremtų banditų ir banditų pagalbininkų šeimų narių skaičių". M. Grišinas pažymėjo, kad pagal MGB apskričių skyrių pranešimus tokių žmonių priskaičiuota 8.679. Iš jų 7.184 žmonės (2.630 vyrų, 3.072 moterys ir 1.482 vaikai) turi būti ištremti (podležit viseleniju). Ant dokumento generolas užrašė rezoliuciją: "Saugoti "Vesna" byloje, Kapralovas. 48.IX.14"<sup>100</sup>.

Po gegužės deportacijos tais metais daugiau specialių vienkartinų trėmimų nebuvo. Tačiau iš MGB susirašinėjimo su apskričių skyriais matyti, kad pavieniai, trėmimo išvengę asmenys, kurių šeimos jau išvežtos, turėjo būti gaudomi ir išvežti į tų šeimų tremties vietas. Saugumo organai, gavę M. Gedvilo sutikimą, 1948 m. birželio pirmomis dienomis Lentvaryje įrengė laikiną žmonių surinkimo punktą. Juo tapo "Kaitros" santechnikos gamyklos gatavos produkcijos sandėlis, buvęs šalia geležinkelio. Saugoti laikiną kalėjimą buvo pavesta TSRS MGB vidaus kariuomenės 4-tos šaulių diviziono daliniui. Duomenų apie tai, kiek papildomai buvo sulai-

kyta ir išvežta žmonių, nerasta. Tačiau iš LTSR vidaus reikalų ministro gen. mjr. Juozo Bartašiūno pasirašytos pažymos (1949 I 21) respublikos vadovybei sužinome, kad įskaitoje (1949 120 dienai) "yra 4.553 šeimų nariai, pasilikę po operacijos "Vesna"<sup>101</sup>. Galima spėti, kad iki to laiko jau buvo spėta sugaudyti ir išvežti 2,6 tūkst. asmenų (7.184-4.553=2.631).

Iš kitos pusės žinoma, kad kai kurios išvežtos šeimos buvo grąžintos į Lietuvą. Grąžinimo motyvai buvo įvairūs – vieną kitą šeimą siejo giminytės ryšiai su aukštais partiniais ar tarybiniais funkcionieriais, kai kas pasirodė rėmęs sovietų partizanus karo metais. Pasitaikę atvejų, kai šeima buvo grąžinta "operatyviniais sumetimais".

Čia skelbiamuose valstybės saugumo organų dokumentuose pateikiamas mažesnis tremtinių skaičius, negu skelbtas išėivijoje. Žinoma, iš karto kyla klausimas dėl minėtų duomenų patikimumo.

Pirmiausia pažymėsime, kad iš Lietuvos ištremti buvo planuota 12 tūkstančių šeimų (36.000 žmonių). Šią "kovinę užduotį" baudžiamieji organai su kaupu įvykdė. Sunku būtų apkaltinti saugumiečių (apskričių ir respublikos) viršininkus, kad jie raportuose šeiminkams Maskvoje sąmoningai mažino ištremtų "banditų ir jų pagalbininkų" skaičių. Priešingai, ataskaitose ir pranešimuose viršininkams jie mėgo iškelti kovos prieš "lietuvių nacionalistus" sunkumus, pabrėžti saugumo darbuotojų nuopelnus, jų "įtemptą operatyvinį darbą po 18-20 val. per parą". Be to, Lietuvoje trėmimo metu buvo ir aukštas TSRS MGB įgaliotinis, ministro pavaduotojas S. Ogolcovas, kuris taip pat pasirašė trėmimo ataskaitą. Tačiau mažesnis vienos (ar kelių) deportacijų mastas jokiū būdu jų nepateisina ir nesumažina nusikalstamo sovietinio totalitarinio režimo pobūdžio.

Antrasis pagal didumą vežimas ("Priboj" – "Bangų mūša") buvo įvykdytas 1949 m. kovo mėn. remiantis TSRS Ministrų Tarybos 1949 m. sausio 29 d. nutarimu Nr. 390-138vs "Dėl buožių ir jų šeimų, banditų ir nacionalistų, esančių nelegalioje padėtyje, nukautų ginkluotose susirėmimuose ir nuteistųjų šeimų, legalizavusiųjų banditų, kurie tęsia priešišką veiklą ir jų šeimų, o taip pat nubaustų banditų pagalbininkų šeimų iškeldinimo iš Lietuvos, Latvijos ir Estijos". Kaip ir 1948 II 21 nutarime, taip ir šiame akte, buvo remiamasi Lietuvos TSR, o taip pat Latvijos TSR ir Estijos TSR Ministrų tarybų bei visų trijų respublikų KP CK pasiūlymu ištremti iš šių respublikų "banditų ir buožių" šeimas, iš viso 29 tūkst. šeimų (87 tūkst. žmonių). Šias šeimas buvo numatyta ištremti visam laikui ("na večno") į Jakutijos ATSR, Krasnojarsko ir Chabarovsko kraštus bei Omsko, Tomsko, Irkutsko ir Novosibirsko sritis. Daugiausia žmonių buvo nuspręsta ištremti iš Latvijos – 13.000 šeimų (39.000 žmonių). Iš Estijos planuota išvežti 7.500 šeimų (22.500 žmonių). Lietuvai buvo nustatyta tokia "kvota" – 8.500 (6.000 "buožių" ir 2.500 "banditų ir nacionalistų" šeimų), iš viso 25.500 žmonių.

1949 metais Pabaltijo respublikų gyventojai buvo ištremti neribotam laikui, todėl stalininė valdžia, norėdama užkirsti kelią galimiems bėgimams iš tremties vietų, nutarė jiems taikyti TSRS Aukščiausiosios Tary-

bos Prezidiumo 1948 m. lapkričio 26 d. įsaką "Dėl baudžiamosios atsakomybės už pabėgimus iš įkalinimo ir nuolatinio apgyvendinimo vietų asmenų, iškeldintų į tolimus TSRS rajonus Tėvynės karo metais"<sup>102</sup>. Pagal šį drakonišką aktą už pabėgimą turėjo būti baudžiama 20-čia metų katorgos. Asmenys, padėję tremtiniui pabėgti arba jį slėpę, buvo baudžiami laisvės atėmimu iki 5 metų.

1949 m. kovo 19 d. M. Gedvilas pasirašė (juodu rašalu) LTSR Ministrų Tarybos nutarimą Nr. 176vs "Dėl buožių iškeldinimo iš Lietuvos TSR teritorijos". Nutarimo 1 punktas skelbė: "Iškeldinti iš Lietuvos TSR teritorijos šešiis tūkstančius buožių su šeimomis į tolimus Tarybų Sąjungos rajonus specialiam apgyvendinimui"<sup>103</sup>. Tie "tolimi rajonai" tai buvo Čeremchovo raj. (Irkutsko sritis) bei Tasejevo ir Ustj Abakano raj. (Krasnojarsko kraštas). Kiekvienai iškeldinamai šeimai LTSR valdžia "kilniaširdiškai" leido pasiimti vertybes, pinigų, drabužius, smulkų namų ūkio inventorių ir maisto atsargų – iki 1500 kg svorio. Tačiau iš tikrųjų trėmimus vykdžiusių baudėjų terorizuojami ūkininkai negalėdavo pasiimti tiek savo turto. Įbauginti ir pasimetę žmonės neretai buvo vežami be nieko, kaip stovi.

Trėmimai visame krašte prasidėjo penktadienį, 1949 m. kovo 25 d. 6.00 val. ryto. Operacija turėjo trukti 2 dienas. Tačiau ji užsitęsė. Pirmieji ešeloniškai su tremtiniais išvyko kovo 27 d. rytą, o paskutiniai – kovo 30 d. vakare. Gen. mjr. J. Bartašiūnas pranešime (1949 IV 11) savo šefui Sąjungos vidaus reikalų ministrui gen. plk. Sergejui Kruglovui (1907-1977) apie tremtinių priėmimą ir išsiuntimą, aiškindamas priežastis, dėl kurių užtruko operacija, pažymėjo: "Planuojant operaciją, matyt, nebuvo atsižvelgta, kad kovo 25 d. yra didelė katalikų šventė (Viešpaties apreiškimo Švč. M. Marijai diena) ir kai kurie objektai išvažiavo į bažnyčias ir jų namuose nerasta"<sup>104</sup>. Be to, tuo laiku dėl staigaus atšilimo prasidėjo polaidis, sunkvežimiai negalėjo pravažiuoti, todėl tremtinius prisiėjo vežti vežimais.

Dėl šio trėmimo skaičių taip pat nesutariama. Dr. A. Damašis jį vadina miestiečių deportacija ir teigia, kad 1949 III 24 buvo išvežta 120.000 žmonių<sup>105</sup>. Dr. K. Girnius tik pažymi, kad "nuo jo (1948 m. gegužės 22 d. trėmimo - E.G.) ne labai atsiliko trėmimai 1949 m. kovo 24-27 d."<sup>106</sup>. Pasak dr. V. Kašauskienės, 1949 m. kovo 25 - gegužės 3 d. buvo išvežti 32.735 žmonės (9.633 šeimos)<sup>107</sup>.

Iš deportacijos vadovų generolų leitenantų J. Jedunovo ir N. Gorlinskio pranešimo (1949 III 31) matyti, kad 1949 m. kovo 25-28 d. buvo išvežtos 8.765 šeimos, turinčios 28.981 žmones<sup>108</sup>. Tokius pat skaičius savo pranešime (1949 IV 11) S. Kruglovui pateikė ir minėtas gen. mjr. J. Bartašiūnas, kuris buvo atsakingas už tremtinių išvežimą iš Lietuvos geležinkelio stočių į Sibirą.

Operacijai "Bangų mūša" nustatyti planai buvo įvykdyti ir viršyti, tačiau tuo 1949 m. trėmimai dar nepasibaigė. 1949 m. balandžio 4 d. LTSR MGB tardymo dalies viršininko pavaduotojas plk. Michailas Zacharovas pateikė ministrui N. Gorlinskiui smulkia pažymą apie tai, kiek kiekvienoje apskrityje pasislėpė nuo trėmimo šeimų ir pavienių asmenų. Saugumie-

čiai nustatė, kad deportacijos išvengė 3.236 šeimos ir 3.912 pavienių asmenų, iš viso 13.777 žmonės<sup>109</sup>. Nedelsiant buvo pradėta jų medžioklė, kuri tęsėsi iki liepos mėn. Iš A. Sniečkaus informacijos (1949 V 17) G. Malenkoviui matyti, kad per 1949 m. balandžio mėn. papildomai buvo išvežtos 686 šeimos, 3.090 žmonių, iš jų 863 pavieniai asmenys. Birželio 6 d. iš 5 apskričių buvo išvežta 130 šeimų<sup>110</sup>, o liepos 7 d. – dar 81 šeima (279 žmonės)<sup>111</sup>. Sudėjus minėtus duomenis išeitų, kad 1949 m. iš Lietuvos buvo išvežta 9.844 šeimos, kuriose buvo daugiau kaip 33,5 tūkst. žmonių.

1950 m. ūkininkai buvo vežami, remiantis 1949 m. TSRS ir LTSR Ministrų tarybų nutarimais. Tais metais įvyko trys, palyginti nedidelės apimties trėmimai: balandžio 14 d. (į Altajaus krašto Stanobado raj.), rugsėjo 1-2 ir 19 d. (į Chabarovsko krašto Lazovsko ir Komsomolsko prie Amūro rajonus). Jų metu buvo išvežta 360 šeimų (1.355 žmonės)<sup>112</sup>.

Trečioji pagal didumą deportacija ("Osenj" – "Ruduo") vyko 1951 m. rudenį. Tai buvo jau antrasis trėmimas tais metais. 1951m.kovo31 - balandžio 1 d. visoje Lietuvoje buvo surinktos vadinamųjų andersininkų ir jehovininkų šeimos. Valdžia ir represiniai organai andersininkais vadino asmenis, tarnavusius karo metais Lenkijos generolo Vladislavo Anderso (1892-1970) armijoje (korpuse). Šis generolas nesutiko kautis su vokiečiais TSRS ir Vokietijos fronte, o pasitraukė su kariuomene iš TSRS ir kovojo Vakarų Europoje. Buvusius Anderso armijos kareivius, daugiausia lenkus, valstybės saugumo viršininkai laikė nacionalistais ir todėl nepatikimais.

Jehovininkais oficialioji propaganda vadino krikščionių sekto Dievo Jehovos (Jahvės) liudytojai narius. Jie buvo laikomi atvirais komunizmo priešais, nes save vadino Dievo išrinktaisiais, o netikintiems pranašavo pražūtį būsimame Kristaus ir šėtono kare. Baudėjų požiūriu ateistinėje valstybėje tokie tikintieji turėjo būti izoliuoti nuo "komunizmą kuriančios visuomenės".

1951 m. balandžio 2 d. 16 val. 10 min. iš Panerių stoties išvyko specialus ešelonas Nr. 97392, kuris į Irkutsko sr. išvežė 80 andersininkų šeimų (283 žmonės), o į Tomsko sr. – 52 jehovininkų šeimas (150 žmonių)<sup>113</sup>. Daugiausia andersininkų buvo išvežta iš Vilniaus srities rajonų (LTSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1950.VI.20/įsaku respublika buvo suskirstyta į 4 sritis ir 87 rajonus), o jehovininkų – iš Klaipėdos srities.

1951 m. rugsėjo 5 d. TSRS Ministrų Taryba priėmė nutarimą Nr. 3309-1568vs "Dėl buožių ir jų šeimų iškeldinimo iš Lietuvos teritorijos". Šiame nutarime jau nebebuvo remiamasi minėtais LTSR valdžios ir LKP (b) CK pasiūlymais, o tiesiog sakoma: "Iškeldinti visam laikui už Lietuvos TSR ribų į Krasnojarsko kraštą ir Tomsko sritį iki 4.000 priešiškaiki prieš kolūkius veikiančių buožių šeimų". Už bėgimą iš nustatytų apgyvendinimo vietų šie tremtiniai turėjo būti baudžiami pagal minėtą TSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1948.XI.26 d. aktą.

Po kelių savaičių (1951.IX.29), jau prasidėjus trėmimui, analogišką nutarimą Nr. 865vs "Dėl buožių ir jų šeimų iškeldinimo iš Lietuvos TSR teri-

torijos" mėlynu rašalu pasirašė M. Gedvilo pavaduotojas Kazys Preikšas<sup>114</sup>. Kaip ir 1949-1950 m., taip ir dabar, tremtiniais formaliai buvo leista pasiimti namų apyvokos reikmenų ir maisto iki 1500 kg vienai šeimai. Likusį turtą buvo nuspręsta perduoti kolūkiams bei valstybei.

1951 m. rugsėjo 6 d. LTSR valstybės saugumo ministras gen. mjr. P. Kapralovas pasirašė pažymą apie respublikoje išaiškintus buožių ūkius. TSRS MGB ir LTSR vadovybei skirtoje pažymoje jis pranešė, kad LTSR MGB išaiškino ir įtraukė į įskaitą 4.215 buožių ūkių, kuriuose gyveno 14.950 žmonių<sup>115</sup>. Daugiausia "buožių" buvo rasta Šiaulių srityje (1.679 ūkiai) ir Vilniaus srityje (1.047 ūkiai). Kauno ir Klaipėdos srityse buvo surasti atitinkamai 780 ir 709 "buožių" ūkiai.

1951 m. rudens trėmimas buvo vykdomas per du sykius. Ir šį kartą, kaip buvo įprasta stalinizmo metais, "buožių" vežimo planai buvo įvykdyti ir viršyti.

Pirmasis vežimas vyko 1951 m. rugsėjo 20-21 d. Iš Kužių (Šiaulių raj.), Radviliškio ir Švenčionėlių stočių išvyko trys ešelonai (Nr. 97329, 97330, 97331) į Irkutsko sr. Buvo išvežtos 822 ūkininkų šeimos su 3.072 žmonėmis: vyrų – 813, moterų – 1.276, vaikų – 983<sup>116</sup>.

Antrasis, pagrindinis vežimas vyko 1951 m. spalio 2-3 d. Skirtingai nuo ankstesnių vežimų (1941,1948,1949), kurie buvo vykdomi savaitgaliais, dabar vežimas prasidėjo ankstų antradienio rytą.

Spalio trėmimo vadovai ir vykdytojai J. Jedunovas ir P. Kapralovas savo šeimnininkui ministru S. Ignatjevui nurodė, kad 1951 m. spalio 2 d. (iki 24 val.) buvo išvežta 4.018 šeimų (15 537 žmonių)<sup>117</sup>. Tačiau tremiama buvo dar ir spalio 3 d. Todėl tikslesni, atrodo, yra LTSR vidaus reikalų ministro Jefremovo pranešime (1951.X.6) TSRS vidaus reikalų ministro pavaduotojui gen. plk. Ivanui Serovui pateikti duomenys. Pasak jo, MVD organai išsiuntė (1951.X.3-4) 16 ešelonų su tremtiniais. Išvežta 4.129 šeimos su 16.109 žmonėmis<sup>118</sup>. Po dviejų mėnesių (1951 XII 7) LTSR MGB ministras gen. mjr. P. Kapralovas pasirašė "pažymą apie 1951 metų spalio mėn. įvykdytos operacijos, iškeldinant iš Lietuvos TSR buožes su šeimomis, rezultatus"<sup>119</sup>. Šis penkių mašinraščio puslapių dokumentas buvo įteiktas atvykusiam į Vilnių VKP (b) CK įgaliotiniui G. Aleksandrovui. Jame P. Kapralovas nurodė, kad iš viso buvo numatyta ištremti 4.000 šeimų, tačiau į sąrašus buvo įtraukta 5.001 šeima. Iš viso išvežtos 4.009 šeimos (16.150 žmonių). Iš jų: 3.278 šeimos (13.394 žmonės) pagal LTSR Ministrų Tarybos patvirtintus sąrašus, 642 šeimos (2.491 žmogus) pagal tos pačios Ministrų tarybos patvirtintą rezervinį sąrašą ir 89 šeimos (265 žmonės) išvežtos partinių ir tarybinių organų nurodymu.

1951 m. lapkričio 30 d. vyko paskutinis tų metų trėmimas. Keliasdešimt ūkininkų šeimų buvo išvežtos į Bijsko rajoną (Altajaus kraštas). Oficialiais duomenimis 1951 m. iš viso buvo išvežtos 5.139 šeimos (20.357 žmonės)<sup>120</sup>.

Taigi ir šiuo atveju negalima sutikti su gerb. dr. Ad. Damušiu, tvirtinančiu, kad per visus 1951 m. buvo ištremta tik 9.800 žmonių<sup>121</sup>. Šie duo-

menys yra sumažinti, smarkiai skiriasi nuo pačių saugumiečių, saugumiečiams ir partijos CK pateiktų skaičių.

Nors 1951 m. "buožių" buvo išvežta daugiau negu planuota, jų trėmimai dar nepasibaigė. 1952 m. pradžioje TSRS valstybės saugumo ministro pavaduotojas gen. mjr. R. Kondakovas, LTSR valstybės saugumo ministras gen. mjr. P. Kapralovas ir TSRS MGB 2-osios vyriausiosios valdybos viršininko pavaduotojas plk. Novikas informavo TSRS valstybės saugumo ministrą S. Ignatjevą, kad Lietuvoje išaiškintos 236 buožių šeimos (894 žmonės), kurios 1951 m. išvengė trėmimo ir 1.111 pavienių asmenų, kurių šeimos jau išvežtos<sup>122</sup>.

1952 m. LTSR MGB įvykdė penkis "buožių ir banditų pagalbininkų" šeimų ir pavienių jų narių trėmimus. Didesni buvo sausio ir rugpjūčio vežimai.

1952 m. sausio 23 d. du ešelonai (Nr. 97101 ir 97102) iš Lietuvos į Krasnojarsko kraštą išvežė 217 buožių šeimų (778 žmones) ir 1066 pavienius asmenis, kurių šeimos buvo išvežtos 1951 m.<sup>123</sup>. Abu tremtinių sąrašus patvirtino LTSR Ministrų Taryba.

1952 m. rugpjūčio 5 d. iš 18 respublikos rajonų į Krasnojarsko kraštą buvo ištremtos 95 banditų ir banditų pagalbininkų šeimos (359 asmenys)<sup>124</sup>. Jie buvo ištremti TSRS MGB ypatingojo pasitarimo sprendimu.

Kiek iš viso 1952 m. buvo ištremta Lietuvos gyventojų tiksliai nežinoma. Paskelbtais duomenimis 1952 m. išvežtos 526 šeimos (2.934 žmonės)<sup>125</sup>. Tačiau 1953 m. vasario mėn. LTSR MGB "A" skyriaus viršininkas pplk. P. Grišinas ir to paties skyriaus 2-ojo poskyrio viršininkas majoras M. Vasevas parengė LTSR MGB vadovybei pažymą apie 1952 m. ištremtas buožių šeimas, pavienius buožių šeimų narius ir banditų bei nacionalistų pagalbininkus. Jie pažymėjo, kad 1952 m. buvo išvežta 312 šeimų (1.141 žmogus) ir 1.063 pavieniai buožių šeimų nariai bei 83 buožių šeimų nariai, kurie buvo suimti ir per LTSR MVD kalėjimus ištremti – iš viso 2.287 žmonės (865 vyrai, 932 moterys ir 490 vaikų)<sup>126</sup>.

Nuolatinė "buožių" ir "banditų" šeimų medžioklė tęsėsi toliau 1953 metais. LTSR MGB toliau sudarinėjo tremtinu "banditų pagalbininkų", "nacionalistų", "buožių" šeimų ir pavienių jų narių sąrašus. Tačiau netikėta "tautų vado" Kremliuje mirtis 1953 m. pavasarį naujus trėmimus nutraukė.

Kiek gi iš viso deportuota Lietuvos gyventojų? Dėl tremtinių skaičiaus yra įvairių nuomonių. Dr. A. Damušis<sup>127</sup> teigia, kad 1941-1953 m. iš Lietuvos buvo išvežta 442.860 žmonių. Kiti mūsų išeivijos/nokslininkai<sup>128</sup> mano, kad "kukliausiais apskaičiavimais (...) buvo ištremta apie 600.000 mūsų tautiečių". Pasak J. Rimašausko "bolševikinis - rusinis genocidas bus pareikalavęs 350-400.000 aukų, nužudytų ir deportuotų"<sup>129</sup>. R.J. Misiūnas ir R. Taagepera savo knygoje pateikė panašius apskaičiavimus. Jie tvirtina, kad 1940-1953 m. sovietiniai okupantai nužudė bei deportavo 345 tūkst. Lietuvos gyventojų<sup>130</sup>.

1988 m. susikūrus Lietuvos persitvarkymo sąjūdžiui ir prasidėjus Atgi-

mimui, LTSR Valstybės saugumo komiteto (KGB) vadovai paskelbė, kad 1941 ir 1945-1952 metais iš Respublikos buvo deportuota apie 120 tūkst. žmonių<sup>131</sup>. Šiais valdžios aprobuotais duomenimis savo darbuose rėmėsi ir Lietuvos mokslininkai. Tačiau tai nebuvo galutiniai duomenys. Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos Informatikos tarnybos patikslintais duomenimis (1992 m. spalio 1 d.) 1941-1952 m. iš Lietuvos buvo išvežti 128.068 žmonės.

Trėmimai – neteisėti, antikonstituciniai aktai buvo to meto tarybų valdžios vykdyto tautų genocido politikos apraiška. Po diktatoriaus J. Stalino mirties prasidėjęs tremtinių reabilitavimas vyko labai lėtai ir vangiai. Respublikos ir vietos valdžia nenorėjo ir bijojo ištremtų žmonių sugrįžimo į Tėvynę, visais įmanomais būdais stengėsi sutrukdyti turto grąžinimą. Iki Atgimimo (1988 m.) tik apie 10 tūkst. žmonių (7-8 proc. visų tremtinių) buvo reabilituoti, t.y. jų ištrėmimas pripažintas nepagrįstu ir jiems suteikta teisė atgauti turėtą turtą<sup>132</sup>. Tačiau susikūręs Lietuvos persitvarkymo sąjūdis, remiamas plačiausių gyventojų sluoksnių, privertė valdžią pradėti masinį tremtinių reabilitavimą.

1988 m. spalio 21 d. LTSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas priėmė įsaką "Dėl asmenų, iškeldintų iš Lietuvos TSR teritorijos 1941-1952 metais, reabilitavimo"<sup>133</sup>. Jiems turėjo būti atlyginta administracinių organų padaryta materialinė žala.

Lemiamą žodį tremtinių ir rezistentų reabilitavimo procese tarė Nepriklausomos Lietuvos Respublikos Aukščiausioji taryba, priėmusi (1990 V 2) įstatymą "Dėl asmenų, represuotų už pasipriešinimą okupaciniams režimams, teisių atstatymo"<sup>134</sup>. Aukščiausioji Lietuvos valdžia pasipriešinimo dalyvių kovą įvertino kaip tautos teisės į savigyną pasireiškimą ir paskelbė, kad visi Respublikos gyventojai, kurie už tai buvo okupacinių režimų nuteisti, įkalinti neteisėtine tvarka arba ištrėmti iš Lietuvos, yra nekalti ir atstatomos visos jų pilietinės teisės.

**Autoriaus-redaktoriaus pastaba:** tikslios trėmimų statistikos nėra. Rašantieji apie tai iš tam tikrų faktų išveda skaičius. Sakysime iš šeimų skaičiaus skelbia išvežtųjų skaičių ir t.t. Liudas Truska, istorijos mokslų kandidatas, per Sąjūdžio suvažiavimo 1988 10 23 d. atsakydamas į The London Guardian korespondento klausimą apie trėmimus nurodė minimalų skaičių – 150.000 ir maksimalų – 350.000. Paskutinis skaičius sudaro 12% Lietuvos gyventojų. - Šaltinis: Alfred Erichsenn – Bundanti Lietuva.

Visi aukščiau minėti potvarkiai, duodą tremtiniui teisę pasiimti 100 kg daiktų, o šeimai – 1500 kg yra bolševikinė propaganda.

Išnašos

<sup>1</sup>Lietuvių Archyvas. Bolševizmo metai. T. I. K. Studijų biuro leidinys. 1942. P. 13-16.

<sup>2</sup>Brazaitis J. Pirmoji sovietinė okupacija (1940-1941), Lietuvių enciklopedija (toliau – LE). T. XV. 2-asis leid. V. LER. 1990. R 367.

<sup>3</sup>Ten pat. P. 361.

<sup>4</sup>Lietuvių Archyvas. T. 1. P. 19-21.

<sup>5</sup>LE. T.XV. P. 366-367.

<sup>6</sup>Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos archyvas (toliau – LVRMA). F. 141. Ap. 1.b.10.L.55-61.

- <sup>7</sup>Kašauskienė V. Raudonasis voratinklis, Pasaulis. 1991. Nr. 10. P. 19.
- <sup>8</sup>Sadžius H. Didysis tautos trėmimas, Gimtasis kraštas. 1990. Spalio 4-10. Nr. 40. P. 5.
- <sup>9</sup>LTSR valstybės saugumo liaudies komisaro P. Gladkovo ir LTSR NKGB 2-ojo skyriaus viršininko pavaduotojo J. Medvedevo "Pažyma apie kontrrevoliucinių ir antitarybinių elementų Lietuvos respublikoje apskaitą 1941 m. birželio 11 d. duomenimis", LVRMA F. 135. Ap. 7. b. 1. L. 19-20. E. Grunskis. Nauji dokumentai apie 1941-ųjų birželio trėmimą, Pasaulis. 1991. Nr. 18. P. 26-27.
- <sup>10</sup>LTSR NKGB IR NKVD "Pažyma apie atliktą Lietuvos TSR valymo nuo antitarybinių, kriminalinių ir socialiai pavojingų elementų operaciją iki 1941 m. birželio 16 d. 18 val." LVRMA. F. 135. Ap. B. 1. L. 22-23.
- <sup>11</sup>LTSR valstybės saugumo liaudies komisaro, valstybės saugumo vyr. majoro P. Gladkovo ir LTSR NKGB 2-ojo skyriaus viršininko pavaduotojo, valstybės saugumo leitenanto J. Medvedevo parengta "Lietuvos TSR valymo nuo antitarybinių, kriminalinių ir socialiai pavojingų elementų atliktos operacijos suvestinė iki birželio 19 d." LVRMA F. 135. Ap. 7. B. 1. L. 24-25; Pasaulis. — 1991. Nr. 18. P. 28-29.
- <sup>12</sup>Vitkovskij A., Jampolskij V. Včera eto bylo sekretam; Dokumenty o litovskich sobytjach 40-50-ch g. g., Izvestija CK KPSS. 1990. No. 10. S. 133; Gimtasis kraštas. 1990. Spalio 4-10. P. 1.
- <sup>13</sup>Lietuvių į SSSR išvežimo vykdytojai, Ateitis. 1943. Sausio 16. Nr. 12. P. 2; Atgimimas. 1989. Balandžio 28. P. 1.
- <sup>14</sup>Lietuvių archyvas. T. 1. P. 46-51.
- <sup>15</sup>TSRS valstybės saugumo liaudies komisaro pavaduotojo, 3-ojo rango valstybės saugumo komisaro I. Serovo 1941.VI.4 d. direktyva NKGB apskričių skyrių viršininkams "Dėl priemonių, kurias reikia parengti prieš atliekant būsimą operaciją" //LVR MA F. 135. Ap. 7. b. 8. L. 43-45; Lietuvių Archyvas. Bolševizmo metai, T. II. K. 1942. P. 30-31.
- <sup>16</sup>Ateitis. 1943. Sausio 16. P. 2.
- <sup>17</sup>LTSR NKGB operatyvinio štabo apskaičiavimas dėl reikalingo operacijai įvykdyti vargū kiekio ir jų paskirstymo įsodinimo stotims, LVR MA F. 135. Ap. 7. b. 1. L. 15-17.
- <sup>18</sup>LVRMA. F. 135. Ap. 7. B. 8. L. 44.
- <sup>19</sup>Rodžius VI. Bolševikų plėšikavimai lietuvius tremiant, Lietuvių Archyvas. Bolševizmo metai. T. IV, V., 1943. P. 297-303.
- <sup>20</sup>TSRS valstybės saugumo liaudies komisaro, 3-ojo rango valstybės saugumo komisaro V. Merkulovo 1941.VI.15 d. telefonograma LTSR valstybės saugumo liaudies komisariui P. Gladkovui, LVR MA. F. 135. Ap. 7. B. 8. L. 48-49; Pasaulis. 1991. Nr. 18. P. 23-24.
- <sup>21</sup>LKP(b) CK II-ojo sekretoriaus Iciko Meskupo (1907-1942) slapyvardis.
- <sup>22</sup>LVRMA. F. 135. Ap. 7. b. 8. L. 50.
- <sup>23</sup>Ten pat. L. 46-47; Pasaulis. 1991. Nr. 18. P. 24-25.
- <sup>24</sup>Radzevičius VI. Pabaltijo tautų išnaikinimo planas, Lietuvių Archyvas. T. 1. P. 54.
- <sup>25</sup>Merkelis A. Masinis lietuvių išvežimas į SSSR, Lietuvių Archyvas. T. 2. P. 49.
- <sup>26</sup>Kraujo ir ašarų skaičiai, Lietuvių visuomenės kalendorius. 1944. Redagavo St. Būdas. K. Valstybinė leidykla. 1943. P. 133; Kraujo ir ašarų skaičiai, Literatūra ir menas. 1989. Birželio 10. Nr. 23. P. 10.
- <sup>27</sup>Rimašauskas J. Genocidas, LE. T. VII. South Boston. 1956. P. 139.
- <sup>28</sup>Kerulis L., Prunskis J., Valiukėnas M. Kankinių vardyną skelbiant; Lietuvių tautininkai — komunistų kartkiniai: Tautininkai, neolituantai, jaunaliuoniai, santariečiai. Redagavo Kerulis A., Prunskis J., Valiukėnas M. Amerikos lietuvių tautinės sąjungos valdybos leidinys. Chicago. 1988. P. 8.
- <sup>29</sup>Damušis Adolfas. Lietuvos gyventojų aukos ir nuostoliai Antrojo pasaulinio karo ir pokario 1940-1959 metais. (laisvę Fondas. Chicago. 1988. P. 23. To paties Genocido statistikos klausimu, Lietuvos aidas. 1991. Lapkričio 29. P. 3.
- <sup>30</sup>Vardys V. S. Stalino teroras Lietuvoje 1940-1941 metais. Išvežtųjų lietuvių sąrašas; Stalino teroras 1940-1941. Sudarė L. Kerulis. Pasaulio Lietuvių Archyvas. Chicago. 1981. P. VIII.
- <sup>31</sup>Ten pat.
- <sup>32</sup>Išvežtųjų lietuvių sąrašas; Stalino teroras 1940-1941. Sudarė L. Kerulis. Pasaulio Lietuvių Archyvas. Chicago. 1981.
- <sup>33</sup>Ten pat. P. 519.
- <sup>34</sup>Ten pat. P. 518. Apskaičiuota autoriaus.
- <sup>35</sup>Levinas D. Lietuvos žydų areštai ir trėmimai 1940-1941 metais, Pergalė. 1990. Nr. 1. P. 103.
- <sup>36</sup>Ten pat. P. 105.
- <sup>37</sup>Racėnas R. Žydams nebuvo lengviau, Gimtasis kraštas. 1992. Rugsėjo 27 — Rugsėjo 2. Nr. 35. P. 5.

<sup>38</sup> Kašauskienė V. Skausmingi istorijos puslapiai, Tiesa. 1988. Gegužės 21. P. 2; Žmogaus ir valstybės interesų sargyboje: Lietuvos TSR valstybės saugumo komiteto pirmininkas Eduardas Eismuntas atsako į "Tiesos" ir "Sovietiskaja Litva" laikraščių korespondentų aktualesnį teisėtumo klausimus, Tiesa. 1988. Birželio 11. P. 2.

<sup>39</sup> LTSR valstybės saugumo liaudies komisaro, valstybės saugumo vyr. majoro P. Gladkovo ir LTSR NKGB 2-ojo skyriaus viršininko pavaduotojo, valstybės saugumo leitenanto J. Medvedevo parengta "Lietuvos TSR valymo nuo antitarybinių, kriminalinių ir socialiai pavojingų elementų atliktos operacijos suvestinė iki 1941 m. birželio 19 d." LVRMA. F. 135. Ap. 7. b. 1. L. 26-27. Pasaulis. 1991. Nr. 18. P. 30.

<sup>40</sup> Šadžius H. 1941-ųjų birželis: kelias į nežinią ir mirtį Lietuvos rytas. 1992. Birželio 24. P. 6.

<sup>41</sup> Zemskov V. N. Massovoje osvoboždenyje specpolencev i syljnych (1954-1960 e.g.), Sociologičeskije issledovanyja. 1991. No 1. S. 26; Gimtasis kraštas. 1990. Gruodžio 6-12. Nr. 49. P. 7.

<sup>42</sup> Lietuvos valstybinis archyvas (toliau – LVA). F. R. – 754. Ap. 13. B. 24. L. 112.

<sup>43</sup> Lietuvos KP(b) CK IV plenumo rezoliucija, Lietuvos komunistų partijos IV plenumas. 1944 m. gruodžio 27-30 d. Tiesos" 1-kl. V., 1945. P. 102.

<sup>44</sup> LVRMA. F. 141. Ap. 2. B. 2. L. 130.

<sup>45</sup> Ten pat.

<sup>46</sup> Į lietuvių tautą, Tiesa. 1945. Vasario 10. P. 1-2. Brangūs broliai ir seserys! Tarybų Lietuvos piliečiai! Tiesa. 1945 m. birželio 3. P. 1.

<sup>47</sup> Bartašiūnas J. Su šaknimis ištraukime pikčiausius lietuvių tautos priešus – lietuviškai vokiškuosius nacionalistus. "Tiesos" 1-kl. V., 1945; To paties. Visiems laikams baigti su lietuviškai vokiškaisiais nacionalistais. "Tiesos" 1-kl. V., 1945. Taip pat: Tiesa. 1945, gegužės 25. P. 2-3; Tarybų Lietuva. 1945 gegužės 27. P. 2; Tiesa. 1945 rugpjūčio 7. P. 2.

<sup>48</sup> Bartašiūnas J. Visiems laikams baigti su lietuviškai vokiškaisiais nacionalistais. P. 12.

<sup>49</sup> LTSR vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojo plk. A. Mickevičiaus 1946.II.6 d. ataskaita TSRS vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojui gen. ltn. B. Obručnikovui apie LTSR NKVD kadrų skyriaus darbą 1945 metais, LVRMA. F. 142. Ap. 1. B. 2. L. 96.

<sup>50</sup> LTSR vidaus reikalų ministro pavaduotojo plk. A. Mickevičiaus 1947.VII.19 d. ataskaita TSRS vidaus reikalų ministro pavaduotojui gen. ltn. B. Obručnikovui apie LTSR MVD kadrų skyriaus darbą nuo 1946 m. sausio 1 d. iki 1947 m. birželio 15 d. LVRMA. F. 142. Ap. 1. B. 13. L. 81.

<sup>51</sup> Daugirdaitė-Sruogienė V. Lietuvos istorija. V. "Vyturys". 1990. P. 384.

<sup>52</sup> Bugaj N. Č. 40-gody: "autonomijunemcevPovolžja likvidirovatj..." Istorija SSSR. 1991. No 2. S. 1/3. To paties. Deportacija: Berija dokladyvajet Stalinu... Komunist (Maskva). 1991. No 3. S. 102-105,109.

<sup>53</sup> LVRMA. F. 135. Ap. 7. B. 16. L. 1.

<sup>54</sup> Ten pat. L. 10.

<sup>55</sup> Ten pat. B. 14. L. 5.

<sup>56</sup> LTSR NKVD Kauno m. skyriaus viršininko, valstybės saugumo papulkininkio G. Svečnikovo 1945.V.12 d. raštas Tadžikijos TSR vidaus reikalų liaudies komisarui valstybės saugumo komisarui A. Charčenkai, LVRMA. F. 135. Ap. 7. B. 13. L. 128.

<sup>57</sup> Bugaj N. Č. 40-e gody... Istorija SSSR. 1991. No 2. S. 177.

<sup>58</sup> Kuzmin S. Deportacijai v Pribaltike. Situacija. 1990. 28 aprelia – 5 maja. S. 7.

<sup>59</sup> LVRMA. F. 141. Ap. 2. B. 4. L. 62-69.

<sup>60</sup> Pažyma apie aktyvių banditų šeimų išskeldinimą iš Lietuvos TSR teritorijos iki 1945 m. rugsėjo 15 d. LVRMA. F. 135. Ap. 7. B. 19. L. 23.

<sup>61</sup> TSRS NKVD-NKGB įgaliotinio Lietuvoje gen. ltn. I. Tkačenkos 1945.IX.22 d. pranešimas L. Berijai ir V. Merkulovui "Apie banditų vadeivų ir aktyvių banditų šeimų išskeldinimo iš Lietuvos TSR rezultatus ir respublikos gyventojų reagavimą į šį išskeldinimą", LVRMA. F. 135. Ap. 7. B. 18. L. 97.

<sup>62</sup> Lietuvos TSR vidaus reikalų liaudies komisaro J. Bartašiūno 1946 m. vasario 15 d. įsakymas, Liaudies gynėjų žodis. V. "Mintis". 1987. P. 16.

<sup>63</sup> Kašauskienė V. Trėmimai – tautos pažeminimas ir skausmas, Mintys apie Lietuvos Komunistų partijos kelią. V. "Mintis". 1989. P. 193.

<sup>64</sup> Tarybų Lietuvos piliečiai. LTSR Aukščiausiosios Tarybos, LTSR LKT, Lietuvos KP(b) CK kreipimasis, Tiesa. 1946. Kovo 12. P. 1.

<sup>65</sup> Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo pirmininko paaiškinimas, Liaudies gynėjų žodis. P. 19.

<sup>66</sup> Sniečkus A. Lietuvių tauta broliškoje TSRS tautų šeimoje, Tiesa. 1947. Lapkričio 6. P. 2.

<sup>67</sup> LTSR vidaus reikalų ministro pavaduotojo P. Kapralovo 1946. XII.24 d. direktyva LTSR MVD apskričių skyrių viršininkams LVRMA. F. 141. Ap. 1. B. 71. L. 286-287.

<sup>68</sup> LTSR MGB "A" skyriaus viršininko pplk. P. Grišino "Pažyma apie iškeldintų iš Lietuvos TSR banditų ir banditų pagalbininkų šeimų skaičių iki 1948 m. balandžio 15 d." LVRMA. F. 135. Ap. 7. B. 60. L. 75.

<sup>69</sup> 40-50-e gody: posledstviya deportacii narodov. Svidetelstvujut archivy NKVD-MVD SSSR, Istorija SSSR. 1992. No 1. S. 125-126.

<sup>70</sup> LVRMA. F. 141. Ap. 3. B. 1. L. 341.

<sup>71</sup> Radviliškio aps. vykdomojo komiteto pirmininko J. Narbuto, LKP(b) Radviliškio apsk. komiteto pirmojo sekretoriaus T. Poškaus ir LTSR Ministrų Tarybos ir LKP(b) CK įgaliotinio A. Malygino 1948.1.3 d. pranešimas LTSR Ministrų Tarybai ir LKP(b) Centro Komitetui apie atliktas priemones iškeldinant už Lietuvos TSR ribų banditų ir banditų pagalbininkų šeimas iš Radviliškio apskritys, LVA. F. R-754. Ap. 13. B. 93. L. 21.

<sup>72</sup> LKP (b) CK ir LTSR Ministrų Tarybos įgaliotinio M. Junčo-Kučinsko ir LKP (b) Tauragės aps. komiteto pirmojo sekretoriaus B. Krasausko 1948.1.26 d. pranešimas LKP (b) Centro Komitetui ir LTSR Ministrų Tarybai apie banditų ir buožių šeimų iškeldinimo, jų turto nusavinimo ir realizavimo rezultatus Tauragės apskrityje, LVA. F. R-754. Ap. 13. B. 93. L. 78.

<sup>73</sup> LTSR Ministrų Tarybos ir LKP (b) CK įgaliotinio J. Girdvainio 1948.1.12 d. pranešimas LTSR Ministrų Tarybos pirmininkui M. Gedvilui ir LKP (b) CK sekretoriui A. Sniečkui, LVA. F. R-754. Ap. 13. B. 93. L. 136-137.

<sup>74</sup> LVA. F. R-754. Ap. 13. B. 53. L. 77-78.

<sup>75</sup> Ten pat. L. 78.

<sup>76</sup> LTSR Ministrų Tarybos ir LKP (b) CK įgaliotinio L. Bražonio 1947.XII.31 d. pranešimas M. Gedvilui ir A. Sniečkui, LVA. F. R-754. Ap. 13. B. 93. L. 12.

<sup>77</sup> LVA. F. R-754. Ap. 13. B. 93. L. 135-136.

<sup>78</sup> Ten pat. L. 136.

<sup>79</sup> Sniečkus A. Vykdyti VKP (b) CK nutarimą: Iš kalbos LKP (b) CK VII Plenumo, Komunistas. 1945. Nr. 1. P. 26.

<sup>80</sup> LKP (b) Panevėžio aps. komiteto pirmojo sekretoriaus VI. Vildžiūno, Panevėžio aps. vykdomojo komiteto pirmininko P. Pranevičiaus, LTSR Ministrų Tarybos ir LKP (b) CK įgaliotinio T. Gorochovo, LTSR prekybos ministro pavaduotojas – E. G.) 1948.1.2 d. ataskaita LTSR Ministrų Tarybos pirmininkui M. Gedvilui ir LKP (b) CK sekretoriui A. Sniečkui apie LTSR Ministrų Tarybos ir LKP (b) CK 1947 m. lapkričio 21 d. nutarimo Nr. 155 vs įvykdymą, LVA. F. R-754. Ap. 13. B. 93. L. 13.

<sup>81</sup> LTSR Ministrų Tarybos ir LKP (b) CK įgaliotinio D. Petrylos 1948.1.9 d. pranešimas M. Gedvilui ir A. Sniečkui apie atliktą darbą Plungės apskrityje, priimant ir perduodant banditų ir banditų pagalbininkų-buožių ūkiuose konfiskuotus pastatus, gyvulius, žemės ūkio produktus ir kitą turtą, LVA. F. R-754. Ap. 13. B. 93. L. 36.

<sup>82</sup> LVA. F. R-754. Ap. 13. B. 93. L. 23.

<sup>83</sup> Partijos Šiaulių apskrities komiteto ir apskrities vykdomojo komiteto 1948.1.2 d. ataskaita Lietuvos KP (b) CK apie įvykdytas priemones parengiant ir 1947.XII.29 d. iškeldinant kai kurias banditų ir banditų pagalbininkų-buožių šeimas Šiaulių apskrityje, LVA. F. R-754. Ap. 13. B. 93. L. 29.

<sup>84</sup> LVA. F. R-754. Ap. 13. B. 93. L. 14.

<sup>85</sup> O. Sinkienė. Gyvenimo nuotrupos, Leiskit į Tėvynę: Tremtinių atsiminimai. K.; "Švieša". 1989. P. 54.

<sup>86</sup> B. Antanaitis. Žodžiai iš pragaro: Atsiminimai. V., Valstyb. leidybos centras. 1991. P.

14.

<sup>87</sup> A. Garmutė. Ešalonai, Amžino įšalo žemėje. V., "Vyturys". 1989. P. 48-49.

<sup>88</sup> LKP (b) CK ir LTSR MGB telefonograma LKP (b) apskričių komitetams ir LTSR MGB apskričių skyriams, LVRMA. F. 135. Ap. 7. B. 162. L. 4.

<sup>89</sup> LVA. F. R-754. Ap. 11. B. 41. L. 107-108.

<sup>90</sup> Ten pat. Ap. 12. B. 39. L. 182-185.

<sup>91</sup> Darnusis A. Lietuvos gyventojų aukos ir nuostoliai Antrojo pasaulinio karo ir pokario 1940-1959 metais. P. 24. To paties. Genocido statistikos klausimu, Lietuvos aidas. 1991. Lapkričio 29. P. 3.

<sup>92</sup> Girmius K. K. Partizanų kovos Lietuvoje. V. Mokslas – Atgimimas. 1990. P. 145.

<sup>93</sup> Girmius K. K. Min. veik. P. V.

<sup>97</sup> Kašauskienė V. Priešaringi istorijos puslapiai, Tiesa. 1988. Liepos 5. P. 2: Mintys apie Lietuvos komunistų partijos kelią. P. 193.

<sup>95</sup> TSRS valstybės saugumo ministro pavaduotojo gen. ltn. S. Ogolcovo ir LTSR valstybės saugumo ministro pareigas einančio gen. mjr. P. Kapralovo 1948.V.11 d. patvirtintos trėmių pagrindinė ir papildoma užduotys, LVRMA. F. 135. Ap. 7. B. 61. L. 100-101.

<sup>96</sup> TSRS valstybės saugumo ministro pavaduotojo gen. ltn. S. Ogoļcovo ir LTSR valstybės saugumo ministro gen. mjr. D. Jefimovo 1948.V.28 d. pranešimas TSRS Sąjungos valstybės saugumo ministrui gen. plk. V. Abakumovui "Apie operacijos Lietuvos TSR rezultatus", LVRMA. F. 135. Ap. 7. B. 61. L. 230a-236.

<sup>97</sup> TSRS MGB 2-osios vyriausiosios valdybos viršininko pavaduotojo gen. ltn. J. Jedunovo 1948.VIII. "Pažyma" – apskaičiavimas apie operaciją "Vesna", LVRMA. F. 135. Ap. 7. B. 60. L. 67.

<sup>98</sup> LTSR Ministrų tarybos pirmininko M. Gedvilo 1948.VIII.21 d. ataskaita TSRS Ministrų tarybos pirmininko pavaduotojui G. Malenkovui "Apie TSRS Sąjungos Ministrų tarybos nutarimo Nr. 1663-652s įvykdymą", LVA. F. R-754. Ap. 13. B. 134. L. 58-61.

<sup>99</sup> LVRMA. F. 135. Ap. 7. B. 64. L. 1-135.

<sup>100</sup> Ten pat. B. 61. L. 229a-230.

<sup>101</sup> LTSR vidaus reikalų ministro gen. mjr. J. Bartasiūno 1949.I.21 d. "Pažyma apie buožių šeimų ir banditų bei jų aktyvių pagalbininkų šeimų kiekį Lietuvos TSR 1949 m. sausio 20 dieną", LVRMA. F. 141. Ap. 2. B. 51. L. 25.

<sup>102</sup> Zemskov V. N. Specposelency po dokumentacijų NKVD-MVD SSSR, Sociologičeskije issledovanija. 1990. No 11. S. 9.

<sup>103</sup> LVA. F. R-754. Ap. 11. B. 56. L. 153.

<sup>104</sup> LTSR vidaus reikalų ministro gen. mjr. J. Bartasiūno 1949.IV.11 d. pranešimas TSRS vidaus reikalų ministrui gen. plk. S. Kruglovui "Apie Lietuvos TSR MVD darbą, vykdamant TSRS MVD 1949 m. kovo 12 d. įsakymą Nr. 00225 dėl tremtinių priėmimo ir išsiuntimo", LVRMA. F. 141. Ap. 2. B. 51. L. 7-8.

<sup>105</sup> Damušis A. Lietuvos gyventojų aukos ir nuostoliai Antrojo pasaulinio karo ir pokario 1940-1959 metais. P. 24.

<sup>106</sup> Girnius K. K. Min. veik. P. 140.

<sup>107</sup> Mintys apie Lietuvos komunistų partijos kelią. P. 193.

<sup>108</sup> TSRS MGB įgaliotinio gen. ltn. J. Jedunovo ir LTSR valstybės saugumo ministro gen. ltn. N. Gorlinskio 1949.III.31 d. ataskaita TSRS valstybės saugumo ministrui gen. plk. V. Abakumovui ir TSRS valstybės saugumo ministro pavaduotojui gen. ltn. S. Ogoļcovui apie "banditų, nacionalistų ir buožių" šeimų trėmimą, LVRMA. F. 135. Ap. 7. B. 162. L. 67-71.

<sup>109</sup> LTSR MGB tardymo dalies viršininko plk. M. Zacharovo 1949.IV.4 d. "Pažyma apie pasislėpusių nuo iškeldinimo buožių ir banditų šeimų bei atskirų šios kategorijos šeimų narių, kurių šeimos iškeldintos iš Lietuvos TSR, vykdamant operaciją "PRIBOJ", skaičių". LVRMA. F. 135. Ap. 7. B. 162. L. 118-119.

<sup>110</sup> Čepas R. Didysis Sibiro kančių kelias, Lietuvos aidas. 1992. Liepos 30. P. 8.

<sup>111</sup> LTSR MGB 2-N valdybos 6 poskyrio viršininko kap. I. Ščerbakovo 1949.VII.7 d. suvestinė Nr. 1 apie paimtų per 1949.VII.7 d. operaciją buožių ir banditų šeimų skaičių", LVRMA. F. 135. Ap. 7. B. 169. L. 54.

<sup>112</sup> Mintys apie Lietuvos komunistų partijos kelią. P. 193.

<sup>113</sup> LTSR valstybės saugumo ministro pavaduotojo plk. A. Leonovo ir LTSR MGB "A" skyriaus viršininko pplk. P. Grišino 1951.IV.4 d. telefonograma TSRS valstybės saugumo ministro pavaduotojui gen. ltn. S. Ogoļcovui apie andersininkų ir jehovininkų šeimų ištrėmimą. LVRMA. F. 135. Ap. 7. B. 325. L. 118-119.

<sup>114</sup> LVA. F. R-754. Ap. 11. B. 90. L. 222.

<sup>115</sup> LTSR valstybės saugumo ministro gen. mjr. P. Kapralovo 1951.IX.6 d. "Pažyma apie respublikoje išaiškintus buožių ūkius". LVRMA. F. 135. Ap. 7. B. 328. L. 30-31.

<sup>116</sup> LTSR vidaus reikalų ministro pareigas einančio plk. P. Jefremovo 1951.X.6 d. pranešimas Nr. 0015 TSRS vidaus reikalų ministro pavaduotojui gen. plk. I. Serovui apie TSRS MVD 1951.IX.13 d. įsakymo Nr. 00636 įvykdymą. LVRMA. F. 141. Ap. 2. B. 139. L. 46.

<sup>117</sup> LTSR valstybės saugumo ministro gen. mjr. P. Kapralovo ir TSRS MGB įgaliotinio Lietuvoje gen. ltn. J. Jedunovo 1951.X.3 d. ataskaita TSRS valstybės saugumo ministrui S. Ignatjevui ir jo pavaduotojui gen. mjr. E. Pitovranovui apie "buožių" su seimomis trėmimą iš Lietuvos. LVRMA. F. 135. Ap. 7. B. 328. L. 144-146.

<sup>118</sup> LTSR vidaus reikalų ministro pareigas einančio plk. P. Jefremovo 1951.X.6 d. pranešimas Nr. 0015 TSRS vidaus reikalų ministro pavaduotojui gen. plk. I. Serovui. LVRMA. F. 141. Ap. 2. B. 139. L. 46.

<sup>119</sup> LVRMA. F. 135. Ap. 7. B. 328. L. 293-297.

<sup>120</sup> Mintys apie Lietuvos komunistų partijos kelią. P. 193.

<sup>121</sup> Damušis A. Genocido statistikos klausimu. Lietuvos aidas. 1991. Lapkričio 29. P. 3.

<sup>122</sup> TSRS valstybės saugumo ministro pavaduotojo gen. mjr. P. Kondakovo, LTSR valstybės saugumo ministro gen. mjr. P. Kapralovo ir TSRS MGB 2-osios vyr. valdybos viršininko pavaduotojo plk. Noviko 1952.I.21 d. pranešimas Nr. 31-s TSRS valstybės saugumo minist-

rui S. Ignatjevui. LVRMA. F. 135. Ap. 7. B. 329. L. 257.

<sup>123</sup> TSRS valstybės saugumo ministro pavaduotojo P. Kondakovo, LTSR valstybės saugumo ministro P. Kapralovo ir TSRS MGB 2-osios vyr. valdybos viršininko pavaduotojo Noviko 1952.1.25 d. specialus pranešimas Nr. 106-s TSRS valstybės saugumo ministrui S. Ignatjevui. LVRMA. F. 135. Ap. 7. B. 328. L. 315.

<sup>124</sup> LTSR MGB "A" skyriaus viršininko pplk. P. Grišino ir 2-ojo poskyrio viršininko majoro M. Vasevo 1952.X.6 d. "Pažyma apie banditų, banditų pagalbininkų šeimų iškeldintų iš Lietuvos 1952 metų rugpjūčio 5 d., skaičių". LVRMA. F. 135. Ap. 7. B. 351. L. 258-259.

<sup>125</sup> Mintys apie Lietuvos komunistų partijos kelią. P. 193.

<sup>126</sup> LTSR MGB "A" skyriaus viršininko pplk. P. Grišino ir 2-ojo poskyrio viršininko majoro M. Vasevo 1953.11. "Pažyma apie 1952 metais iškeldintų iš Lietuvos TSR buožių šeimų, pavienių buožių šeimų narių, taip pat banditų ir nacionalistų pagalbininkų skaičių". LVRMA. F. 135. Ap. 7. B. 330. L. 173-175.

<sup>127</sup> Damušis A. Genocido statistikos klausimu. Lietuvos aidas. 1991 Lapkričio 29. P. 3.

<sup>128</sup> Kerulis K., Prunskis J., Valiukėnas M. Min. veik. P. 9.

<sup>129</sup> Rimašauskas J. Min. veik. P. 140.

<sup>130</sup> Misiūnas R., Taagepera R. The Baltic States: Years of Dependence 1940-1980. University of California Press Berkeley. Los Angeles. 1983. P. 274,275,279.

<sup>131</sup> Generolo Eismunto susitikimas su Sąjūdžiu. Kauno aidas, 1988. Rugpjūčio 31. P. 2; Persitvarkymo, visuomenės atsinaujinimo labui: Į klausimus atsako Lietuvos TSR Valstybės saugumo komiteto pirmininkas Eduardas Eismuntas. Tiesa. 1988 Rugsėjo 16. P. 2.

<sup>132</sup> E. Grunskis. Kaip buvo reabilituoti Lietuvos tremtiniai. Pozicija. 1992 m. spalio 2-8 d. Nr. 39. P. 7.

<sup>133</sup> Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios. 1988, Nr. 31. P. 695.

<sup>134</sup> Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios. 1990, Nr. 14. P. 447-448.

## **Autorias-redaktorius pastaba**

Norint pilniau suprasti, kaip buvo elgiamasi su išvežamaisiais pačiu išvežimų metu ir vėliau tremtyje, čia žemiau talpinama vienas iš daugelio gautų aprašymų Irenos Čaplikaitės-Vilčinskienės.

## **Mes — ešelonų ir lagerių vaikai**

Gimėme ir augome Dzūkijoje, Samūniškių kaime, penki kilometrai nuo Merkinės, pačiuose grybų miškuose. Tėvai turėjo 16 ha ariamos žemės ir 17 ha miško. Tėvas dirbo buhalteriu Daugų miškų urėdijoje, į namus parvažiuodavo šeštadieniais ir sekmadieniais. Tėvas Povilas Čaplikas, Tomo, atėjęs Sovietų valdžiai į Lietuvą iš darbo nepasitraukė, dirbo tose pačiose pareigose.

Ūkį vedė mama Vladislava Čaplikienė ir močiutė — mamos mama Gertrūda Čaplikienė. Visus darbus atlikdavo pačios, tik sezoniniams darbams samdydavo darbininkus. Mes augome penki vaikai ir taip pat buvome pripratinti prie kaimo darbų: ganėme karves, ravėjome daržus, auginome vieni kitus.

Dar visi labai mylėjome savo Tėvynę-Lietuvą. Močiutė sakydavo, kad Lietuva — Marijos žemelė!

Nors kuklus, bet gražus ir tvarkingas buvo mūsų ūkis. Namas šiaudiniu stogu, apsuptas alyvų, medinis kryžius prieš namą. Per šventes šalia kryžiaus plevėsuodavo trispalvė vėliava.

Taip gyvenome iki 1946 m. vasario 18 d. Šią nelemtą datą ketvirtą vandaną nakties prie mūsų namo sustojo mašina, pilna linksmų kariškių, kalbančių rusiškai. Tarp jų buvo ir viena mergina – NKVD patikėtinė – Marytė Albaitytė iš gretimo kaimo.

Apsupo mūsų namą, sustatė kulkosvaidžius ant namo langų iš miško pusės ir liepė dėti daiktus važiuoti į Sibirą. Mama ir močiutė pradėjo rusų prašyti šaudyti vietoje, kuo mes blogesni už žydus, mes norime mirti savo žemėje. Vienas iš kareivių liepė imti daugiau daiktų, jis pasakė, kad mus veža labai toli. M. Albaitytė neleido imti daiktų, kareivis sugėdino Albaitytę ir pasakė: "Pažiūrėk, ką mes vežame, gaila žiūrėti".

Mums penkiems vaikams tada buvo:

Antaninai Čaplikaitei – 14 metų,

Algirdui Čaplikui – 12 – " –

Irenai Čaplikaitei – 9 – " – šio straipsnio autorei.

Petrui Čaplikui – 6 – " –

Juozui Čaplikui – 3 – " –

Mama buvo 5-kių mėnesių nėštume, močiutei – 70 metų. Tėvo nebuvo namuose, jo ir nepaėmė.

Mamai ir močiutei daiktai krito iš rankų. Rūkytos mėsos visai neturėjome, laikas buvo po karo. Užėjus rusams tris mėnesius pas mus gyveno trys rusės merginos (боевые подруги). Joms, važiuojant į karą, močiutė atidavė paskutinius lašinius. Dar jos paliko raštą, kad, jeigu kartais vežtų į Sibirą parodyti vežikams. Mamai, parodžius tą raštą, niekas į jį nežiūrėjo ir toliau, kraustė mus lauk iš savo namų. Kareivių buvo daug, jų eilutė išsirikiavo iki pat sunkvežimio, kad nepabėgtų maži nusikaltėliai. Labiausiai priešinosi 3-jų metų Juozukas, jį kareivis suvyniojo į antklodę ir įmetė į sunkvežimį neaprengtą, nors lauke buvo – 20° C. Vienoje mašinoje vežė tris šeimas, nebuvo vietos net atsisėsti. Su mumis vienoje mašinoje vežė tėvo brolio Čapliko Leono šeimą – jo mamą Oną Čaplikienę (jos vienas sūnus Aleksandras Čaplikas gyveno Amerikoje), žmoną ir tris vaikus. Pats Leonas pabėgo.

Namai liko tušti, daiktai išmėtyti, Albaitytė trypė sesers Antosės nukritusią nuotrauką ir rėkė: "Dar viena bandite, dar viena bandite..."

Sesuo mokėsi Merkinės gimnazijoje ir gyveno ten pas pažįstamus. Seserį Merkinę atėjo paimti sribas ir nuvedė ją į miliciją, kur sėdėjo 2 rusų kariškiai. Vienas buvo už tai, kad palikti seserį, kitas ne. Pagaliau nutarė, jeigu sribai neatveš daugiau šeimų iš kaimo, tai ją paliks. Apie vienuoliktą vakarą atvežė Pirkevičių ir Ramanauskų šeimas. Kas-ne-kas, o sribai siautė Lietuvos kaime tarytum laukiniai šunys ir varė nekaltus žmones į Sibirą. Mūsų ištėmimo be Albaitytės dar dalyvavo sribas iš mūsų kaimo Balčius Kazimieras, dabar gyvenantis Preiloje, nes savame krašte jau buvo ankšta nuo padarytų nusikaltimų. Paėmė ir seserį.

Tą dieną oras buvo siaubingas, mašina klimpo į sniegą, nenoriai vežė tikrus šios žemės šeiminius, tarytum žinodama, kad kiti jos taip neprižiūrės.

Varėnoje buvome tik antrą valandą dienos. Sumetė mus visus į gyvulinį vagoną, kur nebuvo vietos ne tik atsigulti, bet ir atsistėti. Krėtė šaltis, sėdėjom ir verkėm. Viduryje vagono iškirto skylę – tualetą.

Mūsų ešelone pagrindiniai buvo partizanų šeimos iš Dzūkijos ir Suvalkijos, Tauragės. Galutinai ešeloną suformavo Vilniuje. Sudiev, Lietuva, verkėm visi, mus veža mirčiai į Sibiro lagerius.

Pirmas ilgesnis sustojimas buvo tik po savaitės, gavome atsigerti benzinuoto vandens ir juodos žirnių sriubos. Kol dar turėjome savo maisto, tos dvokiančios sriubos niekas nevalgė. Per trumpus traukinio sustojimus pasirinkdavome purvino sniego ir, jam ištirpus, gerdavome purviną vandeni. Taip tris savaites išbuvome šaltuose gyvulinuose vagonuose, dalis mažų ir senų per tą laiką numirė, nežinome, kur jie ir palaidoti.

Atvežė mus į Šiaurės Uralą, į purviną miestelį Novaja Lelia, buvo naktis, – 57° šalčio pagal Celsijų. Visus išmetė iš vagonų ir išvežiojo į barakus. Mus viename kambaryje apie 15 m<sup>2</sup> apgyvendino tris šeimas, 18 žmonių. Kambario sienos buvo raudonos nuo blakių. Kampe stovėjo plyta, užkūrėm ją ir pasipylė šimtai didžiulių tarakonų. Mama ieškojo maišo mėsos, paimto iš Lietuvos, nerado, kažkas pavogė. Nebuvo ką išsivirti, taip ir sugulėm alkani ant grindų, nes nariai mūsų šeimai buvo skirti vieni iš trijų lentų.

Į tą patį kambarį pateko ir dėdės Leono penkių asmenų šeima. Pats dėdė Leonas su vyresniuoju sūnumi pabėgo, vėliau abu partizanavo, dėdė žuvo 1949, jo sūnus – 1951 m.

Prasidėjo bausis badas, mus visus ėdė utėlės, tik mes neturėjome ką valgyti. Į dieną vaikams skirdavo 300 gr. duonos, močiutei – 250 gr., mamai – 400 gr. Pradėjom mainyti į maistą atvežtus drabužius iš Lietuvos – už vieną mamos pal tą gavome 7 kibirus bulvių, už kitą – 8 kibirus.

Mūsų geroji močiutė Gertrūda atsisakė valgyti tuos 250 gr. duonos, atidavė mums alkaniems vaikams. Nusilpo, gulėjo šalia mūsų guolio ant grindų, kol nenumirė nuo bado, taip ir nepamačiusi daugiau Lietuvos. Vargšė mūsų močiutė. Visą gyvenimą dirbo žemę, sekmadieniais basa 5 km eidavo į Merkinės bažnyčią, nešdama batus rankose. Nešdavo maistą į mišką Lietuvos partizanams. Ir teko jai dalia mirti badu Šiaurės Uralo gulage.

Po mirties savaitę močiutė gulėjo kambaryje, mama nedavė be karsto laidoti. Kai sukalė karstą iš kelių neobliuotų lentų, tai dar dvi savaites gulėjo koridoriuje, nes nebuvo mašinos nuvežti į kapus.

Sesuo Antosė ir brolis Juozas susirgo vidurių šiltine. Ypač sunkiai sirgo Juozukas. Juos abu paguldė į ligoninę, priežiūros ir vaistų nebuvo. Juozas vis šokinėjo iš lovos ir bėgdavo. Jį prižiūrėjo Antosė, abu liko gyvi. Šia liga lietuviai sirgo masiškai, daug mirė.

Gimė maža sesutė, ją pavadinome Onute. Mama alkana, išsekusi, neturėjo pieno. Mirė ir sesutė nuo bado.

Mama dirbo popieriaus fabrike. Vieną dieną mama susirgo ir neišėjo į darbą, ją pasodino mėnesiui į kalėjimą. Likome vieni. Eidavome elgetauti, vietiniai žmonės buvo neturtingi, mažai ką paduodavo. Tiek nusilpome

nuo bado, kad mes trys mažesni nustojome vaikščioti. Lagerio komendantas mus patalpino į savaitinį vaikų darželį, ten ir nakvodavome, truputį atsigavome. Geroji rusė teta Varia mus žadindavo naktimis ir maitindavo tiršta sriuba.

Antosė ir Algis toliau elgetavo.

Grįžus mamai iš kalėjimo, mus perkėlė į kitą baraką, kur kambariye gyvenome vieni. Daug lietuvių išmirė nuo bado, ligų ir barakuose pasidarė laisviau. Ne visus buvo kam palaidoti. Išdžiūvę bado lavonai kartais ir kelias savaites gulėdavo koridoriuose. Žmonės buvo alkani ir abejingi, bado mirtis grėsė kiekvienam. Kitus ir be karstų sukiošo į Šiaurės Uralo gilų sniegą ir tik pavasarį apkasė.

Nuo bado nusilpo ir mama. Į darbą ir iš darbo tremtinius varydavo kartu pagal signalą (гудок). Dirbo tremtiniai popieriaus fabrike visus juodus darbus. Iš darbo grįžtančios mamos laukdavome priglundę prie lango, alkani. Mama vis ką nors surasdavo mus pamaitinti. Tarp tremtinių mamos nematydavom, nes pareidavo visom keturiom, kitaip pareiti neturėjo jėgų. Į darbą mama eidavo be batų, kojas apsivyniojusi skudurais, žiemą vidut. būdavo 42-52 šalčio. Parnešdavo džiovintų trupinių, kuriuos virdavo ir valgydavome, turėjo sūrio skonį.

Pagaliau susirašėm su Lietuva. Kaime buvo likusi teta ir dėdienė su dukromis. Jos dar gyvos ir prisimena, kaip Antosė rašė, kad mirštam iš bado ir gerai būtų, kad nors džiovintų bulvių lupynų atsiųstų.

Gavome kelis siuntinius su miltais ir kruopomis. Atėjo pavasaris, prisirinkdavome dilgėlių, maišydavome su miltais ir kepdavome bandeles. Mama dar sugebėjo nusipirkti bulvių ir pasisodinti. Gerai prisimenu tą dieną, kai valgėme bulvių košę ir skaitėme, kad badas jau praėjo.

Staiga 1947 m. spalio mėn., kai lauke jau buvo  $-20^{\circ}$  C mus vėl sugrūdo į vagonus nuo akmens anglies. Vagonai be stogų, snigo tiesiog ant galvų. Daiktų beveik neturėjome, visas turtas buvo mūsų užaugintos bulvės, kuriuos kelyje sušalo. Mus vežė toliau į Šiaurę.

Atvežė į Severouralsko miestą, susodino į roges ir traktoriumi tempė į gyvenvietę Čeremuchovo. Išvargę ir alkani gulėjome rogėse, purvini nuo anglies.

Severouralskas-Čeremuchovo – tai aliuminio rūdų šachtų vieta, žemėlapyje pažymėta "Raudona kepuraitė". Iš tikrųjų visa gyvenvietė buvo raudona nuo raudonos aliuminio rūdos, namai, mediniai šaligatviai, žmonių veidai ir drabužiai. Gamta – taiga pereinanti į tundrą.

Čia vėl mus išskirstė į barakus, pilnus tarakonų ir blakių.

Mama pradėjo dirbti uolėnų sprogdintoja, bet greitai gavo kontūziją ir turėjo keisti darbą. Po to kūreno katilinę maždaug 1,5 m medžio pliauskomis. Pačiai reikėdavo kurą susivežti ir sumesti į krosnis. Nuo sunkaus darbo gavo trūkį ir ją vėl paguldė į ligoninę. Likome vieni.

Vėl nusilpome nuo bado ir visi penki jau gulėjome mirties patale. Pasi-kloti neturėjome kuo, buvo šalta, mus ėdė didelės utėlės.

Barakus tikrino komisija ir mus rado jau ištinusiomis galūnėmis ir pil-

vais. Priėmė skubų sprendimą ir mus išskirstė į valdiškus namus: Antosę – į internatą, Algį įdarbino mokiniu elektriku šachtoje, Ireną – į vaikų namus, Petrą ir Juozą – į savaitinį vaikų darželį.

Mama grįžo į namus ir dirbo šachtoje rūbininke.

Toliau mūsų keliai išsiskirstė, bet jau tokio baisaus bado nepatyrėme.

Surašė 1946 metų tremtinė Irena Čaplikaitė-Vilčinskienė.

Adresas: 3000 Kaunas

V. Mykolaičio-Putino g-vė

Nr. 13-2

tel. 200240.



Reta nuotrauka iš knygos: "Rusija ir Europa" (Russia and Europe). Nuotrauka rodo kaip Lietuvos-Lenkijos 1831 m. sukilimo tremtiniai išstremti į Sibirą ir jiems pritvirtinami retežiai prie kojų, kad negalėtų pabėgti. Į kairę nuo retežius pritvirtintojo tremtiniai stovi jau su retežiais, dešinėje dar laukia savo eilės. Trečias iš dešinės nuo retežius pritvirtintojo – sargybinis uniformoj ir su kardu.

# XI. NACISTŲ OKUPACINIO REŽIMO POLITIKA LIETUVOJE 1941-1944 M.

Arūnas Bubnys

Viduramžius siekianti vokiečių imperializmo ekspansija į rytus apogėjų pasiekė Antrojo pasaulinio karo metais. Nacistinis imperializmas savo jėga, užmanymais ir žiaurumu smarkiai pranoko pirmtakų "Veržimasi į Rytus" ("Drang nach Osten"). Trečiojo Reicho vadų (Hitlerio, Himlerio, Rozenbergo) kalbos, raštai nubrėžė okupacinės politikos gaires Rytų Europoje. Dar iki karo buvo kuriamos teorijos apie "gyvybinę erdvę" Rytuose ir vokiečių "teisę" užgrobti Rytų Europos šalis, valdyti bei naikinti pavergtas tautas, planuota paruošti dirvą užgrobtų teritorijų prijungimui prie Reicho ir kolonizacijai. Visi Trečiojo Reicho vadai manė, jog Lietuvos teritorija būtų prijungta prie Vokietijos ir intensyviai apgyvendinama vokiečiais. Lietuviai, nacių požiūriu, buvo rasiškai menkavertė tauta ir privalėjo būti iš dalies sunaikinta, kita dalis germanizuota arba iškelta toliau į Rytus. Šie planai turėjo būti įgyvendinti palaipsniui ir užbaigti Vokietijai laimėjus karą. Dar liūdnesnis likimas laukė Lietuvoje gyvenusių tautinių mažumų, ypač žydų ir čigonų. Šias tautybes naciai ruošėsi visiškai išnaikinti. Kitas tautines mažumas – lenkus, rusus ir baltarusius – planuota pašalinti iš Lietuvos visuomeninio gyvenimo ir deportuoti iš Lietuvos į Rytus.

Prasidėjus karui, Vermachtas su lietuvių antisovietinių partizanų pagalba per savaitę laiko išvyko iš Lietuvos Raudonąją Armiją ir ėmė kontroliuoti visą kraštą. (Dar neižengus vokiečiams į Kauną, Lietuvių Aktyvistų Frontas užėmė miestą ir paskelbia Nepriklausomybę. Smulkmenas žiūrėk sukilimas 1941 m. Autorius-redaktorius). Per Lietuvą veržėsi Vermachto "Šiaurės" ir "Centro" armijų grupių daliniai. Užnugariui tvarkyti į Lietuvą atvyko šių armijų grupių apsauginės divizijos. Pirmosiomis dienomis aukščiausios valdžios funkcijas vykdė pražygiuojančių karinių dalių vadai, o vėliau – apsauginių divizijų įsteigtos karo lauko komendantūros. Nuo 1941 m. rugpjūčio mėn. iki nacių okupacijos pabaigos Lietuva buvo pavaldi Lietuvos apsauginės srities komendantui gen. Poliui (Pohl). Kartu su Vermachto apsauginėmis divizijomis į Lietuvą atvyko ir vokiečių saugumo policijos ir SD operatyvinės grupės.

1941 m. liepos 17 d. A. Hitlerio įsaku buvo įsteigtas Rytų krašto (vokiškai "Ostland") reicho komisariatas. Karinę valdžią turėjo pakeisti okupacinė civilinė valdžia-civiltfverwaltung. Ostlando reicho komisariatui buvo pavaldus Okupuotų rytų sričių ministerijai, kuriai vadovavo iš Pabaltijo kilęs vokiečių A. Rozenbergas. Ostlando reichskomisariatą sudarė Lietuvos, Latvijos, Estijos ir Baltarusijos generalinės sritys. Ostlando reicho komisaru Hitleris paskyrė H. Ložę. 1941 m. liepos 28 d. vokiečių civilinė valdžia perėmė Lietuvos generalinės srities administravimą. Lietuvos ge-

neraliniu komisaru tapo Adrianas Teodoras fon Rentelnas su rezidencija Kaune. Valstybine Ostlando reicho komisariato kalba buvo paskelbta vokiečių kalba. Lietuvos generalinė sritis buvo padalinta į 6 apygardas: dvi miestų ir keturias provincijų. Vilniaus apygardos komisaru buvo paskirtas Volfas, Vilniaus miesto – Hingstas, Kauno apygardos – Lencenas, Kauno miesto – Krameris, Šiaulių apygardos – Gevekė, Panevėžio apygardos – Noimas. Civilinė okupacinė valdžia glaudžiai bendradarbiavo su karine valdžia vykdydama okupacinę politiką, o 1944 m. vasarą, frontui priartėjus prie Lietuvos, karinė valdžia vėl perėmė Lietuvos administravimą ir aukščiausią valdžią. Okupacinę politiką Lietuvoje vykdė generalinio komisaro aparatas. Pastarojo sudėtyje ypač svarbi buvo Politikos valdyba. Čia buvo kuriami įvairūs įstatymai, potvarkiai, instrukcijos dėl gyventojų mobilizacijos į karinius ir policijos dalinius, darbo tarnybą, gyventojų persekiojimo ir rasinės politikos. Ekonomikos valdyba tvarkė Lietuvos ūkio veiklą, jo panaudojimą Vokietijos karo poreikiams, maisto produktų ir pramonės gaminių paskirstymą Lietuvos gyventojams. Be to, generaliniame komisariate veikė Kultūros, Darbo ir socialinių reikalų skyriai. Kolonizacijos klausimus sprendė SS Kolonizacijos štabas (Ansiedlungsstab). Generalinis komisaras ir apygardų komisarai turėjo vykdomąją, įsakomąją ir teisminę galią Lietuvoje. Nors vokiečių saugumo policija ir SD formaliai buvo pavaldi Lietuvos generaliniam komisarui, tačiau faktiškai šios institucijos pareigūnai direktyvas gaudavo iš centrinių Reicho valdymų Berlyne. Be to, generaliniams komisarams buvo priskirti SS ir policijos vadai. Jiems pavaldi buvo vokiečių tvarkos policija (Ordnungspolizei). Nacistų partijos Lietuvos valdybos žiniomis 1942 m. lapkričio 1 d. Lietuvoje dirbo apie 7900 Reicho vokiečių<sup>1</sup>.

Šalia vokiečių okupacinio valdžios aparato jau pirmosiomis karo dienomis pradėjo veikti lietuvių valdžios įstaigos. 1941 m. birželio 23 d. Kaune susikūrė Laikinoji Lietuvos vyriausybė (I.e. ministro pirmininko pareigas J. Ambrazevičius). Laikinąją vyriausybę naciai privertė likviduoti tik 1941 m. rugpjūčio 5 d. Vilniuje tuo pat metu veikė S. Žakevičiaus vadovaujamas Vilniaus miesto ir srities piliečių komitetas. Šių organų iniciatyva Lietuvoje buvo steigiamos apskričių viršininkų, valsčių viršaičių, seniūnų, saugumo ir kriminalinės policijos įstaigos, lietuvių savisaugos daliniai ir kt. civilinės bei karinės lietuvių institucijos.

Tačiau nacistai paneigė lietuvių aspiracijas atkurti valstybingumą, uždraudė Lietuvos Laikinąją vyriausybę ir politines partijas bei organizacijas. Lietuvių valdžios įstaigas okupacinė valdžia stengėsi panaudoti vien tik Vokietijos politinių ir karinių interesų tenkinimui. Vietoje likviduotos Lietuvos Laikinosios vyriausybės kaip patariamasis ir vykdomasis organas 1941 m. rugpjūčio 5 d. buvo paskirti generaliniai tarėjai. Pirmuoju generaliniu tarėju tapo generolas P. Kubiliūnas. Tarp lietuviškos savivaldos tarnautojų atsirado nemažai dorų ir patriotiškų žmonių, kurie stengėsi sušvelninti okupacinės valdžios veiksmus, gelbėjo žmones nuo nacių teroro, išvežimo darbams, ekonominio apiplėšimo. Už lietuvių interesų gy-

nimą keturi generaliniai tarėjai 1943 m. kovo mėn. buvo suimti ir iki karo pabaigos įkalinti Štuthofio koncentracijos stovykloje.

## Nacistinis teroras

Siekdama paruošti "gyvybinę erdvę" okupuotų kraštų kolonizavimui ir germanizavimui nacistinė Vokietija ėmė vykdyti masinę genocido ir teroro politiką. Nors globaliniai nacistų planai privalėjo būti įgyvendinti po laimėto karo, tačiau iš dalies jie buvo vykdomi karo eigoje: masiškai naikinami Lietuvos žydai, įvairių tautybių gyventojai vežami darbams į Vokietiją, mobilizuojami į karinius-policinius dalinius ir siunčiami į frontą arba naudojami baudžiamosioms akcijoms.

Likus kelioms dienoms iki Sovietų Sąjungos užpuolimo, vokiečių saugumo policijos ir SD operatyvinių grupių (Einsatzgruppen) vadai gavo įsakymus užimtose teritorijose išnaikinti komunistus, žydus, čigonus, psichinius ligonius, vadinamuosius "asocialius elementus". Kai kurios naikinamųjų kategorijos nebuvo tiksliai apibrėžtos ir žudikams buvo paliktos laisvos rankos. Dažniausiai tokie įsakymai buvo duodami žodžiu. Saugumo policijos operatyvinės grupės ir būriai į okupuotus kraštus sekė pasukti reguliarios vokiečių kariuomenės dalinius. Pirmas toks būrys į Kauną atvyko 1941 m. birželio 25 d., o liepos 1 d. operatyvinis būrys 3/A iš Berlyno gavo įsakymą Nr. 2 – pradėti Lietuvoje "bolševikų ir žydų valymo akcijas"<sup>2</sup>.

1941 m. birželio-liepos mėnesiais daugiausia buvo žudomi žydai, komunistai, komjaunuoliai, sovietiniai aktyvistai. Jeigu pirmaisiais okupacijos mėnesiais žmonės buvo žudomi įvairiose Lietuvos vietovėse, tai vėliau svarbiausiomis gyventojų naikinimo vietomis tapo kalėjimai, getai, koncentracijos ir priverčiamojo darbo stovyklos. Nacistinio genocido simboliais Lietuvoje tapo Kauno 9-as fortas ir Paneriai Vilniuje. Šiose vietose buvo nužudyta po kelias dešimtis tūkstančių įvairių tautybių Lietuvos gyventojų. Svarbiausia žudynių vykdymo iniciatore ir organizatore buvo vokiečių saugumo policija ir SD. Siekdama užmaskuoti genocido politiką, okupacinė nacių valdžia į gyventojų žudymą stengėsi įtraukti kuo daugiau vietinių gyventojų. Saugumo policijos ir SD operatyvinės grupės gavo instrukcijas specialiai kurstyti vietinius gyventojus prieš žydus ir komunistus, pjudyti vienas tautybes prieš kitas. Vokiečių saugumo policijos ir SD operatyvinės grupės vadas V. Štalekeris 1941 m. ataskaitoje Berlynui rašė: "Kaip Kaune, taip ir Rygoje, filmuojant ir fotografuojant, buvo pagal galimybę užfiksuota, kad pirmuosius stichinius žydų ir komunistų žudymus vykdė lietuviai ir latviai."<sup>3</sup> Epizodiškai žudynėse buvo panaudojami ir Vermachto daliniai, įvairių tautybių policijos batalionai, lietuvių saugumo ir viešojo policija.

Iki 1942 m. vasario 1 d. vokiečių saugumo policijos ir SD operatyvinė grupė 3/A kartu su vietiniais kolaborantais nužudė 138.272 žmones (daugiausia žydų tautybės)<sup>4</sup>.

Ostlando reicho komisariato 1943 m. lapkričio 22 dienos duomenimis Lietuva nuo karo pradžios neteko apie 156.000 žmonių. Tikriausiai, šis skaičius atitinka ligi to meto žuvusių gyventojų skaičių. Pagal nacistų rasistinius planus, visiškam sunaikinimui buvo pasmerkti ne tik žydai, bet ir čigonai.

Kitų tautybių Lietuvos gyventojai buvo naikinami ne dėl rasinių motyvų, bet už konkrečią okupantams žalingą veiklą (dalyvavimą pasipriešinimo judėjime, sabotažą, prievolių nevykdymą, mobilizacijų vengimą ir kt. okupacinės valdžios draudžiamus veiksmus).

Nacių okupacijos metu be žydų smarkiai nukentėjo ir Lietuvos lenkai. Dėl rasinių ir politinių sumetimų, aktyvaus dalyvavimo pasipriešinimo judėjime, lenkai vokiečių buvo labiau persekiojami negu lietuviai. Lietuvių istorikai nesutaria dėl Lietuvos gyventojų nuostolių vokiečių okupacijos metais. Autoriaus nuomone 1941-44 m. Lietuvoje žuvo apie 200.000 žydų, 25.000 lenkų, 10-15 tūkstančių lietuvių ir 5-8 tūkstančiai kitų tautybių žmonių, iš viso apie 250.000 Lietuvos gyventojų. Tai sudarė apie 7-8% bendro gyventojų skaičiaus.

## **Lietuvos kolonizavimas ir germanizavimas**

Nors masinė Lietuvos kolonizacija buvo suplanuota pokario metams, bet dar karo metu buvo pradėtas kolonizavimo procesas. Iš pradžių naciai ketino sugrąžinti į Lietuvą vokiečius, repatrijavusius iš Lietuvos 1940 m. Iš 50 tūkstančių repatrijantų rasiškai ir politiškai tinkamais kolonizacijai buvo pripažinti 28 tūkstančiai Lietuvos vokiečių. Okupacinė valdžia vengė sukelti lietuvių tautos pasipriešinimą ir demagogiškai teigė, jog kolonistams vokiečiams bus atiduodamos tik tos žemės, kurios anksčiau buvo jų nuosavybė bei iš žydų, lenkų ir rusų atimta žemė. 1942 m. okupacinė valdžia įsteigė Ostlando žemės tvarkymo bendrovę su 200.000 ha žemės fondu. Lietuvoje buvo ketinama sukurti "kolonizacinį tiltą" nuo Rytprūsių iki Latvijos. Iš tų Lietuvos apskričių, per kurias turėjo eiti "kolonizacinis tiltas", pradėta masiškai iškraustyti ūkininkus ir konfiskuoti jų turtą.

1942 m. pab. – 1943 m. pradž. iš Marijampolės, Tauragės ir Vilkaviškio apskričių buvo iškeldinti 12.859 lietuviai, o iš jų atimta 32.785 ha žemės, 2.687 arkliai, 2.161 karvė ir daug kitokio turto. Vokiečių kolonistai vidutiškai gaudavo po 20-30 ha žemės.

1943 m. rugpjūčio 26 d. duomenimis Lietuvoje iš viso buvo 28.485 Reicho vokiečiai ir kolonistai: Kauno mieste – 6.766, Kauno apygardoje – 12.507, Vilniaus mieste – 601, Šiaulių apygardoje – 7.536, Panevėžio apygardoje – 754<sup>5</sup>. Nacistai taip pat ketino masiškai kolonizuoti ir Lietuvos miestus. 1942-43 m. buvo numatyta iš vietinių gyventojų atimti 1400 butų. Siekdami sudaryti kolonistams išskirtinę padėtį, buvo teikiami stambūs neatlyginami kreditai ir inventoriūs, ūkiai atleidžiami nuo mokesčių ir duoklių, miestų kolonistai gaudavo didesnius atlyginimus ir maisto davinus, pirkdavo specialiose krautuvėse "Tik vokiečiams". Vokiečių bylas

sprendė tik vokiečių teismai. Vermachto pralaimėjimai Rytų fronte sustabdė kolonizacinį nacių įkarštį.

### **Krašto ekonomikos išnaudojimas ir gyventojų vežimas prievartos darbams į Reichą**

Svarbiausias nacistų ekonominis interesas užimtose Rytų Europos šalyse buvo vietinio ūkio maksimalus panaudojimas Vokietijos karo interesams. Lietuvą okupacinė valdžia vertino kaip svarbų žemės ūkio produktų ir darbo jėgos šaltinį. Paskui Vermachtą į užimtus kraštus atvykdavo Geringo "ūkio komandos", kurios perimdavo Reicho nuosavybėn valstybinį okupuotų kraštų turtą. Toliau šį darbą tęsė okupacinė civilinė valdžia. Pramonės ir prekybos įmonėms ir įstaigoms valdyti buvo paskirti okupacinės valdžios patikėtiniai. Lietuvos ekonomikoje vis labiau įsigalėjo Vokietijos valstybinės bendrovės: "Centrinė Ostlando žemės ūkio gaminių pirkimo ir pardavimo bendrovė", "Ostlando kalnakasybos ir metalurgijos bendrovė", "Ostlando verpalų bei pluoštų bendrovė" ir kt.

Okupacinė valdžia leido dirbti tik toms įmonėms, kurios tenkino fronto ir Vokietijos poreikius. Daugiausia pramonės produkcijos taip pat buvo skiriama frontui, vietinei okupacinei administracijai arba išvežama į Vokietiją. Darbininkų ir tarnautojų padėtis buvo nepaprastai sunki. Darbininkai gaudavo 54-100 markių mėnesinį atlyginimą, o moterys tik 44-80 markių. Kilogramas sviesto 1943 m. turguje kainuodavo apie 50 markių, vyriški batai – 350 markių. Nedirbantys iš vis negaudavo maisto kortelių. Lietuvos pramonė ypač nukentėjo paskutiniaisiais okupacijos metais. Besitraukianti vokiečių kariuomenė naudojo "išdegintos žemės" taktiką: buvo sprogdinami geležinkeliai, telefono stotys, stambios gamyklos ir fabrikai – iš viso buvo sunaikinta apie 1700 pramonės objektų. Nacių okupacijos metu sugriauta 2/3 Lietuvos pramonės.

Lietuvos ūkininkai buvo apdėti didelėmis prievolėmis ir mokesčiais. Lietuvos ūkininkai buvo paskelbti tik laikiniais žemės valdytojais. Be duoklių Lietuvoje kelis kartus buvo skelbiamos arklų mobilizacijos, kurių metu iš ūkininkų buvo atimta apie 224 tūkstančiai arklų, daug vežimų, pakinktų. Okupacijos metu pasėlių plotai sumažėjo 490.000 ha, derlius 20-35%, bendras produktyviųjų gyvulių skaičius – 47%.

Vokietijai nesugebėjus laimėti "žaibo karo" prieš Sovietų Sąjungą, Reicho ekonomikai ėmė vis labiau trūkti darbininkų. Noredami palaikyti ir dar labiau padidinti karo ekonomikos potencialą, naciai ėmė vežti į Reichą okupuotų kraštų gyventojus. Pirmasis Lietuvos gyventojų mobilizavimas darbams Reiche įvyko 1942 m. sausio 28 d. Lietuvos miestuose ir apskrityse buvo įsteigtos darbo įstaigos (arbeitsamtai), siuntusios vietas gyventojus darbams į Vokietiją. Darbo jėgos mobilizacija dar labiau sustiprėjo 1943 metais. Buvo paskelbta 1912-1918 m. gimusių vyrų mobili-

zacija. Vėliau mobilizacijos buvo šaukiamos dar kelis kartus, nes Lietuvos gyventojai masiškai vengė prievartos darbų Reiche. Vokietijos generalinis įgaliotinis darbo jėgai tvarkyti F. Zaukelis, atvykęs į Kauną 1943 m. liepos 18 d., reikalavo išsiųsti į Vokietiją 10% Lietuvos gyventojų. 1941-1944 m. nacistams pavyko sugaudyti ir išsiųsti darbams į Vokietiją apie 60.000 Lietuvos gyventojų<sup>7</sup>. Išvežtieji daugiausia dirbo Rytų Prūsijoje, Saksonijoje, Heseno žemėje, Berlyne ir Vienoje. Daug išvežtų Lietuvos gyventojų už pasipriešinimą, sabotажą, bandymus pabėgti buvo pasodinti į kalėjimus ir koncentracijos stovyklas. Apie 30.000 Lietuvos gyventojų išgyveno nacistinių konclagerių siaubą, tūkstančiai žuvo neišvydę savo Tėvynės.

Nacistinė okupacija paliko gilius žaizdas Lietuvos istorijoje: šimtai tūkstančių nužudytų, dešimtys tūkstančių ištremtų darbams į Reichą, kalintų konclageriuose ir kalėjimuose, šimtai atimtų ūkių ir butų, nepriteklis ir skurdas, politinių teisių atėmimas ir kultūrinio gyvenimo varžymas. Nacistinė okupacija, kaip ir sovietinė, buvo tragiškiausias lietuvių istorijos laikotarpis.

## Knygos autoriaus-redaktoriaus pastaba

Viršuj paminėti skaičiai 60.000 išvežtų į Vokietiją darbams ir – 30.000 "išgyvenusių konclagerių siaubą" nėra tikri. Sąjungininkų žiniomis ir Vakarų Vokietijos administracijos daviniais Vakarų Vokietijoje ir Austrijoje galėjo būti apie 70.000 lietuvių, įskaitant politinius pabėgėlius, kurie sudarė daugumą. Konclageriuose ir kalėjimuose galėjo būti keliolika šimtų, bet ne 30.000, – J. P. Kedys.

Nuorodos:

<sup>1</sup> Lietuvos valstybinis archyvas (toliau LVA). F.R-738. Ap.I.B.13.L.1-33.

<sup>2</sup> LVA.F.1436.Ap.I.B.9.L.74.

<sup>3</sup> Masinės žudynės Lietuvoje. V., 1973. 2 dalis. P.19.

<sup>4</sup> Der Nürnberger Prozess. Band 2. Berlin. 1962. S.483-485.

<sup>5</sup> LVA.F.R-738. Ap.I.B.8.L. 230-231.

<sup>6</sup> J. Bulavas. Vokiškųjų fašistų okupacinis Lietuvos valdymas. V. 1969. P.119.

<sup>7</sup> LVA. F.R-680. Ap.2.B.13.L.105.

## DAINA

*Ima skleistis jau baltosios rožės,  
Ir lakštutė sodely čiułbės.  
Tiktai tu, o mano numylėta,  
Nusiminusi sėdi prie manęs.*

*Tu išskleiski geltonas kaseles  
Ant nuvargusios mano galvos  
Ir uždeki baltąsias rankeles  
Ant kaulėtos krūtiniųs mano.*

*Štai dabar aš ligonis bejėgis,  
Nėr širdelėj ugnelės karštos.  
Širdį mano lyg replėmis spaudžia,  
Greitai, greitai nebus jau manęs.*

## XII. LIETUVIŲ ANTINACINĖ REZISTENCIJA 1941-1944 M.M.

Arūnas BUBNYS

Prasidėjęs TSRS-Vokietijos karas ir lietuvių tautos birželio sukilimas prieš bolševikinę okupaciją neatnešė Lietuvai laisvės ir valstybinės nepriklausomybės. Nationalsocialistinė Vokietija, "išvadavusi iš bolševizmo jungo" lietuvių tautą, įvedė "naująją tvarką" – nacistinę okupaciją. Naujieji okupantai Lietuvoje paliko bolševikų sukurtą ekonominę santvarką – nacionalizuotą pramonę, žemę, valstybinius ūkius, suvalstybtintus namus. Visa tai paskelbė Reicho karo grobiu. Lietuvos Laikinosios Vyriausybės išleistų reprivatizacijos įstatymų nacių valdžia nepripažino. Taip pat buvo draudžiamos lietuvių partijos ir visuomeninės organizacijos (išskyrus prohitlerišką Lietuvių nacionalistų partiją). Pačios Laikinosios vyriausybės vokiečiai nepripažino ir 1941 m. liepos pabaigoje įvedė okupacinę civilinę administraciją – civilfervaltungą. Netrukus civilfervaltungas priverė susilikviduoti Lietuvos Laikinąją vyriausybę (1941 m. rugpjūčio 5 d.), o 1941 m. rugsėjo 22 d. uždraudė sukilimo prieš bolševikus organizatorių – Lietuvių Aktyvistų Frontą. Netgi vokiečiams draugiška Lietuvių nacionalistų partija (LNP) taip pat paleidžiama (1941 m. gruodžio mėn.). Nacistai bijojo bet kokio organizuoto lietuvių tautos valios pasireiškimo. LNP taip pat bandė protestuoti už lietuviams daromas skriaudas ir ją ištikio LAF-o likimas. Nacistinė okupacija daugeliu aspektų buvo identiška pirmajai bolševikinei okupacijai: ji neigė bet kokias lietuvių teises į valstybinę nepriklausomybę ir savarankišką veiklą savo tėvynėje. Specifinis nacistų ideologijos ir politikos bruožas – planingas ir visiškas žydų sunaikinimas. Vokiečiams vykdant grubią ir tiesmukišką spaudos politiką, aktyviausi lietuvių veikėjai ir buvę sukilėliai greitai suprato, kad "išvadavimas iš bolševizmo jungo" tėra naujos okupacijos priedanga ir kad vientelis būdas santykiuoti su naciais – tai jų reikalavimų nevykdymas, pasipriešinimas naujiems okupantams. 1943 m. rugpjūčio 1 d. rezistencinis laikraštis "Į Laisvę" rašė: "... lietuviai neina nei už bolševizmą, nei už nationalsocializmą, bet pasirenka tą trečiąjį – Lietuvos kelią; daro tai, kas būtų naudinga Lietuvai". Lietuvių rezistencija (iš lotynų kalbos žodžio "resistere" – priešintis, atsisipirti) visą laiką stengėsi nedaryti nieko, kas būtų naudinga bolševizmui ar nationalsocializmui. Specifinis lietuvių antinacinės rezistencijos bruožas – neginkluotas pasipriešinimas okupaciniam režimui. Rezistencijos vadai suprato, kad lietuvių tauta dėl savo neskaitlingumo negalės ilgai ir atvirai (ginklu) priešintis nacių režimui. Lietuva buvo giliame Vermachto užnugaryje ir toks sukilimas, kaip 1941 m. birželio mėn. prieš bolševikus, negaunant jokios paramos iš užsienio valstybių, būtų reiškęs tautos sunaikinimą nelygioje kovoje. Antinacinės

rezistencijos veikėjas Algirdas Vokietaitis taip aiškino pasipriešinimo taktiką: "Lietuviai pasirinko pasyviojo pasipriešinimo metodą savo priešui Nr. 2 (vokiečiams), nes laikė, kad būtų savižudiška ginkluotu pasipriešinimu, aktyviai kovojant prieš vokiečių kariuomenę fronto užnugaryje, palengvinti savo priešo Nr. 1 (bolševikų) grįžimą Lietuvon. Be to, aktyvusis pasipriešinimas būtų logiškai vedęs lietuvišką pagrindį į bendradarbiavimą su pavojingiausiu mūsų priešu – Sovietų Sąjunga ir jos diriguojamais bolševikiniais partizanų daliniais Lietuvos teritorijoje, – tas būtų tolygu mūsų tautos išdavimui. Tad vienintelė išeitis iš šios dilemos ne vien Lietuvai, bet ir likusiems Pabaltijos kraštams liko pasyviosios rezistencijos alternatyva, siekiant tuo būdu kiek galint išlaikyti gyvasias tautos jėgas krašte ir vengiant ginkluotu pasipriešinimu išprovokuoti vokiečių priespaudą ir mažą mūsų tautą visiškai išnaikinti"<sup>1</sup>.

Neginkluotas pasipriešinimas hitlerinei okupacijai pasireiškė įvairiomis formomis: a) nestojimu į vokiečių organizuojamus karinius ir sukairintus dalinius, b) vengimu vykti prievartos darbams į Vokietiją, c) žemės ūkio prievolių nevykdymu, d) antinaciška propaganda ir agitacija, e) kova už lietuvių kultūros ir švietimo įstaigų išsaugojimą, f) kolaborantų ir kt. tautos išdavikų demaskavimu ir įbauginimu. Lietuvių rezistenciją sąlyginai galima suskirstyti į organizuotą (kurią vykdė įsisteigusios slaptos kovos organizacijos) ir neorganizuotą (pasireiškusią stichiniais gyventojų veiksmis). Be abejo, reikšmingesnis buvo organizuotas pasipriešinimas.

## 1. Slaptų organizacijų steigimas ir veikla

Kai civilfervaltungas uždraudė Lietuvių Aktyvistų Frontą (1941 m. rugsėjo 22 d.), Lietuvoje nebeliko jokių organizacijų, galinčių ginti tautos interesus ir priešintis okupacinei politikai, LAF-as susiskaidė pagal pasaulėžiūrinės srovės: katalikiškos orientacijos jaunimas telkėsi į Lietuvių Frontą ir Vienybės Sąjūdį, o tautinės liberalinės srovės į Lietuvos Laisvės Kovotojų Sąjungą (toliau LLKS).

**Lietuvių Frontas (toliau LF)** tapo savotiška buvusio LAF-o organizacine-idėjine tąsa. LF turėjo karinį, politinį-informacinį, finansinį skyrius. Pirmoji LF-o veiklos apraiška – 1941 m. rugsėjo mėn. paskelbtas atsisaukimas prieš vokiečių civilfervaltungo paskelbtą Lietuvos vyrų registraciją<sup>2</sup>

Nuo 1943 m. sausio mėn. Lietuvių Frontas leido slaptą laikraštį "Į Laisvę", politinės apžvalgos savaitraštį "Lietuvių Fronto biuletenį". Prie LF-o besišliejantys sambūriai leido slaptus laikraštėlius "Vardan Tiesos", satyrinį "Pogrindžio Kuntaplį" ir okupantų šnipus bei kitus tautos kenkėjus demaskuojantį "Lietuvos Judą". "Į Laisvę" (redagavo kaunietis žurnalistas Antanas Strabulis) buvo leidžiamas 5-6 tūkstančių tiražu, be to, rota toriais tiražas buvo didinamas Marijampolėje, Utenoje, Telšiuose ir kt. Per

nacių okupaciją išleista 34 numeriai. (1943 m. sausio – 1944 m. birželio mėn.) Vokiečių saugumo policijai ir SD nepavyko išaiškinti laikraščio spaustuvės ir jo leidėjų. Vedamuosius ir programinius laikraščio straipsnius rašė buvęs Lietuvos Laikinosios vyriausybės pirmininkas Juozas Ambrazevičius. Pirmajame "į Laisvę" numeryje 1943 m. sausio 15 d. straipsnyje "Jie ir mes" buvo paskelbta LF-o veiklos taktika. Čia pabrėžta, kad "lietuviai simpatizuoja tiems ir eina su tais, kurie pripažįsta lietuviams teisę į nepriklausomybę". Toliau rašoma, kad "į Laisvę" uždavinys – "informuoti visuomenę, palaikyti bendrą orientaciją ir telkti tautą (...) visus taurius lietuvius į solidarų vieningą darbą susigrąžinti nepriklausomam gyvenimui, kuris buvo paskelbtas prieš 25 metus".

Pagrindiniai LF-o siekimai nacių okupacijos metu išreikšti taip:

1. Nepriklausomybės reikalui išsaugoti kuo daugiausia žmonių, ypač jaunimo. Tauta yra per maža, kad būtų galima rizikuoti be būtino reikalo nors vienu lietuviu.

2. Stiprinti lietuvių solidarumą ir tautinį susipratimą šūkiu: lietuvis už lietuvi.

3. Išsaugoti nesugriautą kultūrinį įstaigų tinklą, saugoti kiek begalint ūkines įmones ir ūkius, pasiruošti dideliame krašto atstatymo darbui po karo<sup>4</sup>.

Visą nacių okupacijos laikotarpį LF, kaip ir kitos rezistencinės organizacijos, nuosekliai laikėsi šių principų, atmesdama bet kokias okupantų užmačias mobilizuoti Lietuvos jaunimą į Vermachtą ir darbams Vokietijoje, panaudoti lietuvių kraują ir darbą grynai savo interesams.

LF-as 1942 m. gegužės mėn. įkūrė karinį padalinį organizaciją "Kęstutis" (vadas plk. J. Jankauskas). Pagal "Kęstučio" statutą šios organizacijos nariais galėjo būti visi lietuviai, sulaukę 18 metų ir pasiryžę dirbti tautos ir valstybės gerovei. "Kęstutis" buvo pavaldus LF-o vadui. Organizacijai vadovavo štabas, suskirstytas į penkis skyrius: 1) ginkluotės, 2) kovos vienetų organizavimo, 3) žvalgybos, 4) karinių operacijų ir 5) disciplinarinis<sup>5</sup>.

Vokiečių saugumui buvo žinoma apie slaptos karinės organizacijos kūrimą Lietuvoje, bet jis "Kęstučių" per klaidą priskyrė Lietuvos Laisvės Kovotojų Sąjungai. Vokiečių saugumo policijos ir SD ataskaitoje (1943 m. vasario mėn.) rašoma, kad minėtoji organizacija ("Kęstutis" – A. B.) verbuoja narius tarp buvusių Lietuvos šaulių sąjungos narių. Jos agitatoriai aiškina, kad vokiečių frontas gali būti pralaužtas ir į Lietuvą išiveržtų bolševikų kariniai junginiai ir partizanai. Dėl to Lietuvos vyrai privalo su ginklu sutikti priešą. Jeigu vokiečiai savanoriškai neapleis Lietuvos, tai lietuvių ginklai bus nukreipti į juos. Užverbuoti nariai raginami apsirūpinti ginklais<sup>6</sup>. Vokiečiams pasitraukus iš Lietuvos, "Kęstučio" nariai pradėjo ginkluotą antibolševikinę rezistenciją. Žymūs Lietuvos partizanai – Juozas Lukša – Daumantas ir Julijonas Butėnas buvo LF-o nariai. LF-as kartu su kitomis organizacijomis 1943 m. lapkričio 25 d. įkūrė Vyriausiąją Lietuvos Išlaisvinimo Komitetą (VLIK-ą). VLIK-e frontininkus atstovavo Adolfas Damušis, VLIK-o politinės komisijos pirmininku buvo Juozas Ambrazevičius.

## 2. Lietuvos Laisvės Kovotojų Sąjunga (LLKS)

LLKS įsisteigė dar pirmosios bolševikų okupacijos metais – 1940 m. gruodžio 26 d. Joje susibūrė liberalios orientacijos tautininkai. 1941 m. balandžio mėn. laisvės kovotojai (LLKS nariai – A. B.) susijungė su LAF-u ir aktyviai kovėsi 1941 m. birželio sukilimo metu, bet dėl politinių nesutarimų su katalikiškuoju sparnu 1941 m. rugpjūčio mėn. pasitraukė iš LAF-o. Dalis laisvės kovotojų įstojo į Lietuvių nacionalistų partiją (LNP), bet nepatenkinti jos kolaborantiška linija, pasitraukė ir 1941 m. gruodžio mėn. pradėjo savarankišką rezistencinį darbą. Dar 1941 m. spalio mėn. laisvės kovotojai išleido "Atvirą laišką tarėjams". 1942 m. spalio mėn. LLKS pradėjo leisti rotatorinį nelegalų laikraštį "Laisvės Kovotoją". 1944 m. kovo 25 d. vokiečių saugumo policijos pažymoje dėl "Laisvės Kovotojo" pasakyta, kad laikraščio leidimui vadovauja dar nesugautas Jonas Deksnys. Jo brolis Juozas Deksnys rūpinasi laikraščio platinimu. Laikraštį finansuoja slaptas Tautos Fondas, sukaupęs 250 tūkstančių reichsmarkių kapitalą. Fondo pirmininkas – notaras Jasinskas<sup>7</sup>.

"Laisvės Kovotojas" ėjo du kartus per mėnesį Kaune. Iki 1944 m. vasaros išleista 28 numeriai. Gestapui suradus "L. K." spaustuvę ir suėmus LLKS vadovybę bei laikraščio leidėjus, Bronys Raila išleido porą "L. K." numerių Šiauliuose. Kartu su "į Laisvę" ir "Nepriklausoma Lietuva", "Laisvės Kovotojas" sudarė rezistencinės spaudos triumviratą.

Be "L. K.", laisvės kovotojai 1942-1944 m.m. Kaune ir Vilniuje leido "Apžvalgą" (Kauno "Apžvalga" numeruota nuo 1 Nr., o Vilniaus nuo 101 Nr.). Išleista apie 150 numerių.

1944 m. pavasarį LLKS Vilniuje išleido du "Laisvo Žodžio" numerius. "L.Ž." redagavo žymus LLKS veikėjas Vilniaus universiteto doc. Stasys Žakevičius.

Be minėtų laikraščių LLKS dar leido vidaus informacijos biuletinį, o LLKS skyriai ir apygardos – vietinius laikraštėlius, pvz., "Kovojąs lietuvis" (Suvalkų Kalvarijoje), "Frontas" (Pabaisko valsčiuje).

Kartu su "Nepriklausomos Lietuvos" sąjūdžiu laisvės kovotojai Lietuvos Šaulių Sąjungos vardu išleido "Lietuvos Laisvės Trimitą", nagrinėjusį karines problemas (pasirodė tik trys numeriai). "Trimitą" redagavo Izidorius Kurklietis, vėliau nacių suimtas ir numarintas Vokietijos kalėjime<sup>8</sup>.

LLKS suorganizavo tris slaptas spaustuves Kaune. Pirmoji buvo įrengta Jono Paragiams namuose. Vokiečių saugumui ją sulikvidavus, buvo įrengta laikina požeminė spaustuvė A. Mickevičiaus slėnyje. Trečiąją ir paskutinę spaustuvę LLKS įrengė Aukštojoje Panemunėje. 1944 m. gegužės pradžioje gestapui pavyko ją surasti ir likviduoti. Nacių saugumas suėmė šiuos LLKS spaudos leidėjus ir bendradarbius: B. Budginą, J. Mildažį, J. Rudoką, J. Valiulį, J. Vasiliauską-Vasį. Vytautui ir Jonui Paragiams pavyko pasislėpti<sup>9</sup>.

LLKS spaudos platinimo centras iki 1943 m. rugpjūčio mėn. buvo Kūno kultūros rūmai Kaune (Sporto g-vė). Spaudos platinimo tinklas apėmė

visą Lietuvą ir buvo suskirstytas į 7 apygardas: Kauno, Jurbarko – Raseinių, Marijampolės, Šiaulių, Telšių, Ukmergės-Zarasų, Vilniaus<sup>10</sup>.

Laisvės kovotojo Broniaus Railos teigimu, LLKS buvo pirmoji rezistentinė organizacija ne tik Lietuvoje, bet ir Baltijos valstybėse plačiai išvysčiusi spausdintą antinacinę agitaciją<sup>11</sup>.

1942 metais LLKS spaudos skyrius išleido apie 70.000 įvairių rotatoriinių leidinių<sup>12</sup>.

1942 m. balandžio mėn. Kaune buvo sudaryta LLKS Vyriausioji vadovybė. Ji rūpinosi sukurti visą Lietuvą apimančią konspiracinę LLKS tinklą. Kiekviename apskrities mieste atsirado laisvės kovotojų padaliniai. Visa organizacija buvo suskirstyta į 4-ias apygardas: Vilniaus, Kauno, Šiaulių, Panevėžio. Apskričių vadovybės įsteigė branduolius daugelyje Lietuvos valsčių. 1943 m. viduryje LLKS Vyr. vadovybės duomenimis, organizacija vienijo apie 3 tūkstančius aktyvių ir prisiekusių laisvės kovotojų<sup>13</sup>.

LLKS Vyr. vadovybę sudarė:

Politinė vadovybė – inž. Klemensas Brunius.

Techninė vadovybė – inž. P. Konkulevičius ir inž. Jurgis Leljevas.

Redakcija – chemikas Jonas Deksnys. Redakcijos bendradarbiai pagal veiklos sritis – teisėjas J. Kurkietis (kariniai klausimai), inspektorius Jurkštas (darbo ir socialinė sritis), saugumo policijos tarnautojas P. Žičkus, inž. P. Konkulevičius ir majoras Gintautas (kariniai klausimai), dipl. agron. B. Gaidžiūnas (žemės ūkis), chemikas J. Valiulis (asmens dokumentai, ryšininiai).

Radijas: Valiulis, Rudokas, Baleišis, Konkulevičius.

Platinimas, ekspedicija: Margelevičius, Kostka, Jurkštas.

Dokumentų padirbimas – inž. P. Konkulevičius.

LLKS turėjo karinį skyrių, kurio nariai skirstėsi grupėmis, būriais ir buvo ginkluoti pistoletais ir šautuvais. 1944 m. gegužės mėn. gestapai pavyko suimti 17 vadovaujančių LLKS veikėjų<sup>14</sup>.

Juozo Rudoko pastangomis 1944 m. pradžioje LLKS įsirengė slaptą "Laisvosios Lietuvos" radiją. Šio radijo transliacijas girdėjo Kaunas ir... Švedija. LLKS siųstuvas buvo vienintelis rezistencinis foninis radijo siųstuvas vokiečių okupuotoje Rytų Europos zonoje. "Laisvosios Lietuvos" radijo transliacijas užrašinėjo kai kurių valstybių diplomatinės atstovybės Švedijoje. Taip Lietuvos pogrindžio balsas buvo plačiai išgirstas Europoje. Vokiečių saugumui taip ir nepavyko surasti rezistencijos radistus (Žr. Raila B. Versmės ir verpetai, p. 41-43)..

Siekdami apsaugoti tautiečius nuo masinio išvežimo darbams į Vokietiją ir ėmimo į Vermachtą, LLKS pradėjo gaminti fiktyvius dokumentus, atleidžiančius jaunuolius nuo mobilizacijos (vadinamuosius "UK" (Unabkömmlichkeitsbescheinigung).

- 1943 m. LLKS išdavė apie 2.500 UK "pažymėjimų" ir apie 800 "pasų" su pakeistomis gimimo datomis, pavardėmis ir profesijomis<sup>15</sup>. Laisvės kovotojai taip pat rėmė gestapo suimtų narių šeimas. Arešto atveju suimtojo šeima gaudavo vienkartinę pašalpą iki 1.000 reichsmarkių, o po to kas

mėnesį buvo reguliariai mokama nuo šeimos narių skaičiaus priklausoma suma. Suimtojo žmona, neturinti vaikų, gaudavo 300 DM mėnesinę pašalpą. LLKS išleido tūkstančius reichsmarkių neoficialiam Štuthofo kalinių gelbėjimo komitetui ir suimtųjų išpirkai.<sup>16</sup>

LLKS buvo bene veikliausia ir drąsiausia lietuvių rezistencijos organizacija. J. Ambrazevičius, lygindamas LF ir LLKS, rašė: "Pirmieji reiškęsi ramesne, lygesne, racionalesne taktika pasisakymuose bei veiksmuose. Antrieji temperamentingesni, radikalesni, spontaniškesni (...) Antrieji bravūriškai laužė kliūtis, rizikuodami žmonių aukom."<sup>17</sup>

### **3. Lietuvių Vienybės Sąjūdis (LVS)**

LVS susikūrė 1942 m. rudenį Kaune. Grupė Kauno studentų pradėjo leisti "Atžalyną". Vėliau prisijungė ir Vilniaus universiteto studentai. Specifinis LVS bruožas – pasaulėžiūrinės tolerancijos ugdymas. LVS pabrėžė, jog būtina išskirti pasaulėžiūrinės ir politinės kovos sritis, pasisakė už kultūrinio gyvenimo autonomiją, privatinės ir visuomeninės iniciatyvos derinimą ekonomikoje, humanišką valstybės globą piliečiams nedarbo, ligos ir senatvės atveju. LVS leido slaptus laikraščius "Atžalyną" ir "Baltiją". Pastarajame laikraštyje propagavo visų baltų tautų vienybės ir bendros valstybės sukūrimo idėjas.<sup>18</sup>1944 m. balandžio mėn. numeryje "Baltija" (Nr. 4) rašė: "Jei norime laisvi ir nepriklausomi gyventi, turime susijungti, nes kitaip Rytai sutreps visus."

### **4. Lietuvos Laisvės Armija (LLA)**

LLA – slapta karinė organizacija, sukurta 1942 m. kovai už Lietuvos nepriklausomybę. Jos nariais daugiausia buvo Lietuvos kariškiai. LLA išsiplėtė visoje Lietuvos teritorijoje, leido informacinius biuletenius, bet Vyriausiojo Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto (VLIK-o) veikloje nedalyvavo. Savo poziciją VLIK-o atžvilgiu LLA vadas apibūdino taip: "Kas liečia santykius su kitais sąjūdžiais, mūsų nusistatymas ir toliau pasiliks tas pats. Niekam lietuviško darbo netrukdysim, senoms partijoms nepasiduosim. Partijų lyderiai, jų sąjungos ir įvairiausi štabai mus nei išgąsdins, nei sužavės, nes mes vertinom ir vertinsim ne tuos, kurie šiuo metu didvyriais skelbiasi, bet tuos, kurie per savo darbą yra iš tikrųjų tokiais tapę."<sup>19</sup>

LLA buvo griežtai nusistačiusi prieš bet kokią partinį politikavimą. Pagrindiniai LLA programoje suformuluoti tikslai buvo: a) Lietuvos laisvės iškovojimas, b) naujos vieningesnės ir galingesnės tautinės Lietuvos valstybės atstatymas su sostine Vilniumi ir Klaipėdos kraštu. LLA skelbė save slapta karine organizacija iki paskutinės Nepriklausomybės kovos esančią karo metų stovyje. Geriausia savo tikslų įgyvendinimo priemone LLA laiko karines pajėgas ir ginkluotus veiksmus. LLA leido savo laikraštį – "Karinės ir politinės žinios". Nacių okupacijos metu LLA kūrė konspira-

cinį tinklą, o 1944 m. rudenį pradėjo ginkluotą antibolševikinį pasipriešinimą. 1944 m. rudenį LLA suorganizavo "Vanagų" būrius, kovojusius su Raudonąja Armija<sup>20</sup>. LLA vadu iki žuvimo (1944 m. gruodžio 29 d.) buvo Kazys Veverskis.

## 5. Vieningos politinės vadovybės kūrimas

1941-1942 m.m. Lietuvoje susikuria antinacinės pasipriešinimo organizacijos. Vis labiau stiprėja įsitikinimas dėl visų rezistencinių organizacijų susivienijimo į bendrą pasipriešinimo judėjimą. Deja dėl įvairių pasaulėžiūrinių ir partinių prieštaravimų bei ambicijų vieno politinio centro sukūrimas užtruko. Iki VLIK-o susikūrimo egzistavo du politiniai centrai: Tautos Taryba (TT) ir Vyriausias Lietuvių Komitetas (VLK). Pirmąjį centrą (susikūrė 1942 pavasari) sudarė katalikiškosios orientacijos srovės: Krikščionys Demokratai, Darbo Federacija, Ūkininkų Sąjunga, Lietuvių Frontas ir Vienybės Sąjūdis. Idėjiniais TT lyderiais buvo prof. J. Ambrazavičius, prof. A. Maceina ir prof. A. Damušis. VLK-e susibūrė (1942 m. viduryje) socialdemokratai, tautininkai, nacionalistai (buvę LNP nariai), LLKS ir "Nepriklausomos Lietuvos Sąjūdis". Pirmieji Tautos Tarybos ir VLK-o bandymai susivienyti nepavyko. 1943 m. pasitarimus atnaujino Stasys Lūšys ir Juozas Audėnas. Pirmasis formalus posėdis įvyko 1943 m. birželio 29 d. Tautos Tarybą atstovavo S. Lūšys ir A. Damušis, o Vyr. Lietuvių Komitetą – J. Audėnas ir B. Bieliukas. VLK-o atstovai norėjo, kad TT įsijungtų į VLK-ą ir tuo būdu nutrauktų savo veiklą. A. Damušis ir S. Lūšys su tuo nesutiko. Ginčytasi ir dėl atstovų skaičiaus busimajame jungtiniame komitete. TT pretendavo į 4 vietas, o VLK katalikams norėjo skirti tik 3 vietas. Galų gale, praėjus penkiems mėnesiams, pavyko susitarti. Nutarta įkurti Vyriausiąją Lietuvos Išlaisvinimo Komitetą (VLIK-ą)<sup>21</sup>. Pirmasis VLIK-o posėdis įvyko 1943 m. lapkričio 25 d. Kaune, Balio Gaidžiūno bute. Ši diena laikoma VLIK-o gimtadieniu. Buvo sudaryti centriniai VLIK-o organai: Prezidiumas – pirmininkas prof. inž. Steponas Kairys (socialdemokratas); vicepirmininkai – prof. inž. Adolfas Damušis (krikščionis demokratas, LF), dipl. agron. Balys Gaidžiūnas (tautininkas).

Plenumas – dipl. ekon. Juozas Audėnas (liaudininkas), inž. Klemensas Brunius (LNP), redaktorius Jonas Deksnys (LLKS), VLIK-o sekretorius adv. Bronius Bieliukas ("Nepriklausoma Lietuva"), prof. adv. Antanas Tumėnas (krikščionis demokratas), prokuroras Juozas Katilius (krikščionių darbininkų sąjungos atstovas), prof. Juozas Keliuotis (Vienybės Sąjūdžio atstovas)<sup>22</sup>. Demokratinio būdu buvo sukurta antinacinės rezistencijos vadovybė, atstovaujanti visas partijas ir naujai susikūrusias organizacijas, siekiančias Lietuvos nepriklausomybės. VLIK-as ėmė organizuoti savo komisijas ir pakomises: planavimo komisiją (J. Paknys, J. Audėnas, S. Lūšys, D. Adomaitis ir K. Palčiauskas), konstitucinę socialinės santvarkos, švietimo informacinę (pirm. J. Deksnys), administracinę (pirm. J. Katilius) pakomises, komisiją sienoms nustatyti (pirm. Z. Ivinskis), politinę

ir ryšiams su užsieniu (pirm. J. Ambrazevičius). Iki nepriklausomybės atkūrimo VLIK-as turėjo atlikti nelegalios Lietuvos vyriausybės vaidmenį, vadovauti pasipriešinimui, ginti ir atstovauti Lietuvos suvereniteto teises Lietuvoje ir užsienyje. Įsteigus VLIK-ą, nustojo veikti VLK ir Tautos Taryba.

1944 m. vasario 16 d. VLIK-as paskelbė deklaraciją "Į Lietuvį Tautą!" 10-ties punktų deklaracijoje išdėstyta VLIK-o veiklos programa. Štai keletas iš jų:

3. Lietuvą iš okupacijos išlaisvinus ir toliau veikia 1938 m. Lietuvos Konstitucija, kol ji teisėtu keliu bus atitinkamai pakeista.

4. Respublikos Vyriausybė, laikui atėjus, bus sudaryta Vyriausiajame Lietuvos Išlaisvinimo Komiteete koaliciniu pagrindu politinių grupių susitarimu.

5. Demokratinė Lietuvos valstybės santvarka bus suderinta su plačiųjų tautos sluoksnių interesais ir bendromis pokario sąlygomis.

6. Respublikos Prezidento ir Seimo rinkimų įstatymai bus reformuoti pagal demokratinius rinkimų principus<sup>23</sup>.

VLIK-o nutarimus išgarsino rezistentų spauda ir radijo siųstuvai "Laisvoji Lietuva". 1944 m. vasario 8-9 dienomis VLIK-o pirmininkas S. Kairys dalyvavo Baltijos rezistencijos organizacijų pasitarime Rygoje. Konferencijoje svarstyta bendroji politinė padėtis, lietuvių ir latvių laikysena bolševikų invazijos atveju ir tolesnio bendradarbiavimo galimybės. Priimta 13 rezoliucijų. Nuspręsta Baltijos valstybėms bendrai gintis nuo Raudonosios Armijos, vengti baltų ginkluotųjų pajėgų perdavimo SS dispozicijai, atsisakoma nuo galimo Vokietijos protektorato (ar kitokios priklausomybės) statuso Baltijos valstybėms, pasisakoma už glaudų Baltijos valstybių bendradarbiavimą ir konfederaciją pokario Europoje.<sup>24</sup>

## **6. Rezistencijos ryšiai su užsieniu:**

### **a. Švedija**

Lietuvių rezistencija, norėdama atkreipti Vakarų demokratijų dėmesį į Lietuvos laisvės reikalą ir surasti paramos užsienyje, ieškojo ryšių su Vakarų Europa. 1943 m. kovo mėn. LLKS narys Algirdas Vokietaitis Baltijos jūra nukeliavo į Švediją. Čia jis susirišo su rašytoju J. Šeiniumi ir buvusiais Lietuvos Respublikos diplomatais Švedijoje – Vladu Žilinsku ir Vladu Gyliu. 1943 m. rugpjūčio 2 d. Stokholme buvo sudarytas slaptas politinis ir propagandinis organas – Lietuvių Komitetas (nariai – A. Vokietaitis, J. Šeinius, V. Gylis ir V. Žilinskas). Komitetas Švedijos spaudoje demaskavo nusikalstamą nacių politiką Lietuvoje, informavo apie Lietuvos rezistencijos veiklą ir propagavo Lietuvos nepriklausomybės idėją<sup>25</sup>.

1943 m. gruodžio mėn. A. Vokietaitis grįžo į Kauną ir susitiko su S. Kairiu ir A. Damušiu. Jie aptarė Lietuvių komiteto veiklos Švedijoje perspektyvas, o A. Vokietaitis gavo įgaliojimus veikti Švedijoje VLIK-o vardu. Išvykdamas į Švediją (1943 m. gruodžio 29 d.), A. Vokietaitis sutarė su

J. Valiuliu ir J. Viliu dėl slapto susirašinėjimo su Švedija per Rygą ir Taliną, ir dėl trumpų bangų radijo ryšio su Stokholmu ("Laisvosios Lietuvos" radijas)<sup>26</sup>. 1944 m. sausio mėn. užsimezgė radijo ryšys tarp Švedijos ir Lietuvos pagrindžio. Radijo ryšiu rūpinosi LLKS nariai B. Baleišis (operatorius), J. Rudokas ir J. Valiulis. Stokholmas operatyviai gaudavo žinias iš Lietuvos apie svarbiausius įvykius, o į Lietuvą buvo perduodama VLIK-ą dominančios žinios.

Lietuvių komitetas Švedijoje palaikė ryšius su Lietuvos Generaliniu konsulu Niujorke dr. J. Budriu ir Lietuvos pasiuntiniu Londone B. K. Balučiu.

Paštas iš Švedijos žvejų laivais per ryšininkus Vainorą ir Epnerį buvo gabenamas į Rygą, o iš ten pergabenamas į Lietuvą.

## **b. Šveicarija**

Šveicarijoje politinį-rezistencinį darbą energingai dirbo buvęs Lietuvos pasiuntinys dr. J. Šaulys, dr. E. Turauskas, dr. A. Gerutis ir buvęs generalinis konsulas Berne S. Garbačiauskas. Jie redagavo antivokiškų Eltos biuletenius ir siuntinėjo juos užsieniui. Šveicarijoje esantys Lietuvos diplomatai palaikė ryšius su Lietuvos pasiuntinybėmis Anglijoje ir JAV, su VLIK-u ir su Berlyne veikiančiu K. Škirpa. Spėjama, kad Lietuvos diplomatų surinktos žinios per Škirpą patekdavo į Lietuvą<sup>27</sup>.

## **c. Berlynas**

Vokiečių saugumo policijos ir SD 1944 m. gegužės mėn. ataskaitoje rašoma, jog Berlyne gyvenantis K. Škirpa palaikė ryšius su VLIK-o nariais A. Damušiu ir J. Ambrazevičiumi. 1944 m. sausio mėn. K. Škirpa slaptai nuvyko į Kauną ir tarėsi su VLIK-o atstovais. K. Škirpa reguliariai mažais kiekiais gaudavo rezistencinės spaudos iš Lietuvos. Spėjama, kad Eltos postui Berne dirigavo K. Škirpa. Dėka ryšių su užsieniu Vakarų Europa sužinojo apie tikrąją okupuotos Lietuvos padėtį: apie nacių nusikaltimus (žydų sunaikinimas, ekonominis krašto plėšimas ir kt.), apie lietuvių pasipriešinimo judėjimą ir nepriklausomybės siekimą. Deja smaugiamos tautos balsas nebuvo išgirstas Vakaruose ir kaip visa Vidurio Europa, Lietuva buvo paaukota "socializmo gyvybiniais interesams."

## **d. Derybos su lenkų rezistencija — Armija Krajova**

Norėdami išvengti konfrontacijos su lenkų pasipriešinimo judėjimu, lietuvių pagrindis 1942-1944 m.m. keletą kartų derėjosi su Armijos Krajovos, veikiančios Rytų Lietuvoje, vadovybe. Pasitarimuose su lenkų pagrindžiu dalyvavo doc. S. Žakevičius, R. Skipitis ir J. Vitkus ("Kazimieraitis"). Paskutinė lietuvių ir lenkų pagrindžio konferencija įvyko 1944 m. balandžio 5-6 dienomis Vilniuje. Pagrindinė susitarimo kliūtimi buvo Vil-

niaus valstybinės priklausomybės klausimas, pasibaigus karui. Ir šį kartą nepavyko susitarti. Vilniaus krašte nepavyko išvengti lietuvių-lenkų konfrontacijos ir nereikalingo kraujo praliejimo<sup>28</sup>.

## e. Suomija

Lietuvių komiteto Švedijoje narys J. Šeinius 1943 m. gruodžio mėn. lankėsi Suomijoje. Jis susitiko su socialdemokratų partijos vadu ir finansų ministru Taneriu (Tanner) ir Suomijos generalinio štabo kapitonu Martiala. Suomiai pritarė lietuvių rezistencijos tikslams ir net pažadėjo pagalbą ginklais. Apie tai J. Šeinius informavo VLIK-ą ir prašė atsiųsti deryboms į Suomiją savo atstovą.

VLIK-as į Suomiją pasiuntė pulk. leit. K. Ambraziejų. Pastarasis privalėjo informuoti suomius apie padėtį Lietuvoje ir prašyti ginklų būsimai lietuvių kariuomenei, kovai su bolševikais, o, esant reikalui, ir su naciais. K. Ambraziejus privalėjo nuvykti į Helsinkį ir susirišti su gen. št. kapitonu Martiala. Po to K. Ambraziejus turėjo vykti į Švediją ir ten įsiteisinti buvusioje Lietuvos Respublikos pasiuntinybėje kariniu atašė ir VLIK-o įgaliotiniu Stokholme. K. Ambraziejus išvyko 1944 m. kovo 22 d., bet gestapas balandžio 21 d. jį suėmė Taline. K. Ambraziejus gestapui išdavė viską, ką žinojo. 1944 m. balandžio-gegužės mėn. prasidėjo masiniai Baltijos rezistentų areštai.

Gegužės 1 d. gestapas suėmė VLIK-o vicepirmininką B. Gaidžiūną, VLIK-o sekretorių B. Bieliuką, VLIK-o narius J. Deksnį, A. Tumėną, J. Katių; VLIK-o karinį patarėją – J. Vėbrą, gegužės 2d. – K. Brunių, birželio 16 d. – A. Damušį. VLIK-as faktiškai likviduojamas. 1944 m. birželio mėn. 27 lietuvių rezistentai išvežami į Vokietiją. Per Alenšteino, Landsbergo prie Vartos, Berlyno "Tegelio" kalėjimus juos atgabeno į Bairoito kalėjimą Bavarijoje. 1945 m. balandžio 14 d. juos išlaisvino amerikiečių kariuomenė. Landsbergo kalėjime mirė studentas Vladas Viršila, Bairoite – Izidorius Kurkietis, o po išlaisvinimo – Juozas Rudokas. 1944 m. spalio mėn. gestapas suėmė A. Vokietaitį ir uždarė į Štuthofu konclagerį<sup>29</sup>.

Numatydamas greitą Raudonosios Armijos įsiveržimą, VLIK-as 1944 m. gegužės 25 d. išleido atsisaukimą ir paskyrė savo atstovus Vokietijoje: prelatą M. Krupavičių, adv. R. Skipitį ir V. Sidzikauską<sup>30</sup>. Lietuvoje privalėjo likti trys VLIK-o įgaliotiniai (pasiliko tik P. Šilas). Vienus VLIK-o narius areštavus, likusiems "mažojo VLIK-o" nariams (K. Bielinis, Br. Nemickas) pasitraukus į Vakarus, 1944 m. vasarą VLIK-as nutraukė savo veiklą Lietuvoje.

## 7. Antinacinė propaganda ir agitacija

Pagrindinis pasipriešinimo įrankis buvo slapta antinacinė spauda. Rezistentų spauda demaskavo nacių politiką Lietuvoje ir ugdė lietuvių pasipriešinimo dvasią okupantams. Pogrindžio spauda orientavo Lietuvos vi-

suomenę į neginkluotą pasipriešinimą, okupantų vykdomų priemonių sabotажą ir boikotą. Pogrindžio laikraščiai pasisakė prieš lietuvių jaunimo stojimą į Reicho darbo tarnybą (RDT), nacių bandymus mobilizuoti Lietuvos vyrus į SS legioną, Vermachtą ir policijos batalionus, prieš Lietuvos žmonių vežimą prievartos darbams į Vokietiją, smerkė lietuvių tautos išdavikus ir vokiečių kolaborantus. Slaptų laikraščių tiražas buvo 2-6 tūkstančiai egzempliorių, o ypač svarbūs numeriai (pvz., "Į Laisvę" su nurodymais dėl mobilizacijos, VLIK-o atsišaukimais) buvo leidžiami 20 tūkstančių tiražu ir dar padauginami provincijoje. Lietuvių pogrindžio spauda sąlygojo nacių vykdomų mobilizacijų sužlugdymą Lietuvoje. Kai vokiečiai 1943 m. vasario-kovo mėn. bandė suorganizuoti lietuvių SS legioną, rezistentų spauda vieningai pasisakė prieš. Lietuvių Vieniybės Sąjūdis paskelbė atsišaukimą "Lietuviai!": "Lietuva šiandien tebėra okupuotas kraštas, kurio vardą vokiečiai pavertė Ostlandu, kaip seniau caro satrapai Severozapadnyj krajį, niekas nepasikeitė, tik okupanto vardas. [...] Mus pasiekė žinios, kad Kubiliūnas, saugodamas savo tarėjišką kėdę, jau pasirašęs tokiai mobilizacijai vykdyti instrukciją, kurią mes laikome neteisėta, todėl jos niekas vykdyti neprivalo<sup>31</sup>".

Lietuvių SS legiono organizavimas visiškai sužlugo. Į komisijas ateidavo vien šlubi ir kreivi – netinkantys "garbingam" SS legionui. Generalinis komisaras A. Rentelnas nutraukė mobilizaciją, nes lietuviai pasirodė esą "neverti garbės būti esesininkais". Keršydami už SS legiono boikotą, naciai 1943 m. kovo 16-17 dienomis suėmė 46 lietuvių inteligentus ir išsiuntė juos į Štuthofo konclagerį, ir uždarė Lietuvos universitetus.

Rezistentų spauda sutartinai pabrėždavo nacių skelbiamų mobilizacijų neteisėtumą, prieštaravimą Lietuvos Respublikos karinės prievolės įstatymui (str. 1,2) ir tarptautinės Hagos konvencijos (1907 m.) sausumos karo įstatymui (str. 43).

Nacių mobilizacijos tęsėsi visą hitlerinės okupacijos metą. "Į Laisvę" (1943.VI.26, Nr. 12) rašė: "Saugodami žmones Nepriklausomai Lietuvai, atmetėme ir antrąją – 1912-1918 m. ir 1925 m. gim. mobilizaciją. Todėl turime ruoštis atlaikyti ir antrąjį civilfervaltungo smūgį. Pirmąjį jaunimas garbingai atlaikė. Į Rytus vokiečiams tepavyko išsiųsti 4 statybos batalionus ir kelias mažesnes grupes, viso apie 2.500 vyrų, arba 4-5 nuošimčius tais metais gimusių".

Lietuvių administracijos žiniomis, per mobilizacijas, iki 1943 m. spalio 11 d. iš viso buvo pašaukta 103.640 žmonių, paimta 10.608 vyrai ir 1.087 moterys (10% šaukiamų) (Žr.: K. Rukšėno kand. disertaciją "Hitlerininkų politika Lietuvoje 1941-1944 metais", 1. 353.) Lietuvių pogrindžio spauda gerokai pakoregavo mobilizacinius nacių planus okupantų nenaudai. Slaptoji spauda buvo gaudyte gaudoma Lietuvos miestuose ir kaimuose, o jos nurodymai dažnai lemdavo jaunimo apsisprendimą. H. Žemelis rašė: "Jeigu vokiečių valdžia išleisdavo koki potvarkį, ar paskelbdavo kokią registraciją, tai visi laukė, kaip pasakys tuo klausimu pogrindis ir tik tada išpildydavo arba ne. Nežinomų aukotojų aukos plaukdavo nepertraukiamai<sup>32</sup>".

Pogrindžio spauda iki pat hitlerinės okupacijos galo nuosekliai gynė lietuvių tautos interesus ir pasisakė prieš bet kokius okupantų veiksmus, galinčius pakenkti lietuvių tautai.

## IŠVADOS

Nacionalsocialistams paleidus Lietuvos Laikinąją vyriausybę (1941.VIII.5) ir įvedus okupacinę valdžią, prasidėjo neginkluotas pasipriešinimo judėjimas. Pagrindinis lietuvių rezistencijos tikslas – Nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimas.

Iki VLIK-o susikūrimo antinacinis lietuvių pogrindis buvo susiskaidęs į keletą organizacijų, neturėjusių bendros politinės vadovybės. Svarbiausios rezistencinės organizacijos buvo Lietuvių Frontas ir Lietuvos Laisvės Kovotojų Sąjunga.

Pagrindinis rezistencijos metodas – antinacinė agitacija ir propaganda gausioje pogrindžio spaudoje.

Svarbiausi rezistencinės veiklos rezultatai:

- a) Sužlugdytas lietuvių SS legiono sukūrimas;
- b) Naciams nepavyko sumobilizuoti nė vienos bent divizijos dydžio karinės formacijos, kariavusios Rytų arba Vakarų fronte;
- c) Vokiečiams nepavyko paversti Vietinę Rinktinę SS daliniais ir panaudoti ją vokiečių interesams;
- d) Okupacinė valdžia – 1943-1944 m. nesurinko numatyto 100 tūkstančių žmonių kontingento prievartos darbams Reiche;
- e) Vokiečiai nesugebėjo padaryti lietuvių administraciją akla ir paklusnia savo valios vykdytoja; daug nepaklusnių valdininkų (tarp jų keturi generaliniai tarėjai) ir policininkų dėl to pateko į Vokietijos konclagerius ir kalėjimus;
- f) Lietuvių inteligentijai pavyko išsaugoti lietuviškas mokyklas, mokytojų seminarijas ir net Mokslų Akademiją;
- g) Okupacinė administracija neišsiurbė iš Lietuvos kaimo reikalaujamų žemės ūkio produktų kontingentų;

h) Neginkluota rezistencijos taktika apsaugojo tautą nuo masinių okupantų represijų ir milžiniškų žmonių nuostolių.

Svarbiausi lietuvių rezistencijos trūkumai ir klaidos:

- a) Užsidelsęs ir nebaigtas politinės konsolidacijos procesas ir vėlyvas vieningos politinės vadovybės sukūrimas (VLIK-o) dėl tarpusavio ambicijų, kivrėčių ir "vyravimo" pretenzijų;
- b) VLIK-as nesugebėjo sukurti centralizuotos karinės organizacijos ir vyriausios karinės vadovybės;
- c) Nepakankamas konspiracijos lygis. Gestapui pavyko išaiškinti ir suminti daugumą VLIK-o narių;
- d) Laisvų rezistencijos vadų ("mažojo VLIK-o") pasitraukimas į Vakarus 1944 m. vasarą – kritišku tautai momentu. Tauta liko be politinės vadovybės ir orientavimo naujos (bolševikinės) okupacijos sąlygomis.

Vis dėlto anksčiau suminėti rezistencijos nuopelnai, manau, atsveria jos trūkumus.

NUORODOS

- <sup>1</sup> Laisvės besiekiant: Lietuvos Laisvės Kovotojų Sąjungos įnašas į antinacinę rezistenciją. Chicago, 1983, p. 9-10.
- <sup>2</sup> Natkevičius V. Lietuvių Frontui 30 metų. Į Laisvę, 1973/Nr. 58(95), p. 18.
- <sup>3</sup> Lietuvių enciklopedija (toliau LE), t. 8, p. 397.
- <sup>4</sup> Į Laisvę, 1943, sausio 15, Nr. 1.
- <sup>5</sup> Lietuvos valstybinis archyvas (toliau LVA). F.R.-1399. Ap. 1, B. 61. L.19-20a.
- <sup>6</sup> Ten pat, L.14.
- <sup>7</sup> LVA, F.R.-1399. Ap. 1, B.7, L.92.
- <sup>8</sup> Laisvės besiekiant., p. 42.
- <sup>9</sup> Ten pat, p. 44, 49.
- <sup>10</sup> Ten pat, p. 53.
- <sup>11</sup> Railos B. Versmės ir verpetai. Boston. 1970, p. 35.
- <sup>12</sup> Ten pat, p. 37.
- <sup>13</sup> Ten pat, p. 36.
- <sup>14</sup> VLIK-as Gestapo naguose. Pasaulio lietuvis, 1986, Nr.8-9, p. 6.
- <sup>15</sup> Raila B. Versmės ir verpetai, p. 44-45.
- <sup>16</sup> Ten pat, p. 50.
- <sup>17</sup> Sūduvis. N.E. Vieniū vieni. New York, 1964, p. 109.
- <sup>18</sup> Lietuvių enciklopedija, t.16, p. 90.
- <sup>19</sup> LVVOA. F.3377. Ap. 58, B.17, L.61.
- <sup>20</sup> LE, 1.16, p. 129.
- <sup>21</sup> Lušys S. Vyriausias Lietuvos laisvės kovų veiksnys. Tėvynės sargas, 1980, Nr. 3(47), p. 5-6.
- <sup>22</sup> Lietuvių antinacinis pagrindis Gestapo dokumentuose. Draugas, 1983, sausio 29, p. 6.
- <sup>23</sup> Laisvės kovotojas, 1944, vasario 16.
- <sup>24</sup> LVVOA. F.3377. \* Ap. 58' B.268\* L.93-97.
- <sup>25</sup> Laisvės besiekiant..., p. 212-213.
- <sup>26</sup> Ten pat, p. 255-257.
- <sup>27</sup> VLIK-as Gestapo naguose. Pasaulio lietuvis, 1986, Nr. 8-9, p. 5.
- <sup>28</sup> Borodziejewicz W. Rozmowy polsko-litewskie w VVilnie 1942-1944\*<sup>1</sup> Przegląd Historyczny, 1989, T. LXXX, Zesz. 2, s. 333.
- <sup>29</sup> Laisvės besiekiant., p. 29-30, 34-35.
- <sup>30</sup> LE, t. 34, p. 284.
- <sup>31</sup> MACB RS F 222-1722, L.1
- <sup>32</sup> Žemelis H. Okupantų replėse. Bad Wörishofen, 1947, p. 66.

# XIII. SOVIETŲ SĄJUNGOS-VAKARŲ SANTYKIAI 1953-1985 ŠALTOJO KARO LAIKOTARPIS

Šaltojo karo pasireiškimas buvo pasekmė Vakarų politikų ir žinių tarnybų. Šaltasis karas – tai dviejų priešišku stovyklų kova – Rytų, kuriai atstovauja Sovietai, ir Vakarų, kuriai atstovauja kapitalistai, ir kurios naudoja įvairiausią propagandą viena kitai pažeminti ir net provokacinius veiksmus, bet vengia naudoti šaunamuosius ginklus. Šis Šaltojo karo laikotarpis prasidėjo, galima sakyti, apytikriai su Stalino mirtimi 1953 m. ir truko virš 30 m. iki 1985 m., Gorbačioviui pradėjus vadovauti Sovietų Sąjungai ir paskelbus "glastnost-perestroikos" politiką. Visa Šaltojo karo eiga priklausė nuo vadų, esančių šiose priešiškosiose stovyklose: Maskvoje ir Vašingtone, nes amerikiečiai dirigavo Šaltojo karo veiksmams Vakarų vardu. Maskvoje šiame laikotarpyje svarbiausią rolę vaidino Chruščiovas ir Brežnevas. Vašingtone veikėjų Šaltajame kare sąrašas kur kas ilgesnis – tai buvusieji prezidentai: Trumanas, Eizenhaueris, Kenedis, Džionsonas, Niksonas, Fordas, Karteris, Reigenas. Šalia amerikiečių, antraeilę rolę Šaltajame kare vaidino Čerčilis, Adenaueris ir De Golis.

**Pagrindiniai priešiška  
nusiteikusių stovyklų  
kovos tikslai**

Kremliaus vadovai keitėsi nuo 1917 metų, bet jų tikslai liko tie patys visiems, kuriuos Marksas ir Engelsas išdėstė savo Komunizmo Manifeste ir vėliau Marksas knygoje – "Kapitalas", ir Leninas eilėje savo raštų, ir straipsnių bei kalbų. Visus minėtus komunistų vadų raštus ir kalbas galima sutraukti į vieną sakinį: Komunizmui įgyvendinti pasaulyje būtina naudoti visas teisėtas ir neteisėtas priemones, veiksmus, įskaitant apgaule, melą, šmeižtą, provokaciją, sutarčių laužymą ir ginkluotą jėgą – karą! (Smulkmenas žiūrėk skyrių – Ribentropo-Molotovo paktas.) Kaip kruopščiai anksčiau nurodytus komunizmo apaštalų prisakymus Kremliaus valdovai ir jų pagalbininkai vykdė, galima turėti apytikrį vaizdą, priimant dėmesin istorinį faktą, kad JAV Senato komisija tikrino aštuntame dešimtmetyje, kiek Sovietų Sąjunga yra sulaužiusi tarptautinių sutarčių nuo 1917 metų ir rado, kad ji buvo sulaužiusi 109 sutartis. Kas liečia jėgos vartojimą, tai Sovietų Sąjungos vadai nuo pat 1917 metų sukūrė taip vadinamą "Sovietų Sąjungą" iš 15 respublikų, bet visos tos respublikos, įskaitant net pačią rusiškąją, tapo "tarybinėmis" tik jėgos-karo pasekmėje. Šalia šito So-

vietų Sąjunga vykdė visą laiką taip vadinamus "išlaisvinimo karus" (liberation wars). Nuo Antrojo pasaulinio karo pabaigos – 1945 m. jau yra įvykę virš 120 mažų ir didesnių karų. Apie pusę šių karų yra organizuoti, finansuoti ir apginkluoti Sovietų Sąjungos (smulkmenas žiūrėk skyrių Atlanto Charta).

Vykstant Antram pasauliniam karui, Vakarų politikai planavo, kaip sunaikinti nacizmą ir apsisaugoti, kad jis neatgimtų iš naujo. Karui pasibaigus, jie suprato klydę ir dabar buvo priversti ištiesti ranką į buvusius "nacių", Vakarų Vokietiją, prašydami jų paramos, norint apsiginti nuo buvusio sąjungininko – komunistų.

Šiaip taip išsigelbėję iš Berlyno Blokados 1948-1949 m. (smulkmenas žiūrėk skyrių Berlyno Blokada), Vakarų politikai tuojau ėmėsi organizuoti NATO karinę organizaciją su visai nekaltu vardu (Šiaurės Atlanto Valstybių Organizacija). Šioje sąjungoje buvusiai "nacistinei Vokietijai" teko svarbiausia rolė tiek savo teritorija, karių skaičiumi, bei apsiginklavimu, nors JAV vyravo atominiais ginklais ir įvairiose derybose. Tarp kita ko, NATO statute numatyta, kad NATO karinės jėgos rūpinasi tik savo karių gynyba ir nesikiša į pašalinių valstybių ginčus.

Sovietai, iš savo pusės, įsteigė panašią karinę Varšuvos Pakto organizaciją, į kurią Maskva įtraukė visus savo Rytų Europos Satelitus, įskaitant ir Rytų Vokietiją.

Abi karinės stovyklos dėjo visas pastangas, kuo geresniais ginklais savo karines pajėgas aprūpinti. Taigi karo pramonė laike Šaltojo karo dirbo pilnu tempu. Kai mokslininkai planavo naujų ginklų modelius, tai Maskvos Politinis biuras sudarinėjo planus, kuriame pasaulio taške pradėt revoliuciją – kitaip vadinamą išsilaisvinimo karą. Vakarų politikų galvose buvo kuriami planai, kaip sumažinti Kremliaus revoliucinius prasiveržimus.

## **“Detantės” laikotarpis**

Kaip jau minėta, tik spėjus pasibaigti Antram pasauliniam karui, tuojau prasidėjo dideli politiniai ir kariniai nesutarimai tarp Sovietų Sąjungos ir Vakarų. Vakarai bandė, kiek galima, švelninti komunistų reikalavimus ir politinius išpuolius, darydami Maskvai nuolaidas, bandydami įtraukti komunistus į derybas, ar net kartais siūlydami jiems ūkinį privilegijų, kaip JAV suteikdamos Sovietams privilegijuotos valstybės teisę gauti muitų nuolaidą. Šitokia Vakarų taktika buvo vadinama "Detante". Vakarai manė, kad palaiptu "Detantės" pagalba bolševikus perauklės į sąžiningus politinius-ūkinius partnerius. Ypač daug laiko sugaišo, bandydamas "Detantę" įpiršti Kremliui prezidentas Niksonas ir jo Valstybės Sekretorius Kisindžeris, 1972-1973 m. Tačiau Niksono-Kisindžerio pastangos sušvelninti Kremliaus imperijos politiką nepavyko. 1972 metų pradžioje Niksonas paskelbė 8 punktų planą "garbingai" baigti Vietnamo karą. Praktiškai tie 8 "garbingo" baigimo punktai reiškė negarbingą kapituliaciją Pa-

saulinės galybės prieš atsilikusią beraščių tautelę. Bet ši atsilikusi Vietnamo tautelė buvo visokeriopai remiama Maskvos, su kuria JAV porą metų vedė glaudžią "Detantę".

Nežiūrint "Detantės" ir bandymų Sovietus pritraukti prie derybų stalo dėl sumažinimo ginklavimosi SALT-1 ir SALT-II, ir dėl tarpkontinentinių raketų ICBM, ir kitose derybose rimtų rezultatų pasiekti nepavyko. Tačiau mažesnio ir didesnio pobūdžio karai augo kaip grybai po lietaus, nežiūrint Vakarų pastangų tuos karus prie derybų stalo sustabdyti. Korėjos karas 1950-1953 pareikalavo nemažų aukų ir net JAV įsikišimo, kur jų karinės jėgos saugo šią valstybę dar ir šiandien. 1953 m. birželio 17 d. Rytų Berlyno darbininkai sukilo dėl blogų gyvenimo sąlygų ir žiauraus politinio persekiojimo. Maskvos įsakymu buvo pasiūsti tankai prieš lazdom ginkluotus darbininkus. Trejetui metų praslinkus, 23.10.1956 m. Vengrijos sostinė sukilo prieš tironišką priespaudą ir po keletos dienų išvijo Raudonosios Armijos įgulas ir KGB dalinius iš Budapešto. Įtūžęs Nikita Chruščiovas pasiuntė didžiulę šarvuotųjų ir artilerijos armiją į Vengriją, kuri lapkričio 4 d. pradėjo supti Budapeštą puolimui. Tuo metu Budapešto radijo stotis paskelbė šį desperacinį, bet labai reto pobūdžio atsišaukimą, prašantį pagalbos:

Mes, Vengrijos Rašytojų Unija, kalbame į visus rašytojus, mokslininkus, rašytojų ir mokslininkų draugijas visame pasaulyje, ir į intelektualų vadus visų kraštų. Mūsų laikas yra ribotas. Jūs žinote visus faktus. Nėra reikalo juos aiškinti. Tegyvuoja Vengrija. Padėkite Vengrijos rašytojams, mokslininkams, darbininkams, valstiečiams ir inteligentams. Padėkite! Padėkite! Padėkite!

Daug kam gali kilti klausimas, kodėl beviltiškoj padėty esą Vengrijos rašytojai nesikreipė į JAV vyriausybę, JTO, Saugumo Tarybą, NATO ir t.t.? Atsakymas labai paprastas. Vengrijos rašytojai matomai labai gerai sekė paskutinių metų politinius įvykius ir gerai matė, kiek tie anksčiau minėti pasaulio galiūnai padėjo Rytų Berlyno sukilusiems darbininkams 1953 m., kiek jie padeda visoms kitoms pavergtom Rytų Europos tautoms ir ypatingai beviltiškai dar kovojantiems Lietuvos ir Ukrainos partizanams, ir padarė išvadą, kad nėra prasmės, kreiptis į juos, tuos tautų pirklius... Tūlas šias eilutes skaitydamas gali pagalvoti užklaudamas: kiek anas atsišaukimas į pasaulio rašytojus ir inteligentus bei mokslininkus pagelbėjo tiems Vengrijos rašytojams ir žmonėms bendrai? Atsakymas yra teigiamas ta prasme, kad tas atsišaukimas juos nuo žiaurios priespaudos neišgelbėjo, bet apie tai ir kitus panašius įvykius yra rašytojų veikalai parašyti, į kuriuos jie šaukėsi, ir šis atsišaukimas yra paimtas iš George Palazzi-Hurvas knygos apie Chruščiovą. Kai tuo tarpu žmonės, kurių rankose anuo metu buvo politinė ir karinė jėga, apie tai nei tada, nei dabar, jeigu jie dar gyvi yra, vengė ir vengia prasižioti. Prieš keletą metų teko skaityti, kad Vengrijos sukilėlių vadas Nagys (Nagy) pasiuntė pagalbos prašymą-telegramą JAV Prezidentui Eizenhaueriui. Prezidentas, ją perskaitęs, sekretorei pareiškė, kad dabar jis neturi laiko, nes eina žaisti golfa...

## Praho "Pavasaris" 1968

Dauguma pasaulio politikų ir ypač informacijos žinybų didžiausią garbę teikia už taip vadinamo Praho pavasario švystelėjimą Čekoslovakijoje, to meto komunistų partijos vadui Dupčekui. Tai neteisingas politinis vertinimas. Dar 1967 m. Čekoslovakijos opozicija komunizmui – dauguma rašytojų-žurnalų ir pogrindžio politinių veikėjų paskelbė "Rašytojų Manifestą". Šis Manifestas reikalavo pagrindinių žmogaus teisių ir sujungė visą kraštą. Čekoslovakijos Komunistų partija, matydama nerimą krašte, padarė atitinkamas išvadas ir paskelbė kai kurių suvaržymų panaikinimą, liečiantį kultūrinę ir žmogaus teisių laisvę. Kremliaus viešpačiai, daug nelaukdami, išprievartavę kitus savo satelitus, pasiuntė šarvuotųjų divizijas į Čekoslovakiją. Kaip pateisinimą "Pravda" paskelbė tokį pareiškimą 26 9 1968: "Žmonės socialistinių kraštų ir jų komunistų partijos užtikrintai privalo turėti laisvę nuspręsti, kas liečia pažangą savų kraštų. Vienok joks jų sprendimas negali ardyti nei socializmo savam krašte, nei pagrindinių interesų kitų socialistinių kraštų ir visos darbo žmonių klasės judėjimo, kuris dirba už socializmą." Šis "Pravdos" pareiškimas buvo laikomas kaip Brežnevo doktrina ir įspėjimas likusiems Sovietinės imperijos satelitams.

## Chruščiovo-Kenedžio susidūrimas dėl raketų Kuboj

Pats Chruščiovas savo atsiminimuose gana smulkmeniškai nušviečia visą šį tarptautinį įtempimą, sukėlusį tarp Sovietų Sąjungos ir JAV, kai jau raketos pasirodė pastatytos Kubos saloje. Chruščiovas patiekia visai skirtingų žinių apie Fidel Kastro (Castro) politinius įsitikinimus ir jo ryšius su komunizmu, negu buvo skelbiama Vakarų žinių tarnybų ir ypatingai JAV politikų. F. Kastro revoliucinis judėjimas pačioje pradžioje nieko bendro neturėjo su Kubos Komunistų partija, nors kai kurie individualūs partijos nariai ir buvo įsijungę į F. Kastro judėjimą. Net buvo toks atvejis, kad Kubos Komunistų partijos sekretorius atsistatydino iš partijos, stodamas į F. Kastro revoliucinį judėjimą. Sovietų Sąjungos vadai F. Kastro revoliuciją pradžioje laikė, kad tai nesantaika tarp kapitalistų. Pirmą rimtą dėmesį Maskva atkreipė į F. Kastro politinį nusistatymą, kai jis laimėjo mūšį Kubos saloj, Kiaulių Įlankoj prieš bandžiusius išsikelti Kubos politinius pabėgėlius, gyvenančius JAV ir kurių išsikėlimą rėmė JAV karinės jėgos.

Kai F. Kastro jau buvo užėmęs valdžią, Chruščiovas pasiuntė savo atstovą Mikojaną į JAV, ūkiniais tikslais užmezgti prekybos galimybes. Ta proga F. Kastro pakvietė Mikojaną aplankyti Kubą. Bet net šio Mikojano apsilankymo metu, Sovietai nebuvo užmezgę su Kuba net diplomatinį santykių, ir pats Chruščiovas pastebi, kad Mikojano vizito metu F. Kastro politiškai laikėsi "labai atsargiai mūsų atžvilgiu". Vėliau, po šio vizito bu-

vo, jau įsteigti diplomatiniai santykiai tarp Kubos ir Sovietų Sąjungos. Bet čia įvyko nelauktas kiviščas tarp Sovietų ambasadoriaus ir Kubos valdžios, nes kai Sovietų ambasadorius paprašė apsaugos sau ir ambasadai, tai Kubos buvę partizanai išjuokė jį ir atmetė jo prašymą. Chruščiovas turėjo atšaukti šį ambasadorių ir paskirti kitą. Tačiau amerikonių Kiaulių įlankos užpuolimo į Kubą ir Mikojoano pranešimas apie šią Amerikos pašonėje esančią salą Chruščiovui suteikė daug galvosūkių, kaip ten įtvirtinti saugią bazę prieš amerikonus. Pagaliau jis jau padarė savo sprendimą, sušaukė savo vyriausybės posėdį ir padarė sekantį nutarimą: įsteigti Kuboje vidutinio atstumo atominių raketų bazę, jų paleidimo įrengimų ir bombonešių IL-28 stotį. Šis nutarimas visa sparta pradėtas vykdyti gavus F. Kastro sutikimą. Čia pat Chruščiovas sako, kad ši atominių raketų bazė įsteigimo operacija esą nebuvo pasirošimas karui prieš JAV, bet tik apsaugoti Kubos salą nuo JAV užėmimo. Šis Chruščiovo teigimas neturi teisinio nei karinio pagrindo, nes šių atominių raketų bazė įsteigimas Kuboj nebuvo pasekmė ir iniciatyva, išėjusi iš Kubos vyriausybės, bet iš Sovietų Sąjungos, kaip pats Chruščiovas prisipažįsta.

Vieną dieną JAV žvalgybos lėktuvai atrado Kubos salą nusėtą raketom. Prezidentas Kenedis įteikė ultimatumą Sovietų Sąjungai 1962 m. spalio pradžioje pašalinti visas raketas iš Kubos. Prasidėjo keletos dienų derybos tarp Sovietų Sąjungos vyriausybės vadovo Chruščiovo ir JAV prezidento Kenedžio, bet per tarpininkus, Chruščiovui padedant Sovietų ambasadoriui JAV Dobryninui ir JAV prezidentui tarpininkaujant jo broliui Robertui. Šios telefoninės-telegrafinės įtampos politinės grumtynės truko beveik savaitę laiko. Abu besiderintieji: Chruščiovas ir Kenedis buvo nepaprastai išvargę. Dobryninas pranešė Chruščiovui, kad JAV generolai spaudžia prezidentą panaudoti jėgą, sunaikinant sovietines raketas Kuboj. Chruščiovas sako, kad Sovietų jau paruoštų raketų karo veiksmams pakaktų sunaikinti Niujorkui ir Čikagai. Tačiau tai jau būtų pradžia atominio karo. Šiuo metu vyko dramatinis laiškų pasikeitimas ir telefoniniai pasikalbėjimai tarp Kenedžio ir Chruščiovo per tarpininkus Dobryniną ir prezidento brolių Robertą. Chruščiovas susidarė išpūdį laike šių derybų, jog prezidentas Kenedis rodė gana taikingą derybų eigą, bet Chruščiovas gaudavo išpėjimus iš savo ambasadoriaus Dobrynino, kad JAV generolai nelinkę paklusti prezidentui. Turėdamas tokią padėtį prieš akis, Chruščiovas pranešė prezidentui Kenedžiui, kad Sovietų Sąjungos vyriausybė nutarė atitraukti atomines raketas iš Kubos su sąlyga, kad JAV garantuos Kubos teritorinę neliečiamybę ir nebandys ją užimti jėga. Po to buvo gautas atsakymas iš JAV prezidento su prašoma garantija, ir Kubos įtampa buvo baigta. Baigdamas Chruščiovas sako, kad visas šis Kubos reikalas su JAV buvo visos jo vadovybės "kolektyviškai" svarstomas ir padarytas nutarimas.

Visas Vakarų pasaulis, su mažom išimtim, paskyrė didelius nuopelnus prezidentui Kenedžiui, kaip nugalėtojui prieš Sovietus, sąryšy su Kubos konfliktu. Vienintelis pliusas, įvykęs Amerikos naudai – Sovietinių rake-

tų grėsmės išnykimas^ Sovietai įsigijo centrinę bazę Kubos saloje komunistui skleisti visoje Šiaurės ir Pietų Amerikoje be jokio pavojaus, kad ji bus užpulta iš JAV. Tuo pačiu Sovietų Sąjungai sumažėjo Kubos apginklavimo išlaidos. Šalia viso šito, Kubos susitarimo pasekmėje, JAV turėjo atitraukti savo raketas iš Turkijos, kurios buvo arčiausia Maskvos ir sudarė didžiausią pavojų Sovietams. Suvedus visą Kubos karinį-politinį balansą, Maskva gal net nieko nepralaimėjo, o gal net laimėjo šiek tiek.

## **Vietnamo-JAV karas.**

### **Trumpa istorinė įžanga**

Pasibaigus Antrajam pasauliniam karui 1945 m., Vietnamas buvo Prancūzijos kolonija. Vietiniai gyventojai buvo mišinys indoneziečių ir išbėgėlių kiniečių. Kaip paprastai, šalia naikinimo karai dažnai atneša pavergtoms tautoms ir išsilaisvinimo žiburėlį: Vietname šiuo laisvės žiburėliu, kaip ir daugelyje pasaulio tautų, pasinaudojo komunistai iš Maskvos, o vėliau iš Kinijos. Prancūzai perėmė Vietnamą iš Japonijos okupacinės valdžios, suteikė vietos gyventojų nepriklausomybės judėjimo vadui HO-ČI-Minko, priklausančiam komunistų partijai, gana plačias politines teises. Vėliau šis HO-ČI-Minko (vėliau bus kaip Minko) pradėjo šiaurinėje Vietnamo dalyje revoliuciją prieš prancūzus, kuri baigėsi Minko pergale prieš prancūzus su Dienbienfu tvirtovės kritimu 1954 5 2. Šios tvirtovės gynime daugumoj buvo svetimšalių Legiono nariai, jo tarpe ir lietuvių. Karui pasibaigus, prancūzai savo zonoje Rytų europiečiams pareiškė ultimatumą: stoti į svetimšalių legioną ar grįžti į savo kraštą. Nemažai baltų, kaukaziečių, ukrainiečių ir kitų tautybių, vietoje departacijos ir arešto, stojo į svetimšalių legioną.

Sąryšy su karo pralaimėjimu, 1954 7 21 Ženevoje įvykusioje konferencijoje, buvusi Prancūzijos Vietnamo kolonija tapo padalyta į Šiaurinį Vietnamą, valdomą komunistų – jų vado Minko ir Pietinį Vietnamą, pasiskelbusį respublika, kur valdžią perėmė demokratiškai išrinktas Ministras pirmininkas Ngo Dinh Diem (vėliau bus kaip Diem). Abi Vietnamo valstybės turėjo apylygi gyventojų skaičių, maždaug po 17 mln. gyventojų, ir jų valstybinė siena buvo geografinė paralelė Nr. 17. Kaip jau rodė Markso-Engelso-Lenino mokymai, Šiaurės Vietnamo vadas Minko suorganizavo Pietų Vietname "liaudies" sukilimą. Pietų Vietnamas prašėsi JAV pagalbos, kuri tuojau pradėjo siųsti karinius patarėjus, apsaugą, ginklus Pietų Vietnamo Armijai. Tai buvo 1961 m.

## **Iš Šiaurės-Pietų Vietnamo karo išsivystė**

### **JAV-Vietnamo karas**

Pradžioje amerikiečiai vyko į Vietnamą su intencija padėti Pietų Vietnamo vyriausybei ir jos armijai apsiginti nuo Šiaurės Vietnamo organi-

zuoto sukilimo, kurį visom galimom priemonėm rėmė Maskva ir Pekinas. Karui vykstant, prieš Pietų Vietnamo valdžią atsirado opozicija, sukurstyta Šiaurės Vietnamo propagandos ir net prie jos prisidėjusių dvasiškių – budistų, kurių keletas protesto ženklan prieš Pietų Vietnamo vyriausybę net susidegino. Vidaus politinė padėtis darėsi vis daugiau suskilus, ir keli Pietų Vietnamo generolai suruošė sukilimą prieš demokratiškai išrinktą Ministrą pirmininką Diemą ir jį nužudė. Krašto valdžią perėmė Karinė Taryba, nuo šio momento JAV pradėjo plačiu mastu siųsti karinius dalinius, ginklus ir kitas karui reikalingas medžiagas. Tuo pačiu, šis karas jau tapo JAV-Vietnamo karu, nes 1973 metų pradžioj JAV turėjo Pietų Vietname apie 500.000 armiją. Šalia amerikiečių buvo visa eilė sąjungininkų: Pietų Vietnamo – apie 700.000 armija, be to, kelios divizijos iš Pietų Korėjos, Filipinų, Australijos ir kitų valstybių – viso labo amerikiečiai komandavo 1.5 mln. jungtinei armijai. Dr. H. Kisindžeris, kuris vedė slaptas derybas JAV vardu su Š. Vietnamo atstovais Paryžiuje 1972 m., pareiškė, kad Š. Vietnamo karių P. Vietnamo teritorijoj buvo tik 145.000. Jeigu dar pridėtume tą patį skaičių P. Vietnamo komunistų partizanų, tai turėtume apytikrį karo teatro vaizdą, jog JAV vadovaujama 1.5 mln. armija kovojo prieš Š. Vietnamo įsibrovėlius ir P. Vietnamo komunistų partizanus, sudarančius viso apie 300.000 karių plius keletą tūkstančių Sovietų ir Kinijos patarėjų. Ginklavimosi atžvilgiu, amerikiečių mišrioji armija buvo ginkluota moderniškiausiais to meto ginklais pasaulyje, įskaitant aviaciją su taikliausiom, taip vadinanom "televizinėm" bombom. Tuo tarpu Š. Vietnamo vadovaujamas frontas buvo ginkluotas lengvais, individualiai karievių nešiojamais ginklais, tinkamais džinglių karui užpulti priešą ne-lauktai. Nežiūrint jau minėtos amerikiečių persvaros, tiek karių skaičiumi – vienas prieš penkis, tiek ginklų visišku pranašumu, laikui bėgant, karas kryo aiškiai jų nenaudai. Tada 1972 m. prezidentas Niksonas ir jo Valstybės sekretorius Kisindžeris sutarė bandyti "Detantę" su Š. Vietnamu. JAV atstovas Dr. Kisindžeris ir Š. Vietnamo įgaliotinis Due Tho susitiko Paryžiuje slaptai ilgesnėm derybom, kad užbaigtų Vietnamo karą ir atstatytų "garbingą taiką". P. Vietnamo vyriausybė buvo painformuota apie šias derybas, kai jos jau buvo užbaigtos tik tam, kad padėti savo atstovo parašą po Dr. Kisindžerio ir Due Tho išdirbtam "taikos" sąlygom, kurios praktiškai reiškia Š. Vietnamo okupaciją P. Vietnamo.

Štai pagrindiniai šio susitarimo punktai:

1. JAV respektuoja nepriklausomybę ir Vietnamo sujungimą.
2. JAV sustabdo Š. Vietnamo bombardavimą ir vandenių minavimą po 24 val. susitarimo pasirašymo. JAV kariuomenė pasitrauks laike 60 dienų.
3. Tuojau turi įvykti karo kalinių pasikeitimas.
4. Nedelsiant P. Vietnamo vyriausybė ir komunistai partizanai turi susitarti dėl datos naujiems rinkimams.
5. Abiejų Vietnamu susijungimas turi vykti palaipsniui ir taikingai.
6. Tarptautinis komitetas ir tarptautinė konferencija bus sušaukta laike 30 dienų po šio susitarimo pasirašymo.

7. Kombodžos ir Laoso nepriklausomybės bus pripažintos šiame susitarime visų šalių.

8. Šio karo užbaigimas sudarys sąlygas JAV ir Vietnamui užmegzti normalius santykius ir prisidėti prie Vietnamo atstatymo per Indokiniją.

9. Šis taikos susitarimas įsigalioja tuojau po jo pasirašymo. Minėtas susitarimas buvo pasirašytas Paryžiuje 27 1 1973 JAV ir Šiaurės Vietnamo atstovų.

## **Išvados iš JAV-Vietnamo karo**

1. Nežiūrint visokeriopos JAV persvaros, jos pralaimėjo, tai dar viena kartą įrodo, kad ir šių dienų kare kovotojų moralė, tam tikrais atvejais, daugiau sveria negu žmonių skaičius, ar ginklų pranašumas.

2. Kaip prancūzas Š. Vietname, taip amerikonas P. Vietname buvo svetimas žmogus ir buvo sunku aziatą prie jo prijaukinti. Čia dar galiojo tautiškumo (nacionalizmo) įprotis, ypač pavergtų tautų tarpe.

3. Niksonas ir Kisindžeris – to meto JAV vadai, paruošdami komunistinio Vietnamo susijungimo aktą su Pietų Vietnamu pasirodė kaip neatsakingi cirko klounai. Juodu buvo liudininkai, kai Ruzveltas ir Čerčilis neparodė pakankamos drąsos Jaltos konferencijoje prieš Staliną ir pritarė Londone esančios lenkų vyriausybės sujungimui su Liublino komunistiniu komitetu. Lygiai tą patį dabar pakartojo JAV prezidentas ir jo valstybės sekretorius, bet jau gerai žinodami, ką tokia "jungtinė" valdžia reiškia.

4. JAV buvo stipri intelektualų grupė, simpatikų Sovietų Sąjungai, kaip harimanai, lipmanai, baruchai (žiūrėk skyrių Berlyno blokada), kurie prieštaravo JAV rėmimui P. Vietnamo. Virš 10 metų JAV vyko plataus masto pasipriešinimas valdžiai gatvėse, spaudoje, TV, sueigose. Šie įvykiai slėgė karių moralę džiunglėse ir pasekmėje buvo kariuomenės dezertyrų, kurie karo "prievole" atliko Švedijoje, nes ten jie gaudavo prieglaudą.

5. Pralaimėti pasaulio karinei ir ūkinei galybei apie 10 metų trukusį karą prieš 17 mln. atsilikusių, tik iš kolonijinės vergovės išsiritusių tautelę, suteikė Amerikai didelį istorinį nemalonumą.

## **Sovietai puola Afganistaną**

27 4 1978 Maskva, prisidedant Afganistano komunistams, suruošė perversmą, nužudė prezidentą M. Daond ir jo šeimos narius, dalį vyriausybės, ir Afganistano komunistų partijos vadas N. M. Taraki buvo Sovietų įsodintas į valdžią kaip naujas Afganistano prezidentas. Žodžiu, nuo tada Afganistanas tapo okupuotas Sovietų, prasidėjo masiniai areštai, žudynės, žmonės bėgo per kaimynines sienas į Pakistaną ir Iraną, ir sukūrė "Afganistano Išlaisvinimo Frontą" ir kitokiais vardais pavadintas kovos prieš Sovietų Sąjungą, organizacijas. Šis Kremliaus nesiskaitymas su jokia

tarpvaldybinė teise, padarė JAV prezidentui Karteriui didžiai neigiamą įspūdį: jis daug daugiau patyrė apie Sovietus iš šios Afganistano invazijos negu turėjęs su jais tris metus reikalų. Šis prezidento Karterio pareiškimas tik parodė, kad jis nesekė tarptautinės politikos, kaip ir visi kiti Vakarų vadai. Tik spėjus Antram pasauliniam karui pasibaigti, Sovietai uždarė amerikiečius Berlyne, toliau sekė 1953 m. Berlyno revoliucija, Vengrijos okupacija, Čekoslovakijos okupacija (tęsinį žiūrėk skyriuje Atlanto Charta). Bet, kaip matosi, visų Vakarų vadų atmintis, liečianti Kremliaus imperializmą, buvo labai trumpa.

## **Amerikiečiai įklampina Sovietus į Afganistano karą**

Afganistano kaimynas – Pakistanas pajuto sau mirtiną pavojų, pasijutęs tiesioginiame sąryšyje su pasauline komunizmo galybe, ir ėmė remti Afganistano partizaninį karą. Kartu Pakistanas kreipėsi į JAV, prašydamas paramos beveik 3 mln. Afganistano pabėgėliams ir ginklu kovojantiems partizanams. Šį kartą, ypač prezidentas Reiganas ir jo kariniai patarėjai, padarė teisingą sprendimą, remdami ginklais ir visais kitais būdais Afganistano partizaninį karą. Po metų Sovietai pradėjo jausti, kad jie valdo tik trejetą didesnių miestų, kai tuo tarpu, partizanai – šeiminingai kaimuose ir miesteliuose. Du svarbiausi veiksniai lėmė Sovietų pralaimėjimą Afganistane: nepaprastai kalnuotame krašte Sovietai negalėjo plačiau naudoti tankų kovos metu ir antra, amerikiečiai pristatė afganų partizanams lengvas, dviems kariams naudojamas raketėles. Šiomis raketėlėmis amerikiečiai Pakistane apmokydavo Afganistano partizanus, kaip jomis naudotis. Jomis partizanai naikindavo Sovietų malūnsparnius, transporto lėktuvus, šarvuotus ir kitus priešo taikinius.

Po trijų metų karo Afganistane, 1983 metų pradžioje, Tarptautinis Tyrimo Institutas Londone pranešė, kad Sovietai Afganistane turi 95.000 karių, be to, Afrikoje: Libijoje – 1750, Malijoje – 200, Mauritanijoje – 200, Etiopijoje – 1000, Mozambike – 400, Angoloje – 200, Viduriniuose Rytuose – Šiaurės Jemene – 500, Pietų Jemene – 1500, Sirijoje – 2500, Irake – 100, Azijoje: Vietname – 4500, Kampučijoje – 300, Seycheles – 100, Kuboje – 2600. (daugiau žinių šiuo klausimu žiūrėk lentelę, paskelbtą skyriuje Atlanto Charta).

Nežiūrint Afganistano partizanų tautinio ir religinio nevieningumo, ir Sovietų didžiulės karo jėgos, įvestos į šią valstybę, Krekliui jau paaiškėjo, kad jis veda pralaimėjusį karą. Taigi 1988 metų pradžioje Afganistano komunistų vadas ir sovietų agentas pasiūlė kovojantiems partizanams paliaubas. Pagrindiniai Maskvos siūlymai tokiais atvejais, kaip jau buvo Lenkijoje ir visoje Rytų Europoje, tai bendra komunistų ir partizanų vyriausybė, ir Raudonoji Armija palaipsniui atsitraukia iš Afganistano. Su 1988 m. visoje Sovietų Sąjungoje, bet ypatingai Lietuvoje ir Latvijoje bei Estijoje, prasidėjo stiprus tautinis judėjimas, norėdamas atsiskirti nuo Sovietų Sąjungos, dėl to, to meto Sovietų Sąjungos vadovui M. Gorbačioviui atsirado

svarbesni reikalai gelbėti Sovietų imperiją, ir jis apleido Afganistaną.

Su Raudonosios Armijos pasitraukimu iš Afganistano, žuvo jos dešimtmečiais išreklamuota "nugalimumo" jėga kaip muilo burbulas. Ir dar toliau, su karo pralaimėjimu prieš Afganistano sukilėlius tautiškai ir religiškai suskilus ir daugumoj dar beraščius partizanus, 1988 metais prasidėjo skilimai net pačiuose Sovietinės imperijos pamatuose.

Siame Afganistano kare dalyvavo ir keletas tūkstančių lietuvių, per prievartą įvilktų į Raudonosios Armijos uniformas. Zigmas Stankus, kaip Afganistano karo dalyvis, yra parašęs 212 psl. knygą "Kaip tampama Albinosais", iš kurios čia pateikiama keletas ištraukų, parodančių kokie tie išlaisvinimo karai buvo visame pasaulyje, kokią taktiką naudojo "nugalimoji Raudonoji Armija", jos vadų moralę – karininkų santykius su vietiniais gyventojais ir bendrai, kiek vertas žmogus Raudonosios Armijos užimtuose kraštuose.

"Mūsų Pastogė" Nr. 41 1993.10.11 Australia

## Afganistano karo tikrovė

\*

J. P. Kedys

1993 m. bėgyje Klaipėdos "Ryto" spaustuvėje išspausdinta Zigmo Stankaus 212 psl. knyga "Kaip tampama albinosais". Kaina nepažymėta. Autorius sulaukęs 19 metų 1979 metais gavo šaukimą stoti į Sovietinę armiją ir šioje knygoje pateikia savo išgyvenimus. Keliaujant po Lietuvą teko su juo susitikti ir gavęs iš jo tik iš spaustuvės išėjusią knygą, pateikiu jos apžvalgą.

### Kuopos vadas tikrina autoriaus

#### "patriotiškumą"

Jis Zigmą Stankų pradeda tardyti apie jo šeimą, ar neturėjo "miškinųjų" (partizanų) šeimoje, ar neturi giminių užsienyje ir kitų "nacionalizmo" nuodų... "Tokie" apklausinėjimai, kaip taisyklė, buvo visiems baltams, ypač lietuviams, nes bolševikai dar negalėjo pamiršti aštuonių metų partizaninio karo ir per jį patirtų nuostolių.

Afganistane vyko karas ne tarptautinės teisės prasme: t.y., tarp dviejų priešų, bet vogimas, plėšikavimas, kankinimas civilių ir belaisvių, žudymas pavieniai ir masiniai – miesteliais... Autorius mini, kad žiaurumų buvo ir iš afganų pusės, bet reikia nepamiršti, kad ne afganai vyko į Sovietų S-gą, bet Raudonosios Armijos tankai ir malūnsparniai jėga okupavo Afganistaną ir pradėjo šį barbarišką karą! Štai ką sako apie šio karo būdą autorius: "Pirmose operacijose, prieš einant į "aulą" (apgyventa ar prekybinė vietovė – J.P.K.) vykdavo artilerinis parengimas... su 122 mm gaubi-

comis ir 120 mm minosvaidžiais... po kurio ištuštėdavo ne tik parduotuvės, bet ir vietinių kišenės, jų laikrodžiai, vištos ir viskas, kas valgoma... Karininkai žinojo apie atvirą plėšikavimą, bet į visą tai žiūrėjo pro pirštus, tarytum į vaikiškas išdaigas, ir mielai imdavo mūsų dovanojamas cigaretes"...

### **“Karo tikslas — geras afganistanietis tik negyvas!”**

"O susitikimas su TSKP suvažiavimo (nebepamenu kokio) delegatu baigėsi tuo, kad daugelis mūsų kiškių ėmė rimtai siūlyti šaudyti visus afganus iš eilės. Tuščius "aūlus" (išžudytas gyvenvietes — J.P.K.) ir miestus, apgyvendinti tokiais pat "duchais", tik tarybiniais "— uzbekais ir tadžikais... Tada karas ir bus baigtas..."

### **Kankinimai-žudynės**

"Kuopa imdama vieną aūlą neteko daugiau kaip pusės karių. ...į nelaisvę paėmė 12 dušmenų (afganų —J.P.K.). Pulko karatė instruktorius prisigėrė, ėmė varžytis, kas iš pirmo smūgio išnarins dušmeniui" žandikaulį? "Ką tu darytum, jei ne tu, o aš būčiau pakliuvęs į tavo nelaisvę?" paklausė kapitonas Primenka dušmeno karininko. "Aš tau gyvam odą nulupčiau", ramiai atsakė dušmenas. "Na, o aš tau nelupsiu, tik pakarsiu..." nuolaidžiu balsu atsakė kap. Primenka, o seržantas Tkačiukas jau ruošė kartuves... Pakorę karininkus, eilinius dušmenus, numetė nuo stataus skardžio, įkišę kiekvienam į kišenę granatą su ištrauktu žiedu... (paruoštą greitam sprogimui — J.P.K.)

### **Zigmas Stankus prakalba ir afganų balsu**

Dušmenai laksto kalnais kaip kalnų ožiai, žino visus perėjimus, uolas, skyles, slėptuves ir mausto mus kaip nori... Jiems peršamas socialistinis gyvenimo būdas nepatinka. Nors ir labai neturtingi ir beraščiai, jie galutinai apiplėšiami mūsų. (J.P.K. pabrukta). Tyčiojamės iš jiems šventų dalykų — einame į haremus, pridergiame šventyklas. Šaudome jų brolius, seseris, kartais ir vienintelius gyvulius. Jie kuo toliau, tuo stipresni, atkaklesni, drąsesni. Kovoja visi vyrai, net paaugliai.

O mums pumpuoja kitką, vis primena — tarytum kištų pirštus iki sąnariukų į kruviną žaizdą — kad žūva ir sužeisti mūsų draugai 18-19 metų tampa invalidais ir viskuo kalti dušmenai — juos reikia pjauti, šaudyti, naikinti, nes mes nenugalimi, nėra pasaulyje tokios armijos, kuri mus paklupdytų. O čia turim reikalą tik su tais dušmenais, kuriems dar toli iki žmonių.

## Ligos padeda dušmenams nugalėti nenugalimąją armiją!

Nuo pat Sovietų įžengimo į Afganistaną salią amerikonų su moderniaisiais ginklais, apie kuriuos autorius beveik neužsimena, antras sąjungininkas buvo įvairiausias ligos, užpuolusios raudonarmiečius, su kuriomis sovietinė "aukščiausio" laipsnio medicina šitaip kovojo: "Rytą išsiriakavus mankštai, kuopos vadas su pluoštu laikraščių po pažastimi išbėga pirmas, mes paskui į nuošalesnę vietą. Ten įsakymas visiems nusimauti kelnes ir tūpti. Tupime, rūkome, skaitome išdalintas laikraščių skiautes.

O pulko medicinos punkto viršininkas korėjietis kapitonas Kim vaikšto tarp eilių kartu su mūsų karininkais ir užrašinėja pavardes įtartinai skystos produkcijos savininkų. Šitaip operatyviai būdavo nustatomi įtartinieji, sergantys dizenterija ir geltlige, ir kitomis ligomis..."

Autorius po maždaug dviejų metų apleido Afganistaną, atlikęs prievartinę duoklę Sovietų S-gai. Pad Sovietų politinė vadovybė buvo priversta prisipažinti pralaimėjusi beveik dešimties metų karą prieš, kaip autorius teisingai pažymi, beraščius ir visapusiškai ūkiškai atsilikusią ir netgi politiškai suskilusią, bet religijos jungiamą ir tautiniai tvirtą 17 mil. tautelę. Autoriaus duomenimis Afganistane tarnavo 4,670 būtinios tarnybos jaunuolių iš Lietuvos. Apie karininkus ir puskarininkius žinių neduoda. Žuvo 89; 98 grįžo invalidais. Kiek buvo sužeistų ir vienaip ar kitaip nukentėjusių fiziškai, taip pat žinių nėra. Dėl patirtų ligų ir sužeidimų invalidų skaičius kasmet auga. Pagrindinės ligos buvo: vidurių šiltinė, dėmėtoji šiltinė, maliarija, karštligė, infekcinė geltligė, dizenterija, tropinė opa, galūnių nušalimas, nustojimas orientacijos, narkomanija. 9 iš grįžusių jau yra mirę. Autorius Zigmas Stankus pažymi, jog lietuvių tarpusavis bendravimas tarp Afganistane tarnavusių buvo tik pripuolamas ir organizuotumu nepasižymėjo, gal dar ir dėl to, kad politrukai ir rusai karininkai bet kokio tautinio bendravimo nepageidavo ne tik tarp lietuvių, bet ir tarp kitų tautybių.

Nėra jokių istorinių davinių, kad Vakarų kapitalistiniai-demokratiniai vadai ar tai NATO organizacijoje, ar JAV kariniame štabe – Pentagone būtų paruošę planą komunizmo sunaikinimui. Tiesa, tokį planą buvo paruošęs Hitleris – "Barbarosa", bet jis nepasisekė. Kai tuo tarpu komunistai nuo pat jų "Manifesto" paskelbimo, kapitalistinio pasaulio sunaikinimą visą laiką viešai skelbė ir praktiškai vykdė. Chruščiovas, viešėdamas JAV, didžiudamasis pareiškė: "Mes jus palaidosime!" Laike 1953-1985 m. Vakarų pasaulio vadų pagrindinis tikslas buvo ne komunizmo sunaikinimas, bet jo sustabdymas plisti plačiau. Tam tikslui, kaip anksčiau minėta, Vakarai bandė "Detantę", derybas, sutartis, ūkines nuolaidas ir visus kitus galimus taikingus būdus. Sovietų Sąjunga naudojo revoliucijos ir "išlaisvinimo" karus ir plėtė komunizmą. Štai tos "išlaisvinimo" karų aukos: Vietnamas, Kuba, Burma, Š. Korėja, Tibetas, Laosas, Angola, Etio-

pija, Rodezija, Kambodža ir visa eilė kitų. Iš to seka išvada, kad Vakarų "Detantės" politika sudarė labai palankias sąlygas plėsti bolševizmą visame žemės rutulyje laike 1953-1985 m.

Panaudoti šaltiniai:

News Digest International (NDI) 1965 Nr. 3, p. 2-3; NDI-1979 Nr. 3, p. 32-33; Resturing peace in Vietnam-United State Information Service, p. 1-32; Viet-Cong Use of terror, US Mission in Vietnam-Sagon; No Betragal of South Vietnam-Australian citizens for freedom, Brisbane Australia; The plain truth 1987 January; Richard Crockatt and Steve Smith "The Cold war", p. 3-4 – 126; Cranskshaw "Krushchev remembers" – p. 480-487; George Palocz-Harvath-Kruchchev – "The road to power", p. 232-236; Zigmās Stankus – "Kaip tampama Albinosais"; Lietuvių Enciklopedija 34 t., p. 42-45.

## KLAJŪNUI

*Klajūnas pro šalį praėjo,  
Pro savo gintus namelius  
Ir liūdnas daineles dainavo:  
– Nameliai, palieku aš jus.*

*Sudievu, gimtieji nameliai,  
Sudie, mylimieji draugai,  
Sudievu, senieji tėveliai,  
Kur ilsis kapuose seniai.*

*Klajūnas sužeistas gulėjo  
Ant balto garbuoto akmens.  
Oi atnešk, atnešk, lietuvaitė,  
Nors porą lašelių vandens.*

*Ateiki dar kartą, mergaitė,  
Pažvelki į mėlynas akis, –  
Suvilgyk išdžiūvusias lūpas,  
Dar kartą sudie pasakyk.*

*Gelsvųjų kasų nenukirpki,  
Tu širdį Tėvynei aukok.  
Ir liūdnas daineles dainuoki  
Mums, broliams, tikriems lietuviams.*

*Klajūnas kraujuose gulėjo,  
Jo veidą bučiavo rasa,  
Nebučiavo tiktai lietuvaitė –  
Tikroji Dzūkijos dukra.*

*Dar nebaigta daina dainuoti,  
Dar nebaigta meilė mylėt –  
Lietuvis, kraujais aptaškytas, –  
Jam laikas žemelėj gulėt.*

## DAINA

*Ateik, pavasari vienplauki,  
Dainuok, šalele putinų,  
Juodoj naktį manęs nelauki –  
Aš gint Tėvynės išeinu.*

*Dainuok, kai vyšnios žiedas kelsis,  
Pabudęs saulės spinduliuos,  
Širdin kai laisvės aidas belsis,  
Žygiuojant karžygių keliais.*

*Ir ant šakos, ir ant žiedelio.  
Dainuok viršūnėse klevų,  
Akis išgraužė dulkės kelio,  
Beieškant mums dienų šviesių.*

## XIV. POGRINDŽIO IR DISIDENTINĖ VEIKLA 1956-1985

Po Stalino mirties 1953 m., vėliau perėmęs valdžią Chruščiovas, davė įsakymą peržiūrėti tremtinių ir kalnių bylas ir dalis jų buvo pripažinti jau atlikę savo "bausmę" ir grįžo į Lietuvą. Šia proga reikia pabrėžti skaudų lietuviškosios administracijos ir pirmoj eilėj komunistų p-jos parodytą žvėrišką neapykantą tiems vargšams iškankintiems savo tautiečiams. Dalis jų negaudavo nei buto, nei darbo, nei jokios pašalpos ir net yra atvejų, kad jie buvo priversti grįžti atgal į Rusiją, Kaukazą ar Sibirą... Kaip pavyzdį galiu paminėti savo kaimyną Joną Kreivėną, Raišupio km., Marijampolės apskr. nepriklausomybės laikais buvusį Igliškėlių valsč. policijos viršininku ir po dešimt metų grįžęs iš Rusijos kalėjimo, ir negalėjęs gauti apsigyvenimo Lietuvoje, buvo priverstas vykti į Kaliningrado Sovietinę "Koloniją"... Seku dar Sovietinės Lietuvos spaudą gal nuo 1960 m. ir dabar jau Nepriklausomos Lietuvos, ypač laikraštį "Tremtinys", ir negalėčiau pasakyti, kad tiek buvusios tiek dabartinė valdžia domėtusi didžiausią kančią patyrusiais lietuviais – tremtiniais ir kaliniais. Tačiau, tie laimingesnieji, kuriems pavykdavo savo tėvynėje apsistoti, nebuvo rankas nuleidę ir nebodami rizikos vėl eidavo į pogrindį. Taip 1956 m. buvo atkurta "Lietuvos Laisvės Gynėjų S-ga", kurią buvo įsteigęs Petras Paulaitis, bene ilgametis kacetų rekordininkas, dar 1941 m. Jurbarke. 1957 m. Vilniaus 16-tosios mokyklos mokiniai įsteigė Laisvosios Lietuvos organizaciją. Jos pradininkas buvo R. Ragaišis.

Lietuviškasis atstovas KGB organizacijoje gen. majoras S. K. Vaigauskas savo parašytoj knygutėj mini, kad vien 1956-1957 Lietuvoje yra įvykę: 229 antitarybinės veiklos pasireiškimai, tarp jų 2 teroristiniai aktai, 5 teroristinių aktų bandymai ir 22 buržuazinės Lietuvos vėliavos iškabinimo vietoje vietose atvejai... 1958 m. sausio 1 d. duomenimis, atlikę bausmę, grįžo apie 1.900 žmonių, tarp jų daugiau kaip 420 buvusių ginkluotų gaujų narių, 1.000 nacionalistinių organizacijų vadovų ir aktyvių dalyvių, 280 katalikų kunigų. Be to grįžo daugiau kaip 5.000 iškeldintų respublikos šeimų. /tremtinių J.P.K./. Dabar gen. Vaigauskas dejuoja: verbuoti agentus iš buvusių aktyvių nacionalistų buvo sunku dėl to, kad jie turėjo solidarumo jausmą su buvusiais vienminčiais, su tais kurie buvo stebimi ir kurie, nors kritiškai vertino savo veiklą praeityje, tačiau ne visiškai įveikė nacionalizmo atgyventą sąmonę.

### Tikinčiųjų teisių gynimo katalikų komitetas

1978 m. lapkričio 22 d. kunigai: Alfonsas Svarinskas, Sigitas Tamkevičius ir Juozas Zdebskis, dalyvaudami Maskvoje, užsienio žurnalistų konferencijoje, pareiškė, kad 1978 II 13 Lietuvoje yra įsteigtas Tikinčiųjų Teisių

Gynimo Katalikų Komitetas /TTGKK/, kuriam priklauso kunigai be jau minėtų aukščiau dar Vincentas Velavičius ir Jonas Kauneckas. Čia pat buvo išdalintas korespondentams raštas, kad šis Komitetas sieks tik laisvės tikintiesiems, nesikišdami į politiką. Po poros metų minėtas K-tas pasiuntė laišką LKP CK ir LTSR vyriausybei, Lietuvos katalikų bažnyčios vyskupams ir vyskupijų valdytojams, kuriame nurodo, kad dėl darbo gausumo į minėtą K-tą dar priimami kunigai: Leonas Kalinauskas, Algimantas Keina ir Vaclovas Stakėnas. Be to, TTGKK pasiuntė laišką Šventajam Tėvui

13 II 1978, kuriame džiaugiamasi, kad Popiežius pareiškė, jog nuo dabar tylios bažnyčios nėra, nes už ją kalbės pats Popiežius. Tą pačią dieną Komitetas pasiuntė pareiškimą TSRS religinių reikalų Tarybai, protestuodamas dėl neteisėtai įkalintų vyskupų Vincento Sladkevičiaus ir Julijono Steponavičiaus.

22 II 1978 TTGKK bendrai su TSRS Krikščioniškojo Komiteto nariais kun. J. Jakuninu, V. Kapitančiuku ir V. Ščiodovu išsiuntė pareiškimus Popiežiui, stačiatikių ir anglikonų bažnyčių galvoms, Pasaulinei Bažnyčiai Tarybai ir kitų bažnyčių komitetams, ginantiems tikinčiųjų teises SSSR, su pasiūlymu sudaryti tarptautinę komisiją ginti tikinčiųjų reikalus. Neužmiršo TTGKK ir savosios bažnytinės vyriausybės. 1979 m. gegužės 5 d. pasiūstu raštu vyskupams ir vyskupijų valdytojams reiškia nepasitenkinimą ir apsileidimą, nekeliant reikalavimų Sovietų valdžiai ir jos pareigūnams dėl nesilaikymo jų pačių išleistų įstatymų, liečiančių tikėjimą: Jau atėjo laikas Ordinarams garsiai prabilti – duokite mums laisvę tvarkyti bažnyčios ir kunigų reikalus!

Po jau aukščiau paminėtos ir dar visos eilės TTGKK neišvardytos jo veiklos, šio Komiteto nariai jau nujautė, kad jų laisvės dienos yra suskaičiuotos ir kun. Sigitas Tamkevičius jau išpėja tikinčiuosius: Jeigu kada nors mane išgirstumėte priešingai kalbant, netikėkite, ten kalbėčiau ne aš, bet vargšas saugumo sulaužytas žmogus.

Ilgai laukti nereikėjo, kai šie Sigito Tamkevičiaus pranašingi žodžiai išsipildė ir 6 5 1983 pirmasis TTGKK narys kun. Alfonsas Svarinskas buvo areštuotas ir nuteistas 7 metams kalėjimo ir 3 metams tremties už antitarybinę agitaciją ir propagandą. Čia pat A. Svarinsko teisme suimamas ir S. Tamkevičius ir nuteisiamas 29 12 1983, 6 metams griežto režimo lagerio ir 4 metams ištrėmimo.

Po šių veiklių kunigų nuteisimo sekė, kaip taisyklė, bolševikinės propagandos keletas mėnesių jų veiklos juodinimas, tačiau tikintieji į tai atsakė surinkdami 123.000 parašų, iš kurių net su krauju pasirašytų, kad šie vyrai būtų paleisti.

## **Lietuvos Laisvės Lyga — LLL**

Šios organizacijos pradininkas buvo Antanas Terleckas, sumanė šiai naujai organizacijai duoti gana trumpą, bet garsiai patriotiškai skambantį vardą: Lietuvos Laisvės Lyga /LLL/. Prie jo tuojau prisidėjo buvusieji politi-

niai kaliniai: Stasys Stunguryš, Albertas Žilinskas, su kuriais pasitaręs jis paruošė organizacijos deklaraciją: LLL tikslas – Nepriklausomos Lietuvos ugdymas, LLL uždaviniai: 1/ religinės, tautinės ir politinės sąmonės ugdymas, 2/ Lietuvos laisvės klausimo kėlimas tarptautinėse organizacijose. LLL neturės organizacinės struktūros, kiekvienas Lietuvos gyventojas gali save laikyti LLL nariu, jeigu jis kovoja /pagal galimybes/ už LLL tikslus. Šiems uždaviniams įgyvendinti yra sukuriama aukščiausia LLL institucija – Tautinė Taryba. KGB likvidavus Tautinę Tarybą, arba/sutrikus jos veiklai dėl kitų priežasčių – Tautinės Tarybos funkcijos pavedamos Užsienio tarybai. LLL Užsienio tautinė taryba kreipiasi į demokratiškas valstybes Europoje ir Amerikoje, o taip pat į Kinijos Liaudies Respublikos vyriausybę dėl buvusio Tautų Sąjungos nario – Lietuvos laisvės nario klausimo iškėlimo SNO Asamblėjoje... Šis turinys buvo paskelbtas "Aušros" žurnalo nr. 12/52/ 1978 rugpjūčio mėn.

Į LLL gretas tuojau įsijungė Romualdas Ragaišis, Angelė Ragaišienė, Elena Terleckienė, Jonas Volungevičius, Algirdas Statkevičius, vėliau Vladas Šakalys, Julius Sasnauskas, Vytautas Bogušis, Leonas Protusevičius, Andrius Tučkus ir visa eilė kitų. Didelė dalis minėtų LLL narių buvo kacetų veteranai, iškalėję eilę metų, partizaninių kovų dalyviai. Vėliau į LLL įstojo būrys disidentų: V. Aneliauskas, A. Baltrušaitis, A. Grigas, E. Krukovskis, E. Paulionis, V. Ralys, E. Sasnauskaitė, G. Šakalienė, N. Sadūnaitė, M. Jurevičius, J. Bieliauskienė, P. Cidzikas, kun. R. Grigas ir P. Pečeliūnas. JAV Čikagoje pirmąjį LLL skyrių įkūrė 1988 liepos mėn. politiniai kaliniai: Algirdas Statkevičius, Vytautas Skuodis ir Kazys Eringis, išvykę iš Lietuvos į Ameriką. Kiek vėliau Vladas Šakalys įkūrė LLL skyrių Kalifornijoje, taip pat LLL skyrius veikė ir Australijoje.

LLL išsiskyrė iš kitų pagrindžio organizacijų griežta ir aiškia politine veikla be jokių kompromisų siekianti Nepriklausomos Lietuvos. Šias mintis skelbė LLL nariai: A. Terleckas, A. Statkevičius ir R. Ragaišis pagrindžio spaudoje, susirinkimuose ir privačiuose subvimuose, keldami klausimą Lietuvai laisvės, nepriklausomybės, išėjimo iš bolševikinės imperijos. Šios mintys buvo keliamos LLL pagrindžio laikraštyje "Laisvės Šauklys" – 1976, žurnale "Vytis" – 1978.

LLL pirmoji išnešė viešumon Ribentropo-Molotovo Paktą ir kaip šio Pakto pasekmė buvo proga 1940 m. Sovietų Sąjungai užimti Lietuvą, Latviją ir Estiją. Artėjant šio Pakto 40 m. sukakčiai LLL nusiuntė Jungtinių Tautų Organizacijai plačią dokumentinę istoriją apie Hitlerio – Stalino sąmokslą ir Baltijos valstybių okupaciją 1940 m. Šalia pareiškimo dar buvo pridėtas Algirdo Statkevičiaus apie 80 lapų mašinraščio "Moralinis ultimatumas TSRS vyriausybei." Keli jo egzemplioriai rusų kalba buvo pasiūsti į Kremlių. Čia plačiai buvo išdėstyta Sovietų padaryti nuostoliai lietuvių tautai žmonėmis ir medžiagomis. Jau tuo laiku, apie 1979 m., Algirdas Statkevičius pranašavo Sovietų imperijos "žlugimą". Sekantį kreipimąsi į pasaulį 38 lietuvių disidentų, po vieną latvių ir estų, ir būrelio rusų, įskaitant Sacharovą, jo žmoną, ir eilę kitų suorganizavo LLL – A. Terleckas,

kuris buvo paskelbtas pagrindinių Vakarų žinių agentūrų. 1979 m. sausio mėn. 9 d. buvo areštuotas R. Ragaišis, tų pačių metų gale A. Terleckas ir J. Sasnauskas. Tuo buvo suduotas didelis smūgis LLL. A. Terleckas gavo 3 metus griežto režimo lagerio ir 5 m. tremties, J. Sasnauskas 1,5 m. griežto režimo lagerio ir 5 metus tremties, A. Statkevičius 10 metų laisvės atėmimo, bet jam kalėjimas pakeistas "psichiatrine lignonine". Tačiau, jis buvo patalpintas į beprotnamį su 4 žmogžudžiais...

Sąryšy su Ribentropo-Molotovo pakto pasirašymu 1939 8 23 Baltijos tautų nacionalistai, lietuviams daugumoj atstovaujant LLL, suruošė 1987 8 23 Vilniuje, Rygoje ir Taline demonstracijas. Vilniuje demonstracija vyko prie Mickevičiaus paminklo. Ši Baltijos tautų jungtinė vieša demonstracija plačiu mastu nuskambėjo po visą Vakarų pasaulį kaip iššūkis Dovydo prieš Galijotą! Tai buvo pirmas politinis ženklas, išėjęs iš Baltų nacionalistų, kad Sovietinės imperijos dienos jau yra suskaitytos – tai nebuvo apsirikta, nes po 4 metų –1991 m. įvyko šios Marksistinės imperijos ir pavergtų tautų kalėjimo laidotuvės, padedant paskutiniam jos valdovui, M. Gorbačioviui, savo parašą po šiuo istoriniu dokumentu 1991 12 25.

## **Disidentų veikla**

Žodis disidentas, tai lotynų kalbos žodis, reiškias skirtingos tikybos žmogų, bet šiuo Lietuvą liečiančiu laikotarpiu, tai geriausia tą žodį apibūdinti būtų kaip skirtingai politiškai galvojančių ir veikiančių žmogų, negu valdantieji reikalauja. Disidentai skyrėsi nuo nacionalistų – tautiškai nusistačiusių, vedusių kovą slaptaį pogrindy. Disidentai bandė veikti viešai, iškeliant valdžios daromas klaidas ir bandė pralandyti dramblių pro adatos skylutę. Jų pirmieji pasireiškimai pasirodė Chruščiovo laikais, pradžioje Maskvoje ir dažniausia žydų tarpe, save pasivadinusių "refiuzninkais", – žodis anglų kalbos reiškia žmogų, kuris atsisako, nesutinka, vengia ir panašiai. Disidentai daugumoj buvo inteligentai – plunksnos darbininkai įvairiose srityse. Iš Rusijos disidentų banga palietė ir Lietuvą, kur žymesnieji disidentai buvo: A. Štomas, T. Venclova, J. Tumelis, F. Morkus ir keletas kitų. A. Štomui pasisekė išvykti į Angliją ir T. Venclovai, išskelivus į JAV, žydų "refiuzninkams" emigruojant į Izraelį, jų veikla palaipsniui išblėso.

## **Helsinkio Sutartis ir Lietuvos Helsinkio Grupė (LHG)**

Kas buvo šios sutarties sumanytojas? Laike Potsdamo Konferencijos 1945 m. du labai svarbūs klausimai buvo palikti išspręsti būsimaį Taikos Konferencijai, kuri, kaip tradicija, didesniai karui pasibaigus, būdavo sušaukiama. Tie du svarbūs klausimai tai buvo: a) Kam turi priklausyti Rytprūsiai, b) Kur turi eiti Lenkijos naujosios vakarų sienos. Jau Trisdešimt metų prabėgo, bet Kremlius niekad apie Taikos Konferenciją neužsiminė, dau-

giausia dėl šarvuočiais sukurtos imperijos. Vakarai turėjo visokių problemų su buvusiu Sąjungininku ir nenorėjo jie su Taikos Konferencija daugiau jo erzinti. Brežnevas ir jo Politinis biuras ši Rytprūsių ir Lenkijos sienų reikalą negalėjo taip palikti, bet jie sugalvojo vietoj Taikos Konferencijos, sušaukti neutraliame Suomijos Helsinkio mieste visų Europos, plius JAV ir Kanados – 35 Valstybių galvų konferenciją. Pagrindinis šios Konferencijos nutarimas buvo: dalyvaujančios valstybės prisiima nepažeisti viena kitos sienų ir taip pat visos Europos Valstybių sienų. Kremliaus vadai, žinodami Vakarų silpnybę dėl žmogaus teisių (ne dėl tautų nepriklausomybių) leido dar pridėti ir šį punktą. Sovietų ambasadoriai privačiai iš anksto "išaiškino" svarbiausiose sostinėse: Vašingtone, Berlyne, Paryžiuje ir Londone, kaip daug ši sutartis sustiprins taiką pasaulyje ir susirinkę 35 žymiausių pasaulio valstybių galvos neturėjo jokių sunkumų šią sutartį pasirašyti. Brežnevas šia sutartimi, be jokios Taikos Konferencijos, užsitikrino savo imperijos sienų neliečiamybę nuo Vladivostoko iki Elbės upės, vidury Europos. Vadinasi už Lietuvos, Latvijos, Estijos ir Rytprūsių priklausomybę Sovietams pasirašė visa Europa ir Šiaurės Amerika! Be kitų nereikšmingų dalykų, sutarty buvo numatyta, kas du metai susirinkti ir aptarti šios Sutarties vykdymą. Lietuvoje po šios sutarties pasirašymo, nemažai vilčių kilo atgauti laisvę į religinę ir tautinę sritis, kas yra žmogaus teisių pagrindai. To pasekoje tuojau įsisteigė Lietuvos Helsinkio Grupė (LHG) iš šių narių: kun. K. Garuckas, polit. kalinė O. Lukauskienė-Poškienė, dr. fizikas E. Finkelšteinas, polit. kalinys V. Petkus ir poetas T. Venclova. Jie iš karto pasiskelbė: a) laikytis Helsinkio sutarties principų, b) atsisakė fizinės kovos ir smurto veiksmų. Nežiūrint Brežnevo parašo Helsinkio sutartyje, kurioje jis pasižadėjo leisti naudotis žmogaus teisėmis piliečiams Sovietinėje imperijoje ir, nežiūrint, kad tie piliečiai davė savo pažadą, kad jie veiks tik Helsinkio sutarties rėmuose, nenaudos jėgos, smurto ir nesikiš į politiką, po šios sutarties pasirašymo buvo areštuoti ir nuteisti šie TTGKK ir LHG nariai: Svarinskas, Tamkevičius, Sasnauskas, Skuodis ir daugybė kitų lietuvių, kurių veikla buvo paskatinta sąryšy su šia Helsinkio sutartimi.

Kaip minėta, Helsinkio Sutartyje buvo numatyta kas du metai, t. y. 1977, 1979, 1981 ir t.t., vykdyti šio susitarimo apžvalgas, kaip atskiros valstybės šią sutartį vykdo. Į šias apžvalgas susirinkdavo antraeiliai valstybių pareigūnai ir čia būdavo patiekiami Sovietų S-gos šios Sutarties laužymai, kurių tarpe buvo minima VLIK-o, Amerikos Lietuvių Tarybos ir kitų organizacijų daviniai gauti iš Lietuvos pogrindžio organizacijų, kaip Sovietų S-ga persekioja religiją ir visokeriopą tautinę veiklą. Apie tai tarptautinės žinių agentūros kartais ir paskelbdavo spaudoje. Įdomiausia yra tai, kad Sovietų atstovai į minėtus kaltinimus atsakydavo marksistiniu stiliumi: a) visi kaltinimai yra Sovietų S-gos vidaus reikalas, b) Helsinkio sutartis neleidžia kištis į narių vidaus reikalus, c) JAV ir Kanadoj tikrieji tų valstybių gyventojai indėnai esą mažiau turi laisvių, kaip Sovietų tautos...

Kas du metai šios apžvalgos vykdavo, vieni kitiems apkaltinimais pa-

sikeisdami ir išsiskirstydavo į namus. Tos Vakarų valstybės jokios nei ūkinės, nei politinės veiklos ne tik nesiėmė, bet net nepagrasė Sovietus dėl Helsinkio sutarties laužymo. Kaip Atlanto Chartos Ruzvelto ir Čerčilio apgaulingi pažadai daugumą lietuvių partizanų suviliojo į miškus. Taip Vakarų politikų pasirašytoji Helsinkio sutartis paskatino mūsų patriotus pradėti karą už žmogaus teises, bet kaip jie atsidūrė griežto režimo kace-tuose, tai Vakarų valstybių galvos pasitenkino tik paminėti nukentėjusių pavardes, bet nesiėmė jokių priemonių juos išlaisvinti iš Sovietų koncen-tracijos stovyklų.

Panaudoti šaltiniai

Algimantas Lieskis. Knyga pirma. Nenugalėtoji Lietuva; Lietuvių Enciklopedija, T. XV; V. Vaitiekūnas. Antrosios Sovietų okupacijos laikai; pp. 380-400; News Digest International 1964-1992.

## DAINA

*Buvau aš tenai, kur žūsta kariai,  
Kur žemė lavonais nuklota.  
Ir šūvių garsai ten aidi liūdnai,  
Nuo dūmų dangus ūkanotas.*

*Atėjus naktis lyg rytas nušvais,  
Ne vienas jaunuolis ten žūsta.  
Atskirti visų, toli nuo savų,  
Jų kūnai sukruvinti pūsta.*

*Nėr kryžių ant tu, šaltųjų kapų,  
Ten auga tik lauko žolynai.  
Mergaitė gėles ant kapo nesės,  
Kur mylimas guli vaikinai.*

*Paukšteliai tenai čiulbėjo linksmai,  
Pavasario rytui nušvitus.  
Sidabro rasa sužibės kai kada,  
Ant mylimo kapo nukritus.*

*Liūdna jų dalis, tėvelių šalis,  
Ne to iš jų tikėjos.  
Per kiauras naktis nesumerkus akis,  
Ne tam juos močiutė auklėjo.*

*Miegokit draugai, šaltieji kapai,  
Te neslegia Jūsų krūtinės.  
Gal kartais dvasia, pasiilgus nakčia,  
Atskris ant brangiosios Tėvynės.*

*Ir kada išties, skaisti užtekės,  
Gyvenimo kito saulutė.  
Ir žmonės nurims, jų širdys atgims,  
Tuos spindulius šviesius pajutė.*

*Verkė brolis namie likęs.  
Verkė sesės trys,  
Verkė tėvas ir motulė,  
Kad sūnus negriš.*

*Kas pabels į mūsų langą  
Vidury nakties —  
Žuvo mūsų brangus sūnus  
Tarp žalių miškų.*

## XV. LIETUVIŲ TAUTA IR TAUTINĖS MAŽUMOS

Pagrindinis tautai nusakyti veiksnys yra kalba, šalutiniai veiksniai gali būti bendra istorija, papročiai, kultūra ir kiti. Yra istorikų, kurie teigia, jog tos pačios kalbos gali būti dvi ir daugiau tautų, paminėdami Prancūziją ir prancūziškai kalbančių dalį Belgijos gyventojų. Tačiau šiuo atveju Belgijos prancūziškai kalbą gyventojai nėra atskira tauta, bet tik dėl istorinių ir politinių sąlygų buvo atskirti nuo Prancūzijos ir dabar sudaro bendrą Belgijos valstybę. Yra tautų, kurios turi giminingas kalbas ir sudaro gimininių kalbų šeimas, kaip pavyzdžiui, Germanų tautų šeima, kuriai giminingos yra austrų, danų, dalis belgų, norvegų ir švedų. Slavų kalbos šeimai priklauso: lenkai, bulgarai, serbai, čekai ir visa eilė kitų. Romanų kalbų šeimą sudaro: italai, prancūzai, ispanai, rumunai, portugalai ir kiti. Kalbų panašumas dar nereiškia jų tapatumą ir dar toliau einant esti, kad tos pačios šeimos nariai yra dideli ir amžini politiniai priešai, kaip rusai su lenkais ar italai su prancūzais ir panašiai. Lietuvos Konstitucijos 32 str. sako: kiekvienas lietuvis gali apsigyventi Lietuvoje.

Kad tauta yra pagrindinis Valstybės veiksnys, o ne valstybė tautos, tai rodo ilga eilė istorinių įvykių, įskaitant ir lietuvių tautą. Po 1795 metų lietuvių ir lenkų tautos prarado savo valstybes, bet tautos išliko gyvos ir vėl jos atstatė 1918 m. savo nepriklausomybes. 1940 m. lietuvių tautai pasikartojė vėl tas pats, bet 1990 m. lietuvių tauta atstatė antrą kartą savo valstybingumą. Žydų tauta išgyveno netekus savo valstybės arti dviejų tūkstančių metų ir pagaliau vėl atkūrė savo valstybę 1948 m. Paminėti pavyzdžiai be jokios abejonės rodo, kad valstybės praradimas yra didelė tautos tragedija, bet pasilieka galimybė dar ją atstatyti, kai tuo tarpu tautos išnykimas pasilieka amžinu, jau neatkuriamu veiksmu. Kaip išvada iš anksčiau minėtų istorinių įvykių seka ir net "tarptautiniai" bet ne "tarptvalstybiniai" vardai. Po Pirmo pasaulinio karo įkurta Tautų s-ga. Po Antro pasaulinio karo, jungtinių Tautų Organizacija (JTO) ir dažnai vykstančios įvairios tarptautinės konferencijos, tarptautinės sporto varžybos ir daugybė kitų ne valstybes, bet tautas į pirmą vietą iškeliančius pavadinimus. Tačiau naujai atsistačiusioje Lietuvoje ne tik tauta, bet ir net valstybė beveik "išvyta" iš bendrosios kalbos srieki: spaudos, radijo, TV ir daugumojo valdžios aukštas vietas užimančių pareigūnų, su nauju pakaitalu "šalis" (strana) visai bevaidžiu ir nieko nenusakančiu žodžiu. Kaip pavyzdį, galima paminėti Vilniaus dienraštį "Lietuvos rytą" 1992 XI 5 d., kuris apie "Kredito Unijas" 5 puslapy rašo "pasaulio taryba atstovauja daugiau kaip 75 šalims" (kodėl ne tautoms ar valstybėms? J.P.K.)... Toliau straipsny apie "Rotary" klubą puslapy 7 kalbama: "Šiuo metu tokie klubai (ir net ne po vieną) yra beveik visose pasaulio šalyse... Straipsny apie krepšinį, puslapy 10, taip kalbama: ...į Europos taurės turnyrą, ir ta galimybė pasinaudo-

jo nemažai kolektyvų, kai kurių šalių čempionams". Šia paminėta "Lietuvos ryto" "liga", išjungiant tautą ir valstybę ir vartojant bevardį žodį "šalis" serga visa žinių tarnyba ir tūkstančiai asmenų. Šiuo prasideda ne tik paties vardo "tauta" pamiršimas, bet ir pačių tautos gyvybingumo reikalų.

## **Kalba ir Tėvas su Mama yra tautos gyvastingumo pamatai**

Maža garbė svetimomis kalbomis kalbėti, didi gėda savosios gerai nemokėti!- sako tautinis priežodis. Kalbėki ir rašyki taip, kad jusų tarnaitė suprastų.- Prof. M. Romeris sakydavo savo studentams.

## **Lietuvos Konstitucijos 14 straipsnis skelbia: Valstybės kalba — lietuvių kalba**

Kad šie žodžiai neginčytinai rodo kalbos reikšmę tautos ir tautinės valstybės gyvenime, rodos, ginčų neturėtų būti. Dabar meskime bent trumpai žvilgsnį, kaip lietuvių kalba stovi naujai atsikūrusioj Lietuvos Valstybėj. Nepaprastą reikšmę tautinės kalbos išlaikyme turi spauda. Vilniaus dienraštis "Lietuvos rytas" savo vedamojo skiltyje "Šeštoji diena" 1993 XI 13 d. parodo, kokie svetimų kalbų žodžiai yra vartojami spaudoje: futurizmas, futurizmu, "futurum, dinamizmą, formomis, suburžuazėjusiai" futuristų, pauzės, futurizmas, atrofavimasi, futurizmui, futuristais, futuristams, abstraktaus, pauzė, pauzės, problema, metafora, abstrakti, metafora, metonimija, pauzes, pauzes direktyvinių, problema, aktuali, metodą, realybėje, sarkastiškai. Kas yra įdomiausia, kad šio straipsnio autorius "kalba apie žmogaus sugebėjimą išlikti savo gimtosios kalbos realybėje"!!! Prie kokios "Gimtosios kalbos realybės" veda aukščiau paminėti žodžiai?

"Lietuvos Aido" vyr. redaktorius Saulius Stoma savo vedamajame 1994 2 8 d. naudojo šiuos svetimžodžius: lagerio, postkomunistinių, šantažą, sistema, agresijos, konsultacijos, Apokalipsė, kompromisiškumas, terminų, "Cugs-vanga", realiai, postkomunistinėms, postkomunistai, ekonomiškai integruotiems, indentiteto, strategiškai, frakcija, mimikrija, imitacija.

Čia paminėti laikraščiai, tai nėra vieninteliai, kurie "puošia" savo puslapius svetimų kalbų žodžiais. Šiuo lietuvių kalbos vėžiu yra savanoriškai užsikrėtę, su labai mažom išimtimis, beveik visi dienraščiai, savaitraščiai, mėnesiniai leidiniai ir dauguma knygų autorių bei leidėjų.

Daug neatsilieka šioje srityje ir Lietuvos politikai. Prezidentas A. Brazauskas savo knygoje "Lietuviškos skyrybos" 109 pusi. rašo apie blokados komisiją parlamente: "Deja, ji nesugebėjo iš esmės įsigilinti į problemas, analizavo atskirus epizodus, daugumą atvejų visai neesminius. Tokio dubliavimo, manau nereikėjo, tuo labiau, kad visus specialistus, kvalifikuotus žmones į darbą buvo pasitelkusi Vyriausybės komisija ir ji veike

tikrai atsakingai ir kompetetingai." Iš paminėtų 35 žodžių 7 yra svetimų kalbų žodžiai arba 20%.

Opozicijos vadas Vytautas Landsbergis knygoje "Laisvės byla" 301 pusl. kalbėjo apie bolševikinį Niurnbergą: "Aš siūlysiu, kad Lietuva inicijuotų tokį teismo procesą, analogišką nacių įtakos likvidavimui prieš 45 metus ir mes kviestume tarptautinį tribunolą į Vilnių." Iš 20 pateiktų žodžių 4 yra svetimų kalbų, kas sudaro 20%.

Pirmoji ministrė p-kė Kazimiera Prunskienė savo knygoje "Gintarinės Ledi išpažintis" 114 pusi. sako: "Tai nėra lengva Lietuvai ne vien dėl problemos komplikuotumo, bet ir dėl profesionalių diplomatinių kadrų stokos. Sovietinio režimo metais tokie specialistai mums beveik ir nebuvo rengiami. Na, o dabar dar randasi naujų "filtrų", kurie profesionalumą keičia lojalumu valdančiai grupei". Iš šių trijų sakinių su 36 žodžiais 9 iš jų nėra lietuviškos kilmės arba 25%. Ši K. Prunskienės knyga yra gal daugiausiai prikimšta nelietuviškų žodžių, lyginant su kitais politiką liečiančiais leidiniais. Su čia paminėtais valstybės viršūnės nariais, dar toli gražu nesibaigia lietuvių kalbos žalojimas. Jų pavyzdžiu seka Seimo nariai, ministeriai ir ypatingai iš ministerijų labai svarbi yra Švietimo Ministerija.

## **Amerikos lietuvis pasisako apie Kalbą,**

### **Radio programą ir politiką.**

### **Žemiau seka kiek sutrumpintas "Amžiaus"**

### **korrespondentės O. Balčiūnienės**

### **pasikalbėjimas su Bronium Siliūnu iš Čikagos**

Daug turtingų išėivijos lietuvių pastaraisiais metais teko sutikti, bet taip turtingą – pirmą sykį. Tai ponas Bronius Siliūnas iš Čikagos. Bene didžiausias jų šeimos turtas – septyni vaikai: trys sūnūs – medicinos daktarai, dar trys kompiuterių inžinieriai ir dukra – mokytoja. Septyni vaikai, jau ir anūkų – septynetas. Vaikai sukūrė (dvejų vestuvės netrukus) lietuviškas šeimas, visi baigę lituanistinę mokyklą, tad, suprantama, kad ir anūkai, nors ir antroji ten gimusi karta, kalba lietuviškai: "Lietuviais esame mes gimę..."

Pats p. Bronius Siliūnas šneka gražia, taisyklinga gimtąja kalba. Todėl p. Bronius Siliūnas labai nustebęs pastebi:

– Man labai keista, kad jūs, čia gyvenančių, kalboje, nesupykite, daugiau svetimybų, negu mūsų, penkiasdešimt metų visai svetimoje kalbinėje aplinkoje gyvenančių. Negaliu suprasti, kodėl dabar – juk ne ta prievarta, kai buvote rusinami – jūs taip beatodairiškai "vakarėjat". Mes ten godžiai klausome radijo laidų iš Lietuvos. Ir žinote, kiek mums nerimo buvo, kai prasidėjus rinkimų kampanijai, vis girdėdavome, kad pradėjote "balotiruotis". Klausinėjom vieni kitų: "Ką jie ten daro Lietuvoje, kas ten

atsitiko, kad vis balotiruojasi ir balotiruojasi?" Aš pats moku anglų, vokiečių, mėgau lotynų kalbą, bet niekaip nesupratau šio žodžio prasmės ir kilmės. O juk galime pasakyti aiškiai ir suprantamai: kandidatuoti, kelti kandidatūrą. "Vakarietiški" žodžiai: reitingas, pikas, kempingas ir panašios "prašmatnybės", ypač naujų firmų ir krautuvių pavadinimuose, patikėkite, tikrai nepuošia mūsų gimtosios kalbos. Eini kokio nors didmiesčio pagrindine gatve, skaitai reklamines iškasas ir neatsistebi: Lietuva čia ar ne Lietuva?

– Nenorime būti didelis kaimas – klupdami veržiamės į Europą... – bandau teisintis.

– Neužmirškite: Vakarai, ypač Europa, mieliau Lietuvą priims kaip gryną etninę mažą valstybę su savo nuostabia gimtąja kalba (būtent lietuvių kalba, o ne pusiau angliška, vokiška ar rusiška), tradicijomis, savais papročiais. Jūs, čia viską turėdami, nejaučiat, gal nelabai ir vertinat, o mums, iš už Atlanto žiūrint į mažutę, savitą Lietuvą, tiesiog širdis iš džiaugsmo alpsta, kad ji dar tokia. Dėl Dievo meilės, tik išlikite savimi, atsilaukite prieš visokias pseudomadas. Nepulkite į margą, ryškų, rėksmingą, tegu ir madingą, Vakarų pasaulio glėbį.

– Atskirai norėčiau pasakyti, – tęsia p. Bronius Siliūnas, – apie Lietuvos radijo laidas užsieniui. Daugelį metų klausau laidas trumpomis bangomis. Ypač naujų pranešimų laukdavom prasidėjus Atgimimui, o ir dabar labai įdomu, kaip jūs čia gyvenat. Tik štai netikėtumas: lietuviškai laidas transliuoja šeštadieniais-sekmdieniais, o kitomis dienomis – angliškai. Kam? Mes kaip tik labai ištroškę gryo, taisyklingo lietuviško žodžio, norim, kad ir mūsų vaikai jį girdėtų, o mums – lietuvišką- anglišką laidą transliuoja... Be to, iš pusvalandžio laidos tik 7-8 minutės žinioms, visa kita – folkloro dainos ar kita muzika, kuri, beje, blogai girdėti. Mums ir istorinės apžvalgos ne taip svarbu. Mes labiausiai laukiame šios dienos aktualijų ir, suprantama, gimtąja kalba.

– Informacijos gaunat ir iš kitų šaltinių?

– Taip, ypač atvažiuojantys iš Lietuvos daug pripasakoja. Ir žinote, kas labiausiai maloniai nustebino – tai JAV ambasadoriaus Lietuvoje pono Džonsono viešnagė Čikagoje. Jis mums pateikė tiek puikios informacijos apie Lietuvą, gal net daugiau, nuosekliau ir objektyviau, – nesupykite, – negu kai kurie atvykę politikai, deputatai ar oficialių Lietuvos institucijų atstovai.

– Nuomonių prisiklausot visokių, tačiau išvadas darot patys?

– Normaliame demokratiškame pasaulyje opozicija eina lygiagrečiai su pozicija. Opozicijos lyderis, svarstant įstatymus ar kitais klausimais, lygiagrečiai kalba su pozicijos lyderiu ar net prezidentu. Čia, kiek matau, jei tikp. Landsbergis kritiškai ką pasako, jie tuoj: "Jis mums trukdo dirbti".

– Išvažiuoju atsigavusia širdimi ir su didele viltimi, kad visas bėdas ir laikinus (patikėkit, tikrai laikinus) nesusipratimus įveikę, atsigausite. Lietuva bus graži ir savo ekonomika, ir dorove. Žmonių santykiai bus kitokie. Labai graži gamta. Plėskite tarptautinį turizmą, tik, gink Dieve,

nepraraskite – jau sakiau, savęs. Turtingi turistai norės pamatyti būtent Lietuvą – savitą, originalią.

**Ona Balčiūnienė**  
**"Amžius" 13 1 1993**

## **Laiškas**

### **NETERŠKIM LIETUVIŲ KALBOS**

Neseniai skaičiau straipsnį, atspausdintą Pasaulio lietuvyje, kuris paskelbia nuomonę, kad Lietuva "mirštanti tauta" dėl...abortų. Tikrai viliiu, kad šis baisus numatymas pasikeis per ateinančius metus, išnykstant komunizmo, ateizmo įtakai.

Mano klausimas kitoks: "Ar miršta lietuvių kalba?" Iš kokios būtinybės atsirado tiek daug svetimžodžių? Paskaičiusi vieną lapą laikraščio, randu: konfliktas, kontroliuoja, technika, stabilizavimas, ekspertas, problemos, kvalifikacijos, lyderis, kontaineris, mitingas, vizitas, generacija, egzistuoja. Kažin, ar tuojau atsiras ir būdingas, draiveris arba bridžius?

Pernai kalbėdama su pussesere Lietuvoje, buvau labai nustebinta, kad pačioje Tėvynėje šitokie žodžiai visur vartojami, kai ji kalbėjo apie kokį "mitingą". Klausinėjau, kodėl reikalingas tas žodis, kodėl negalėjo sakyti "posėdis" arba "susirinkimas". Atsakė, kad, jų nuomone, "mitingas" daug svarbesnis, reikšmingesnis, negu paprastas susirinkimas. Kaip atsiranda toks klaidingas galvojimas? Lietuvių kalba gana gausi ir turtinga, nebereikia jos papildyti svetimžodžiais. Jei atsirastų reikalus naujo žodžio, būtinai reikėtų tą žodį sukurti lietuvišku pagrindu. Aš manau, kad visi čia kalti ir atsakingi – rašytojai, kurie tingi pasinaudoti žodynu, pasieškoti tinkamų lietuviškų žodžių, taip pat redaktoriai, kurie tingi arba nedrįsta taisyti rašinių, ir visi, kurie priima tokius žodžius į kasdieninę kalbą. Blogas dalykas, kad mes, išeivijoje, neapsigalvoję galime taip darkyti lietuvių kalbą, bet dar blogiau, kad ir Lietuvos lietuviai seka mūsų klaidingus žingsnius.

Nuo ankstesnių nepriklausomybės metų iki dabartinių laikų velionis prof. Antanas Salys plačiai patarnavo tautai kaip kalbininkas ir sukūrė daug naujų žodžių, vartodamas tikras lietuviškas šaknis. Tegul šis dirbantis Seimas, užuot terliodamasis purvų mėtymu vienas į kitą, atlieka bent vieną naudingą darbą. Atsižvelgęs į buvsios Valstybės Tarybos pavyzdį, tegul pasikviečia tokį žmogų ir pagal jo nurodymus, – tegul išleidžia naują žodyną. Esu amerikietė – bet vis dėl to ir lietuvi. Gerai kalbu angliškai, šiaip taip lietuviškai. Būtų labai lengva apsieiti su šia "lietangliška" kalba, bet ji labai negraži. Šilbajoris jau daug metų rašinėja apie šį dalyką, ir aš dabar čia prisidedu. Reikia dėmesio. Stenkimės visi užlaikyti ir išsaugoti amžinai Lietuvos gražią istorinę kalbą!

Su pagarba,

**Gloria O'Brien (Kivytaite)**

**Pasaulio Lietuvis No 3-1993**

## KALBA

### Skyrių tvarko JUOZAS VAIŠNYS, SJ

Šį straipsnį paskelbė žurnalas "Laiškai lietuviams", leidžiamas Čikagoj, perspausdamas jį iš žurnalo "Gimtoji kalba", leidžiamo Lietuvoj.

## Dėl tarptautinių žodžių vartojimo

Jonas Palionis

Dabar neretai pasigirsta nepasitenkinimo kupinų balsų dėl to, kad mes savo raštuose ar šnekamojoje kalboje vartojame per daug tarptautinių žodžių, arba internacionalizmų. Esą kam reikia vartoti *konstatuoti*, jei turime *tvirtinti*; *procentą*, jei turime *nuošimti*; *situaciją*, jei turime *padėti* ir t.t. Todėl pravartu pašnekėti apie tokių žodžių vartojimo lietuvių bendrinėje kalboje būklę ir tikslingumą.

Tie, kurie beatodairiškai reikalauja visus tarptautinius žodžius keisti lietuviškais, suplaka juos su paprastaisiais skoliniais (barbarizmais) ir vadovaujasi pernelyg griežtomis kalbos gryninimo pažiūromis. Tačiau tarptautiniai žodžiai negali būti vertinami kaip paprastieji skoliniai, o ypač barbarizmai. Tarptautiniai žodžiai – tai savotiška, specifiška skolinių rūšis. Viena, todėl, kad jie yra paplitę daugelyje kalbų, o antra, reiškia specialias mokslo ir kultūros sąvokas, kurioms gimtojoje kalboje dažniausiai stinga tikslių atitikmenų, t.y. atlieka terminų funkcijas.

Tarptautinių žodžių, kaip ir apskritai skolinių, vartojimą kurios nors tautos bendrinėje kalboje lemia susidariusios tradicijos, autoritetingų kalbos normintojų pažiūros ir kt. Yra kalbų, kuriose tarptautiniai žodžiai sudaro palyginti nelabai didelį leksikos sluoksnį. Pavyzdžiui, čekų kalboje nevartojami netgi tokie daugelyje kalbų paplitę tarptautiniai žodžiai kaip *bazė* (=zakladna), *geografija* (-rzemepis), *istorija* (=dejiny), *teatras* (=divadlo) ir kt. Šiuo atžvilgiu priešybė yra lenkų kalba, kurioje pertekęs tarptautiniais žodžiais ne tik mokslinis, bet ir visi kiti funkciniai stiliai (pvz., *dystribucija*, *okazija*, *satysfakcija* dažni net buitiniame pašnekesyje).

Lietuvių bendrinės kalbos vartosenoje daugiau tarptautinių žodžių ėmė rasti nuo "Varpo" laikų. Mat šiame pozityvistinės krypties žurnale buvo skelbiama nemažai mokslinio pobūdžio straipsnių, kurių autoriai niekaip negalėjo išsiversti be specialių tarptautinių terminų. Bene pirmą kartą "Varpe" pasirodė vėliau mūsų bendrinėje kalboje paplitę internacionalizmai *anomalija*, *biurokratija*, *despotizmas*, *opozicija*, *polemika*, *repertuaras* ir kt.

Į tarptautinių žodžių vartojimą įvairių lietuvių mokslo ir kultūros veikėjų žiūrėta nevienodai. Antai mūsų amžiaus trečiajame dešimtmetyje buvo pasišovęs guiti lauk visus tarptautinius žodžius kraštotyrininkas Antanas Vireliūnas. Jų vietoj jis prisikūrė daugybę naujadarų, pvz., *agna* "energija",

*gintra* "elektra", *paviršioraša* "topografija", *sielotyrys* "psichologas" ir kt. Tačiau Jablonskis pasipriešino tokioms pastangoms. 1925 m. "Lietuvos" dienraštyje jis rašė: "Juo toliau, juo įmantresnių pasirodo terminų mūsų kultūros gyvenimui. Man, seniui, net galva ima suktis beskaitant įvairius tų terminų rinkinius ar projektus".

Jablonskio ir kitų blaiviai galvojusių mokslo bei kultūros veikėjų požiūris į tarptautinius žodžius lėmė tai, kad ligšiolinėje lietuvių bendrinės kalbos vartosenoje buvo išlaikomas protingas saikas; apskritai imant, daugelio stengtasi juos vartoti ten, kur jie tikrai reikalingi, ir nevartoti ten, kur juos be reikšmės skirtumo gali atstoti savi atitikmenys. Tačiau, antra vertus, nedera ir pernelyg mėgautis tarptautiniais žodžiais, norint parodyti savo didelį mokytumą ar kitais kokiais sumetimais, jeigu yra gerų savų pakaitų. Juk pašnekovui ar teksto skaitytojui sukelia sunkumų tiek retesni tarptautiniai terminai, tiek jų vietoje naujai nukalti, ypač nevykėliai, naujadarai (abiem atvejais reikia aiškintis jų reikšmę).

Žinoma, nusakyti konkrečias tarptautinių žodžių vartojimo ribas (tarkim, nustatyti jų procentą tam tikrame tekste ar šnekos akte) negalima. Mokslinio stiliaus tekste jų paprastai būna daugiau, o beletristikoje, buitinėje šnekoje – mažiau arba visai mažai. Čia lemia teksto pobūdis bei paskirtis, taip pat autorias ar kalbėtojo individualybė, jo išsilavinimas, profesija ir kt. Bet dirbtinai riboti tarptautinių žodžių vartojimą, ypač mūsų laikais, kai kiekviena diena atneša daug visokiausių mokslo ir technikos naujovių, kultūringose tautose nelinkstama. Šiuo atžvilgiu ir mes neturėtume nukrypti į kraštutinumus ir baimintis dėl jų gausumo, juoba kad lietuvių bendrinėje kalboje, palyginti su kitomis kalbomis, tikrai nėra tarptautinių žodžių pertekliaus (jeigu turėsime galvoje tik bendrinę, leksiką, be mokslo, meno, technikos įvairių sričių nomenklatūros).

Pažymėtina dar, kad tarptautinius žodžius keisti savais ne visada tikslinga net ir tada, kai turima gerų neskolintų atitikmenų. Pirmiausia, jie padeda išvengti tų pačių žodžių dažno kartojimo, taigi gali būti pateisinami stilistiškai. Be to, tarptautiniai žodžiai neretai patogesni dėl savo trumpumo ar dėl to, kad iš jų lengviau sudaromas reikalingas vedinys. Pagaliau bene svarbiausia tai, kad tarptautiniai žodžiai paprastai skiriasi nuo lietuviškų atitikmenų savo reikšmėmis bei reikšmių atspalviais. Pavyzdžiui: *situacija* tai ne tik "padėtis", bet ir "aplinkybių visuma", o žemėlapyje ar plane dar ir "sutartiniais ženklais pavaizduotų vietų visuma". *Konstatuoti* – tai taip pat ne tik "tvirtinti", bet ir pažymėti neabejotiną kokio nors fakto buvimą". Taigi iš straipsnio pradžioje minėtų tarptautinių žodžių tiktai procentas turi vienodą reikšmę su *nuošimčiu*, tačiau šis dėl ne visai aiškių priežasčių, deja, neišlaikė konkurencijos ir dabar plačiau nevartojamas.

Čia išdėstytas pastabas dėl tarptautinių žodžių vartojimo galima apibendrinamai formuluoti šitaip:

1. Tarptautiniai žodžiai negali būti traktuojami vienodai su paprastaisiais, netarptautinio pobūdžio skoliniais, ypač vad. barbarizmais.

2. Tarptautinių žodžių vartojimas moksliniame stiliuje yra

neišvengiamas, nes jie dažnu atveju tiksliau išreiškia specialias sąvokas, eina terminų funkcijas.

3. Tarptautinių žodžių vartojimas visuose kalbos stiliuose turi būti grindžiamas tikslingumo principu: tais atvejais, kai neturima tinkamo savos kalbos atitikmens, nėra reikalo vengti tarptautinio žodžio, o tais, kai yra tolygios reikšmės geras (taisyklingas, patogus) atitikmuo savoje kalboje, nėra reikalo vartoti tarptautinį žodį.

1993

("Gimtoji kalba", Nr. 4-5)

**Pastaba.** Šis kalbininkas, prisidengdamas "mokslu", siūlo numarinti lietuvių kalbą. Autorius-redaktorius.

## **Antras tautos gyvastingumo veiksnys yra lietuviška šeima — tėvas ir mama**

Lietuvos statistikos departamento duomenys rodo, kad 1940 m. natūralus gyventojų prieauglis buvo 30.000. Vėliau Sovietų-vokiečių ir vėl Sovietų okupacijoms besikeičiant ir darbams į Vokietiją išvežimai, politinių pabėgėlių į Vakarus pasitraukimas ir plataus pobūdžio trėmimas į Sibirą prasidėjus, gyventojų prieauglį 1945 m. sumažino iki 25.191. 1950 m. gyventojų prieauglis praktiškai nepasikeitė. 1955 m. prieauglis šiek tiek pakilo iki 28.627 per metus. Vėlesniame dešimtmetyje 1956-1966 m. prieauglis pakilo iki 30.476 per metus. Su 1967 m. gyventojų prieauglis visą laiką mažėjo iki 1981 m., pasiekdamas skaičių tik 16.670. 1982 m. šis skaičius truputį šoktelėjo iki 18.101 ir su svyruojančiais pakilimais tarp 19.000 ir 22.400 išsilaikė iki 1988 m. Su 1989 m. prieauglio skaičius stebėtinai mažėjo, su 1992 m. pasiekdamas vos 12.162 skaičius, o 1993 m. gale jau pasiekė tautos mirtingumo ribą — praktiškai nustojusios visiškai gyventojų prieauglio.

Tautų, kaip ir Lietuvos, natūralus prieauglio didėjimas priklauso nuo daugelio priežasčių: gyvenimo gerovės lygio, karo, revoliucijos, ar kaip Lietuvoje trukusių partizaninių kovų 1944-1952 m., medicininės pažangos, ypač moterims apsisaugojant įvairiais būdais nuo nėštumo, nuo šeimų teisinių pasikeitimų, valdžios nesirūpinimo gausiomis šeimomis ir visos eilės kitų.

## **Lietuviai savanoriškai įsirašė į mirtingųjų tautų sąrašą**

Tiek atsistačiusios Lietuvos politikai, tiek jų rėmėjų žinių tarnybos, netgi padedant Vakarų pasaulio "Didiesiems" skelbė su pasididžiavimu, kad Lietuvos Respublika sugebėjo išlaikyti net 80% lietuviškumą savo teritorijoje. Suprantama, jog tai gana svarbus veiksnys ypač mažai tautai. Bet mūsų visos valdžios, nuo 1990 m. visai nesidomėjo tautos reikalais. Jos nemažai rūpinosi partijom, ūkiniais klausimais, per kuriuos galima laimėti valstybės

valdžią, bet pačios tautos klausimai, dargi jos natūralinis prieauglis, buvo paskutinėje vietoje.

Didelėm tautom, kurios savo gyventojus skaičiuoja dešimtimis ir šimtais milijonų, šis klausimas gal ir nėra toks gyvybinis, nes jos vietoje natūralinio prieauglio gali išileisti tam tikrą skaičių imigrantų, juos nutautinimo būdu "suvirškinti" ir joms išnykimo pavojaus nėra. Visai kitas dalykas yra tautoms kaip Lietuvių su 3 mil. gyventojų, apsupta slavų jūros, su apie 20% slavų mažuma viduje. Šiuo atveju šalia tautinės kalbos išlaikymo lygios svarbos turi ir natūralinis tautos prieauglis.

## **Išvados iš viršuje parašyto**

1. Patekus lietuvių tautai į mirtingųjų tautų sąrašą iškilo, skubus ir neatidėliotinas reikalas Prezidentui, visam jo ministerių gausiam būriui, išrinktiems Seimo atstovams, savivaldybėms ir visoms likusioms valstybės įstaigoms imtis šių priemonių:

- a) aprūpinti gausėnes šeimas erdvesniais butais,
- b) pradėdant nuo trečio šeimos vaiko pakelti vaiko priedą,
- c) gausių šeimų vaikams apmokėti už knygas ir kitus išsimokslinimo reikmenis,
- d) suteikti galimybę gausių šeimų vaikams eiti aukštąjį mokslą, jeigu jų vidurinės mokyklos pažymiai yra geresni kaip vidutiniai,
- e) atsiradus reikalui, sumažinti dirbančiuosius valstybinėse darbovietėse, gausių šeimų tėvai neturėtų būti liečiami,
- f) visos vyriausybės lauzė ir laužo Konstituciją, kuri sako: kiekvienas lietuvis gali apsigyventi Lietuvoje – str. 32. Tėvai ir jų vaikai, ir net vaikų vaikai, jeigu jie nori grįžti į Lietuvą pagal minėtą 32 str. Konstitucijos, turi pilną teisę grįžti. Išleistas pilietybės įstatymas yra laužymas Konstitucijos, kurią tauta priėmė. Prezidentas A. Brazauskas, lankydamasis J.T.O. spalio mėn. 1993 m. posėdy su lietuvių bendruomenės atstovais, užklaustas, ar po 1940 m. išvykusio tėvo vaikas gali gauti Lietuvos pilietybę? Prezidentas atsakė: "Jis turi mokėti lietuvių kalbą". Prez. A. Brazauskas turėtų žinoti, kad 1993 ir dar 1994 m. Lietuvoje yra šimtai ne tik Lietuvos piliečių, bet ir valstybės tarnautojų, gaunančių geras algas, kurie kalba tik rusiškai ar kita ne lietuviška kalba. Šias eilutes rašantis susidūrė 1992 ir 1993 m. su tokiais tarnautojais, dirbančiais pašte ir geležinkelio įstaigose. 1940-1990 m. Lietuva buvo atitverta nuo laisvojo pasaulio "Geležine uždanga", gi dabar Lietuvos valdžios atsitvėrimo nuo Vakarų pasaulio lietuvių "pilietybės uždanga", kuri prieštarauja Konstitucijai. 1918-1940 m. grįžusieji lietuviai, be jokių svetimų valstybių pilietybės atšaukimų, tapo Lietuvos tautiečiais. Geriausias pavyzdys ir visiems gerai žinomas St. Darius, tik grįžęs į atsikuriančią Lietuvą ir be jokių pilietybės atšaukimų buvo priimtas į Karo Mokyklą! Volgos, buvusios autonominės respublikos vokiečiai, tūkstančiais grįžta į Vokietiją ir jokių atšaukimų ar priesaikų nereikia. Pakanka parodyti tik rusišką pasą, kuriame jo pavardė atrodo

vokiška ir kalbos mokėti niekas nereikalauja, kaip kad mūsų prezidentas, ir jis iš karto tampa Vokietijos piliečiu.

2. Lietuvos Konstitucijos 14 str. skelbia: Valstybės kalba – lietuvių kalba. Tenka pažymėti, kad net Komisija, kuri Konstituciją paruošė ir vėliau frakcijos (geriau tiktų vadintis partijom kaip visame pasauly, nes frakcija paprastai vadinama nuo partijos atskilus grupė) tą projektą priėmė ir galiausiai tautos atsiklausimas ją patvirtino visi, palikdami joje daug visai nelietuviškų žodžių! Štai visa eilė nelietuviškų ir net keleriopos prasmės žodžių iš įvairių kalbų: 20 str. – procedūros, 25 str. diskriminacijos, 46 str. kontinentinį "šelfą", 67 str. ratifikuoja ir denonsuoja, 73 str. biurokratizmo, 120 str. kompetencija, 139 str. alternatyviają, 140 str. koordinuoja, 143 str. suverenumui, 152 str. reglamentuoja. Čia gaunasi beveik komedija iš Konstitucijos. Iš vienos pusės Konstitucija skelbia, kad Valstybinė kalba yra lietuvių kalba, kai tuo tarpu Konstitucijoje yra daugybė nelietuvių kalbos žodžių ir kai kurie iš jų turi visą eilę skirtingų prasmių. Kaip, pavyzdžiui, 139 str. mini žodį "alternatyviają" ir "Websterio" naujai išleistas žodynas anglų kalboj žodžio "alternate" nurodo net septynias prasmes. Visa eilė ir kitų aukščiau paminėtų žodžių turi keletą prasmių ir tokia daugiakalbė Konstitucija tikrai ateity įneš daug nesusipratimų teismuose ir politikoj bendrai. Iš kitos pusės Konstitucijos pakeitimams nepakanka paprastos Seimo daugumos. Peršasi gerai žinoma išvada: a) mūsų bajorai vargino tautą su pripiršta lenkų kalba, kai dabar, jau demokratiškai išrinkti "bajorai", užtvindė ne tik Seimą ir žinių tarnybas, bet ir Konstituciją su tarpautiniais žodžiais, kuriuos, anot prof. Römerio, ne tik tarnaitės nesupras, bet ir patys jų autoriai, b) Švietimo ministerija vietoje, kad rūpintis "daugelype" kultūra, turi sudaryti ratelį kalbos, žinovų iš lietuvių, lotynų, anglų, vokiečių ir prancūzų, kurio tikslas būtų ne posėdžiauti, bet paruošti ir visiems paskelbti pakaitalus lietuvių kalbos, daugumoj vartojamiems kitų kalbų žodžiams, c) Žinių tarnybos, kurios šį lietuvių kalbos vėžį daugiausia išplatina, turėtų parinkti vieną iš redaktorių ar TV ir radijo stočių vedėjai asmenį, kuris daugiau turi supratimo apie lietuvių kalbą. Šis asmuo prisidėtų prie tautinės kalbos apvalymo nuo svetimžodžių. d) Lietuvių kalbos žinovai neturėtų apsiriboti, leisdami žurnaliuką "Lietuvių Kalba", kurį skaito gal tūkstantis, bet rašyti straipsnius į plačiąją spaudą su dešimtimis tūkstančių skaitytojų su tikslu valyti lietuvių kalbą nuo svetimos taršos. Šiuo metu labai didelė retenybė pastebėti straipsnį lietuvių kalbos klausimais, su tikslu ją apvalyti nuo svetimų žodžių ir net sakinių. Gaila, kad "Gimtoji kalba" perša svetimžodžius.

## **Prancūzija išleido įstatymą kalbos apsaugai**

Prancūzijos senatas priėmė įstatymą 15 IV 1994 "pastatyti sieną" apsaugoti prancūzų kalbą nuo amerikoniškų ir angliškų žodžių užtvindymo ir išlaikyti ją gyvą technologijos amžiuje pranešė tarptautinės agentūros. Įstatymas reikalauja grynos prancūzų kalbos skelbimuose, žinių tarnybose

(spaudoj, TV ir radijo tarnybose). Darbo sutartyse ir susirinkimuose. Taikinytys yra į 3500 anglų-amerikonų žodžių, kuriems pakaitalą reikia rasti. Šis įstatymas yra tik papildymas įstatymo, priimto dar 1975 m., kuris lietuviškai tik skelbimus. Įstatymas turi ir gana aštrius "dantis", nes už jo nesilaikymą numatyta 2000 frankų arba 475 dol. baudos, arba 6 mėn. kalėjimo! Šis įstatymas, tai kultūros ministerio Žekso Tubono (Jaques Toubon) politika, kuris sako, jog Prancūzijos įstatymas yra gana švelnus, nes Alžyre ir Indokinijoje prancūzų kalba yra beveik uždrausta, nes jos buvo Prancūzijos kolonijos.

Ar neturėtų Lietuvos vyriausybės ir ypač Švietimo ministerija, pasimokyti iš Prancūzijos, susirūpinant kalbos apsauga. Kai Prancūzija su virš 50 mil. gyventojų įsivedė baudas už svetimų žodžių vartojimą, tai Lietuva su 3 mil. net moka algas valstybės tarnautojams, kurie tik kalba svetimą kalba!!!

Panaudoti šaltiniai

Lietuvių enciklopedija. T.XXX, pp. 427-432, Algirdas Brazauskas. Lietuviškos Skyrybos, pp. 109, Vytautas Landsbergis. Laisvės Byla, pp. 301; Kazimiera Prunskienė. Gintarinės Ledi Išpažintis, pp. 114, Dienraštis Lietuvos rytas 1993 II 03, Lietuvos Aidas 1994 02 08; Savaitraštis Amžius 1993 07 13; Pasaulio Lietuvis 1993 m. No. 3, Gimtoji Kalba No. 4-5; Lietuvos Statistikos Departamentas 1993 m., pp. 14,16,17; Lietuvos Konstitucija.

*Jau du pavasariai praėjo,  
Vasara kloniais nuskardejo.  
Už tėvų žemę broliai kovės,  
Negrįžta, kur sugrįžt žadėjo.*

*Trečiam pavasariui atėjus,  
Kai vyleisi laisvė jau arti, —  
Ištryško kraujas iš krūtinės — —  
Kodėl dalia tokia žiauri.*

*Ant brolio rankų žvilgsnis geso.  
Žilvičiai apgaubė tave,  
Pirmi pavasario paukšteliai  
Sučiulbo sprogstančiam kleve.*

*Žydės alyvos pakelėje,  
Vėl pins sesutės vainikus.  
Išnyko laimė šviesiam toly,  
Paliko tau niūrius kapus.*

*Priskyniau aš nuo tavo kapo  
Rudens priplėšytų žiedų,  
O tie širdy prašneko,  
Tarsi prašnekęs būtum tu!*

*Tie žiedai amžino troškimo  
Palaidoti dar ne laiku.  
Gegutė guodė ir užkimo,  
Nuskrido miško ošimu.*

*Tu išėjai ir jau negrįši,  
Ir pergale gali minėt.  
Palinkus diemedžio šakelė  
Tau apie laimę vis kalbės.*

*Palinkus diemedžio šakelė  
Ir medžio kryžius tarpe jos.  
Gamta pabudusi vėl kelias,  
Pabustumei gyvent ir tu!*

# Tautinės mažumos

Tautiniu požiūriu imant, pasaulio valstybes galima apytikriai suskirstyti į dvi rūšis: a) tautinės valstybės, kai vienos tautos žmonės sudaro ryškiai, virš 50% daugumą visų valstybės gyventojų ir tokios valstybės vyrauja Europoj, įskaitant Lietuvą, ir Azijoje, b) kai į tam tikrą, mažai apgyventą teritoriją, privažiuoja įvairių tautybių, nei vienai neturinčių ryškiai virš 50% daugumą ir tos tautybės sukuria valstybę, tokia valstybė yra kilusi imigracinėje pasekmėje. Šios imigracinėje pasekmėje susikūrusios valstybės vyrauja Šiaurės ir Pietų Amerikoje, Australijoje, Naujojoje Zelandijoje ir kitur. Tautinėse valstybėse šalia pagrindinės tautos esančios tautybės vadinasi tautinės mažumos, kurių mes turime keletą ir Lietuvoje. Imigracinėse valstybėse tautinių mažumų nėra, gal dar tiksliau, galima sakyti, kad ten visos tautybės yra tautinės mažumos, sutarusios sudaryti bendrą Valstybę.

## Rusų tautinė mažuma

Lietuvos statistiniai duomenys rodo, kad 1935 m. rusai sudarė 2,34% gyventojų. Vilnių atgavus ir 1942 m. statistiniai skaičiai parodė rusų 3,1% ir okupacijai baigiantis, 1989 m. rusų nuošimtis padidėjo iki 9,4% net tris kartus. Mūsų vyriausybės suteikė daugumai rusų okupantams, atvykusiems po 15 06 1940 m. pilietybę, kas pagal Ženevos 1949 m. Konvenciją jie tos pilietybės, kaip okupantai neturėjo teisės gauti. Latviai ir estai, būdami tautiškai silpnesni, bet gerokai drąsesni, rusams, atsiradusiems po 15 06 1940 m., pilietybės nedavė. Šalia jau minėtos privilegijos LDDP laimėjusi rinkimus dar suteikė privileginę teisę rusams gauti pilietybę Lietuvoje 1993 m., kurie buvo čia gyvenę tris metus. Kiek rusų, pasidarę slaptus dokumentus, kad jie čia gyvena virš trijų metų ir gavo pilietybę, niekad nebus žinoma. Tai vis naujos vinyš į lietuvių tautai ruošiamą karstą. Ministerio p-ko ir Prezidento palankumo dėka, Lietuvoje dygsta kaip grybai didžiulės rusų bendrovės: vienos kartu su valdžia, kitos visai savistoviai su jau Lietuvoje "įsipilietintais" ant tankų atvykusiais buvusiais raudonarmiečiais ar jų vaikais. Už visa tai jau visi metai Rusijos užsienio reikalų ministeris ir Jėlcino sekretorius "atsilygina" grasinančiais pareiškimais, skelbiančiais "teisės į rusų istorinę Baltijos erdvę, kitais žodžiais tariant, susilaukėme naujo politinio šūkiu: "Drang nach Westen"! Kas čia įdomiausia, kad tokie balsai girdimi ne iš "ekstremisto" Žirinovskio, bet iš Rusijos "tikrų demokratų", kuriems bilijonus dolerių JAV Prez. kiek galėdamas organizuoja! Keisti politiniai dalykai prieš mūsų akis vyksta. Latviai ir estai visokeriopa silpnesni politiškai už lietuvius kur kas kiečiau laikosi prieš rusų reikalavimus, visai nedarydami rusams jokių ūkiniu nuolaidų ir kur kas geriau ūkiškai yra susitvarkę kaip mūsiečiai politiškai.

Australijoje leidžiamas latvių laikraštis "Australias Latvietis" paskelbė, jog 1989 m. latviai sudarė savo respublikoj 52% visų gyventojų. 1992 m.

latvių gyventojų skaičius pakilo iki 53,5%. Tačiau šis skaičius negalėtų per daug džiuginti, nes minėtas nuošimčio pakilimas įvyko ne dėl to, kad latvių natūralinis prieauglis pakilo, bet todėl, kad daug rusų po 1991 m. Nepriklausomybės paskelbimo išvyko iš Latvijos. Kur kas blogesnę žinią paskelbė latvių statistika, Latvijos 1992 m. mirusiųjų skaičius viršijo gimimus 584. Vadinasi, abi baltų tautos priklauso mirtingųjų tautų šeimai.

## Lenkų mažuma

Lenkų nuošimtis Lietuvos teritorijoje visą laiką gana svyravo. Atgavus Nepriklausomybę, 1923 m. lenkai sudarė 3,2%, bet jau 1935 m. jų nuošimtis neaugo, bet nukrito 3,04%. Vilnių atgavus 1939 m., lenkų nuošimtis iškilo iki 12, nes Vilniaus ir jo krašto administraciją sudarė atvykėliai lenkai. Vėliau dalis jų savanoriškai iš Lietuvos teritorijos išsikėlė ir, Nepriklausomybę atkuriant antrą kartą 1990 m., lenkų skaičius Lietuvoje sudarė 7%. Kas labai būdinga lietuvių-lenkų santykiuose nuo pat kunigaikščių laikų, tai lenkų pagrindinis tikslas buvo ir liko Lietuvą pavergti, naudojant ūkines, politines ir religines priemones, ir net karinę jėgą (smulkiau apie tai žiūrėk skyrių Lenkijos ultimatumas Lietuvai), bet čia tik trumpai bus paminėtas bandymas 1919 m. suruošti sukilimą Kaune ir užimti karinę jėgą Lietuvą.

Polska Organizacija Wojskowa POW – Lenkijos karinė organizacija, kurios centras buvo Varšuvoje, įsteigė skyrių Kaune. Nors ši organizacija buvo griežtai slapta, bet Lietuvos Karinė Žvalgyba jautė, kad tokia organizacija yra, tačiau dokumentinės aiškios medžiagos kurį laiką neturėjo. 1919 08 24-31 dienomis Lietuvos kariuomenė vedė priešbolševikinį puolimą Šiaurės Lietuvoje ir lenkų POW apie tai patyrusi, kad Kaune labai mažai karinių jėgų buvo likę, pradėjo sukilimą iš 28 į 29-tos rugpjūčio naktį. POW pavyko nutraukti ryšį Kauno su likusia Lietuva, sukilėliai užpuolė kai kurias karines sargybas ir mieste girdėjosi susišaudymas. Kadangi, kaip minėta, karinė žvalgyba tokio sukilimo tikėjosi ir buvo pasiruošusi, tą patį naktį esamos karinės jėgos Kaune šį sukilimą greitai užgniauzė. Tuojau po sukilimo, karininkui J. Bobeliui pavyko surasti viename iš sukilėlių vadų, J. Nekraszo namo darže, Kalnų g., – vėliau pavadintą Putvinskio g., POW dokumentų slėptuvę. Rastuose sąrašuose buvo apie 340 pavardžių asmenų, kurie buvo prisidėję prie sukilimo organizavimo. Pravedus tardymą, 117 asmenų buvo patraukti teismo atsakomybėn. Slėptuvėje rasti dokumentai išdavė visas lenkų sukilimo smulkmenas, kurias suglaudus skamba taip: 1. Lietuviai neturi pakankamai inteligentų, todėl Lietuva negalinti būti nepriklausoma, ji tegali būti valdoma kurio nors kaimyno; 2. Lietuva nesanti atspari germanizacijai; 3. Lietuvos politiniame gyvenime lenkai vaidina svarbiausią vaidmenį, todėl tik Lenkijai priklausanti teisė Lietuvą valdyti; 4. Rusai esą stengiasi restauruoti savo valdžią Lietuvoje (suprask laikotarpį 1919 m. J.P.K.) to paties siekia ir Vokietija, todėl ir Lenkijai gresia didelis pavojus.

Tai čia ne vien vietinių, seniau gyvenančių lenkų Lietuvoje, bet ir Varšuvos jų politinės ir karinės jėgos politika, Lietuvos nepriklausomybės atžvilgiu, vykdoma nuo pat krikšto pradžios ir Jogailos vedybų su Jadvyga 14 amžiaus gale iki šiai dienai. 1994 m. Lietuvos-Lenkijos sutarty lenkai atsisakė minėti Žiligovskio smurtą.

Minėta 117 POW sukilėlių byla sprendė Kariuomenės teismas 1920 12 11-21 dienomis Kaune ir nubaudė: 6 vadus sunkių darbų kalėjimo iki gyvos galvos, 9 nuo 6 iki 15 metų, 7 nuo 1,5 iki 4 metų, 6 paprasto kalėjimo nuo 1,5 iki 5 metų, 17 nuo 8 mėn. iki 1 metų ir 15 išteisino. Tačiau jau 1928 m. nebuvo nei vieno nuteisto POW nario kalėjime: vieni jau buvo atlikę bausmę, kiti iškeisti su lenkais už lenkų įkalintus lietuvius, tik vienas POW vadų J. Nekraszas mirė kalėjime.

Su apgailestavimu reikia pažymėti, kad ir šiandieninė lenkų mažuma Lietuvoje ir jos užnugario valdžios Varšuvoje politika su reikalavimais pripažinti "Armiją Krajovą" kaip teisėtą organizaciją Lietuvoje ir atsisakymas Žiligovskio Vilniaus užėmimą laikyti kaip okupacija, pilnai sutampa su lenkų mažumos politika Lietuvoje ir jos valdžios Varšuvoje, aukščiau paminėtą 1919 metais.

Iš kitų slavų tautybės gudai 1935 m. sudarė 0,21%. Vilnių atgavus ir 1993 m. jie sudarė 1,6%. Ukrainiečiai 1918-1940 nebuvo kaip tautinė mažuma. Lietuvą Sovietams okupavus jie buvo Maskvos siunčiami kaip Kremliaus administratoriai ir 1993 m. sudarė 1,1%.

### **Panaudoti šaltiniai**

Lietuvos statistikos departamentas. Lietuvos gyventojai 1993, Lietuvių Enciklopedija. T. 15, pp. 55-57, T.XXIII, pp. 253-255, T.XXX, pp. 427-434.

## **Žydai**

Nepriklausomaj Lietuvoj 1935 m. žydai sudarė 7,15%. Prasidėjus Ant-  
rajam pasauliniam karui vokiečiai pradėjo žydų žudynes visoje Europoje, įskaitant Lietuvą 1941-1944 m. Paskutiniai daviniai rodo, kad 1993 m. Lietuvoje buvo tik 0,2% žydų. Didžiausia dalis jų buvo išžudyta ir tik labai maža dalis išvyko į atsikūrusį Izraelį ir JAV. Nežiūrint, kad žydai yra ir mažiausia tautinė mažuma, bet ji verta dėmesio dėl daugelio priežasčių, nes ji yra ir "tarptautinė mažuma", apie kurią kasdien kalbama.

Kai kalbame apie žydus, tai tas žodis dar nevisada reiškia tautybę, nes per beveik 2000 metų žydų tautybė turėjo visokių istorinių išgyvenimų. Bendrai istorija žydus skirsto į dvi pagrindines dalis: Rytų žydai – AŠ-KENAZIMAI (Ashkenazim) Kilę iš Kazarų (Khazar) ir Vakarų žydai – SEPARDIMAI (Sephardim), pabėgę iš Palestinos į Ispaniją ir kitas Viduržemio kraštus.

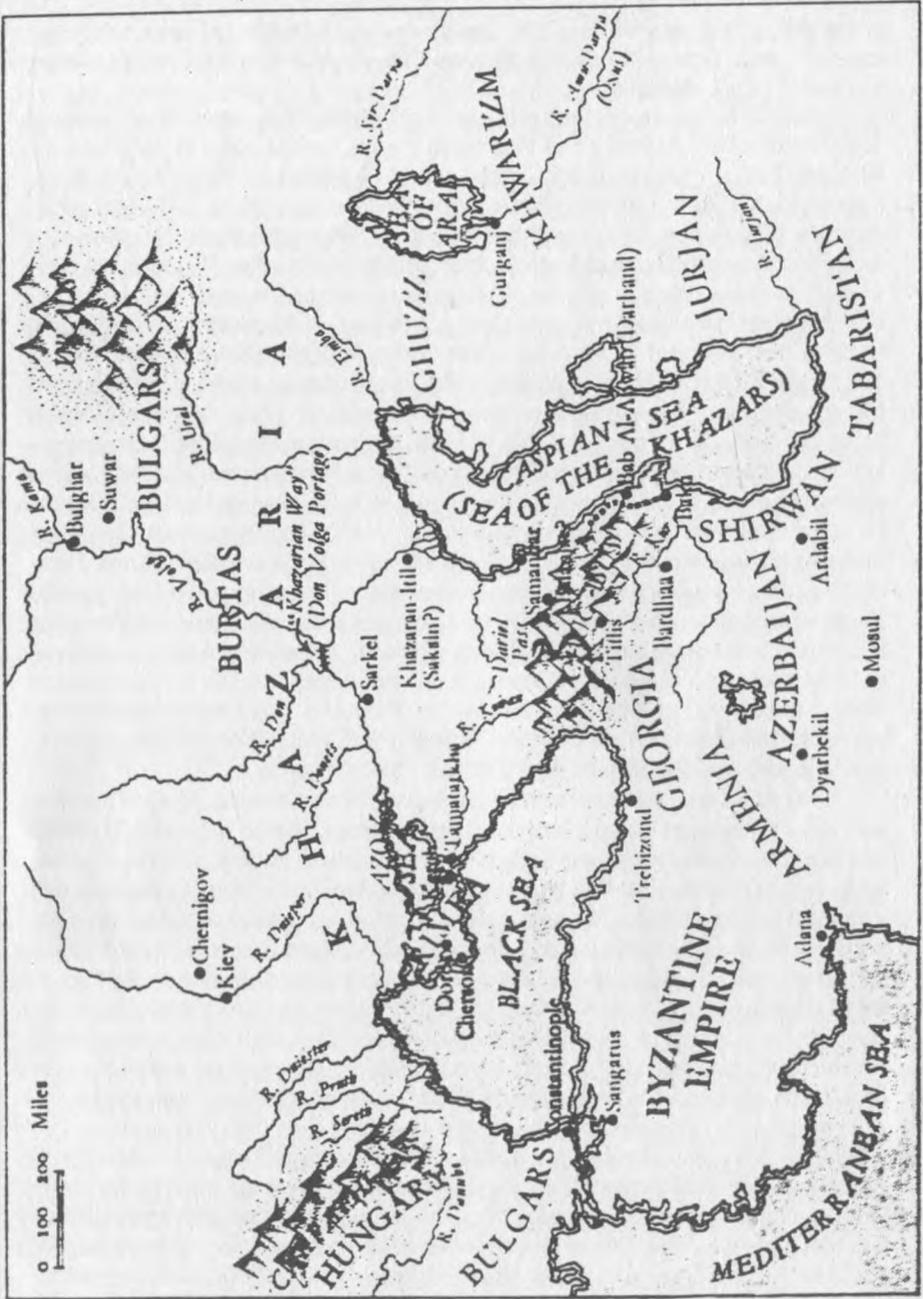
Istorikas Artūras Kestleris (Arthur Koestler), panaudodamas nepaprastai plačią istorinę medžiagą, liečiančią žydus, apie 50 autorių ir virš 100 jų mokslo darbų iš daugelio tautų įskaitant, vokiečius, arabus, žydus, rusus,

prancūzus ir pagrindinių tikybių atstovus, katalikus, protestantus, musulmonus, žydus ir kitus, jis paruošė knygą apie žydų kilmę: Tryliktoji giminė (The Thirteenth Tribe).

Žydai labai buvo nepatenkinti romėnų valdžia ir jų vadas Bar Kochbas 132 m. suruošė sukilimą prieš Romos imperiją, kuris buvo žiauriai numalšintas ir žydai pradėjo apleisti dabartinę Palestiną (Judėją). Dauguma jų traukėsi į Afriką ir į Ispaniją bei kitas Viduržemio kraštus, kiti į Bizantiją, dabartinę Turkiją ir Kaukazą. Apie galą 7-to šimtmečio ir pradžią 8-to viena turkams artima kazarų tautelė, tarp Juodosios jūros ir Kaspijos, jau buvo suorganizavus gana stiprią to meto ir toje srityje ūkinę ir karinę imperiją. Kazarai buvo dar pagonys, bet jiems piršosi Bizantijos krikščionys, karingi musulmonai ir, žinoma, čia atsidadę žydų bėgliai, Mozės religijos atstovai. Pagaliau, 740 m. Kazarų valdovas Bulanas apsisprendė priimti Mozės tikėjimą. Ši jo apsisprendimą istorikai aiškina įvairiai: vieni, kad jis buvo įtaigotas žydų atstovų, kiti, kad jis, priimdamas galingos Bizantijos krikščionybę ar karingų musulmonų religiją, taptų jų pavaldiniu ir esą jis apsisprendė už žydišką religiją, kuri jam paliko laisvas rankas, kaip Kazarų imperijos valdovui. Turėdamas tvirtą valdžią savo rankose, Bulanas nedelsdamas apkrikštijo visą Kazariją Mozės religija ir įkūrė "Antrą Izraelį" Kaukazo kalnuose! Deja kaip visom imperijom, taip ir Kazarų, atėjo palaiptis galas. Pirmiausia Kijevo Kunigaikštis Sviatoslavas 965 m. sumušė Kazarų armiją prie Biela Vierza (Biela Vierzha) ir užėmė jos tvirtovę ir kitas vietas, bet Kazarų sostinės Itil neužėmė. Po šio mūšio Kazarų karinė ir politinė galybė labai sumažėjo. Pagaliau trylikto amžiaus vidury, Auksinės Ordos vadas Čingis-Chanas (JINGIS-KHAN) užėmė visą Kazariją ir jos sostinę Itil įsteigė Auksinės Ordos Centrą.

Dabar kazarai, praradę imperiją ir laisvę, plačiu mastu bėgo iš Kaukazo į Kijevo Kunigaikštiją, Lietuvos Kunigaikštiją, Rusiją ir Lenkiją, bet dabar jau juos vadino Kazarų žydais arba, kai kurie istorikai, Rytų žydais, kaip persikrikštijusius kazarus. Iš Lenkijos kai kurie iš jų kėlėsi toliau į vokiečių kunigaikštijas. Knygos autorius pateikia istoriko S. V. Barono (Baron) nuomonę: "bet prieš ir po Mongolų užpuolimą Kazarai išsiuntė daugelį savo atstovų į neužimtas slavų žemes padėti pirmuosius pamatus sukurti didelius žydų centrus Rytų Europoj". Iš to jie daro išvadą: "čia vėliau mes turėsime lopšį skaičiumi stipriausią ir kultūriškai vyraujančią modernios žydijos dalį." Toliau Baronas tęsia: "pagrindinė srovė Kazarų emigracijos buvo į lenkų-lietuvių valdomas žemes ir kas nepaprastai sukėlė sunkias problemas istorikams ir žmonijos rasių tyrinėtojams".

Dabar knygos autorius išvedžioja: "lenkai laike Piastų dinastijos ir jų kaimynai lietuviai greitai išplėtė savo sienas ir buvo nepaprastai reikalingi emigrantų apgyvendinti savo žemes, sukuriant miestiską gyvenimą... Ne visi ateiviai į šias žemes buvo savanoriai. Jų tarpe buvo ir karo belaisvių didelis skaičius, tokių kaip Krymo totoriai, kurie dirbo lietuvių ir lenkų dvaruose, užkariautose pietų sričių žemėse (artėjant 14-to šimtmečio galui Lietuvos Kunigaikštija tęsėsi nuo Baltijos iki Juodosios jūros). Be ka-



ro belaisvių buvo nemažas skaičius karaimų – kietų žydų sekta, kuri atmetė rabinų mokymą. Pagal tradiciją ši sekta išsilaikė tarp karaimų iki modernių laikų. Jų protėviai buvo atkeldinti į Lenkiją žymaus lietuvių karo vado Vytauto (Vytautas) keturiolikto šimtmečio gale iš Sulchat, Krymo, kaip karo belaisviai. Pagal jau nusistovėjusią palankią tradiciją, kuri kalba, kad Vytautas 1388 m. patvirtino teisių "Chartą" Trakų žydams. Prancūzų keliautojas Lanoi rado tenai didelį skaičių žydų, kalbančių įvairiom kalbom nuo vokiečių iki vietinių. Ta kalba buvo ir dar yra turkų kalbos tarmė, iš tikrųjų artimiausia gyvajai kalbai "lingva cumanica".

Kitas jau lenkų istorikas Adomas Vetulani (Adam Vetulani) rašo: "lenkų tyrinėtojai sutinka, kad seniausi žydų ateiviai buvo rasti atvykę iš Kazarijos ir Rusijos. Iš Pietų ir Vakarų Europos pradėjo atvykti tik vėliau". Be to, autorius štai ką dėsto: "lenkų karalystė buvo palinkusi į Vakarus, bet ūkiškai ir kultūriškai buvo atsilikusi ir dėl to leidosi kurtis ir vokiečiams, ir Kazarų žydams, kurie buvo daugiau pažengę. 1264 m. Boleslovas Pious paskelbė privilegiją žydams, kurioje buvo teisė į sinagogas, mokyklas, teismus, žemę, verslus ir pasirinkti užsiėmimą. Šią privilegiją pakartojo Kazimieras Didysis 1334 m. Karolius Steponas Batoras dar pridėjo žydams savo seimą, kuris galėjo juos apmokestinti 1575 m." Žodžiu sakant, Lietuvos-Lenkijos Valstybėj, žydai turėjo dar savo valstybėlę. Šie kazarų kilmės žydai vėliau gavo vardą Aškenazimai (Ashkenazim). Antra tikrųjų žydų šaka, kurie iš Palestinos bėgo Viduržemio pajūriu į Ispaniją ir vėliau į Prancūziją, Italiją, Balkanus ir į Vokietiją yra Vakarų žydai ir gavo vardą Separdimų (Sephardim).

Kai naudojame žodį žydas, tai jis daugiau reiškia tikyba, bet ne tautybę, nes žydai tautiškai susideda iš Palestinoje (Judėjoje) gyvenusių izraelitų Vakarų žydų-Separadimų ir persikrikštijusių kazarų ir žydus, Rytų žydų – Aškenazimų. Lietuvoje ir Izraely daugumą sudaro Kazarų kilmės žydai Aškenazimai. Tačiau ši istorinė žydų kilmė labai retai minima, netgi tarnybų ir pačiame Izraely, nes nepatogu prisipažinti, kad dabartinį Izraelį daugumoj sukūrė ir jo vyriausybių dauguma sudarė visai ne izraelitų, bet kazarų kilmės žydai.

## **Sionizmas, Izraelio atkūrimas, pasaulio užvaldymas**

Kazarų priėmimas į Mozės tikėjimą suskaldė žydiją tautiškai, sionizmo judėjimo įsteigimas įnešė politinę nesantaiką tarp žydų ir antisemitizmą plačiame pasauly. Žymus žydų politinis veikėjas Teodoras Herzlas (Theodore Herzl) sukūrė judėjimą atstatyti žydų valstybę ir tam tikslui buvo sušauktas sionistų vardu suvažiavimas 1897 m. Bazely, Šveicarijoje, kuris, remdamasis žydų istorija, nutarė dėti pastangas atstatyti žydų valstybę Palestinoje (Judėjoje). Dalis pasauly pasklidusios žydijos rėmė šį sionistų planą, kita dalis jam nepritarė ir trečioji liko stebėtojais. Sionistai įvertin-

dami esamą padėtį, jog, neturint savo ginkluotų pajėgų, yra neįmanoma atkurti žydų valstybę, nusprendė per finansinę ir politinę veiklą įtaigoti pasaulio didžiąsias valstybes, siekiant savo sionistinių tikslų. Po šios sionistų konferencijos Šveicarijой prasidėjo žydų emigracija į Palestiną, specialūs sionistų sukurti fondai supirkinėjo žemes Palestinoje iš arabų, tuo sukeldami arabų tautų pasipriešinimą prieš sionistų planus. Sionistai planavo ne tik atstatyti savo prarastą tėvynę Palestinoje, bet ir įsitvirtinti kitų valstybių valdžiose, ir apie tai viešai savo spaudoje ir suvažiavimuose skelbė; čia sionistai jau parodė, kad jie siekia ne vien Izraelio atstatymo, bet ir viso pasaulio užvaldymo. Amerikiečių laikraštis "The Noortide Press" Torrance, VA.USA, išleido knygutę su sionistų vadų pasisakymais, kurie daug ką parodo, kokie yra jų tikrieji planai. Knygutė yra 39 puslapių, bet čia dėl vietos taupymo pateikiama tik trejetas iš sionistų vadų pasisakymų.

"Žydai galėtų turėti Ugandą, Madagaskarą ir kitas vietas, įkuriant žydų tėvynę, bet jie nenorėjo visiškai nieko kito kaip Palestinos: ne dėl to, kad Mirties Jūros išgaravęs vanduo gali suteikti trilijonus dolerių vertės metalų ir metalų miltelių, ir ne dėl to, kad Palestinos požemis turi dvidešimt kartų daugiau naftos kaip visi šaltiniai kartu suėmus, abiejų Amerikų, bet dėl to, kad Palestina yra kryžkelė Europos, Azijos ir Afrikos, dėl to, kad Palestina sudaro užtikrintą Centrą pasaulio politinės jėgos, strateginį centrą dėl pasaulio kontrolės". – Nahum Goldman prezidentas Pasaulio žydijos kongreso.

"Mes, žydai, esame žmonės, vieningi žmonės. Kai mes skęstame, mes pasidarome revoliucinis proletariatas, patikimi karininkai revoliucinės partijos; kai mes išskylame, tada pasirodo mūsų pasibaisėtina piniginių jėga" – Teodoras Herzlas (Herzl)" – "The Jewish State" 1896 m. pareiškimas dar prieš sionistų suvažiavimą Šveicarijой, padarytas jų vado.

"Didysis Judeizmo idealas yra tai, kad visas pasaulis privalo jo mokymus priimti ir tada visuotinėje tautų brolystėje visos atskiros rasės ir religijos privalo išnykti". – Žydų Pasaulis (The Jewish World) 09 1883. Tokiais ir panašiais pareiškimais sionistų vadų buvo nusėta visa jų spauda. Verta bent labai trumpai pažvelgti ir į sionistų praktišką veiklą. Kuriantis komunistinei Rusijai 1918 m., žydai joje sudarė apie 1,3% gyventojų, bet pradedant komunistų p-jos Centrinį Komitetą ir einant į įvairius komisarjatus, žydai sudarė 69% to meto Rusijos valdžios. Po beveik 40 m., 1959 Sovietų S-goj buvo 208.828.000 gyventojų ir jų tarpe 2.268.000 žydų arba 1,1%. Bet toji pati Sovietų statistika rodė, kad žydai sudarė: 11% mokslo darbuotojų, 10,4% teisininkų, 14,7% gydytojų, 8,5% rašytojų-žurnalistų, 7% menininkų. Centriniam Komitete, kur slėpėsi tikroji imperijos valdžia, buvo viso 59 nariai, iš jų 40 žydų, arba 67,5%. Nereikia ieškoti nei nacių, nei fašistų, nei kitokių ekstremistų, kad prieitų išvados, jog, jeigu valstybę valdo virš vieno nuošimčio mažuma, tai tokia valdžia yra niekinaga ir ji gyventojus negali kaltinti antisemitais dėl savo nelegalių veiksmų. Kas šiandien dažnai girdėti buvusiose Sovietų respublikose. Apie tai liudija paminėti skaičiai.

JAV, kur krikščionys sudaro apie 90% gyventojų, sionistai suorganizo skundą Konstituciniam teismui, kad kryžiai aikštėse ir kitose viešose vietose pastatyti neteisėtai. Tas sukėlė didelį triukšmą tarp krikščionių, bet teismas rado, kad kryžiai viešose vietose negali būti statomi. JAV yra dar ir musulmonų ir kitokių sektų, bet tik sionistams parūpo teismo klausimas prieš kryžius daug prisidedamas prie antisemitizmo JAV. 1988 m. Austrijos prezidento rinkimuose laimėjo Dr. K. Waldheimas, sionistai "surado", kad jis buvo nacis ir net "žudikas", nes buvo karininku Jugoslavijoje laike Antro pasaulinio karo. Anglijoje tarptautinė teisininkų organizacija suruošė viešą tarptautinį privatų apklausos teismą su liudininkais ir rado Dr. K. Waldheimą nieko bendro su žudymu partizanų Jugoslavijoje neturėjusiu. Nežiūrint net šito tarptautinių teisininkų sprendimo, pasėkoj sionistų įtakos JAV, Austrijos prezidentui buvo uždrausta lankytis JAV. Dėl šio kilo antisemitizmas ne tik Austrijoje, bet ir Vokietijoje, Šveicarijoje ir kitur, kur daugiau gyvena vokiečių emigrantų, ypač Kanadoje. Dėl šio ir kitų JAV valdžios klusnumo sionistams, laike 1992 m. prezidento rinkimų, dešiniųjų respublikonų kandidatas Bukenanas (Patrick Buchanan) Ameriką pavadinò "Izraelio užpakalio kiemu".

Daug antisemitų patys sionistai prisišaukė paskelbdami žydšaudžių medžioklę po 45 metų nuo įvykusių žudynių. Iš viso to reikalo pajuokos veiksniais liko JAV ir Izraelio teismų sistemos. Amerikos teismai nustatė, kad J. Demjanjukas, ukrainietis, "neteisėtai" į Ameriką atvyko, o Izraelio aukščiausias teismas "rado" kaltu už tai, kad jis buvo sargu kaceto stovykloje ir žudė žydus. Izraelio teismas jį nubaudė mirties bausme. Pačių žydų gynėjai atrado dokumentus iš KGB archyvų, kad J. Demjanjukas toje stovykloje visai nebuvo ir negalėjo nieko žudyti, ir apeliacijos teismas vienbalsiai jį išteisino. Šis JAV ir Izraelio teismų gėdos ženklas liko visai teisingumo sistemai abiejų valstybių ir kartu sukėlė didelį antisemitizmą už apkaltinimą žydšaudžiais lietuvių, latvių, estų ukrainiečių, vengrų ir kitų tautybių. Bet didžiausias "antisemitas" buvo ir liks istorijoje, apie kurį sionistai visai nekalba, tai yra Amerikos žydas Alfredas M. Lilientalis (Alfred M. Lilienthal). Jis buvo teisininkas, žymus Užsienio departamento tarnautojas ir dar Antro pasaulinio karo metu apvažinėjo visą Palestiną, gerai pažinojo sionistų tikslus ir arabų politiką ir visas savo jėgas paskyrė rašytai kovai prieš Izraelio įsteigimą. Tai nereikia suprasti, kad jis būtų buvęs žydų išdavikas, bet jis visu 100% numatė politinę padėtį būsimo Izraelio, kad su jo įsteigimu jis turės kariauti visą laiką – vesti karą su arabais amžinai. Tarp jo daugybės raštų prieš sionistus daugiau pažymėtini: "Izraelio vėliava ne mano", "Ten eina Viduriniai Rytai", ir iš visų jų žymiausias yra jo kapitalinis veikalas 904 puslapių: Sionizmo ryšys – kokia Taikos kaina? ("The Zionist Connection – What Price Peace?"). Lilientalis siūlė ir veikė už "Bendrą Arabų-Žydų valstybę", bet jo planas ir veikla buvo sionistų atmesta. Teisingai Lilientalis nuspėjo: nuo 1948 metų Izraelio atkūrimo jis veda karą ir jo galo nesimato. Paskutiniaisiais keturiais metais Izraelis kariauja prieš arabų mokyklos vaikus. Izraelis paskelbė nacių jiems

padarytą Holokaustą prieš arabų 6-16 metų vaikus ir apytikriais Vakarų korespondentų daviniiais jau yra apie 2.000 tų vaikų nužudyta ir apie 20.000 sužeista. Sionistai medžioja žydšaudžius ir patys šaudo automatais į vaikus, į juos metančius akmenis ar bonkas.

Baigiant šį skyrių, tenka pasakyti, kad jis išėjo kiek ilgesnis, nes reikėjo pateikti istorinius faktus pažymint, kad tikrai antisemitizmas buvo, yra ir bus, nes sionistai jau seniai paskelbė, kad jie nori valdyti ne tik atskiras tautas, bet visą pasaulį. Kol šito jie neatsisakys, nėra vilties, kad antisemitizmas išnyktų.

## **Išvados Lietuvos valdžiai dėl Tautinių mažumų**

1. Labai riboti pilietybės įsigijimą kitataučiams, nes jie silpnina mažas tautas.
2. Neapmokestinti didesniais mokesčiais užsienio bendrovių atstovus, kad tuo nebūtų jie skatinami priimti pilietybę.
3. Priėmusius pilietybę kitataučius grąžinti į jų kilimo valstybę, po teismo pirmo pražinto kriminalinio nusikaltimo.

Panaudoti šaltiniai

Arthur Koestler The Thirteenth Tribe, Alfred M. Lilienthal The Zionist Connection What Price Peace? The life of an American Jew in Racist Marxist Israel, By Jack Berstein, The Noon-tide Press Torrance, VA. USA, News Digest International 1963-1992. Lietuvių Enciklopedija T. IX, pp. 212-219, T. XV, pp. 55-59, T. XXXV, pp. 287-295, Andrey Diky Jews In Russia And In USSR.

## **LIETUVOS MOKYKLA: SOVIETMEČIO KANČIA IR DUOBĖTAS ATGIMIMO KELIAS**

### **JONAS JASAITIS edukologijos mokslų daktaras**

Viena iš pirmųjų idėjų, iškeltų Atgimimo laikotarpio pradžioje, buvo Lietuvos mokyklos atkūrimo būtinybė. Atskleistas unifikuotos sovietinės Švietimo sistemos ydingumas. Prasidėjo kova už mokyklos išlaisvinimą iš totalitarinio režimo gniaužtų, švietimo reorganizavimą ir savitą ugdymo turinį. Paskelbtoje "Tautinės mokyklos koncepcijoje" akcentuojamas mokyklos demokratizavimas, pagarba ugdytinio asmenybei, nacionalinės kultūros pagrindų pažinimo svarba. Suformuluoti pirmieji konkretūs pasiūlymai: atsisakymas laikytis suniveliuotos bendrojo lavinimo struktūros, reikalavimas įvesti penkių mokymosi dienų savaitę, diferencijuoti ugdymo turinį, atsižvelgiant į mokinių interesus ir sugebėjimus. Šioms mintims vieningai pritarė Lietuvos pedagoginė visuomenė, išreikšdama pasiryžimą jas realizuoti.

Tačiau švietimo sistemos pertvarka, prasidėjusi dar totalitarinės santvarkos sąlygomis, neišvengė tam tikro paviršutiniškumo. Kol visu pajė-

gurnu tebeveikė okupacinės represinės struktūros, buvo tiesiog neįmanoma viešai įvardinti giluminių švietimo erozijos priežasčių, atskleisti jų tiesioginio sąryšio su pagrindiniais sovietinės ideologijos ir politikos postulatais. Kritikos strėlės neretai būdavo sukoncentruojamos į vadovaujančias švietimo institucijas (pavyzdžiui, į Lietuvos švietimo ministeriją), pedagogikos mokslininkus, netgi eilinius mokytojus. Buvo labai daug kalbama apie prastokus mokinių ir mokytojų santykius, nepakankamą pedagogų dėmesį auklėtinių individualių savybių ugdymui. Polemikos ugnis dažnokai nukrypdavo į antraeilius dalykus (mokyklos vidaus tvarkos taisykles, privalomą uniformų dėvėjimą ir pan.), atskiri neigiami faktai apibendrinami iki hiperbolizuotų kaltinimų, metamų visai profesinei pedagogų bendruomenei.

Visuomenės veikėjai, įvairių mokslo ir meno šakų atstovai, kritikuodami sovietinį švietimą bei siūlydami Lietuvos mokyklos atkūrimo kelius, be jokios abejonės darė tai, vedami kuo kilniausių tikslų. Tačiau, neturėdami profesinio pasirėmimo šioje srityje ir fragmentiškai suvokdami mokyklos realybę, jie nenujautė (matyt, ir negalėjo nujauti), kad 90 proc. jų deklaruojamų idėjų pedagogams gerai žinomos. Ne dėl nemokėjimo ar nerangumo šios idėjos nebuvo įgyvendintos. Realizuoti seniai subrandintus projektus neleido visa okupacinė sistema.

Atgimimas sudarė prielaidas pilnutiniam mokyklos humanizavimui ir pedagoginės "technologijos" modernizavimui. Tiesiog spontaniškai, be jokio nurodymo "iš viršaus", iškilo radikalių mokslinių grupių ir net aktyvesniųjų mokyklų iniciatyvos: pedagogai ėmėsi praktiškai atkurti tautinę mokyklą. Jie nelaukė, kol tai **lieps** padaryti kokia nors svyruojančios perėjimo laikotarpio valdžios sukurpta "mokyklų pertvarkos laboratorija", užrėpavusi monopolinę teisę nubrėžti busimosios savarankiškos mokyklos kontūrus. Tikroji atkūrimo koncepcija buvo trumpa ir aiški, nesidangstanti gausybei tarptautinių žodžių ir įmantriomis, tarsi specialiai suveltomis frazėmis. Ji apėmė veiksmus, kuriuos **pirmiausia** reikėjo atlikti, pertvarkant ugdymo turinį, mokytojų, mokinių ir jų tėvų veiklą.

Tačiau beatodairiško pedagogų žeminimo tendencija išlikusi iki šiol. Net praėjus ketveriems metams nuo Nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimo, vis dar pasigirsta itin kategoriškos išvados apie visus okupacijos metais dirbusius mokytojus. Lietuvių mokytojų profesinės sąjungos pirmininkė R. Hofertienė daugybėje savo pasisakymų kartoja, kad tik p a v v i e n i ū mokytojų veiklą galima vertinti teigiamai. Atkuriamajame Jono Basanavičiaus lietuvių mokytojų sąjungos suvažiavime (1993 metų lapkričio 28 d.) pasisakęs senyvas oratorius, net su savotišku pasimėgavimu rėžė iš tribūnos:

– Prieš keliolika metų vykdamas dirbti į kaimą kelionėje sutikau valstietį, kuris sakė, jog, atkūrus nepriklausomybę, pirmiausia reikės teisti ne stribus ir enkavedistus, bet mokytojus, gadinusius Lietuvos jaunimą. Esą nekęsdami jų, kaimiečiai neparduoda jiems bulvių, pieno ir pan.

Net pedagogų atestacijos renginiuose dėstytojai dažnai kartoja: "Sovie-

tiniai mokytojai šlampavo robotus, slopindami bet kokį mokinių individualumą ir kūrybiškumą".

O štai ištrauka iš dienraščio "Lietuvos aidas":

"Mokykla siekė silpninti žmonių dvasią, užgniaužti tėvynės meilę, atverti vartus kolonizacijai". (A. Petkevičius. "Tvirtą valstybę gali sukurti tik visa tauta", 1994 04 26 Nr. 80). Tik visai atitrūkę nuo realybės asmenys gali svaidytis tokiais kaltinimais. Mūsų valstybės nelaimei, joje niekada netrūko... rėksnių.

Žinomi visuomenės veikėjai, dabartiniu metu esantys opozicijoje, iškėlė įkyriai peršamu mitu apie tariamai uolų mokyklos tarnavimą okupaciniam režimui, vis nepraleidžia progos įgelti pedagogams. Esą valstybinių švenčių metu mokyklose neišskabinamos valstybinės vėliavos, neorganizuojami svarbių datų paminėjimai, kažkas dar matęs fizikos kabinete Lenino portretą, kažkas girdėjęs, kaip mokytoja pradinukams diktavusi: "Mūsų sostinė – Maskva". Išsimačiusiam kritikui nė motais, kad, trūkstant lėšų, nepavyko greitai pakeisti visų vadovėlių, kad tiek pradinėse, tiek ir aukštesnėse klasėse po Kovo 11-osios teko naudotis mokyklos priemonėmis, prikimštomis sovietinės atributikos. Remiantis agentūros VBS ("viena boba sakė") šaltiniais, plėtojamas mitas apie sustingusius, primityvius mokytojus, bijančius bet kokių naujovių, pripažįstančius tik autokratišką bendravimo su auklėtiniais manierą. Buvęs ministras D. Kuolys švietimo skyrių vedėjų pasitarime, organizuotame pradedant naujus mokslo metus, aiškino, kad "remiantis sociologinių tyrimų duomenimis, tik 3 proc. mokytojų sutinka suteikti mokiniams didesnes teises". Jis teigė, kad visus svarbesnius pasiūlymus, kaip reorganizuoti mokyklą, gaunąs ne iš pedagogų, o iš kitų sričių specialistų. Panašūs išvedžiojimai tiksliai atspindėjo ne tik šio vieno pareigūno, bet ir visos grupuotės, pasišovusios vadovauti švietimui, oficialiąją poziciją.

Tokio lygio "kritikai" visiškai ignoruoja neįkainojamą mokyklos indėlį į tautos kultūrinio lygio išlaikymą niūriausiais okupacijos metais, pilietinio susipratimo ir visuomeninio aktyvumo ugdymą. Nežiūrint grubiausio spaudimo, derinamo su itin rafinuota propaganda, užkariautojams niekada nepavyko paversti Lietuvos mokytojų klusniais savo užmačių vykdytojais: per daug skirtingi mokyklos ir totalitarinio režimo siekiai. Mokytojai, kuriuos pati profesija įpareigoja šviesti žmones, vesti juos prie grožio ir gėrio, visa savo esybe kovoja su dvasine prievarta. Neigdami taurų mokyklos vaidmenį, turėtume "nurašyti" ir beveik visą to laikotarpio kultūrinę ir meninę veiklą, nusirisdami iki absurdiškų kaltinimų visiems tuo metu gyvenusiems aktyvesniems žmonėms.

Žinoma, kaip ir kitose srityse, taip ir mokykloje visko pasitaikė. Buvo ir nusivylimo, prisitaikėliškumo, netgi naivoko pasidavimo bolševikinės propagandos nuolat kartojamomis dogmomis. Tačiau buvo joje labai daug tikro, gilaus idealizmo, atsidavimo darbui, tikėjimo tauria mokslo misija. Su didžiausia pagarba tariame vardus tų pedagogų, kurie sugebėjo ir priešpaudos metais pasakyti mokiniams tiesą, pratinę juos suvokti tikrąsias

vertybes, tuo pat metu išsaugodami save mokykloje, neleidami, kad juos pakeistų pataikūnai, bailiai ar tiesiog riboto intelekto žmogystos. Jie dirbo neprarasdami savo orumo ir dvasinio patrauklumo, nežiūrint elgetiško atlyginimo ir valdančiųjų nuolat atvirai demonstruojamos paniekos. Pasišovusiems teisti "sovietinius" mokytojus derėtų gerai susimąstyti. Uoliems talkininkams okupantai gerai mokėjo. Tuo tarpu mokytojas buvo verčiamas skursti, ciniškai reikalaujant "dirbti iš idėjos". Bolševikų ideologo Lenino tezės apie ypatingai aukštą mokytojo padėtį (beje, ir materialinę) niekas nė nebandė įgyvendinti.

Sovietmečio Lietuvos mokyklai teko sunkūs išbandymai. Jos sakralinė šviesa gerokai prigeso. Prisiminkime pačius skaudžiausius smūgius ir jų pasekmes. Pirmiausia tenka kalbėti apie fizinį susidorojimą su "nepatiki-mais" mokytojais. 1941 metų birželio trėmimai pedagogus palietė itin skaudžiai. Okupacinis režimas nepaliko jų ramybėje ir pokario metais. KGB agentūra mokyklas sekė pastoviai. Iš mokyklų buvo šalinami ir tremiami ne tik mokytojai, įtariamai ryšiais su pasipriešinimo judėjimu ar aktyviau dalyvavę visuomeninėje veikloje Nepriklausomoje Lietuvoje. Mokytojui palikti klasę teko netgi tuo atveju, jei paaiškėdavo jų religiniai įsitikinimai. Pedagogų persekiojimas tęsėsi per visą okupacijos laikmetį. Kaunietis mokytojas Andrius Dručkus buvo išvarytas tuoj pat po R. Kalantos susideginimo. Būdamas kolekcionieriumi "užkliuvo" todėl, kad rinko ir tarpukario metų eksponatus. Dėl savo religinių įsitikinimų buvo atleista Pedagogikos mokslinio tyrimo instituto vyresnioji mokslinė bendradarbė Bronė Papkevičiūtė.

Baimės ir įtarumo atmosfera kaustė ne tik mokytojus, bet ir mokinius. Sovietinės programos ir vadovėliai vertė kalbėti netiesą. Brutaliai spaudimui pasidavęs, paniekintas, menką atlyginimą gaunantis mokytojas ėmė prarasti autoritetą visuomenėje. Materialiniai nepritekliai siaurino pedagogo galimybes plėsti savo akiratį, kelti kvalifikaciją. Tokia atlyginimų sistema neskatinė, kad mokytojo profesiją rinktųsi gabiausieji, energingi jaunuoliai. Pedagogų kolektyvai vis labiau "moteriškėjo", nes vyrai bėgo iš mokyklų, nepajėgdami bent kiek ženkliu prisidėti prie šeimos aprūpinimo, nepakeldami vis slogesnės atmosferos, tik besąlygišką klusnumą pripažįstančio valdymo stiliaus. Ėmė formuotis keisti sovietinio mokytojo tipai. Tai suvargusi, pilkų kasdienybės rūpesčių prislėgta moteriškė, nepasižyminti bent kiek didesniu intelektiniu aktyvumu. Tai pasipūtęs garbėtroška mokyklos vadovas, nesivaržantis dėl priemonių, nesaistomas kokių nors tvirtesnių idėjinų įsitikinimų, melikaujantis valdžiai ir žiaurus pavaldiniams. Tai chameleoniškas pataikūnas, skundžiantis savo bendradarbius, nežinantis, kas tai yra meilė mokiniams. Nors tokie asmenys ir nesudarė žymios mokytojų dalies, bet jų veikla buvo pastebima ir toli gražu nedarė garbės mokyklai. Vis daugėjo pasimetusių ir nusivylusių. Pedagoginiuose institutuose absoliučią studentų daugumą sudarė kaimo vaikai. Jie stėjo ten ne tik todėl, kad jautėsi silpniau paruošti mokymuisi pres-tižinėse mokyklose. Kaime mokytojo autoritetas ilgą laiką išliko gerokai

aukštesnis negu mieste. Kaimo vaikui mokslas teikė vienintelę galimybę ištrūkti iš brutalios kolchozų ir sovchozų nomenklatūros valdžios, o vėliau netgi padėti ten likusiems savo tėvams. Mokytojo darbas teikė unikalą galimybę padėti vargstančiai tautai, kelti ją iš nusivylimo ir girtuokliavimo, žadinti šviesesnio gyvenimo viltį.

Tačiau bene didžiausią smūgį mokyklos prestižui sudavė procentomanija. Jos atsiradimą sąlygoję valdžios veiksmai išoriškai atrodė lyg ir padeiktuoti gerų ketinimų: siekimo įgyvendinti visuotinę vidurinę mokslą, mažinti antramečiam ir pan. Pseudohumaniškas atspalvis būdingas visoms to laikmečio kampanijoms. **Procentomanija pavertė pedagogą klounu.** Neturėdama jokių ekonominių ir juridinių svertų mokykla tokių uždavinių išspręsti negalėjo. Todėl ji buvo priversta pasirinkti vadinamąjį "akių dūmimo" kelią, išbandytą kitose visuomeninio ir ūkinio gyvenimo srityse. Mokytojui teko atsisakyti vieno iš svarbiausių pedagoginės veiklos principų – reiklumo. Sąžiningas, reiklus mokytojas buvo baramas ir ujamas, kaip nesuvokiantis valstybės politikos, nesugebantis "naujoviškai mąstyti". Susiformavo tokia mokinių žinių vertinimo taisyklė: "Mintyje – du, rašau tris". Neišmokę programos, mokiniai vis tiek gaudavo teigiamus pažymius, neįsisavinę kurso – keliami į aukštesnę klasę. Visas pedagogų dėmesys sutelktas į abstraktųjį "vidutinį" mokinį. Iš pradžių buvo liaupsinami mokytojai, dirbantys be antramečių, visiškai neatsižvelgiant, kokį dalyką jie dėstė: matematiką, darbus ar fizinių lavinimą. Paskui pedagoginėje spaudoje sumirgėjo straipsniai apie klases, pasiekusias "šimtaprocentinį pažangumą", po to ir apie mokyklas, "įveikusias antramečiam". Pasirodė "moksliniai darbai" apie nepažangių mokinių kėlimą į aukštesnę klasę, vis daugiau baigusiujų buvo nukreipiami į vadinamąsias proftechnines mokyklas. "Pedagoginis prirašinėjimas" savo viršūnę pasiekė, vykdydamas vakarinį ir neakivaizdinį mokymą. Atsirado "sesijinis", "vienos mokymosi dienos" (per savaitę) mokymasis. Tuometiniai švietimo vadovai vis garsiau raportavo apie nuolat augantį asmenų, įgijusių pilną vidurinę išsilavinimą" skaičių.

Prie nepatrauklaus švietimo sistemos įvaizdžio susidarymo prisidėjo ir mokyklų statyboje tuo metu įsivyravusi gigantomanija. Milžiniški, neįtikėtini, kažkokių keistus fabrikus primenantys mokyklų pastatai yra labai nepraktiški ir neatitinkantys savo paskirties. Dėl neapgalvotos konstrukcijos ir prastos darbų kokybės tokių pastatų eksploatacija yra labai brangi. Kasmet juos tenka remontuoti: glaistyti atsiradusius įtrūkimus, atnaujinti dažų dangas, taisyti santechninius įrenginius. Mokiniai juose yra itin nesaugūs. Šaltesniu oru jie kenčia nuo skersvėjų, pavasarį nuo tiesioginių saulės spindulių. Koridoriuose ir laiptinėse mažesnieji neturi, kur prisiglausti, išvengti susidūrimo su išdykaujančiais aukštesnių klasių mokiniais. Deja beatodairiškai augant miestams ir tokie "monstrai" yra perpildyti, juose dirbama dviem, o kartais netgi trimis pamainomis. Apie tai, kad tokiose mokyklose mokinyt turėtų pastovią savo vietą, sąlygas normaliai užklasinei veiklai, nėra nė kalbos. Todėl visai nenuostabu, kad silpnės-

niam arba jautresniam mokiniui tokia mokykla atrodo baisi ir atstumianti. Jie atvirai prisipažįsta, kad eina į pamokas tik tėvų varomi, tik todėl, kad "taip reikia". Tokių griozdų, pristatytų kiekviename mieste, nė iš tolo nepalyginsi su jaukais, tautiškais tarpukario statiniais.

Šiandien jau niekas nebesuskaičiuos, kiek vidurinio mokslo atestatų išdalinta neteisėtai. Niekas nebeišmatuos, kokia žala padaryta doroviniam asmenybės ugdymui, kai augantis žmogus dešimtmetį arba net visą tuziną metų mokykloje veltėdžiavo, neįgijo jokių rimtesnių nei protinio, nei fizinio darbo įgūdžių, tačiau gavo dokumentą apie vidurinio mokslo baigimą. Kas gerbs mokytoją, kuriam atimta teisė pareikalauti rimto darbo ir teisingai vertinti jo rezultatus? Mokslo pirmūnai pamažu tapo bendraklasių patyčių objektu, mokykloje išgalėjo įžūlaus nevaleikos kultas. Prazydusi septintajame šio amžiaus dešimtmetyje procentomanija paplovė ir šiaip jau netvirtus sovietinės mokyklos pamatus.

Būtume neteisūs teigdami, kad Lietuvos pedagogų bendruomenė nesipriešino procentomanijos tvaikui. To meto pedagoginėje spaudoje, nežiūrįnt griežtos cenzūros pasirodydavo straipsniai apie katastrofiškai smunkantį mokinių išsimokslinimą, asmenybės dorovinių pradų eroziją, menką dėmesį talentų ugdymui ir t.t. Profesorius J. Laužikas suorganizavo daugiau nei dvidešimties mokslininkų grupę mokinių nepažangumo priežastims tirti. Tokia grupė, į kurią įėjo ne tik pedagogai, bet ir kitų mokslų atstovai (psichologai, medikai, sociologai) sovietinės imperijos valdomoje teritorijoje buvo sudaryta pirmą kartą. Tačiau užuot susilaukęs pelnyto pagyrimo profesorius buvo priverstas kęsti švietimą tvarkiusių valdininkų patyčias. Jam netgi buvo įrodinėjama, kad nepažangumo problema aplamai neegzistuoja, reikalaujama "patikslinti" temos formulavimą, sutrumpinti tyrimų laiką ir nedelsiant pateikti "konkrečias išvadas".

Ir procentomanijos viešpatavimo metais jaunimui pasišventę mokytojai dirbo su atsiliekančiais ir gabeisiais, ruošė auklėtinius olimpiadoms ir konkursams, vadovavo būreliams, praktiškai negaudami už tai atlyginimo. Įveikdami "sąjunginių" žinybų daromas kliūtis įvairių dalykų specialistai rašė vadovėlius, rengė metodinius leidinius. Stasys Molis – pirmasis Lietuvos mokytojas, apgynęs disertaciją, dirbdamas mokykloje, perėjęs į mokslinį darbą, parengė biologijos mokymo priemones, kurios net buvo pripažintos tinkamomis naudoti visose Sovietų Sąjungos mokyklose. Pasirodė originalūs vadovėliai, pagalbinės mokymo priemonės ir knygos mokytojams, priverstiems dirbti pagal vadinamąsias "tipines bendrasąjungines" programas. Vyko audringa diskusija apie jaunimo ugdymą ir mokyklos ateitį.

Pasinaudojant visomis įmanomomis priemonėmis, neretai netgi prisdengiant įprastine sovietine frazeologija apie tautų lygiateisiškumą, kultūrų perimamumą ir pan. literatūros programose buvo išsaugoti kunigai: Maironis, Vaižgantas, Strazdelis ir kt., išlaikyta galimybė bent užsiminti apie Faustą Kiršą, Juozą Tysliavą, Kazį Binkį. Pasitelkus netgi Lenino "raštų" citatas, buvo apgintos europietiškos mergaičių darbinio rengimo pro-

gramos, išsaugoti etnografijos elementai. Ilgametis Pedagogikos mokslinio tyrimo instituto direktorius Vladas Rajeckas ir jo bendradarbiai Leonas Jovaiša, Antanas Mockus, Laima Jokubauskienė ir kiti, neretai smarkiai rizikuodami, nepaliaujamai grūmėsi su Maskvos biurokratija ir vietiniais jų talkininkais dėl pedagoginių tyrimų savarankiškumo. Šio instituto veikla, kovojant už Lietuvos mokyklos savitumą, kokybišką jos auklėtinių rengimą ir pedagogų autoriteto atkūrimą, – tai tema, verta atskiros išsamios studijos.

Kritiška, tačiau griežtai objektyvi tuometinių pedagogikos darbų analizė padėtų atsijoti pasiaukojimą nuo prisitaikėliško, reikšmingus atradimus nuo konjunktūrinių "opusų", leistų išvengti klaidingų vertinimų ir beprasmiškų, superapibendrintų tarpusavio kaltinimų. Tai labai svarbu ir tolesnei edukologijos mokslo plėtotei. Niūriais ekonominės stagnacijos metais pedagoginė mintis laužė beįsiviešpataujantį visuomenės abejingumą ir susitaikėliškumą, skatino jaunimą siekti realaus išsimokslinimo, domėtis mokslinė kūryba. Eilinių, toli nuo didmiesčių esančių mokyklų kolektyvai aštriai kritikavo oficialiųjų sluoksnių toleruojamą formalizmą, siūlė savus mokymo planų variantus, diskutavo dėl kai kurių dalykų (psichologijos, etikos, kultūros istorijos, choreografijos ir pan.) sugrąžinimo arba įvedimo, geresnio gimtosios ir užsienio kalbos mokymo, reikalavo atsakyti jaunimo "antiselekcijos" – prievartinio mokinių nukreipimo įgyti darbininkų profesijas. "Perestroikos" laikotarpio pabaigoje vis aštriau buvo reikalaujama mokyklų savarankiškumo, tautinės kultūros vaidmens išplėtimo. Visa tai skatino procesus, sąlygojusius tautos atgimimą.

## NELAIMEI

*Nelaimėi ir laimei tave pažinau,  
Mergaitę iš tolimo sodžiaus.  
Ką slėpė likimas – aš pats nežinau  
Ką paslėpei tu savo žodžiuos.*

*Norėčiau atspėti slapčiausias mintis.  
Laimingas su tavim pabūti  
Ir drauge keliauti per audringas naktis, –  
Vis vien, ar gyvent, ar pražūti.*

*Neilgai mylėjau – nebuvo kada,  
Audringai gyvenimas bėga.  
Nueisiu, nueisiu ir aš gal toli,  
Kur po mūsų draugai mano miega.*

*Prisimenu vakarą, valso aidus  
Apsvaigusioj mano krūtinėj.  
Per sniegą ir pūgą toli išvykau –  
Tai buvo naktis paskutinė.*

*Be pudros, dažų ir šilkų, paprasta,  
Tik gelsvos kaselės supintos, –  
Buvai man žibuoklės pirmoji rasa,  
Lietuvos laukų išauginta.*

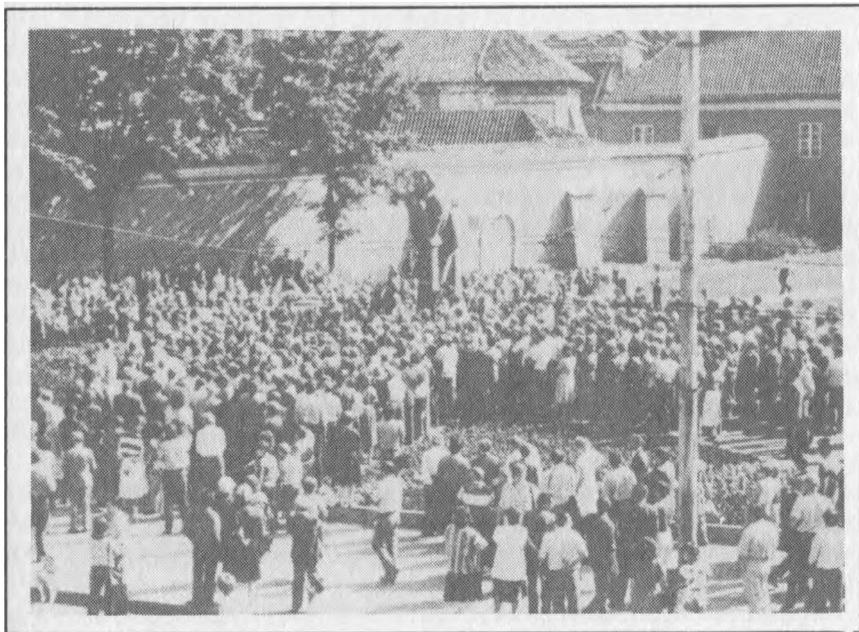
*Tave pažinau dar prieš vienus metus  
Mažytėj grytelėj prie kelio.  
Niekad neužmiršiu žavingų akių,  
Graži lietuvaite mergele.*

*Turiu visus laiškus, kuriuos man rašei,  
Jei nori – galiu sugrąžinti  
Ir vienišas, liūdnas nueiti tolyn,  
Tik širdžiai mylėt neužginta.*

*Sudegusiu tiltu negrįšiu daugiau,  
Daugiau tu manęs nematysi.  
Nueisiu, nueisiu ir aš gal tenai,  
Kur mūsų draugai mano ilsis.*

## XVI. IŠ POGRINDŽIO PASIRODO VIEŠAS TAUTINIS PASIREIŠKIMAS — KOVA UŽ NEPRIKLAUSOMYBĘ

Šiai viešai tautinei veiklai, susijusiai su nepriklausomybės atstatymu, prigijo "tautinio atgimimo" vardas. Nors šis vardas skamba gana gražiai, bet jo tautinė prasmė visiškai prieštarauja daugumai lietuvių tautos nusistatymui ir logikai. Žodis atgimti, ar atgimimas reiškia, kad žmogus ar visa tauta buvo visiškai praradus tautinę sąmonę ir dabar staiga ją atgavo — arba tautiškai atgimė!? Iš tikrųjų, laike 1940-1990 m. lietuvių tauta niekad savo tautinę sąmonę nebuvo praradus, ji niekad nebuvo mirus, ar net apmirus ir jai nereikėjo jokio "atgimimo"! Lietuvių tauta pradėjo kovą su Sovietų S-ga tą pačią dieną 15 6 1940, kai jai buvo įteiktas ultimatumas. Prezidentas A. Smetona aiškiai atmetė tą ultimatumą ir siūlė simbolinį pasipriešinimą prie Vokietijos sienos, vyriausybei pasitraukiant į užsienį (smulkmenas žiūrėk skyrių Sovietų S-gos ultimatumas). Toliau sekė aštuonių metų kruvinos partizaninės kovos iki 1952 m. Šalia partizaninių kovų 1944-1952 m. šimtai tūkstančių lietuvių buvo ištremta ir įkalinta kaip liaudies priešai. Ar juos galime laikyti tautiškai apmirusiais? Po partiza-



Viešas protesto susirinkimas prieš Ribentropo-Molotovo paktą prie A. Mickevičiaus paminklo 23 8 1987 m. Nuotrauka iš knygos Nenugalimoji Lietuva!

ninių kovų tauta vedė pagrindinę kovą – pasyvia rezistencija, iškeliant tautines vėliavas, platinant priešsovietinius lapelius, demonstruojant net viešai Vėlinių dieną kapuose ir įvairiais kitais slaptais veiksmais. Nuo 1956 m. prasideda gausus pagrindžio sujudimas. Pagaliau 1987 m. rugpjūčio 23 d., vieša demonstracija prie A. Mickevičiaus paminklo Vilniuje yra pradžia viešos kovos už tautos laisvę. Po šio įvykio sekė viešas Vasario 16 d. minėjimas Kaune prie Laisvės statulos 1988 m. Kad lietuvių tauta niekad nebuvo praradusi ryžtą kovoti už savo laisvę, tai rodo veiksny, nežiūrint teikiamų privilegijų: ūkinių ir politinių, lietuviai komunistų p-joj sudarė vos 4 su puse proc. Taigi, jeigu kalbėti apie lietuvių tautinį atgimimą 1988-1990 m., tai reikia turėti galvoj tik tuos lietuvius, kurie priklausė komunistų p-jai, bet ir tai ne visus, nes jų dalis į p-ją stojo tik dėl "geresnio valgio šaukšto" ir kitų privilegijų. Būtų didelis tautinis pažeminimas likusios 95% tautos, kurios dalis žuvo partizaninėse kovose, buvo tremiami, areštuojami, įkalinami, skriaudžiami darbovietėse ir kitais būdais okupanto, kad jie būk tai buvo praradę visai, ar dalį savo tautinės sąmonės ir kažkas įkvėpė jiems "atgimimą"! Tai buvo perėjimas iš pagrindžio į viešą kovą.

## Sajūdis: jo galybė ir silpnybė

Gorbačiovas nutarė sušaukti Sovietų S-gos XIX p-jos konferenciją 1988 m. birželio mėn. gale. Lietuvos partijos ir nepartiniai veikėjai planavo į šį suvažiavimą įnešti grynai savo pasiūlymų, bet daugiau liečiančių Lietuvos ūkį, jos užteršimą, pramonės išplėtimą, politinių klausimų dar niekas nekėlė. Tuo pačiu metu iš Estijos buvo atvykę į Vilnių atstovai ir pranešė, kad Estijoje jau sudarytas Tautinis frontas. Atrodo, kad šis estų pasirodymas jau su Tautiniu frontu ir lietuvių nacionalistų pasirodymai viešose demonstracijose, prie Mickevičiaus paminklo Vilniuje, ir vėliau jau 1988 m. vasario 16 d. demonstracija Kaune, pažadino sukurti savo organizaciją šalia p-jos. 1988 m. birželio mėn. 3 d., susirinkę į Mokslų Akademijos patalpas, apie 500 žmonių priėjo prie kalbų siūlyti kandidatus į Iniciatyvinę grupę iš 36 asmenų, kuri jau toliau vykdys būsimos organizacijos sukūrimą. Tačiau ir vėl su didele baime, nes siūlytojas Z. Vaišvila kartu pažymėjo, kad kas gims "nebūtina vadinti liaudies frontu". Kaip tas parinkimas vyko tų 36 į Iniciatyvinę grupę matosi iš to, jog iš pasiūlytų, susirinkime nedalyvavusių Sadūnaitė buvo atmesta, bet Petkevičius "išrinktas".

Toliau seka "Gimtojo Krašto" pranešimas apie šį susirinkimą 1988 6 9 – 15 d.d.

Birželio 3 d. Lietuvos TSR Mokslų Akademijos patalpose susirinko maždaug 500 visuomenės atstovų. Dalyvavo MA akademikas E. Vilkas, ekonomikos mokslų daktarė K. Prunskienė, MA narys korespondentas J. Bulavas ir kt. mokslininkai.

Svarstant visuomenės demokratizavimo, kultūros, ekologijos, demografijos problemas, kilo mintis sukurti demokratinį sąjūdį persitvarkymui remti. Į sąjūdžio iniciatyvinę grupę pakviesti kultūros, mokslo veikėjai, žur-

nalistai, rašytojai: R. Adomaitis, J. Bulavas, V. Bubnys, A. Buračas, A. Čekuolis, V. Čepaitis, V. Daunoras, S. Geda, B. Genzelis, A. Juozaitis, J. Juze-liūnas, A. Kaušpėdas, Č. Kudaba, B. Kuzmickas, Vyt. Landsbergis, B. Le-onavičius, I. Lukšaitė, M. Lukšienė, A. Maldonis, Just. Marcinkevičius, A. Medalinskas, J. Minkevičius, A. Nasvytis, R. Ozolas, R. Pakalnis, S. Pečiu-lis, Vyt. Petkevičius, K. Prunskienė, V. Radžvilas, R. Rajeckas, A. Skučas, G. Songaila, A. Šaltenis, V. Tomkus, Z. Vaišvila, A. Žebriūnas.

Tai, kad visuomenė pasiryžusi vienytis ir konstruktyviai spręsti persi-tvarkymo uždavinius, liudija vieninga susirinkusiųjų nuomonė – ne-įtraukti į šią grupę žmonių, bandžusių propaguoti ekstremistines idėjas.

Yra apie ką burtis, pradėti darbą. Nuo kalbų jau pavargome, ar ne?

**LINAS MEDELIS**

Kaip korespondentas pažymi, kad susirinkimas nusprendė neįtraukti į šią grupę žmonių, bandžusių propaguoti "ekstremistines idėjas". Kas gi tos ekstremistinės idėjos buvo ir kas jas skelbė? Tos idėjos vadinamos "eks-tremistinėm", tai buvo reikalavimai nepriklausomybės, atitraukimo Rau-donosios Armijos iš Lietuvos, pasmerkimas Ribentropo-Molotovo Pakto ir panašūs reikalavimai, buvusių dar gyvų partizanų, politinių kalinių ir grįžusių tremtinių – pogrindininkų ir kitų patriotiškai nusistačiusių tau-tiečių.

Iš viršuje paminėtų 36 iniciatyvinės grupės narių gal net daugiau kaip pusė jų buvo nariai komunistų p-jos. Ir dar daugiau, kai kurie iš tų komu-nistų turėjo ryšius su KGB: K. Prunskienei buvo iškelta sąryšis su tuo byla, V. Čepaitis dėl jam primetamų ryšių su KGB pasitraukė iš Aukščiausios Tarybos, V. Petkevičius buvo minimas spaudoje kaip simpatizavęs stri-bams. Atrodo, kad Krekliui tas susimaišymas su "nacionalistais" nieko netrukdė, nes jis galėjo turėti politinės įtakos į šį besivystantį judėjimą.

Iš kitos pusės šiame susirinkime dalyvavę tautiškai susipratę žmonės visai nerodė protesto dėl tokio iniciatyvinės grupės sudarymo. Mat tų 36 Iniciatyvinės grupės išrinkimas vyko, kaip vienas dalyvis to susirinkimo pažymėjo "demokratiškiausiu" būdu: "už kiekvieną kandidatūrą buvo bal-suojama plojimais". Ši pusiau komunistinė grupė turėjo didelės įtakos į visą būsimą Sąjūdžio veiklą.

Vietoje, kad užmezgti ryšius su Estijos Tautiniu frontu ir latviais ir su-daryti bendrą Pabaltiečių tautinį judėjimą, Sąjūdis pasinėrė pačioje pra-džioje į antraeilus reikalus: gamtos taršą, ūkinę apyskaitą, Lietuvos įsta-tymus, rūpintis kultūriniais paminklais ir ilga eile panašių klausimų, bet apie Lietuvos nepriklausomybę nei žodžio. Net buvo specialiai išvengta kartoti žodį "autonomija" pakeičiant jį į "savarankiškumą", rusiškai "Sa-mostojatelnost", kad neužrūstinti Gorbačiovą ir jo pertvarkomos imperi-jos planus.

Be Kremliaus Sąjūdis turėjo tam tikrų nesutarimų ir su kai kuriomis lietuvių organizacijomis. Alfred Erich Senn savo knygoje "Bundanti Lie-tuva", kuri duoda pilną Sąjūdžio susikūrimo istoriją, rašo apie Sąjūdžio

santykius su Lietuvos tikinčiais: "Intelektualai, sudarą Inicijatyvinę grupę, buvo produktai Švietimo sistemos, kuri agresyviai atėmė tikintiesiems teisę dirbti intelektualinį darbą. Nors kai kurie grupės nariai buvo išlaikę tikėjimą, Sąjūdis ir Bažnyčia turėjo savo atskiras programas. Bažnyčia nebuvo pasiruošusi susieti savo likimą su laikina grupe intelektualų, o intelektualai siekė tikros sąžinės laisvės, žadėtos Sovietinėj Konstitucijoj..." Kur kas didesnę barjerą Sąjūdis turėjo prieš save, tai Lietuvos Laisvės Lyga, kuri pirmą kartą pasirodė viešai 1988 m. gegužės mėn. Kaip buvusi pagrindžio organizacija nuo 1978 m. Su tikslu: "Pakelti Lietuvos tautinį sąmoningumą ir išvystyti Lietuvos nepriklausomybės idėją". Kai Sąjūdis dar svarstė, kaip rasti pakaitalą "autonomijos" žodžiui, tai Lietuvos Laisvės Lyga (LLL) viešai kalbėjo ir rašė apie visišką Lietuvos nepriklausomybę su oficialia lietuvių kalba, pilietybe, tikėjimo laisve, tikrąja Lietuvos istorija mokyklose, paskelbiant 1939-1940 m. įvykius istorijos šviesoje, reabilituoti visus išvežtuosius ir partizanus ir stalinizmą paskelbti Lietuvos genocidu. LLL vadai buvo Terleckas, Cidzikas, Bogušas, Sadūnaitė ir kiti. Pažymėtina, kad Terleckas ir Sadūnaitė buvo priimti su kitais tautų disidentais JAV prezidento Reigano Maskvos vizito metu gegužės mėn. 1988 m. LLL savo politinę programą paskelbė tuo metu penkiais žodžiais: "Laisva Lietuva Europos tautų federacijoj". Tai buvo 1988 metų vidury ir labai drąsi, ir patraukianti programa. Tokie LLL politiniai tikslai įnešė tam tikro nepasitikėjimo iš Sąjūdžio intelektualų tarpo, be pritarimo iš Sąjūdžio patriotinės stovyklos. Iš kitos pusės Sąjūdžio dešiniojo sparno pritarimas LLL penkių žodžių politinei, viršuje minėtai formulei, kėlė nepasitikėjimą visu Sąjūdžiu kaip organizacija lietuviškosios valdžios viršūnėse. Toliau sekė visa eilė viešų politinių susirinkimų, įnešusių tautoje didesnę entuziazmą, bet tuo pačiu susirūpinimą vietinėje valdžioje Vilniuje ir Centre – Kremliuje. Sąryšy su 1941 m. birželio mėn. 14 d. pasibaisėtinom deportacijom įvyko net dvi demonstracijos: pirmoji, organizuota Sąjūdžio, Gedimino aikštėje, kur klausėsi šių žiaurių įvykių apie 150 žmonių. Antroji organizuota LLL kitoje Gedimino aikštės pusėje, buvo susirinkę, kaip politinių pabėgėlių šaltiniai praneša apie 6.000 žmonių minia.

Lietuvos komunistinė valdžia, pastebėjus viešų susirinkimų reikšmę politikoj, Brazauskui vadovaujant, birželio 24 d. suruošė viešą susirinkimą Gedimino aikštėje sąryšy su Maskvoje vykstančia komunistų p-jos konferencija. Čia sugūžėjo apie 20.000 minia su Gorbačiovo portretais ir LLL su politine penkių žodžių formule Lietuvai: "Laisva Lietuva Europos tautų šeimoje". Čia matėsi ir tautinės vėliavos, ir nuo šios dienos prasidėjo Brazausko politinis kilimas kaip ant mielių. Nors prieš eidamas į tribūną Brazauskas davė miniai ultimatumą: "kol tos vėliavos plevėsuos – nekalbėsiu". Minia minutei vėliavas nuleido, bet toliau, Brazauskui jau kalbant, vėliavos plevėsavo ir Brazauskas nusilenkė minios jėgai. Šiame susirinkime buvo kalbama ir apie įvairias Lietuvos problemas, kurios turėtų būti iškeltos toje Maskvos konferencijoj, bet svarbiausia buvo reikalaujama sustabdyti ketvirto bloko statybą Ignalinos elektrinėje.

Liepos mėn. 9 d. Sąjūdžio ruožtas susirinkimas Vingio parke buvo ne-

paprastai sėkmingas pirmą kartą parodęs, kad Sąjūdis, nežiūrint visų jo silpnųjų vietų yra tapęs didele politine jėga tautoje. Minios žmonių plaukė į Vingio parką, nežiūrint komunistinės spaudos susilaikymo pilnai pranešti apie šį Sąjūdžio renginį. Valdžia, patyrus apie žmonių gausumą šiame susirinkime, net milicijos į jį nesiuntė... Songaila, žinodamas savo juodus darbus praeity, visai į šį parengimą nevyko ir pasiuntė Brazauską padaryti pranešimą. Brazauskas šalia savo p-jos reikalų pranešė, kad tautinę trispalvę vėliavą valdžia legalizuos, kurią jis pats prieš keletą dienų Gedimino aikštėje reikalavo, jam kalbant, nerodyti!!! Tai parodė jo politikos nepaprastą trumparegiškumą! Petkevičius, matydamas Sąjūdžio milžinišką minią ir jos tautinį nusistatymą, kartojo savo bolševikinę kalbą, kad Lietuvoje nėra vietos nacionalizmui ir šovinizmui. (Mes atsiribojame nuo ekstremistinių ir šovinistinių karštakošių ir neturime su jais nieko bendro). Jis visai pamiršo, kad jis kaip p-jos narys atstovauja tik 4 su puse % Lietuvos gyventojų.

Sąjūdis buvo išdalinęs miniai 30.000 egz. Tautiškos giesmės, kurią susirinkusieji pirmą kartą tokioje gausioje minioje sugiedojo. Nežiūrint valdžios nepripažinimo Sąjūdžio formaliai kaip politinės organizacijos, nepaprastai gausus žmonių dalyvavimas jo ruoštame viešame susirinkime ir priėmimas rezoliucijos uždrausti valdžios organą "Tiesą" už jos skelbiamas "tendencingas ir melagingas žinias", tuo buvo įrodyta, kad Sąjūdis turi plačių masių pasitikėjimą ir stovi jo užnugary. Susirinkusieji parėmė Sąjūdį ne tik moraliai, bet ir materialiai, surinkdami jo paramai 28.650 rublių aukų.

Atėjo metas plataus masto viešam tautinių jausmų pasireiškimo laikotarpiui. Vieši susirinkimai ir demonstracijos vyko viena po kitos, dažnai varžovais buvo valdžios – partijos pareigūnai, Sąjūdis ir LLL, ir ją remiančios grupės. Nespėjo liepos 9-tos viešo Sąjūdžio ruošto susirinkimo įspūdžiams nusėsti, tuoj pat Blaivybės Sąjūdis – LLL "brolis", paskelbė, kad liepos 12 d. yra ruošiamas viešas susirinkimas paminėti Lietuvos-Sovietų Rusijos sutartį Gedimino aikštėje. Kalbėtojais Sąjūdžio vardu Ozolas ir Petkevičius pranešė, kad Sąjūdis šiame susirinkime nedalyvaus. "Iniciatyvinė grupė atsisakė remti šią demonstraciją, traktuodama ją esant per daug radikalia". Nežiūrint Sąjūdžio atsisakymo ir didelio milicijos trukdymo: demonstracijos vadas Terleckas buvo areštuotas, ir milicija visais būdais trukdė vykstantiems į Gedimino aikštę, persekiojo, bet susirinkimas įvyko, vadovaujant V. Bogušui.

Nenusileisdami sąjūdininkai liepos mėn. 26 d. suruošė demonstraciją prie Aukščiausios Tarybos pastato dėl bandymo viešiesiems susirinkimams įvesti varžymus. Rugsjūčio 11-12 dienomis Kremlius atsiuntė į Vilnių Jakovlevą sužinoti, kas čia iš tikrųjų vyksta... Bet šis Maskvos atstovas neparodė per daug kumščių daužymo į stalą ir pamokslavimo. Jis, susipažinęs su Sąjūdžio ir valdžios santykiais, išvyko į Maskvą. Gaila, kad jo buvimo metu Jakovlevą daugiausia apie Sąjūdį "švietė" tokie partijos nariai, kaip Petkevičius, Čekuolis ir kiti, bet ne tautinio Sparno sąjūdininkai.

Artėjant 1989 metams – 50 metų sukakčiai nuo Ribentropo-Molotovo pakto tiek Maskvoje, tiek Lietuvoje pradėta rašyti ir kalbėti apie šio Pakto paslaptis, kurių dar niekas nežinojo. Nors Estijos Liaudies Frontas pirmasis iš baltų tuos protokolus jau buvo išsivertęs ir paskelbęs, bet Sąjūdžio bendravimas su estais buvo labai atsilikęs. Šia proga tenka pasakyti, kad pamažu to Pakto turinys ir jo slaptieji protokolai buvo paskelbti ir Lietuvos spaudoje. Viena tik tenka stebėtis, kad Stalinas vis vien buvo kai kuo pateisinamas, kad jis šį Rytų Europos sąmokslą sudarė norėdamas laimėti laiko prieš Hitlerio ruošiamą "Drang nach Osten". Tačiau po karo amerikonių surasti dokumentai rodo, kad Šovietų S-gos atstovai Berlyne dar net kovo mėn. 1938 m. pirmieji davė mintį apie Sovietų-Vokiečių santykių "pagerinimą", (smulkmenas žiūrėk skyriuje Ribentropo-Molotovo paktas).

Masinis liepos 9 d. Vingio parke susirinkimas suteikė Sąjūdžiui tvirtą tautinį užnugarį tautinės veiklos srityje, bet jo vadovybė rodė labai lėtus žingsnius. 1988 m. rugsėjo mėn. 6 d. Sąjūdžio Inicijatyvinės grupės s-me R. Ozolas pasiūlė parengti šitokius dokumentus: a) nacionaliniu klausimu, b) dėl demokratinėjų rinkimų, c) dėl atsiskyrimo. Dalyvavę s-me grupės nariai nustebo dėl tokio pasiūlymo, bet ypač "dėl atsiskyrimo". Būsimas kandidatas į Sąjūdžio vadus V. Landsbergis išvedžiojo, kad geriau žodį "atsiskyrimą" pakeisti "apsisprendimu". Paklaustas, kokia yra jo asmeniška nuomonė tuo atžvilgiu, Landsbergis paaiškino, kad Maskva piešia Sovietų S-gos ateitį tokiomis gražiomis spalvomis, jog lietuviai tikriausiai norės likti jos dalimi, tačiau būtų gerai turėti Konstitucijoj įrašytą alternatyvą.

Sąjūdis turėjo daug nemalonumų su Sovietų Saugumu – KGB, kurios viršininku Lietuvos Respublikai buvo gen. E. Eismuntas. 1988 m. rugpjūčio 30 d. Sąjūdis susitarė susitikti su gen. E. Eismuntu išsiaiškinti tarpusavio reikalus. Eismuntas išdėstė savo kalboje, kad jis pavaldus Lietuvos-Tarybų S-gos Ministerių Tarybai, bet "aš daugiau turiu reikalų su Tarybų S-gos Valstybės saugumo komitetu – KGB." Toliau jis tvirtai teigė, kad Lietuvos pagrindį ir partizanizmą sukūrė vokiečių karinis saugumas "Abveras", kad trėmimai buvo reikalingi, kad buvo ištremta ne daugiau 120.000, kad tuo metu Lietuvoje buvę tik keturi politiniai kaliniai, LLL yra antisovietinė organizacija – "Jie yra už tai, kad atkurtų buržuazinę Lietuvą..." Šis paskutinis pareiškimas suteikia tik LLL pagyrimą patriotinėje visuomenėje. Bendrai Sąjūdis iš šio pasimatymo nieko geresnio iš lietuvio, bet Sovietams parsidavusio generolo neišgirdo.

LLL nepraleido nei vienos istorinės datos, kuria ji galėjo įskaudinti Maskvą ir Lietuvos sovietinę valdžią, ir rugsėjo 28 d. paskelbė demonstraciją, nes tą dieną 1939 m. Maskva ir Berlynas galutinai susitarė, kad Lietuva pereina Sovietijos įtakai, vėliau, išmokant 7.5 mil. amerikoniškų aukso dolerių Vokietijai už mažą dalį Pietvakarių Lietuvos teritorijos, kuri ankstyvesnių susitarimu turėjo likti Vokietijos įtakoj, (smulkmenas žiūrėk Ribentropo-Molotovo pakto skyrių). Kadangi Vilniaus miesto Valdyba ne-

davė LLL leidimo šiai demonstracijai, o LLL vis vien ją ruošė, tad tą dieną įvyko rimtų susidūrimų tarp milicijos – Sovietinių karinių dalinių iš vienos pusės ir LLL organizatorių ir susirinkusios apie 15.000 minios iš kitos pusės. Milicija ir kariniai daliniai demonstrantus, įskaitant vaikus ir moteris, mušė guminėmis lazdom, demonstrantai gindamiesi mėtė bonkas ir akmenis į priešus. Tikslaus nukentėjusių skaičiaus sunku buvo nustatyti, nes sužeistiems demonstrantams neišdavė pažymėjimų.

Paskutiniai mėnesiai su viešais susirinkimais ir demonstracijomis, ruoštais Sąjūdžio ir LLL, rodė vis didėjantį sovietinės valdžios Lietuvoje autoriteto smukimą. Kad šį reikalą kiek pagerinti partija paskelbė, kad 7 10 1988 bus iškelta Gedimino bokšte tautinė vėliava. Žmonės jau seniai to laukė ir suplaukė jų apie 10.000 į Gedimino aikštę. Tai buvo didelis džiaugsmo ir pasitenkinimo momentas, vėliavai pamažu pakylant, žmonės, palydint orkestrui, sugiedojo Tautišką giesmę. LLL ir po šių džiuginančių ceremonijų dar nepadėjo galutinį tašką, jos atstovai kalbėjo: žmonėms neužtenka vien simbolių, pavyzdžiui, vėliavos. Plakate ant Katedros sienos Gedimino aikštėj buvo užrašyta: "Lietuva, tu verkei, kai jie iškėlė laisvės vėliavą, bet kodėl tu nepadedi tiems broliams, kurie paaukojo savo laisvę, kad ši vėliava būtų iškelta".

## Pirmasis Sąjūdžio suvažiavimas

Sąjūdžio iniciatyvinė grupė nutarė 1988 m. spalio mėn. 22-23 d.d. šaukti savo suvažiavimą. Tam tikslui buvo išdirbta plati programa. Žinant Iniciatyvinės grupės margą politinę sudėtį, ji turėjo daug sunkumų dėl tos programos sudarymo. Štai kai kurie tos programos vadovų pasisakymai. Petkevičius: be kultūros – nėra politikos. Pirmininkaujantis Ozolas klausia: Kaip suformuoti Sąjūdžio politinius tikslus? Busimoji Lietuvos Ministerė p-kė K. Prunskienė atsakė: "Tarybinis santvarkos atstatymas", tačiau Petkevičius įterpė: "Negalima kalbėti apie tarybinės santvarkos atstatymą, nes nesame jos turėję".

Toliau kilo ginčas, kada ir kokį žodį vartoti: žmonės, tauta ar visuomenė... "Čekuolis pranešė, kad į suvažiavimą yra pakviesti partijos vadovai. Visa suvažiavimo programa buvo suskirstyta į 9 skyrius: Bendrieji principai, visuomenė ir valstybė, žmogus ir piliečio teisės, socialinis teisingumas, tautiškumas, kultūra, religija ir visuomenė, ekonomika ir ekologija. Šioje programoje Sąjūdis buvo apibūdintas "kaip piliečių judėjimas, remiantis Sovietų S-gos komunistų p-jos iškeltus pertvarkos principus". Sąjūdžio tikslas – įtvirtinti tarybas, kurios "turi tapti kompetentingais vienvaldžiais liaudies valios atstovavimo organais, atgaivinti pilietiška sąmoningą ir aktyvią visuomenę". Kalbant apie pilietines teises tarp kita ko sakoma "emigrantams turėtų būti suteikta teisė grįžti namo... Lietuvos SSR reikėtų turėti savo pilietybę, kad būtų galima kontroliuoti imigraciją į jos teritoriją".

Besiruošiant Sąjūdžio suvažiavimui įvyko jau lauktas Lietuvos komu-

nistų p-jos persitvarkymas. Spalio 19 d. susirinkęs Centrinis Komitetas pasiūlė Songailai atsistatydinti, ką jis ir padarė, ir išrinko A. Brazauską pirmuoju p-jos sekretoriumi. Songailos padėtis visą laiką blogėjo, bet galutinė priežastis jo "kritimo" buvo LLL demonstracijos ir jų malšinimas su "bananais". Po kiek laiko ir antrasis sekretorius, kuris kaip taisyklė buvo rusas Mitkinas, tapo atleistas ir į jo vietą paskirtas V. Beriozovas ir, žinoma, Lietuvos KP Centrinis K-tas jį "išrinko" antruoju sekretorium.

Grįžtant prie Sąjūdžio suvažiavimo, jo išvakarėse 2110 1988 A. Čekuolis, Iniciatyvinės Sąjūdžio grupės vardu, suruošė Spaudos konferenciją žurnalistams, kurių čia buvo iš viso pasaulio, nes susidomėjimas tiek Sąjūdžiu, LLL ir bendrai Sovietų S-ga buvo tuo metu ilgą laiką tarptautinės politikos taikinyš, ypač žurnalistams. Jis pristatė Iniciatyvinės grupės narius, pažymėjo, kad Sąjūdis nėra nei partija, nei organizacija, nei opozicija, pažymėjo, kad Sąjūdis palaikąs p-jos liniją pertvarkos atžvilgiu. Į užsienio korespondentų klausimą, kokią politinę sistemą jie laikytų Lietuvai idealia, buvo tokie atsakymai: Landsbergis – demokratinį socializmą kaip Vakarų Europoj, bet ne kaip Š. Korėjoj ar Rumunijoj. Ozolas – už "suverenitetą", tai kultūrinė branda, bet Lietuvai dar ilgas kelias kol jį pasieks. Buračas kalbėjo, kad reikia sudaryti tikrą Sovietinę vyriausybę. Juozaitis pareiškė, kad Sąjūdis, remdamasis Lietuvos katalikų tradicijomis, gali būti naudingas kaip opozicija ir nebūdamas partija. Ozolas pridūrė, jog lietuviai iš esmės skinasi kelią į nežinomą teritoriją. A. Čekuolis tvirtino esąs marksistas-leninistas, atmetantis stalinistinį modelį ir remiantis Gorbačiovą (apie mažai žinomas Lenino idėjas ir principus žiūrėk skyrių Ribentropo-Molotovo Pakta). Spalio 22 d. rytą rinkosi į Sporto rūmus 1.021 Sąjūdžio išrinkti atstovai, iš kurių 96% buvo lietuviai ir, be to, dalyvavo 8 rusai, 9 lenkai ir 6 žydai. Be atstovų dalyvavo labai daug žurnalistų iš viso pasaulio bei lietuvių svečių iš Europos, JAV ir kitų valstybių. Tūkstantinė srovė stebėtojų užpildė erdviausias Sporto rūmų patalpas Vilniuje. Viduje matėsi rengėjų paruoštas šūkis "UZ JŪSŲ IR MŪSŲ LAISVĘ" – tai tas pats šūkis, kurį 1831 m. lietuviai, lenkai ir rusai naudojo, laike sukilimo, prieš carą. Margaspalvė daugtūkstantinė minia puošė suvažiavimą su savo atsineštais plakatais, nurodančiais atstovų vietas kaip: Alytaus, Biržų, Druskininkų, Kelmės, Varėnos, Zarasų ir kitų vietovių. Šalia buvo ir politinių plakatų: "Rainiai – tavo kraujas, mūsų vėliava", "Vytautai, Gediminai, Kęstuti – mes su jumis, o jūs su mumis". LLL šalininkai savo kampe ly iškėlė plakatą – "Remiame Rusijos išstojimą iš SSSR!" ir "Išveskit okupacinę kariuomenę!" Buvo sveikinimas ir "amerikonams" – "Sveiki atvykę svečiai iš JAV!"

Pirmininkavimą šiam pirmajam ir atidaromajam Suvažiavimo posėdžiui Iniciatyvinė grupė pavedė Justinui Marcinkevičiui ir Meilei Lukšienei. Po trumpų atidarymo ceremonijų ir sveikinimų pasirodė Algirdas Brazauskas, kaip naujai išrinktas K P Generalinis sekretorius ir kaip Sąjūdžio kvietas valdžios svečias. Jis perdavė Gorbačiovo sveikinimus Sąjūdžiui, pagyrė "kūrybinę inteligentiją" už pasidarbavimą, pastebėjo, jog anksčiau par-

tija nepakankamai vertino ir kvietė Sąjūdį į bendradarbiavimą. Toliau jis paminėjo stalinizmo aukas, žadėjo panaikinti istorijos baltas dėmes, žadėjo ištirti Rainių tragediją, pasisakė už tautinę simboliką, už savarankišką respublikos ūkinę tvarką ir už nutraukimą Ignalinos trečiojo bloko statybą ir, tarp kita ko, pareiškė, kad Lietuvoje pertvarką pradėjo partija... Toliau sekė Sąjūdžio organizaciniai pranešimai ir pranešimai iš kitų respublikų, bei išeivijos atstovų, jų tarpe Pasaulio Lietuvių Bendruomenės p-ko dr. Bieliausko.

Popietiniame posėdy jau pasirodė tikrieji Sąjūdžio balsai. Moteris, atvykusi iš Vorkutos, buvusios didžiulės koncentracijos stovyklos, prašė pagalbos grįžti į Lietuvą... Terleckas sakė: "mes nenorime savarankiškumo, norime nepriklausomybės". Juzeliūnas paskelbė Žiugždos ir Šarmaičio istoriją Vulgarine. Kunigas V. Aliulis pasakė, kad kunigai neis į Katedrą – dabar esančią Dailės muziejų, mišių laikyti tol, kol Katedra nebus grąžinta Bažnyčiai. Esantieji valdžios svečiai čia pat padarė nutarimą – Katedrą grąžinti, ir pirmininkas apie tai pranešė Suvažiavimui, kuris plojo devyniasdešimt sekundžių! Iš sporto rūmų vyko eiseną į miesto centrą: prie Katedros ir į Lenino Prospektą.

Rytojaus dieną dar 7 val. ryto Gedimino aikštė vėl buvo pilna žmonių, plėvėsavo vėliavos, Kardinolas Sladkevičius laikė mišias prie Katedros. Savo pamokse Kardinolas padėjo už Katedros grąžinimą.

Antrą suvažiavimo dieną posėdžiui pirmininkavo K. Motieka ir rytinio posėdžio metu nemažai laiko buvo sunaudota Sąjūdžio įstatų priėmimui. Galiausiai buvo priimti įstatai, paliekant Sąjūdį laisvesnio pobūdžio organizacija. Įstatus priėmus buvo renkama Sąjūdžio 220 narių taryba. Čia įvyko skirtingų nuomonių tarp Kauno ir Vilniaus atstovų. Kauno atstovas R. Paulauskas aiškiai sakė, kad reikia pasisakyti už Sovietų S-gą, ar prieš ją! Tuo metu pirmininkaujantys posėdžiui Petkevičius su Daunoru paskelbė Paulausko siūlymą provokacija. Petkevičius piktai pasmerkė Paulausko pasisakymą, kuris susilaukė simpatijos ne tik iš Kauno atstovų, bet ir iš kitų miestų. Po rytinio posėdžio A. Čekuolis vėl pravedė pasikalbėjimą su žurnalistais ir daugiausia klausimus liečiančius Lietuvos istoriją. L. Truska, atsakydamas į "The London Guardian" korespondento klausimą apie trėmimus, pareiškė: tikslų trėmtinių skaičių pateikti neįmanoma, tačiau minimalų nurodė – 150 tūkstančių ir maksimalų – 350 tūkstančių, ir šis maksimalus skaičius sudaro 12% Lietuvos gyventojų. R. Sakadolskis pateikė Lietuvos istorikams du klausimus: a) apie Lietuvos partizanizmą ir bendrai pasipriešinimą Sovietų valdžiai ir b) kokia istorikų pažūra į Romo Kalantos susideginimą? Edintas atsakė, kad Lietuvos istorikai dar nepasirengę svarstyti šių klausimų.

Popietiniam sekmadienio posėdžiui vadovavo R. Ozolas ir V. Landsbergis, turėdami apsvarstyti virš 30 klausimų. Svarbesnieji iš jų buvo: santykiai su išeivija, gamtos tarša, tautinės šventės, lenkų konsulato ir centro steigimas Vilniuje, stalinizmo aukų išteisinimas, Ignalinos elektrinė ir daugelis kitų. Didelio vieningumo kai kuriais klausimais tarp atstovų ne-

buvo, bet Ozolui ir Landsbergiui pavyko posėdį vesti be didesnio triukšmo. Pažymėtinas Sąjūdžio atstovų daugumos išsizėidimas dėl Amerikos balso pavadinimo šį Sąjūdžio suvažiavimą "lietuvių nacionalistų suvažiavimu". Landsbergis siūlė išreikšti Amerikos balsui už tai protestą. Keista, kad tiek daug intelektualų buvo suvažiavime, įskaitant ir Landsbergį su Ozolu, bet jie dar nesugebėjo suprasti politinį skirtumą tarp nacionalistų judėjimo arba lietuviškai – tautinio judėjimo ir nacionalsocialistinio judėjimo, arba nacių judėjimo. Arba dar ryškiau paaiškinant, kalbant apie socializmą Vakaruose, kuris bendrai laikosi demokratinių principų, arba Markso-Lenino socializmą, kuris reiškia proletariato diktatūrą. Į sceną išėjęs išrinktiems 220 Sąjūdžio Seimo nariams tuo pirmasis Sąjūdžio suvažiavimas užsibaigė, nors tas seimas išėjo išsirinkti dar savo valdomąjį organą Tarybą, kas užtruko iki pat ryto. Didžiausią smūgį iš šių rinkimų į Sąjūdžio tarybą patyrė Kauno atstovai. Kai jie vykdami tikėjosi sudaryti pusę tos tarybos, tai rinkimų metu Kaunui teko tik vienas atstovas!

## Nauja politinė padėtis po Sąjūdžio suvažiavimo

Sąjūdžio gausus, palyginti gerai organizuotas, suvažiavimas atkreipė didelį dėmesį: lietuvių tautos, jos bolševikinės valdžios Vilniuje, okupacinio centro Maskvoje ir gal net svarbiausia, kad šį mažos ir okupuotos tautos, dar tik prieš keturis mėnesius įsisteigusios organizacijos pirmą suvažiavimą stebėjo atvykę Vakarų žinių tarnybų atstovai ir apie tai skelbė visam pasauliui. Tai buvo didžiausia priežastis dėl ko Kremlius tuojau po šio suvažiavimo pradėjo platų puolimą prieš patį Sąjūdį ir net prieš savo partijos skyrių Vilniuje. Pravda, Izvestija, Moscow News, Tasas skelbė apie "ekstremizmą", pasireiškusį laike suvažiavimo, paimdami tą žodį iš kai kurių Sąjūdžio iniciatyvinės grupės narių ar net suvažiavimo pirmininkujančių lūpų... Be Maskvos atsirado Sąjūdžiui ir antras frontas – pašonėje, Lietuvoje – tai rusai ir lenkai. 1988 II 4 rusai paskelbė "socialistinių persitvarkymo judėjimą Lietuvoje – Jedinstvo". Kai kuriais atvejais, ypač jų ruošiamuose demonstracijose, lenkai rėmė Jedinstvo. Toliau, nežiūrint laike suvažiavimo vykusio bendravimo tarp Brazausko valdžios ir Sąjūdžio vadovybės, po suvažiavimo atsirado visa eilė nesutarimų.

Sąjūdžio seimas išrinko pirmininku Vytautą Landsbergį. Jis, sekdamas suvažiavimo nutarimus, bandė juos praktiškai įgyvendinti. Daugiausia nesutarimai kilo dėl Sovietų S-gos Konstitucijos keitimo ir dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos reformos, turint galvoj suvažiavimo reikalavimus. Kaip laike suvažiavimo matėsi pats Sąjūdis susidėjo iš įvairių politinių, socialinių, religinių įsitikinimų asmenybių ir tas tuojau pasirodė praktikoje, po suvažiavimo – lapkričio m. įsikūrė Demokratinė p-ja, bet pasiliekant Sąjūdžio sudėty.

Prasidėjusieji 1989 metai atnešė Sąjūdžiui visą eilę sėkmingų politinių ėjimų. Sausio 15 d. Sąjūdžio keturi kandidatai laimėjo papildomuose rinkimuose į Lietuvos Aukščiausią Tarybą. Kauno Sąjūdis suruošė nepaprastai

iškilmingą Vasario 16 d. minėjimą. Rinkimai į SSRS Aukščiausią Tarybą baigėsi su visai nelaukta pergale prieš partiją: iš 42 vietų Sąjūdis laimėjo 36 ir dar plius atsiėmė savo kandidatus padedant laimėti Brazauskui ir antram p-jos sekretoriui rusui Beriozovui. Sąjūdis rėmė tautinius judėjimus Baltarusijoje, Moldavijoje, Armėnijoje ir glaudžiai dirbo su rusų demokratinėmis organizacijomis, ir surengė Krymo totorių gedulo dienos minėjimą. Didžiausias 1989 metų įvykis kaip Sąjūdžiui taip ir visiems pabaltijiečiams buvo paminėjimas 50 metų Ribentropo-Molotovo Pakto rankų grandinėle – Vilnius-Ryga-Talinas.

Šis nepaprastai originalus politinis veiksmas nuskambėjo po visus penkis kontinentus parodydamas, kad Baltijos tautos nenori nieko bendro turėti su okupantu – Sovietų S-ga ir siekia nepriklausomybės. Tai buvo didžiausias iki šiol iššūkis Krekliui ir jo valdovui Gorbačiovui, nes šis Baltijos kelias: Vilnius-Ryga-Talinas sukėlė likusias pavergtas Sovietų tautas siekti nepriklausomybės baltų pavyzdžiu.

1989 m. gruodžio mėn. 20-tame p-jos suvažiavime Lietuvos komunistai nutarė atsiskirti nuo Sovietų S-gos komunistų p-jos. Į šį naują p-jos Centro komitetą buvo išrinkta apie pusė Sąjūdžiui priklausančių narių, jų tarpe: Ozolas, Genzelis ir Prunskienė. Stebėtojai svarstė susidariusią padėtį: ar dabar partija komandos Sąjūdį, ar Sąjūdis perims partiją?

## **Antras Lietuvos Nepriklausomos valstybės atstatymas**

Kremlius sekė visus Lietuvos politinius įvykius su didžiausiu atidumu, nes jo KGB tinklas nustatė, kad lietuviai yra pavojingiausia ardomoji jėga visoje imperijoje. Gorbačiovas dar buvo iškvietęs A. Brazauską pačiame gruodžio mėn. gale, jau po K P atsiskyrimo nuo Maskvos, gražinti ją prie bendro kamieno. Pažymėtina, kad jis buvo gana paviršutiniškai Burokevičiaus ir kitų apie lietuvių politinę padėtį supažindintas. Štai ką Gorbačiovas pasakė savo sukvietoms Sovietų S-gos p-jos viršūnėms ir Brazauskui, ir jo sargui V. Beriozovui: Lietuvoje viskas prasidėjo nuo mažos saujelės nacionalistų, visa tai nebuvo iš pradžių užgniaužta, toji pozicija išsirutuliojo į didžiulę opoziciją, kuri ėmė diskredituoti socializmą ir partiją.

Mintis buvo gana teisinga, bet nepilna ir neužbaigta. Pradžioje buvo Marksas su Engelsu, Leninu ir Stalinu, ir sukūrė pasaulio pabaisą – bolševikinę imperiją. Jau nuo romėnų laikų gyvavo nacionalistai, kurių dėka tos imperijos buvo sugriautos. Dabar atėjo eilė Sovietinei imperijai. Brazauskas buvo smarkiai puolamas už imperijos ardymą, bet jis laikėsi gana griežtai ir padaryto 20-tame p-jos suvažiavime sprendimo nepažadėjo ne tik atmesti, bet ir persvarstyti. Šiame susirinkime dalyvavo ir B. Jelcinas, pasakydamas, kad atsiskyrimas – tai nepakankamų demokratizacijos procesų partijoje rezultatas ir kad TSKP suvažiavimą reikėjo jau seniau surengti ir viską spręsti daug anksčiau. Kitaip sakant, jis apkaltino už tai Gorbačiova, bet ne Brazauską.

1990 metų pradžioje buvo paskelbta, kad rinkimai į Aukščiausią Lietu-

vos Tarybą įvyks 24 d. vasario. Sąjūdis ir LK p-ja dėjo visas pastangas juos laimėti, tarpusavyje rungtyniaudami. Priimant dėmesin, kad komunistai turėjo savo žinioje ne tik visą valdžios aparatą, bet ir spaudą, TV ir radijo stotis, tačiau rinkimai atnešė didžiausią tautos pasitikėjimą Sąjūdžiui. Iš 133 išrinktų atstovų į Lietuvos Aukščiausią Tarybą 96 buvo Sąjūdžio nariai! Tokios sėkmės net ne visi Sąjūdžio vadovai tikėjosi. Gorbačiovas, stebėdamas Lietuvos ir kitų dviejų baltų seserų politinę eigą, gerai suprato jų galutinį tikslą – atsiskyrimą iš imperijos, paskelbiant savo nepriklausomybes ir tuo išeinant iš Sovietų S-gos. Baltų laimei, toks iš Sovietų S-gos išėjimo atvejis buvo numatytas net Sovietų S-gos konstitucijoje. Kad tam užkirstų kelią, Gorbačiovas paskelbė, kad respublikoms atsiskyrimui iš S-gos tvarka bus pakeista su beveik nenugalimom kliūtim. Sąjūdžio vadovaujama naujoji Lietuvos Aukščiausioji Taryba, turėdama galvoj minėtus Kremliaus planus, nedelsdama paskelbė specialų savo posėdį 1990 03 11d., kuriame bus svarstomas Lietuvos Nepriklausomybės atstatymo klausimas.

Šiame iškilmingame ir istoriniame posėdy Lietuvos Aukščiausioji Taryba, reikšdama tautos valią, nutarė ir paskelbė Lietuvos Valstybės atstatymą. Viso Aukščiausioje Taryboje buvo 141 vieta: už Lietuvos Valstybės antrą atstatymą balsavo 124 atstovai, susilaikė 6, dar nebuvo išrinkti 8 ir posėdy nedalyvavo 3.

Toliau seka Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Aktas dėl Lietuvos Nepriklausomos valstybės atstatymo ir po juo balsavusių paraišai – žiūrėk sekantį puslapį.

Tai buvo antras Lietuvos Nepriklausomos valstybės atstatymas. Reikia pažymėti, jeigu nebūtų buvę pirmo Lietuvos Nepriklausomos valstybės atstatymo 1918 2 16, tai Lietuva 1990 m. būtų buvusi greičiausia šiaurinė Lenkijos provincija, nes po Pirmojo pasaulinio karo, Lenkija kėsinosi užimti ne tik Vilnių, bet visą Lietuvą. Antra galimybė būtų buvusi, po Antrojo pasaulinio karo Stalinui būtų pavykę Lietuvą išsiderėti per Teherano, Jaltos ir Potsdamo konferencijas, iš Čerčilio ir Ruzvelto bei Trumano.

Kai kalbama ar rašoma apie pirmą Lietuvos Valstybės atkūrimą 1918 2 16, tai dažniausia minima Lietuvos Taryba, įsteigta 1917 m., laike Vokietijos okupacijos, ir jai suteikiama visa garbė ir nuopelnai. Deja tai toli gražu nieko bendro neturi su Lietuvos istorine tiesa. 1918 2 16 d. pirmasis Lietuvos atstatymas prasideda su 1831 ir 1863 metų sukilimais, su dr. J. Basanavičiaus "Aušros" ir Dr. V. Kudirkos "Varpo" gadinėmis, 1905 metų Rusijos revoliucija ir lietuvių kova joje 1914-1918 m., Pasauliniu karu ir Lietuvos Taryba 1917 m., kuri buvo paskutinė grandis ilgoje 87 metų užtruksioje kovoje už laisvę!

Tas pats dėsnis galioja ir turint galvoj antrąjį Lietuvos Valstybės atstatymą. Pirmasis kovos žingsnis už 1990 3 11 Lietuvos Valstybės atstatymą, kaip jau buvo minėta, buvo žengtas Prez. A. Smetonos, kuris buvo ir Lietuvos Tarybos narys 1917 m. ir pirmas, ir paskutinis Lietuvos prezidentas ir paskutiniame vyriausybės posėdy 1940 6 15 d. siūlė atmesti Sovietų



LIETUVOS RESPUBLIKOS AMBASIADORIŲ TARYBOS

A K T A S

DEL LIETUVOS NEPRIKLAUSOMYBES VALSTYBES ATPAZINIMO

Lietuvos Respublikos Ambasiadorių Taryba, susidedanti iš Lietuvos Respublikos ambasadorių ir konsulų, susilaukusi 1940 metais sovietinio okupacinio Lietuvos valstybės suverenumą galiojusių, ir nuo šiol Lietuvos valstybės suverenumą pripažinti.

Lietuvos Taryba 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybę atpažino ir 1920 m. rugpjūtį 18 d. Paryžiaus taikos konferencijoje atpažino Lietuvos suverenumą valstybės slėpimo sudėtyje laikant galios ir jėga Lietuvos valstybės suverenumą suverenumu.

Lietuvos valstybės teritorijoje yra vieningai ir suvieniję, jos nepažeidžia josios kitos valstybės suverenumo.

Lietuvos valstybė padaria savo istoriškai visuotiniams principams tarpautiniams taikos principams, pripažintiems suvienijimui, kaip jis suformuluotas 1918 metais Europos sąjungoje ir bendradarbiavimo paktuose bei 1920 metais Paryžiaus taikos konferencijoje, patvirtinti ir taikinti bendrųjų taisyklių.

Lietuvos Respublikos Ambasiadorių Taryba kaip suverenumą galiojanti šios akto pabrėžia, kad Lietuvos valstybės suverenumas.

LIETUVOS RESPUBLIKOS AMBASIADORIŲ TARYBOS PIRMINIAUS

LIETUVOS RESPUBLIKOS AMBASIADORIŲ TARYBOS SEKRETORŲ

Vilnius, 1940 m. rugsėjo 17 d.

LIETUVOS RESPUBLIKOS AMBASIADORIŲ TARYBOS SEKRETORŲ

Handwritten signatures and names of the members of the Lithuanian Legation Council, including names like Tietkus, Kaulas, and others, with dates and locations.

1990 3 11 Nepriklausomybės paskelbimo aktas

S-gos ultimatumą ir vykdyti simbolinį pasipriešinimą prieš Sovietus Vokietijos pasieny. Paskiau sekė jau ilgas tautos "Kalvarijos kelias": partizaninės kovos, masiniai trėmimai, areštai, įkalinimai, žiaurūs kankinimai, žudynės, pogrindžio veikla, viešos demonstracijos ir tik paskutiniaisiais per pusantrų metų iškilęs Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis sėkmingai privedė Lietuvą prie antro Valstybės atkūrimo. Istorikai ir tautiškai vertinant Antrąjį Lietuvos Valstybės Atstatymą būtina laikyti kaip neatskiriama dalimi pirmojo 1918 2 16 ir jau daugybės išminėtų veiksmų, anksčiau prie jo daug prisidėjusių, ir Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžiui sėkmingai ir garbingai jį užbaigusį. Lietuva pirmoji iš 15 respublikų padarė šį drąsų ir labai rizikingą žygį. Kitos respublikos pasekė Lietuvą tik po pusantrų metų, nepasisėkus armijos pučiui 1991 8 18-20. Lietuviai tauta yra pradininkė Sovietų S-gos likvidacijos.

## **Sąjūdis iškilo kaip erelis, bet nutūpė kaip žvirblis!**

Būtų netikslu suminėti Sąjūdžio vien sėkmingą veiklą ir pergales, visai užmirštant jo silpnąsias puses ir jo klaidas, atnešusias jam skausmingus pralaimėjimus. Aukščiausioji Taryba išsirinko savo p-ku Vytautą Landsbergį. Vyriausybė buvo sudaryta iš 16 ministerijų, vadovaujant K. Prunskienei ir A. Brazauskui. Jau pačioje pradžioje paaiškėjo, kad nėra sutarimo nei vyriausybės naują Valstybę tvarkyti, nei Aukščiausioj Taryboj, kuri turėjo pakeisti komunistinius įstatymus ir paruošti naujus. Po poros metų nepriklausomo gyvenimo paaiškėjo, kad Lietuvos ūkinė gamyba krito, kainos palyginamai su atlyginimais daug daugiau pakilo ir tuo suvargino visą Valstybę. Išleistas įstatymas dėl nuosavybės gražinimo nebuvo teisingai įgyvendintas ir stipriai suardė žemės ūkio santvarką. Miestuose atsirado organizuotos kriminalistų grupės, taip vadinama mafija, policija buvo nepajėgi su tuo kovoti. Valdžia vedė karą su Lietuvos banku ir negalėjo išleisti savo pinigų, ir visa eilė kitų veiksmų nuteikė tautą prieš valdžią, kurią visi laikė, kad tai yra Sąjūdis, nors tiek vyriausybė, tiek pati Aukščiausioji Taryba susidėjo iš maždaug 50% buvusių komunistų p-jos narių ir 50% sąjūdininkų, nepriklausančių p-jai. Buvusių komunistų p-jos tikslas buvo suorganizuoti kuo didesnę nepasitikėjamą Sąjūdžiui, kad būsimų rinkimų atveju galėtų atgauti valdžią. Čia verta paminėti kai kurių buvusių komunistų p-jos narių pasisakymus, užėmusius aukštas vietas partijoj ir Sąjūdžio organizacijoj arba vyriausybėj ir Aukščiausioje Taryboje.

Justinui Marcinkevičiui, svarbiam Sąjūdžio iniciatyvinės grupės nariui, buvo patikėta atidaryti pirmąjį Sąjūdžio suvažiavimą, žemiau seka vienas iš jo "kūrybos deimančių".

## Šiandien – Lenino gimimo dieną

Šiandien, Lenino gimimo dieną,  
visą dieną apie jį galvosiu:  
peržiūrėdamas rytinį laikraštį,  
apie jį galvosiu;  
indamas į ranką duonos riekę,  
apie jį galvosiu;  
palydėdamas dukrelę į mokyklą,  
apie jį galvosiu;  
ir matydamas:  
kaip stato naują namą,  
apie jį galvosiu;  
kaip aukštai virš miesto  
skrenda reaktyvinis lėktuvas,  
apie jį galvosiu;  
kaip šeima į naują butą kraustosi  
ir sunkvežimį  
moteris prilaiko fikusą –  
jo lapai  
tartum vėliava plevena,  
apie jį galvosiu;  
kaip pro krautuvės duris  
įeina  
ir išeina  
žmonės,  
apie jį galvosiu;  
ir girdėdamas:  
kaip žmonės sveikinasi  
"labas rytas"  
ir kaip sako  
"šiandien geras oras",  
apie jį galvosiu;  
ir kaip radijas transliuoja  
" Apasionatą",  
apie jį galvosiu;  
vakare, prie tuščio lapo,  
kai eilėraščio ieškosiu,  
apie jį galvosiu;  
ir, galvodamas apie rytojų,  
apie jį galvosiu.



Į Sąjūdžio steigiamąjį suvažiavimą atvyko per 1100 delegatų iš visų Lietuvos kraštų. O svečių, svečių!

Vytautas Petkevičius, žymi asmenybė buvusioje komunistų p-joj, taip pat nemažiau žymus Sąjūdy, kaip Inicijatyvinės grupės narys, vienas iš Pirmojo Sąjūdžio suvažiavimo pirmininkų, dabartinis Seimo nacionalinio Saugumo komiteto pirmininkas, 1970 6 21 Literatūros ir meno laikrašty rašė:

## Žmogus, kuris įkvepia

Apie jį rašo ir mąsto milijonai. Jo vardą taria kiekviename žemės kamelyje. Jo knygos labiausiai skaitomos. Jis genialus filosofas ir nepakartojamas praktikas. Jis be galo sudėtingas ir paprastas kaip tiesa.

Jam paskirti geriausi kūriniai, jo darbais remiasi žymūs mokslininkai, jo idėjomis ginkluojasi engiamieji, jį bando nuginknyti, iškraipyti, bando pasisavinti, bet niekas negali nuneigti, kad tai didžiausias mūsų epochos žmogus.

Jis – Leninas.

Bet kuo dažniau ir kuo giliau susimąstau, žiūrėdamas į jo mąšlias, kiek įkypas akis, kuo daugiau ir artimiau susiduriu su jo darbais, jo mintimis, jo asmeniu, tuo dažniau ir aistringiau manyje kyla noras tvirtinti: ne, jis ne toks, kaip rašo ir kalba kiti, jis iš tikro kitoks, jis mano!

Ir todėl labai nesinori šį vardą kartoti šiaip sau, be ypatingo reikalo ir nieko nepasakyti. Bet dar sunkiau tame begaliniam minčių kosmose surasti jam naują, dar niekieno nepanaudotą orbitą, suteikti jam nuosavą skambėjimą ir šilumą.

Leninas

**Vytautas PETKEVIČIUS**

Kazimiera Prunskienė, žymi buvusios kompartijos veikėja, laike Inicijatyvinės grupės posėdžio, kuris ruošė Sąjūdžio programą, pirmininkaujantis Ozolas užklause susirinkusių, kaip suformuluoti Sąjūdžio politinius tikslus? K. Prunskienė trumpai ir aiškiai atsakė: "Tarybinės Santvarkos atstatymas". Tai buvo atsakymas būsimos Laisvos Lietuvos ministerės pėkės. Kitas sąjūdininkas, istorijos mokslų kandidatas, Liudas Truska "Vakariniuose Naujienose" (1988 11 2) rašė: "Partijos pradėtas persitvarkymas atveria galimybę atkurti lenininę federacijos sampratą, kuri užtikrina ribotą respublikų suverenitetą. Dabartinėmis sąlygomis tai realus, nors ir nelengvas uždavinys. Jam pasiekti reikalingas nacionalinis susitvarkymas ir visų gyventojų sluoksnių konsolidacija: komunistų ir nepartinių, tikinčiųjų ir laisvamanių. Tarpnacionalinius santykius labiausiai aštrina maksimalizmas, maksimalistų yra tarp visų tautų. Tarp lietuvių tie, kurie šneka apie atsiskyrimą nuo TSRS ir tępioja rusiškus užrašus. Visi kiekvienos tautos žmonės turi pirmiausia kovoti su savais maksimalistais. Tai gražus tikro internacionalizmo pavyzdys."

Susirinkę užsienio žurnalistai į Pirmą Sąjūdžio suvažiavimą, užklause Sąjūdžio narių: kokią jie laikytų politinę sistemą idealią Lietuvai? A. Čekuolis, redaktorius "Gimtojo Krašto", palankiausio laikraščio Sąjūdžiui ir žymus veikėjas komunistų p-joj, ir Sąjūdžio iniciatyvinėje grupėje taip atsakė: esąs marksistas-leninistas, atmetantis stalinistinį modelį, bet remiąs Gorbačiovą.

Sąjūdžio laikraščio "Atgimimas" redakcinę kolegiją sudarė: A. Buračas, V. Čepaitis, B. Genzelis, V. Landsbergis, J. Marcinkevičius, R. Ozolas (redaktorius) ir Z. Vaišvila. 1988 m.

Panaudoti šaltiniai

Alfred Erich Senn. "Bundanti Lietuva"; Adolfas Ramanauskas (Vanagas). "Daugel krito sūnų"; Arvydas Juozaitis. "Nepriklausomybės Kryžkelė"; Lietuvių Enciklopedija. T. XV; Algimantas Liekis. "Nenugalimoji Lietuva", knyga 1 ir 2; Algirdas Brazauskas. "Lietuviškos Skyrybos", "Lietuva 1991 1 13"; Joseph Pajaujis-Javis. "Soviet Genocide In Lithuania", "Baltic States", "V.S. The Russian Empire"; Brumanas Pakėnas. "Sąjūdis ir komunistai Lietuvos Laisvės Sąjungos kontekste"; Rūta Gajauskaitė. "Kol žaidzos neužgijo"; Vytautas Landsbergis. "Lietuvos byla".

## XVII. BLOKADA 1990 04 19 IR ŽUDYNĖS 1991 01 13

Gorbačiovo tikrieji planai buvo su "glasnost – perestroika" dar išlaikyti jau griūvančią bolševikinę imperiją bet kokia kaina, paminant po kojų tą pačią glasnost ir naudojant ūkinį terorą-blokadą, ir naudojant patį žemiausią būdą – žudynes. Lietuva buvo jo pagrindinis taikiny, nes ji iš tikrųjų vadovavo šios imperijos sugriovimui, (žiūrėk skyrių Kas sukūrė ir sunaikino Sovietų S-gą?) Vakarų žinių tarnybų ir politinių vadų išgarbintas Gorbačiovas, kaip Nobelio taikos premijos laureatas ir dešimtmečio 1980-1990 metų politikas, ir dar daugybe kitokių titulų pasipuošęs iš komunistų partijos šulų, apsisprendė atvykti į Lietuvą ir jos nacionalistus dar gražinti prie sovietinės imperijos. Su tokia aiškia intencija M. Gorbačiovas su savo Raisa 11 01 1990 atvyko į Lietuvą.

Dar tenka priminti, kad prieš jam atvykstant buvo pasiūsta speciali grupė, vadovaujama V. Medvedevo, paruošti Gorbačioviui numatytą planą.

Atvykęs Gorbačiovas, pradėjo savo misiją labai keistu ir nepraktišku būdu: didelę dalį savo laiko jis skyrė sustodamas gatvėje pasikalbėjimams su žmonėmis, kurių pokalbį tik keletas asmenų ir girdėdavo, ir politiniu atžvilgiu ši taktika jam mažai naudos davė. Algirdas Brazauskas, kuris šios viešnağės metu Gorbačiovą po Lietuvą vedžiojo, šitaip apie šį apsilankymą rašo: kol nuvažiuome iki rezidencijos Latvių gatve, Vilniuje, jis buvo išlipęs iš mašinos keletą kartų. Tai iš tikrųjų sunkiai sutvarkomi dalykai: žmonės apspinta ir spaudžia prie mašinos šono ir patį M. Gorbačiovą, ir visus, kurie jį aplinkui saugo. Aš išvis nesuprantu, koks tokių susitikimų tikslas. Jeigu turėtum kokį megofoną ar kitokią techniką ir galėtum kalbėti gatvėje, kad tave girdėtų tūkstančiai žmonių, tai gal dar išvelgčiau čia kokią nors prasmę. Tačiau, kai iš mašinos išlipęs asmuo nukreipia žvilgsnį į vieną kurį žmogų ir jam aiškina partijos ir Valstybės politiką, sudėtingiausius politinius reikalus, tai šitai reikalinga nebent reklamai per televiziją. Taip tęsėsi visas tris dienas, kol M. Gorbačiovas buvo Lietuvoje.

Gorbačiovo dėtos viltys pakeisti lietuvių tautos kietą valią pasilikti sovietinėj imperijoje visiškai neišsipildė ir jis išvyko į Maskvą po trijų dienų, po gana keisto ir nesėkmingo bandymo.

### **Blokada**

Nepavykus diplomatiniam žygiui, Gorbačiovas ėmėsi kietos ūkinės spaudos – blokados. 19 04 1990 Sovietų S-ga paskelbė Lietuvai blokadą, kuri užtruko 75 dienas. Per šį laikotarpį Maskva visiškai sustabdė naftos pardavimą, dujų buvo tiekama tik 18%, be to buvo sumažintas tiekimas daugelio kitų žaliavų, svarbių Lietuvos pramonei.

Lietuva iš savo pusės nutraukė pardavimą pieno ir mėsos produktų, ir

pagrasė nutraukti elektros tiekimą Kaliningradui. Šis paveikė ūkinę būklę ir Sovietų S-gos, ypač elektros tiekimas Kaliningradui, nes tuo metu Sovietų ūkis buvo labai vargingoj padėty. Esant tokiai situacijai, po 75 dienų blokados prasidėjo derybos, nedavusios jokių praktiškų rezultatų. Mat Gorbačiovo valdžia reikalavo vienokioj ar kitokioj formoj pasilikti imperijoj, kai Lietuva jokia kaina nesutiko su tokiom sąlygom.

## **Žudynės 1991 01 13**

Taigi, nepavykus diplomatinėm ir ūkinėm priespaudos priemonėm, Gorbačiovas nusprendė panaudoti karinę jėgą – žudynes. Tai rodo jo pasiųstas raštas 1991 m. sausio mėnesio pradžioj, adresuotas "Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Aukščiausiajai Tarybai", vadinasi jis Lietuvą laikė dar Sovietine respublika, kai Lietuva buvo paskelbusi savo Nepriklausomybę prieš beveik vienus metus ir su Sovietų S-ga politiškai nieko bendro neturėjo. Šis M. Gorbačiovo raštas seka žemiau:

### **LIETUVOS TARYBŲ SOCIALISTINĖS RESPUBLIKOS AUKŠČIAUSIAJAI TARYBAI**

Respublikoje susiklosčiusi situacija ir smarkus jos paastrėjimas pastarosiomis dienomis verčia mane, kaip TSRS prezidentą, kreiptis tiesiogiai į Lietuvos TSR Aukščiausiąją Tarybą.

Reikia žvelgti tiesai į akis ir matyti tikrąsias susidariusios padėties priežastis. Jas sąlygoja grubūs pažeidimai ir nukrypimai nuo TSRS konstitucijos ir Lietuvos TSR konstitucijos, piliečių politinių ir socialinių teisių pažeidinėjimas, siekimas prisidengus demokratiniams šūkiams vykdyti politiką, kurios tikslas – atkurti buržuazinę santvarką ir tvarką, prieštaraujančią liaudies interesams. Atsakomybė už tai tenka respublikos Aukščiausiajai Tarybai, tiems, kurie ignoroja konstitucinius įstatymus, TSRS liaudies deputatų suvažiavimų, TSRS Aukščiausiosios Tarybos nutarimus, TSRS prezidento įsakus ir kreipimusis.

Situacija iš esmės atsiduria aklavietėje. Būtinumas rasti išeitį iš susiklosčiusios padėties reikalauja imtis skubių priemonių. Sąjunginiai organai iš respublikos gauna visuomeninių politinių organizacijų, gamybinių kolektyvų, visų tautybių piliečių kreipimūsi. Žmonės reikalauja atkurti konstitucinę tvarką, patikimai organizuoti saugumą ir normalias gyvenimo sąlygas. Praradę tikėjimą politika, kurią vykdo dabartinė vadovybė, jie reikalauja įvesti prezidentinį valdymą.

Siūlau respublikos Aukščiausiajai Tarybai tučtuojau visiškai atkurti TSRS konstitucijos ir Lietuvos TSR konstitucijos galiojimą, atšaukti anksčiau priimtus antikonstitucinius aktus. Lietuvos Aukščiausioji Taryba turi suvokti visą savo atsakomybę respublikos ir Tarybų Sąjungos tautoms.

**Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungos prezidentas  
M. GORBAČIOVAS**

Gorbačiovas parinko šiam savo planui momentą, kai JAV Prez. Bušas organizavo 28 sąjungininkų karą prieš Iraką. Tuo metu buvo nepaprastas pasaulio susidomėjimas tuo karu ir Gorbačiovas manė, kad jo vykdomos žudynės pasaulio bus nepastebėtos ir, ypač dar dėl to, kad didžiausias jo užtarėjas Prez. Bušas bus susirūpinęs karo vedimu su Iraku. Mat Irako-JAV organizuotas karas prasidėjo po maždaug dviejų dienų ir tiek Prez. Bušas, tiek jo Europos sąjungininkai buvo labai užimti paskutiniaisiais pasirošimais Irako puolimui.



Tautinė valia prieš tankus.

Dar sausio mėn. 9 d. Gorbačiovas pasiuntė savo atstovus R. Nišanovą ir B. Oleiniką į Lietuvą, kad paruoštų dirvą "Prezidentiniam valdymui". Tuoj pat Sovietų kariniai daliniai pradėjo užimti Lietuvos administracijos žinioje esančius pastatus Vilniuje, Alytuje, Šiauliuose, Panevėžy ir kitur. Sausio 13 d. 2 val. Sovietų šarvuočiai apsupo radijo ir TV komiteto pastatą ir pradėjo į pastatą, ir jame esančius tarnautojus bei gatvėje stebinčius žmones šaudyti... Per garsiakalbius buvo skelbiama, kad visa valdžia perimama "nacionalinio gelbėjimo komiteto" ir kad įvedama Komendanto valanda nuo 22 iki 6 ryto.

Šiame poros valandų žudynių laike buvo be jokios provokacijos šaudoma ir šarvuočių vikšrais žudomi žmonės, ir viso žuvusių buvo 13 asmenų ir apie 500 sužeistų. Didelei laimei, kad visos šios žudynės buvo smulkmeniškai nufilmuotos lietuvių ir užsienio korespondentų ir tuojau perduotos į Vakarus. Iš Vakarų ir bendrai viso pasaulio Sovietų S-ga ir jos prezidentas Gorbačiovas susilaukė visuotino pasmerkimo! Per dvi dienas į Lietuvos Aukščiausiąją Tarybą atėjo virš 10.000 telegramų, smerkiančių šias žudynes ir užjaučiančių žuvusių ir nukentėjusių šeimas. Šis pasaulio griežtas Sovietų S-gos pasmerkimas privertė Gorbačiovo tikrąjį planą – prezidentinio valdymo Lietuvoje įvedimą sustabdyti.

Panaudoti šaltiniai.

Algirdas Brazauskas. Lietuviškos Skyrybos, Lietuva 1991 01 13; Vytautas Landsbergis. Laisvės Byla; News Digest International 1991 No. 2.

## ŽAIBUI

*O Žaibe, didvyri Dzūkijos,  
Nuo žiaurių čekistų žuvai.  
Tu gyvybę Tėvynei aukojai,  
Našlaičiais draugus palikai.*

*Laukuose gegužis keliauja  
Ir žydi įvairiais žiedais.  
Mano lūpos siunčia tau dainą  
Su sielos supintais skausmais.*

*Anksti, kai rytą teka saulė,  
Ar ji vakarais nusileis,  
Regiu išblyškusį jo veidą  
Ir mėlynas lino akis.*

*Paklausyk, kaip gegutė kukuoja  
Tarp medžių žaliųjų šakų  
Ir berželiai jaunučiai soyruoja  
Prie duobės, užgriautos smėliu.*

*O Žaibe, Dzūkijos didvyri,  
Nuo žiaurių čekistų žuvai.  
Tu Tėvynei gyvybę aukojai,  
Raudoti mane palikai!*

E. A. Dz.

Daina skirta partizanų vadui  
Vaclovui Voveriui

# XVIII. GORBAČIOVAS IR SOVIETINĖS IMPERIJOS PAKASYNOS

## Gorbačiovo "Glasnost-perestroika" ir jo planai kaip ją įgyvendinti

Gorbačiovas perima Sovietų Sąjungos vadovybę, kaip Generalinis Sekretorius K P kovo mėn. 1985 m. Kaip tik tuo metu jau aiškiai pralaimėtas Afganistano karas, nešas milžiniškas išlaidas, reikėjo Gorbačioviui "garbingai" užbaigt iš Afganistano pasitraukiant... Šalia Afganistano dar vyko visa eilė išlaidų, reikalaujančių "išlaisvinimo" Afrikoj, Pietų Amerikoj ir Azijoje. Tai čia buvo Brežnevo-Andropovo palikimas. Kaip nors iš šios nepaprastai sunkios politinės ir ūkinės padėties išbristi, atrodo Gorbačiovas pasirinko "Glasnost-perestroikos" planą.

### Kaip Gorbačiovas suprato "Glasnost-perestroiką"?

Skelbdamas "Glasnost", kurios reikšmė lietuviškai maždaug atitiktų "atvirumą", Gorbačiovas turėjo galvoj sumažinti politinį įtempimą respublikose, ypač Lietuvoje ir kitose Baltijos respublikose. Jis buvo numatęs panaudoti švelnesnes persekiojimo formas prieš politinius veikėjus ir tuo "fašistiniai", nacionalistiniai elementai respublikose bus patenkinti leidžiant jiems dainuoti savo tautines giesmes ir gal net kilnoti tautines vėliavas. Gorbačiovas ne kartą pats yra pasakęs, kad jis yra ištikimas Lenino sūnus, ir net tuo momentu, kai grįžęs neva iš Krymo nelaisvės (jo paties KGB viršininkas teisme paliudijo, kad Gorbačiovas žinojo apie Pučą), tik spėjęs išlipti iš lėktuvo Maskvoje, susirinkusiems pareiškė – aš esu komunistas... Jis galvodamas ir planuodamas "Glasnost" turėjo tą pačią Sovietinę imperiją, kurią įkūnijo Leninas, tik šiek tiek su švelnesne administracija. Jam buvo sunku suprasti, kad žodis "Glasnost", arba atvirumas, o tikrovė – laisvė ribų neturi. Net tokiose valstybėse kaip Prancūzija, Anglija, JAV ir t.t. rinkėjai valdžias keičia kas 3-6 metai ir tik dėl to, kad jos varžo kai kurias balsuotojų ūkines ar politines laisves. Valgymui ir gėrimui yra kiekvienam žmogui ribos, tačiau, kas liečia laisves, joms ribą nustatyti beveik neįmanoma. Kadangi Gorbačiovas buvo ragavęs tik bolševikines "laisves" ir tik tokią sistemą, tad pasiūlydamas "Glasnost", pakabino Sovietų imperijai paruoštą pakaruoklės virvę.

"Glasnost" paskelbimas sukėlė viltis dar gyvais išlikusių partizanų, priėmusių kitus vardus ir tūkstančius jau žuvusių partizanų giminaičių. Be to, Lietuvoje plačiausiai buvo išsivysčiusi pogrindžio spauda visoje imperijoje. Jos pirmose eilėse stovėjo Katalikų Bažnyčios Kronika (žiūrėk skyrių

Pogrindžio pasipriešinimas). Lietuvos tautiniu judėjimu pasekė ne tik kaimynai latviai ir estai, bet ir kitų respublikų priešimperinės organizacijos iš Ukrainos, Baltarusijos ir net pačios Rusijos respublikų.

## **Baltų respublikų pogrindininkai sudrebina imperijos pamatus!**

Artėjant datai 23 8 1987, Ribentropo-Molotovo Pakto sukakčiai, Lietuvos Laisvės Lygos pasiūlymu, Latvijos ir Estijos pogrindžių veikėjai sutarė suruošti Vilniuje, Rygoj ir Taline demonstracijas. Tai buvo pirmą kartą nuo 1917 metų, kad toks plataus masto protesto judėjimas net trijose respublikose įvyko. Jo organizatoriai buvo: pirmiausia, Lietuvos Laisvės Lyga, Latvijos ir Estijos pogrindžio veikėjai, o prie jų prisidėjo buvę partizanai, pogrindžių veikėjai ir bendrai tautiniai nacionalistai. Juos taip pat nurodė užsienių žinių korespondentai ir kitų tautų politikai, ir net Kremliaus vadai. Jų dalyviai organizatoriai ir dauguma kalbėtojų buvo susiję su partizanų kovų dalyviais, spaudos pogrindininkais ir kitais pogrindžio veikėjais, bei politiniais kaliniais ir tremtiniais, šie demonstrantai visose trijose respublikose sutartinai reikalavo: a/ kad Sovietų valdžia paskelbtų viešai Ribentropo-Molotovo paktą ir jo slaptus protokolus, b/ kad tas Paktas kaip nelegalus prieš turimas sutartis tarp Lietuvos ir Sovietų S-gos būtų pasmerktas, c/ kad būtų atstatytos Baltijos respublikų nepriklausomybės. Sekančią dieną 24 8 1987 metais daugelis pasaulio žinių agentūrų pranešė apie šias demonstracijas, kurių antraštės čia pridedamos. Pažymėtina dar ir tai, kad Roiterio, žymiausia pasaulio žinių agentūra, pranešdama plačią informaciją apie visai netikėtą drąsą Baltijos respublikų reikalavimą prieš Maskvą, kartu paminėjo, kad demonstracijoj dalyvavo ir rusai ir vienas iš jų pasakė net kalbą, jog jis pilnai simpatizuoja su lietuviais, nes ir jo tėvas buvo išvežtas į koncentracijos stovyklą "laike Stalino"... Iš tikrųjų su šia Baltijos tautų demonstracija prasidėjo partizanų kovų idealų išikūnijimas, kurių jie siekė 1944-1952 m. Be to, lietuvių viešo tautinio išsiveržimo kovą už Lietuvos nepriklausomybę, prasidėjusią su šia vieša demonstracija, nustebinusi visą politinį pasaulį, ir ši 23 8 1987 data, atrodo, geriau pritiktų ir pačiai Sąjūdžio pradžiai negu 3 6 1988 susirinkimas, uždarame pastate vėliau po keleto mėnesių.

## **Gorbačiovo "Glasnost" — atvirumas praktikoje**

Jeigu Vakarų pasaulis tik nustebo Baltijos respublikų nacionalistų nepaprasta drąsa ir jų narių asmenine rizika, tai Gorbačiovas ir jo imperiją saugą divizijos KGB, Omono, Milicijos ir Raudonosios Armijos generolai ir maršalai puolė į paniką. Žemiau pateikta teroro istorija prieš Ribentropo-Molotovo pakto demonstrantus 23 8 1987 tik patvirtina šį faktą.

## Atviras laiškas Sovietų S-gos

### Generaliniam Prokurorui

#### /Nuorašai Lietuvos Vyskupams ir jų administratoriams/

Šis laiškas buvo pasirašytas penkių Lietuvių Patriotinio Judėjimo narių. Mažiausia trys iš jų dalyvavo 23 8 1987 m. demonstracijoje Vilniuje prieš Ribentropo-Molotovo paktą ir jo galiojimą Lietuvoje. KGB veikla yra tipiška Gorbačiovo "Glasnost – atvirumo" erai – terorizavimu veikėjų "neoficialiai" su tikslu apkaltinti juos ir išgąsdinti, bet tai daro KGB pareigūnai ir tas "neoficialumas" daromas tam, kad galėtų viešai daryti paneigimą prieš užsienį.

28 8 1987 apie 17 val. Nijolė Sadūnaitė važiavo į Kauną iš Vilniaus. Tuojuo už Vievio jos mašiną sustabdė 6-7 milicininkai ir keletas civilių vyrų. Vienas plikagalvis civilis ir policininkas įsakė Sadūnaitei išlipti iš mašinos ir įsėsti į jų lengvąjį Žigulį, be licencinės plokštelės, kuris stovėjo prie automašinių inspekcinių stoties. Kai ji paklausė koku pagrindu yra sulaikyta, tai tas civilis sušuko: "Tu žinai, kad tu neturi teisės išvykti iš Vilniaus". Nužudymas sušaudant būtų per maža bausmė už sekmadienio demonstraciją, /turėta galvoj demonstracija 23 8 1987, kurioje Sadūnaitė pasakė kalbą. J.P.K./.

Sadūnaitė buvo pasodinta tarp policininkų ir KGB agentų, civiliai apsirengusių, kurie laike jos arešto 1 4 1987 išvežė ją iš Antakalnio į KGB pastatą. Jie kalbėjosi tik rusiškai. Tas civiliai apsirengęs vėl pradėjo grasinti lietuviškai, jis sakė, kad disidentams reikia Stalino ir kad jis, kaip KGB vyras sušaudytų demonstrantus mirtinai. Jie nevezė ją tiesiog į Vilnių, bet naudojo šalutinius kelius per miškus į Baltarusiją ir grįžo į Vilnių tik vidurnaktį. Prie Balakumpių paplūdimio įvyko pasikeitimas: iš krūmų išėjo trys vyrai, apsirengę civiliais, ir tarpusavy kalbėjo rusiškai. Jie pateisino savo veiklą, nes jie vykdė KGB įsakymus, KGB vadina juos Dzeržinskio jaunaisiais broliais su silpnai išvystytom smegenimis. Jie nuvezė Sadūnaitę net iki Molodečno Baltarusijoje. Apie 2-14 val. jie sugrįžo į Balakumpius, kur Sadūnaitė ta pati vyrų komanda, kuri ją vežiojo po Lietuvą: Ignaliną, Sniečkų, Zarasus, Uteną ir kitur iki 23 val. Du kartus milicija sustabdė šią Žigulio mašiną su Sadūnaitė ir KGB vyrais, bet šie parodydavo dokumentą, milicija pridėdavo ranką prie kepurės ir Žiguliai važiuodavo toliau. Ignalinoj vairuotojas padarė judėjimo nusižengimą, bet vairuotojas parodė KGB dokumentą ir leido jam važiuoti toliau. 23 val. Sadūnaitė privežė prie jos buto durų ir įsakė niekur neiti naktį ir neišvykti iš Vilniaus sekmadienį. Per naktį du vyrai budėjo prie jos buto, po jos langais, vaikštinėjo ir rūkė.

Apie 23 val. tą pačią dieną Robertas Grigas, Kiauklių bažnyčios tarnas, Širvintų raj. kartu su Algirdu Masilioniu, Vilniaus gyventoju, pavėžino vyrą, kuris dirbo klebonijoje. Grįžtant namo Masilionio Žigulio mašiną sustabdė penki vyrai, kurie net neslėpė esą KGB agentai. Jie panaudojo smur-

tą, ištraukiant iš mašinos Grigą ir Masilionį. Jie smogė Grigui keletą kartų į veidą, išmušė jo vieną dantį iriis prarado vieną batą. Grigas buvo nuvežtas į Širvintus, pavežiotas po Širvintus, sugrįžo prie milicijos, norėdami įbauginti, klausė vienas kitą, ar jie pasiėmė kastuvą, ir grasė nužudyti Grigą, ir užkasti miške. Jie nuvažiavo į mišką, pastovėjo pusę valandos ir vėl važiavo toliau, kad suklaidinti Grigą kur jis buvo nuvežtas. Jie net atėmė iš jo akinius ir jų negražino. Teroristai tarpusavy kalbėjo lietuvių-rusų žargonu.

Apie 8 val. jie sustojo nežinomoj vietoj ir aiškino jam, kad ši jų veikla yra jam įspėjimas už jo dalyvavimą demonstracijoje Vilniuje. Du teroristai kažkur nuėjo, kiti užmigo. Grigas išsoko iš mašinos, manydamas, kad esąs, kur nors Rusijoje, bėgo šaukdamas rusiškai: "aš esu Robertas Grigas iš Lietuvos. Jeigu būsiu nužudytas, tai padarė KGB". Praeiviai pasakė jam, kad išprievartautojai atvežė jį į Joniškį /Kauno Vyskupiją/. Grigas nubėgo į bažnyčią, kur rado tarną, netrukus atėjo du kunigai: klebonas Juozas Dobilaitis ir vikaras Alvydas Grabninkas. Jie davė Grigui drabužių, baltinių, batus ir pinigų grįžimui į namus. Grigas priėjo išpažinties, išklausė Šv. mišių, priėmė Šv. Komuniją. /Vėliau jis keliavo po Lietuvą, pasakodamas visą šitą KGB veiklą/. Kadangi Kiauklių klebonijos telefonas buvo išjungtas keletą dienų, tai klebonas Rokas Puzonas nuėjo pas kaimynus paskambinti Širvintų milicijai ir pranešė apie Grigo pagrobimą ir jo terorizavimą. Atsakymas iš milicijos buvo: "tai yra buvęs kieno nors šposas". Tada klebonas Rokas Puzonas ir jo svečiai: Vytautas Bogušis, Julius Sasnauskas, Algirdas Masilionis ir Andrius Ruckus nuvyko dviem Žigulių mašinom į Vilnių KGB išsiaiškinti Grigo likimą. Abi mašinos buvo sekamos "Volgos" be licencijos plokštelės. Pusiau vidurnaktį klebono Puzono mašina buvo sustabdyta autoinspekcijos Žigulio Nr. 112. Vienas iš tų inspektorių, kalbantis rusiškai, pareikalavo jų parodyti savo dokumentus ir atidaryti savo lagaminus. Tuo metu atvyko "Volga" ir Žigulis, ir KGB agentai, išlipę iš jų, pradėjo kunigą Puzoną stumti į mašiną VAZ 21011 LTD 3237. Tada Vytautas Bogušis ėmė šaukti autoinspektoriams: "Vyrai, kodėl jūs vykdate KGB instrukcijas!? Ir jūs, KGB vyrai, nevaikinkite, kad jūs nepažįstate manęs!" Vienas KGB agentas atsiliepė smogdamas visą eilę smūgių Bogušui. Autoinspektorai ir KGB agentai tempė kunigą į mašiną. Kai kunigas priešinosi, jie smogė jam pakartotinai, kad jis nukrito ant žemės. Jie prikėlė jį, ištūmė į savo mašiną ir įsakė kunigo Žigulio mašiną tuojau nuvežti į autoinspekciją. Tą pačią naktį Bogušis ir Masilionis važiavo per pietų Lietuvą, ir pasiekė Kaišiadorius, pranešė apie šį terorą Vincentui Sladkevičiui. Tuo tarpu trys KGB vyrai vežiojo kun. Puzoną po Vilniaus ir Trakų rajonus. Kai kunigas reikalavo, kad grobikai nuvežtų jį į KGB ar miliciją, tai grobikai atkirto: "tu tuojau pamatysi, kur mes tave nuvešim". Per Vilnių, Pabrąde, Švenčionis jie nuvežė jį į Baltarusijos miškus. Ten jie buvo kelis kartus sustoję pasikalbėti tarp savęs. Vienas iš agentų grasino kunigui: "tu pavargęs nuo žmogaus gyvenimo, tai paragausi šuns gyvenimą". Jie atvežė jį į Svyrus apie 2 val. ryto sakydami: "grįžk namo, kaip

nori. Bet, jeigu kalbėsi per savo pamokslus apie Ribentropo-Molotovo paktą, dalykai tau bus dar blogesni. Vyk iškart namo, niekur nesusto-  
jės".

Kunigas Puzonas pasiekė Vilnių per 2 su puse val. su ašaromis akyse, jis sutiko daugybę draugų savo bute. Vienas bedievis, kurio jis nepažįsta, nuvežė jį į autoinspekcijos stotį: ten jis atgavo savo važiavimo leidimą. Ateistas lydėjo kunigą visą kelią iki Širvintų, kur jis buvo priverstas praleisti visą naktį, nes agentai visą laiką sekė juos. Pamoksle klebonas Puzonas pranešė savo parapijiečiams, kodėl jis buvo dingęs 24 valandas. Nuo 30 d. rugpjūčio nėra žinoma apie likimą Roberto Grigo. Tuo reikalu Nijolė Sadūnaitė, P. Cidzikas, A. Terleckas, V. Bogušis pasiuntė telegramą Michailui Gorbačiovui 19 1987, Vilnius-Kiaukliai.

## **išvados iš šio teroro akto, kuris vyko Gorbačiovo "Glasnost — atvirumo" metu**

1. Šis pateiktas terorizmo laikotarpis nėra vienintelis Lietuvoje. Žiaurus tautinis persekiojimas vyko visą laiką Lietuvoje Gorbačiovo atvirumo laikotarpy, įskaitant ir sausio 13 d. žudynes 1991 m., Lietuvos Respublikai blokados paskelbimas, Omono karinių dalinių jėga respublikos pastatų užėmimas ir t.t.

2. Kaip pateiktas pavyzdys rodo, Gorbačiovas ir jo vyr. prokuroras apie tai buvo painformuotas ir kaltininkai nebuvo nubausti, nes šitokia KGB veikla tarnavo Gorbačiovo imperijos pastovumui.

3. Šis įvykis VLIK-o buvo atspausdintas ELTOS biuleteny anglų, prancūzų ir vokiečių bei lietuvių kalbomis ir pateiktas viso pasaulio žinių tarnyboms, ir pasaulio vadai žinojo tikruosius Gorbačiovo "Glasnost" tikslus.

4. Iš pristatytų smulkmenų matosi, kad šalia rusų prie šio terorizmo yra prisidėję ir lietuviai savo judošišku įnašu.

5. Gorbačiovo vedama respublikos persekiojimo politika visiškai prieštaravo jo skelbiamai "glasnost — atvirumo" politikai.

## **Gorbačiovo "perestroika" — ūkinis persitvarkymas ir tarptautiniai santykiai**

Beveik pusei metų praėjus nuo Gorbačiovo perėmimo Sovietų S-gos vadovybės, 1985 liepos mėn., tarptautinės žinių tarnybos padarė jo politikos įvertinimą, kurios svarbesni punktai čia bus paminėti. Labai nustebino Gorbačiovo keturių "savų" žmonių paskyrimas į 13 narių Politbiurą. Antaras netikėtumas tai E. Ševardnadzės paskyrimas užsienių reikalų ministriu, kuris buvo Gruzijos KGB viršininkas ir jokio supratimo neturėjo apie užsienio politiką ir diplomatiją. Gromyka, išbuvęs šiame poste 28 metus, gavo pakėlimą į Sovietijos Prezidentus. Jam šis pakėlimas teko todėl, kad jis "parinko" ir pristatė Gorbačiovą į Generalinio Sekretoriaus vietą tokiu

pagrindu: šis vyras turi gražią šypseną, bet kietą koją ir laiko paraką sausoj vietoj... /Suprask, kad kieta koja taikintina vidaus reikalams, o sausas parakas kapitalistams. J.P.K/. Tolimesni pakeitimai Politiniame Biure buvo Vakaruose numatomi. Jis taip pat visose 15 respublikų padarė naujų pakeitimų tarp partijos sekretorių ir valdžios ministerių.

Šiame Vakarų įvertinime sakoma, kad šie visi pakeitimai tai dar nereikia, kad Gorbačiovo politika bus švelnesnė viduje ir su užsienio varžovais. Pagerėjimo, kaip laisvės, kultūroj ir religijoj yra minimali galimybė.

Vakarų stebėtojai mano, kad didžiausią susirūpinimą Gorbačovui kelia vidaus ūkis.

Vakarų politikos specialistai mano, kad "perestroika", tai daugiau atitinka "įpakavimą", kuris patraukia tik akį, bet pati esmė yra paties įpakavimo turinys, ką Gorbačovas dar turės įrodyti praktikoje.

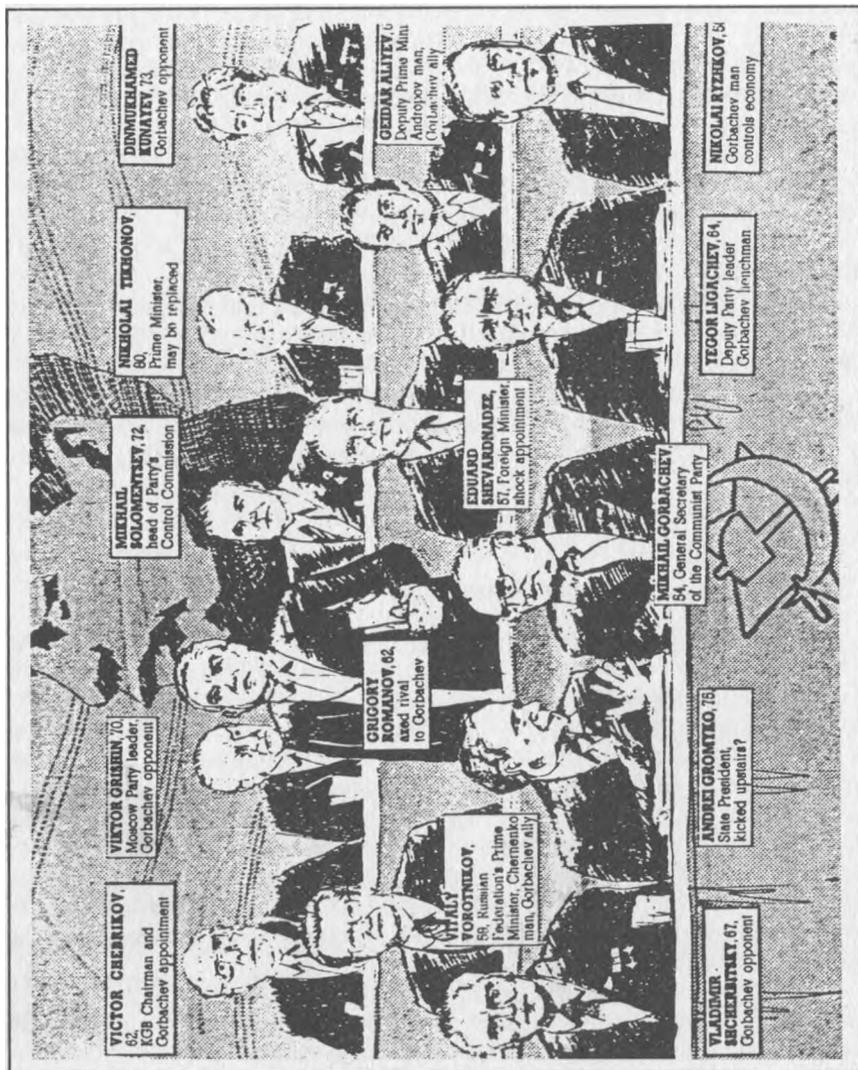
Gale šio Vakarų įvertinimo Gorbačiovo politikos sakoma: Gorbačovas tikrai nėra davęs jokio ženklo sušvelninti savo politiką Rytų Europoj. Be to, jo politiniai pareiškimai rodo, kad jis elgsis griežtai, su vidaus disidentais.

Čia pateikiami Politinio Biuro nariai 1985 m. liepos mėn., nurodant jų santykį su Gorbačiovu. Menininko piešinys sekančiam puslapy.

## **The Sydney Morning Herald 20 7 1985**

Iš priekio žiūrint Gorbačiovo kairėj – Gromyka, kuris pasiūlė Gorbačovą į Generalinio Sekretoriaus vietą, abu pasitiki vienas kitu, sekantis Gorbačiovo priešas, dešinėj Gorbačiovo – Ligačovas pritaria Gorbačiovo imperiniai politikai, bet prieštarauja jo ūkinei santvarkai, Ryžkovas yra Gorbačiovo patikimas, Vorotnikovas – Gorbačiovo sąjungininkas, Romanovas – aršus Gorbačiovo priešas, Ševardnadzė – gruzinas, terorizavęs Gruziją, Gorbačiovo patikūnas, Alijevas – buvęs Andropovo žmogus, patikimas Gorbačiovo, Čebrikovas – KGB viršininkas, paties Gorbačiovo paskirtas, Maskvos P-jos viršininkas nepalankus Gorbačovui, Solomencevas – viršininkas Partinės kontrolės komisijos – bespalvė asmenybė, Tichonovas – numatytas pakeisti, Kunajevas – Gorbačiovo priešininkas. Brėžinį žiūrėk sekančiam puslapy.

Pateiktos žinios rodo, kad 1985 m. liepos mėn. iš 13 Politbiuro narių penki aiškiai buvo Gorbačiovo priešininkai ir du neaiškaus politinio nusištatymo. Gorbačiovo priešininkai buvo dėl jo naujos "glasnost-perestroikos" politikos. Turint tokį Politbiuro skilimą, negalima buvo laukti sėkmingos politikos nei ūkio, nei užsienio srityse. Be jau minėtų Gorbačiovo priešininkų: jo Komunistų P-jos konkurentų ir respublikų nacionalistų, 1989 m. prasidėjo plataus pobūdžio darbininkų streikai, daugiausia anglių kasyklose Sibire ir Ukrainoj. Pažymėtina, kad streikai kapitalistinėse valstybėse vyksta dažniausiai dėl algų pakėlimo, tai Gorbačiovo "karalystėj" darbininkai streikavo dėl būtiniausių gyvenimo reikmenų. Mat po beveik keturių metų ūkinės "perestroikos", Sovietų S-goj nebuvo tokių prekių kaip muilo, drabužių, batų ir kitų būtiniausių prekių. Pasirodė, kad



Gorbačiovas ir Sovietinės imperijos pakasynas

istorija pradėjo kartotis: 1917 m. darbininkai streikavo prieš carą, dabar jau naujoji darbininkų karta, pradėjo streikus prieš "darbininkų carą".

## Paskutinis Komunistų P-jos Aktas

Laike 28-to Komunistų P-jos Kongreso Gorbačiovas susilaukė visą eilę kritikų. Jo ūkio oponentas Ligačiovas puolė Gorbačiovą dėl jo "perstroi-

kos" visiškos nesėkmės, tarp daugybės kritikų išėjo vienas kolūkio vedėjas iš Sibiro ir trumpai pareiškė, kad dar iki 1989 m. "perestroika" į Sibirą neatkeliavo. Baigiantis kongresui, Borisas Jelcinas priėjo prie prezidiumo stalo, pirmininkaujant Gorbačioviui, metė savo K P kortelę prieš Gorbačiovą ant stalo ir pareiškė, jog jis išeina iš komunistų p-jos. Tai buvo išėjimas iš komunistų p-jos didžiausios Sovietų Sąjungos respublikos prezidento – Rusijos Federacinės Respublikos. Po to, tą pačią ceremoniją pakartojo Maskvos ir Leningrado miestų viršininkai. Po dešimt dienų TASS'as pranešė, kad apie 250.000 K P narių atsisakė iš partijos.

## **Kariuomenės pučas**

Pučas įvyko 19-21 dienomis rugpjūčio m. 1991. Žemiau pateikiamos ištraukos iš paskelbtų straipsnių "Kauno Dienoj" sąryšy su šio Pučo metinėmis 1992 8 14 ir 1992 8 19. "Lietuvos rytas" metinių proga taip pat atspausdino trejetą straipsnių 1992 8 19, liečiančių Pučo eigą, iš jų žemiau seka keletas ištraukų.

## **Pučo užkulisiai — ištraukos iš "Kauno dienos"**

Pučo laikotarpiu Jelciną, gyvenusį netoli Maskvos, sekė "grupė Alfa". Tačiau ji taip ir negavo jokio įsakymo veikti. Pučistai neturėjo jokio generalinio veiksmų plano. Ruoštis Pučui buvo pradėta tik rugpjūčio 5 d. Pūsės metų prirėikė nustatyti, ar jie pasitiki vienas kitu.

Sąjungos sutartis turėjo būti pasirašyta rugpjūčio 20 d. Po to buvo numatyta reorganizuoti vyriausybę. Dėl to liepos pabaigoje per slaptą pokalbį susitarė Gorbačiovas, Jelcinas ir Kazachstano prezidentas Nazarbajevs. Vyriausybės vadovą Pavlovą turėjo pakeisti Nazarbajevs. Buvo numatyta, kad atsistatydins Jazovas ir Kriučkovas. Apie tai tikriausiai žinojo Kriučkovas.

Baltųjų rūmų šturmas turėjo prasidėti naktį į rugpjūčio 21 d. Nurodymą parengti tokį planą Kriučkovas davė rugpjūčio 20 d. 9 valandą ryto. Tai turėjo būti bendra armijos, KGB ir VRM operacija sąlyginiu pavadinimu "Griaustinis". Iš pradžių ji buvo numatyta 1 valandą nakties, po to buvo nukelta į 3 valandą ryto, bet taip ir neprasidėjo. Iš vienos pusės, ji neįvyko todėl, kad prie Baltųjų rūmų susitelkė daug žmonių. Iš kitos, — čia turėjo įtakos pučistų nesugebėjimas suderinti savo veiksmus ir jų nenoras imtis atsakomybės. Armija laukė KGB veiksmų, KGB — armijos veiksmų, o VRM — vienu ir kitu. Tačiau, jeigu operacija vis dėlto būtų prasidėjusi, tai Jelciną remiantys generolai Pavelas Gračiovas ir Jevgenijus Šapošnikovas turėjo parengti atsakomųjų veiksmų planą: du kovos lėktuvai būtų gavę įsakymą bombarduoti Kremlių.

## Trys istorinės dienos

Buvusi SSRS jau tada ėmė braškėti per visas siūles – tęsėsi respublikų "suverenitetų paradą". Tuometinis prezidentas M. Gorbaciovas mėgino neleisti galutinai subyrėti imperijai, išskeldamas šūkį "Stiprios respublikos – stiprus centras", kuriame nebuvo jokios logikos, nes viena šio teiginio dalis automatiškai anuliuoja kitą. Rugsjūčio 20 d. turėjo būti pasirašinėjama vadinamoji sąjunginė sutartis.

Konservatoriai nutarė veikti – užkirsti kelią demokratiniams procesams. Rugsjūčio 19-osios rytą buvo paskelbta, kad įkuriamas vadinamasis valstybinis nepaprastosios padėties komitetas (GKČP). Jam vadovauti ėmėsi tuometinis SSRS viceprezidentas G. Janajevas.

šio apsišaukėlių "komiteto" pirmoji (ir paskutinė) spaudos konferencija turbūt ilgam išliks daugelio atmintyje. Gausiai susirinkę žurnalistai, kaip įmanydami, tyčiojosi iš "komiteto" narių – Janajevo, B. Pugo ir kitų. Kaip apgailėtinai jie tada atrodė! Neveltui kai kurie demokratiniai Rusijos leidiniai dar Pučo dienomis išėjo su antraštėmis, turinčiomis maždaug tokią prasmę: GKČP dar mėgina veikti, bet jo narių rankos dreba. Ši detalė (ypač Janajevo rankų, kurias jis nežinojo kaip laikyti, virpėjimas) liudijo, jog valdžioje jie jaučiasi netvirtai. Gurkšnis laisvės ir demokratijos, kurį įkvėpė pirmiausia Rusijos žmonės, padarė savo. Anksčiau sklandžiai veikus imperijos administracinis ir represinis aparatas sutriko. Armija, įskaitant ir jos aukščiausiąjį ešeloną, susvyravo: viena dalis aktyviai parėmė pučistus, kita – nuėjo su Rusijos vadovybe. Armijos pozicija galiausiai nulėmė perversmo baigtį.



Vieną pagrindinių smūgių pučistai nukreipė prieš neklusnias ir jų taip nenekentamas Baltijos respublikas, tebesitikėdami jas sugrąžinti atgal į narvą. Pabaltijo karinės apygardos vadovybė labai aktyviai vykdė pučistų užduotis: šantažavo gyventojus, užiminėjo vieną pastatą po kito. Tačiau Lietuvos, Latvijos ir Estijos vadovybės pučistų atžvilgiu iš pat pradžių užėmė labai tvirtą poziciją. Pažymėtina, kad būtent tuo metu kai kurių sovietinių respublikų lyderiai lūkuriavo, nenorėjo "išsišokti". Štai, pavyzdžiui, ilgai tylėjo ir svarstė kokią poziciją užimti dabartiniai Ukrainos ir Kazachstano prezidentai L. Kravčiukas ir N. Nazarbajevas. Tik įsitikinę, kad sąmokslininkai pralaimi, irgi pasmerkė pučistus. Tai aiškiai neprisidėjo prie šių lyderių autoriteto. Veikiau atvirkščiai.

Nemalonumų turėjo ir kai kurių solidžių užsienio valstybių vadovai. Štai, pavyzdžiui, Prancūzijos prezidentas F. Miteranas Pučo pradžioje irgi užėmė susitaikėlišką poziciją, kai vienoje iš spaudos konferencijų taip išdėstė savo požiūrį: valdžios pasikeitimo Kremliuje faktas – realybė, su kuria nori nenori tenka skaitytis. Vėliau Miteranas ilgai ir nuobodžiai teisinosi.

• • •

Praėjus metams po Pučo, dabar bandoma (ypač Rusijoje) iš atstumo pažiūrėti į šiuos istorinius įvykius, kurių didžiulė reikšmė dar nėra deramai įvertinta. Tomis rugpjūčio dienomis žlugo partokratinė komunistinė diktatūra. Tai – pagrindinis laimėjimas. Buvo sulaužytas totalitarinės sistemos stuburas. SSKP prarado valdžios monopolį. Ir jeigu dabar Rusijoje vis dar kalbama, jog galutinė pergalė tada nebuvo pasiekta, tai tame teiginyje yra dalis tiesos. Tokios pergalės negali būti pasiekiamos per vieną dieną. Tam reikia ilgesnio laiko tarpo.

Kaip labai skiriasi tos praėjusio rugpjūčio pabaigos nuotaikos Rusijoje nuo šių dienų nuotaikų! Tai visiškai suprantama. Revoliucinė euforija praėjo. Atėjo niūri, buitinių ir kitų rūpesčių slegiama kasdienybė – nuolatinė visų revoliucijų palydovė. Rusija šiandien susiduria su didžiuliais sunkumais. Tačiau jie, objektyviai vertinant, nenustelbia tų trijų audringų praėjusio rugpjūčio dienų.

Leonas ŽALYS

## Liudininko prisiminimai

Praėjusių metų rugpjūčio 19-ąją pasaulis buvo sukrėstas iš buvusios SSRS sklindančių pranešimų apie valstybinį perversmą. Tai buvo dienos, kupinos ir nerimo, ir vilčių. Štai ką agentūros RIA korespondentui papasakojo aktyvus įvykių dalyvis – Rusijos prekybinis atstovas Prancūzijoje Viktoras JAROSENKA, Pučo metu turėjęs Rusijos ekonominių santykių su užsieniu ministro postą:

– Tomis dienomis buvau prie Maskvos esančiame vasarnamyje "Archangelskoje", kur tuomet buvo visa Rusijos vadovybė. Apie perversmą sužinojau rugpjūčio 19-osios rytą iš pokalbio telefonu su valstybinio mokslo ir technikos komiteto pirmininku Malyševu. Ir iš karto nuėjau pas Jelciną. Prie pat namo sutikau ginkluotą sargybą, kuri jau viską žinojo ir ruošėsi gynybai. Užėjau į valgyklą. Prie stalo sėdėjo Chasbulatovas (dabar Rusijos Federacijos AT pirmininkas), Burbulis (dabar – valstybės sekretorius), Kobecas (generolas pulkininkas) – rašė "Kreipimąsi į Rusijos piliečius", faktiškai pirmąjį organizuoto pasipriešinimo pučistams dokumentą. Jelcinas pasiūlė pasirašyti šio dokumento juodraštį, nes manė, kad perrašyti nebus kada.

Rinkosi vis daugiau žmonių. Pasirodė Silajevas (tuometinis premjeras), Sobčiakas (Leningrado meras), Lužkovas (Maskvos vicemeras), Voščianovas, Šachrajus, Poltoraninas, Iljušinas... Kažkas iš apsaugos vis dėlto atnešė rašomąją mašinėlę, ir Jelcino dukterys gretimame kambaryje pradėjo perrašinėti Kreipimąsi. Perrašę garsiai perskaitė. Nors buvo praleisti kai kurie žodžiai ir buvo daug klaidų, o Sobčiakas ir Šachrajus siūlė pa-

keisti kai kurias formuluotes, buvo nutarta negaišti laiko ir išplatinti būtent šį tekstą. Jį pasirašė Jelcinas, Silajevas ir Chasbulatovas.

Tuo metu buvo audringai svarstomas klausimas, kur turi šiuo metu būti Jelcinas. Daugelis manė, jog būtų geriausia, kad jis su šeima pasilikėtų vasarnamyje, o likusieji nuvažiuotų į Maskvą ir paskelbtų Rusijos žmonėms bei pasaulio visuomenei Kreipimosi turinį. Kažkas atnešė šio dokumento kopijas, ir visi labai greitai išvažinėjo. Mes su Sobčiaku reikalavome, kad Jelcinas nedelsiant išvažiuotų į Baltuosius rūmus: "Archangelskoje" – spąstai, o Baltuosiuose rūmuose lengviau organizuoti gynybą. Taip pat tikėjomės, kad – Vilniaus pavyzdžiu – žmonės gins savo prezidentą. Jelcinas, šiek tiek pagalvojęs, sutiko. Asmens sargybos viršininkas Koržakovas uždėjo prezidentui baltą neperšaunamą liemenę, ant viršaus aprengė švarku. Per maždaug 15-20 minučių velnišku greičiu atvažiavom prie Baltųjų rūmų. Turbūt viskas buvo padaryta laiku, nes po 20 minučių specialūs kariuomenės daliniai perkirto Kalugos plentą, apsupo "Archangelskoje" ir atjungė telefonus.

O Baltuosiuose rūmuose virė darbas: susitikimai su ambasadoriais, spaudos konferencija. Bet situacija vis labiau kaito. Maždaug 10 tankų privažiavo prie Baltųjų rūmų. Iš ministro pirmininko priimamojo mačiau, kaip netikėtai po antru tanku puolė vyriškis su portfeliu rankose. Tankas staigiai pristabdė, o kito įgula ėmė jį stumti, norėdama priversti sutraiškyti žmogų. Praeiviai vos suspėjo ištraukti drąsuolį iš po vikšrų. Tačiau savo darbą jis jau buvo atlikęs: susidarė grupė iš maždaug 15-20 žmonių, kurie sutrukdė kolonos judėjimą.

O kitą dieną, rugpjūčio 20-ąją, mitinge Rusijos vadovybei paremti dalyvavo jau ne mažiau kaip 300 tūkstančių žmonių. Įvyko Ministrų Tarybos posėdis, kuriame buvo perskaityta informacija, jog 17 valandą užplanuotas Baltųjų rūmų šturmas. Jėgos buvo nelygios, ir nusprendėme, suderinę su Jelcinu, kad Silajevas išvažiuos į slaptą butą, kadangi prezidento išvykimas sukeltų neigiamą Baltųjų rūmų gynėjų reakciją. Tebesiruošėme gintis. Vyriausybės nariams buvo išduoti šaunamieji ginklai. Automatai greit baigėsi, ir aš gavau pistoletą "ME 6644" ir dvi apkabas šovinių. Nusileidau į prezidento priimamąjį. Be Jelcino ten buvo Popovas, Chasbulatovas, Ruckojus ir kiti. Ruckojus reikalavo, kad pereiname į kitą patalpą, kurioje buvo ryšių sistema ir kurioje nebuvo langų. Taip ir padarėme. Ketvirtą valandą ryto Jelcinui pavyko pagaliau telefonu susisiekti su Kriučkovu. Iki tol jo sekretorius visą laiką atsakinėjo, kad Kriučkovo kabinete nėra. Buvau šio pokalbio liudininkas. Jelcinas pranešė Kriučkovui, kad jau yra aukų, pralietas kraujas. "Jūs už tai atsakysite", – pasakė prezidentas. Jis pasiūlė Kriučkovui kartu skristi į Krymą, į Forosą, kad ten susitiktų su Gorbačiovu ir įsitikintų, ar tikrai jis serga. Kriučkovas vengė duoti atsakymą, sakė, jog Gorbačiovas susirgo radikulitu. Jelcinas atsakė, jog radikulitas nėra pagrindas nepaprastosios padėties įvedimui. Pagaliau Kriučkovas, nors ir labai nenorėdamas, sutiko išskristi į Forosą pas Gorbačiovą.

Taip ir sužlugo trijų dienų Pučas...

## Naktis Baltuosiuose rumuose

Žemiau seka ištraukos iš "Lietuvos ryto".

Lygiai prieš metus, rugpjūčio 19-ąją, tuometinės SSRS radijui ir TV pradėjus skelbti, kad valdžia pereina į Ypatingosios padėties komiteto rankas, suskubome į įvykių epicentrą.

Maskva pasitiko lietumi. Buvome šokiruoti gatves užtvindžiusių šarvuočių ir kariškių. Antplūdį patyrė tarptautinis Šeremetjevo-2 aerouostas – daugeliui užsieniečių jis atrodė vienintelė išsigelbėjimo galimybė.

Pirmasis viešas pučstų pasimatymas su žurnalistais. Užsienio reikalų ministerijos spaudos centre įsiminė sovietinės valstybės vadovai drebančiomis rankomis ir patinusiais paakiais. Žodžiai apie draugiškų tautų šeimą, maksimalius derlius ir per pusę metų butą kiekvienam benamiui priminė daugelį metų girdėtas šnekas. Saugumiečiai nesugebėjo sulaikyti be pakvietimų besiveržiančių žurnalistų. Spaudos konferencijos metu, išgirdus absurdiškesnę pareiškimą, kildavo kvatojimas, pylėsi pasityčiojantys klausimai.

Iki lemtingosios nakties, reiškusios pučstų pralaimėjimą, buvo visko. Paryčiais važinėjimai po Maskvą, skaičiuojant centro link judančią karinę techniką, daugybė spaudos konferencijų.

Dieną naktį tęsėsi Rusijos Aukščiausiosios Tarybos posėdžiai.

Pačiuose rūmuose galėjai sutikti ne tik demokratinius šalies vadovus, bet ir aktorių, rašytojų, muzikantų. Lemtingąją naktį po rūmus, dalydamas "Marlboro" cigaretes savanoriams, vaikščiojo G. Chazanovas, komersantai vaišino alumi, o atokiame kambarėlyje savo sargybinio miegą saugojo M. Rostropovičius.

Artėjant vidurnakčiui ir gavus žinių, kad gali būti šturmuojami rūmai, moterys buvo paprašytos apleisti Aukščiausiąją Tarybą. Vokietaitė, suomė ir aš, išaiškinusios, kad dirbame savo darbą ir niekur neisime, gavome dujokaukes.

Rūmų saugotojai informavo turį žinių, kad pastate yra daug saugumiečių. Pajutę kažką negera, turėjome kėdėmis daužyti langų stiklus. Tai būtų buvęs ženklas lauke stovintiems gynėjams. Veidus apsirišę marle ir apsiginklavę geležiniais strypais, jie buvo nusiteikę kovai.

Belaukdami šturmo, vaikščiojome po rūmus. Pasiskirstę foteliais miegui, lipome ant stogo, žvalgėmės pro langus, laukėme žinių, pasakojome įvairiausias darbe nutikusias istorijas. Vienas prisiminė pusryčius su G. Bušu, kitas – plaukiojimą baseine su Jordanijos karaliumi, tenisą su Rusijos prezidentu B. Jelcinu.

Ką sužinojai – iš karto pranešk redakcijai. Kadangi Rusijos vadovybė norėjo, kad apie įvykius Rusijos parlamente žinotų visas pasaulis, galėjome skambinti, kur norėdami. Tad apie įvykius informuodavome ne tik savo redakcijas, bet ir namiškius.

Apie 1 val. nakties buvo gauti pranešimai apie rūmų link judančius šarvuočius. Tuo metu Novo Arbatsko ir Čaikovskio gatvių sankryžoje žu-

vo trys Rusijos sūnūs. Dar ilgai lietus negalėjo nuplauti kraujo nuo asfalto. Lipdami per degančius troleibusus, drauge su Rusijos parlamentarais ėjome į pasimatymą su kariškiais. Tada buvo gautas pasižadėjimas atitraukti karinę techniką iš miesto.

Paryčiais grįžusi į Lietuvos atstovybę, radau visus darbuotojus. E. Bičkauskas, lyg viščiukus suskaičiavęs iš naktinės Maskvos grįžtančius žurnalistus, sodino prie stalo ir girdė arbata su medumi. Nors pats labai nerimavo, vieną po kitos rūkė cigaretes, bet visus ramino ir sakė, kad viskas bus gerai. Sužinojęs, kad rūmų šturmo tikrai nebebus, E. Bičkauskas visus prikalbino eiti ilsėtis, o pats liko savo kabinete.

Praėjo metai.

Vakar prie atmintino akmens žuvusiems rugpjūčio įvykių metu užkalbinau keletą maskviečių ir klausiau, ar šiandien vėl eitų saugoti Baltųjų rūmų. Tik pora atvirai pasakė ne. Kiti, vengę tiesioginio atsakymo, keiksojo dabartinę valdžią. Pora prisipažino tik šiandien suvokę, kad laukti didelių permainų nebuvo pagrindo.

Ramunė SAKALAUSKAITĖ

Maskva

## Po Pergalingo Rugpjūčio...

Miesto centre iš sykio buvo galima pajusti pasipriešinimo dvasią. Metro perėjimuose, ant namų sienų, stulpų matėsi išklijuota gausybė B. Jelcino, A. Ruckojaus įsakų, nutarimų, kreipimųsi, pusiau pogrindžio sąlygomis spausdinamų laikraščių numerių.

Maniežo aikštėje stovėjo prieigas į Kremlių pertverusi tankų kolona, o aplink ją būriavosi žmonės, diskutavo tarp savęs, kalbino kareivius. Šie nelabai tesislėpdami, skaitinėjo B. Jelcino įsakų lapelius, taikiai ant tankų susėdę, kojomis tabaluodami. Tad nors daug kas priminė Vilnių sausio dienomis, Maskvoje nesijautė tos neperžengiamos takoskyros, skyrusios Lietuvos žmones ir svetimųjų kariuomenę. Čia rusas stovėjo prieš rusą ir vietoj lozungo "Ivanai, eik namo", galėjai ne kartą išgirsti kreipinį "Saša, Kolia, prieš ką ginklą keli?"

Baltieji rūmai taip pat kaip ir Lietuvos Parlamentas iš visų pusių buvo apjuosti barikadų žiedu, o pirmoji jų linija pertverė gatves gal per kokį kilometrą nuo paties pastato.

Baltųjų rūmų prieigose budinčių žmonių veiduose greičiau galėjai įžvelgti nutrūktgalvišką azartą, entuziazmą negu baimę. Net kildavęs įtarimas, kad pasipriešinimas Pučui buvo tarsi kokio gaivaus vėjo dvelksmas pilkoje atgrasioje kasdienybėje, kažkokios geresnės ateities pažadas. Barikadų gynėjai visas komandas vykdę būtinai bėgte, triukšmingai, nejučia suteikdavo savo veiksams savotiško teatrališkumo atspalvį.

Tačiau negalėjo nežavėti jaunuolių drąsa, ryžtas priešintis karinei jėgai. Įsiminė lemtingosios nakties iš rugpjūčio 20-osios į 21-ąją vaizdas. Barikadoje, šalia tos vietos, kur ką tik buvo žuvę trys žmonės, o sklاندė gandai

apie dešimtis aukų, tarp sulamdytų, apdegusių tramvajaus vagonų įstrigo aštuonių šarvuočių kolona: vienas įsirėžęs į šlaitą, nusmukusiais vikšrais. Šalia voliojosi stori basliai, kuriuos gynėjai kovinėms mašinoms kaisiojo į ratus, krūvos stiklo duženų. Bet jaunimas, nepaisydamas pasimetusių kareivių, laikančių rankose automatinius ginklus, jau kovėsi ant šarvuočių. Kiek vėliau, auštant, ši kolona buvo sveikinama valiavimais – tiesiog aplipusi jaunais žmonėmis, pasuko Baltųjų rūmų link ir stojo jų gynybon greta jau ten buvusių dešimties tankų.

Rugpjūčio 21-osios vidurdienį jau pradėta išvedinėti kariuomenę iš Maskvos.

Tačiau būtų per drąsu tvirtinti, kad jei ne visa Rusija, tai bent visa Maskva stojo prieš pučistus. Vėliau, juos suėmus, aišku, šnekose atsirado begalė kovotojų, bet naktimis prie Baltųjų rūmų budėjo gal dvidešimt-trisdešimt tūkstančių žmonių, daugiausia jaunimas bei inteligentija.

O jų gretose tomis dienomis labai populiarius buvo Lietuvos vardas. Maskviečiai pasakojo, kad jie gerokai pasimokė iš Vilniaus įvykių. Daug Rusijos demokratinės stovyklos parlamentarų buvo spėję apsilankyti Lietuvoje ir pasisemti barikadų kovos patirties. Radijo stotis "Echo Moskvj" operatyviai skelbdavo žinias apie Lietuvos ir kitų Baltijos šalių ryžtingą priešinimąsi Pučui, kas, tylint daugumai buvusios Sąjungos respublikų, buvo vertinama kaip svarbi psichologinė paspartis. Nuolatinio ryšio sumetimais vienas mūsų ambasados darbuotojas visas tas dienas neišeidavo iš Baltųjų rūmų.

Sykį mane užkalbino nepažįstamas maskvietis, prisistatęs inžinieriumi. Sužinojęs, kad esu iš Lietuvos, labai nudžiugo. "Tik dabar aš aiškiai suvokiu, kas jūsų krašte dėjosi sausyje. Bet nuo šiol mes jau būsime kartu".

Tas "būsime kartu", atrodo, slėpė vieną populiarią Rusijoje iliuziją, kad pakanka bolševikų režimą pakeisti demokratine valdžia ir visos Rusijos santykių su Sąjungos respublikomis, taip pat Baltijos šalimis problemos savaime išnyks. Dažnas, net nuoširdžiai pritariantis Lietuvos nepriklausomybei Maskvos inteligentas tikėjosi, jog mūsų kraštas ir ateityje bus įvairiausiai tvirtais ryšiais susietas su Rusija, orientuosis į ją ne tik politiniame, ekonominiame gyvenime, bet ir karinėje sferoje. Tiems procesams, kurie pradėjo žaibiškai vystytis po rugpjūčio Pučo, subyrėjus bolševikinėms valdžios struktūroms, didelė Rusijos dalis, kaip paaiškėjo, psichologiškai dar nebuvo pasiruošusi (ypač Ukrainos atsiskyrimui). Gal tai viena iš priežasčių, kodėl net mus per sausio įvykius rėmę Maskvos inteligentai ima priekaištauti. Girdi, esame "nedėkingi" ir užmiršę, kad iš jų, Rusijos demokratų, "gavome savo laisvę", dabar trukdome B. Jelcinui reikalavimais skubiai išvesti kariuomenę iš savo šalies.

Rusija po rugpjūčio Pučo net su įniršiu atmetė bolševizmo politinę doktriną, ideologiją, dar visai neseniai turėjusią labai didelę įtaką milijonų tos šalies gyventojų mąstysenai. Tačiau ankstesnės istorijos ir sovietinio laikotarpio įdiegta didžiavalstybinė psichologija, ištikimybė populistinėms socialistinės lygiavos nuostatoms, viską tvarkančios valstybės, kaip pa-

grindinio žmonių gerovės šaltinio, stereotipai pasirodė nepalyginamai gajesni.

Vis dėlto, nepaisant beveik kas dieną skleistų naujų pranašysčių, kad "tuoj tuoj Rusijos kantrybė plyš", jau prabėgo metai po rugpjūčio įvykių, ir laikas visas "raudonai rudųjų" svajas grįžti į valdžią daro vis labiau groteskiškas.

Valdas BARTASEVIČIUS

## **Gorbačiovas prisipažįsta žinojęs apie Pučą!**

Pučo metinių proga pirmadienį Maskvoje įvyko SSRS eksprezidento M. Gorbačiovo spaudos konferencija.

"Noriu būti išgirstas... Mes, demokratai, nugalėjome pučistus", – sakė M. Gorbačiovas.

įžanginiame žodyje kalbėdamas apie perversmą, M. Gorbačiovas sakė, kad paskutinį žodį tars teismas. Jį išdavusių bendražygių buvęs SSRS vadovas į teismą duoti nesiruošia. "Tai – žema, – sako jis. – Ir jeigu kas net su antrankiais atvestų mane į teismą, vis tiek nieko nesakyčiau".

Išeitį iš šiandieninės situacijos eksprezidentas mato naujos sandraugos sukūrimu. Anot jo, norint išokti į paskutinį traukinį, reikia visoms demokratinėms jėgoms pasirašyti kontraktą dėl ateities.

Atsakinėdamas į klausimus ir vėl grįždamas prie temos, kaip išgelbėti liaudį, M. Gorbačiovas prisipažino ruošiąs siūlymą dėl naujos sąjungos kūrimo.

Vienam žurnalistui pasiūlius M. Gorbačioviui mesti visas šnekas ir važiuoti iš peties padirbėti į Stavropolį, buvo atsakyta, kad ir šį kartą nepavyko jo įžeisti. Be to, Maskvoje darbų jis galės nudirbti gerokai daugiau.

Su siaubu buvęs Sąjungos vadovas pasakojo apie kelionės į JAV metu įsigytą leidinį turistui. Jame buvo surašytos kainos už atitinkamus aukštų Rusijos pareigūnų darbus. "Tiek prisidirbę, kaip jie iki šiol nepabėgo į Vakarų?" – klausė jis.

Tęsdamas prisiminimus iš Jungtinių Valstijų, M. Gorbačiovas informavo gavęs ir pasiūlymų tapti JAV prezidento spaudos tarnybos vadovu. "Nepamirškite, kad aš buvau prezidentas. O čia..." – išdidžiai sakė jis.

Eilinį kartą grįždamas į 1991 m. rugpjūtį Forose, M. Gorbačiovas prisiminė jautęs informacijos trūkumą. Grįžęs į Maskvą ir patekęs į Rusijos Aukščiausiosios Tarybos posėdį, išsigando. "Pagalvojau, kad daugeliui galva susisuko. Jie šaukė, kad su šluota reikia laukan vyti visus komunistus. To sugalvoti nesugebėjo netgi ligonis Stalinas", – sakė jis.

Dar prelegentas pasiguodė, jog pastaruoju metu atsirado uždraustų profesijų. "Žmonės, dirbę mano aparate, šiandien į darbą priimami tik po to, kai prisiekia išsižadėti manęs. Ir tai demokratija?"

Saugomas keturių asmens sargybinių ir po susitikimo su žurnalistais, dalydamas autografus, buvęs SSRS prezidentas atsakė į "Lietuvos ryto" klausimą.

– Ponas Gorbačiovai, ar neįvykęs perversmas sausio mėnesį Vilniuje turėjo, jūsų nuomone, įtakos Pučo pralaimėjimui Maskvoje? Jeigu turėjo, tai kokią?

– Į šį klausimą jau ne kartą atsakinečiau. Taip, turėjo. Procesas atspindėjo skirtingų – reformatoriškų ir antireformatoriškų – jėgų prieštaravimus. Vienu ar kitu būdu buvo bandymų į tai įtraukti ir prezidentą. Bet aš tam nepasidaviau.

Ramunė SAKALAUŠKAITĖ  
Maskva

Prie aukščiau pateiktos medžiagos apie Pučą, tenka pridėti dar visai neminėta, bet labai svarbų ir būtent, kad apie šį Pučą Sovietų S-ga ir Vakarų pasaulis buvo išpėti prieš aštuonis mėnesius! 1990 m. gruodžio mėn. Sovietų Užsienio Reikalų Ministeris Ševardnadzė atsistatydino, nurodymas priežastį, kad Sovietų S-gai gresia greita diktatūra ir jis nenori nieko bendro turėti su ja! Šis gruzinas buvęs prie Brežnevo ištikimas jo tarnas, prie Gorbačiovo gavęs nuostabų paaukštinimą, pasakė teisybę tiek Gorbačioviui, Jelcinui ir kitiems respublikų politikams bei Vakarams, bet mažai kas jo išpėjimu patikėjo ir nepriėmė dėmesin. Iš aukščiau perduoto "Lietuvos ryto" korespondentės paklausimo Gorbačioviui: ar nepavykęs perversmas Vilniuje turėjo įtakos Pučo pralaimėjimui Maskvoje? Į šį klausimą atsakydamas Gorbačiovas pareiškė: Vienu ar kitu būdu buvo bandymų į tai įtraukti ir prezidentą. Bet aš tam nepasidaviau.— Vadinasi, prezidento pavaldiniai kalbina prezidentą įtraukti į prieškonstitucinį sąmokslą, jis dabar tai prisipažįsta, bet tų įvykių metu, jis užsigynė, kad nei apie Lietuvos perversmą, nei apie Maskvos Pučą jis nieko nežinojęs... Kai Pučo sąmokslininkai Gorbačiovą užkalbino, jo pareiga buvo visus areštuoti ir perduoti teisingumo įstaigom. Bet jis pasirinko likti slapuku – rėmėju, tuo atveju, jeigu Pučas pavyks.

Jelcinas taip pat pasirodė dar labai "žalias" politikas. Po Ševardnadzės paskelbimo apie ruošiamą diktatūrą Sovietų S-goje, Jelcino kaip Rusijos prezidento buvo pareiga nedelsiant naudoti visas Rusijos milicijos ir respublikos Saugumo įstaigas surasti, kas yra tie "diktatūros" įsteigimo organizatoriai. Dar vėliau, jau Pučui prasidėjus, kaip anksčiau "Liudininko prisiminimai" liudija, Jelcinas buvo užkluptas "Archangelskoje" vasarnamy už Maskvos ir net pradžioje buvo nutaręs iš ten Pučą "pulti"... tik kitų patartas išvyko į patį "frontą", į Maskvą. Visa gynyba buvo kopijuojama iš įvykių Vilniuje: barikadų būdas, žmonių minios aplink parlamentą sukviestas ir kitos propagandos priemonės naudotos lietuvių kovoje su rusais, o šiuo atveju, rusų kovoje prieš rusus...

Specialiame susirinkime demokratiją ginti iš apie 9 mln. Maskvos gyventojų, kaip aukščiau "Liudininko prisiminimai" sako, į tą susirinkimą atvyko ir tik antrą naktį apie 300.000. Tuo tarpu Vilniuje iš apie 600.000 gyventojų į Sąjūdžio susirinkimus už demokratiją ir Lietuvą ginti susirinkdavo nuo 100.000 iki 300.000 žmonių. Viską suėmus draugėn reikia

pasakyti, kad Jelcinui ši pergalė kliuvo tik, kaip liaudies posakis sako: "per Dievo malonę". Ta "Dievo malonė" tai buvo visiškai Pučo organizatorių nesugebėjimas tokį karinį uždavinį įvykdyti ir net nežinojimas, kaip reikia užimti miestą revoliuciniu būdu. Jeigu Kriučkovas, Jazovas, Pugo ir kiti būtų pasiskaitę Lietuvių Aktyvistų Fronto (LAF) Kauno sukilimo istoriją prieš Raudonąją Armiją, tai jie rugpjūčio 19 d. naktį būtų pasiuntę po keletą tankų, kartu prie jų atitinkamų specialistų grupes ir užėmę Maskvos TV radijo stotis ir pašto telefonų centrinę, ir būtų atkirę visą paramą nuo Jelcino. Šiandien Jelcinas sėdėtų kaltinamųjų suole, o pučistai būtų skyrę jam ir jo rėmėjams tartytojus ir teisėjus. Kita yra liaudies patarlė, kad "jeigu Dievas nori ką nors nubausti, tai atima ar sumaišo jo protą" – pučistai priklausė šitai kategorijai.

## Respublikų nepriklausomybės ir jų pripažinimas

Lietuvos Respublika pirmoji pralaužė atsiskyrimo ledus nuo Sovietų S-gos, paskelbdama Nepriklausomybę 1990 03 11 ir parodydama nepaprastą drąsą ir riziką (sekė blokada ir žudynės). Likusios respublikos tai išdrįso padaryti maždaug pusantrų metų vėliau, kai Pučas buvo pralaimėtas, 1991 08 21. (smulkmenas žiūrėk prie pridedamo žemėlapiu su datomis).

Su Pučo pralaimėjimu, prasidėjo Lietuvos Valstybės masinis pripažinimas įvairių pasaulio valstybių, prisilaikant gautų pripažinimo aktų datomis tokia tvarka:

1. Islandijos	– 02.11	30. Suomijos	– 08.28
2. Latvijos	– 08.23	31. Naujosios Zelandijos	– 08.28
3. Danijos	– 08.24	32. Šveicarijos	– 08.28
4. Norvegijos	– 08.24	33. Čekijos ir Slovakijos	– 08.29
5. Vengrijos	– 08.24	34. Mongolijos	– 08.29
6. Prancūzijos	– 08.25	35. Vatikano	– 08.30
7. Argentinos	– 08.25	36. Olandijos	– 09.02
8. Kanados	– 08.26	37. JAV	– 09.02
9. Austrijos	– 08.26	38. Ekvadoro	– 09.02
10. Bulgarijos	– 08.26	39. Turkijos	– 09.03
11. Lenkijos	– 08.26	40. Graikijos	– 09.03
12. Maltos	– 08.26	41. Nikaragvos	– 09.03
13. San Marino	– 08.26	42. Tuniso	– 09.04
14. Portugalijos	– 08.26	43. Brazilijos	– 09.04
15. Italijos	– 08.26	44. Izraelio	– 09.04
16. Rumunijos	– 08.26	45. Libijos	– 09.04
17. Belgijos	– 08.27	46. Meksikos	– 09.05
18. Australijos	– 08.27	47. Egipto	– 09.06
19. Airijos	– 08.27	48. Pietų Korėjos	– 09.06
20. Ispanijos	– 08.27	49. SSRS	– 09.06
21. Albanijos	– 08.27	50. Japonijos	– 09.06
22. Liuksemburgo	– 08.27	51. Kolumbijos	– 09.06
23. Estijos	– 08.27	52. Singapūro	– 09.06
24. Vokietijos	– 08.27	53. Kinijos	– 09.07
25. Švedijos	– 08.27	54. Šiaurės Korėjos	– 09.07
26. Didžiosios Britanijos	– 08.27	55. Peru	– 09.07
27. Pietų Afrikos	– 08.28	56. Senegalo	– 09.07
28. Urugvajaus	– 08.28	57. Afganistano	– 09.07
29. Čilės	– 08.28	58. Pakistano	– 09.08

59. Bolivijos	– 09.09	72. Jemeno	– 09.13
60. Tailando	–09.09	73. Jordanijos	–09.15
61. Kubos	–09.09	74. Bachreino	–09.15
62. Vietnamo	–09.09	75. Kuveito	–09.15
63. Kabo Verdės	–09.09	76. Saudo Arabijos	–09.16
64. Sirijos	–09.09	77. Filipinų	–09.16
65. Bangladešo	–09.09	78. Namibijos	–09.17
66. Indijos	– 09.09	79. Indonezijos	– 09.17
67. Irano	– 09.10	80. Jungtinių Arabų Emyratų	–09.19
68. Nepalo	–09.10	81. Laoso	–09.20
69. Madagaskaro	–09.11	82. Panamos	–09.25
70. Malaizijos	–09.11		
71. Kipro	–09.12		

Čia pridėtas pripažinusių valstybių sąrašas rodo labai įdomų dalyką, kad save pasaulio akyse reklamuojančios kaip "demokratijos mamos": Anglija pripažinti išdrįso Lietuvą tik 26-toji, Šveicarija 32-toji, ir JAV 37-toji! Visos šios trys, taip vadinamos "demokratijos mamos", patarinėjo Lietuvai derėtis su Gorbačiovu, neskelbti be jo sutikimo nepriklausomybės ir nedrumsti jo imperijos stabilumo paremto Markso-Lenino-Stalino teorijom ir praktika.

Kur kas blogiau atrodo anksčiau minėtų demokratinių valstybių, save gana iškilom laikančių, praktiškas elgesys ir po Pirmo pasaulinio karo 1918 m. Šveicarija pripažino Lietuvą tik beveik po trijų su puse metų – 1921 07 19, JAV ir Anglija po keturių su puse metų 1922 liepos ir gruodžio mėn. Labai įdomus klausimas, kodėl minėtos "demokratijos mamos" bijosi demokratijos principų ir juos pakartotinai lauzo visą laiką. Čia gali būti keletas priežasčių, bet pagrindinės yra savanaudiškumas ir imperializmas, kurios veda į pasaulio užvaldymą ir prieštarauja demokratijai. Pasaulio užvaldymą bandoma pasiekti trimis būdais: a) finansiškai, b) karine jėga, c) per tarptautines organizacijas. Baronas Rotčildas, žymus bankininkas, yra pasakęs finansinę doktriną: duokit teisę man leisti pinigus ir man visai bus nesvarbu, kas ten sėdės valdžioje. – Jo žinioje esą bankai JAV, Anglijoje ir Prancūzijoje pilnai patvirtino šią Barono Rotčildo doktriną. Dabartiniu metu "Internacional Monetary Fund" (Tarptautinis Piniginis Fondas ir Pasaulio Bankas (World Bank) visiškai vykdo ir patvirtina Rotčildo doktriną. Lietuva iš šio fondo pasiskolino keliasdešimt milijonų dolerių ir to jau pakanka, kad to fondo atstovai atvyksta į Lietuvą, tikrina Lietuvos vyriausybės ūkinę politiką, duoda nurodymus, kaip vyriausybė turi elgtis ir reikalauja atitaisyti nukrypimus, jeigu tokie buvo padaryti nuo jų aukštesnių reikalavimų. Iš čia išplaukia labai aiški išvada, kad Lietuvos vyriausybė turi pildyti ne jos išrinktų Lietuvos piliečių, bet reikalavimus agentų, atvykusių iš Niujorko, IMF. Iš čia matosi, kokia teisinga yra Rotčildo doktrina.

Antras imperializmui įgyvendinti būdas yra karinė jėga, kurią nuo pat jo gimimo pradžios naudoja komunizmo kūrėjai – Sovietų S-ga. Ši sistema pasirodė tiek žiauri ir svetima žmogaus prigimčiai, kad Sovietų S-gą pavergtos tautos privedė prie subyrėjimo.

Trečioji galimybė vykdyti imperializmą šiame šimtetyje buvo bando-

ma pagalba sukurtų tarptautinių organizacijų: po Pirmo pasaulinio karo – Tautų Sąjungos ir Antro pasaulinio karo – Jungtinių Tautų Organizacija (JTO). Pirmoji, nežiūrint visų jos konstitucijos prieštaravimų priėmė į savo narius Sovietų S-gos imperiją, kardu sukurtą, ir laikė savo tarpe kuri laiką nacinę Vokietiją. (Apie JTO žiūrėk skyrių Atlanto Charta).

Šalia jau minėtų valstybinio pobūdžio organizacijų, siekiančių užvaldyti pasaulį, yra dar pusiau slaptų privačių organizacijų, siekiančių to paties tikslo – pasaulio valdžios karūnos. Žymiausios iš jų yra: Taryba Užsienio Reikalams (Council on Foreign Relations – CFR) – ir Trišonė Komisija (Trilateral Commission – TC). Pirmoji organizacija turi apie 2.500 narių iš JAV ir Europos Valstybių ir antroji apie 100 narių. Abiejų organizacijų nariai yra aukšto lygio asmens politikoj, finansuose, versluose, mokslo įstaigose ir t.t. Šių organizacijų galutinis tikslas yra, nežiūrint mažų politinių, socialinių, religinių, ekonominių skirtingumų sukurti vieną pasaulio valdžią. Šios organizacijos jau baigia pasiekti savo tikslą JAV. Ten nesvarbu, ar respublikonų, ar demokratų p-ja laimi rinkimus, naujos valdžios aparatą sudaro daugumoj jau minėtų CFR ir TC nariai. Buvęs JAV Prezidentas Bušas per visą eilę susitikimų su Sovietų Prezidentu Gorbačiovu jau buvo glaudžiai susižaidęs su juo, kas matosi iš Bušo pareiškimo 1990 05 12 Teksto AŠ M universitete JAV: "Mes siekiame įjungimo Sovietų S-gos į šeimą pasaulio tautų... Galutinis mūsų siekimas pasveikinti Sovietų S-gą, grįžtant į Pasaulio Santvarką..." Prez. Bušas, baigdamas savo antrą kadenciją, paskelbė Naują Pasaulio Santvarką (New World Order). Ši jo Nauja Pasaulio Santvarka tai jau minėtų aukščiau CFR ir TC programa, perrašyta kitais žodžiais. Praktiškai toji Naujoji Pasaulio Santvarka štai ką reikštų: Pasaulio Valdžią sudarytų JAV, Europa ir Azija po keletą ar keliolika atstovų, visos sienos tarp Valstybių išnyktų, vietiniai seimai ir jų vyriausybės turėtų vykdyti Pasaulio valdžios valią, pamažu būtų įvesti vieni pinigai, bendra tarptautinė kalba ir prasidėtų mažų tautų nuosavybių išpirkimas: žemių, pramonės įmonių, prekybos ir t.t., ir tai reikštų mažų tautų išnykimą, kaip yra išnykusi Prūsija, tik žinoma per daug trumpesni laikotarpį.

Europoje šis pirmas žingsnis į Pasaulio valdžią jau vykdomas. Pradžioje buvo nutarta, kad tautų apsisprendimai tą klausimą spręs. Bet po Danijos pasisakymo prieš ir po Prancūzijos pasisakymo tik 51% už ir 49% prieš. Europos Centrinė įstaiga nusprendė, kad tautų pasisakymas yra gana "pavojingas" ir nutarė, kad vyriausybės tars paskutinį žodį – jungtis ar ne. Žinoma, Vyriausybės nutarė jungtis, ir dabar Europoje praktiškai prasideda pamažu mažų tautų laidotuvių procesija. Į šią procesiją daug kas ir Lietuvoje yra linkęs įsijungti dėl nepaprastai sunkių gyvenimo ūkinų sąlygų ir pasibaisėtinių saugumo aplinkybių. Valdžios nariai neša atsakomybę už piliečių gerovę ir jų saugumą. Tačiau kiekvienas tautietis neša tam tikrą atsakomybę už visos tautos ateitį.

Iš aukščiau pateiktų faktų, liečiančių JAV Prezidentą ir Gorbačiovą, kiekvienam turėtų būti suprantama ir aišku, kad Bušas pamynė po kojų de-

mokratinius idealus ir piršliavo respublikoms būti po Sovietinės imperijos skvernu. Mat Bušui, pasiekus Pasaulinės Valdžios tikslą, būtų buvę kur kas lengviau vesti derybas su vienu imperijos valdovu, negu su 15 demokratinių respublikų prezidentais.

## Sovietų S-gos pakasynų aktas

Pučo sąmokslininkams, kuriuos pats Gorbačiovas buvo paskyręs į tokias aukštas vietas, nepasisekus, respublikos pasinaudojo ta proga ir pasiskelbė nepriklausomomis. Vakarų demokratai apstulbę netikėtu įvykiu, be didelių prašymų, net lenktyniaudami, tas respublikas pripažino. Imperijos Prezidentas M. Gorbačiovas liko tik su titulu be jokios politinės ar karinės jėgos. Matydamas padėtį be išeiities, 1991 12 25 M. Gorbačiovas pasirašė atsistatydinimo raštą kaip Sovietų S-gos Prezidentas, tapdamas tos S-gos likvidatorium.

Panaudoti šaltiniai

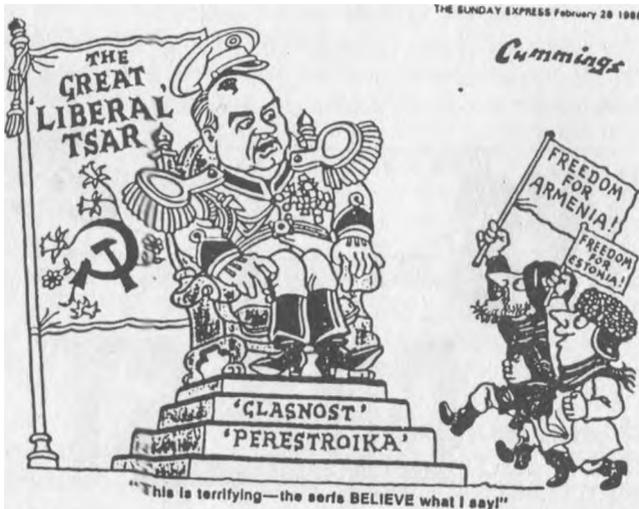
News Digest International 1985 Nr. 2,3,4,1986 Nr. 1,2,3,4,1987 Nr. 1,2,3,4,1988 Nr. 1,2,3,4,1989 Nr. 1,2,3,4; Lietuvių Enciklopedija. T 25, p.p. 215-217; The Sydney Morning Herald 1985 07 20, "Kauno Diena" 1992 08 14 ir 1992 08 19, "Lietuvos rytas" 1992 08 19; Juozas Šatas; Lietuvos tarptautinis pripažinimas, p.p. 29,44-45, The New American 1990 02 26.

Gorbačiovo ir jo "Glasnost-Perestroikos" iškilimas ir žlugimas, kaip tai pavaizdavo pasaulio žurnalistai-karikatūristai ir kas buvo skelbiama News Digest International žurnale, iš kurio čia keletas momentų seka žemiau.





The cartoon below, from The Sunday Express, London, sums up the aims of perestroika and its consequences to the Soviet empire.



Tai yra pasibaisėtina – baudžiauninkai tiki, ką aš sakau!"

Gorbachev's and the Soviet empire's future are the subject of world-wide discussion at the moment. For a special article on this problem please turn to page 2.



Gorbačiovo dienos programa.



Paleisk Gorby!  
Paleisk Gorby!

Gorbačiovas grįžęs po Pučo iš Krymo į Maskvą  
pareis: aš vis vien esu komunistas".

## VIVA PEACE ON EARTH!

The ideal of peace has been in the mind of man from times immemorial. Below, the cartoon, reproduced from *The German Tribune*, illustrates The Conference on Security and Co-operation in Europe. For special comments see page...



## MATER DOLOROSA KASTYTIS

Rankas po kryžiumi iškėlus,  
Širdim ir seno veido bruožais,  
Dangun išlieja savo gėlą,  
Lietuvė mater dolorosa...

Sūnus už mūsų laisvę krito  
Žaliam miške prie didžio kelio,  
Ir antrą jos sūnelį jauną  
Prarijo alkanas birželis...

O vyras, duoklės nesupylęs,  
Šaltan kalėjiman nuėjo.  
Negrižo jis, nors vargšė vylės',  
Namo paniurusį rugsėji.

Dukrelę, žentą į Sibirą  
Išgrūdo čeką visagalę.  
Ne veltui ašarėlės byra:  
Širdis pakelti kančios negali.

Rankas po kryžiumi iškėlus,  
Širdim ir seno veido bruožais,  
Viena išlieja visą gėlą,  
Lietuvė mater dolorosa...

1942 m.



Žemėlapis viršuje rodo visų buvusių Sovietų respublikų nepriklausomybių datas. Lietuva paskelbė savo Nepriklausomybę pirmoji 1990 3 11

## LAISVĖS RYTMETYS

Algis SKINKYS

*Mes Tau čia daug dainų supynėm  
 Per šaltas rudenio naktis:  
 Tu – mūs išvarginta Tėvynė,  
 Tu – mūsų meilė ir viltis.*

*Birželis skaisčiai savo dalią  
 Įpynę giesmėn vyturių,  
 Parėjo rytmetys išbalęs  
 Su laisvės ilgesiu tauriu.*

*Nuslinko tylūs partizanai  
 Pro lauką šnarančių koviečių;  
 Jutau alsavimą neramų  
 Iš jų krūtinų degančių.*

*Krūtinėj virė karštas kraujas,  
 Virpėjo žvaigždės danguje –  
 Tai jie užu Tėvynę kaujas –  
 Per mirtį neša laisvę jie.*

*Laukų smūtkeliai susimąsto;  
 Nužengęs Kristus iš dangaus  
 Ateina vargas ir basas  
 Į tyras širdis prisiglaust.*

1942 m.

## **XIX. KAS SUKŪRĖ SOVIETŲ S-GĄ IR KAS JĄ SUNAIKINO?**

Priimant dėmesin kaip pagrindą gyventojų praeauglį Sovietų imperijos teritorijoj tarp 1918-1990 m. yra nustatyta, kad komunizmas sunaikino apie 65 mln. nekaltų žmonių įvairiomis žiauriomis priemonėmis, išskiriant Antro pasaulinio karo aukas. Į minėtą skaičių įeina: žuvę laike komunistų revoliucijos 1918-1922, mirę ir nužudyti milijonai nuo sunkaus darbo, blogo maisto, šalčio ir kankinimų šimtuose koncentracijos stovyklų visoje imperijoje, mirę dėl blogų transporto sąlygų, ligų ir be medicinos pagalbos laike trėmimų iš Baltijos ir kitų respublikų, žuvę dėl žiaurių įkalinimo sąlygų ir kankinimo tardymo metu, prievartavimas eiti į kolchozus Ukrainoj ir nusavinimas iš ūkininkų grūdų ir gyvulių, sukėlė badą, pareikalavusį 7-10 mln. aukų 1932-1934, ištrėmimas pėsčiom apie 2 mln. vokiečių iš Autonominės Volgos Respublikos ir apie 1.5 mln. totorių iš Krymo Autonominės Respublikos, kurių apie pusė žuvo dėl nuovargio, maisto, ligų ir žiauraus NKVD elgesio 1944 m. (mat jie buvo apkaltinti vokiečių simpatikais J.P.K.), partizaninės kovos 1944-1952 m. Lietuvoj, Latvijoje, Estijoje, Ukrainoj, Lenkijoje ir Kaukazo kai kuriose respublikose, psichiatrinių ligoninių aukos prieš antikomunistus, sukilimų žuvusieji kovos lauke Berlyne 1953 m., Poznanėj – Lenkijoje 1956 m., Budapešte – Vengrijoje 1956, Čekoslovakijoje 1968. Čia suminėti Sovietų įvykdyti nusikaltimai tik Rytų Europoj ir Sovietų S-gos Azijos dalyje bei Berlyne. Tačiau kominternas ir Sovietų ambasados išplėtė komunizmą į visus penkis kontinentus, suorganizavo "išsilaisvinimo" karus ir kartu terorą ir badą. (Kiek Maskva suorganizavo karų, žiūrėk skyrių Atlanto Charta). Vien Kinijoje komunistų revoliucija trukusi keliolika metų ir po to jau prie Mao, ketelę metų siautęs badmetis galėjo pareikalauti apie 50 mln. gyvybių. Tikslus skaičius niekad nebus žinomas. Kur dar karai ir revoliucijos kitose Azijos valstybėse, Afrikoj ir Pietų Amerikoje. Jie dar nėra užgesę šias eilutes rašant. Turint prieš akis šį didžiausią žmonijos istorijoje nusikaltimą verta, bent trumpai pažvelgti, kas prie to Sovietų S-gos įsteigimo tiesiogiai, ar netiesiogiai yra prisidėjęs.

### **Kas sukūrė Sovietų S-gą?**

Paprastai istorikų, politikų, žurnalistų tarpe vyrauja atsakymas, kad Sovietų S-gos kūrėjas yra Leninas. Bet tai labai siauras ir netikslus atsakymas. Čia bus bandyta duoti kiek platesnį atsakymą, paminint visus asmenis ir veiksmus platesniu mastu prie šio istorinio įvykio rimčiau prisidėjusius.

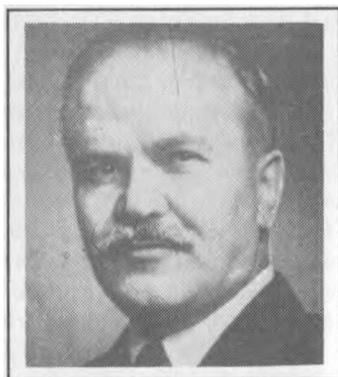
Visų pirma reikia pradėti nuo komunizmo Manifesto autorių Markso ir Engelso. Jie daug laiko ir pastangų paskyrė paruošdami komunizmo te-

oriją Manifesto formoje ir ją viešai paskelbdami 1848 m. Juos reikia laikyti Sovietų S-gos politinės filosofijos pradininkais. Leninas yra vienas iš žymiausių Sovietų S-gos "inžinierių", prirašęs filosofiniais ir ūkiniais klausimais apie 40 tomų. Iki 1917 m. Vasario revoliucijos jis daugiausia gyveno užsieny – Šveicarijoje ir pačią komunistinę veiklą Rusijoje vykdė kiti asmenys. Leninas patyręs apie sėkmingą demokratišią p-ųjų perversmą Rusijoje vasario mėn., padarė slapta susitarimą su vokiečiais, kurie jį slapta užrakintame vagono parvežė iš Šveicarijos į Rusiją. Taigi Caro režimo nuvertime komunistai visai nedalyvavo ir į laikinąją vyriausybę jie savo atstovo nesiuntė, bet grįžęs Leninas tuojau pradėjo organizuoti ją nuvertinti. Jis iš Šveicarijos tame užrakintame vagono atsivežė virš 40 patikimų būsimų komunistinių komisarių. Trockis gyveno JAV, ir jis taip pat slapta, sionistų padedamas, suorganizavo laivą ir su 265 būsimais komisariais, atvyko slapta į Rusiją jau po vasario mėn. revoliucijos.

Leninas buvo ne tik prityręs rašytojas, organizatorius, bet ir geras propagandistas. Sunku pasakyti, kuris buvo geresnis šioje srityje, Leninas ar Gebelsas. Jis žinojo, kad viens pats revoliuciją prieš laikinąją demokratišią Rusijos valdžią neįvykdys, tad būsimos Raudonosios Armijos karo vadu paskyrė taip pat panašų į save gerą organizatorių ir žiaurų žmogų, savo patikėtinį, Leoną Trockį. Tas pat Leninas gerai suprato, kad laimėti revoliuciją nepakanka gero vado, bet jam reikia ir masės žmonių. Tad jis jau tuose 40-tyje tomų turėjo nukalęs labai patrauklų šūkį, mažai raštingai ir neturtingai Rusijos "muzikų" masei: bežemiams ir mažžemiams – dvarai, miestų darbininkams – fabrikai! Su šiuo apgaulingu šūkiu jis pritraukė mases žmonių Trockiui į Raudonąją Armiją. Trockis nesilaikė jokių Ženevos konvencijų su baltųjų rusų paimtais belaisviais. Revoliucijai pasibaigus, raudonarmiečiai nei žemių, nei fabričių negavo, nes pagal Komunistinio Manifestą žemė ir fabrikai kaip gamybos priemonės, turi priklausyti valstybei.

## Lemtingas latvių vaidmuo

Caro laikais lietuviai privalėjo atlikti karinę prievolę, bet savo tautinių dalinių neturėjo, nes rusai lietuviais ne tik nepasitikėjo, bet juos persekiavo. Priešingai buvo su latviais. Latviams rusai buvo davę teisę turėti pilnai savo tautinius karinius dalinius. Apie šiuos latvių karinius dalinius latvis A. V. Spreslis yra parašęs knygėlę "Latvių šauliai Spalio laimėjimų sargyboje 1917-1918". Caro laikais latviai turėjo 9 latvių šaulių pulkus su savo vadais – karininkais. Jiems vadovavo pulk. Jukums Vacietis. Šalia to, jie turėjo dar latvių kavalerijos ir artilerijos dalis, inžinerijos batalioną ir inžinerijos grupę. Visi šie daliniai sudarė latvių korpusą. Latvių laikinoji Tautos Taryba 1918 m. sausio mėn. kreipėsi į minėtą latvių korpusą su prašymu grįžti į Latviją, bet Vacietis į tai neatsakė ir pasiliko su bolševikais. Tenka pasakyti, kad šis labai gabus latvis, bet karjerizmą laikęs aukščiau tautybę, buvo baigęs Vilniaus Karo mokyklą ir po to keturis metus kaip



Molotovas

Nuotraukoje iš kairės į dešinę: Kaganovičius, Stalinas, Leninas ir Molotovas. Jie lėmė svarbiausią reikšmę kuriant Sovietų Sąjungą. Jie visi mirė natūralia mirtimi, nes jie dažniausiai nusprendė daugumos to 65 ml. žmonių likimą

leitenantas, tarnavo Kauno 3-me pėstininkų pulke caro laikais.

Prasidėjus Spalio revoliucijai, minėtas latvių korpusas su devyniais pulkais ir atskiromis dalimis sudarė patį Raudonosios Armijos nugurkaulį, nes jie buvo aukštesnio išsilavinimo už rusų kareivius, drausmingesni ir kas svarbiausia, kad pats Leninas tiek savo apsauga, tiek sukilimų malšinimui pasitikėjo tik latviais. Tauridės salę, kurioje vyko pirmasis Dūmos posėdis, Lenino įsakymu, buvo ją apsupęs latvių pulkas ir jam buvo įsakyta einančius į salę rusus terorizuoti ir grasinti, kad posėdis neįvyktų, nes bolševikų toje Dūmoje buvo mažuma.

Kai 1918 m. vokiečiai paėmė Pskovą, Leninas su savo valdžia nutarė bėgti iš Petrogrado į Maskvą. Traukinį, kuriuo Leninas su valdžia vyko į

Maskvą, saugojo latvių pulkas Peteriso vadovybėje. Pakelyje rusų jūrininkai — anarchistai traukinį sustabdė ir nenorėjo jį praleisti į Maskvą. Bet, pamatę latvių ginkluotą jėgą, nusileido. Jeigu ten būtų buvusi rusų apsauga, galėjo būti Leninas ir jo valdžia areštuoti...

1918 m. pavasarį Lenino revoliucija pergyveno krizę, nes daug kur vyko maištai-sukilimai prieš bolševikus. Tokie sukilimai vyko: Novgorode, Rybinske, Saratove, Kalugoj, Žyzdroj, Perenyšly, Kirilove, Bologove, Tarošine, Velikije Lūki, Petrograde ir kitur. Daugely minėtų sukilimų malšino latviai. Vien Maskvoj latviai užgniaužė pasipriešinimą anarchistų dvidešimt penkiose vietose. Vienu metu Raudonosios Armijos garnizonas jau buvo nusprendęs pereiti į sukilėlių pusę, ir tai jau būtų buvę Lenino valdžios galas. Tačiau latviai areštavo sąmokslu vadus ir pašalino pavojų bolševikams. Šiame momente dalyvavo latvių 1, 2, 3 ir 9-tas pulkai ir trys artilerijos baterijos. Vacietis savo atsiminimuose rašė: Leninas, paėmęs abiem rankom mano ranką, pasakė — esu dėkingas, drauge, Tamsta suteiki man daug dėliausmo.

Didžiausias sukilimas buvo Jaroslavly, kur sukilėliai nuo liepos 6 iki 21 dienos vykdė žiaurias kovas gatvėse, bet 2, 6 ir 8-to latvių pulkų daliniai nugalėjo baltagvardiečius.— Nuo Baltgudijos iki Uralo ir nuo Baltijos iki Kaukazo latvių durtuvai ir kulkosvaidžiai nugalėjo baltagvardiečius, rašo A.V. Spreslis. Dar daug būtų galima minėti apie latvių tautinio korpuso žygius prisidedant laimėti Leninui revoliuciją, bet pabaigai bus pateikta ištrauka iš Spreslio latvių kovų santraukos, kuri daug ką pasako: Šios ginkluotosios latvių proletariato dalys pasižymėjusios aukštomis kovos ypatybėmis ir revoliucine disciplina tapo ištikima Socialistinės revoliucijos parama.

## **Latvių šauliai suvaindino nepaprastą vaidmenį jaunos respublikos gyvenime dar prieš tai, kai buvo suorganizuota Raudonoji Armija (J.RK. pabraukta)**

Pilietinio karo frontuose žuvo tūkstančiai ištikimų latvių proletariato sūnų. Jie paliko gerą atmintį kaip geležiniai proletariato kovotojai, ligi galo ištikimi didžiosioms Lenino idėjoms. Daugumas latvių divizijų kovotojų ir vadų, pasibaigus civiliniam karui, pasiliko Sovietų S-goj, kad padarytų savo įnašą į pirmąsias darbininkų ir valstiečių Valstybės statybas (ištraukos pabaiga).

Čia buvo perduota tik maža dalis latvių 9 pulkų karinių kovų ir laimėjimų Spalio revoliucijos metu. Iš to seka išvada, kad Leninas laimėjo tą revoliuciją ne dėka Raudonosios Armijos, bet dėka latvių. Deja apie tai viešai niekas nei kalba, nei rašo. Sovietų rusų šaltiniams gėda apie tokią latvių "nenugalimą" armiją kalbėti, o latvių valstybei nepatogu pripažinti tiek išdavikų išauginus. Šis veiksnys "9-raudonų" pulkų įsijungimas į Lenino revoliuciją dalinai paaiškina, dėl ko 1950 m. Latvijoje buvo apie 49%

rusų. Mat po Latvijos okupacijos 1940 m., Stalinas turėjo sąrašą latvių tų devynių pulkų ir jau per virš 20 metų gerokai priaugusių, ir apie 100.000 latvių – buvusių "raudonarmiečių" ir jų prieauglio pasiuntė atgal į Latviją 1940 m. Jie užėmė didelę dalį Latvijos administracijos ir pagreitino ją surusinti. Tarp devynių pulkų buvo apie 50 išsilavinusių karininkų, ir kyla labai keistas klausimas, kad neatsirado būrelio karininkų, kurie būtų pasipriešinę užkietėjusiam bolševikui Vaciečiui, ypač tuo metu, kai Latvijos Tautinė Taryba maldavo juos grįžti į Tėvynę.

## Pasaulio sionistai remia bolševikinę revoliuciją

Daugiausia persekiojamos tautybės carinėje Rusijoje buvo lietuviai ir žydai. Jau aukščiau minėta, kad latviai turėjo savo pilnai tautinius karminius dalinius, turėjo savo spaudą lotynų raidėm, nebuvo programų prieš latvius. Lietuviai ir žydai buvo nepaprastai tautiškai ir religiška persekiojami, ir tai jau žinoma tiesa, ir nėra reikalo tuos persekiojimo faktus čia kartoti. Prasidėjus Spalio bolševikinei revoliucijai, labai mažai lietuvių pasėkė Kapsuko ir Angariečio pėdomis, nes lietuviai buvo nepaprastai Caro režimo persekiojami. Visai skirtingai į šį Rusijos politinį įvykį žiūrėjo ne vien Rusijos, bet ir dauguma pasaulio žydijos sionistai (žydai, siekią atstatyti Izraelio Valstybę) rėmė Spalio revoliuciją, kurią prganizavo Rusijos komunistų p-ja. Vasario mėn. demokratinės revoliucijos žydų rėmėjų buvo labai mažai. Airių kunigas filosofas ir bažnyčios istorijos profesorius Denis Fahey parašė knygą "Rusijos Valdovai" (The Rulers of Russia) 1938 m., kurios šiuo metu jau yra išėję keliasdešimt laidų. Šioje knygoje jis paskelbė tuojau po Spalio revoliucijos 1918 m. Komunistinės Rusijos svarbiausių valdžios organų sąrašą. Šiame sąrašė visuose organuose sionistai sudaro daugumą. Rusijos ir pasaulio sionistai paskelbė, kad ši kun. Denis Fahey knyga yra antisemitinė, bet negalėjo paneigti, kad sudarytas sąrašas yra klaidingas. Reikia pasakyti, jog "Rusijos Valdovai" knyga buvo patikrinta specialios Vatikano komisijos ir rasta teisinga. Šios komisijos vardas, kuri patikrino minėtą knygą seka žemiau:

Cum Permissu Superiorum Religiosorum

Nihil Obstat:

GULIELMUS COFFEY, S.T.L.,

Censor<sup>3</sup>

Imprimi Potest:

✠ JEREMIAS,

Episcopus Waterfordiensis  
et Lismorensis

WATERFORDIAE, die 15a Novembris, 1939.

Toliau seka ištraukos iš minėtos kung. Fahey knygos įvairių komunistų p-ijos organų, valdžiusių Rusiją 1918 m. pagal tų asmenų užimamą vietą, pavardę ir tautybę, kaip yra knygoje anglų kalba.

"It is in the Central Committee of the Bolshevik Party that the governmental power resides. It was composed as follows in 1918: Bronstein (Trot-ski), Apfelbaum (Zinovieff), Lourie (Larine), Ouritski, Volodarski, Rosenfeldt (Kameneff), Smidovitch, Sverdlof (Yankel), Nakhamkes (Steklof).

Jews	9
Oulianof (Lenine), Krylenko, Lounatcharski. Russians	3

12

The Council of the People's Commissars comprises the following:-

<i>Ministry or Commissariat</i>	<i>Name</i>	<i>Nationality</i>
President	Oulianof (Lenine)	Russian
Foreign Affairs	Tchitcherine	Russian
Nationalities	Djougachvili	Georgian
Agriculture	Protian	Armenian
Economic Council	Lourie (Larine)	Jew

<i>Ministry or Commissariat</i>	<i>Name</i>	<i>Nationality</i>
Food-Controller	Schlichter	Jew
Army and Navy	Bronstein(Trotski)	Jew
State-Control	Lander	Jew
State Lands	Kauffmann	Jew
Works	V. Schmidt	Jew
Social Relief	E. Lilina (Knigissen)	Jewess
Public Instruction	Lounatcharsky	Russian
Religions	Spitzberg	Jew
Interior	Apfelbaum (Zinovief)	Jew
Hygiene	Anvelt	Jew
Finance	Isidore Goukovski	Jew
Press	Volodarski	Jew
Elections	Ouritski	Jew
Justice	I. Steinberg	Jew
Refugees	Fenigstein	Jew
Refugees	(Assistant) Savitch	Jew
Refugees	(Assistant) Zaslovski	Jew

Out of 22 members, 3 Russians, 1 Georgian, 1 Armenian, 17 Jews.

The following is the list members of the Central Executive Committee:

<i>Name</i>	<i>Nationality</i>
Sverdlof (President)	Jew
Avanessof(Secretary)	Armenian
Bruno	Lett

Breslau	Lett
Babtchinski	Jew
Boukharine	Russian
Weinberg	Jew
Gailiss	Jew
Ganzburg	Jew
Danichevski	Jew
Starck	German
Sachs	Jew
Scheinmann	Jew
Erdling	Jew
Landauer	Jew
Linder	Jew
Wolach	Czech
Dimanstein	Jew
Encukidze	Georgian
Ermann	Jew
Joffe	Jew
Karkhline	Jew
Knigissen	Jew
Rosenfeldt (Kamenef)	Jew
Apfelbaum (Zinovief)	Jew
Krylenko	Russian
Krassikof	Jew
Kaprik	Jew
Kaoul	Lett
Oulianof (Lenine)	Russian
Latsis	Jew
Lander	Jew
Lounatcharski	Russian
Peterson	Lett
Peters	Lett
Roudzoutas	Jew
Rosine	Jew
Smidovitch	Jew
Stoutchka	Lett
Nakhamkes (Steklof)	Jew
Sosnovski	Jew
Skrytnik	Jew
Bronstein (Trotski)	Jew
Teodorovitch	Jew
Terian	Armenian
Ouritski	Jew
Telechkine	Russian
Feldmann	Jew
Froumkine	Jew

Souriupa	Ukrainian
Tchavtchevadze	Georgian
Scheikmann	Jew
Rosen tal	Jew
Achkinazi	Imeretian
Karakhane	Karaim
Rose	Jew
Sobelson (Radek)	Jew
Schlichter	Jew
Schikolini	Jew
Chklianski	Jew
Levine (Pravdine)	Jew

Accordingly out of 61 members, 5 are Russians, 6 are Letts, 1 is a German, 2 are Armenians, 1 is a Czech, 1 is an Imeretian, 2 are Georgians, 1 is a Karaim, 1 is a Ukrainian, and 41 are Jews.

The following is the list of the members of the Extraordinary Commission of Moscow:-

<i>Name</i>	<i>Nationality</i>
Dzerjinski (President)	Pole
Peters (Vice-President)	Lett
Chklovski	Jew
Kheifiss	Jew
Zeistine	Jew
Razmirovitch	Jew
Kronberg	Jew
Khaikina	Jewess
Karlson	Lett
Schaumann	Lett
Leontovitch	Jew
Jacob Goldine	Jew
Galperstein	Jew
Kniggisen	Jew
Latzis	Lett
Schillenkuss	Jew
Janson	Lett
Rivkine	Jew
Antonof	Russian
Delafabre	Jew
Tsitkine	Jew
Roskirovitch	Jew
G. Sverdlof	Jewl
Biesenski	Jew

1 Brother of President of Central Executive Committee.

<i>Name</i>	<i>Nationality</i>
Blioumkine	Jew
Alexandrovitch	Russian
I. Model	Jew
Routenberg	Jew
Pines	Jew
Sachs	Jew
Daybol	Lett
Saïssoune	Armenian
Deylkenen	Lett
Liebert	Jew
Vogel	German
Zakiss	Lett

In all, 36 members of whom 1 is a Pole, 1 a German, 1 an Armenian, 2 are Russians, 8 are Letts, and 23 are Jews.

## **Asmenys ir organizacijos, prisidėjusios prie Sovietų S-gos sukūrimo**

Marksas ir Engelsas, paskelbdami Komunizmo Manifestą ir Marksas su savo knyga "Kapitalas" sudarė teorinius pagrindus Sovietų S-gai.

Leninas su gausiais raštais, liečiančiais komunistinės Valstybės tikslus, santvarką, ūkį, vidaus ir užsienio politiką bei revoliucinę taktiką užbaigė komunistinės Valstybės sukūrimo planą. Leonas Trockis, Raudonosios Armijos vadas ir Jukums Vacietis, 9 latvių pulkų vadas, kovodami atskirai po beveik keturių metų nugalėjo Caro armijos baltuosius generolus. Iš aukščiau pateiktos tik dalinos medžiagos sunku pasakyti, kuriam iš jų tenka "garbė" baltųjų rusų nugalėjimas – Trockiui ar Vaciečiui?

Paskelbti 1918 m. bolševikinės Rusijos svarbiausios administracijos sąrašai rodo, kad sionistai sudarė apie 69% to meto valdžios.

Atskirai reikalinga paminėti daug prie komunizmo įsteigimo Rusijoje prisidėjusius tris asmenis, tai: Staliną, Molotovą ir Kaganovičių. Jie, Leniniui ir Trockiui gyvenant užsieny, įdėjo visas pastangas ne tik paties komunizmo, kaip Valstybės sukūrimo carinėje teritorijoje, bet jie visi trys yra daugiausia atsakingi už tuos milijonus išžudytų nekaltų žmonių. **Paskutinis** retas dalykas, kad jiems pavyko mirti natūralia mirtimi...

## **Kas sunaikino Sovietų S-gą?**

Jau patys komunizmo pagrindai ir tikslai: panaikinant nuosavybę ir tautines valstybes, ir persekiojant religiją, prieštarauja kiekvieno žmogaus pri-

gimčiai ir komunizmas jau buvo pasmerktas mirčiai kartu su jo atsiradimu. Palyginti ilgokai, net 73 metus, pasisekė jam išsilaikyti tik dėka baisiausių žiaurių priemonių ir naudojant melagingą propagandą.

Prieš religiją buvo panaudota visas valstybės aparatas, bet ją visiškai panaikinti nepavyko.

Pirmaisiais dešimtmečiais nuosavybė buvo beveik panaikinta, bet vėliau badui gresiant, pradedant su privačiais sklypeliais, "sodais" ir karve bei paršiuku buvo bandyta imperiją gelbėti nuo bado. Geriausios komunizmo nesėkmės rodiklis ekonomikoje yra tai, kad Sovietų S-ga, turėdama geriausią dirvožemį pasauly, buvo priversta pirkti duoną iš JAV, Australijos ir Kanados, kai caro laikais Rusija grūdus eksportavo.

Trys pagrindinės jėgos sunaikino Sovietus: a) nacionalizmas pavergtų tautų, b) religinis įsitikinimas tikinčiųjų ir c) demokratinės laisvės.

"Darbininkų Rojus" suplanuotas Markso-Engelso, įgyvendintas Lenino, Stalino, Molotovo, Trockio, Kaganovičiaus, Berijos ir eilės kitų paliko apytikriai istorikų apskaičiavimu apie 65 mln. nekaltų aukų. Dalina atsakomybė dėl šių aukų krenta taip pat ant demokratijos Vakarų vadų: Ruzvelto, Čerčilio, Trumano, Eizenhauerio ir Bušo už pragaištingas Maskvos, Teherano, Jaltos ir Potsdamo konferencijas ir rėmimą Kremliaus valdovų, kad išlaikytų jų imperijos "stabilumą".

Pavergtos tautos Sovietų S-goj buvo patikimiausi sąjungininkai Vakarų demokratams. Vietoje įvairiausių derybų su bolševikais, kuriose Sovietai Vakarų apgaulinėjimo, Vakarai privalėjo suorganizuoti visų 15 Sovietų Respublikų Išsilaisvinimo tarybą. Vietoje išlaidų įvairioms konferencijoms, finansiškai remti tą Išsilaisvinimo Tarybą, duoti daug platesnę žinių informaciją per Amerikos balsą ir į Kremliaus vedamus visame pasauly "išsilaisvinimo karus" Maskvai atsakyti: neteisėtai 15 pavergtų respublikų išsilaisvinimu. Šitos politikos pasekmė būtų buvus – daug anksčiau įvykęs Kremliaus imperijos žuvimas, daug milijonų žmonių gyvybių būtų išgelbėta, ir daug milijardų Vakarai būtų sutaupę ginklavimosi išlaidoms.

## **Pavergtos tautos Staliną prakeikė — Vakarų vadai jį garbino!**

Gal būtų galima pagalvoti, kad Vakarų politikai bendravo su Sovietų S-ga vedant karą su nacine Vokietija. Tačiau jie užsitraukė didžiausią žmonių pasmerkimą, išeidami asmeniškai garbinti Staliną, kuris nusėjo Sovietų S-gą koncentracijos stovyklom ir buvo pradininkas Antro pasaulinio karo, nes jis privedė Sovietų S-gą ir nacinę Vokietiją prie Ribentropo-Molotovo pakto, (žiūrėk skyrių Ribentropo-Molotovo paktas). Šio Pakto pasekoje kilo Antras pasaulinis karas, pareikalavęs apie 30 mln. žmonių aukų. Žemiau seka pavyzdžiai Stalino garbinimo.

JAV karinis atstovas gen. J.R. Deane Maskvos konferencijoje 30 10 1943 Pareiškė: dauguma amerikonų sutiko Staliną pirmą kartą. Jis palyginamai

visus gerai nuteikė. Gal todėl, kad jis pritarė amerikonių nuomonei, kuri skyrėsi nuo britų. Neatsižvelgiant į tai, reikia pripažinti jo, kaip žmogaus, asmeninę stiprybę. Stalinas meistras smulkmenų... Jis turi nepaprastą žinojimą tokių reikalų, kaip charakterizavimą ginklų, sudėtinių lėktuvų dalių ir sovietinių metodų net mažiausiose taktikose...

JAV valstybės sekretorius Cordel Hulas (Hull) toje pačioje konferencijoje taip kalbėjo: kai aš šią konferenciją pradėjau, dauguma žmonių galvojo, kad niekas iš jos neišeis, nes Rusija yra nusistačiusi už izoliaciją. Dabar, kai mes pasikeitėm savo nuomonėm ir esame nepaprastai nudžiuginti radę, kad Sovietų valdžios vyrai yra daug daugiau pasirodę, kad izoliacijonizmas yra blogas. Dabar gimė bendradarbiavimo dvasia... Stalinas yra pažymėtinas asmuo, rodantis iš karto nepaprastą galimybę sprendimuose ir supratimą praktiškų problemų. Jis yra vienas iš vadų, kuris kartu su Ruzveltui ir Čerčiliui turi atsakomybę, kurią joks kitas vyras negali turėti laike sekančių 500 metų... Aš nežinau dviejų tautų su mažesniu interesų prieštaravimu, su daugiau bendrų interesų turėjimu, kaip JAV ir Rusija, (suprask Sovietų S-ga. J.P.K.) Tai žodžiai antro JAV politiko po prezidento, kuris nustato ir vykdo Valstybės užsienio politiką.

V. Čerčilis pasikvietė Sovietų S-gos ambasadorių Anglijoje Ivaną Maiskį pusryčiams 23 3 1938 ir taip pradėjo pašnekesį: aš kovojau visa savo jėga prieš komunizmą. Aš svarsčiau, kad komunizmas su savo diktatūrine pasaulio revoliucija yra didžiausias pavojus Britų imperijai. Dabar jis tęsia toliau – komunizmas negraso imperijai. Priešingai, šiuo metu didžiausias grasinimas Britų imperijai yra nacizmas Berlyne, viešpatauti pasauliui... Stipri Rusija (suprask Sovietų S-ga. J.P.K.) yra visiškai reikalinga... Aš nekenčiu Trockio... aš laikau jį pavojingu genijum prieš Rusiją. Aš iš viso esu už Stalino politiką. Jis kuria galingą Rusiją ir tai, ko mums reikia, ir daugiau nieko...

Laike pasikalbėjimo Maiskis paaiškino kai kuriuos Stalino griežtumus, paminėtus Čerčilio. Savo keliu Čerčilis padėkojo Maiskiui už jo nuraminimą. Toliau Čerčilis iškėlė reikalą, kad Sovietų S-ga padarytų viešą pareiškimą remti Čekoslovakiją, jeigu Vokietija ją pulstų. Maiskis pareiškė, kad Sovietų S-ga gerbs savo išpareigojimus. Čia pat Čerčilis įsiterpė: aš pastebėjau, kad Stalinas yra tvirtas ir patikimas draugas (fellow). Jis laiko savo žodį.

Laike Teherano konferencijos, su tikslu apsaugoti nuo karų Europoje, Stalinas pasiūlė sušaudyti 50.000 vokiečių karininkų. Čerčilis pasakė, kad nepasitaręs su savo vyriausybe negali šiam pasiūlymui pritarti. Ruzveltas padarė kompromisinį siūlymą – "sušaudyti 49.000". (smulkmenas žiūrėk Teherano konferencijos skyrių).

Anglijos ambasadorius Sovietų S-goj Sir Clark-Kerr, išbuvęs laike karo metų Maskvoje, išvykstant laikraštinių buvo užklaustas, kas daugiausia jam patiko Rusijoje. Jis nedvejodamas pasakė – Stalinas.

## Stalinas "pavyzdingas šeimos Tėvas"

Vakarų spauda dažnai dėjo "Dėdės Juozo" (Uncle Joe) paveikslus su vaikais, vaizduojanti kaip gerą šeimos tėvą. Stalinas praleido trejetą žmonių, iš kurių antrosios, Nadėjos Alilujevos, mirtį 1932 m. supo neaiškios aplinkybės.

Stalinas su savo mėgiama dukterim Svetlana. Ši nuotrauka puošė daugelio pasaulio spaudos puslapius, vaizduojant "Dėdę Juozą" kaip gerą šeimos tėvą.

Svetlana Stalainaitė 1967 m. pabėgo iš Sovietų Sąjungos per Indiją į JAV, sukėlusį pasaulinę staigmeną. Ten ji tuokėsi ir skyrėsi, tapo Svetlana Peters, susilaukė dukters, išsiskyrė su amerikonu, vėliau grįžo į Sovietų Sąjungą, išvyko jau antrą kartą iš Sovietų Sąjungos, ir, šias eilutes rašant, Svetlana Peters gyvena Londone, Anglijoje ir kaip negaluojanči psichiškai, patalpinta į atitinkamą prieglaudą.



### Panaudoti šaltiniai

Ivan Maisky *Memoirs of A Soviet Ambassador*, George Paloczi - Horvath *Khrushchev The Road to Power*, Alexander Werth *Russia At War 1941-1945*. *News Digest International*, Cesare Salmaggi and Alfredo Pollavasini *2194 Days of War*, Budu Svanidze (Nephew of Stalin) *My Uncle Joe*.

## Lietuviai pirmąją priešbolševikinę kovą

Čia bus paminėta visa eilė įvykių ir asmenų, rodančių lietuvių tautos nepaprastą pasiryžimą, drąsą ir pasiaukojimą labai nelygioje ir dažnai beviltiškoje kovoje prieš sovietinį komunizmą.

Pirmas toks dramatiškas aktas įvyko 1940 birželio 14-15 naktį laike pasutinio ministerių kabineto posėdžio. Prez. A. Smetona siūlė ultimatumo nepriimti ir padaryti simbolinį pasipriešinimą. Negavęs daugumos posėdžio dalyvių pritarimo, jis protesto ženklan išvyko į užsienį. Mūsų kaimynai latviai ir estai, tokio protesto nepadarė ir buvo tuojuo ištremiti.

Antras jau visos tautos nepaprasto ryžto veiksmas – tai 1941 metų sukilimas, prasidėjęs Vokietijos-Sovietų S-gos karui. Šis sukilimas slėpė savyje nepaprastą riziką, pareikalavo daug aukų (žiūrėk skyrių Sukilimas 1941), bet paskelbė Lietuvos nepriklausomybės atstatymą. Nei viena kita respublika panašų sukilimą nebandė pradėti.

Lietuvių tautos partizaninės kovos 1944-1952, tai tautos patriotizmo vainikas, rodęs žmonių Tėvynės meilę, nežiūrint aukščiausios kainos už ją.

Vienas iš partizanų vadų, Juozas Lukša, 1947 12 15 apsiginklavęs ir pasirūpinęs pakankamai medžiagos apie partizanų veiklą, nutarė per Geležinę uždangą pasiekti Vakarų Vokietiją. Po kovų ir nepaprastai pavojingos kelionės tikslą pasiekė. Čia per porą metų jis parašė knygą "Partizanai už geležinės uždangos" ir, vykdydamas savo priesaiką, vėl grįžo į Lietuvą tęsti laisvės kovą. Išdavimo pasekoje Juozas Lukša žuvo kovos metu 1951 m. rugsėjo mėn.

Palyginus partizanavimą su Latvija ir Estija, jis Lietuvoje truko apie triskart ilgiau ir judėjime dalyvavo nuo 1.5 iki 2 kartų daugiau žmonių. Lyginant su Lenkija ir jos gyventojais, Lietuvoje partizanų judėjime dalyvavo 5-7 kartus daugiau kaip Lenkijoje.

Dar 1956 m. Vėlinių dieną – lapkričio 1 d., Kauno kapinėse susirinę tūkstančiai žmonių giedojo "Marija, Marija" ir Lietuvos himną ir šaukė lauk okupantus...

197010 15 tėvas ir sūnus Bražinskai, pirmą kartą Sovietų S-goj, privertė lėktuvo lakūną iš Suchumio nuskristi į Turkiją. Įvykio metu nuo saugumiečių kulkos žuvo lėktuvo tarnautoja, bet Sovietai kaltino Bražinskus. Bražinskai teisme pareiškė, kad Lietuva su Sovietų S-ga yra karo stovy, ir partizanai turėjo teisę lėktuvą nuskraidinti į Turkiją. Turkija Bražinskų negražino.

Simas Kudirka, dirbęs "Sovietskaja Litva" laive ir tam laivui esant JAV, arti kito amerikoniško laivo, užšoko ant jo. Amerikonų laivo kapitonas perdavė Kudirką į Sovietų rankas atgal, ir jis buvo nuteistas 10 metų į Mordovijos koncentracijos stovyklą. JAV lietuviai surado, kad Kudirkos motina buvo JAV pilietė ir po ilgų JAV pastangų pavyko Kudirką iš koncentracijos stovyklos išlaisvinti, ir jis atvyko į JAV. Čia jis tapo didele laikraščių, TV ir radijo sensacija. Apie jį buvo parašyta knyga, susuktas filmas "Šuolis į laisvę" ir parašyta daugybė straipsnių.

V. Šakalys, ilgametis kacetininkas, už tautinę ir antibolševikinę veiklą apsiprendė eiti Bražinskų ir Kudirkos pavyzdžiu, bet pėsčias peržygiuoti per Geležinę uždangą. 1980 birželio mėn. 26 d. jis slapta nuvyko į Leningradą, po 3 dienų pasiekė Kareliją ir po pusantro mėnesio visiškai besislapstant ir maitinantis tik miško "gėrybėmis" jam pavyko "perkopti" Geležinę uždangą ir atsidurti pradžioje Švedijos kalėjime, o vėliau ir į Dėdės Šamo žemę. Jo, pėsčiojo kelionės aprašymai ir sovietinis rojus nepaprastai "garsino" Sovietų S-gą tiek Europoj, tiek Amerikoj.

Sekantis pasaulio žinių tarnybos atžymėtas įvykis buvo Romo Kalantos susideginimas 1972 5 4. Tai įvyko vidury dienos Kauno centre daugeliui žmonių matant, šis jaunas vaikiną apsipylė save benzinu ir susidegino šaukdamas: laisvę Lietuvai, laisvę Lietuvai...

THE DESTINY OF THE EVIL EMPIRE. SEE PAGE 2.



Viršuje pridėtas žemėlapis rodo visų buvusių Sovietinių respublikų nepriklausomybių paskelbimo datas: Lietuvos Respublika, kaip šis žemėlapis rodo, paskelbė savo Nepriklausomybę apie pusantų metų anksčiau, kaip likusios respublikos

Kareivis A. Kalinauskas 1976 8 10, matant apstojusiems kareiviams ir karininkams, apsipylė benzinu ir užsidegdamas sušuko: žiūrėkite, kaip Lietuvos patriotas žūsta už Lietuvą, už laisvę, už Dievą! Aš jums daugiau netarnausiu.

Kitas Kalinausko šalininkas kaunietis S. Žemaitis susidegino Maskvoje, Sverdlovo aikštėje, jau nepriklausomybę paskelbus 1990 4 26, protestuodamas prie Gorbačiovo paskelbtą Lietuvai blokadą.

1976 II 25 Vilniuje įsikuria Helsinkio sutarties sekimui ir jos vykdymui grupė. Jos pirmąją vadovybę sudarė: V. Petkus, T. Venclova, E. Finkelšteinas, O. Lukauskienė-Poškienė ir vėliau įsijungė eilė kitų.

1978 II 13 Lietuvoje buvo įkurtas tikinčiųjų teisių gynimo katalikų komitetas (TTGKK), kurio pirmąją vadovybę sudarė: kunigai Alfonsas Svarinskas, Sigitas Tamkevičius ir Juozas Zdebskis, bei Jonas Kauneckas ir Vincas Vėlavičius. Šis komitetas turėjo nepaprastą reikšmę ne tik kovoje už bažnyčią, bet ir už tautinius interesus.

1978 birželio 14-15 d. įsisteigė patriotinė kovotojų organizacija Lietuvos Laisvės Lyga (LLL). Jos pradininku buvo Antanas Terleckas, ir jo patarėjais buvo S. Stemgrys ir A. Žilinskas. Tuojau į ją įsijungė: R. Ragaišis, A. Ragaišienė, E. Terleckienė, J. Volungevičius, A. Statkevičius ir vėliau daugybė kitų.

Lietuvos Katalikų bažnyčios kronika pasirodė 1972 3 19, kurios kūrėjas buvo tuo metu kunigas Sigitas Tamkevičius. Jam patarėjai ir pagalbininkai-bendradarbiai buvo: tuometinis vysk. V. Sladkevičius, jėzuitas tėvas J. Danyla, Petras Plumpa, sesuo S. Navickaitė. Labai svarbu buvo kroniką išsiųsti per Maskvą į Vakarų. Iš Vilniaus buvo pavojinga sėsti į traukinį su kronika, kuris eina į Maskvą. Čia kunigas A. Svarinskas pavėžydavo kun. Tamkevičių į Baltarusiją, o jis iš čia per Minską vykdavo į Maskvą. JAV buvo specialios organizacijos, viena iš jų vadovaujama kun. K. Pugevičiaus: Lietuvos Katalikų Religinė Šalpa Niujorke, kuri kiekvieną gautą kronikos numerį išversdavo į anglų kalbą ir siųsdavo žinių agentūroms. Taigi Lietuvos katalikų bažnyčios kronikos žinios sklisdavo po visą pasaulį.

Kita organizacija buvo Lietuvos Kronikos Sąjunga, kuri veikė Čikagoj ir leisdavo kroniką knygomis 300-500 puslapių lietuvių, anglų ir ispanų kalbomis (žiūrėk skyrių Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronika).

Šalia vadovaujančią rolę lošančios "Kronikos" buvo daugybė kitų pagrindžio leidinių, iš kurių bent svarbesnius verta paminėti: "Aušra", "Dievas ir Tėvynė", "Varpas", "Tiesos kelias", "Laisvės šauklys", "Aušrelė", "Vytis", "Ateitis", "Šalin vergiją", "Pastogė", "Perspektyvos", "Alma Mater", "Tautos kelias", "Blaivybėje jėga", "Apie lietuvių padėtį Baltarusijoje", "Atkurtoji Lietuva", "Lietuvos kultūros archyvas", "Kalti be kaltės" ir daugybė mažiau žinomų siauresnio pobūdžio leidinių. Nežiūrint savo mažu gyventojų skaičiumi, Lietuva vyravo pagrindžio spauda visoje Rytų Europoje. Pagrindiniai šių leidinių tikslai buvo kova prieš komunistinę sistemą, reikalavimas tautinės nepriklausomybės, laisvės religijai, suma-

žinti tautos rusinimą, persekiojimus, areštus, trėmimus ir t.t.

Brazilijos TFP Katalikų organizacijos JAV skyrius surinko 5.218.520 parašų 20-tyje valstybių, Lietuvos nepriklausomybei paremti ir tuo net pateko į GINNESSU knygą.

Pirmiau išdėstyti faktai byloja, kad lietuvių tauta ne tik savo pagrindžio spauda pirmauja Rytų Europoj, bet ji bendrai beveik visose politinėse srityse rodo pradžia ir pavyzdį išsilaisvinimui iš Sovietų S-gos.

Kad lietuvių tauta pirmavo kovoje prieš Sovietų imperiją, tai nėra joks pasigyrimas, bet istorinis faktas, nes ji pirmoji išdrįso paskelbti Nepriklausomybę 1990 311, nežiūrint Gorbačiovo grasinimų ir vėliau sekusios blokados ir organizuotų žudynių 1991 1 13. Likusios Sovietų respublikos savo nepriklausomybes paskelbė tik po maždaug pusantrų metų jau po nepavykusio Pučo 1991 8 20.

Panaudoti šaltiniai

Lietuvių Enciklopedijos priedas, pp. 362-363, Juozas Daumantas. Partizanai už geležinės uždangos, pp. 367-380, Nenugalėtoji Lietuva I, pp. 6-142, The Kerensky Memoirs, pp. 193-217, N.N. Sukhanov The Russian Revolution, pp. 265-271, Stalin and Trotsky The Universal Library, pp. 55-65, 269-275. W.W. Kulski The Soviet Regime, pp. 54-58. Gordon Joung Stalins Heirs, pp. 83-85, S. Labin Stalins Russia, pp. 72-77, Vladas Juodeika. Didžioji iliuzija, pp. 55-00. News Digest International 1967-1992.

## **Stalino sūnėno Budu Svanidzė pasisakymai apie savo dėdę Staliną**

Lenino lavonas 1942 m. pradėjo gesti, jis buvo sudegintas ir rusai dabar garbina jo pakaitalą.

Stalino sūnėnas Svanidzė labai glaudžiai bendravo su savo dėde tiek pačioje jaunystėje ir ypač karo metu. Jis parašė knygą "MANO DĖDĖ JUO-ZAS" anglų kalba (My Uncle Joe) 190 puslapių, kuri buvo išleista 1952 metais Londone. Knygos turinį sudaro daugumoje valstybinė tarnyba Sovietų Sąjungoj ir santykiškai su dėde. Žemiau seks keletas ištraukų iš aukščiau minėtos knygos.

Stalinas apie 40 metų amžiaus veda 18 metų Nadėją Alilujevą. Ji buvo Stalino sekretorė ir, kai sūnėnas Svanidzė sužinojo apie būsimas vedybas, jis nustebė: "įsivaizduokite prie tokio amžiaus jis pavergė tokią jauną gražią mergaitę draugę Alilujevą". Čia verta paminėti, kad Stalino pirmoji žmona Keke Svanidzė, kurią jis vedė su religinėm apeigom, buvo mirusi. Jis vedė Alelujeva ZAGGS's, ir ji mirė 1932 metais nežinomom aplinkybėm, bet greičiausia su Stalino pagalba. Stalinui pageidaujant, ji buvo palaidota savižudžių skyriuje kapuose. Partijos klikos pageidavimu Stalinas vedė Rožą Kaganovič. Vėliau kilo nepasitenkinimas tarp partijos narių, kad Roza buvo žydų kilmės ir ji vėliau buvo išsiųsta į koncentracijos stovyklą.

## Kas įsakė nužudyti Carą?

Dėl paskutiniojo Rusijos Caro nužudymo visą laiką buvo įvairių spėliojimų, įskaitant, kad jis buvo nužudytas Sibire, Jekaterinenburge-Sverdlovske vietinių komunistų be Maskvos Politbiuro žinios.

Stalino sūnėnas, Budu Svanidzė, kuris su savo dėde glaudžiai bendravo visą laiką, yra parašęs apie Staliną knygą – "Mano dėdė Juozas" (My Uncle Joe), štai ką jis rašo apie Caro nužudymą:

"Kai aš klausiausi posmų dainos apie karalių, kuris buvo nužudytas jo žmonių (tai buvo grojama daina, kaip žuvo Prancūzijos karalius revoliucijos metu. J.P.K.), aš prisiminiau, kad mes net nesilaikėme paprasčiausių taisyklių, kai mes nužudėme paskutinį Carą su visa jo šeima (kartu buvo nužudytos ir Caro tarnaitės, nieko bendro neturėjusios su jo veikla (J.P.K.) dvokiančiame, tamsiame rūsy, Ipatjevo name, Jekaterinenburge-Sverdlovske; ir taip pat, kad mano dėdė, kuris su kitais Politbiuro nariais balsavo už greitą Caro nužudymą."

## Kaip Stalinas sutiko karą?

Jo sūnėnas praneša, kad 22 birželio 1941 m. jis atostogavo su Stalinu prie Juodosios jūros. Stalinas gavo telefono pranešimą iš Molotovo, kad vokiečių armija perėjo visu frontu Sovietų sieną. Molotovas prašė nurodymų, kaip elgtis toliau. Svanidzė rašo: "Aš žiūriu į dėdę ir nematau jokio susijaudinimo jo veide. Jo išvaizda buvo bereikšmė, tarytum jis nieko negirdėjo. Stalinas, atrodė, paskendęs mintyse. Pagaliau jis pasakė, kad Hitleris jį apgavo. "Mes darėm viską, kad išvengti karo, bet dabar mes pasirinkimo nebeturim. Mes turim pasirinkti kovą už gyvenimą arba mirtį".

## Lenino lavono išlaikymas nepavyko!

Todėl jo knygoje yra specialus skyrius. 1942 m. sausio mėnesį Ter-Oganessov, Volgos srities Vadas, pranešė Stalinui, kad Lenino lavonas, kuris buvo pervežtas laike Maskvos mūšio į Kuibyševą 1941 m. ir specialistų pranešimu ilgiau nebegali išsilaikyti. Stalinas davė įsakymą išlaikyti Lenino lavoną bet kokia kaina. "Mūsų žmonės labai prietaringi. Jei Lenino lavonas visiškai suges, rusų tauta priims tai, kaip blogą ženklą, ir ši baimė gali atsiliepti į karo vedimą. Rusų žmonės labai pasitiki relikvijom ir tai padės jiems priimti Sovietų valdžią lygiai kaip anksčiau Caro valdžią. Lenino lavono išlaikymas prisidės prie to". Pagal Stalino įsakymą iš specialių medžiagų buvo pagamintas "Lenino pakaitalas". Pats lavonas buvo sudegintas, ir pelenai buvo patalpinti į indą, kuris buvo paskandintas Volgoje prie Uljanovsko, kur Leninas buvo gimęs 1870 metais.

## XX. Politinių pabėgėlių politinė ir kultūrinė veikia

Visais amžiais vyko žmonių judėjimas iš vieno krašto į kitą, iš rytų į vakarus ir atvirkščiai. Šiam judėjimui yra visa eilė priežasčių, bet, neinant į galias smulkmenas, jas galima suskirstyti į dvi pagrindines grupes: a) žmonės apleidžia savo tėviškę dėl ūkinių apskaičiavimų ir b) kai žmonės kartais net labai nenoromis yra priversti iš savo tėvynės išvykti dėl savo politinių ar religinių įsitikinimų ir jiems gresiančio pavojaus prarasti laisvę ir net gyvybę. 1944 m. vasarą, artėjant Rytų frontui prie Lietuvos sienos ir prasidedant antrajai bolševikinei okupacijai, dėl politinių ir religinių pavojų iš Lietuvos pasitraukė į Vokietiją apie 60.000 lietuvių. Apie 8.000 lietuvių jau buvo prievarta išvežti darbams į ginklavimosi pramonę. Kartais į Vokietiją išvežti lietuviai sutapatinami su į Sibirą ištremtais lietuviais, kas yra visai netikslu, nes į Vokietiją išvežtieji turėjo visai skirtingas darbo, maisto, pastogės ir bendrai gyvenimo sąlygas. Tikslų skaičių nėra įmanoma surasti, kiek lietuvių Antrojo pasaulinio karo pasekoje atsirado Vakarų Vokietijoje, t.y. Sąjungininkų žinioje. Čia reikia priimti dėmesin ne vien prievarta išvežtus darbams 1942-1944, politinius pabėgėlius frontui artėjant 1944, bet dar su vokiečių repatrijantais tam tikras skaičius saugumo sumetimais išvyko į Vokietiją. Skaičiuojant lietuvius, gyvenančius pabėgėlių stovyklose ir privačiai gyvenusius šalia stovyklų bendrai skaitoma, kad Vakarų Vokietijoje ir Austrijoje iki prasidedant emigracijai 1947 m. gyveno apie 70.000 lietuvių. Lietuvių Enciklopedijoje, tomas 5, psl. 506, taip apie šiuos žmones rašo: "Tik Antras pasaulinis karas, išgaliojus totalitariniams režimams, iškėlė politinius emigrantus į pirmą eilę, nors jiems ne visada tiktų emigranto vardas." Taigi ir Vakarų karo laimėtojai priėmė šį faktą dėmesin, sukurdami organizaciją: International Refugees Organisation – Tarptautinė pabėgėlių organizacija. Tie pabėgėliai bėgo nuo bolševizmo ir jų buvo keletas milijonų. Nors Baltijos tautų ir buvusių Sovietų satelitų tautų politiniai pabėgėliai buvo išskirti iš prievartinio gražinimo į Sovietų S-gą, bet pasitaikė tokių stovyklų, kurių viršininkai buvo komunistai ar jų simpatikai ir keletas tūkstančių lietuvių buvo per prievartą gražinta Sovietams. Nors Sovietų agentai lietuviai ir rusai lankėsi po stovyklas ir organizuodavo susirinkimus, norėdami patraukti žmones grįžti, bet niekas iš lietuvių į tokius susirinkimus nėjo. Dar reikia pripažinti įdomų faktą, kad net iš tų kelių tūkstančių prievarta išvežtų į darbus gal tik šimtinė ardu atsirado norinčių grįžti, užsiregistruodami pas Sovietų agentus, ar tiesiog stovyklos raštinėje ir dažniausia tą savo grįžimą slėpdavo nuo pajuokos kitų pabėgėlių. Man pačiam teko patirti įdomų nuotykį vieno tokio lietuvių pabėgėlio, gyvenančio vidurinėje Vokietijoje Kassel-Matten-Bergo stovykloje, kurioje buvo apie 2.500 pabėgėlių ir jų tarpe apie 700 lietuvių. Aš buvau šioje stovykloje lietuvių komiteto sekretoriumi. Pa-

sklido tarp lietuvių gandai, kad vienas iš lietuvių buvo nuvykęs į Lietuvą ir grįžo atgal, tai buvo 1946 m. rudenį. Vieną vakarą pasikviečiau tą gana jauną vyrą apie 25 m. į komiteto raštinę patikrinti, ar tie gandai turi kiek tiesos... Iš ilgo pasikalbėjimo tikrai paaiškėjo, kad gandai buvo teisingi. Tas jaunikaitis buvo palikęs savo žmoną Marijampolėj (Kapsuke) ir buvo nuvykęs ten žmonos parsivežti, ir laimingai grįžo, nors labai daug pergyveno. Kadangi aš pats esu marijampoliškis, tad ausis ištempęs klausiausia šio drąsaus jaunuolio odisėjinės kelionės iki vėlyvos nakties. Sutapimo keliu jis taip pat iš Vokietijos išvyko į Australiją ir dažnai tenka jį sutikti, nes gyvena Kanberoj, vos keli šimtai kilometrų nuo Sidnio.

## **UNRRA ir IRO tarptautinės organizacijos perima politinių pabėgėlių globą**

Pradžioje jie buvo vadinami pabėgėliais (refugees), bet vėliau prisegė kitą "titulą" "D P" (displaced persons – išvietinti asmenys). Visą Vakarų Vokietiją buvo pasidalinę JAV, Anglija ir Prancūzija į tris teritorines zonas. Kiekvienoje toje zonoje buvo gana skirtingos gyvenimo sąlygos ir teisinė tvarka. Amerikonai ir anglai tuos DP žmones apgyvendino daugiausia dabar tuščiose vokiečių kareivinėse, ten įsteigdami DP stovyklas su stovyklos viršininku – komendantu ir keletos asmenų administracija, kurią sudarė daugumoj amerikoniai, anglai, prancūzai, ir vertėjus, ir raštininkus bei policininkus pasirinkdavo iš DP asmenų tarpo. Tokiose stovyklose gyveno nuo kelių šimtų iki kelių tūkstančių DP žmonių iš įvairių tautybių. Tautinės bendruomenės gaudavo gana ribotą "Savivaldą" – turėti savo komitetą ir kartais net atskirą kambarį. To komiteto teisės – tai perduoti stovyklos komandanto įsakymus savo žmonėms ir perduoti jam savo pageidavimus ar net skundus. Tai ši stovyklų apytikrė santvarka lieté tik anglų zoną – Šiaurės Vokietijoje ir amerikonų zoną – Vidurio Vokietijoje. Pietų Vokietija buvo prancūzų zona ir ten stovyklų nebuvo, nes D P gyventojai buvo apgyvendinti privačiuose namuose. Taigi, patalpų atžvilgiu DP gyvenantieji prancūzų zonoj buvo aprūpinti gal geriausiai, bet maitinimo ir kitais namų apyvokos reikmenimis jie buvo gerokai atsilikę nuo gyvenančių ypač amerikonų zonoj.

## **Lietuvių politinė ir kultūrinė veikla Vakarų Vokietijoje**

VLIK-as pradžioje įsikūręs Wuerzburge, vėliau persikėlė į Pfullingena, pradžioje iki 1946 m. dar vis vylėsi, kad grįš į Lietuvą, bet 1946 metų gale anglai paskelbė planą apie baltų įkurdinimą Anglijos pramonėje ir tuo VLIK-ui paaiškėjo, kad Vakarų vadai jokių pastangų nedaro atstatyti prieškarines sienas, Rytų Europoj pažadėtas Atlanto Chartoj. Vakarų Vokietijoje buvo leista veikti Lietuvos Raudonajam Kryžiui, kuris ne tik rūpinosi šalpa maisto, drabužių reikalais, bet jis rūpinosi ir išlaisvinti vokiečių kariuomenėje

buvusius lietuvių karius, dabar esančius Vakarų nelaisvėje.

1946 3 3-4 Hanau DP stovykloje įvyko visų trijų anglų, amerikonų, prancūzų zonų lietuvių stovyklų atstovų suvažiavimas, kuris apsvarstė ir priėmė VLIK-o paruoštą Lietuvių Bendruomenės Konstituciją. Tai buvo žingsnis į vieningą subūrimą visos lietuvių bendruomenės, nežiūrint skirtingų jos politinių ar religinių nusistatymų. Šis Konstitucijos priėmimas sudarė tvirtas sąlygas beveik penketą metų vykdyti politinius-tautinius ir kultūrinius uždavinius Vokietijoje.

## Švietimo reikalai stovyklose

Paaishėjus, jog stovyklose teks ilgesnį laiką pagyventi, lietuvių bendruomenės atstovai sujudo kurti jaunesnės kartos švietimą. Pirmiausia suorganizuota pradžios ir vidurinės mokyklos. UNRRA ir IRO organizacijos davė patalpas ir mokytojams mokėjo minimalų atlyginimą. Pradžioje švietimą tvarkė Lietuvių Bendruomenės v-bė, o vėliau buvo įsteigta Švietimo Valdyba. Vidurines mokyklas baigusieji galėjo stoti į Vokietijos universitetus. Be to, Lietuvos gimnazijos, atestatai buvo pripažinti Vokietijos universitetuose. 1947 m. Vokietijos universitetuose studijavo 2184 studentai. Iš Lietuvos Vokietijoje atsidūrė apie 400 aukštųjų mokyklų personalo. Lietuvių, latvių ir estų pastangomis Hamburge buvo įsteigtas Baltų universitetas.

Lietuvių spauda. Dar karui baigiantis buvo bandyta leisti slapti laikraštukai 1944 m.: Tilžėje pasirodė "Ateitis", Berlyne ėjo "Lietuviai", Miunchene "Aidai", Austrijoje "Tėvynėn". 1945 m. rudenį pradėjo eiti spausdinti laikraščiai: "Lietuvis", "Žiburiai", "Mūsų kelias", "Mūsų viltis", "Laisvės varpas", "Naujasis gyvenimas", "Tėviškės garsas", "Mintis", "Laisvoji Lietuva" ir iš viso Vokietijoje 1946 m. pasirodė 197 leidiniai ir kitur Europoje 23 leidiniai. Nuo 1946 m. VLIK-as atkūrė Eltos informaciją. Per beveik keturis metus Vokietijoje pasirodė 775 neperiodiniai leidiniai, jų tarpe dailiosios literatūros 216. Gal iškiliausią paminklą kultūrinėje srityje pasistatė Pasaulio Lietuvių Bendruomenė išleisdama JAV Lietuvių Enciklopediją, iš viso 36 knygas po vidutiniškai 500 puslapių kiekvienoje, gerame popieriuje ir gausiai paveiksluota. Šio istorinio projekto sumanytojas ir vadovas buvo J. Kapočius. Jam pirmoji mintis apie šį milžinišką ir rizikingą darbą kilo 1952 m. Po metų jau pasirodė pirmoji knyga, o 1969 išėjo trisdešimt šeštoji ir paskutinė. J. Kapočius apie šį istorinį darbą sako: "...nėsvarbu, kiek vargo turėta, svarbu tai, kad šis vargas nenuėjo veltui. Betgi nelaikau tai savo nuopelnu, nes tai visų enciklopedijos bičiulių nuopelnas... bet neužmirštu, kad iš tiesų jos leidimas remiasi visos visuomenės palankiu nusistatymu. Prie šito didžiulio darbo prisidėjo dešimtys redaktorių, šimtai bendradarbių ir tūkstančiai rėmėjų-prenumeratorių pinigais visame pasaulyje: JAV, Anglijos, Australijos, Argentinos, Belgijos, Brazilijos, Danijos, Italijos, Olandijos, Kolumbijos, Peru, Vokietijos, Šveicarijos, Venesuelos ir Urugvajų. Tai vienintelė Lietuvos tautinė enciklopedija ir išleista

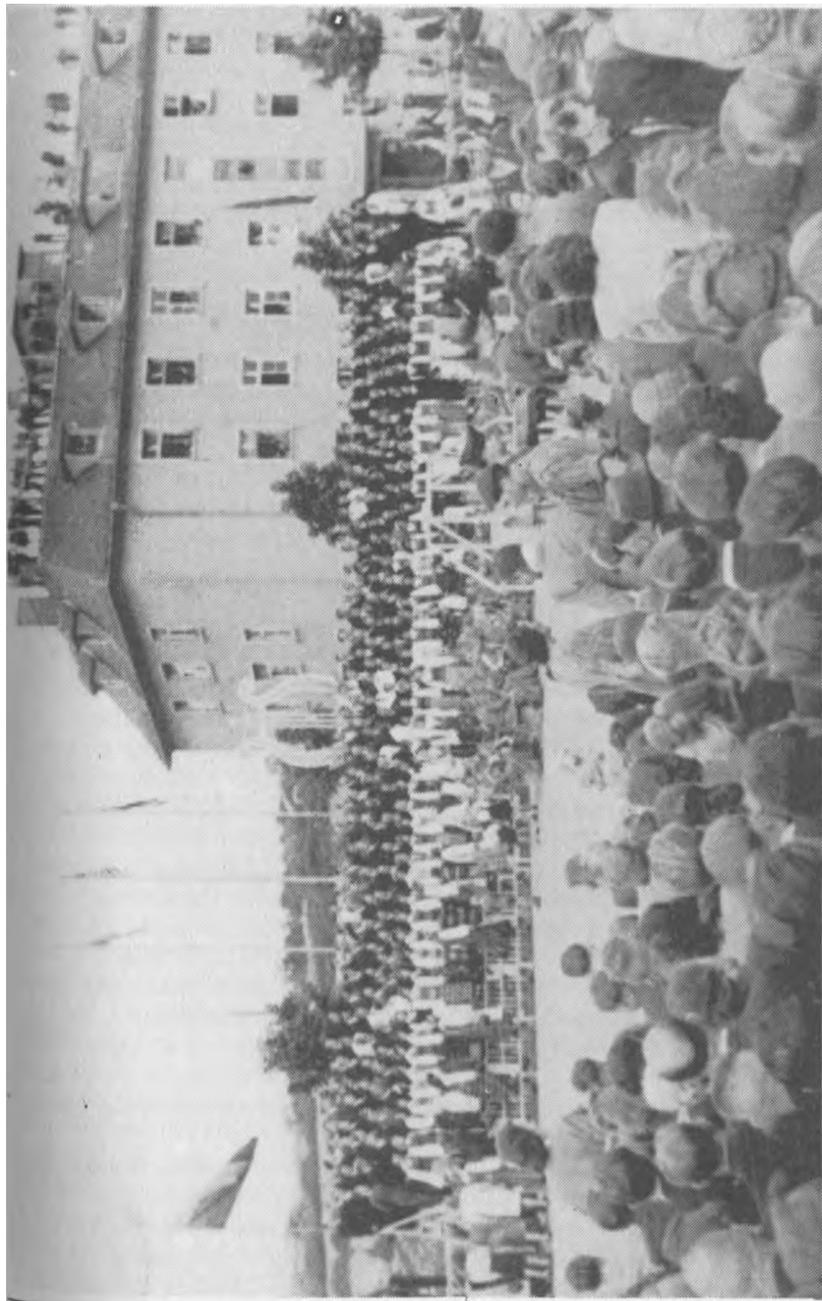
Vakarų pasaulio lietuvių pastangomis. "Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija" buvo išleista komunistų p-jos priežiūroje ir nėra teisinga politiška, ūkiška ir kultūriška. Dėl to Lietuvių Enciklopedija, išleista JAV, dar tarnaus savo žiniomis ilgą laiką, antrą kartą naujai atsistačiusiai valstybei.

Muzika, chorai. Vokietijos atsikūrė Čiurlionio ansamblis, J. Štarkos vyrų choras, Lietuvių tautinis ansamblis, Dainavos ansamblis, Aušrinės ansamblis, Banaičio choras. 1947 m. Detmolde suorganizuota opera ir ji pastatė Rosini "Sevilijos kirpėjas". Be to, vyko dramos spektakliai, baletų pasirodymai, įvairios sporto žaidynės ir visa kita buvo bandoma įgyvendinti, kas buvo laisvoje Lietuvoje. Bendrai reikia pasakyti, kad visa ta masė politinių pabėgėlių ir darbams išvežtųjų, viso apie 70.000, gyvenusių UNRRA ir IRO stovyklose (keli tūkstančiai privačiai), buvo nors kukliai, bet aprūpinti pastoge, maistu ir net drabužiais ir turėjo nepaprastai daug laisvo laiko. Daugelis iš jų tą laiką ir sunaudojo politinei ir kultūrinei veiklai gana plačiu mastu garsindami, kas yra Lietuva ir kokiomis sąlygomis ji yra bolševikų pavergta. Toliau su prasidėjusia emigracija 1947-1950 lietuvių skaičius Vokietijoje ir Austrijoje tirpo ir jų veikla palaipsniui mažėjo.

## **Pasaulio Lietuvių Bendruomenė**

Prasidėjus emigracijos periodui 1947 m. lietuviai iš stovyklų V. Vokietijoje pasklido po platų pasaulį. Jie jau turėjo penketą metų patyrimo užsienio gyvenimo ir ne tik kas liečia Vokietiją, bet ir bent dalinai Ameriką, Angliją ir Prancūziją, nes jiems teko gyventi iki 1949 m. po militaristinių valdžių priežiūra, minėtų valstybių Vokietijoje. Gal dar svarbiau, tautiškai imant, kad šie tautiečiai, gyvendami Vokietijoje, jau buvo įpratę jaustis, kaip vienos tautinės bendruomenės nariai, nežiūrint jų skirtingų politinių pažiūrų. Šalia viso šito jau jiems buvo VLIK-o paruošta 1949 6 14 Lietuvių Charta, kurios pagrindiniai nuostatai seka žemiau.

"1. Tauta yra prigimtoji žmonių bendruomenė. Niekas negali būti prievartaujamas, savo ryšį su tautine bendruomene nutraukti. Pasaulyje pasklidę lietuviai sudaro vieningą Pasaulio Lietuvių Bendruomenę. 2. Žmogus turi prigimtąją teisę laisvai išpažinti ir ugdyti savo tautybę. Lietuvis lieka lietuviu visur ir visada. Savo tėvų išlaikytą Lietuvių Tautos gyvybę lietuvis perduoda ateities kartoms, kad amžinai gyventume. 3. Kalba yra stipriausias tautinės bendruomenės ryšys. Lietuvių kalba lietuviui yra tautinė garbė. 4. Šeima yra tautos gyvybė. Lietuvis kuria lietuvišką šeimą. 5. Tautinė kultūra yra kelias į tarptautinį pripažinimą ir bendravimą. Apreikšdama tautos genijų, tautinė kultūra įneša savaimingą indelį į visuotinius žmonių giminės laimėjimus. Kiekvieno lietuvių priedermė sudaryti sąlygas tautinei kultūrai. 6. Valstybė yra aukščiausioji tautinės bendruomenės organizacija. Valstybinė nepriklausomybė yra tautinės kultūros ugdymo ir išlikimo sąlyga. Darbu, mokslu, turtu ir pasiaukojimu lietuvis kovoja, kad apgintų ir išlaikytų nepriklausomą Lietuvos valstybę. 7. Mokykla yra tautinės dvasios židinys. Kiekvieno lietuvių kilniausioji pa-



Dainų šventė Würzburge Vakarų Vokietijoje 1946 m. Nuotrauka Emilijos Aleksonytės-Karvelienės gauta iš Rūtos Gajauskaitės

reiga būti lietuvių mokyklos rėmėju. 8. Draugija yra tautinės kultūros veiksminga talkininkė. Lietuvis kuria ir palaiko religines, kultūrinės, jaunimo, savišalpos, profesines ir kitas lietuvių draugijas. 9. Mūsų tėvų kovos ir aukos dėl lietuviškos knygos yra testamentinis įpareigojimas visoms Lietuviu Tautos kartoms. Lietuvis organizuoja ir remia spausdintą lietuvišką žodį. 10. Tautos istorija yra geriausia tautos mokytoja. Lietuvis brangina savo tautos praeitį ir tautinius papročius. Lietuvis stengiasi būti vertas savo protėvių, kad paliktų pagarbų pasididžiavimą savo palikuoniams. 11. Tautinis solidarumas yra aukščiausioji tautinė dorybė. Lietuvis ugdo tautinį solidarumą. Visi lietuviai yra lygūs tos pačios tautos vaikai, tarp savęs broliai. Tautinio susipratimo ir lietuvių vienybės ženklai kiekvienas lietuvis moka nuolatini tautinio solidarumo įnašą. 12. Lietuvis tautinės spalvos: geltona-žalia-raudona. Lietuvis tautinė šventė – Vasario 16-oji diena. Lietuvis šūkis: "Lietuviais esame mes gimę, lietuviais turime ir būt!" 13. Lietuvis yra lojalus savo gyvenamajam kraštui. Lietuvis santykius su nelietuviais nustato artimo meilės ir pagarba kiekvieno žmogaus laisvei, garbei, gyvybei, sveikatai ir turtui.

Davęs Lietuviu Chartą, tapusią programiniu įpareigojamoju dokumentu svetur esančių lietuvių siekimams ir organizuotai veiklai pagrįsti, VLIK-as kartu taip pat priėmė ir tą pačią dieną paskelbė ir **L a i k i n u o s i u s P . L . B . s a n t v a r k o s n u o s t a t u s**, kurie sudaro teisinį pagrindą bendruomenei kurtis bei tvarkytis visuose laisvojo pasaulio kraštuose, kur tik gyvenama lietuvių. Šie nuostatai pabrėžia reikalą išlaikyti visur tą pačią Bendruomenės esmę, bet įgalina kiekvieno krašto bendruomenę prisitaikyti prie vietos sąlygų ir suteikia jai savarankiškumo bei lankstumo.

Pagal paskelbtuosius P.L.B. santvarkos nuostatus P. L. B. organizavimąsi baigti turėjo vyriausiasis jos pačios šeimininkas ir reikalų sprendėjas – iš atskirų kraštų atstovų sudarytasis P.L.B. Seimas. Šio seimo organizacinis komitetas buvo sudarytas Niujorke (pirm. prel. J. Balkūnas, sekr. V. Vaitiekūnas), ir po parengiamųjų darbų P.L.B. seimas susirinko 1958 VIII 28-31 Niujorke. Seime buvo atstovaujamos šių kraštų bendruomenės: Argentinos, Australijos, Brazilijos, D. Britanijos, Danijos, Italijos, JAV, Kanados, Kolumbijos, Prancūzijos, Šveicarijos, Urugvajaus, V. Vokietijos, Venesuelos, iš viso buvo atvykę 14 kraštų 50 rinktųjų atstovų ir 30 įgaliotų antrininkų. Seimui buvo skiriami ypačiai du uždaviniai – išryškinti P.L.B. tikslus ir pasisakyti dėl jos veiklos, priimti P.L.B. konstituciją. Seimo metu taip pat buvo didelių kultūrinių įvykių: surengta dailės paroda, liet. spaudos paroda, kamerinės muzikos koncertas, lietuvių dainos ir muzikos koncertas ir kt.

P.L.B. konstitucijos įvedamąją dalimi eina Lietuviu Charta. Dėl P.L.B. santvarkos konstitucijoje sakoma: 1. P.L.B. sudaro atskirų kraštų-valstybių bendruomenės, 2. kiekvieno krašto LB tvarkosi pagal jos priimtą statutą, prisiderindama prie vietos sąlygų ir įstatymų, 3. vyriausiasis P.L.B. organas yra P.L.B. seimas, tariąs, visus tuos reikalus, kurie nepriklauso atskirų kraštų Bendruomenėms. Tarp tų reikalų: kol tautos kamienas yra

pavergtas ir Lietuvos valstybės suverenumo vykdymas sustabdytas, reiš-  
kia lietuvių tautos ryžtą būti laisvai ir nepriklausomai ir tuo reikalu daro  
reikiamus žygius; sprendžia bendrus reikalus ir aptaria ryšius tarp atski-  
rų kraštų bendruomenių; ieško priemonių lietuvybei išlaikyti išėivijoje;  
nustato lietuviškos kultūros politiką išėivijoje. P.L.B. seimą sudaro atskirų  
kraštų bendruomenių 5 m. išrinkti atstovai.

P. L. B. v a l d y b a i konstitucija skiria tokius uždavinius: vykdyti  
P.L.B. seimo nutarimus; rūpintis pasaulio lietuvių švietimo, tautine, kul-  
tūrine, socialine, šalpine, ekonomine ir politine veikla (tuo reikalu ben-  
dradarbiaujant su kitais lietuvių veiksniais); informuotis ir informuoti at-  
skirų kraštų valdybas apie lietuvių padėtį; bendradarbiaujant su prie P.L.B.  
valdybos veikiančia Kultūros taryba, rūpintis lietuvių mokslo, meno, švie-  
timo ir mokyklų reikalais, planuoti didesnius darbus ir rūpintis literatū-  
ros, mokslo, meno bei muzikos kūrinių ir mokyklinių vadovėlių leidimu;  
šaukti P.L.B. seimo paprastąsias (kas penkeri metai) ir nepaprastąsias (pa-  
gal reikalą) sesijas. Seimas į pirmąją P.L.B. valdybą išrinko: pirm. Joną  
Matulionį, v. pirm. V. Meilų, sekr. Kęstutį Grigaitį, išd. dr. Juozą Sungai-  
lą, Kultūros tarybos pirm. Juozą Kralikauską (pareigomis pasiskirstė jie  
patys)".

Iki Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimo 1990 3 11 iš viso buvo susi-  
kūrę lietuvių bendruomenės 16-koje valstybių, kurios čia seka alfabetine  
tvarka: Argentina, Australija, Belgija, Brazilija, D. Britanija, Italija, JAV,  
Kanada, Kolumbija, Olandija, Prancūzija, Švedija, Šveicarija, Urugvajus,  
Venesuela, Vokietija. Atstačius Lietuvai nepriklausomybę ir sugriuvus So-  
vietų imperijai, susikūrė papildomai dar 8 lietuvių bendruomenės: Estijos,  
Latvijos, Lenkijos, Moldavijos, Rusijos – Sibiras, Singapūre, Ukrainoje.

Pasaulio Lietuvių Bendruomenės Centras yra Amerikoj ir jo adresas:  
14911 127th Str. Lemont, lib. Box 60439, USA.

Ši viršuje pateikta Lietuvių Charta yra nepaprastas gilių tautinių min-  
čių kūrinys, kurių įgyvendinimas garantuotų amžiną lietuvių tautos gy-  
vavimą ir užtikrintų Lietuvos valstybės ūkinės gerovės ir jos kultūros aukš-  
tą lygį. Šios Chartos turinys turėtų rasti vietos visose valstybinėse Lietu-  
vos įstaigose, bet ypač Švietimo Ministerijoje ir visose jos mokyklose, pra-  
dedant vaikų darželiais ir einant per pradžios mokyklas, vidurines ir uni-  
versitetus. Mano dviejų metų 1992 ir 1993 studijinės kelionės po trejetą  
mėnesių visoje Lietuvoje ir visose jos gyvenimo srityse yra parodę, kad  
ypač vadovaujancios įstaigos ir jų viršininkai tautos ateities reikalams rim-  
tesnio dėmesio nekreipia. 1993 metų apsilankymo metu buvau užėjęs į  
Švietimo Ministeriją Vilniuje, kurioje gavau šios ministerijos švietimo "Kon-  
cepciją", paruoštą 1992 m. Šios "koncepcijos" trečiasis punktą sako, kad  
Švietimo ministerija numato Lietuvoje įgyvendinti daugelypę kultūrą. Mus  
apsupę tos daugelypės kultūros nariai yra lenkai ir rusai. Tiek lenkų, ly-  
giai kaip ir rusų kultūrų tikslai Lietuvoje, yra ją kolonizuoti. Tai yra pa-  
kankamai įrodę "krikštynos" su Lenkija ir jų pasekmės, ir rusų carų, ir  
bolševikinės okupacijos. Švietimo ministerija dar nespėjo apvalyti mūsų

tautą nuo bolševikinės kultūros, jau griebiasi prie "daugelypės" kultūros. Jau paprasčiausi išsireiškimai "lietuvių tauta", "Lietuvos valstybė" yra išnykę iš ministerijų, seimo ir kitų įstaigų susirašinėjimų, viešų kalbų, laikraščių straipsnių ir tie žodžiai yra pakeisti "šalis" (strana). Šis žodis yra visiškai bevardis, jokių ribų ar sienų nenusakantis, visiškas Sovietų imperijos likutis, deja visai nebandoma nuo jo atsikratyti.

## Australijos Lietuvių Bendruomenė

Suteikti Lietuvos tautiečiams supratimą, kaip praktiškai buvo įgyvendinta VLIK-o sukurta Lietuvių Charta 1949 06 14, čia bus aprašyta Australijos Lietuvių Bendruomenė (ALB).

Laike 1947-1950 iš Vokietijos į Australiją suplaukė apie 10.000 lietuvių, taigi ši bendruomenė skaičiaus atžvilgiu yra vidurinioji, lyginant ją su didžiausiomis, JAV, Kanada ir Argentina ir mažosiomis, Šveicarija, Italija, Švedija ir kitomis. Atvykusieji lietuviai į Australiją čia jau rado nuo senų laikų atvykusių keliasdešimt narių turinčią, Australijos Lietuvių Draugiją (ALD). Šiai draugijai vadovavo taikus žmogus Antanas Baužė ir nebuvo jokie vargo sukurti lietuvių Chartos principu naują organizaciją – Australijos Lietuvių Bendruomenę (ALB). Australijos Lietuvių draugija 1950 8

1 savo susirinkime nutarė persiorganizuoti į Australijos Lietuvių Bendruomenę. Be to, buvo nutarta 1950-12-29-30 d.d. sušaukti pirmą ALB Tarybos suvažiavimą, išrenkant apylinkėse po vieną atstovą nuo 100 gyvenančių lietuvių. Suvažiavimas įvyko Sydny mieste. Šis suvažiavimas padarė šiuos nutarimus: 1) ALB įsijungia į Pasaulio Lietuvių Bendruomenę ir užmezga su ja ryšius, 2) Išrinkta visos Australijos Krašto Valdyba, Kontrolės Komisija ir Garbės Teismas, 3) Suvažiavimus buvo nutarta šaukti kas metai, 4) Visur, kur gyvena pakankamas skaičius lietuvių, būtina steigti apylinkes, kurios išsirenka taip pat valdybą, revizijos komisiją ir garbės teismą, 5) buvo patvirtintas visai Australijos bendruomenei tvarkytis laikinas Statutas. Po šio suvažiavimo vyko lietuvių bendruomenės apylinkių steigimas, kur visų šių vietovių delegatai dalyvaudavo metiniuose Tarybos suvažiavimuose. Šie Tarybos suvažiavimai keletą metų buvo šaukiami kasmet, bet vėliau, kai tautinė veikla nepaprastai išsiplėtė, tai statutas buvo pakeistas Tarybos suvažiavimus ruošti kas du metai. Mat šiuose dvimetiniuose suvažiavimuose jau vyko ne vien ALB visuomenės politinės diskusijos, bet buvo išplėsta į plataus masto kultūrinius ir sportinius pasirodymus, ir buvo pavadinta "Lietuvių Dienos". Lietuvių Bendruomenės organizacija tai buvo tarytum bendruomenės nugarkaulis. Ji daugumoje ruošė Vasario 16 d. ir rugsėjo 8 d. (Vytauto Karūnacijos) minėjimus, **palaikė** santykius su Pasaulio Lietuvių Bendruomene, VLIK-u ir su **Australijos** valdžia, ir jos įstaigomis. Šalia viso šito, ant ALB pečių buvo visa **politinė** veikla. Tačiau, šalia ALB Australijoje buvo ir dabar yra daugybė **kultūrinių**, profesinių ir sporto organizacijų.

ALB sudaro šios apylinkės: Sidnis (Sydney), Melburnas, Adelaidė, Džy-

liongas (Geelong), Niukastelis (Newcastle), Kanbera (Canberra), Hobartas, Pertas (Perth), Brisbane, Alburis (Albury), Vulongongas (Wollongong). Be minėtų apylinkių dar yra dvi gana palyginti veiklios seniūnijos: Salės (Sales), ir Latrobės Slėnis (Latrobe Valley).

Be ALB yra atgaivinta visa eilė 1918-1940 m. veikusių organizacijų LKVS Ramovė – buvusių karių organizacija, Šaulių, Skautų, Ateitininkų. Toliau seka Kultūrinės organizacijos, chorai: Sidny, Melburne, Adelaidėj, Džylionge ir Niukastely. Teatrai: Sidny, Melburne, Adelaidėj, Tautinių šokių grupės: Sidny, Melburne, Adelaidėj ir Džylionge. Savaitgalio mokyklos: Sidny, Melburne, Džylionge ir Adelaidėj. Lituanistiniai kursai: Sidny, Melburne ir Adelaidėj. Radijo, valdžios apmokamos valandėlės: Sidny, Melburne ir Adelaidėj. Sėkmingai veikia klubai, nuo puse mil. iki 3 mil. vertės verslamonės: Sidny, Melburne, Adelaidėj, Kanberoj, Džylionge, Brisbanėj, Perte. Sidny Lietuvių Moterų Socialinės Globos Draugija, sukūrusi lietuvišką sodybą su 17 butų, kurių apytikrė vertė 600.000 dol. Šiek tiek mažesnė Moterų Socialinės Globos Draugija yra ir Adelaidėj. Melburne iki šių dienų veikia Socialinės Globos Moterų Draugija, įsteigta 1952 liepos 26 d., ir taip pat veikia: Lietuvių Katalikių Moterų Draugija, įsteigta 1951 rugsėjo 5 d. Lietuvių leidžiama spauda: "Mūsų Pastogė", "Tėviškės Aidai" ir "News Digest International" anglų kalba, prieškomunistinis žurnalas, be to, kai kurios apylinkės leidžia kelių lapų savo biuletenius. Lietuvių kooperatinė kredito draugija Talka (bankas), priima indėlius, moka palūkanas ir duoda paskolas. Centras – Melburne, skyriai: Sidny ir Adelaidėj. Kadangi šio banko administracija maža, išlaidos nedidelės, todėl jis už įdėtus žmonių indėlius moka ne mažesnes palūkanas kaip australų bankai.

Dar būtina paminėti grynai lietuviškas profesines organizacijas, veikiančias Sidny, Melburne ir Adelaidėj, tai: gydytojų, inžinierių, dainos ir muzikos mylėtojų ratelis, Sidney lietuvių literatų būrelis ir keletas mažesnių.

Būtų neužbaigtas organizacijų sąrašas, nepaminėjus sportininkų. Kadangi klimatas sportuoti čia yra labai palankus, tai sporto klubai yra įsteigę: Sidney, Melburne, Adelaidėj, Kanberoj, Hobarte ir Džylionge, Tasmanijoje. Kas metai jie laike "Lietuvių dienų" suvažiavimų ruošia tarp klubines varžybas. Tokių varžybų programoj vyrauja krepšinis, bet praktikuoja ir kitas šakas: stalo tenisą, bilijardą, golfą, šachmatus, jei tai priskaityti prie sporto.

## **Retas politinis laimėjimas: lietuvių, latvių ir estų**

Australijos Darbo P-ja (Socialistų, simpatizuojanti marksizmui), vadovaujama G. Whitlemo ir būdama valdžioje, 1974 m. rugpjūčio pradžioje Paskelbė, kad Australija pripažįsta Lietuvos, Latvijos ir Estijos įjungimą į

Sovietų Sąjungą. Šis Darbo P-jos nutarimas nustebino ne tik baltų kilmės emigrantus, bet ir kitus Rytų Europos emigrantus ir daugelį australų, besidominčių politika. Baltų emigrantai priėmė tai, kaip politinį iššūkį ir pradėjo kovą prieš šį nutarimą nuo pirmosios dienos po jo paskelbimo. Buvo derinama veikla lietuvių, latvių ir estų, ruošiant bendras demonstracijas visoje Australijoje, kur tik daugiau baltų emigrantų gyvena. Siųsti bendras delegacijas pas opozicijos Liberalų p-ją ir jos parlamento atstovus. Paruošti bendrą istorinį memorandumą spaudai, TV ir radijo stotims, kaip klastingai Baltijos valstybės buvo okupuotos, ir naudoti visas galimas priemones, kad sekančių rinkimų metu valdžią perimtų Liberalų p-ja ir kad šis Darbo p-jos nutarimas būtų atšauktas. Toks baltų "visuotinas karas" prieš Darbo p-ją sukėlė ir australų tarpe nemažą pritarimą. Kaip tipišką pavyzdį iš daugelio galima paminėti Tasmanijos valstijos mokytojo Mr. McGlyno susiginčijimą su Australijos Ministerių p-ku dėl Lietuvos, Latvijos ir Estijos pripažinimo, kaip Sovietų S-gos dalimi. G. Whitlemas ginčo metu viešame susirinkime įžeidė mokytoją McGlyną. Reikalas atsidūrė teisme už McGlyno įžeidimą. Teisėjas nusprendė, kad McGlynas buvo įžeistas G. Whitlemo dėl Baltijos valstybių pripažinimo ginčo metu ir G. Whitlemas turėjo jo atsiprašyti viešai ir apmokėti 250 dolerių, kaip baudą mokytojui McGlynui. Apie šį įvykį rašė ir skelbė visos žinių tarnybos: spauda, radijas ir TV. Šis baltų "visuotinas karas" su Darbo p-ja baigėsi gana laimingai, nes po beveik pusantrų metų įvykusiuose Valstybiniuose rinkimuose laimėjo Liberalų p-ja, kuri vėliau atšaukė Darbo p-jos Lietuvos, Latvijos ir Estijos pripažinimą Sovietų S-gai.

Tenka pasakyti, kad Liberalų p-ja, atšaukdama šį Darbo p-jos pripažinimą, darė gana rimtą ūkinę riziką. Mat Sovietai gausiai pirko Raudonajai Armijai ir KP nariams geros kokybės vilną ir kviečius bei kitas žaliavas. Prekybos balansas buvo Australijos naudai, ir šis pripažinimo atšaukimas galėjo atbaidyti Sovietus nuo Australijos vilnos ir kviečių, ir duoti Darbo p-jai kritikos kozirį į rankas laike kitų rinkimų. Laimei, Sovietai kviečių ir vilnos užpirkimus daug nesumažino.

Iš šio baltų, australų, sovietų bendro politinio reikalo aiškėja labai svarbi politinė pamoka. Tuo metu 1974-1976 m. Australijoje buvo apie 15 ml. gyventojų ir jų tarpe buvo tik saujelė – apie 30.000 baltų. Ir jeigu šiai saujelei lietuvių, latvių ir estų pavyko įtaigoti rinkimus laimėjusią žymiausią Valstybės liberalų p-ją, net rizikuojant turėti prekybos nuostolius, atšaukiant baltų pripažinimą Sovietams, tai buvo didelis politinis laimėjimas mažos emigrantų grupės.

Dabar, pažvelgus į visą šią medžiagą, liečiančią Australijos lietuvius, aiškiai galima susidaryti vaizdą, kad nežiūrint, jog tie 10.000 tautiečių gyveno apie 15.000 km nuo savo tėvynės, jie čia sugebėjo sukurti mažutę – liliputinę Valstybę: su kas du metai susirenkančią Kalėdų švenčių metu, gruodžio mėn. 29-31 d.d., posėdžiauti Krašto Tarybą (seimelis), kuri paruošia tos valstybės konstituciją, aptaria politinius, tautinius, kultūrinius reikalus ir išrenka sekantiems dviems metams Krašto Valdybą iš 5-7

narių, kurie pasiskirsto pareigomis, atstovaujančias tarytum tos valstybės "ministerijas". Toliau išrenkama kontrolės komisija, kuri padaro patikrinimą išlaidų valstybės "ministerijų" ir praneša po dviejų metų Seimeliui patvirtinti. Paskutiniu metu Seimelio posėdžių punktu yra išrenkamas Garbės teismas. Lietuviai, susiginčiję tarpusavyje, neina į australų teismą savo silpnybes rodyti, bet bando išspręsti savo tarpe 3-5-kių Garbės teismo išrinktų asmenų nutarimais. Jau pagal nusistovėjusią tradiciją ta "seimelio" paskutinioji posėdžių diena baigdavosi gruodžio mėn. 31 d. apie 4 val. p.p. Šių suvažiavimų pabaiga vyksta jau taip pat su nusistovėjusia tradicija – Naujųjų metų sutikimas, į kuriuos susirenka 500-1000 žmonių. Minėtos Tarybos atstovai, grįžę į apylinkes, taip pat išsirenka, sušaukę apylinkės susirinkimą, apylinkės valdybą, kontrolės komisiją ir Garbės teismą ir vykdo savo apylinkės svarbiausias problemas, ir įvykusių Tarybos padarytus nutarimus.

Ši ALB gyvuoja, kaip minėta, nuo 1950 metų galo ir per tą laiką nėra buvę jokių rimtų tarpusavio nesusipratimų, skilimų ar ko nors panašaus. Dar reikia paminėti, kad dvimetiniai Tarybos suvažiavimai vyksta keičiantis tarp miestų: Sidnio (Sydnėjaus), Melburno, Adelaidės ir Kanberos.

Būtų netikslu manyti, kad tik organizacijos kėlė Lietuvos pavergimo klausimą plačiame pasauly. Šimtai ir tūkstančiai lietuvių visame pasauly prisidėjo pavieniai platindami lapelius gatvėse apie Lietuvos neteisėtą okupaciją, lankė viešus susirinkimus ir kalbėjo apie Sovietų trėmimus, įkalinimus ir režimo žiaurumus, rinko aukas Lietuvos vadavimo reikalams ir kitokia panašia veikla neleido Lietuvos pavergimui būti užmirštam. Žemiau talpinama V. L. Mačio, gyvenančio Melburne, gana ilgoko laiško santrauka Australijos Ministeriui P-kui R. Hokui (Hawke):

1. Toks dalykas, kaip respublikos Sovietų S-goj: Lietuva, Latvija, Estija ir t.t. – tai tik ant popieriaus.

2. Neįtikėtina, kad tokia Kremliaus apgavystė yra pripažįstama Vakaruose, įskaitant Australiją.

3. Sovietų S-gos karo daliniai terorizuoja ir žudo Lietuvos gyventojus: minima 13 1 1991 m. žudynės.

4. Toliau jis išskaičiuoja visas respublikas, įskaitant Lietuvą, ir nurodo, kaip jas Sovietai ūkiškai išnaudoja.

5. Paskutiniu punktu laiško autorius prašo Ministerio P-ko nenusigąsti ir nepasiduoti šiai dirbtinai "blogio imperijai", nes tuojau "157 mil. pavergtų tautų (be rusų) bus laisvi ir taps laisvojo pasaulio draugais!" Laiškas rašytas 24 5 1991.

Ministerio p-ko sekretorius Steve Pring atsuntė laišką V. L. Mačiui, kad jo "komentarai" buvo perduoti dėmesiui Australijos Užsienio reikalų ministeriui Senatoriui G. Evans.

Vidutinio didumo ir didesnės bendruomenės, kaip JAV ir Kanados, susikūrė ir tvarkosi pagal tą pačią lietuvių Chartą, kaip ir Australijos bendruomenė su tam tikrais skirtumais, prisitaikydamos prie savo valstybių

reikalavimų ir jų įstatymų. Tačiau Pietų Amerikos lietuvių bendruomenės jau yra kiek skirtingiau susiorganizavę, nes jos susikūrė dar pradedant 1930 metus, kai Lietuvių Charta dar nebuvo paskelbta. Tačiau jos vėliau įsijungė į Pasaulio lietuvių bendruomenę.

Toliau seka gautas aprašymas apie Argentinos Lietuvių bendruomenę ir apie mažas Belgijos, Švedijos ir Naujosios Zelandijos bendruomenes.

Panaudoti šaltiniai  
Lietuvių Enciklopedija. T-1 – priedas, T. V, p.p. 147-157, T. XV, p.p. 414-429, T. XXII, p.p. 77-81, T. XXXIV, p.p. 283-290, T. XXXVI. Australijos Lietuvių Metraštis.

## Lietuvos laisvinimo akcijos bruožai Argentinoje

Žemiau seka straipsnis, atsiųstas Argentinos Lietuvių Bendruomenės p-ko J. Brazaičio ir sekr. A. Steigvilo. Straipsnio autorius yra žymus veikėjas Zeferinas Juknevičius. Jis pristato nepaprastai įtemptą kovą už Lietuvos išlaisvinimą ne tik Argentinoje, bet dalinai visoje Pietų Amerikoje.

Nors Argentinos respublika yra tolimiausias kraštas Pietų Amerikos kontinente, bet lietuviai visgi atrado kelius atvykti ir įsikurti. Jau XIX šimtmečio pradžioje vienas kitas lietuvis padėjo Argentinai išsikvoti nepriklausomybę, pavyzdžiui, generolas Dautantas ir kiti. Praeito šimtmečio pabaigoje jau keliolika lietuvių šeimų buvo nuolatinei įsikūrusių. O šio šimtmečio pradžioje, dar prieš I pasaulinį karą, atsikėlė keletas šimtų tautiečių ir įsteigė lietuviškas draugijas. Iš laisvosios Lietuvos tarp 1920 ir 1930 metų Argentinon imigravo apie 40.000 lietuvių.

Lietuviai Argentinoje stengėsi kiek galima tvirtai išlaikyti savo tautinę sąmonę ir lietuvišką dvasią. Tuo tikslu sukūrė savo kultūrinės ir visuomeninės organizacijas, kurios jau veikia virš 60,70 ir 80 metų. Buvo įsteigtos lietuviškos mokyklos, nuosava spauda, nuosavos būstinės ir bažnyčios bei senelių namai...

Nuo 1940 metų prasidėjo pats didžiausias rūpestis ir siekis: visomis galimomis priemonėmis prisidėti prie bendros kovos dėl Tėvynės laisvės ir nepriklausomybės atgavimo, šioje srityje Argentinos lietuvių įnašas yra gana reikšmingas. Turint omenyje, kad Argentina kartu su Brazilija politinėje sferoje turi nemažai reikšmės. Tenka priminti, kad iš senosios Tautų Sąjungos buvo pašalinta Suomijos agresorė Sovietų Sąjunga, Argentinai vadovaujant Pietų Amerikai.

Argentina pirmoji visoje Amerikoje 1921 m. rugsėjo 14 d. Dejure pripažino Lietuvos nepriklausomybę. Lygiai antru kartu Lietuvai atstačius savo nepriklausomybę, Argentina pirmoji visoje Amerikoje 1991 m. rugpjūčio mėn. 25 d. pripažino Lietuvos nepriklausomybę. Buvo imtasi įvairios kovos priemonės metų bėgyje dėl Lietuvos išlaisvinimo. Svarbesnes priemones paminėsime labai glaustai.

## Lietuvai Išlaisvinti Centras Argentinoje (LICA)

1940 metų rugpjūčio mėn. 10 dieną susikūrė šis Išlaisvinimo Centras iš įvairių tautinių ir katalikiškų organizacijų su tikslu informuoti ir paveikti valstybinę, politinę, diplomatinę ir viešąją opinią apie Lietuvoje įvykusią tragediją ir laisvės atgavimo teises, tokiu būdu virsdama viena iš pirmųjų išlaisvinimo organizacijų laisvame pasaulyje, kuri pradėjo ginti Lietuvos laisvės bylą, užsitęsusią pusę šimto metų.

LICA nuo 1940 metų stėjo lietuviškos politinės veiklos priekyje. Rengė patriotines šventes, skelbė tikrąjį lietuvių nusistatymą dėl rusų ir nacių okupacijos, organizavo šalpą lietuviams, politiniams pabėgėliams ir tremtiniams Europoje, siuntė savo delegatus su memorandumais pas Argentinos prezidentus ir Užsienio Reikalų ministrus, stengėsi padėti lietuviams pabėgėliams iš Europos atvykti ir įsikurti Argentinoje. Apie tą veiklą liudija šimtai iškarpų iš įtakingiausių Argentinos laikraščių.

LICA, artėjant II pas. karo pabaigai, 1945 m. suorganizavo Lietuvių Dieną, o 1946 metais pasiuntė į Londono Jungtinių Tautų Asamblėją telegramą, prašant užtarti naikinamą Lietuvą.

1947 metais prie LICA buvo įsteigtas Imigrantų Komitetas, kad padėtų lietuviams pabėgėliams, norintiems atvykti į Argentiną. Tuo reikalu buvo įteiktos peticijos ano meto Argentinos prezidentui, tai padėjo gauti leidimus atvykti lietuviams Argentinon. Tikslas buvo pasiektas, ir apie tūkstantis tautiečių galėjo atvykti į mūsų tolimą kraštą, kurių daugumas vėliau emigravo į Siaurės Ameriką.

1950 metais Tautos šventės proga visos kolonijos vardu buvo įmūryta bronzinė lenta Argentinos išvaduotojo gen. San Martin istorinio namo replikoje, jo 100-ųjų mirties metinių proga. Įrašė skambėjo šie žodžiai: "Nenusiminkite, Tėvynė gyvuoja ir laimės". Sis šūkis gaivino taip pat lietuvių patriotų širdis.

Lietuvos bylos naudai, kiek leido aplinkybės, LICA vardu buvo išleisti šie leidiniai lietuvių kalboje: "Naujosios Telegramos" (40 psl.), "Tikros žinios" (40 psl.), "Tėvynei" (40 psl.), "Lietuvai" (40 psl.) ir ispaniškai: "Detras de la cortina de hierro" (Už geležinės uždangos – dokumentai apie Lietuvos užgrobimą) Casimiro Verax "Diez anos de martirio" (Dešimtys metų kančios).

## Argentinos Lietuvių Organizacijų ir Spaudos Taryba (ALOST)

Dėl didesnio, glaudesnio ir nuoširdesnio visos Argentinos lietuvių kolonijos bendradarbiavimo, LICA 1956 m. sušaukė visų organizacijų ir spaudos atstovų susirinkimą, kuriame dalyvavo šios institucijos: Lietuvių Suvienijimas Argentinoje, Lietuvių Centras, Lietuvai Išlaisvinti Centras LICA, Aušros Vartų Liet. Parapija, Katalikių Moterų Dr-ja "Birutė", Aušros

Choras, Šv. Cecilijos choras, Liet. Pramonininkų ir Prekybininkų Sąjunga, Jaunimo dr-ja, "Argentinos Liet. Balso" ir "Laiko" laikraščių leidejai. Buvo išrinktas naujas veikimo organas, pavadintas Argentinos Lietuvių Organizacijų ir Spaudos Taryba (ALOST). Vėliau prie ALOS Tarybos dar prisidėjo Berisso miesto draugijos: "Nemunas" ir "Mindaugas", Rosario Lietuvių Bendruomenė, Jaunimo Sąjunga ir Senelių Židinys. ALOS Tarybos tikslas buvo derinti visos lietuvių kolonijos organizacijų ir spaudos glaudesnę kultūrinę bendradarbiavimą, prisidėti prie Lietuvai išlaisvinti akcijos pagyvinimo. Tokiu būdu, LICA perleido viešų aktų organizavimą, pasilikdama toliau ALOS Tarybos tarpininke Lietuvos išlaisvinimo akcijoje.

Tokiu būdu, ALOS Tarybos vardu buvo minimos šventės salėse, aikštėse su kalbomis ir deklaracijomis, sulaukdamos plataus atgarsio vietinėje spaudoje, per radiją ir televiziją. Vėlesni įvykiai, kaip Kudirkos šokis į laisvę, Brazauskų lėktuvo pasukimas į Vakarus, Kalantos ir kitų studentų viešas susideginimas ir galiausiai Sąjūdžio veikla buvo tinkamai komentuojami, atrodami platų atgarsį.

ALOS ir LICA veikėjai palaiko tamprius ryšius su vietos politikos vadovais, kad sustiprinus Lietuvos reikalų gynimą, o Lietuvai atбудus pagreitinti jos tarptautinį pripažinimą. Jau 1964 metais buvo įneštas prašymas įtraukti į įstatymo projektą užmezgti ryšius su Lietuvos pasiuntiniais užsienyje.

## **Pietų Amerikos Lietuvių Kongresai**

Lietuvai Išlaisvinti Centras Argentinoje, minėdamas savo 20 metų veiklos sukaktį, 1960 m. gruodžio mėn. 3-6 dienomis sušaukė I-ąjį Pietų Amerikos Lietuvių Kongresą Buenos Airėse, kurio tikslas buvo sustiprinti Lietuvos išlaisvinimo akciją ir suderinti visos Pietų Amerikos lietuvių kultūrinę-politinę, socialinę veikimą bei įtraukti jaunimą į lietuviybės išlaikymo darbą. Tarp atstovų iš Argentinos, Brazilijos ir Urugvajaus, dar iš Š. Amerikos dalyvavo p. Vaclovas Sidzikauskas, tuomet pavergtų Europos Tautų Asamblėjos pirmininkas.

Apart interviu su daugeliu laikraščių ir dienraščių redakcijomis, ir televizijos kanaluose, jis buvo priimtas audiencijoje pas Argentinos tuometinį prezidentą ir Kongreso pirmininką. Šis I-mas PAL Kongresas buvo naujas Pietų Amerikos lietuvių užsimojimas sustiprinti kovą už Lietuvos išlaisvinimą.

II-as PAL Kongresas buvo surengtas Urugvajaus sostinėje, Montevideo, 1963 m. vasario mėn. 21-26 dienomis, sulaukdamas svečių iš užsienio, kaip dr. Juozo Sungailos, tuometinio PLB pirmininko, bei kitų svečių. Šis kongresas padėjo pralaužti ledus į lietuvių vienybę.

III-sis PAL Kongresas įvyko 1965 m. vasario mėn. 18-21 dienomis Brazilijos mieste San Paulo. Čia įvyko kulminacinis pasaulio lietuvių veikėjų susibūrimas, nes jame dalyvavo visų lietuvių organizacijų vadovai, jų tar-

pe, Lietuvos Diplomatinis ŠeŖas ministeris Stasys Lozoraitis. Tokiu būdu buvo įeita į platų lietuviškos veiklos barą.

IV-tas PAL Kongresas įvyko vėl Argentinoje, Buenos Aires mieste, kurį organizavo ALOS Taryba, 1967 metų vasario mėn. 1-5 dienomis. Iškilmingos pamaldos buvo laikomos Aušros Vartų bažnyčioje ir didingoje Bs. Aires katedroje, o kongreso uždarymas "Avenida" teatre.

V-tas PAL Kongresas įvyko 1973 m. vasario mėnesio viduryje San Paulo mieste, Brazilijoje, kuriame sustiprėjo Pietų Amerikos lietuvių bendra veikla.

VI-tas PAL Kongresas įvyko 1976 metais Montevideo mieste, kur buvo įtrauktas jaunimas. Gi VII-tas PAL Kongresas įvyko vėl Argentinoje 1981 m. vasario 11-15 dienomis su vis didesniu jaunimo dalyvavimu.

VIII-tas PAL Kongresas įvyko Venesueloje, Caracas mieste. Visuose minėtuose kongresuose plačiai ir sistemingai nuskambėjo balsai per visą Pietų Amerikos kontinentą, kad Lietuva turi teisę atgauti laisvę.

Tuo pačiu kongreso metu lietuvių jaunimas sukūrė atskiras savo sekcijas, suruošė jaunimo studijų savaites, kas suteikė naujo entuziazmo vėliau suruošti IV ir VII Pasaulio Liet. Jaunimo kongresus Pietų Amerikoje: Argentinoje, Brazilijoje ir Urugvajuje.

Tenka pabrėžti, kad visuose kongresuose, kurie įvyko Argentinoje, ALOS Taryba turėjo atlikti pagrindinę rolę: paruošti ir praveisti šiuos kongresus. Tokiu būdu ALOS Taryba tapo Pasaulio Lietuvių Bendruomenės aktyvus ir gyvas narys, dalyvavęs visuose Pasaulio Lietuvių Seimuose.

## **Knygos, konferencijos, radijas ir žurnalai**

Kita labai svarbi priemonė išlaisvinimo akcijoje Argentinoje buvo spauda, kurioje daug pasidarbavo Kazimieras Čibiras (Casimiro Verax), kuris 1942 metais atvyko į Argentiną ir dirbo Lietuvos Pasiuntinybėje kaip spaudos atašė. Rašė daug lietuviškai, o visus jo rašinius ispaniškai išvertė čiagimis Zeferinas Juknevičius. Jo straipsnius patalpino svarbiausieji dienraščiai, laikraščiai ir žurnalai (apie 500 straipsnių). Buvo išleistos knygos ir brošiūros: "Lituania entre fuego cruzado" 1944 m. su 477 psl. ir 5.000 tiražu, "Europa o Ghenghis KHan – Lituania y la URSS" (Europa ir Džingiskanas, Lietuva ir SSR) 1945 m., 115 psl., 3.000 egz. "EI? Pais de las cruces" (Kryžių šalis), "M. K. Čiurlionis gran pinto lituano" (Did. Lietuvos tapytojas M. K. Čiurlionis), 32 psl., "Accion del Komintern" (Komintemo veikla) 1945 m., 25 psl., 100 egz. "Diez anos de martirio" (Dešimties metų kančia) 1950 m., 74 psl., 3.000 egz. "El imperio del genocidio" (Genocido imperija) 1954 m., 142 psl., 3.000 egz. "Lituania y la URS" (Sovietų Invazija P, ° ^ metų perspektyvos) 1955 m., 62 psl. "Lituania lo que es, la que fue (Lietuva kas ji yra ir kas ji buvo) 1955 m. "La agresion y el colonialismo sovietivo en Lituania" (Sovietų agresija ir kolonializmas Lietuvoje)

61 m., 12 psl. "Revelaciones sobre el colonialismo sovietico durante 25 anos (Atskleidimas sovietų kolonializmo per 25 metus) 1965 m., 12 psl.

Be to, Argentinoje buvo redaguota ir išplatinta visame ispaniškame pa-

saulyje biuletenis "Elta", mėnesinis žurnalas su 8 psl., ėjęs tarp 1960 ir 1965 metų, finansuojamas VLIK-o, "Revista Baltica" su 64 psl., išėjo 20 numerių tarp 1957 ir 1970 metų. Kiekvieno numerio tiražas 4.000 egzempliorių. Finansavo Baltų Komitetas.

Didelė priemonė išlaisvinimo akcijoje buvo radijo valandėlė, pradėjus veikti nuo 1947 metų kovo mėnesio, pasivadavusi "Ecos de Lituania" (Lietuvos Aidai), kuri kas savaitė ispanų kalboje perdavė žinias apie Lietuvos kultūrą, jos kovas už laisvę. Kiekviena valandėlė buvo užbaigiama su šūkiu: "Vėliau ar anksčiau Lietuva bus vėl laisva", kuri lyg pranašė skelbė viltį. Radijo valandėlė per 24 savo veikimo metus paliko didelę ir gilią lietuvių vėgą. Turėjo daug svečių prelegentų iš vietinių veikėjų: ekonomistų, juristų, aukštųjų mokytojų, politikų.

Pažymėtina taip pat skaitlingos paskaitos, laikytos svarbiuose argentiniečių organizacijų aktuose, parengimuose, įvairiose vidurinėse ir aukštesniosiose mokyklose, supažindinanant smulkiau su Lietuvos išlaisvinimo siekais ir surandant didelio pritarimo publikoje.

## **Naujosios Zelandijos lietuvių bendruomenė**

Į šią salų grupę suvažiavo iš Vokietijos stovyklų apie 200 lietuvių. Ne visi buvo patenkinti šio krašto gyvenimu ir dėl įvairių priežasčių pradėjo iš Naujosios Zelandijos išvykti į Australiją, JAV, Kanadą ir kitur. Iki 1990 metų šioje valstybėje pasiliko apie 50 lietuvių. Nežiūrint jų mažo skaičiaus, N. Z. lietuviai turėjo platų politinės kovos frontą: mat N. Z. valdžia 1974 m. pripažino Lietuvą, Latviją ir Estiją Sovietų Sąjungos dalimi. Čia buvo bendras Australijos ir N. Z. Darbo partijos (socialistų) sąmokslas prieš žmoniškumą. Abiejų valstybių šių partijų vadai skelbė, kad jie atstovauja demokratinius principus, darbininkų teises ir kitas laisves, bet praktiškai pasisakė už koncentracines stovyklas nuklotą Sovietiją. Baltų mažutės bendruomenės paskelbė visuotinę kovą prieš šį sąmokslą ir jį kantriai, ir nepailstamai tęsė iki Sovietų Sąjungos likvidavimo ir Lietuvos nepriklausomybės atstatymo 1990. Daug laiko ir pastangų pašventė šiai kovai N. Z. bendruomenės partijos J. A. Cibulskis, remiamas kitų bendruomenės narių. Jis siuntė raštus N. Z. ministeriui partijai, užsienio reikalų ministeriui, teisingumo ministeriui, opozicijos vadui ir kitiems politikams, šalia politikų J. A. Cibulskis daug dėmesio skyrė ir TV, radijui ir spaudai. N. Z. gyventojai, būdami apie 17.000 km nuo Lietuvos, buvo puikiai supažindinti su vykstančiu ten persekiojimu, trėmimais, žudynėmis dėka mažutės, bet kovingos lietuvių bendruomenės. Ši bendruomenė nebuvo išimtis. Panašią kovą už Lietuvos išlaisvinimą vedė ir visa eilė kitų gana mažų bendruomenių: Italijos, Belgijos, Švedijos, Šveicarijos, Prancūzijos, Venesuelos ir kitų, jau nekalbant apie tokias didžiules bendruomenes, kaip JAV, Kanados ir Argentinos. Jos turi savo pastatus, spaudą, bankus ir net atstovus valdžios įstaigose, ir nepaprastai daug darbo ir lėšų įdėjo į Lietuvos išlaisvinimo kovą per 50 metų.

Panaudoti šaltiniai

Panaudoti laišakai, siųsti J. A. Cibulskio ir A. Eimučio spaudai, radijui ir TV, N. Z. stotims.

## Belgijos Lietuvių Bendruomenė

### Stasė Baltus

Belgijos Lietuvių Bendruomenė susikūrė po Antrojo pasaulinio karo, kai iš Vokietijos stovyklų suvažiavo darbams anglių kasyklose apie 2.000 lietuvių, tarpe 1946-1948-tų metų. Atsidūrusiųjų Zedelgeem stovykloje, buvusių vokiečių kariuomenėje, karo belaisvių tuo metu jau nebeliko. O Belgijos vienuolynuose dar buvo lietuvaičių vienuolių, atvykusių iš Lietuvos prieškariniais metais. Tuo tarpu į Belgiją atvyko ir kun. Julius Danauskas, kuris su pulk. Juozu Lanskranskiu tapo Lietuvių bendrijos iniciatoriais, leido laikraštuką "Gimtoji Šalis".

Palaiptui ši bendruomenė mažėjo, lietuviai emigravo į Ameriką, Kanadą ir kitur, o metams bėgant, prasidėjo nykimas – pasėkos darbo kasyklose: liga, mirtis. Šiuo metu Belgijoje gyvena apie šimtinė lietuvių kilmės žmonių.

B. L. B-nė įstojo į Pasaulio Lietuvių Bendruomenę, siekdama palaikyti ryšį su tautiečiais pasaulyje. Kraštas yra Europos centre, beveik kryžkelėje, ir pravažiuojantys lietuviai ar iš Rytų, ar Vakarų, vis rado susitikimą ar reikiamą bendradarbiavimą.

Ruošiant pirmąją Helsinkio konferenciją, buvo suruoštas drauge su latviais ir estais memorandumas ir išsiuntinėtas visiems Belgijos parlamento nariams.

Geležinės uždangos kritimas ir Lietuvos nepriklausomybės atstatymas įpareigojo visus, save lietuviais vadinančius, pasireikšti visuomenėje. Nuo pirmųjų 1990 balandžio blokados dienų suruošta keletas manifestacijų prie Europos Parlamento rūmų ir Sovietų Ambasados Briuselyje. Buvo kviešti Belgijos parlamento ir politinių partijų reprezentacija, ir visos Rytų ir Centrinės Europos išeivių grupės, spauda ir televizija. Iškviešti pirmieji Lietuvos valdžios atstovai, įkurtas pirmasis informacijos centras Briuselyje, kurį išlaikė Krikščionių demokratų internacionalinė sąjunga. Visur Belgijoje užmezgti ryšiai su įvairiomis organizacijomis, buvo informuojama visuomenė per televiziją ir radijo bangas, sudarytas vajas davė galimybių suruošti siuntas Lietuvai pagelbėti.

Kanados Lietuvių Bendruomenės dėka Briuselyje sėkmingai veikia gražiai įkurta Lietuvos ambasada Benelux'o kraštams.

Jūsų Stasė Baltus

P- S. Siunčiu Jums labai sukondencuotą kronikėlę iš mūsų Bendruomenės, o paštu persiusiu pagalbai leidimo 25 dolerius. Su sveikinimais.

## Švedijos lietuvių bendruomenė

Straipsnį paruošė K. Gumauskas, Švedijos lietuvių bendruomenės pirmininkas.

**Švedijos lietuviai.** Emigrantų iš Lietuvos būta ir anksčiau, bet jokios jų statistikos neturime. Ir po sukilimų, ypač 1863, patekęs į Švediją vienas kitas lietuvis, bet daugumas jų buvo laikomi lenkais. I-mo pasaulinio karo metu 1915 sudarytas švedų-lietuvių šelpimo komitetas. 1915 ir 1917 Stokholme įvyko lietuvių konferencijos (žr. Stokholmas) ir 1917 Stokholme įsteigė Lietuvių spaudos biuras /žr./. Prieš II-rą pasaulinį karą Švedijos lietuvius sudarė Lietuvos pasiuntinybės Stokholme nariai ir keletas lietuvių studentų, studijavusių aukštosiose mokyklose. Ir tik per II-rą pasaulinį karą, bolševikams okupuojant Lietuvą, prasiveržė lietuvių pabėgėlių banga į Švediją. Tačiau ir ji, palyginti su pabėgėliais iš kitų Pabaltijo valstybių, buvo labai menkutė – lietuvių į Švediją buvo tepabėgę apie 400. Daugumas turėjo dirbti fabrikuose, gaudami tą patį atlyginimą ir naudodamiesi tomis pačiomis teisėmis bei privilegijomis, kaip ir švedų darbininkai. Praktinių specialybių žmonės gavo darbo savo srityse. Atbėgęs jaunimas, studijavęs Lietuvos aukštosiose mokyklose ir ten savo studijų nebaigęs, galėjo pradėtas studijas baigti. Gydytojai, perlaikę kai kuriuos egzaminus, gaudavo darbo provincijoje.

Lietuviai pabėgėliai, matydami, kad Švedijoje yra nelengvos sąlygos kiek geriau įsikurti, pradėjo emigruoti, todėl dabar Švedijoje yra likę mažiau 100 lietuvių. Čia pasilikę beveik visi dirba savo specialybės darbu, didesnė jų dalis yra Švedijos piliečiai ir jau pensininkai. Daugiausia lietuvių yra susispietę Stokholme, kur ir reiškėsi visas lietuviškas veikimas.

Atbėgę lietuviai, nors jų buvo ir nedaug, stvėrėsi lietuviškos veiklos. Dar prieš pabėgėlių didesnio kiekio atvykimą į Švediją, Stokholme susikūrė Lietuvių komitetas, budėjęs daugiau opiųjų Lietuviškų reikalų sargyboje. Pabėgėlių padaugėjęs, Lietuvių komitetui prisidėjo naujos pareigos – rūpintis jų medžiagiais, socialiniais, iš dalies ir kultūriniais reikalais. Balfui, ėmus šelpti pabėgėlius ir lietuvių šalpos reikalus Švedijoje pavedus komitetui, jo svarbiausiu uždaviniu pasidarė savo tautiečių šelpimas.

Nuo 1946 m. vidurio Lietuvių komitetas nustojo veikęs. Norint suburti visus Švedijos lietuvius tautiniam ir kultūriniam darbui, 1946 m. pradžioje įkurta Lietuvių d-ja Švedijoje.

Pradėjus organizuoti pasaulio lietuvius į bendrą Lietuvių Bendruomenę, d-ja 1950 persiorganizavo į Lietuvių Bendruomenę Švedijoje, kuri tebeveikia ir dabar, kaip vienintelė lietuvių organizacija Švedijoje, kuriai teko atstovauti lietuvių reikalus švedų, kitų Švedijoje veikiančių pabėgėlių, politinėse ir kultūrinėse organizacijose.

Nesvetima Švedijos lietuviams buvo ir politinė veikla, ypač, kad Švedijos lietuviams teko vaidinti dažnai tarpininko vaidmenį tarp rezistencijos Lietuvoje ir svetur.

Švedijos lietuviai aktyviai dalyvavo ir bendrose tiek vien pabaltijiečių ar kitų Sovietų pavergtų Europos tautų, tiek švedų-pabaltijiečių organizacijose: Baltų komitete / Baltiška Kommittén/, ACEN / Assembly of Captive European Nations/ Švedijos skyriuje, Baltų humanistinėje s-goje / Baltiška Humanistiska Förbundet/, kurioje savo laiku daug pasidarbovo plk. Oskaras Urbonas ir J. Lingis.

Su didžiule pabaltijiečių pabėgėlių banga į Švediją atvyko labai nedaug mokyklinio amžiaus lietuvių vaikų, todėl steigti savosios mokyklos nebuvo įmanoma.

Svarbią misiją čia yra atlikęs arch. Jonas Pajaujis, buvęs ilgalaikis Lietuvių Bendruomenės Švedijoje pirmininkas.

Būtina paminėti ir patį tvirčiausią bolševizmo priešą rašytoją Igną Šeinių, savo romanuose /švedų kalba/: "Raudonasis tvanas kyla", "Raudonasis tvanas užlieja" ir "Stebuklo belaukiant", atskleidusį tikrąjį sovietinio komunizmo veidą tuo metu, kai jo grėsmė laisvajai Europai buvo labai rimta.

Laikui bėgant, daugiausia mišrios vedybos taip pat privedė prie to, kad jaunoji karta lietuviškai beveik visai nemoka.

1988 prasidėjus viešai Pabaltijyje tautiniam judėjimui, Švedijos lietuviai dalyvavo bendroje Švedijoje gyvenančių pabaltijiečių veikloje, siekiant laisvės Estijai, Latvijai ir Lietuvai. Gal pati svarbiausia tokia veikla buvo taip vadinami "Pirmadienį 12 val." mitingai, prasidėję tuoj pat po 1990 kovo 11 Stokholm'e ir be pertraukos tęsėsi iki 1991 rugsėjo – 79 savaites!

Atgavus Lietuvai nepriklausomybę ir jau turint Lietuvos ambasadą Stokholme, senųjų Švedijos lietuvių veikla lieka tik pagalbinio, patariamojo pobūdžio.

Panaudoti šaltiniai

Lietuvių Enciklopedija. Tomas XXX, pp. 67-71.

## **DAINA APIE KLEPOČIŲ KAIMO SUDEGINIMĄ**

*Ko rauda, blaškos žalias miškas,  
Siūbuoja, verkia ažuolai?  
– Stribai Lizduos mūs brolius šauda...  
Ar tu dar šito nežinai?*

*Šventą Kalėdų rytą tratėjo šuviai,  
Klepočių kaimas švietė raudonai,  
Paskendę dūmuos, troško žmonės,  
Kuriuos dar gyvous... sumetė stribai.*

*Prakeikim stribus... mūs skriaudėjus,  
Kurie kankino juos žiauriai.  
Dabar save vaduotojais vadina,  
Bet nuo ko vadavo – nežinai.*

*Verkia senos motinėlės,  
Verkia broliai tremtiniai,  
Tik neverkia stribų bobos.  
Nes jų šilti vogti kailiniai.*

1944 metai,  
Šv. Kalėdos

## XXI. Vyriausias Lietuvos išlaisvinimo komitetas (VLIK-as)

Generalinis komisaras Lietuvai von Rentelnas (Von Renteln) 5 8 1941, sukvietęs Laikinąją Lietuvos sukilimo vyriausybę, pareiškė, kad jos darbas yra "baigtas", pakviesdamas juos į savo patarėjus, nuo ko vyriausybė atsisakė. Kurį laiką tauta liko be politinės vadovybės vokiečių okupacijos pradžioje. Kiek vėliau valstiečių Liaudininkų p-jos atstovai, Socialdemokratų p-jos atstovai, Tautininkų ir Nacionalistų p-jos pradėjo pasitarimus sudaryti bendrą organizaciją, vardu Vyriausią Lietuvos Komitetą (VLK). Dar vėliau jau prie minėtų politinių organizacijų prisidėjo Laisvės kovotojų s-ga ir 1943 3 1 paskelbė VLK įsteigimą. Pogrindžio leidinys "Laisvės Kovotojas" paskelbė apie šio VLK įsteigimą ir jo tikslus: pažymint, kad Lietuvos Valstybė teisiškai nepanaikinta, nes daugelis valstybių ją pripažįsta. VLK, pasisakęs dėl vienybės ir jėgų taupymo ateičiai, toliau dėsto: Lietuvos laisvės atstatymas yra visų Lietuvoje gyvenančių reikalas. Mes nepritariame smurto priemonėms prieš Lietuvoje gyvenančias mažumas ir norėsime visus sveiko nusistatymo piliečius įtraukti į Nepriklausomybės atgavimą, tiek į krašto tvarkymo darbą. VLK visapusiškai vykdė savo pareigas, kovodamas su okupantu prieš lietuvišką jo veiklą, ir net įsteigė ryšį per Švediją su Vakarų pasauliu. Laisvės kovotojų s-gai pavyko žvejų laiveliu pasiųsti savo atstovą Algirdą Vokietaitį į Švediją, kuris ten sudarė komitetą iš gyvenančių lietuvių ir jų pagalba siuntė žinias į JAV ir kitus kraštus per ten gyvenančius Lietuvos pasiuntinius. Lietuva niekad nuo pasaulio nebuvo atskirta dėka kai kurių tautos žmonių pasiryžimo, drąsos ir pasiaukojimo.

Kaip jau anksčiau minėta, VLK nepriklausė krikščioniškos politinės organizacijos. Galų gale ir čia politinė padėtis reikalavo Kudirkos Tautos himno išreikštos vienybės ir po sėkmingų derybų iš VLK ir krikščioniškųjų organizacijų sudarytos Tautos Tarybos, buvo sukurtas tikrai tautos vienybę rodantis Vyriausias Lietuvos Išlaisvinimo komitetas (VLIK-as) 1943

11 25. VLIK-as apjungė visas to meto žymesnes politines jėgas ir nustatė sau tikslą reikšti tautos valią Lietuvoje ir už jos ribų, vesti kovą su okupantais, kenkiančiais tautos interesams, taupyti tautos jėgas Nepriklausomos valstybės atstatymui. Tik spėjus per VLIK-o įsteigimą sukurti politinę vienybę, iš Švedijos atvyko slapta su bagažu informacijos Algirdas Vokietaitis. Pasikeitęs žiniomis, jis vėl laimingai grįžo į Švediją gautas Lietuvoje žinias paskleisti po Vakarų pasaulį per Lietuvos ambasadorius.

Atsiradus VLIK-ui, visos politinės organizacijos pamažu išnyko, o kovotojų daliniai įvairiais vardais įsijungė į Laisvės Armiją, kuri buvo paklusni VLIK-ui. Visa buvusi pogrindžio spauda taip pat sekė VLIK-o liniją ir pranešinėdavo jo nurodymus. Trumpai sakant, su VLIK-u Lietuvos pogrindžio reikalai labai sustiprėjo. VLIK-as gana griežtai pasisakė prieš

vokiečių pakartotinai skelbiamas vyrų mobilizacijas, darbininkų vežimus į Vokietiją darbams.

Deja vokiečių administracija pastebėjo VLIK-o įtaką, kuri trukdė jų, kaip okupantų planams ir 29-30 4 1944 pradėjo areštus prieš jo narius. Tomis dienomis buvo areštuoti: A. Damušis, B. Gaidžiūnas, J. Katilius, K. Brunius, A. Tumėnas, K. Valiulis, J. Deksnys ir Br. Bieliukas. Jie buvo išsiųsti į įvairius Vokietijos kalėjimus. Tačiau vietoj areštuotų, VLIK-o organizacijoje, paskyrė naujus atstovus. Šios naujos sudėties VLIK-as jau numatė artėjančią antrą bolševikinę okupaciją ir apie tai paskelbė tautai. Šalia to, jis paskyrė savo įgaliotinius Berlyne: prel. M. Krupavičių, R. Skipitį ir V. Sidzikauską ir buvo nutarta, kad tuo atveju, jeigu tektų VLIK-ui trauktis iš Lietuvos, tai bus paskirti, trys įgaliotiniai. Čia įvyko didžiausia VLIK-o klaida, būtent, kad tie trys VLIK-o atstovai, vykstant antrajai okupacijai, Lietuvai nebuvo paskirti ir tauta liko be tautinės vadovybės, kaip to pasekmė kūrėsi įvairios politinės ir kovos organizacijos be centrinės vadovaujančios rankos. Vėliau buvo bandyta tokią centrinę, bent partizaninę organizaciją kurti, bet ji pateko į KGB spąstus (smulkmenas žiūrėk skyriuje Plataus masto partizaninės kovos). Šalia visos eilės nuveiktų gana svarbių darbų laike vokiečių okupacijos VLIK-as buvo nusipelnęs gerą vardą. Šis jo pasitraukimas iš Lietuvos, nepaliekant iš atstovaujančių devynių organizacijų bent penketą, ar mažiausia, trejetą narių, kurie turėjo vadovauti tautai laike antros bolševikinės okupacijos, yra visiškai nepateisinas. Apie tai VLIK-as nėra davęs rimto paaiškinimo, išskiriant pastabą, kad vienas jo narys buvo likęs Lietuvoje. Pirmiausia, devynių narių visai tautai vadovavusiai politiškai vieno nario pasilikimas, logiškai imant jam dar nesuteikia teisės visai aštuonių narių organizacijai vadovauti. Čia reikėjo palikti raštiškus įgaliojimus, bent penkiems, nemažiau kaip trims tų organizacijų nariams. Bet ir tas, minėtas pasilikęs narys, niekur VLIK-o vardu nėra pasireiškęs. Kaip pasekmė viso šito, kaip jau aukščiau minėta, KGB pavyko Vilniuje sukurti "Partizanų Centrą", nuo ko mūsų laisvės kovotojai patyrė didelius nuostolius. Artėjant Raudonajai Armijai, prie jau įsteigtos VLIK-o užsienio atstovybės Berlyne prisijungė Lietuvoje veikusio VLIK-o nariai. 1944 10 3 jau VLIK-as Berlyne turėjo savo pirmą posėdį, ir priimant dėmesin greitą fronto judėjimą, VLIK-as nutarė keltis iš Berlyno į Pietų Vokietiją – Wuerzburgą. Šis miestas netrukus buvo užimtas Amerikos armijos, ir VLIK-as jau atsidūrė po JAV valdžia. Čia pat reikia dar priminti, kad partizanai savo atsiminimuose labai karčiai prisimena šį VLIK-o pasitraukimą iš Lietuvos, paliekant politinę tuštumą, atnešusią daug nelaimių tautai.

VLIK-as, patekęs po amerikonų valdžia, iš karto daug ko iš jų tikėjosi, nes jie dar visai nežinojo susikūrusios bičiulystės tarp sąjungininkų: JAV, Anglijos ir Sovietų S-gos prieš nacinę Vokietiją. VLIK-as visai nežinojo Maskvos ir Teherano konferencijos nutarimų (smulkmenas žiūrėk skyrių Teherano konferencija). VLIK-as Wuerzburge pirmą kartą susirinko 1945 4 8 ir nusprendė tuojau susisiekti su Lietuvos ambasadoriais Vakarų pa-

sauly. Antras punktas buvo, įteikimas memorandumo sąjungininkų vadui Eizenhaueriui, kuriame VLIK-as prisistato kaip Nepriklausomos Lietuvos atstovybė Vakaruose, išdėstant nepriklausomybės praradimo istoriją. Trečiuoju punktu VLIK-as prašė Eizenhauerį apsaugoti politinius pabėgėlius ir Lietuvos karius.

Toliau, kadangi Lietuvos prezidentas A. Smetona buvo miręs, tad, kad apsaugoti Lietuvos valstybingumą, VLIK-as kaip revoliucinis organas perėmė tautos vadovavimą sąryšy su Potsdamo konferencija.

VLIK-as 1945 7 10 pasiuntė JAV Prezidentui ir Anglijos Ministeriui P-kui memorandumą, prašydamas: 1) nepripažinti Lietuvos įjungimą į Sovietų Sąjungą, 2) pareikalauti, kad Sovietų Sąjungai pasitrauktų iš Lietuvos, 3) kad politinius pabėgėlius Vokietijoje saugotų sąjungininkai, 4) kad pareikalautų Sovietų Sąjungai visus lietuvius išstremtus į Sibirą grąžinti į Lietuvą, prižiūrint Tarptautiniam Raudonajam Kryžiui. Toliau VLIK-as nutarė pagyvinti Lietuvos bylos reikalą paruošiant raštus: JAV, Anglijai, Prancūzijai – jų vyriausybėms ir atsišaukimus į tų valstybių mokslininkus, studentus, rašytojus, žurnalistus, Raudonąjį Kryžių, skautų ir moterų organizacijas, bei Rotary klubus.

Kadangi šioje politinėje veikloje kildavo neaiškumų tarp VLIK-o ir ambasadorių, tad 1946 liepos mėn. Šveicarijoje, Berno mieste buvo sušaukta konferencija išaiškinti aukščiau minėtus neaiškumus. Šiame susirinkime dalyvavo VLIK-o nariai, diplomatai, Nepriklausomybės akto signatarai, buvę ministeriai, seimų nariai, partijos vadai, nacių kaliniai ir t.t. Po kelių dienų svarstymų buvo padaryti tokie nutarimai: 1) sudarytas sąrašas į taikos konferenciją, 2) sutarta abu Lietuvos atstovavimo organus sujungti į vieną vienetą, 3) nutarta VLIK-ą laikyti kaip parlamento ir studijų pobūdžio organizaciją, kuriai tiesioginiai priklausytų Vykdomoji taryba. Šis susitarimas nebuvo vykdomas, Lozoraičiui atsisakius dalyvauti Vykdomoje taryboje, nors jis sutiko bendrauti su VLIK-u, kaip savanoris, kaip valstybės atstovas. 1947 8 5 Paryžiuje įvyko antra panaši VLIK-o ir diplomatų konferencija. Joje svarstyta: kovos už Lietuvos išlaisvinimą organizacija, politinė-diplomatinė veikla, informacinė veikla, politinių pabėgėlių įkurdinimas, tarptautinės veiklos išlaikymas. VLIK-as 1947 m. pasiuntė JAV Lietuvos pasiuntiniui P. Žadeikiui 115.000 Lietuvos gyventojų sąrašą išstremtų į Sibirą, kuriame buvo išvardintos visos profesijos nuo paprastų darbininkų einant per švietimo ir spaudos darbininkus ir baigiant buvusiais politikais. Šiuos sąrašus P. Žadeikis išsiuntinėjo Jungtinių Tautų Organizacijai ir spaudai, ir turėjo didelį atgarsį apie Sovietų Sąjungos terorą Lietuvoje. 1949 9 17 VLIK-as paruošė antrą memorandumą, liečiantį visišką žmogaus teisių laužymą Sovietų Sąjungoje, kurį pasirašė be VLIK-o dar Lietuvos, Latvijos, Estijos, Gudijos, Čekijos, Lenkijos, Slovakijos, Ukrainos ir Jugoslavijos tautinės organizacijos, šis dokumentas buvo pasiųstas J. T. organizacijai. Vienas iš svarbiausių VLIK-o darbų esant Vokietijoje buvo išdirbimas ir paskelbimas Lietuvių Chartos 1949 6 14. Iš daugelio politinių pabėgėlių tik lietuvių bendruomenė sugebėjo tai pasiekti ir įgyven-

dinti. Šis Lietuvių Chartos paskelbimas numatė, po jau prasidėjusios emigracijos iš Vokietijos į įvairius pasaulio kraštus lietuvius sujungti juos visus į vieną pasaulinę Lietuvių organizaciją – Lietuvių Bendruomenę. Čia reikia pažymėti, kad nei viena kita į Sovietų "globą" patekusi tautybė šito nepadarė. Tos tautybės turėjo įvairias skirtingas tautines organizacijas, bet vienos tautinės jungtinės organizacijos, kaip Lietuvių Bendruomenė, su savo padaliniais visuose kontinentuose ir net tų kontinentų atskirose valstybėse savo padalinių kitos tautybės neturėjo.

## **VLIK-o tarpusavio partinės nesantaikos**

Nors VLIK-o viešasis tikslas buvo pagrindinė kova už Lietuvos valstybės atstatymą, tačiau gana dažnai jame vyko tarpusavio kovos už jo vadovavimą, kas nemažai susilpnindavo jo, kaip tautos atstovybės, svorį. Tas įvyko dar jam esant Vokietijoje ir vėliau jau JAV.

1945 4 8 į VLIK-o tarpą buvo priimta Ūkininkų s-ga ir Ūkininkų p-ja, bet 1946 m. iš VLIK-o buvo pašalinta Nacionalistų p-ja. Toliau, 1952 8 2 iš VLIK-o pasitraukė Lietuvių frontas. 1954 9 22 po ilgų pastangų buvo į VLIK-ą priimta Mažosios Lietuvos rezistencijos sąjūdis, 1955 m. prieš persikeliant VLIK-ui į JAV iš jo pasitraukė Tautinis Sąjūdis ir Laisvės Kovotojų s-ga. Pagaliau 1957 m. po įvairiausių atidėlojimų VLIK-as priėmė vilniečių Rezistencinį sąjūdį ir galų gale 1963 m. Nacionalistų p-jai pakeitus vardą į Lietuvos Atgimimo sąjūdį, ir ši organizacija rado sau vietos VLIK-e. Ši visa VLIK-o paminėta istorija: priėmimas, išėjimas, pašalinimas, grąžinimas, parodo ne tik nieko bendro neturėjimo su jo pagrindiniu tikslu – Lietuvos išlaisvinimu, bet laikinai to tikslo jau nustūmimu į antrą vietą. Šita VLIK-o "veikla" naujų rezistencinių organizacijų į savo tarpą nepriėmimo ir senų pašalinimą buvo tikslas kai kurių VLIK-o grupės narių užtikrinti sau vadovavimą, šioje tautos valią atstovaujančioje taryboje.

Šitokiai padėčiai esant, politinių pabėgėlių ir bendrai senų Amerikos lietuvių tarpe ir gyvenančių Kanadoje, Australijoje, Anglijoje, Vokietijoje ir Pietų Amerikoje kilo nepasitenkinimas VLIK-o veikla, ir tą žinojo ir patys jo nariai. 1963 6 22 Pasaulio Lietuvių Bendruomenės vadovybės pastangomis (kas yra Pasaulio Lietuvių Bendruomenė, žiūrėk ją liečiantį skyrių) buvo sušauktas Niujorke visų VLIK-ą sudarančių grupių, iš jo išėjusių ir į jį norinčių įstoti organizacijų susirinkimas, šį susidariusį nenormalumą, pašalinti. Šis susirinkimas, sušauktas jau kaip minėta ne VLIK-o, bet Lietuvių Bendruomenės, rado VLIK-e padėtį nenormalią ir sudarė komisiją iš: J. Puzino – p-ko ir narių, M. Brako, V. Vaitiekūno, B. Nomicko, St. Lužio ir J. Audėno susidariusią padėtį ištirti. Po maždaug metų tyrinėjimo, minėta komisija 1964 5 22 padarė pranešimą, kad VLIK-ą turėtų sudaryti: Atgimimo Sąjūdis, Darbo Federacija, Krikščionių Darbininkų Sąjunga, Krikščionių Demokratų Sąjunga, Laisvės Kovotojų Sąjunga, Lietuvių Fronto Bičiuliai, Mažosios Lietuvos Rezistencinis Sąjūdis, Rezistencinė Santarvė, Rytų Lietuvos Rezistencinis Sąjūdis, Socialdemokratų Parti-

ja, Tautinis Sąjūdis, Ūkininkų Partija, Ūkininkų Sąjunga, Valstiečių Liaudininkų Sąjunga ir Vienybės Sąjūdis, viso 15 narių. Be to, ši komisija nustatė VLIK-o santvarką, rinkimų būdą ir kitas jo veikimo smulkmenas. Šis pertvarkytas naujais pagrindais VLIK-as sudarė tarybą, išsirinko naują valdybą ir naują p-ką V. Sidzikauską. Ši VLIK-o sistema ir jo organizacijų sąstatas principu pasiliko iki VLIK-o Uždaromojo Seimo 1992 5 30-31 dd. Vilniuje.

Nuo šio naujo VLIK-o persitvarkymo 1964 5 22 prasidėjo šios organizacijos vaivšingas darbas įvairiose srityse. VLIK-as užmezgė glaudžius ryšius su kitų Sovietų pavergtų tautų organizacijom: latvių, estų, ukrainiečių, čekoslovakų, rumunų, bulgarų, lenkų, vengrų ir Jugoslavijos tautybių bendram tikslui – kovoti prieš tarptautinio komunizmo užmačias užvaldyti pasaulį. Ypač daug VLIK-as pasiekė skleidamas Lietuvos pavergimą savo leidžiamuose biuleteniuose lietuvių, vokiečių, anglų, ispanų ir net arabų kalbomis. Be biuletenių buvo išleista 1950 m. anglų kalba memorandumas Vakarų valstybėms supažindinti su lietuvių tautos pavergimu. Į šį memorandumą įėjo 15 puslapių teksto, 80 pusi. dokumentų ir žemėlapis, be to Sibiro kankinių eilėraščių rinkinys, A. Šapokos "Lithuania Trough the Ages", J. Audėno "Twenty years struggle for Freedom of Lithuania" ir jugoslavo Milovo Djilo "Naujoji Klasė", vertimas į anglų kalbą. Neskaitant spausdinto žodžio skleidimo po pasaulį apie Lietuvą, VLIK-as rūpinosi apie ją kalbėti ir radijo bangomis. Jis buvo suorganizavęs radijo valandėles Madride ir Romoje, iš kurių kalbėjo po 20 minučių kasdien į Lietuvos klausytojus. Greičiau žinias gauti iš Lietuvos ir jas skleisti po Vakarų pasaulį VLIK-as 1952-1963 turėjo Vokietijoj Vilniaus radijo stoties žinių priėmėją.

## **VLIK-o Tautos Fondas**

Dar VLIK-ą steigiant, 1943 m. Lietuvoje jame jau buvo sudaryta finansinė komisija organizuoti lėšas VLIK-o veiklai, kuri vėliau jau VLIK-ui persikėlus į Vakarus, ši komisija buvo pavadinta Tautos Fondu. Vėliau, JAV sustiprinti Tautos Fondo veiklą, sukaupiant daugiau lėšų Lietuvos išlaisvinimo tikslams ir tas surinktas lėšas apsaugojant nuo valstybės apmokestinimo, Tautos Fondas sudarė atskirą savo vadovybę prisitaikant valdžios reikalavimų, bet glaudžiai bendravo su VLIK-u. Tautos Fondas, padedant Lietuvių Tarybai, (smulkmenas žiūrėk skyrių Amerikos Lietuvių Taryba), išvystė didelę veiklą renkant lėšas Lietuvos išlaisvinimui. Tautos Fondas įsteigė savo skyrius ne tik įvairiose vietose JAV, bet ir Kanadoj, Australijoj, Europoj ir P. Amerikoj ir surinko milijonus dolerių. Tautiečiai užrašydavo Tautos Fondui Testamentuose dalį savo turto.

Reikia neužmiršti, kad Lietuvos išlaisvinimo veikla buvo susijusi taip pat su didelėm išlaidom. Tūkstančiai tautiečių pašvėsdavo savo darbą ir net su tuo darbu surištas išlaidas Tėvynės labui, bet buvo išlaidos, kurias reikėjo padengti ir iš surinktų aukų: įstaigos išlaikymas VLIK-o reikalams,

įvairių leidinių ir biuletenių spausdinimas, pašto išlaidų, kurios Vakaruose yra gana aukštos ir daugybei kitokių išlaidų pareikalavo panaudoti da-  
lį surinktų aukų, susijusių su VLIK-o ir Tautos Fondo veikla.

## **VLIK-o iškilmingas ir uždromasis posėdis Vilniuje 1992 5 30-31 dd.**

Sis istorinis iškilmingas posėdis vyko Sporto Rūmų salėje. Salė buvo beveik sausakimšai užpildyta veteranų kovotojų už Lietuvos laisvę, gyvenančių Lietuvoje ir nemažo būrelio šia proga atvykusių iš Vakarų. Pagrindinė pirmosios dienos programa susidėjo iš VLIK-o p-ko ir Tautos Fondo p-ko pranešimų, ir Lietuvos Aukščiausios Tarybos p-ko Vytauto Landsbergio kalbos. VLIK-o p-kas dr. K. Bobelis suglaustai pristatė visą organizacijos istoriją nuo jos įsisteigimo 1943 11 25 einant gana nelengvą kelią laike vokiečių okupacijos ir vėliau, VLIK-ui persikėlus į Vokietiją ir patekus jau po Sąjungininkų Vokietijos okupacine valdžia, ir jo nuveiktus darbus Vokietijoje. Svarbiausi iš jų buvo Vakarų pasaulį supažindinti su Sovietų naudojamu terorizmu ir trėmimais lietuvių tautos ir sukūrimas Lietuvių Chartos kaip Lietuvių Bendruomenė turės tautiškai tvarkytis, kad padėtų pavergtai Lietuvai ir išliktų ilgesnį laiką lietuviška.

Išsikėlus VLIK-ui į JAV, veiklos plotai atsirado be ribų, nes čia jokių trukdymų iš valdžios nebuvo, bet kartu atsirado visai nelaukta Lietuvos Valstybės atstatymui kliūtis – Vakarų nuolaidumas ir net pataikavimas bolševikams. Tačiau nežiūrint sunkumų VLIK-as ištesėjo savo duotą pasižadėjimą prieš maždaug 50 metų atstovauti tautos valią ir dirbti už Lietuvos išlaisvinimą, kuris visos tautos kovotojų buvo pasiektas. Paskutiniuoju sakiniu išspausdintas VLIK-o pranešimas apie šį paskutinį jo posėdį Vilniuje sako: "1991 m. lapkričio 2-3 dienomis Čikagoje VLIK-o Seimas patvirtino Lietuvos Respublikos ministro pirmininko ir VLIK-o delegacijos susitarimą, užskleidė VLIK-o veiklos istorijos lapą ir nutarė sustabdyti VLIK-o veiklą bei perduoti turtą Lietuvos Respublikos teisėtai vyriausybei.

Man, kaip apie šį reikalą rašančiam, teko abu šiuos įvykius asmeniškai pergyventi: 1942-1944 m. gyvenau Vilniuje ir priklausiau po sporto klubo "Šarūno" priedanga pogrindžiui, kurio vadas Valerijonas Šimkus 1943 metų gale painformavo, kad jau yra įsikūręs VLIK-as, kas mūsų narių tarpe sukėlė didelį pasitenkinimą. 1992 m. pirmą kartą aplankiau jau Nepriklausomą Lietuvą ir kaip tik teko dalyvauti šios organizacijos iškilmingame uždaryme.

## **Tautos Fondo pranešimas**

Pranešimą padarė Tautos Fondo pirmininkas A. Vakselis. Ši organizacija buvo įregistruota kaip šalpos reikalais besirūpinanti, kaip atskira organizacija, bet sutartinai dirbo su VLIK-u tautinius lietuvių reikalus rem-

ti. Ji išvystė savo veiklą kur tik lietuviai buvo įsikūrę ir ūkiškai neblogai gyveno. Per keletą dešimtmečių ji sukauptė žymias sumas pinigų iš pasišventusių ir patriotinių tautiečių. Dalis šių surinktų lėšų buvo panaudota žinioms apie Lietuvą skleisti Vakaruose, gi likusi suma buvo perduota "teisėtai išrinktai Lietuvos Vyriausybei".

VLIK-ui nuo pat įsisteigimo vadovavo šie pirmininkai: Step. Kairys, prel. M. Krupavičius, J. Matulionis, A. Trimakas, J. Audinas, K. Bielinis, K. Valiūnas ir dr. K. Bobelis.

Tautos Fondui nuo pat jo įsisteigimo vadovavo šie p-kai: K. Bielinis, V. Gailius, prel. Balkūnas, J. Giedraitis ir A. Vakselis.

Panaudoti šaltiniai

L. E. T. XXXIV, pp. 283-288, Specialus VLIK-o leidinys: VLIK-o išskilingas Seimas – posėdis 1992 m. 5' 30-31 d.d., G. K. Vaigauskas. Lietuvių nacionalistų kenkėjiška veikla ir kova su ja.

## **GARBĖS KELIU**

*Nustebęs atodūsis aplėkė kraštą,  
Nustebęs vėjelis kalbėjo beržams,  
Kas drįso pakelti prieš slibiną kardą?  
Kas priešintis drįsta jo smurtui žiauriam?*

*Į kovą už laisvę sukilo titanai,  
Aplink verda plienas, kraujai ir ugnis,  
Nors priešas galingas, narsių partizanų,  
Už plieną kietesnė dvasia ir širdis.*

*Sakytum iš kapo senovės karžygiai,  
Pakilo atkeršyt už mielą Tėvynę.  
Didžiujosi kraštas garbingais jų žygiais,  
Valia ir drąsa pasišventusitį vyrų.*

*Dainuokite, dainiai, skambėkite, kanklės,  
Apie žygius, garbę karžygių narsių  
Tėvynę jie ryžtas iš miego prikelti  
Ir vesti ją laisvės naujuoju keliu.*

Rytė,  
1946 12 23

*Neverk, žmonele mylima,  
Prie Merkio kapo alpdama,  
Kad Tavo mielo nebėra,  
Tik šlama klevas jo šalia.*

*Mirties jį apgaubė tamsa,  
Užmerkė amžiams jis akis,  
Ir blėso dar ilgai širdis,  
Nes buvo tikras kankinys.*

*Nors kūną draskė jam skausmai,  
Bet mirtį priėmė ramiai,  
Nes panorėjo jo valia,  
Kad būtų laisva Lietuva.*

## XXII. DIPLOMATINĖS KOVOS DĖL MAŽOSIOS LIETUVOS

Kazys Budginas  
(Klaipėda)

Pirmuosius etinės Lietuvos sujungimo reikalavimus 1914 m. iškėlė Čikagos ir Niujorko lietuviai. 1917 m. lapkričio 16-19 d. Voroneže Rusijos Lietuvių Tautos taryba savo paskelbtame manifeste nutarė kreiptis į visas tautas ir valstybes: "... Lietuvių tauta nereikalauja Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorinių žemių, o kad jos siekimai pasitenkina sudarymu lietuvių etnografinės valstybės, į kurią turės įeiti nuo senų senovės lietuvių gyvenamos žemės". Minėta taryba turėjo pranešti neutralioms ir kariaujančioms valstybėms, kad "Lietuva būtų pripažinta nepriklausoma valstybė ir susidėtų iš Vilniaus, Kauno, Suvalkų, dalies Gardino, dalies Kuzio gubernijų, o taip pat Mažosios (Prūsų Lietuvos) su laisvu išėjimu į jūrą". (žr. Urbšienė M. Klaipėdos krašto istorijos prarašėte. – Kaunas, 1934 – P. 6).

1-ojo pasaulinio karo baigtis davė pradžią pavergtų tautų apsisprendimui. Subrendo nacionalinės mažumos, buvusios Rusijos ir Vokietijos imperijų globoje. Šveicarijos Lietuvių Tautos Taryba iškelia Nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimo idėją, į kurią įeitų Didžiosios ir Mažosios Lietuvos teritorijos. Su panašiais reikalavimais Amerikos lietuviai kreipėsi į JAV prezidentą Vilsoną. Artėjant Versalio deryboms, Vilsonas JAV lietuviams pažada sujungti Nepriklausomoje Lietuvos valstybėje visas Didžiosios ir Mažosios Lietuvos žemes iki Karaliaučiaus ir garantuoja išėjimą prie jūros su Klaipėdos uostu. (žr. Vanagaitis J. Kovos keliais. Klaipėda, 1938 m.). Pasak autoriaus, minėtąjį dokumentą Vilsonas pridėjęs prie trečios savo notos Vokietijai, pabrėždamas, kad jis neįeisias "mindžioti" pavergtų tautų teisėtus reikalavimus. Sekdami kitų tautų pavyzdžiu ir remdamiesi Vilsono tautų apsisprendimo teise, Mažosios Lietuvos veikėjai patys ima reikalauti dviejų tautos dalių sujungimo. Militaristiškai nusiteikę vokiečiai tokiems lietuvių siekiams pasipriešina išvystydami plačią antilietuvišką agitacinę kompaniją "Tilsiter Allgemeine Zeitung" (Nr. 263) rašė: "Jungtinių Amerikos Valstijų prezidentas Vilsonas pažadėjo rusų lietuviams atskirti nuo Vokietijos Rytprusių dalį ir prijungti ją prie sudarytos Nepriklausomos Lietuvos. Vokiečiams, o kartu ir Vokietijos lietuviams, tas pažadėjimas yra skaudus smūgis..." Tokia vokiečių "globa" piktnai lietuvininkų veikėjus, kurie pareikalavo, kad lietuvių reikalais turi rūpintis tik patys lietuviai. Jie 1918 m. lapkričio 18 d. išspausdina ir tarp gyventojų išplatina atsišaukimą "Lietuviai, pabuskit...", "... Ten kur Labgava, Velava, Įsrutis, Darkiemis, Goldapė, tai vis yra lietuviški kraštai, kur mūsų tėvų tėvai savo gražiąją kalbą vartojo ir lietuviškai gyveno. Dabar valanda parėjo pasauliui apsakyti, kad mes dar gyvi, kad mes su Didž. Lietuva esame vienos motinėls vaikai, kad ką mūsų priešininkai per šimt-

mečius išardė, dabar laikas vėl suvienyti". Po atsišaukimo pasirašė Prūsų lietuvių tautinė komisija.

1918 m. lapkričio 16 d. Tilžėje įsikuria Mažosios arba Prūsų lietuvių Tautos Taryba (vok. Litauischen Nationalrat), kurios prezidiumą sudarė V. Gailius, E. Simonaitis, J. Vanagaitis. Steigiamajame suvažiavime dalyvavo 50 atstovų iš įvairių vietų. Šie 50 žmonių negalėjo atstovauti visai Maž. Lietuvai ir buvo nutarta į Tarybą papildomai kooptuoti dar 50. 1918 m. lapkričio 30 d. Tilžėje susirinkę Maž. Lietuvos Tautos Tarybos atstovai pasirašo Maž. Lietuvos prijungimo aktą. "Atsižvelgdami į tai, kad viskas, kas yra, turi teisę gyvuoti, ir į tai, kad mes Lietuviai čionai Prūsų Lietuvoj gyvenantieji sudarome šio krašto gyventojų daugumą, reikalaujame mes, remdamiesi ant Vilsono tautų paties apsisprendimo teises, priglaidimo Mažosios Lietuvos prie Didžiosios Lietuvos..." Šį aktą Prūsų Lietuvos tautinės Tarybos vardu pasirašė 24 krašto atstovai. Tilžės deklaracija yra reikšmingas istorinis įvykis, tolygus vasario 16 d. Nepriklausomybės paskelbimu Vilniuje. Neleistina, kad minėtas aktas liktų vien data prabėgančio laiko chronologijoje. Tai akivaizdus testamentas kiekvienam lietuviui. Šis pareiškimas paskelbiamas danų laikraščiuose ir greit pasiekia vokiečių revanšistinę spaudą.

Apie lietuvius, kaip tautą Vakarų Europoje buvo žinoma, tačiau Lietuva, kaip politinis vienetas, buvo jungiamas su Rusija arba su Lenkija. Būsimosios Europos sienomis pirmieji susidomėjo mokslininkai, geografs, istorikai, kalbininkai, vėliau ir politikai. Jie organizavo savo komisijas būsimos taikos pasiūlimams apsvarstyti. Gana ilgai, t.y. nuo 1915 m., diskutuota dėl Rytprūsių likimo. Anglų, prancūzų ir amerikiečių politikai, mokslo vyrai laužė galvas, kiekviena iš komisijų pateikė savo projektus, aktyviai diskutavo spaudoje. Plačią agitacinę kompaniją išvysto lenkai, jų agresyvūs kėslai buvo nukreipti prieš kaimynus. Dauguma Vakarų Europos politikų palaikė Lenkijos siekius ir pritarė Vokietijai, nes buvo prisibijoma pasaulinės proletariato diktatūros įsigalėjimo vakaruose. Rytprūsiai ir Lenkija turėjo sudaryti placdarmą ir užkirsti kelią bolševikinės Rusijos veržimuisi. Pabaltijis tuo metu neturėjo jokios garantijos, kad ir vėl neatiteks Rusijai.

Vykstant taikos deryboms Paryžiuje, Lietuvos delegacija 1919 m. kovo 24 d. kreipėsi į Taikos Konferencijos pirmininką (laiškas 526), reikalaudama jau anksčiau minėtų Žemių, tarp jų reikalaujama ir Maž. Lietuvos teritorija, kuri turėjo sudaryti 125.000 km<sup>2</sup> ir kurioje gyventų apie 6 mil. žmonių. Po įvairiausių siūlytų projektų ir nerealių lenkų reikalavimų 1919 m. balandžio 8 d. Lietuvos delegacija Taikos Konferencijos pirmininkui perdavė Prūsų Lietuvių tarybos pirmininko laišką (datuotas 1919 m. vasario 6 d.), kur rašoma: "Kraštas nuo senovės mūsų tautiečių, gyvenimas eina pietuose iki linijos, prasidedančios Kuršių marių pakrantėje (jos priekinis taškas) eina po Taplava ir Vėlava, toliau Priegliaus upe, apima Darkiemio ir Galdapės miestus ir toliau atitinka Rusijos sieną", (žr. M. Urbšienė. Klaidėda Krašto praraštėje. – 1934. – P. 18). Ir toliau reikalaujama, kad Lie-

tuvai būtų suteikta teisė laisvai disponuoti savo provincijomis ir kad taikos konferencija minėtas žemes prijungtų prie Lietuvos. Lietuvos delegacijos pirmininkas A. Voldemaras laikraščiui "Le Temps" įteikė deklaraciją, kurioje sakoma: "Lietuva reikalauja, kad būtų jai gražintos Rytprūsių lietuviškos provincijos". Pateikiamas ir lietuvininkų reikalavimas. Gegužės 2 d. Lietuvos delegacija Taikos konferencijai įteikia komunikatą apie Vokiečių lietuvių ir lenkų lietuvių sienas ir dar kartą pareikalauja šių apskričių: (Kreise) Klaipėdos, Pakalnės, Šilutės, Labgubos, Tilžės, Ragainės, Pilkalnio, Vėlianos, Įsrutės, Gumbinės, Stalupėnų, Darkiemio ir Geldapės. Iš viso 10.000 km<sup>2</sup> su 500.000 gyv.

Versalio sutarties 99 straipsniu Klaipėdos kraštas atskiriamas nuo Rytprūsių, o ne nuo Vokietijos. 1920 sausio 10 d. sutarties ratifikacijos dokumentas buvo deponuotas Paryžiuje. Kraštą perima Antantės įgaliotiniai. Maž. Lietuvos Tarybos nariai puikiai supranta tarptautinę padėtį, neatsisako 1918 m. lapkričio 30 d. paskelbtų siekimų ir aktyviai prisideda, kad Klaipėdos kraštas būtų sujungtas su Lietuvos Respublika, toliau pasisako už visų etinių Lietuvos žemių sujungimą. Lenkai, palaikomi prancūzų, pareiškia pretenzijas į Klaipėdos uostą ir kraštą, kaip patogų prekybos tašką ir Lenkijos išėjimą prie jūros. Per kraštą nusirita nepasitenkinimo banga, prieš lenkų kėslus pasisako tiek vokiečiai, tiek lietuvininkai. Vokiečiams artimesnė tampa neseniai susikūrusios ir silpnos Lietuvos pozicija. Mat iš Lietuvos jiems lengviau būtų susigražinti Klaipėdos kraštą. Tokią memelenderių, vėliau freištatinkų poziciją, palaikė ir Rytprūsių vokiečiai.

1919 m. gruodžio pabaigoje Maž. Lietuvos Tautos taryba kreipėsi į Lietuvos Valstybės tarybą, "kad Prūsų lietuvių susivienijimas ir atskirtoje nuo vokiečių Klaipėdos krašto Politikos komisija yra nutarę pasiūsti į Laisvinąją Lietuvos Atstovybę-Valstybės tarybą savo atstovus" Vilių Gaigalaitį, Jurgį Strėkį, Kristupą Lekšą ir Martyną Jankų".

Šis pasiūlymas buvo apsvarstytas Valstybės tarybos seimo sesijoje ir vienbalsiai nutarta Prūsų lietuvių susivienijimo narius kooptuoti į Valstybės tarybą. 1920 m. vasario 21 d. Klaipėdoje "Viktorijos" viešbutyje Maž. Lietuvos Tautos taryba priima tokią rezoliuciją: "Prūsų lietuvių tautos taryba, kaip vienintelė rinktoji ir įgaliotoji Atstovybė lietuvių, kurie pagal Versalio taikos sutarties atskirtajame nuo Vokietijos Nemuno krašte sudaro gyventojų daugumą, susirinkusi Klaipėdos mieste savo posėdy 1920 m. vienu balsu nutarė:

Pareikšti savo valią ir reikalavimą, idant tas nuo senų senovės lietuvių tautos gyvenimas ir prieš jos norą atplėštas kraštas, kurs ir ekonomijos atžvilgiu sudaro su Lietuva vieną organingą vienetą, tuojau neatidėliojant būtų vėl sujungtas su Lietuva į vieną bendrą valstybę ir gautų bendrai ginti bei tvarkyti savo nepriklausomą tautinį, politinį ir ekonominį gyvenimą..." Buvo pareikalauta ir ekonominių lengvatų, pvz. tarp krašto ir Lietuvos panaikinti muitų sieną. 1920 m. kovo 20 d. laikinojoje Lietuvos sostinėje trys Maž. Lietuvos tarybos atstovai iškilmingai buvo kooptuoti į

Lietuvos valstybės tarybą. O 1921 m. spalio 11 d. Lietuvos Seimas dalyvaujant Maž. Lietuvos tarybos atstovams pripažino Klaipėdos kraštą Lietuvos dalimi, autonominėmis teisėmis, iš Vyriausybės pareikalavo greičiau įgyvendinti krašto prijungimą. Po 1923 m. Prūsų arba Maž. Lietuvos Tautos Taryba ir Prūsų Lietuvių susivienijimas daugiau dėmesio skiria kultūrinei ir visuomeninei veiklai.

Kokie istoriniai įvykiai klostėsi tarpukaryje, mes gerai žinome: Boticherio direkcijos atšaukimas, Hagos teismas, Zaso ir Noimano byla, pagaliau 1939 m. kovo 23 d. įvykiai Ribentropui ir Molotovui pasirašius slaptus protokolus. Tilžės krašte sustiprėjo lietuvininkų persekiojimai, trėmimai, kratos, areštai, užpuolimai, grasinimai "Lietuvininkus nori varu išvaryti į "Rusiją", kur jų laukia "Sajungininkai", – 1978 m. rašė "Svečias" (Čikaga).

1940 m. uždraudžiama lietuviška (nacionalinę sąmonę žadinusi) spauda, visuomeninės ir kultūrinės organizacijos. Tik Tilžės (iki 1944) ir dar vienoje bažnytėlėje laikomos lietuviškos pamaldos. Taip žiauriai naciai susidorojo su lietuviškumu Maž. Lietuvoje.

1944 m. spalio 6 d. Reicho įsakymas pasitraukti visiems, sugrįžo tie, kurie pasislėpė, arba tie, kuriems buvo užkirsti keliai. Raudonajai Armijai, kuri įžengė į Rytprūsius, nebuvo jokio skirtumo tarp lietuvių, vokiečio ir nacio.

Tarybiniai kariai žiauriai susidorojo su taikiais Karaliaučiaus gyventojais, vieni žmonės suvežami į lagerį prie Įsručio, kiti papuola į Ragainės kalėjimą. Kaip trofejū išgabeno "Trakėno" arklio skulptūrą. Apiplėšiamos bažnyčios, gamyklos. Su kitais gyvuliais į Rusiją išvaromi trakėnų veislės arkliai.

Baigiantis II pasauliniui karui šiaurinė Maž. Lietuvos dalis – Klaipėdos kraštas grąžinamas Lietuvai. Ta proga išleidžiamas specialus TSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsakas: dėl tvarkos Lietuvos TSR Klaipėdos miesto, Klaipėdos, Pagėgių ir Šilutės apskričių lietuvių tautybės nuolatiniams gyventojams TSRS pilietybei įsigyti. Antras įsako straipsnis skamba taip:

"Asmenys, paminėtieji šio įsako I straipsnyje, kurie 1945 metų sausio 28 d. nevyveno Lietuvos TSR Klaipėdos mieste, Klaipėdos, Šilutės ir Pagėgių apskrityse ir laikinai yra už TSRS ribų, privalo ligi 1948 m. birželio 1 d. įsiregistruoti TSRS atstovybėse, konsulatuose arba atitinkamuose TSRS organuose kaip tarybiniai piliečiai... "Leidinys "Tėvynėje" (iš kurio pacituotas TSRS Aukščiausiosios Tarybos įsakas) neužsiminė apie kitas Maž. Lietuvos žemes ir jos gyventojus.

Karaliaučiaus srities tragedija siejama su Teherano konferencija. Čia Stalinas, apie pirštą "apvyniojo" liberalą Ruzveltą. Kiek sunkiau suprasti Čerčelio poziciją. Kategoriškus reikalavimus Stalinas iškelia Teherano susitikime 1943 m. gruodžio 1 d. "Rusai neturi neužšalantių uostų Baltijos jūroje. Todėl rusams yra būtini neužšalantys Kenigsbergo ir Memelio uostai ir tam tikra Rytų Prūsijos teritorijos dalis. Tuo labiau, kad istoriškai tai nuo

seno slavų žemės (iskano Славянские земли)".

Iki šiol mūsų istorikai, kalbėdami apie Potsdamo susitarimą, klaidino visuomenę tvirtindami, esą Rytprūsiai atskiriami nuo Vokietijos, kad šioje žemėje su šaknimis būtų išrautas nacizmas ir militarizmas, kad Prūsiskasis imperializmas daugiau negrašintų Europai. Pastarieji žodžiai pasakyti buvo Jaltos konferencijoje, kurioje kalbėta apie Vokietiją, o ne Rytprūsius. Tai paliudija Potsdamo konferencijos medžiaga, 1980 m. išėjęs dokumentų rinkinys.

"Берлинская Потсдамская конференция руководителей трех союзных держав – СССР, США и Великобритании". Arčiau susipažinusi su paskelbta medžiaga matyti, kad konferencijoje šeimininkavo Stalinas ir Molotovas, darydami sąjungininkams spaudimą. 1945 m. liepos 18 d. trijų šalių vadovų antrame susitikime Trumanas pasiūlė sudaryti Vokietiją su 1937 m. (Versalio sutartis) sienomis. Stalinas jam atsako: "нормально можно так понимать, по существу это не так. Если в Кенигсберге появится немецкая администрация, мы ее прогоним, обязательно прогоним".

Jeigu Ruzveltas Stalino varomai politikai nuolaidžiavo, tai Trumanas ir jo vyriausybė bandė gelbėti Europos rytus, deja, jiems trukdė jau pasirašytos Teherano ir Jaltos konferencijų sutartys. Gazimanas rašo, kad "...Трумен пошел на такую резкость, поскольку такое поведение позволяло Молотову сообщить Сталину, что политика Рузвельта отбрасывается".

Potsdamo konferencija Rytų Prūsijos teritoriją (į kurią įeina ir Maž. Lietuva) perkirto vadinamąją Potsdamo liniją. Teritorija padalinama į dvi dalis, 1945 m. rugpjūčio 16 d. nustačius sieną, pietinė Rytprusių dalis priskiriama Lenkijai, Siaurinė 1945 m. spalio 17 d. Tarybų Sąjungai, 1947 m. gegužės 7 d. atskirų rusų ir lenkų demaskacijos protokolu minėta siena patikslinama. Atidžiai įsigilinkime į patį konferencijos nutarimą, liečiantį Karaliaučių ir jo sritį.

"Конференция рассмотрела предложение Советского Правительства о том, чтобы впредь до окончательного решения территориальных вопросов при мирном урегулировании припечающая от пункта на восточном берегу Данцигской бухты к востоку – севернее Браунсберга-Гольдапа к стыку границ Литвы, Польской Республики и Восточной Пруссии.

Конференция согласилась в принципе с предложением Советского Правительства о передаче Советскому Саюзу города Кенигсберга и припечающего к нему района, как описано выше. Однако точная граница подлежит исследованию экспертов.

Президент США и Премьер-Министр Великобритании заявили, что они померзнут его предложение конференции при предстоящем мирном урегулировании".

Teisingai pastebi Bronius Kviklys "Tačiau niekur nesakoma, kad Mažoji Lietuva galutinai atiduodama sovietams, kalbama tik apie laikiną šios

srities administraciją. Sritis teisiškai sovietams nepriklauso" (žr. "Mūsų Lietuva.-1968.-T.IV-P.625).

Kadangi ekspertai turėjo nustatyti galutinį Karaliaučiaus srities priklausomumą (1947 m. gegužės 7 d. patvirtinama tik Lenkijos TSRS siena), visiškai suprantama Tarybų Sąjungos baimė šios srities atžvilgiu. TSRS Mokslų Akademija pasiūnčia savo mokslininką P. Kušnerį-Knyševą, kad pastarasis išsiaiškintų, kas šiose žemėse gyveno prieš ateinant kryžiuočių ordiniui. P. Kušneris įrodė, kad šioje teritorijoje gyveno baltai, t.y. prūsai ir lietuviai. JAV išleistoje knygoje "Pietryčių Pabaltijo etinė praeitis" autoriai tvirtina: "Bet jis (Kušneris) BK neturi nė mažiausios abejonės, kad jei ne šimtmečiais vokiškasis genocidas, "Kaliningrado sritis (ir greičiausiai didžioji visų buvusių Rytprūsių dalis) būtų Lietuva". Esant tokiai situacijai Lietuvos TSR vyriausybė kaip "Suverem" respublika galėjo ir turėjo pareikšti Sovietams pretenzijas dėl Karaliaučiaus srities administravimo".

Sąjungininkų ekspertams palikus ramybėje Karaliaučiaus sritį (prasi-dėjo šaltasis karas), o rusams pradėjus krašto apgyvendinimą, t.y. kolonizaciją. P. Kušnerio darbas "этнические границы и этнические территории" (1951) atsiduria spec. fonduose. Kolonizacijos sumetimais Tarybų Sąjunga Karaliaučiaus srityje pakeičia baltiškų vietovardžius ir vanden-vardžius, tuo sulaužydama tarptautinius susitarimus. Iki šiol falsifikuota istorija, esą čia senos slavų – rusų žemės ir teisėtai po II pasaulinio karo priklauso Tarybų Sąjungai, (žr. Nemano raj. Kaliningrado srities laikraštį 1988 m. kovo 1 d.). Arba jau pripažįstama, kad čia gyveno lietuviai, tačiau dabar jie, kaip sako Suvorovas, jokių teisių į Kaliningrado sritį neturi. Galutinė Karaliaučiaus srities kolonizacija įvykdyta 1947-48 m., kai likusius vietinius gyventojus naujoji administracija deportavo į Vakarus.

Tremtyje atsidūrę Maž. Lietuvos gyventojai buvo traktuojami kaip vokiečiai, nepriimami bei išvaromi iš pabėgėlių ir persikėlusiujų stovyklų. Lietuvininkų tautiniams, politiniams, kultūriniais reikalams ginti netekus tėviškės, 1946 m. Fuldoje atkuriamą Mažosios Lietuvos taryba. Gal daugelis nustebtų sužinoję, kokie asmenys net iš žymių ir padorių krašto vokiečių įsijungė į Mažosios Lietuvos Tarybos skyrius ir dirba Mažosios Lietuvos išlaisvinimui (žr. "Nepriklausoma Lietuva" 1954 III 17). Kai kas iš vokiečių visgi tikėjosi, kad Rytprūsiai bus prijungti prie Lietuvos. Net ir vokiečių spaudoje buvo rašoma: "Ponas Simonaitis "Amerikos Balse" reikalauja pusės Rytprūsių".

Mažosios Lietuvos taryba 1946 m. lapkričio 6 d. Fuldoje paskelbia "Fuldos deklaraciją".

"Mes, Mažosios Lietuvos lietuvių atstovai, turėdami galvoj Atlanto Chartos 3 str., pakartotinai pareiškiame savo tvirtą valią atsiskirti nuo Vokietijos ir susijungti su savo tautos kumienu bendroje Lietuvos valstybėje...". Atskirti Mažąją Lietuvą tokiose sienose: pradedant nuo Aistmarių, ties Ruodkalniu (Draunsbergu) toliau einant pro Šipapilį (Schippenbeil) baigiant Šventaisiais (ties Alecka-Suvalkais).

Ermono Simonaičio deka įvairiose Vokietijos vietose veikė Mažosios

Lietuvos tarybos skyriai. Nuo 1953 m. Maž. Lietuvos taryba pavadinama Maž. Lietuvos Rezistenciniu Sąjūdžiu, yra VLIK-o narys. Mažosios Lietuvos Rezistencinio Sąjūdžio pirmininkas, 1954 m. apėmęs JAV ir Kanados lietuvininkų organizacijas, rašė:

"Dabar norėtusi tik palinkėti, kad pagyvėjęs susidomėjimas Maž. Lietuvos reikalais užjūrio broliuose ir ateityje ne tik neatslūgtų, bet dar labiau būtų puoselėjimas, nes juk Maž. Lietuvos reikalai yra ne tik mažlietuvių, bet visos tautos reikalai, visos Lietuvos, į kurios laisvę ir naują prisikėlimą mes visi tikime". Šiuo metu Mažosios Lietuvos Rezistencinio Sąjūdžio būstinė yra Čikagoje, jai vadovauja Vilius Žiobrys. Reikia pripažinti, kad Mažoji Lietuva oficialiai niekada Lietuvai nepriklausė. Tačiau neilgai ji priklausė ir Vokietijai. 1525 m. Prūsija tampa hercogyste, 1701 m. paskelbiama Prūsijos karalystė, tai jai priklausė susiskaldžiusios Vokietijos kunigaikštystės. Tik 1771 m. Prūsija kaip atskiras administracinis vienetas įjungiama į Reichą ir išbūna iki 1919.1933-1945 m. Prūsija vėl tampa Reicho dalimi, o Klaipėdos kraštas tik nuo 1939 iki 1944 m. Pagaliau patys memelenderiai suprato, (žr. Memeler Danpfbot.-1989.-Nr. 2), kad jų liaupsinamas Fiureris kartu su Lietuva norėjo Stalinui parduoti ir Klaipėdos kraštą. Šiuo atveju vokiečių pretenzijos į Rytprūsius yra minimalios. Tačiau niekas iš žmogaus neturi teisės atimti gimtinės. Vokiečiai, šiose žemėse išgyvenę 700 metų, palikę savitos kultūros pėdsakus, turi teisę į Tėviškę, kaip ir mes lietuviai, Prūsų broliai, turime teisę į savo žemes.

Autoriaus-redaktoriaus pastaba. Viršuje keletas sakinių rusų kalba liečia Stalino, Ruzvelto ir Čerčilio diskusijas apie Mažąją Lietuvą Potsdamo konferencijoje ir kitais atvejais. Smulkmenas žiūrėk Potsdamo konferencijos skyriuje.

*Menu, šaukei, kai verkę vėjai,  
Šaukei tu mirštančiu balsu,  
Ir išėjau į juodą naktį.  
Šakei: Drąsos. Ten bus klaiku.*

*Vaitojo niūrios rudens dienos,  
Rausvi pavasario žiedai,  
Krauju nulašintos ramunės,  
Vaitojo tėviškės šilai.*

*Mačiau, verkei, kai gūdžių naktį  
Suklupo broliai keturi,  
Šaukei: – Drąsos, drąsos, didvyri!  
Tėvynės meilė nemari.*

*Su jais braidžiau po tavo gojus,  
Rasotus, ošiančius miškus,  
Kautynių ugnį, žygi sunkų,  
Drauge mus laimino Dangus.*

*Tai pasakyk, ko mirt neleidai  
Granatų trenksmo sūkury...  
Kam išvarei, kai vėtros kaukė,  
Bejausmėn Sibiro šalin.*

*Priimk! Meldžiu, kančių Tėvyne,  
Juk aš myliu tavo laukus,  
Leisk dar sugrįžt ir apdainuot man  
Už laisvę mirusius Arus!*

## XXIII. AMERIKOS LIETUVIŲ TARYBA

### ALGIRDAS BUDRECKIS

1940 metais birželio 15 d. Sovietų Sąjungai jėga okupavus Lietuvą, Amerikos lietuviai patriotai sukruto Lietuvai padėti. Išskyrus JAV lietuvių bolševikų, visų pažiūrų lietuviai suprato bendrą reikalą ir jungėsi į vieną centrą, į Amerikos Lietuvių Tarybą. Ši Taryba supažindino plačiąją Amerikos visuomenę su Lietuvos byla. Tam tikslui Taryba panaudojo spaudą, radiją ir įvairius leidinius. Amerikos Lietuvių Tarybos žygiai pas prezidentus, kongresmenus, senatorius, aukštus valdžios pareigūnus ir įtakingus asmenis 53 metų tėkmėje sudaro nenutrūkstamą grandinę plataus ir įvairiašakio Tarybos darbo, kuris tęsiamas ir šiandien.

Amerikos Lietuvių Tarybos pradininkai buvo DRAUGO, DIRVOS, SANDAROS ir NAUJIENŲ redaktoriai, atseit, skirtingų ideologinių pažiūrų veikėjai, plunksnos ir mąstymo žmonės. Tiesa, tie pradininkai buvo Lietuvoje gimę, natūralizuoti Amerikos piliečiai. Bet jie jautė taip pat, kaip žurnalistas Vytautas Sirvydas, kuris 1937 m. nukalė šūkį: "Amerikiečiai pirmoje eilėje, bet lietuviai visada!"

1940 m. birželio 15 d. DRAUGO redaktorius Leonardas Šimutis sukviėtė Čikagos lietuvių veikėjų pasitarimą, kas darytina Lietuvos tragedijos akivaizdoje?! Pasitarimo dalyviai išvien nutarė sudaryti ad hoc komisiją, paruošti JAV valstybės sekretoriui Cordell Hull Amerikos lietuvių pareškimą okupacijos reikalui. Šis komisijos posėdis įvyko dr. Stepono Biežio bute Čikagoje. Posėdyje dalyvavo šie komisijos nariai: dr. Antanas Rakauskas, teisininkas Kazys Česnulis, dr. Steponas Biežis ir žurnalistas Leonardas Šimutis. Buvo paruoštas ir telegramos keliu išsiųstas raštas JAV sekretoriui Hull. Deja iš karto nesulaukta atgarsio.

Didelė paskata lietuviams buvo žinia, kad 1940 m. liepos 23 d. valstybės sekretorius Sumner Welles JAV vyriausybės vardu paskelbė, kad Amerika nepripažįsta Sovietų Rusijos smurto bei Estijos, Latvijos ir Lietuvos okupacijos.

Amerikos Lietuvių Romos Katalikų Federacijos tarybos ypatingas suvažiavimas Pitsburge įgaliojo L. Šimutį, Juozą Laučką ir kun. Joną Švagždį tartis su tautininkais ir sandariečiais. Rugsėjo 10 d. William Penn viešbutyje, Pitsburge įvyko pasitarimas, kuriame iš Sandaros – tautininkų dalyvavo Mikas Vaidyla, Kazys Karpus, Petras Pivaronas ir keli kiti. Lietuvių katalikų atstovai buvo J. Laučka, kun. dr. K. Matulaitis, kun. J. Švagždys, J. Tamkevičius ir GARSO redaktorius M. Zujus. Dalyviai sutiko dirbti Lietuvai Gelbėti Taryboje lygaus atstovavimo pagrindu. Tai buvo ALTO užuomazga.

1940 m. rugsėjo 30 d. Čikagoje įvyko susirinkimas sudaryti delegaciją, kuri vyktų pas JAV prezidentą Frankliną Delaną Ruzveltą. Sutarta, kad delegacija rūpinasi Lietuvai Gelbėti Taryba, t.y. būsimas ALTAS. Tuo pačiu nutarta pakviesti Lietuvių Socialistų Sąjungą į LGT. Sekančią dieną,

po derybų, dr. Pijus Grigaitis sutiko vykti su delegacija statant sąlygą, kad turėtų ir kiti lietuvių socialistų veikėjai prisidėti.

JAV prezidentas Ruzveltas priėmė lietuvių delegaciją Baltuosiuose Rūmuose 1940 m. spalio 15 d. Vienuolikos asmenų delegacija įteikė prezidentui memorandumą. Prezidento žodžiai padaršino ir suteikė vilčių, kad JAV vyriausybė padės lietuvių tautai atkovoti laisvę ir nepriklausomybę.

Po vizito delegacija tarėsi Lietuvos pasiuntinybėje, jos tolimesniems žygiams pritariant Lietuvos Respublikos ministrui Povilui Žadeikiui. Čia ir gimė Lietuvai Gelbėti Tarybos centrinė vadovybė, kurią sudarė po tris nuo katalikų, tautininkų-sandariečių ir socialistų, ir po vieną nuo Lietuvių Romos Katalikų Susivienijimo Amerikoje ir Susivienijimo Lietuvių Amerikoje. Prie pirmosios valdybos – L. Šimučio – pirm., P. Pivarono – vicepirm., K. Karpiaus – sekr., kun. J. Švagždžio – išd. ir narių J. Laučkos ir M. Vaidylos prisidėjo socialistai dr. P. Grigaitis, adv. F. Bagočius ir St. Michelsonas, LRKSA – Vincas Kvetkus, o iš SLA dr. M. Vinikas. Šis susirinkimas priėmė LGT statuto projektą, kurio pagrindinis punktas buvo:

Lietuvai Gelbėti Taryba, reikalui esant, steigs savo centrinį biurą, kuris, a) palaikys kontaktą su JAV oficialiomis ir visuomeninėmis įstaigomis, b) bendraus su Lietuvos žmonėmis ir Lietuvos reprezentantais, c) ruoš medžiagą istorijos ir ekonomijos studijoms apie Lietuvą, d) plačiai informuos Amerikos, kitų kraštų ir lietuvių spaudą apie Lietuvą ir mūsų darbus dėl nepriklausomybės atkūrimo. Tos gairės ir siekiai iš esmės nepasikeitė iki šios dienos!

1940 ir 1941 metais Lietuvai Gelbėti Tarybos darbas ėjo labai lėtai. Per 1940-1945 m. laikotarpį ALTAS susiformavo į politinį veiksnį. 1941 m. gegužės 15 d. valdybos susirinkime Čikagoje buvo nutarta organizaciją pavadinti Amerikos Lietuvių Taryba – Lithuanian American Council ar AL-TU. Statutas buvo papildytas. Buvo sudarytas vykdomasis komitetas iš pirm. Leonardo Šimučio, sekretoriaus dr. Pijaus Grigaičio ir išdininko Miko Vaidylos.

1943 metai buvo ALTO stiprėjimo metai. Pirmasis Amerikos Lietuvių Tarybos sukviestas Kongresas įvyko 1943 m. rugsėjo 2-3 d.d. Pitsburge. Suvaziavo penki šimtai draugijų, organizacijų ir klubų atstovų. Kongresui pirmininkavo L. Šimutis, vicepirmininkais buvo Stasys Gegužis ir adv. Kazys Gugis. Sekretoriavo dr. P. Grigaitis. Kongreso rengimo komitetui pirmininkavo Povilas Dargis. Šis kongresas patvirtino ALTĄ kaip Amerikos lietuvių tarybą – įstaigos veiksnį ir nutarė įsteigti visų Amerikos lietuvių bendrą šalpos organizaciją. 1944 m. ALTO iniciatyvos dėka buvo įkurtas BALFAS padėti lietuviams krašte ir tremtyje.

1944 m. balandį ALTAS steigė Lithuanian American Information Center Niujorke, kuriam iš pradžių vadovavo jaunas daktarantas Kostas R. Jurgėla. Amerikos Lietuvių Informacijos Centras leido žiniaraštį THE LITHUANIAN BULLETIN, kuris ėjo iki 1951 m. Šis centras taip pat išleido 12 knygų ir brošiūrų apie Lietuvą.

1945-1956 m. laikotarpyje ALTAS parodė nepaprastai daug iniciatyvos

ir veiklos. Antrasis ir didysis ALTO sušauktas Amerikos Lietuvių Kongresas įvyko 1945 m. lapkričio 29-30 d.d. Čikagoje. Kongrese dalyvavo apie 900 organizacijų ir draugijų atstovų. Po šio sėkmingo lietuviškos vienybės demonstravimo ALTAS kas penkeris metus pradėjo šaukti tokius kongresus iki šios dienos. ALTAS taip pat pradėjo organizuoti "Baisiojo Birželio" minėjimus šalia Vasario 16 dienos minėjimų skyriuose. ALTO įtaigojimo dėka 1948 m. JAV Kongresas pravedė "Displaced Persons Act", kuris sudarė pabaltijiečių tremtiniams galimybes atvykti į Ameriką. Šis DP įstatymas buvo pratęstas 1951 m., kad iki 1953 m. būtų galima pasinaudoti atvykti į Ameriką be įprastos kvotos. 1949 m. Tautinė Sąjunga įstojo į ALTA, kaip ketvirta pagrindinė ideologinė organizacija. ALTO vykdomasis komitetas buvo praplėstas, kai adv. Antanas Oliš įstojo komitetai vicepirmininko pareigoms. ALTO pastangomis naujai įsteigtas lietuvių skyrius prie Amerikos Balso radiofono pradėjo nuolatinės transliacijos į Lietuvą 1951 m. vasario 16 d.

ALTAS užmezgė artimesnius ryšius su VLIK-u. 1952 m. ALTUI tarpininkaujant, spaudos konferencijos su amerikiečiais Niujorke ir Vašingtone buvo suruoštos VLIK-o pirmininkui prel. M. Krupavičiui ir veikėjui V. Sidzikauskui. Tais pačiais metais ALTAS išgavo rinkimines rezoliucijas Pabaltijo valstybių klausimu iš demokratų ir respublikonų konvencijų.

ALTO pastangomis 1953 m. liepos 27 d. JAV Kongresas paskyrė komisiją ištirti komunistų agresiją prieš Pabaltijo valstybes ir Rytų Europą bendrai. Ši vadinama Kersteno komisija surinko ir paskelbė tris toms dokumentacijos. Apklausinėjimuose ALTAS parūpino tai Kongreso komisijai virš 1000 paliudijimų. Paskutiniame tome "Third Interim Report", kuris buvo įteiktas JAV valstybės sekretoriui 1954 m. spalio 28 d., buvo patvirtintas ir pasmerktas Sovietų sąmokslas ir smurtas prieš Rytų Europos valstybes. Tai buvo didelis smūgis Sovietams.

Per 1956-1968 m. laikotarpį lietuvių veiksniai, ypač VLIK-as, kuris gaudavo subsidijų iš JAV valdžios, suprato, kad Vakarai, ypač JAV, nevykdys jokios "išlaisvinimo-liberacijos" politikos. Vakarai nutraukė paramą egzilų veiksniams. Patys lietuviai savo lėšomis turės tęsti politinę akciją ir informacijos skleidimą svetimųjų tarpe. Tikrai reikės siekti veiksmuose vienybės, bent bendrų konferencijų ir bendradarbiavimo. Kadangi ALTO veikla buvo ALTO skyrių aukų išlaikoma, jam nereikėjo ieškoti subsidijų iš JAV valdžios. Anaiptol! ALTAS pradėjo finansiškai remti VLIK-ą. Savo ruožtu 1956 ni. pradžioje ALTAS įstojo į Conference of Americans of Central and Eastern European Descent Niujorke. 1958 m. prieš viršūnių konferenciją (prezidento Eizenhauerio susitikimą su Sovietų diktatorium Chruščiovu) Amerikos Lietuvių Taryba kelis kartus aplankė Valstybės Departamentą su svariais memorandumais. 1959 m. pravedė laiškų rašymo kompaniją, kuri paskatino JAV Kongresą pripažinti, kaip nacionalinį kasmetinį įvykį, "Pavergtų Tautų Savaitę". 1960 m. prezidentinių rinkimų metu ALTAS siuntė savo atstovus į abiejų pagrindinių partijų konvencijas.

Įvykiai privertė ALTĄ persitvarkyti. Organizacijų dalyvavimas ALTO sąstate buvo išplėstas. 1962 m. įvyko vidaus reformos. Buvo įsteigtas centrinis biuras Čikagoje, kuris perėmė Niujorke veikusio Informacijos centro funkcijas. ALTO valdybos ir narių skaičius buvo padidintas. 1962 m. liepos 29 d. suvažiavime Čikagoje Amerikos Lietuvių Taryba priėmė naują statutą. ALTO narių sudėtini įeina: a) po 7 atstovus nuo centralizuotų ideologinių organizacijų, b) po 3 atstovus nuo centralizuotų kultūros ir labdaros organizacijų. ALTAS savo metiniame suvažiavime išrenka vieneriems metams ALTO valdybą iš vienuolikos asmenų: po du nuo ideologinių grupių ir tris nuo kultūros ir labdaros organizacijų, ir keturis išdo globėjus po vieną nuo paminėtų grupių. Įsidėmėtina, kad ši struktūra su mažais pakeitimais išliko iki šios dienos.

Per 1968-1988 metų laikotarpį įvyko erozija mūsų išėivijos politinėje vadovybėje. Patyrę ir politiškai išprusę vadai paseno, pasitraukė iš veiklos, nemaža jų net apleido šį pasaulį. Kita vertus, karinė ir pokarinė generacija subrendo ir perėmė vadovavimą visuose veiksmuose per šį laikotarpį. Pačiame ALTE buvo integruoti senosios ir naujosios išėivijos veikėjai. Tai buvo ALTO laimikis. Vien iš pirmininkų po Šimučio pasitraukimo matosi jaunesni, energingi veikėjai, kaip A. Rudis, E. Bartkus, dr. K. Bobelis, dr. K. Šidlauskas, T. Blinstrubas, dr. J. Valaitis ir G. Lazauskas.

ALTO veikla nesumažėjo, o sustiprėjo. 1969 m. suruošė Lietuvos Genocido parodą su kilnojama is eksponatais ir leidiniu. Nuo 1971 m. informacijai vadovavo kun. dr. Juozas Prunskis, kuris šalia ALTO biuletenių lietuvių ir anglų kalbomis yra parašęs ir išspausdinęs brošiūras "Lithuania" (net 5 laidos!) ir "Lithuania's Jews and the Holocaust". 1971 m. ALTAS išleido L. Šimučio parašytą istoriją "Amerikos Lietuvių Taryba". 1977 m. ALTAS įsigijo nuosavus namus Čikagoje, kuriuose įrengė štabo ir posėdžių kabinetus ir archyvą. Vėliau dėl kaimynijos pablogėjimo ALTO būstinė buvo perkelta į Stasio Balzeko Lietuvių muziejaus pastatą pietvakarių Čikagoje.

Helsinkio sandėrių pasėkoje ALTAS susirūpino ir atidžiai pradėjo sekti žmogaus teisių pažeidimo klausimus Lietuvoje, kreipdamasis į JAV Kongreso "Helsinkio Komisiją". 1978 m., nuvykęs į Belgrado konferenciją, ALTO pirm. dr. Kazys Bobelis padarė įtakos, kad JAV delegacija iškėlė Lietuvos reikalą. 1980 m. ALTO delegacija, susidaranti iš pirm. dr. Kazio Šidlausko, dr. Jono Genio ir kun. Juozo Prunskio, Madrido konferencijoje ragino įvairių valstybių delegacijas, kad būtų keliami Lietuvos reikalai ryšium su žmogaus teisėmis. ALTAS taip pat lietuviams atstovauja JAV Jungtiniame Pabaltijiečių Komite (Joint Baltic American National Committee – JBANC) Vašingtone, kur ALTO atstovu jau virš 20 metų yra dr. J. Genys. ALTAS budriai sekė įvykius sovietų okupuotoje Lietuvoje ir stengėsi kuo greičiausiai reaguoti į juos.

Nuo savo įsistėigimo, o ypač po 1943 m. Amerikos Lietuvių Kongreso, ALTĄ sudaro visuomeninės, politinės ir kultūrinės organizacijos, kuriu nariai daugiausia yra JAV piliečiai ir šių organizacijų Konstitucijos yra

užregistruotos Amerikos Valstijose. Naują Tarybą sudaro Amerikos Lietuvių Romos Katalikų Federacija, Amerikos Lietuvių Socialdemokratų Sąjunga, Amerikos Lietuvių Tautinė Sąjunga, Amerikos Lietuvių Tautinė Sąjarda, Susivienijimas Lietuvių Amerikoje, Lietuvių Katalikų Susivienijimas Amerikoje, Amerikos Lietuvių Romos Katalikų Sąjunga, Lietuvos Vyčiai, Šiaurės Amerikos Lietuvių Studentų Sąjunga, Lietuvos Atgimimo Sąjūdis, Vilniaus Krašto Lietuvių Sąjunga, Amerikos Lietuvių Respublikonų Federacija, Amerikos Lietuvių Demokratų Lyga ir Amerikos Lietuvių Krikščionių Demokratų Sąjūdis.

Kadangi ALTAS yra aukščiau minėtos Amerikos lietuvių organizacijų vadovybė, ji gali efektingai ir autoritetingai įtaigoti JAV Prezidentą, JAV Kongresą, gubernatorių, burmistrus ir susižinojimo įstaigas. Jo 53 metų veikla jam suteikia juridinį ir moralinį autoritetą.

Pradedant 1987 m. matome naują epochą Rytų ir Vidurio Europoje. Politinė, moralinė ir ūkinė stagnacija privedė Sovietų Sąjungą ir jos satelitus prie prapulties. Norėdamas išvengti visiško santvarkos subyrėjimo, Sovietų diktatorius Gorbačiovas paskelbė "naują programą". Jo viešumo, pertvarkos ir demokratizavimo šūkis turėjo nepaprastą poveikį Lietuvoje. Iki 1988 m. galo Lietuvos sovietinė valdžia patenkino kai kuriuos gyventojų reikalavimus. O 1990 m. buvo revoliucingi. Vasario 24 d. Persitvarkymo Sąjūdžio rėmėjai laimėjo rinkimus į Lietuvos Aukščiausiąją Tarybą. Kovo 11 d. ši Taryba arba Parlamentas atstatė Nepriklausomą Lietuvos Respubliką. Kelias į pilnutinę nepriklausomybę atsivėrė.

Kaip laikės Amerikos Lietuvių Taryba šių audringų įvykių Lietuvoje akivaizdoje? ALTAS išliko ištikimas savo pagrindiniam principui ir tikslui: atstatyti laisvą, nepriklausomą ir demokratinę Lietuvos Respubliką. ALTAS užmezgė tampresnius ryšius su Lietuvos diplomatija iševijoje, su Vyriausiu Lietuvos Išlaisvinimo Komitetu ir su Lietuvoje atsikūrusiu demokratinėmis partijomis atstovais bei valdžios žmonėmis.

ALTAS budriai sekė Baltųjų Rūmų darbus ir pareiškimus, panaudojant proga priminti Lietuvos reikalus. Kai Baltuosiuose Rūmuose prezidentas Bušas skelbė Pavertgtų Tautų dienos proklamaciją, ALTO atstovai tose iškilmėse dalyvavo. ALTAS kiekviena atitinkama proga siuntė ir siunčia JAV Valstybės departamentui savo pareiškimus dėl įvykių Lietuvoje, pastaruoju metu prašyte prašo, kad JAV įtaigotų Rusijos kariuomenės išvedimą iš Pabaltijo respublikų.

Taryba buvo įsijungusi į Antibolševikinių Tautų Bloką, kuris veikė globaliniu mastu. Daug darbų Lietuvos gerovei ALTAS atlieka per Jungtinį Amerikiečių Pabaltijiečių Komitetą, kurio centras yra Vašingtone. Lietuviams vietoje vadovauja prof. J. Genys. Rotacijos keliu ALTO pirmininkas kas keli metai būna šio Komiteto pirmininkas. Komitete lietuviai palaiko glaudžius ryšius su latviais ir estais, šios įstaigos išlaikymas pastaruoju metu pareikalavo apie trečdalį ALTO išlaidų, nes bendrai veiklai yra naudinga.

ALTAS užmezgė ryšius su Lietuvos vyriausybės žmonėmis: su Prezi-

dentu V. Landsbergiu, min. pirm. G. Vagnoriumi ir su kitais Lietuvos Parlamento nariais. Per 1992 m. rinkimus į Lietuvos Seimą ALTAS palaikė visokeriopa demokratinės partijas ir gruputes.

Tad, po 53 metų kovų už tėvynės laisvę ALTAS nenuilstamai tęsia savo reikšmingą darbą. ALTAS savo XI Amerikos Lietuvių Kongrese 1989 m. spalio 21-22 d.d. Los Angeles metė šūkį – **VISI VIENINGAI SIEKIME NEPRIKLAUSOMYBĖS LIETUVAI!** Netrukus ir išsipildė šis visų lietuvių troškimas.

## **ŽUVUSIEMS PARTIZANAMS**

**Bronė KUPRYTĖ**

*Jūs kritot už laisvę garbingoj kovoj,  
Gimtosios šalies sakalai.  
Per amžius lietuviai minės jus dainoj,  
Garbė jus lydės amžinai.*

*Jūs žengėt į kovą, nebojot mirties,  
Kad pančiai nuo rankų nukristų,  
Kad viltys sulaukti gražios ateities  
Kiekvieno širdyje nušouistų.*

*Dar po šalį skrajoja teroras,  
Dar Sibire vergauja tėvai,  
Tu brolius palikęs bekovojoant,  
Išdavikų tinkle užmigai.*

*Dar tau vakar šypsojos jaunystė,  
Dar tau meilėj žavėjos širdis,  
O šiandien draugų tu nepažįsti –  
Niekšų gaujos užmerkė akis.*

*Brangus vade, pramerki blakstienas,  
Pažiūrėk, kas globoja tave;  
Stribų daugybė, o tu – vienas,  
Vietoj rožių pamestas purve.*

*Jau Lietuvai švinta laisvoužės gaisai –  
Užgeso raudona žvaigždė...  
Pirmus partizanus jau glaudžia kapai,  
Ir gėlės jiems šnabžda "sudie"...*

*Bet ne! Jūs gyvensit tarp mūs amžinai:  
Lietuviai jūs vardą minės.  
Karta iš kartos – seni ir vaikai  
Malda ir dainom palydės...*

1942 m.

*Negirdi išdavikų kaukimo,  
Nejauti smūgių batų kietų...  
Kiek vargo daug reikia iškentėti,  
Tau, Rugsy, dėl saulėtų dienų.*

*Tavęs verkia Dzūkijos pušynai,  
Liūdi, vade, palikę draugai.  
Kiekvienas lietuvis nusiminęs,  
Sesių rankose vysta žiedai.*

*Bet už laisvę, kurie mirt nebijo,  
Tam Lietuva per amžius dėkos,  
O broliai, atgavę laisvę šaliai,  
Sesės pins jiems naujus vainikus.*

## XXIV. LIETUVOS BATALIONAI VOKIETMETYJE

Mjr. Balys Raugas

1940-ųjų metų birželio 14-15 dienomis Lietuvos vyriausybės lemtingame posėdyje prezidentas Antanas Smetona, remiamas Krašto apsaugos ministro br. gen. K. Musteikio, Švietimo ministro K. Jokanto ir Valstybės kontrolieriaus K. Šakenio, nesėkmingai įtaigojo atmesti Kremliaus ultimatumą ir ginklu pasipriešinti okupacijai. Tačiau vyriausybės žymi dauguma nususuko nuo prezidento, pakludama to meto Lietuvos kariuomenės vadui div. gen. V. Vitkauskui, kuriam pritarė ir div. gen. St. Raštikis, kad pasipriešinimas būtų beprasmiškas. Ultimatumas buvo priimtas, o gen. Vitkauskas, net nelaukdamas galutinio nutarimo dėl ultimatumo, išskubėjo "su duona ir druska" į Gudagojų pasitikti okupanto karinės vadovybės. Kai kas ir dabar bando naiviai klausyti: "Ar galėjo gen. Vitkauskas skelbti Sovietų Sąjungai karą?" Jeigu jis tokią prerogatyvą ir būtų turėjęs, tačiau jo asmeninė nuomonė jau buvo paskelbta lemtingajame posėdyje, o neužilgo paaiškėjo ir jo priklausomybė komunistų partijai.

Su 1940-ųjų birželio 15-ąją prasidėjo Lietuvos tragedija, kai jos kariuomenė nuo savo šventos pareigos Tėvynei buvo sulaukyta. Su skausmu kraujuojančiomis širdimis Lietuvos kariai pergyveno prievartinę metamorfozę. Gen. Vitkauskui vadovaujant, Lietuvos kariuomenė tapo "Lietuvos liaudies kariuomene", o po mėnesio, t.y. rugpjūčio 3-ąją, tik ką įjungus Lietuvą į Sovietų Sąjungą, Lietuvos kariuomenė buvo performuota į 29-ąją teritorinį korpusą. Atsirado politvadovai, pradėję "plauti" lietuvių karių smegenis. Tačiau nesėkmingai.

Areštai prasidėjo jau 1940-ųjų liepos mėnesį, tačiau visu brutalumu bei klastingumu pasireiškė 1941-ųjų birželio 13-18 dienomis, vienus pasiunčiant tarytum į "pasitobulinimo kursus", kitus išvedant lyg tai taktinių pratimų vietos žvalgyti ir pan. Tada iš abiejų divizijų buvo suimta 271 karininkas, 32 puskarininkiai, 15 eilinių ir 4 civiliai tarnautojai. Jie buvo išvežti nežinomam likimui. Iš viso per pirmąją bolševikinę okupaciją buvo suimta apie 500 karininkų ir apie 600 puskarininkų bei eilinių (Lietuvių enciklopedija, XV, 119 p.).

1941-ųjų birželio 22-osios rytą prasidėjęs Vokietijos-Sovietų Sąjungos karas mūsų karius užklupo poligone: 179-ąją diviziją Pabradėje, 184-ąją Varėnos poligone. Žinia apie prasidėjusį karą nuaidėjo per lietuvių karių gretas, kaip ir per visą Lietuvą, tarytum Laisvės varpo aidas... 184-oji divizija, stovėjusi Varėnoje, pirmomis karo dienomis jau buvo vokiečių rankose. Žaibiškas vokiečių smūgis, užkliudęs Varėną, palengvino bei paspartino lietuviams subolševikiškėjusiais savaisiais, kurių buvo beje labai mažai. Vokiečiai, užėmę Varėną birželio 23-osios vakare, jau 24-ąją iš

lietuvių karių sutelkė vieną batalioną saugoti geležinkelio ruožą Varėna-Vilnius. Tai ir buvo pats pirmasis Geležinkelių apsaugos batalionas, po pusmečio gavęs šeštojo bataliono numeraciją. Vėlesniais mėnesiais jis savo pareigas praplėtė, perimdamas ir 5-ąjį Vilniaus savisaugos batalioną. Šiose apsaugos pareigose išbuvo visą karo metą. Savo sudėtyje turėjo tris sargybų kuopas, sustiprintas vienu sunkiųjų kulkosvaidžių būriu, ūkio kuopą ir apie 80 vyrų kovos dalinį kovai su partizanais bei teroristais. Be to, bataliono žinioje buvo 3-jų vagonų šarvuotas traukinys. Batalione buvo apie 700 vyrų. Štabas buvo Vilniuje.

184-oji divizija birželio 28-ąją, jau be sovietinių karių, kuriuos vokiečiai paėmė į nelaisvę (tarp jų buvo ir pora šimtų lietuvių), intensyviai žygiuodama, per 19 valandų jau buvo Vilniuje. 3000 karių čia pradėjo naują Lietuvos kario laikotarpį, perpintą Tėvynės laisvės viltimi.

Visiškai kitaip reikalai susiklostė 179-ajai divizijai Pabradėje. Divizija iš Pabradės žygio tvarka buvo vedama į Baltgudiją. Dar pora savaitių prieš karo pradžią, pasigirdus žinioms apie gyventojų išvežimus, prasidėjo karių dezertyravimas, o birželio 14-17 dienomis buvo įvykdyti karininkų, puskarininkų ir kareivių klastingi bei brutalus areštai.

Dezertyravimas žygyje padidėjo, o 234 šaulių pulke jaunųjų vadų mokyklos v-ko majoro J. Naviko iniciatyva, buvo įvykdytas masinis atsipalaidavimas, laimingai į Vilnių grąžinęs per 300 karių. Apie pasitraukusius žinios atėjo su gandų priemaišomis, ir tiktai po daugelio metų patirta, kas vyko 234 pulke, traukiantis į Rusijos gilumą. Štai mažas epizodėlis iš kapitono S. Balčiūno, buvusio 234 pulko I bataliono vado, atsiminimų, paskelbtų 1991 m. lapkričio 23-osios d. "Valstiečių laikraštyje": "... VI. 26 prie Polocko mūsų pulką smarkiai bombardavo vokiečių lėktuvai. Daug buvo žuvusių. Bombų sprogimai, skeveldrų audra padarė savo: žmonės gulėjo be galvų, be rankų, kojų, sužeistieji skaudžiai dejavo... Gavau įsakymą: pirmąjį batalioną vežti sunkvežimiais. Gavau 6 mašinas, į visas sudodinai po 30 kareivių..." Taigi iš bataliono buvo telikę mažiau nei pusė karių. O Vilniuje iš 179-osios divizijos liepos 1-ąją jau buvo susirinkę beveik pusė 179-osios divizijos vyrų, taigi iš abiejų divizijų Vilniuje susitelkė per 5000 karių, tarp kurių buvo 350 karininkų. Visi jie spietėsi į savo buvusias kareivines, laukdami tolimesnių nurodymų bei įsakymų, tvirtai tikėdami, kad bus atkurtos Lietuvos ginkluotosios pajėgos, tarnaujantios Lietuvos interesams. Atsipalaidavusių karių štabas įsikūrė buv. 29-ojo teritorinio korpuso būstinėje, Jėzuitų gatvėje. Štabo viršininku tapo tuo metu vyriausias laipsniu gen. št. plk. ltn. Antanas Špokevičius, bet neužilgo jį pakeitė iš Berlyno sugrįžęs gen. št. plk. Izidorius Kraunaitis, o plk. ltn. A. Špokevičius išvyko tom pačiom pareigom į Kauną. Birželio 25-ąją Laikinoji vyriausybė sudarė Lietuvos kariuomenės štabą, į kurį įėjo gen. St. Pundzevičius, gen. M. Rėklaitis ir plk. J. Vėbra, o Krašto apsaugos ministru paskirtas gen. St. Raštikis, tuo metu dar tebebuves Berlyne.

Vokiečiai pradžioje į Lietuvos kariuomenės organizavimą bei tvarkymąsi nesikišo. Su jais santykiai buvo geri, net draugiški, ką liudija Vil-

niaus Karo komendanto birželio 24-osios įsakymas Vilniaus gyventojams, kur pasakyta, kad Vilniaus mieste patruliuoja vokiečių armijos karo policija ir Lietuvos kariuomenės daliniai. Bet jau po mėnesio, t.y. liepos 26 dieną, Vilniaus miesto komendantas Zehnpenig raštu pranešė Lietuvių karių štabui, kad Lietuvos kariuomenė nebeegzistuoja, jos nariai priklauso Vilniaus komendanto jurisdikcijai. Tuo pačiu įsakymu buvo paliepta suformuoti tris batalionus po 800 karių, kiekvieną iš 4 kuopų. Jie pavadinti Vilniaus atstatymo tarnyba: vienas – **Apsaugos batalionas** (sargyboms), antras – **Tarnybos batalionas** (policinėm pareigom) ir trečias – **Darbo batalionas** (pionieriai), ginkluotas tik kastuvais...

Visus kitus karius įsakė paleisti atsargon, išduodant vokiečių komendantūros paleidimo pažymėjimus, leidžiančius keliauti uniformuotiems, tačiau be ginklų.

Dar nespėjus šios Vilniaus atstatymo tarnybos batalionų suorganizuoti, tik pradėjus paleistiesiems išvykti, staiga gautas kitas komendanto įsakymas: sudaryti ketvirtą batalioną ir jį išsiųsti į Gardiną sargybų tarnybai. Tuo pačiu įsakymu pirminis pavadinimas pakeistas į "**Lietuvos savisaugos daliniai**" ir įsakyta dar neišvykusius paleistuosius atsargon karius sulaikyti, o geležinkelio stotyse ir traukiniuose vokiečių žandarai iš jų atiminėjo paleidimo pažymėjimus ir grąžino vyrus į kareivines. Nesunkiai buvo suorganizuotas 4-asis batalionas (vėliau gavęs 15-ojo pavadinimą) iš buvusios Karo mokyklos likučių ir pionierių bataliono karių. Batalioną išsiuntė į Gardiną, o pirmieji trys – į tolimesnes Vilniaus krašto vietas kovai su užfrontėje pradėjusiais veikti raudonaisiais partizanais. Tik pirmasis batalionas visą karo metą išbuvo Vilniuje, o visi kiti ir vėliau suformuoti batalionai buvo išsiųsti kaip kovos batalionai į Rytų Lietuvos vietas, o kai kurie ir į patį Rytų frontą, kur kovėsi pradedant Ilmenio ežeru ir baigiant Azovo jūra.

Tuos 4 batalionus išleidus, buvo įsakyta organizuoti vadinamąją reprezentinę kuopą iš vyrų ne žemesnių 180 cm, bet 1942 metų pradžioje šią kuopą perkėlė į Kauną, o iš ten metų pabaigoje pasiuntė į Vilniaus kraštą kovai su partizanais, bet 1943 metų pradžioje išsiuntė į Rygą kaip manevrinį dalinį prie karininkų kursų. Metų gale vėl grąžino į Svyrius ir įjungė į 257 batalioną. Tuo pačiu metu buvo organizuotas vienintelis kavalerijos eskadronas kovai su partizanais. Jis visą laiką veikė Postovių apylinkėje.

1941-ųjų vasarą, vokiečiams žaibiškai veržiantis pirmyn, Lietuva iš vokiečių karinės valdžios pateko į civilinę administraciją. Rytų fronto vado įsakymu ir Lietuvos savisaugos daliniai buvo pavesti vokiečių policijos vado Lietuvoje žinion. Ir vėl batalionų pavadinimas pakeistas (jau paskutinį kartą) į "Lietuvių **apsaugos daliniai**" (LAD). Tuo pat laiku įsteigtos 4 apygardos: Vilniaus, Kauno, Šiaulių ir Panevėžio su savais štabais. Tačiau 1942-ųjų metų viduryje apygardos buvo panaikintos, LAD štabas pavadintas LAD Ryšių Kariniu štabu, kurio uždavinys – palaikyti ryšį su batalionais bei juos inspektuoti, prižiūrėti mokymą ir pan. Rūpinosi ir karių šeimų globa.

LAD buvo ginkluoti mišriais pėstininkų ginklais: vokiškais, rusiškais ir buvusios Lietuvos kariuomenės. Apranga – pradžioje naudota Lietuvos kariuomenės uniforma, vėliau, kai pritrūko lietuviškos aprangos, – mišri, ir pagaliau – vokiečių kariuomenės ir policijos. Aprūpinimą gaudavo iš vokiečių kariuomenės dalinių ar įstaigų, prie kurių jie buvo priskirti. Kiekviename batalione buvo vienas vokiečių karininkas, paprastai kapitonas, su 4-5 kareiviais. Jie prižiūrėjo, kaip vykdomi įsakymai. Pirmaisiais metais savanorių į batalionus netrūko, nes tikėta, kad tuo kiekvienas lietuvis galės prisidėti kovoje prieš bolševikinę okupaciją, atnešusią tiek daug šiurpulingo skausmo. Bet vėliau stodavo tik tie, kuriems grėšė prievartos darbai Vokietijoje. O kai pradėjo batalionus siųsti už Lietuvos sienų, ne tikai kad nebesirasdavo savanorių, o prasidėjo dezertyravimas: paskutiniųjų metų, t.y. 1944 pradžios duomenys rodo, kad iš 25-iuose daliniuose buvusių sąrašuose 13 000 vyrų akivaizdoje bebuvo 8000. Daliniai, stovintys Vilniuje ir Kaune, stengdavosi palaikyti lietuviškąsias tradicijas, rengdavo koncertus, minėjimus. Kasmet iškilmingai minėjo Vasario 16-ąją ir Lapkričio 23-ąją – Kariuomenės dieną. Kaune vykdavo net eisenos į Karo muziejų, prie Nežinomojo Kareivio kapo. Vėliau tas tautines demonstracijas vokiečiai uždraudė.

Kai tik susikūrė Lietuvių Apsaugos Dalinių štabas (LAD), jis tuoj išreikalavo leidimą atgaivinti bolševikų uždarytą "Kari", kuris tapo LAD savaitiniu organu, eidamas 50 000 tiražu ir skleidžiamas net tolimiausiuose Lietuvos užkampiuose, kad pasiektų jaunus vyrus ir informuotų apie padėtį. Nors ir cenzūruojamas, tačiau sugebėjo apeiti cenzūros žvilgsnį. Jame buvo nemažai informacijos iš batalionų veiklos, kautynių vietų, apie žuvusiuosius.

Kauno apygardoje buvo vienuolika savisaugos batalionų, iš kurių septyni vokiečių okupacinių įstaigų potvarkiu buvo pasiųsti už Lietuvos ribų į fronto linijas, užfrontėje kovoti su partizanais bei saugoti geležinkelių. Iš tokių batalionų buvo 5,7,8,11,12,13 ir 15. Keturi batalionai palikti Sargybų tarnybai. Kovai su kriminaliniu elementu paskyrė 9, 251, 252 ir 255 batalionus. Išvykusieji iš Kauno priklausė frontų vadams, o užfrontėje kovoje su partizanais ar saugoje geležinkelius – Karo komendantams ar policijai. Pradžioje aprangos, religinio aptarnavimo, švietimo ir karių globos reikalais rūpinosi savieji apygardų lietuviai vadai – štabų viršinininkai. Vilniaus Apsaugos dalinių apygardoje 1942 metų rugpjūčio mėn. buvo septyni batalionai: Vilniaus mieste 1 sargybų batalionas, 6 geležinkelių ir naujai formuojamas Naujokų batalionas, vėliau išvykęs į Postovius ir gavęs 254 fronto bataliono pavadinimą. Jo uždavinys – dvigubas: saugoti geležinkelio liniją ir gyventojus nuo plėšikų ir raudonųjų partizanų.

1942 m. rugpjūčio mėn. lietuvių batalionuose tarnavo 341 karininkas, 1772 puskarininkiai bei viršilos ir 6275 kareiviai. Iš šio bendro skaičiaus Lietuvoje sandėlių-kareivinių, geležinkelių ir žmonių apsaugoje tarnavo 133 karininkai, 632 puskarininkiai ir 2223 kareiviai. Šie skaičiai keitėsi kasdien. Be šių batalionų 1943 metais pavasarį buvo suformuoti penki staty-

bos batalionai. Kiekviename batalione buvo 750-800 vyrų. Jie buvo ginkluoti lengvaisiais ginklais. Šie batalionai buvo naudojami užfrontėje karinių įrengimų bei įtvirtinimų statyboms. Paskutiniaisiais karo metais dauguma šių batalionų buvo įjungti į vokiečių kariuomenės fronto vienetus. Tuose batalionuose iš viso buvo apie 4000 vyrų. Žemiau duodama lentelė vaizduoja batalionų padėtį 1943 metų pradžioje. Tiek pradinius uždavinius, tiek veikimo vietą laikas kaitaliojo.

Eil. Nr.	Bn. Nr.	Formavimosi vieta	Veikimo ar stovėjimo rajonas	Uždaviniai
1.	1	Vilnius	Vilnius	Sargybų tarnyba
2.	2	Vilnius	Vilnius, Liubinas, Adutiškis	Sargybų tarnyba, kova su partizanais
3.	3	Vilnius	Vilnius, Minskas, Kopyl.	Sargybų tarnyba, kova su partizanais
4.	4	Vilnius	Rostovas (prie Azovo jūros)	Geležinkelio apsauga ir kautynių uždaviniai
5.	5	Kaunas	Į pietus nuo Ilmenio ežero	Kova su partizanais
6.	6	Varena	Vilniaus krantas	Geležinkelio apsauga
7.	7	Kaunas	Ostrogorskas (prie Dono), Rytinė Lietuva	Kova su partizanais
8.	8	Kaunas	/Ihtomiras	Kova su partizanais
9.	9	Kaunas	Kaunas, Vilkaviškis lkp.	Sargybų tarnyba
10.	10	Panevėžys	Mogiliovas	Kova su partizanais, sargybų tarnyba
U.	11	Kaunas	Korestenas, Ukrainoje	Kova su partizanais
12.	12	Kaunas	Minskas	Kova su partizanais, sargybų tarnyba
13.	13	Kaunas	Ilmenio ežero rajonas	Kova su partizanais
14.	14	Šiauliai	Šiauliai, Plungė, Telšiai	Sargybų tarnyba
15.	15	Vilnius	Cardinas, Baranovičiai, Pirsno pelkės	Kova su partizanais
16.	251	Daugpilis	Daugpilis	Sargybų tarnyba /
17.	252	Kaunas	Liubinas	Sargybų tarnyba
18.	253	Prienai	Vilniaus kraštas	Kova su partizanais
19.	254	Vilnius	Šarkaučy/na	Kova su partizanais
20.	255	Kaunas	Mogiliovas	Geležinkelio apsauga, kova su partizanais
21.	256	Kaunas	Ilmenio ežero rajonas	Kova su partizanais
22.	257	Svyriai	Svyriai, RŌdiškės	Kova su partizanais
23.		Lietuva, Vokietija, Pomeranija	Šiaurinė Lietuva ir pietinė Latvija	Kova su partizanais
24.		Reprezentacinė Kuopa	Vilnius, Kaunas, Vilniaus kraštas	Reprezentacija, vėliau kova su partizanais
25.		Kavalerijos Hskadronas Postoviai	Postoviai	Kova su partizanais

Iš 1957 m. "Kario" JAV

## **Kai kurių dalinių veikla 1943-1944 Santykiai su lenkais**

Lenkų partizanų centras buvo Kiemeliškių apylinkėje. Jų veikla reiškėsi Kiemeliškių-Stračios-Vamėnų srityje. Jie užpuldinėdavo ten viešosios policijos punktus ir plentu Vilnius-Mykoliškės-Svyriai važiuojančius sunkvežimius bei automobilius. Kartais lenkų partizanų būriai pasirodydavo ir dvare Dobrovlinai, 7 km nuo Svyrių.

257 batalionui su lenkais partizanais neteko susidurti, tačiau bataliono atskiri kariai, keliavę plentu, buvo nuginkluoti ir apiplėšti.

1944 m. pavasarį lenkai ant plento tarp Stračios ir Mykoliškių suėmė Svyrių apskrities viršininką su 3 pareigūnais, bet po 3 dienų juos paleido.

### **Bolševikiniai partizanai**

Rytų Lietuvoje bolševikiniai partizanai pradėjo reikštis 1942-ųjų metų rudenį, o 1943-aisiais jau veikė gan stipriai. Jie užpuldinėjo policijos punktus, apiplėšdavo gyventojus ir trukdė surinkti derlių. Šiaurės Lietuvoje jų veiklą pradėjo Markovas, lenkų laikais buvęs mokytoju Švenčionių rajone. Markovas 1942-aisiais metais organizavo partizanų būrelį, su kuriais pirmiesiems teko susidurti 1 bataliono, stovėjusio Vilniuje, kariams. Iš šio bataliono po būrį buvo pasiūsta likviduoti nedidelį Markovo būrelį, tačiau jie matyt buvo per silpni, ir į kautynes nesivėlė.

Tačiau 1943-aisiais metais rudenį šis būrys jau buvo išaugęs į stambų vienetą, pasivadinusį "Vorošilovo" brigada. 1944 m. pradžioje Markovas pasiskelbė esąs pulkininkas ir vadovaujās 2000 partizanų brigadai. Tada lietuvių bataliono surinktais duomenimis Markovo "Vorošilovo" brigadoje galėjo būti apie 700 partizanų, sukomplektuotų iš pabėgusių sovietų belaisvių, iš vietinių komunistuojančiųjų ir "mobilizuotųjų", kurie veikė labai paprastai: į kaimą ateidavo grupelė partizanų, išsirinkdavo jaunus vyrus ir, šiek tiek apmokę, įjungdavo į kovos dalinius. 1943 metų rudenį Kobylniko, Naručio ežero vakarinio ir pietinio kranto, Spenglos km. ir Vyšniavo rajonai buvo visiškoje Markovo partizanų kontrolėje. "Vorošilovo" brigada buvo ginkluota lengvais ginklais – šautuvais, lengvaisiais kulkosvaizdžiais ir automatais. Turėjo jie ir keletą prieššarvinių 20 mm rusiškų šautuvų, kuriuos nešdavo 2 kovotojai. "Vorošilovo" brigada keletą kartų grasino Svyriuose stovėjusiam 257 batalionui, tačiau savo grasinimų nedrįso įvykdyti.

### **“Žalgirio” lietuvių brigada**

Ši komunistinė lietuvių brigada veikė Vidžių – Adutiškio rajone, o vėliau prie Svyrių ežero. Jos galios buvo nedidelės, nes jau 1944 m. ji buvo "Vorošilovo" brigados dalinys. Tai rodė pas nukautuosius rasti dokumentai.

## 257 bataliono ryšys su raudonaisiais partizanais

Bataliono štabas lyg ir palaikė ryšį su raudonaisiais partizanais. Keista. Tačiau tas ryšys užsimezgė atsitiktinai. Vieną dieną į bataliono štabą atvyko žmogus su kažkoku ryšuliu. Įvestas pas adjutantą, jis puolė ant kelių ir prašė nesusaudyti ir neatiduoti vokiečiams. Adjutantas jį nuramino ir pasiteiravo, koku reikalu jis atvyko. Atvykėls pasisakė esąs iš Bliznikų kaimo, iš partizanų lizdo. Jie davė jam šį ryšulį literatūros ir liepė nunešti į Svyrius ir įteikti bataliono štabui. Atneštoji literatūra pasirodė esanti lietuvių kalba "Raudonarmietis", leidžiamas Sovietų Sąjungoje. Žmogus teigė, kad jo žmona su keturiais vaikais paimta kaip garantas, ir jei jis kitą dieną negrįš, tai jo žmona būsianti sušaudyta, o, be to, prašė duoti pakvitavimą apie literatūros įteikimą, nes taip jam įsakyta. Adjutantas išrašė jam pakvitavimą ir uždėjo antspaudą su Vyčio ženklą (batalionas turėjo ir vokišką antspaudą be Vyčio). Ta proga adjutantas pasiteiravo ir apie partizanus. Atvykėlis suteikė šiek tiek žinių; anot jo, štabas esąs Czeremezcice kaime. Kaimas stipriai saugomas, ir žmonės nuolat kontroliuojami. Po to šis žmogus dar dukart atnešė komunistinės literatūros ir daugiau nepasirodė. Nepatikrintomis žiniomis, jį sušaudė, nes įtarė šnipinėjimu bataliono naudai...

Gautoji literatūra buvo perduota vokiečių policijos štabui Kaune.

Vėliau ryšiai buvo palaikomi leitenantui Šlapeliui patekus į raudonųjų partizanų nelaisvę. Per vieną vietinį žmogų jie pasiūlė susitikti su ltn. šlapeliu. Buvo sutarta susitikimo vieta ir laikas. Iš mūsų ir partizanų pusių susitikime turėjo dalyvauti po du neginkluotus vyrus. Kautynių daliniai negalėjo būti arčiau susitikimo vietos per 500 m, tai buvo už 1 km į pietus nuo Šemetavos. Už 1 km į susitikimo vietą iš bataliono 3-osios kuopos būrio vadas, kalbėjęs su ltn. Šlapeliu, pranešė, kad belaisvis esąs sveikas ir jam nieko netrūksta. Jis apsirengęs civiliais paprastais drabužiais. Agitavęs pereiti į partizanų pusę, nes vokiečiai vistiek pralaimėsia karą, ir čia greit atsirasianti Raudonoji Armija. Vyras, buvęs su šlapeliu pokalbyje nedalyvavęs, bet buvo įterpęs keletą lietuviškų sakinių. Buvo pastebėta nuo pasimatymo vietos už 500-600 m išsidėstęs raudonųjų partizanų dalinys. Ltn. Šlapelis pasakęs, jog tai esąs lietuvių partizanų "Žalgirio" dalinys. Pasimatymas truko pusvalandį. Vėliau įvyko dar du pasimatymai su belaisviu Šlapeliu. Po to ryšiai buvo nutraukti, nes be propagandos nieko kito iš tų pasimatymų nepatirta.

1944 m. vasario mėn. į partizanų nelaisvę pateko vienas puskarininkis, po poros savaičių laimingai pabėgęs. Jis, patekęs į nelaisvę, buvo užrištomis akimis kažkur gabenamas. Kai jam atrišo akis, jis pamatė, kad buvo atsidūręs nedideliame aerodrome, kuriame dažnai nusileisdavo maži lėktuvai, atveždami amunicijos ir amerikietiškus cigarečių. Čia jis buvo pristatytas darbams. Kartą aerodrome jis matė plk. Markovą štabe, kur jis buvo atvykęs susitikti su kažkoku viršininku, atskridusiu iš Sovietų Sąjungos.

Iš pradžių suimtas buvo labai stropiai saugomas, bet vėliau sekimas sumažėjo. Jis norėjo sužinoti tos vietovės pavadinimą, tačiau kartu dirbantieji partizanai vengė apie ją prasitarti. Kartą nugirdo minint Janievič kaimą, kurį jis žinojo, nes netoli jo jis pateko į nelaisvę. Jam paklausus, kuria kryptimi yra tas kaimas, vienas iš partizanų mostelėjo ranka. Taip vieną naktį jis ta kryptimi ir pabėgo. Iš pabėgusio belaisvio pasakojimo buvo nustatyta to nedidelio aerodromo vieta – Kolodzino kaimo laukuose, apie 2 km nuo Naručio ežero.

Svyrių gynimas. 257 batalionui buvo duotas uždavinys: ginti Svyrius ir saugoti Mykoliškio tiltą, kovojant prieš komunistinius partizanus. Vokiečių įsakniai buvo pabrėžta, kad Mykoliškių medinis tiltas per Nerį turi būti išlaikytas. Įsakymą vykdydamas, batalionas buvo išsidėstęs sekančiai: 2 kp. – Konstantinavoje; 3 kp. – Šemetavos dvare; 1 kp. – Bolkovo dvare (Bataliono rezervas); 4 kp. – Mykoliškės tilto apsaugai; Bataliono štabas Svyriuose. Bataliono kaimynas iš šiaurės buvo 2 batalionas Adučiškyje. Svyriuose policijos nuovada turėjo 100 policininkų, kurio vienas būrys (40 vyrų) sudarė Dobrovlanų dvaro atsparo punktą, kurį vasario mėn. pakeitė du 253 bataliono būriai. 253 bataliono viena kuopa 1943 VIII 8 atvyko į Svyrius į pagalbą, o vėliau ji buvo įjungta į 257 batalioną.

1944 m. sausio mėn. raudonieji partizanai įvykdė didesnio masto akciją. Jų jėgos apie 600 partizanų (apie 100 rogių) iš Vyšniavos žygiavo Dobrovlany, Krzywonusu, Stracza kryptimi, plėsdamos vietos gyventojus. Ši akcija batalioną užklupo netikėtai, ir jis negalėjo laiku sutelkti didesnių jėgų kovai prieš banditus. Iš 1-os kuopos buvo pasiūstas būrys, sustiprintas 2 sunkiaisiais kulkosvaidžiais ir minosvaidžiu į Raziusze (apie 4 km į pietus nuo Svyrių) rajoną trukdyti jų veiksmus, neišleidžiant į artimesnes kautynes. Partizanų daliniai bandė pulti 1-os kuopos būrį, bet, netekę 5 nukautų ir vieno sužeisto, patekusio į nelaisvę, pasitraukė Stracza kryptimi.

1944 m. kovo 21 d. bataliono štabas iš vietos gyventojų gavo pranešimą, kad apie šimtinę rogių (apie 500 partizanų dalinys) iš Vyholenieta kaimo traukia Dobrovlany kryptimi; pakeliui plėšė vietos gyventojus.

Bataliono vadas nusprendė, kad partizanai kartojo sausio 13-osios akciją. Jis įsakė antrosios kuopos vadui su dviem būriais, apsiginklavus 1 sunkiuoju kulkosvaidžiu ir 1 minosvaidžiu, o iš 2-os vienam būriui su dviem sunkiaisiais kulkosvaidžiais surengti pasalas Borysy kaime. Raudonieji partizanai pradėjo puolimą. Kautynės tęsėsi apie tris valandas. Buvo prieita net prie kautynių durtuvais. Šiose kautynėse buvo atgautas angliškas lengvasis kulkosvaidis, kurį kiek anksčiau buvo praradusi 3-oji kuopa. Partizanai savo sužeistuosius nusitempė į mišką. Kuopoje buvo 1 sužeistas. Šis mūšis lietuvių kariams baigėsi laimingai, tačiau po šešto savaitių, gegužės pradžioje, 1-os kuopos dviratininkų skyrius, vykdydamas įsakymą palaikyti ryšį su kuopomis, pateko partizanų pasalon; susikovus žuvo puskarininkis ir keturi kareiviai, o vienas kareivis pateko nelaisvėn. Be to, skyrius prarado 1 kulkosvaidį, šešis šautuvus ir 12 dviračių. Vienas

kareivis, patekęs nelaisvėn, po kelių dienų vis dėlto pabėgo iš jos ir sveikas grįžo į kuopą.

## Santykiai su vietos gyventojais

Svyrių rajone gyventojų sudėtis įvairi: vieni vadino save lenkais, kiti – gudaais, o buvo ir tokių, kurie nežinojo, kas esą, vadinosi "tuteišais". Žmonės batalionu pasitikėjo. Dažnai pas bataliono vadą ar kuopų vadus ateidavo kaimų seniūnai ir prašydavo kaimų apsaugai kareivių, nes ten, kur būdavo lietuvių karių, gyventojai jautėsi saugūs. Po didesnių kautynių su partizanais lietuvių daliniai paimdavo nemažai turto, priplėšto iš vietos gyventojų. Tada žmonės atgaudavo savo daiktus, pakinktus, gyvulius.

1944 m. gegužės viduryje į Svyrių rajoną atvyko latvių batalionas pakeisti lietuvių 257-ąjį. Tą pačią dieną, jau vakare, įvyko paskutinis patikrinimas su giesme "Marija, Marija" ir Lietuvos himnu, stebint vokiečių kariams ir didokai miestelio gyventojų miniai. Kitą dieną batalionas išvyko į Rūdiškes, kur gan plačiai reišėsi raudonieji partizanai. Čia birželio viduryje Ožeronių kaime su jais įvyko stipresnės kautynės; jos pareikalavo vieno kario mirties. Liepos 2 dieną batalionas gavo įsakymą žygiuoti į Kauną, kurį pasiekė liepos 13-ąją. Čia buvo priskirtas organizuojamam policijos pulkui.

## Lietuvių policijos pulkas

1944 m. liepos 13-15 dienomis suformuotas 1-as lietuvių policijos pulkas iš 2-o, 253-io, 257-o ir 9-o batalionų. Pastarasis paverstas ūkio daliniu. Pulkas formavosi priešlėktuvinės apsaugos rinktinės kareivinėse A. Panemunėje, iš kur buvo perkeltas į Kleboniškių, Birutiškių ir Naujasėdžio rajoną įrengti pozicijos įtvirtinimus, bet liepos 29 d. pulkas sunkvežimiais buvo perkeltas į Šilavoto rajoną, 12 km nuo Prienų, pozicijos įrengimo darbams, tačiau vokiečių divizijos vadas, kurio vadovietė buvo Igliaukoje, pakeitė uždavinį, įsakydamas ginti Klebiškės-Kulšių barą. Liepos 20-ąją 3 val. ryto bolševikų šarvuočiams prasiveržus tarp Kauno ir Prienų, gresiant apsupimui, pulkui įsakė pasitraukti į Plutiškes, bet besitraukiant įsakymą vėl pakeitė – susistelkti Pilviškių rajone. Pulkas traukėsi dengiamas vokiečių dalinių, žygiuodamas plentu Marijampolės link. Bet prie Baciliškių pulko voros galą puolė bolševikų šarvuoti daliniai. Nukentėjo 2-as ir 257-as batalionai. Rugsjūčio 1 d. 6 val. vakare pulkas pradėjo žygiuoti į Tilžę, kur buvo nuginkluotas. Puskarininkius ir kareivius įjungė į "Lufwaffe", o karininkus išsiuntė į Drezdeną.

## Kitų batalionų likimas

Apie kai kuriuos batalionus žinios labai skurdžios. Svarbiausias galima rasti išėivijos "Karyje". Čia paskelbta nemaža atsiminimų, tik ir jų daugu-

ma yra asmeninių pergyvenimų atpasakojimas, todėl neatskleidžia objektyvaus batalionų karinės reikšmės vaizdo.

1-asis Vilniaus sargybų batalionas 1944 m. liepos 2-ąją apleido sostinę jau kaip karių šeimų batalionas. Kartu su ginkluotais kariais vyko jų šeimų nariai – žmonos su mažamečiais kūdikiais ir paaugliais, tėvai, seneliai ir kiti giminės. Batalionas išžygiavo, kai Vilniaus įstaigos jau neveikė, maisto krautuvės buvo uždarytos, o Raudonoji Armija jau artėjo prie miesto. Bataliono žygio kelias – Ukmergė-Kaunas-Pilviškiai. 1944 m. rugpjūčio 2-ą dieną batalionas ties Slavikais perėjo Vokietijos sieną. Sustoję Tapiro-Labiau apylinkės miške, kur pasikloję samanų ir apsikloję šakom, praleido apie 2 mėnesius, kai batalioną vokiečiai nuginklavo. Kareivius ir puskarininkius įjungė į vokiečių priešlėktuvinę tarnybą, o karininkus išsiuntė į Drezdeną. Visas šeimas išvežė į Bavariją ir apgyvendino pas ūkininkus, kur, galinčius dirbti, įjungė į žemės ūkio darbus. Karininkai iš Drezdeno po pustrėčio mėnesio buvo paleisti į civilių gyvenimą.

3-ias batalionas, stovėjęs Gluboko rajone, iš vietos pasitraukė 1944 m. birželio 30 d. Traukėsi savarankiškai ir tik Pabradės rajone gavo įsakymą saugoti vietos tiltus. Bet bolševikams artėjant, išžygiavo pro Širvintas, Ukmergę ir pasiekė Kauną, o iš čia liepos pabaigoje buvo išsiųstas į Tauragės apylinkę kovoti su raudonaisiais partizanais. Tuo laiku Tauragės apylinkėje organizavosi lietuviai partizanai, pasivadinę "Vanagais". Daug karių, pasiėmę didelius kiekius amunicijos ir net sunkiuosius kulkosvaidžius, nuėjo pas partizanus. Tuo tarpu mūsų batalionų vadai tarpusavyje svarstė, kaip būtų išmintingiau: žygiuoti į Vokietiją, kur laukė nuginklavimas ar jungtis į partizanus. Jie vis dar tikėjosi bolševikų sustabdymo ir bijojo priekaištų dėl klaidingo sprendimo. Pagaliau, visiškai priartėjęs Raudonajai Armijai, nuspręsta peržengti Vokietijos sieną. Prie pat Tauragės lietuviai kareiviai atsisveikino su savo vadais, sudėjo ginklus į gubas ir nuėjo persirengti kita uniforma. Pirmiausia persirengė 15 batalionas, paskui

– 3,14, 6 ir kt. Tuo pat metu Tauragėje buvo aprenjami aviacijos aerodromų tarnybos uniformomis ir daug civilių jaunų ir vyresnio amžiaus vyrų, sugaudytų Žemaitijos miestuose bei kaimuose ir keliuose. Liepos 26-ą iš Tauragės išvyko mūsų 15-as batalionas, liepos 27 – 3-ias batalionas, o kiek vėliau – ir visi kiti. Rugpjūčio 1 d. 3-ias batalionas ir per 100 kariškai aprengtų civilių atvyko į Stralzundo kareivines, priešais Riugeno salą. Susitvarkius buvo supažindinami su vokiečių komandomis ir t.t. Rugpjūčio 18 d. keturios kuopos po 175 vyrus iš Stralzundo išvyko į Vurzen kareivines apmokymui prie miglosvaidžių; jis tęsėsi iki rugsėjo 22 d. Likusios kuopos buvo išmėtytos prie ginklavimo fabriku, benzino refinerijų ir pan. Magdeburgo rajone vieną miglosvaidžių kuopą sudarė lietuvės moterys. Ši tarnyba nebuvo sunki, tačiau pavojinga dėl nuolatinių bombardavimų. Rusams smarkiai spaudžiant, grėse pavojus patekti į jų nelaisvę. Balandžio 19 d. vokiečiai pradėjo iš čia trauktis. Lietuviai, pasinaudami tamsa bei sumaištimi, atsipalaidavo nuo vokiečių ir grupėmis pa-traukė į Vakarų, kol pateko į nelaisvę amerikiečiams. Tie, kurie nespėjo

atsipalaiduoti, pateko rusams.

Tuo laiku vaizdas prie Elbės buvo baisus. Ištisi laukai apgulti žmonėmis, vežimais, galvijais. Visi veržėsi prie upės, į vakarus, bet vokiečių žandarai pirmiausia leido karius. Tiltas buvo apgadintas, o keltuvų mažai, todėl persikėlimas buvo lėtas. Balandžio 22 d. Elbės rytinį pakraštį jau pasiekė rusai. Patekusių rusams bėglių tarpe buvo nemažai ir lietuvių civilių.

**4-as batalionas** 1943-44 metų kovose Ukrainoje buvo išblaškytas ir tik maža jo karių dalis pasiekė Lietuvą. Juos įjungė į kitus dalinius.

**7-as batalionas** dėl patirtų nuostolių 1944 m. sausio mėn išformuotas.

**11-as batalionas** išformuotas Ukrainoje 1944 m. vasarą.

**12-as batalionas** 1944 m. vasarą įjungtas į 15-ąjį batalioną.

**255-as batalionas**, 1944 m. rugpjūčio mėn. atžygiavęs į Vokietiją, pasiekė Drezdeną, kur buvo įjungtas į naujai suformuotą Lietuvos policijos batalioną iš lietuvių, prievarta tarnavusių Reicho darbo tarnyboje, ir išsiųstas į Jugoslaviją.

**15-as batalionas**, stovėjęs Minsko rajone, 1944 m. birželio gale atsitraukdamas gavo lydėti kelis šimtus raudonarmiečių belaisvių, kurie labai lėtinu jų žygi. Nepaisant įvairių kliūčių, batalionas liepos 10 d. pasiekė Marijampolės kareivines.

**253-ias batalionas** traukėsi iš Pskovo rajono, tačiau pasitraukdamas nuklydo į pietus ir prie Vyslos pateko į kautynes su bolševikais. Apie galutinį jo likimą žinių nėra.

**254-as F batalionas** pradžioje vadinosi naujokų batalionu, bet po apmokymo 1942-ais metais rudenį buvo pasiųstas į rytines Vilniaus krašto sritis. Vėliau saugojo Gudijoje geležinkelį ir gyventojus nuo raudonųjų partizanų.

**5,13 ir 256-o batalionų** likimas išsiskyrė iš visų kitų batalionų. Jie visą laiką buvo šiaurėje prie Ilmerio ežero. Besitraukdami pateko į Kurslando apsupimą. Tik maža dalis karių, išvežtų laivais į Liepoją, išsigelbėjo. Kiti pateko bolševikams ir nelaisvę, o 2509 latviai ir lietuviai kariai, pabėgę į Švediją, buvo išduoti rusams. Tą išdavimą skaudžiai pergyvendami, tą pačią dieną, kai toji žinia juos pasiekė, net 30 nusižudė, šokdami pro langus ar pasikardami.

## Batalionai Vokietijoje

Visi lietuviai kariai, patekę į "Luftwaffe" bei kitas darbo tarnybas, kaip ir italų, ir kitų tautybių pagalbinis personalas, buvo specialiai šių svetimšalių reikalams paskirto generolo žinioje. Jo štabe tarnavo ir lietuvis karininkas, vadinamas Ryšių karininku, kurio uždavinys buvo rūpintis lietuviais kariais ir tvarkyti jų reikalus. Jis lankydavosi lietuvių daliniuose, klausinėdavo jų skundų, teiraudavosi jų pageidavimų, domėdavosi jų nuotaikomis ir gyvenimo sąlygomis. Be jo, prie didesnių vienetų aviacijos daliniuose taip pat buvo vadinamieji lietuviai globos karininkai. Jie stengda-

vosi vietoje pašalinti nesusipratimus, vertėjaudavo, dalyvaudavo užsiėmimuose ir t.t. Lietuviai karininkai dėvėjo vokiečių aviacijos karininkų uniformą su turimais lietuviškais laipsniais ir ant kairės rankovės nešiojo lietuvišką trispalvį trikampį. Atlyginimą gaudavo kaip ir vokiečių karininkai.

Karui pasibaigus, lietuviai kariai, pasitraukę į Vakarus, dažniausiai patekdavo į sąjungininkų (amerikiečių, prancūzų ir anglų) nelaisvę. Deja dalis pateko ir rusams. Amerikiečiai daugelį lietuvių karių perdavė prancūzams, kurių stovyklose maistas buvo labai menkas, belaisviai laikomi po atviru dangumi, todėl daug lietuvių sirgo ir mirė. Šitokias sąlygas prancūzai išnaudojo, siūlydami belaisviams užsirašyti į prancūzų svetimšalių legioną, kuris tada kariavo Indokinijoje; žadėjo gerą maistą, daug pinigų, ir kito gero...

Atsisakiusieji stoti į tą legioną buvo atiduoti rusams. Žinomas toks įvykis. Keliasdešimt lietuvių vyrų jau buvo išrikiuoti eiti į Marselio uoste stovintį rusų laivą, bet tuo metu įsikišo vienas jaunas amerikietis karininkas ir juos iš prancūzų tiesiog atėmė; tie vyrai išliko.

Anglų ir amerikiečių stovyklose laikyti lietuviai, latviai ir estai visi buvo paleisti, laisvai gyveno ir emigravo į pasirinktas šalis.

Ligi antrosios bolševikų okupacijos, kai traukiantis vokiečiams, buvo likviduoti lietuvių apsaugos daliniai, vieni išformuoti, kiti įjungti į vokiečių kariuomenę, tretį išsiskirstę ir įsijungę į lietuvių partizanų būrius, minėtų batalionų vyrai atidavė nemažą kraujo duoklę kovoje su raudonaisiais okupantais. Prieš pasitraukiant į Vokietiją žuvo apie 400 vyrų, iš jų – 15 karininkų, apie 1000 buvo sužeista, iš kurių 150 liko invalidais. Vėlesni nuostoliai, jau perėjus Vokietijos sieną, nežinomi, tačiau spėjama, kad jie buvo ne ką mažesni. Nėra žinių ir apie 3-io bataliono aukos dydį Kurlande, iš kur gyvų liko labai nedaug. Tarnavę lietuvių apsaugos emaliniuose vyrai galėtų papasakoti daug narsumu perpintų epizodų iš atskirų dalių ar pavienių karių žygių. Nemaža lietuvių karių buvo apdovanoti vokiečių Geležiniu kryžiumi...

**Pasinaudota išeivijos "Karyje", skelbtais LAD batalionuose, tarnavusių lietuvių karių atsiminimais**

## **Lietuvių kariai keturiose uniformose!**

Okupavus Lietuvą, 1940 m. Lietuvos kariai buvo perrengti į Sovietines uniformas. Prasidėjus vokiečių – Sovietų karui vokiečiai suorganizavo taip vadinamus "Savisaugos batalionus" ir aprenė Vermachto uniformomis su tautiniais ženklukais ant rankovių. Užėmus sąjungininkams Vakarų Vokietiją amerikoniai įsteigė "Sargybų kuopas" ir į jas įstojusius lietuvius apvilko į juodas ir kai kuriems iš jų jau ketvirtas uniformas! Apie šias kuopas seka ištrauka iš knygos "Gen. Povilas Plechavičius".



Keletas lietuvių iš Vytauto Didžiojo kuopos 4204, kurioje buvo apie 400 vyrų, vadovaujant kpt. Šukiui

## Pastangos sudaryti Lietuvos kariuomenės užuomazgą

II-jam didžiajam karui pasibaigus, dauguma Jungtinės Amerikos Valstybių karinių dalinių buvo sugrąžinta į Ameriką. Vakarų Vokietijoje okupacinės amerikiečių kariuomenės neužteko net būtiniausioms karinėms sargyboms. Jos vadovybė pradėjo steigti sargybų dalinius iš lenkų, pabaltiečių ir kitų. Per vieną mėnesį jie būdavo kariškai parengti sargybų tarnybai, vilkėjo karine amerikiečių uniforma, vartojo amerikiečių ginklus ir kt.

1946 m. vasarą buvo įsteigta mišri sargų kuopa iš estų, latvių ir lietuvių. 1946 m. rudenį įsteigta pirmoji lietuvių Vytauto Didžiojo sargybų kuopa, vėliau antroji Didžiojo Lietuvos Kunigaikščio Algirdo kuopa, trečioji – Vasario 16 dienos kuopa, ketvirtoji kuopa. Jas sudarė buvę Lietuvos kariai ir joms vadovavo Lietuvos karininkai. Visi jie buvo pasiryžę sudaryti busimosios Lietuvos kariuomenės pirmąją užuomazgą. To pageidavo ir to tikėjosi ir kai kurie amerikiečių karininkai. Scheinfeldo tremtinių stovykla, padėjusi suorganizuoti lietuvių sargybų kuopas, padovanojo joms gražias Lietuvos vėliavas.

Šios lietuvių kuopos buvo gerai organizuotos, tvarkingos, drausmingos, ir karinė amerikiečių vadovybė jomis labai pasitikėjo. Joms buvo pavesta saugoti ginklų ir šaudmenų sandėlius, vieno amerikiečių generolo gyvenvietę, amerikiečių kalėjimą, Niurnbergo kalėjimą, kur buvo laikomi vokiečiai – karo nusikaltėliai ir kt.

Pradžioje centriniai lietuvių organai Vokietijoje nesirūpino lietuvių sargybų kuopomis. Todėl nebuvo ir bet kokio centrinio lietuvių vadovavimo šiems daliniams. Kiek vėliau Vyr. Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas pradė-

jo rūpintis tokiu svarbiu reikalu ir pavedė pakviestam VLIK-o karinio skyriaus viršininkui generolui P. Plechavičiui prižiūrėti lietuvių kuopas ir sudaryti busimosios Lietuvos kariuomenės užuomazgos štabą. Savo knygoje "Kovose dėl Lietuvos" 1957 m., psl. 653-654 generolas S. Raštikis atskleidžia šias pastangas:

1948 m. birželio 22 d. VLIK-o pirmininko pavestas vykdomosios tarybos narys Č. Masaitis buvo atvykęs pas mane ir klausė, ar aš sutikčiau būti generolo Plechavičiaus štabo viršininku, nes VLIK-as tada buvo numatęs skirti generolą Plechavičių atsakingoms pareigoms. Aš atsakiau. Gen. Plechavičius tuo metu jau dirbo VLIK-e. Gal tas sumanymas buvo jo sugalvotas, nes jis tokią pat mintį kėlė dar 1945 metais. Tada jis gyveno anglų okupacinėje zonoje (Uchte), aš – amerikiečių zonoje, Regensburge. Tada laikė save vyresniuoju Lietuvos karininku tremtyje. Jis bėvo atsiuntęs pas mane į Regensburgą vieną leitenantą atsiklausti mano nuomonės štai kokių reikalu: tremtyje esą tik du populiarūs Lietuvos kariuomenės generolai – Plechavičius ir Raštikis; abu jie turį daug šalininkų ir karininkų ir šiaip lietuvių tremtinių tarpe. Jie esą populiarūs ir Lietuvoje. Todėl jiedu turėtų dirbti kartu, ir apie juos turėtų spiestis visi kiti lietuviai kariai. Bet Plechavičius esąs vyresnio amžiaus už Raštikį ir nukentėjęs nuo vokiečių nacionalsocialistų, todėl Plechavičius turėtų būti vadu, o Raštikis jo štabo viršininku. Aš tada atsakiau, jog pats niekad nesiverčiau į jokią vadovaujančią vietą ir kad taip darysiu ir ateityje. O jei reikėtų kariauti už Lietuvą, aš kariaučiau ir sutikčiau eiti tokias pareigas, kokios man būtų pavestos.

Karinė amerikiečių vadovybė gal būt ir būtų tuo metu sudariusi tikrus karinius dalinius iš tremtinių. Tačiau JAV vyriausybė tuomet dar labai pataikavo savo sąjungininkei Tarybų Rusijai. Savo notomis ir per Maskvos radiją rusai kėlė triukšmą dėl lenkų ir pabaltiečių sargybų kuopų organizavimo. Nors lenkų kuopų buvo žymiai daugiau, bet rusai labai nerimavo dėl pabaltiečių. Šias visas kuopas rusai vadino "kariniais juodųjų fašistų daliniais". Dėl to triukšmo amerikiečiai šias sargybų kuopas oficialiai pavadino darbo kuopomis. O šiaip niekas daugiau nepasikeitė.

Anuomet iš įvairių politinių grupių sudarytame VLIK-e buvo labai pasigendama vienybės, rimties, sutarimo ir pasišventimo kilniems savo uždaviniams. Jei šis organas būtų susirūpinęs lietuvių sargybų kuopomis jų organizavimo pradžioje, tuomet VLIK-o karinio skyriaus viršininkas generolas P. Plechavičius būtų įsigijęs ar išsikovojęs daugiau teisių šių daliinių priežiūros atžvilgiu. Be to, prasidėjo lietuvių emigracija į kitus žemynus. Dėl šių visų reiškinų iširo ir pastangos ginkluotų lietuvių daliinių štabui sudaryti.

# XXV. VIETINĖS RINKTINĖS TRAGEDIJA

Antanas Kramilius

Kalbant apie Lietuvos Vietinę Rinktinę skaitytojui būtina žinoti aplinkybes, vokiečiams okupavus Lietuvą 1941 metais ir priežastis, kurios iššaukė Vietinės Rinktinės organizavimą.

Vokiečiams okupavus Lietuvą 1941 metais, vietoj buvusio raudonojo režimo prasidėjo Hitlerio rudasis. Iš pradžių vokiečiai buvo sutikti kaip išvaduootojai, bet greitai teko patirti "išvaduootųjų" kietą kumštį.

Vokiečiams pavyko suorganizuoti SS batalionus Latvijoje ir Estijoje. Lietuvoje jiems tai nepavyko. Prasidėjus vokiečių rusų karui, buvusio lietuvių teritorinio 29-ojo (gen. Vitkausko) korpuso dalis atsidūrė tarp kūjo ir priekalo. Apie du tūkstančiai lietuvių karių buvo rusų priversti pasitraukti į Rusiją. Kiti pateko į vokiečių rankas. Iš šio korpuso dalis perėjo į Savisaugos batalionus, o nesutikę ten tarnauti buvo uždaryti į belaisvių stovyklas kartu su rusais Kaune, Vilniuje, Alytuje, Varėnoj ir prie Karaliaučiaus.

Gen. St. Raštikis ir brig. gen. Zaskevičius žodžiu ir raštu kreipėsi į vokiečių komendantus gen. leit. von Rocques ir plk. lt. Zehnpfennig, kad būtų paleisti lietuviai iš rusų belaisvių stovyklų. Todėl Komendantai nesileido į jokiais derybas. Arba lietuviai kariai stoja į vokiečių pagalbinius dalinius, arba lieka lėtai mirčiai su rusais belaisviais stovyklose. Dalis lietuvių karių dėl nežmoniškų sąlygų belaisvių stovyklose sutiko stoti į vokiečių pagalbinius dalinius. Jie turėjo pasirašyti trijų mėnesių sutartį, bet jų niekas nepaleido iki karo pabaigos. Tokiu būdu atsirado taip vadina-mieji savisaugos batalionai. Visa tai nepatenkino vokiečių apetito.

1942 metais vokiečiai bandė organizuoti Transporto talkininkus. Atsišaukimai buvo pasirašyti generalkomisaro ir feldkomendanto. Kreipėsi į lietuvių jaunimą, moksleivius ir studentus. Atsišaukimuose žadėjo duoti degtinės, tabako ir mergų...

Nestojantiems buvo grasinama mirties bausme. Šie atsišaukimai susilaukė didžiausio pasipiktinimo civiline ir karine valdžia, kurios tokius idealus pastatė prieš akis Lietuvos jaunimui. Daug šių atsišaukimų po nakties buvo nuplėšyta, o kituose užrašyta "NESTOTI". Savanorių nebuvo. Vokiečiams pasisekė mažą skaičių sugaudyti, kurie buvo nugabenti į pafrontę. Jie buvo laikomi savanoriais, nors ir buvo prievarta paimti ir neturėjo pilnos teisės į karių aprūpinimą. Dalis šių vyrų išlakstė ir po kelių mėnesių sugrįžo į Lietuvą. Jiems grėsė mirties bausmė už dezertyravimą. Šios bausmės išvengė vėliau stodami į generolo Povilo Plechavičiaus Vietinę Rinktinę.

SS legiono Lietuvoje organizavimas prasidėjo sausio mėn. 1943 metais. Iniciatyvos ėmėsi SS ir policijos vadas Lietuvoje gen. mjr. Vysocki. Legiono vadu turėjo būti gen. St. Raštikis. Legioną organizuoti turėjo generaliniai tarėjai, kuriuos šiam tikslui buvo išsikvietęs į Rygą gen. Jekelnas "SS

vadas Rytams". Gen Raštikis atsisakė būti legiono vadu, o generaliniai tarėjai jį organizuoti.

Generaliniai tarėjai prižadėjo vokiečiams netrukdyti SS legiono organizavimą patiems vokiečiams. Prie SS ir policijos vado įstaigos, Laisvės Alėjoje, Pažangos rūmuose, Kaune, buvo įsteigtas lietuvių SS legiono formavimo štabas. Jo viršininku buvo paskirtas majoras Songinas, kuris pirmojo karo metu buvo leitenantas vokiečių kariuomenėje, o nuo 1919 tarnavęs Lietuvos kariuomenėje ir išėjęs į atsargą majoro laipsniu. Tuo metu Songinas buvo gen. mjr. Vysockio, vokiečių SS ir policijos vado, Lietuvoje, adjutantas.

Nežiūrint visų pažadų iš vyresniųjų karininkų, įsirašė tik du, Kaune ats. plk. Birentas ir Panevėžy int. b. gen. Navakas. Abu jie buvo nerikiuotės karininkai.

Stipri lietuvių pagrindžio spauda labai pasisakė prieš SS legioną. Visos vokiečių pastangos susilaukė visiško boikoto iš lietuvių tautos. Žinia greitai pasiekė Ribentropo įgaliotinį gen. Vindekerį Rygoje, kuris atskubėjo į Kauną, teirautis pas gen. Justą, gen. Raštikį, gen. Nagių ir pas pirmininko pareigas ėjusį Laikinojo vyriausybės. Klausinėjo, kodėl lietuviai nenori sugyventi su Civilfervaltungu ir yra nusistatę prieš SS legioną. Gen. Vindekeriui buvo pakartota Civilfervaltungo pastangos nuneigti lietuviams politinės nepriklausomybės teises, o kovoti prieš bolševikus be politinės nepriklausomybės nebus entuziazmo. Gen. Vindekeris sarkastiškai išsireiškė – reikia dabar kovoti prieš bolševizmą, o jau po karo bus atsiskaityta pagal nuopelnus.

Gen. Vindekeris išvyko atgal į Rygą, o Lietuvoje Civilfervaltungas ir SS pradėjo persekiojimą. Pagal Civilfervaltungo paruoštą sąrašą 1943 kovo 16-17 dienomis gestapas suėmė 46 "intelektualus" – jų tarpe buvo tarėjai, profesoriai, gimnazijų direktoriai, kunigai, gydytojai, žurnalistai, tarnautojai ir kiti visuomenės aktyvistai. Areštai palietė Kauno, Vilniaus, Marijampolės miestus. Suimtieji buvo išvežti į Štuthofo koncentracijos lagerį. Štuthofo koncentracijos lagerio sąrašuose 1943 kovo 25-6 kalinių sąrašuose figūruoja šie lietuviai kaliniai:

Juozas Valenta, Algirdas Tumėnas, Kazys Rakūnas, Aleksandras Kanvilas, Jonas Čiuberskis, Bronius Grigas, Petras Buragas, Antanas Liudžius, Vincas Blažys, Rapolas Mackonis, Balys Sruoga, Vytautas Tumėnas, Vladas Jurgutis, Jonas Malinauskas, Jonas Šernas, Vladas Butkus, Petras Kiškis, Jurgis Valiukevičius, Petras Mačiulis, Adolfas Barginavičius, Jonas Norėika, Petras Kerpė, Alfonsas Lipniūnas (kun.), Jonas Rimašauskas, Ignas Budrys, Antanas Januševičius, Zigmantas Masaitis, Leonas Puskunigis, Kazys Kuprenas, Pilypas Žukauskas, Kazys Bauba, Vytautas Stanevičius, Jonas Katinauskas, Antanas Kučinskas, Mykolas Pečeliūnas, Juozas Narakas, Pranas Germantas, Stasys Puodžius, Mikas Maciokas, Antanas Starkus, Stasys Yla, Mečys Kriaučiūnas, Mečislovas Mackevičius ir Juozas Briedikis.

Po trijų mėnesių, kurie išliko nenukankinti, buvo pavadinti "garbės ka-

liniais" – atgavo savo pavardes vietoj numerių, buvo atleisti nuo darbų ir su teise gauti siuntinukus.

Balandžio 18 1943 m. į Štuthofą buvo atvežta 16 žurnalistų, gegužės 21 – 110 karių iš Vietinės Rinktinės. Vėliau skaitysime apie Vietinės Rinktinės užuomazgą ir jos tragediją.

## **leškant kompromisų**

Kovo 17 1943 metais pasklido gandai, kad suimtas pirmasis generalinis tarėjas P. Kubiliūnas. Gelbėti padėti buvo sušauktas pasitarimas, dalyvaujant įtakingiems asmenims ir aukštiesiems karininkams, kad jie pareikštų pritarimą SS legionui ir nuimtų kaltinimą, gen. komisaro mestą visiems lietuvių "intelektualams".

Gen. komisaras kaltino lietuvių intelektualus, kad jie kurstą tautą prieš vokiečius ir tarnauja bolševikams. Paskelbė, kad SS legiono formavimas Lietuvoje sustabdomas ir daugiau jo nebus leista organizuoti, nes lietuviai esą neverti garbės būti SS tarnyboje.

Šis kaltinimas buvo paskelbtas spaudoje ir per radiją ir kaip baudą už nepaklusnumą vokiečiai pareikalavo 100 tūkstančių darbininkų į Vokietiją. Iš pirmojo tarėjo pareiškimo paaiškėjo, kad gen. komisaras grasinęs suimti daugiau lietuvių intelektualų ir įvesti tą pačią padėtį kaip generalinėje gubernijoje (Lenkijoje). Pirmasis tarėjas turėjo greitai rasti išeitį ir paskelbti atsišaukimą, kuriuo buvo raginamas jaunimas talkinti vokiečiams kovoje su bolševikais. Tekstą pakeitė tik tiek, išimant žodžius SS legionas. Po tokiu atsišaukimu gen. tarėjas pasirašė. Šis atsišaukimas sukėlė pasipiktinimo bangą visuomenės ir jaunimo tarpe. Viena iš pasirašiusiųjų teisinosi: "Kaip ir kiti, aš pasirašiau atsišaukimą su labai skaudančia širdimi, tačiau su įsitikinimu, kad visi lietuviai, ypač mūsų jaunimas, jau gerai orientuojasi visuose reikaluose, jog jie tikrai supras, ką pasirašiusieji norėjo pasakyti ir kas jiems buvo padiktuota iš šalies. Šis atsišaukimas sustabdė tolimesnę lietuvių intelektualų areštų bangą. Pogrindžio organizacijos tą pačią dieną painformavo plačiąją visuomenę, kokiomis sąlygomis tas atsišaukimas buvo pasirašytas ir lietuviams jau nereikėjo antrą kartą aiškinti, ką visa tai reiškė ir reagavo taip, kaip turėjo reaguoti, o vokiečių teroro bangą buvo sulaikyta.

## **Vietinės rinktinės steigimas**

1944 m. sausio 6 d. pas gen. P. Plechavičių į Skuodą atvyko generalinio komisaro pasiuntinys ir pateikė jam pasirašyti prašymą dėl Lietuvos dalinių steigimo. Panašus prašymas buvo pakištas gen. Plechavičiui ir 1943 m. Tai buvo atsišaukimas į Lietuvos jaunimą, raginant jį stoti į SS legioną.

Generalinio komisaro pasiūlymą gen. Plechavičius atmetė, pareikšdamas, kad prie dabartinių sąlygų negali būti net kalbos apie lietuviškų dalinių steigimą.

Po šio nevykusio susitikimo generalinis komisaras von Rentelnas, sausio 7 d. 1944 m. pasišaukė pas save gen. Plechavičių ir visaip įrodinėjo, kad reikia steigti lietuviškus dalinius kovai su bolševizmu. Gen. Plechavičius atsisakė pasirašyti bet kokią atsišaukimą dėl lietuviškų dalinių steigimo po vokiečių administracija. Tada von Rentelnas švelniau klausė gen. Plechavičių, ką reikia daryti su didėjančiu banditizmu Lietuvoje. Von Rentelnas sakė, kad žinąs apie gen. Plechavičiaus didelę karišką patirtį ir gerą vardą lietuvių visuomenėje. Gen. Plechavičius sutiko apie tai pagalvoti.

1944 m. sausio 9 d. gen. Plechavičius pranešė generaliniam komisarui von Rentelnui, kad apsiima ginti, apsaugoti Lietuvos gyventojus, su sąlyga, jeigu jam bus leista nekludomai organizuoti dalinius ir nekludomai veikti. Von Rentelnas priminė, kad ginkluotų dalinių organizavimas užimtose srityse galimas tik su SS vado Hitlerio leidimu. Von Rentelnas pažadėjo susirišti su Himleriu.

Po ilgų derybų su Pabaltijo valstybių SS ir policijos vadu F. Jekelnu ir Lietuvos SS policijos vadu generolu Harmu, 1944 m. vasario 13 d. buvo pasirašyta tokio turinio sutartis:

1. Vietinė Rinktinė yra tiesioginėje generolo leitenanto Povilo Plechavičiaus žinioje ir be jo sutikimo negali būti niekur kitur panaudota.

2. V. R. veikimo plotas, – tik Lietuvos teritorija. V. R. negali būti išvežta ir panaudota už Lietuvos ribų.

3. V. R. karininkų ir karių bus vokiška uniforma su Lietuvos emblemomis.

4. Ginklai, šarvai, rūbai, maistas ir aprūpinimas bus toks pat, kaip ir vokiečių karių. (Mes turėjome po 25 šovinius ir dvi kiaušines granatas. A. K.)

5. Prie kiekvieno V. R. bataliono gali būti vokiečių ryšių karininkas, kuris neturi teisės kištis į bataliono vado veiklą.

6. V. R. vadas reikalingo kadro paruošimui gali steigti reikiamo dydžio Karo mokyklą ir Puskarininkų mokyklas.

7. V. R. sudėtis – 20 batalionų po 800 žmonių. Batalionas iš 4 kuopų. Reikalui esant žmonių skaičius gali būti padidintas.

8. Tvarkos palaikymui, savanorių priėmimui į V. R. ir vietos gyventojų apsaugai kiekvienoje apskrityje V. R. vadas steigia miestų ir apskrities komendantūrą su karo komendantu prieky ir su reikalingą igula.

9. Prasidėjus steigti Vietinę Rinktinę, civilinė vokiečių vadovybė atsisako priverčiamai gabenti lietuvius darbams į Vokietiją.

Susidariusi įtempta padėtis Lietuvoje atslūgo. 1944 m. vasario 16 d. gen. Plechavičius kalbėjo per Lietuvos radiją, kviesdamas jaunimą stoti į Vietinę Rinktinę. Šią gen. Plechavičiaus kalbą kėlis kartus taisė vokiečiai, mėgindami įterpti grasinimus Vakarų santvarkininkams. Gen. Plechavičius griežtai atsisakė skaityti vokiečių pateiktą kalbą ir perskaitė tik savo surašytą kalbą. 1944 m. sausio mėn. gen. P. Plechavičius ir tarėjai susitarė su Lietuvos SS ir policijos vadu Harmu ir Ostlando SS policijos vadu Jekelnu dėl 5000 žmonių dalinio organizavimo. Vėliau šis kontingentas buvo pa-

didintas iki 100.000 karių. Šis dalinys buvo pavadintas LIETUVOS VIETINE RINKTINE. Vokiečiai jam pridėjo vardą LITAUISCHE SONDERVERBANDE.

1944 m. vasario 3 d. buvo įsteigtas Vietinės Rinktinės štabas. Štabo viršininkas plk. O. Urbonas, 1-ojo skyriaus viršininkas gen. št. plk. A. Rėklaitis, 2-ojo skyriaus gen. št. plk. Andriušaitis, 3-ojo skyriaus gen. št. plk. A. Šova, 4-ojo skyriaus plk. ltn. V. Grudzinskas ir štabo adjutantu kpt. J. Liauka.

Registruoti ir organizuoti vyrus į šį dalinį buvo paskirti komendantai: plk. ltn. T. Vidugiris, plk. ltn. J. Vidugiris, plk. V. Rėklaitis, plk. ltn. A. Stapulionis, plk. ltn. M. Vitkūnas, plk. ltn. J. Vėgelis, plk. ltn. C. Januškevičius, plk. J. Tumas, mjr. M. Karasas, mjr. P. Budraitis, mjr. A. Martūzas, plk. J. Laurinaitis, plk. J. Andrašiūnas, plk. ltn. J. Kazitėnas, plk. ltn. J. Liorentas, plk. ltn. Br. Basiulis, mjr. J. Kuncaitis, plk. ltn. K. Labutis, plk. T. Šakmanas, mjr. J. Naras, mjr. B. Ambraziejus, kpt. Gantautas, plk. ltn. S. Žukaitis ir plk. ltn. I. Viršilas.

Vokiečių spaudimu gen. P. Plechavičius 1944 m. vasario 13 d. Rygoje pasirašė V. R. sukūrimo sutartį su Pabaltijo valstybių SS ir policijos vadu Jekelnu ir Lietuvos SS ir policijos vadu gen. Harmu. Vokiečiai pasižadėjo V. R. dalinius aprūpinti ginklais, apranga ir maistu.

1944 m. vasario 21 d. pradėti registruoti savanoriai į Vietinę Rinktinę. Verbavimo centrai buvo įsteigti Marijampolėje, Suv. Kalvarijoje, Ukmergėje, Seredžiuje, Plungėje, Panevėžyje ir Šiauliuose. Pirmąją registracijos dieną užsiregistravo 1400, antrą 2900, trečią virš 5000 tūkstančių vyrų. Taigi prašoko vokiečių leistą 5000 skaičių. Lietuvių komendantai buvo šaukiami paaiškinti nustebusiems vokiečiams dėl tokio lietuvių entuziazmo stojant į V. R., kai tuo pačiu jie nerodė susidomėjimo stoti į vokiečių pagalbinus dalinius. Kretingoje užsiregistravo seniausias savanoris į V. R. grafas Aleksandras Tiškevičius.

Registracija buvo nutraukta 1944 m. kovo 1 d., kur iki to laiko užsiregistravo 19 500 vyrų. Nustebę vokiečiai siūlė padidinti V. R. iki 20 batalionų, bet galutinai apsistojo prie 13 batalionų po 750 vyrų, priedo atsargos batalionas su 1500 vyrų.

Vokiečiai, įsiutę už SS legiono boikotą Lietuvoje, pradėjo reikalauti daugiau Lietuvos jaunimo į Rytų frontą. 1944 m. kovo 4 d. Ostlando policijos ir SS vadas pareikalauja užfrontės veiksams 70 000 vyrų. 1944 m. kovo 5 d. buvo iškviesti į Rygą pas Jekelną ir Harmą. Gen. tarėjas P. Kubiliūnas ir gen. P. Plechavičius, iš kurių vokiečiai reikalavo nedelsiant suteikti užnugario Rytų fronte tarnybai tarp 40 ir 60 tūkstančių Lietuvos vyrų. Vokiečiai reikalavo, kad šie lietuvių daliniai perimtų iš Vermachto Šiaurės užfrontės, nuo Narvos iki Vilniaus, aptarnavimą. Už šią paslaugą vokiečiai žadėjo atsiimti jų reikalavimą 100.000 darbininkų karo pramonei Vokietijoje iš Lietuvos.

Po posėdžio, trukusio 14 valandų, buvo susitarta formuoti Lietuvos Vietinę Rinktinę. Iš esmės buvo susitarta pradėti organizuoti parengiamuo-

sius darbus, kuriant vokiečių reikalaujamą lietuvišką diviziją. Po kelių dienų, po šio pasitarimo, buvo gauta iš vokiečių apranga ir ginklai 5 tūkstančiams vyrų. Pradžioje formavosi Marijampolėje du batalionai ir Karo mokykla, du Suv. Kalvarijoje, du Seredžiuje, Raseiniuose, Plungeje ir vėliau Ukmergėje, ir Utenoje. Turėta daug trukdymų iš vokiečių su patalpomis, kurias buvo davę, atėmė ir vėl davė. Vokiečiai priešinosi ir steigimui Karo mokyklos Marijampolėje. V. R. štabas nutarė siųsti jaunuolius su atatinamu išsilavinimu, berods 4 gimnazijos klasės, į Marijampolę ir neva atsargos batalioną ir juos lavinti pagal Karo mokyklos programą. Tik vėliau gautas tylus vokiečių pritarimas steigti mokomąjį dalinį puskarininkių paruošimui Marijampolėje. Pirmas V. R. 306 batalionas po 4 savaičių apmokymo ir apginklavimo iš Marijampolės buvo siunčiamas į Vilnių. Batalionui, jau pasikrovusiam į traukinį, buvo gautas įsakymas iš Harms štabo jam vykti į Ašmeną. Įvyko aštrus susikirtimas Harms su plk. O. Urbonu ir Harms galutinai nusileido. Jekelno įsakymu buvo bandyta pakeisti ir 303 bataliono paskyrimą. V. R. štabas jau pajuto, kad vokiečiai nebuvo suinteresuoti pildyti duotus pasižadėjimus ir garantijas.

Kovo 22, 1944 m. gen. Plechavičius iškvietas į Rygą, pas gen. mjr. Justą, gen. Brenerį, Jekelną ir Šiaurės fronto vadą feldmaršalą Modelį, kurie pareikalavo iki balandžio 1 d. užbaigti V. R. formavimą ir nuo balandžio 15 iki gegužės 1 dienos pristatyti aerodromų ir fronto užnugario darbas 15 batalionų – apie 10.500 vyrų pagalbinės kariuomenės. Feldmaršalas Modelis informavo, kad bus formuojama 1-oji Lietuvos divizija, kurios paskirtis bus Šiaurės fronto srityje. Modelis pareiškė, kad V. R. ir toliau pasilieka prie jai paskirtų uždavinių.

Gen. P. Plechavičius šiems vokiečių reikalavimams aiškaus atsakymo nedavė. Vis tik Lietuvos tarėjai kovo 24 d. šias Modelio padiktuotas sąlygas ir reikalavimus priėmė. Prasidėjo sąrašų sudarinėjimas, vyrų gimusių 1915-1924 metais. Šie sąrašai turėjo būti pateikti apskričių komendantams iki balandžio 12 d.

Neužteko Lietuvos tarėjų bendradarbiavimo, 1944 m. balandžio 15 d. Jekelnas išleido įsakymą, kuriuo 7 V. R. batalionai būtų pervesti visiškai vokiečių žinion. Toliau šiame įsakyme sakoma, kad visi kiti batalionai, su apskričių komendantūromis ir komendantais pereina vokiečių sričių komisarų žinion. Šie batalionai nuo balandžio 15 d. bus pavadinti "Pagalbiniais policijos daliniais" ir jiems suteikiama "garbė" vilkėti SS policijos uniformą. Pasirodo, kad buvo planuojama V. R. performuoti į SS dalinius. Balandžio 26 d. gen. P. Plechavičius, susišaukęs apskričių komendantus dėl būsimos mobilizacijos, skatino mobilizaciją kaip galimai boikotuoti. Po šio pasitarimo balandžio 28 d. gen. Plechavičius per Kauno radiją paskelbė mobilizaciją – jos pradžia gegužės 8 d. Mobilizacija baigėsi farsu. Pirmą dieną visoje Lietuvoje užsiregistravo 14 vyrų. Pogrindžio spauda spėjo informuoti Lietuvos žmones apie šią mobilizaciją.

Gegužės 9 d. gautas įsakymas iš Jekelno, kad gen. P. Plechavičius atvyktų pas SS ir policijos vadą Hintzė. Jis jau buvo paskirtas nauju Lietu-

vos SS ir policijos vadu vietoje nesusitvarkančio su keliomis užduotimis Harmu. Gen. P. Plechavičius pas Hintzę nusiuntė Rinktinės štabo viršininką plk. O. Urboną, su pranešimu Hintzei, kad po tokio SS nutarimo nemato reikalo "nieko daryti", kaip įsakyti Rinktinės vyrams skirstytis į namus. Pasak O. Urbono pokalbis su Hintze buvo aštriausias jo atmintyje. Hintzei teko išklausti kariškių, teisybės žodžių dėl vokiečių akiplėšiškumo, dviveidiškumo ir melo.

Susiklosčius tokiai padėčiai gen. P. Plechavičius išleido įsakymą batalionų vadams klausyti tik jo (Plechavičiaus įsakymų ir paleisti Karo mokyklą Marijampolėje).

Gegužės 13 d. generalinis tarėjas P. Kubiliūnas plk. O. Urbonui perdavė vokiečių pasiūlymą, kad V. R. štabas papildomas antruoju štabo viršininku, o Urbonui su Plechavičium siūloma vykti į Vilniaus kraštą ir paimti vadovavimą ten stovinčių batalionų.

Nuo gegužės 8 d. V. R. daliniai turėjo nuostolingų susirėmimų su lenkų Armijos Krajova daliniais. Buvo daug žuvusių, o paimti į belaisvę V. R. vyrai buvo išrengti iki apatinių baltinkų, kiti sušaudyti. Lenkai "pusbroliai" parodė visą savo žiaurumą. Išrengti vyrai buvo prisaikdinti, kad negrįš į V. R., o eis tiesiai namo. Iš šių nelaimingų pažįstamų vyrų teko girdėti, kaip lenkai didžiavosi iš vokiečių gautais ginklais, kurie iš tikrųjų buvo skirti Vietinei Rinktinei. Lenkai nurengdami mūsų vyrus komentavo, kad ginklus jie gavo iš vokiečių, o dabar jiems reikalingos ir uniformos... Savo šiltą milinę atidaviau ir aš į Jasiūnus parėjusiems išrengtiems vyrams.

Gegužės 15 d. į Kauną atvykęs Ostlando SS ir policijos vadas Jekelnas įsakė areštuoti Vietinės Rinktinės štabą. Gen. Plechavičius ir plk. Urbonas buvo pakviesti į SS policijos štabą Kaune ir ten nuginkluoti.

Tą pačią dieną 15.30 min. buvo apsuptas Rinktinės štabas ir ten buvę karininkai suimti. Areštuotus karininkus Jekelnas išplūdo bjauriausiais žodžiais, apkaltindamas mobilizacijos sužlugdymu, sukilimu prieš vokiečius, dirvos anglų invazijai ruošimu ir t.t., ir grasino visus sušaudyti, kaip pasiutusius šunis. Areštuoti karininkai buvo nugabenti į Gestapą, Darbo rūmuose Vytauto prospekte, kur jau buvo anksčiau atvežti gen. Plechavičius ir plk. Urbonas. Gegužės 16 d. visi suimti karininkai buvo išvežti į koncentracijos stovyklą Latvijoje. Bevežant pabėgo plk. Šova. Areštuoti karininkai buvo patalpinti į latvių SS legionierių mokomąją mokyklą, izoliuoti ir griežtai saugojami latvių SS legionierių. Gegužės 23 d. visi lietuviai buvo perkelti į Salaspilio koncentracijos stovyklą. Vėliau buvo atvežta daugiau Vietinės Rinktinės karininkų ir jų skaičius pakilo iki 50.

## **Vietinės rinktinės nuginklavimas**

Uždarius V. R. štabą už vielų vokiečiai su vengrų SS dalinių pagalba pradėjo brutalų nuginklavimą Vilniaus krašte stovinčių batalionų. Iš savo patirties 310-tame batalione rašiau savo atsiminimuose "KARYJE" ir "TĖ-

VIŠKĖS AIDUOSE". Nuginklavus mūsų batalioną gegužės 16 d. Vilniuje iš "darželio", taip mes vadinome mūsų atviro dangaus lagerį, prie Lydos plento, vokiečiai išsirikino 12 vyrų ir, nuvežę į Panerius, sušaudė: eilinius Antaną Dirvelį, Juozą Kurelaitį, Joną Šileiką, mano gerus draugus Vytautą Kymantą ir Vytautą Grybą (kurio visas sprandas buvo užsikrėtęs šuntotėmis), Bakanauską, Alfonsą Boreišą, Antaną Juodį, Praną Norušį, grandinius – Antaną Vasiliauską, Joną Sabaliauską ir Aleksandrą Stankevičių. Šiuos vyrus vokiečiai sušaudė Paneriuose gegužės 17 d. Sušaudė šiuos niekuo nekaltus vyrus, vokiečiai SS kapitonas, kuris anksčiau gargaliavo "Dolmetscher" pranešė atlikęs šį niekšišką darbą išrikiuotam 310-tam batalionui šiais žodžiais grubia lietuvių kalba. "DEMESIO, DĖMESIO! GĖDOS ATPIRKIMUI 310-TO BATALIONO SUŠAUDYTA 12 VYRŲ. GĖDA ATPIRKTA! HEIL HITLER!" Šie budelio žodžiai ir šiandien dar skamba mano ausyse. Kas buvo tas SS kapitonas apie 30 metų amžiaus tuo laiku ir mokėjęs lietuviškai? Pagal gen. P. Plechavičiaus užrašus sušaudymui pasmerkti vyrai buvo nuvežti į Panerius, kur jau buvo iškastos duobės. SS karininkas (tikriausiai tas pats kapitonas) pasakė kalbą, jog visi bus sušaudyti už kaltės atpirkimą ir už įsakymų nevykdymą. Šaudė grupėmis po 20. Automatų tratėjimas lydėjo šių nekaltų vyrų paskutines gyvenimo minutes. Rašoma, kad visi jie laikėsi karžigiškai ir ne vienas, nuplėšęs raiščius nuo akių, sušukdavo:

– Aš mirštu už Tėvynę, bet ir jums, žiauriems apgavikams, artinasi galas!..

Prieš vežant į Kauną vokiečiai įspėjo, kad iš sunkvežimio, pabėgus vienam, bus sušaudyta 10 vyrų. Į sunkvežimius krovė, rodos, po 25 vyrus. Nežiūrint šio įspėjimo ir po sušaudymo 12 vyrų Vilniuje, atsirado vienas vyras ir privažiavęs savo tėviškės laukus netoli Kauno, iššoko iš sunkvežimio ir pabėgo pasmerkdamas 10-tį vyrų mirčiai. Vokiečiai, sustabdę transportą, išrikiavo 10 vyrų iš to sunkvežimio ir tik pamatę jaun. pusk. Rusecką, nespėjusį nusiplėšti puskarininkio ženklų, sušaudė jį, palikdami kitus devynis. Nušautą pusk. Rusecką parvežę į Kauną vokiečiai atidavė jo tėvams į Jurbarką. Kadangi aš pats važiavau su šiuo transportu, tai ši įvykį žinau iš asmeniškios patirties. Transporto viršininkas, SS karininkas, atrodo, padarė išimtį pastebėjęs vyresnį kariškį su matomais laipsniais ir suvertė kaltę jaun. pusk. Ruseckui už pabėgėlio akciją. Transporto viršininkas, kažką rėkavo transportą lydintiems SS kariams. Kurie suprato vokiškai, SS karininkas davė įsakymą sušaudyti pusk. Rusecką. SS kareiviai lyg sumišę dingo už sunkvežimių. Įsiutęs transporto viršininkas, išsitraukęs revolverį, paleido į Rusecką tris šūvius. Po dviejų šūvių pasigirdo: "O Jėzau Marija!" Trečias šūvis atėmė pusk. Rusecko gyvybę. Ką galima pasakyti šiam pabėgėliui, kuris bėgdamas pastatė 10 vyrų mirčiai ir yra kaltas už pusk. Rusecko mirtį? 310 bataliono sušaudyta visai nekaltų 13 vyrų. Iš 306 bataliono gegužės 17 d. taip pat Paneriuose, kur šaudė žydus, buvo sušaudyti 17 V. R. karių: jaun. pusk. Stasys Jasiūnas, Petrauskas, Antanas Lukošius, Kazys Bečys, grandiniai – Kazys Liniauskas, Stasys Venc-

lauskas, Stepas Daujotas, Ipolitas Aramavičius, Jonas Jonikas, eiliniai – Jonas Kryževičius, Jonas Jankauskas, Apolinaras Bugenis, Vincas Mačiukas, Stasys Vasiliauskas, Jonas Tamulevičius, Petras Padvalskis ir Vladas Alekna. Ypatingai brutaliai buvo nužudyti šie vyrai. Vokiečiai, parinkę 10 vyrų iš šio bataliono ir nuvežę juos į šaudymo vietą, vertė stebėti jų draugų mirtį.

Gegužės 21 d. iš kitų batalionų suvežtų į Vilniaus kareivines vokiečiai išsirikę 12 V. R. karių taip pat sušaudė Paneriuose. Už įvairius prasižengimus Vilniuje daboklėje sėdėjo 41 V. R. karys. Visi jie buvo vokiečių sušaudyti. Viso turimomis žiniomis iš Vilniaus krašte stovėjusių nuginkluotų 4 batalionų vokiečiai sušaudė 83 V. R. karius. Vokiečiams pavyko nuginkluoti tik keturis batalionus Vilniaus krašte. Kiti V. R. daliniai, stovėję Didžiojoje Lietuvoje, pajutę vokiečių klastą išbėgiojo į namus su ginklais ir buvo vėliau užuomazga partizanų daliniams.

Iš Vilniaus sugaudytus "plechavičius" vežė į Aukštosios Panemunės kareivines ir aprenę LUFTTWAFTE uniformomis demonstratyviai vežė į Vokietiją įvairiems darbams prie aerodromų – kareivinių statybos, gelbėjimo darbams po bombardavimų ir t.t. Prisimenu gerai mano transporto kelią į Vokietiją. Po paruošimo Solbuchų Kaune mums pranešė, kad su visa apranga žygiuosime į Kauno stotį ir vyksime į Poznanę apmokymui. Jus ves vokiečių dūdų orkestras, sargybos nesimatys, bet tai nereiškia, kad jos nebus. Už pabėgimą bus baudžiami mirtimi. Vokiečių propagandistai suko filmus ir tikriausiai rodė pasauliui, kaip lietuviai "savanoriškai" važiuoja į Reichą talkininkauti...

Iš kalintų V. R. karininkų Salaspilyje, artėjant frontui prie Rygos, 1944 m. liepos 30 d. iš koncentracijos stovyklos buvo paleistas gen. Plechavičius, vyresnieji karininkai: štabo virš. plk. O. Urbonas, 2-ojo skyriaus virš. gen. stabo plk. ltn. Andriušaitis, 4-ojo skyriaus virš. dipl. intd. administracijos plk. Gruzdinskas ir vyr. ltn. Ptašinskas buvo patalpinti į Rygos kalėjimą ir vėliau išvežti į Štuthofio koncentracijos stovyklą, kuriuos išlaisvino amerikiečių kariuomenės daliniai. Likusius karininkus Salaspilyje perėmė vokiečių policijos baudžiamasis būrys ir, artėjant frontui, apvilkę nunešiotais kareivių rūbais išvarė kasti apkasų. Netrukus Liepojoje šie karininkai pateko į rusų belaisvę. Koks jų likimas rusų belaisvėje man nėra žinomas.

## **Vietinės rinktinės karo mokykla**

1944 m. gegužės pradžioje buvo įsteigta Vietinės rinktinės karo mokykla Marijampolėje. Mokyklos viršininku paskirtas plk. ltn. Verteris. Mokyklos ūkio skyriaus viršininkas kpt. V. Bikinas. Mokykla buvo įkurta buvusiose pėstininkų pulko kareivinėse. Vokiečiai buvo pažadėję duoti ginklus ir aprangą, o visa kita, kaip lovos čiužiniai, maistas – Vietinės Rinktinės rūpestis. Patalpos buvo visai tuščios. Į mokyklą pradėjo važiuoti kariūnai, daugiausia gimnazistai iš įvairių dalinių. Patalynę, lovas ir uniformas gavo tik pirma ir antra kuopos. Likusieji kariūnai miegojo ant šiaudų ir dėvėjo savo civilius rūbus.

Gegužės 15 d. 13 val. mokyklos virš. plk. ltn. Verteris, susišaukęs karininkus, pranešė, kad V. R. štabas Kaune yra vokiečių areštuotas ir kad mokyklos likimas kelia rūpestį ir nežinią. Davė įsakymą paleisti į namus visus neuniformuotus kariūnus. Kareivinės greitai ištuštėjo. Paliko tik dvi uniformuotos kuopos buvusioje 9 pulko ligoninėje. Štabas taip pat ištuštėjo. Gegužės 16 d. rytą pasigirdo motorų ūžimas. Į patalpas su triukšmu pasipylė juodomis uniformomis, nesuprantama kalba kalbantys SS kariai. Apžiūrėję kambarius, mosikuodami automatais rėkė: Schnell! Raus! Varė visus į kareivinių kiemą. Juodomis uniformoms pasirodo buvo ištikimi Hitleriui vengrų esesininkai. Šie kvislingai ypatingai žiauriai elgėsi. Tik atvykus vokiečiams padėtis atslūgo. Vokiečių karininkas kaišiojo pasirašyti formas, kad suimtieji yra karo belaisviai. Tie, kurie bandys bėgti, bus be išpėjimo nušauti. Nuginkluojant Karo mokyklą, buvo susišaudymų ir aukų abiejose pusėse. Iš žuvusių aprašytas Antano Bulotos atsiminimuose jaun. ltn. Juozapavičius. Gen. Plechavičiaus knygoje minima, kad kiti karininkai patys nusišovė. Prie suimtų 8 karininkų dar buvo atvežti 5 karininkai iš Suvalkų Kalvarijos bataliono. Iš viso 106 kariūnai buvo apvilkti Luftwaffe flakistų uniformomis ir išvežti autobusais į Štuthofo koncentracijos stovyklą. Tik po 6 mėnesių buvo išleisti iš lagerio ir paskirstyti prie priešlektuvinių baterijų netoli Lenkijos sienos. Dalis šių kariūnų pabėgo nuo vokiečių ir paliko Vakaruose, kiti pateko į rusų nelaisvę ir be didelių spėliojimų galime numatyti, koks buvo jų likimas.

Vienas iš šių kariūnų buvo mums gerai pažįstamas Australijoje, Adelaidėje miręs Algis Grigonis.

Baigiant rašyti šias eiles, kaip V. R. tragedijos liudininkas, išvengęs vokiečio kulkos tik mano angelo sargo dėka, stengiuosi būti naudingas žmonijai, pagal savo sugebėjimus. Šalia manęs stovėjęs kaimynas ir mūsų kuopos maistininkas Vytautas Kymantas prarado savo jauną gyvybę nuo vokiečio kulkos, kad buvo jo plaukai tamsesni už mano. Tokius daugumoje rinko vokiečiai sušaudymui iš 310 bataliono.

Šią Vietinės Rinktinės tragediją neįmanoma aprašyti keliuose puslapiuose ir apskaičiuoti neapskaičiuojamą kainą, kurią sumokėjo savo gyvybėmis niekuo nekalti vyrai ir žuvo visai nežinodami už ką. Rašydamas naudojausi savo patirtimi ir išleistų knygų šaltiniais, kaip: "Dokumentai Vietinės Rinktinės Istorijai", "Kario" išleista knyga "Gen. Povilas Plechavičius" ir "Kario" žurnale talpintų straipsnių ir atsiminimų. Skaitydamas šias knygas, pastebėjau ir netikslumų, kas lietė mano 310-tąjį batalioną. Netikslumų gali pasitaikyti ir mano naudotuose šaltiniuose.

Manau, kad skaitytojas susidarys bendrą vaizdą apie buvusią Vietinę Rinktinę ir jos tragediją. Jaunoji karta Lietuvoje žino tik tiek, kiek bolševikų propaganda išplėvė jai ausis. Šakių apskrityje veikus NKVD komendantas Kazys Dapkus privertė mano tėvą pasirašyti dokumentą, kad aš buvau ne jo sūnus ir tuo mano šeima išvengė Sibiro. Štai kokiais nusikaltėliais mus laikė komunistai. Jeigu būčiau ir turėjęs laimės pabėgti nuo vokiečių, tai šiandien jau tikrai nerašyčiau šių eilučių po pakliuvimo į raudonųjų budelių rankas.

# XXVI. LIETUVIŲ KARIŲ VETERANŲ SAJUNGA "RAMOVĖ"

Mjr. Balys Raugas

Antrojo pasaulinio karo pabaigoje tūkstančiams lietuvių karių, atsidūrus Vokietijoje, tučtuojau kilo mintis organizuotis į pusiau karinio pobūdžio organizaciją, kad būtų galima sėkmingiau prisidėti prie kovos už Lietuvos laisvę. Tačiau tik 1948 metų lapkričio 23-ąją, Lietuvos kariuomenės atkūrimo 30-mečio sukakties proga, jau veikiančios Lietuvos kūrėjų savanorių sąjungos valdybos iniciatyva buvo sušauktas Hanau lietuvių stovykloje Lietuvos laisvės kovų dalyvių gausus suvažiavimas. Suvažiavimui pirmininkavo gen. P. Plechavičius. Paskaitą skaitė gen. St. Raštikis. Suvažiavimas nutarė neatidėliojant steigti Lietuvos laisvės kovų dalyvių Sąjungą. Čia pat buvo priimti ir Sąjungos įstatai, kurių pradžioje sakoma: "LLKD sąjungos tikslas: jungti visus lietuvius bet kur ir bet kuriuo būdu kovojusius ir kovojančius dėl lietuvių tautos laisvės ar Lietuvos valstybės nepriklausomybės".

Suvažiavimas Centro valdybon išrinko S. Raštikį – pirmininku, P. Plechavičių – pirm. pavaduotoju, J. Buliką – išdininku ir sekretoriumi, B. Ivanauską, A. Rėklaitį, E. Simonaitį ir J. Kaminską – nariais. Į Kontrolės komisiją išrinkti: J. Dragūnevičius, J. Kiaunė ir S. Dirmantas. Į Garbės teismą: N. Mackevičius ir kun. J. Panavas.

Prasidėjusi emigracija sutrikdė Sąjungos veiklą, tačiau pradėtas darbas nenuėjo į priekį: 1949 metais rudenį į Čikagą atkilę iš Vokietijos kariai, tarp kurių buvo ir generolas Plechavičius, nutarė nedelsiant steigti Lietuvos karių organizaciją, Vokietijoje įsteigtosios Sąjungos pagrindu, atmesdami Amerikos lietuvių legionierių siūlymą dėtis prie jau seniai veikiančios Amerikos lietuvių veteranų legionierių sąjungos.

Pirmasis pasitarimas, sušauktas 1950-ųjų vasario 26 d., vienbalsiai pritaręs tokios organizacijos kūrimui, išrinko įstatams paruošti komisiją, į kurią įėjo: A. Rėklaitis, P. Linkus ir B. Michelevičius, o balandžio 2 dienos susirinkime paruoštasis įstatų projektas jau buvo priimtas. Įstatuose buvo pabrėžta, kad Sąjunga remis Lietuvos nepriklausomybės atstatymo darbą, jungsis į kovą su pasaulio laisvei grasinančiu komunizmu, stengsis įgyvendinti tarporganizacinę vienybę, palaikys savo tarpe senąsias karių tradicijas, rūpinsis savo narių, patekusių į sunkesnę padėtį, moraline bei materialine parama ir t.t. Sąjunga buvo inkorporuota 1956 metais kovo 21 dieną Ilinojaus valstijoje.

Steigiant Sąjungą, buvo galvota, kad ji bus skirta tik karininkams, tačiau gyvenimas vertė Sąjungos apimtį praplėsti. Pradžioje nutarta priimti ir puskarininkius, o po poros metų, t.y. 1952 m. rugsejo 8 d., statutas buvo pakeistas, kad nariais gali būti buvę Lietuvos kariuomenės kariai, nuo eilinio iki generolo ir lietuviai, tarnavę Vakarų demokratinių valstybių gin-

kluotose pajėgose. 1959 metais papildomai nutarta, kad Nepriklausomybės kovų partizanai ir vokiečių-bolševikų okupacijų laikų partizanai, aktyviai kovoję dėl Lietuvos laisvės, o taip pat tarnavę Vietinėje rinktinėje, yra laikomi Nepriklausomos Lietuvos kariais.

Nors Sąjunga savo pagrindiniu tikslu laikė dalyvavimą Lietuvos laisvinimo darbe, tačiau į siūlymą jungtis į VLIK'ą Centro valdyba ir visuotinis suvažiavimas atmetė; mat Nepriklausomoje Lietuvoje kariuomenė buvo šalia politinės veiklos. Tačiau atskiri "Ramovės" nariai galėjo dalyvauti VLIK'o ir kitų politinio pobūdžio organizacijų veikloje. Sąjungos statusas net per tris dešimtmečius praėjo eilę neesminių papildymų bei pakeitimų. Pats Sąjungos pavadinimas organizavimosi pradžioje buvęs "Lietuvių veteranų "RAMOVĖS" sąjunga" 1974 metais gavo priedą "Karių" ir tapo: "Lietuvių karių veteranų "RAMOVĖS" sąjunga". Nuo šio laiko Statuto tikslai ir uždaviniai nebekito.

## **Lietuvos karių veteranų sąjungos "RAMOVĖS" statusas Tikslas**

Lietuvos Karių Veteranų Sąjungos "RAMOVĖS" (sutrumpintai – LKVS RAMOVĖ) tikslas yra visais galimais būdais ir priemonėmis kovoti prieš Lietuvos okupantą, Sovietų Sąjungą, ir kitus Lietuvių Tautos priešus iki bus pašalinta iš Lietuvos okupacinė valdžia ir atstatyta Laisva Nepriklausoma Lietuvos Valstybė.

## **Uždaviniai ir veikimo būdai**

LKVS "RAMOVĖ" yra lojali tų kraštų santvarkoms, kur veikia jos centro organai ir skyriai. Kovodama už Lietuvos išlaisvinimą iš okupanto jungo, LKVS "Ramovė" naudojami šiais būdais bei priemonėmis:

1. Visokeriopai remia Lietuvos laisvinimo veiksmų kovą bei pastangas gelbėti mūsų tautą ir jos dvasines, kultūrinės bei materialines vertybes nuo sunaikinimo.

2. Rūpinasi sudaryti santykius ir palaikyti ryšius su Lietuvos laisvės bylai palankiais valdžios asmenimis, parlamentų nariais bei kitais politikos, mokslo ir visuomenės įtakingais veikėjais. Stengiasi informuoti juos apie Lietuvos kraštui ir Tautai okupanto daromas skriaudas ir prašyti jų padėti tokius veiksmus sustabdyti.

3. Bendradarbiauja su kitų tautų ir savo visuomeninėmis organizacijomis, siekiančiomis tokių pat tikslų, kaip ir LKVS "Ramovė".

4. Informuoja per spaudą, radiją, televiziją bei kitais būdais lietuvių ir kitų tautų visuomenę apie komunizmo esmę, tikslus, metodus ir kėslus.

5. Remia tautinės kultūros, lituanistinių mokyklų, jaunimo sambūrių ir kitokią patriotinių organizacijų veiklą, ugdančią lietuviškumo ir kovingumo dvasią.

6. Leidžia Lietuvos laisvės kovų istorijos ir kitokio pobūdžio knygas, žurnalus bei kitokius leidinius.

7. Renka Lietuvos laisvės kovų dokumentus, eksponatus ir kitokią istorinę medžiagą. Tam tikslui steigia atskirus muziejus bei archyvus arba lietuviškus karinius skyrius prie jau veikiančių savo ar kitų tautų muziejų bei archyvų.

8. Rengia karinio, kultūrinio ir kitokio pobūdžio paskaitas, ekskursijas, koncertus bei kitus renginius.

9. Vykdo įvairius kitus Lietuvos laisvinimui naudingus veiksmus, kartu puoselėdama mūsų tautos gerą vardą.

Sąjungos vėliavos projektas, pagamintas 1951-aisiais metais, dailininko Krasausko buvo priimtas. Vėliavos dydis 100x150 cm, vėliavos spalva – žalia; apsiuvimas ir užrašai - auksinės spalvos; kampe – tautinės spalvos; kotas 2 m, jo viršuje – Vyčio kryžius.

Kur ir kada skyriai įsisteigė ir veikia parodo šis sąrašas:

JAV: 1. Los Andželo Skyrius 1952 m. liepos 13 d., 2. Baltimore 1952 m. sausio 20 d., 3. Bostono 1952 m. gruod. 21 d., 4. Klivlendo 1950 m. liepos 22 d., 5. Čikagos 1950 m. gegužės 14 d., 6. Detroito 1950 m. rugs. 17 d., 7. Hartfordo 1951 m. baland. 8 d., 8. Niujorko 1950 m. lapkr. 26 d., 9. Niu Džersio 1950 m. sausio 20 d., 10. Filadelfijos 1950 m. lapkr. 23 d., 11. Omahos 1954 m. vasario 24 d., 12. Ročesterio 1950 m. rugpjūč. 6 d., 13. Voterbūrio 1950 m. lapkr. 12 d.

Kanadoje: 14. Niagaros Pusiasalio 1955 m. baland. 24 d., 15. Montrealio 1956 m. lapkr. 11 d. Anglijoje: 16. Mančesterio 1955 m. liepos 30 d. Vokietijoje: 17. Memingeno 1952 m. lapkr. 23 d. Australijoje: 18. Pietų Australijos skyrius 1951 m. birž. 10 d. (buv. Adelaides) 19. Melburno 1953 m. birž. 21 d., 20. Sydnejaus 1956 m. lakpr. 23 d.

## **"RAMOVĖS" kultūrinė ir visuomeninė veikla**

Kultūrinės veiklos bare Sąjunga vykdė, kiek sąlygos ir aplinkybės leidžia, prasmingą vagą. Tos veiklos planai, paruošti ir paskelbti, nusako darbo užsimojimus, turinį ir apimtį.

Palaiapsniui veiklą plečiant, dėmesys ir pastangos buvo nukreiptos į Lietuvos karo istorijos populiaraus veikalo paruošimą ir išleidimą, į Lietuvos Laisvės Kovų muziejaus įsteigimą ir žuvusiems dėl Lietuvos laisvės paminklo pastatymą. Tai plataus masto užsimojimai. Svarbūs ne tik tiems, kurie ryžosi juos vykdyti, bet ir visai mūsų tautai, kurios gyvybei išlaikyti tie darbai skiriami.

## **Atkurtos Lietuvos kariuomenės metinių sukakčių minėjimas**

Lapkričio 23-ji yra atkurtos Lietuvos kariuomenės metinė sukaktis. Toji diena yra ir Sąjungos šventė. Tos dienos prasmė ir reikšmė lietuvių tautai

yra aiški, neginčijama. Tą dieną prisimename ir pagerbiame karių ir visų kovotojų aukas, kritusias dėl Lietuvos laisvės. Prisimename mūsų būklę, mūsų kariuomenės žygius, kovas, laimėjimus bei nepasisekimus. Tą dieną susikaupiame ir pagalvojame, kad be savo kariuomenės, be jos krauju aukos Alytaus, Dauguvos, Panevėžio, Širvintų, Giedraičių ir Radviliškio frontuose, Lietuva, paskelbusi vasario 16 d. Nepriklausomybės aktą, laisvės ir nepriklausomybės nebūtų atgavusi. Todėl ta diena yra mūsų tautos ilgų lūkesčių ir didžiausių troškimų, įsikūnijimo diena.

## Laisvės kovų muziejus

1958 m. Lietuvių Amerikoje Menininkų klubo vadovybė įsteigė Čikagoje lietuvių tėvų jėzuitų rūmuose – Jaunimo Centro patalpose Čiurlionio Galeriją. Kilo mintis prie Galerijos įkurti Lietuvos Laisvės kovų muziejų. Kiek vėliau kilo sumanymas atkurti žuvusiems dėl Lietuvos laisvės paminklą su sodeliu taip pat prie Jaunimo Centro, kur tam tikslui yra pakankamo dydžio aikštė. Šių minčių ir sumanymų pradininkai yra lietuviai – tėvai jėzuitai.

Čia yra pastatę gražius rūmus – Jaunimo Centrą, vienuolyną ir koplyčią.

Jaunimo Centre ne tik sekmadieniais, bet ir kiekvieną dieną, ypač vakarais, verda, kunkuliuoja lietuvių kultūrinis gyvenimas. Tad suprantama, kad Lietuvos Kovų muziejui bei žuvusiems dėl Lietuvos laisvės paminklui toji kultūrinė bazė buvo viena iš tinkamiausių mūsų išėivijos sąlygose.

Lietuvos Laisvės kovų muziejaus tikslas: 1. Telkti esamus išėivijoje vertingus eksponatus, turinčius kovų dėl lietuvių tautos laisvės prasmės, ir juos apsaugoti nuo nykimo. 2. Telkti naujai kuriamus, tinkamus muziejui, kūrinius. 3. Liudyti muziejaus lankytojams, kaip lietuvių tauta kovojo dėl savo laisvės ir nepriklausomybės.

Muziejaus ir paminklo klausimas nėra tik tėvų jėzuitų ir "Ramovės" reikalas. Tai yra visų lietuvių reikalas. Ramovėnai, savanoriai-kūrėjai, šauliai, birutietės yra pirmose gretose, muziejaus ir paminklo idėjas realizuojant. 1958 m. lapkričio 23 d. atkurtos Lietuvos kariuomenės 40 metų sukakties proga įvyko Lietuvos Laisvės kovų muziejaus atidarymas. Atidarymo iškilmės buvo Jaunimo Centro rūmuose muziejui skirtose patalpose. Muziejaus reikalams tvarkyti, paminklo statybai organizuoti ir tam tikslui telkti lėšas buvo sudarytas prie L. V. S. "Ramovės" centro valdybos komitetas.

Komitetas 1958 m. gruodžio 5 d. paskelbė lietuviškoj spaudoj ir išsuntinėjo lietuvių organizacijoms, lietuvių parapijoms ir atskiriems įtakingiems asmenims atsišaukimą į lietuvių visuomenę. Atsišaukimą paskelbus, tuojau pradėjo plaukti aukos. Pirmųjų aukotojų eilėse buvo pavieniai lietuviai. Jų eilėse buvo ir prelatas Mykolas Krupavičius, kuris, siųsdamas 1.000 dolerių auką Laisvės kovų muziejui, rašo: "Kuriant Laisvės kovų muziejų

su sodeliu. Bravo. Sumanymas puikus, idealus ir visomis išgalėmis palai-kytinas. Prie to darbo ir aš noriu prisidėti prie šio pridedamu menku gri-noriniu skatikėliu. Nors menkas akmenėlis, bet vis akmenėlis".

## **Žuvusiems dėl Lietuvos laisvės paminklas**

Žuvusiems dėl Lietuvos laisvės paminklas Kaune buvo pastatytas iš surinktų Nepriklausomybės Karo kautynių lauko mūsų krauju aplaistytų akmenų. Tas paminklas, atkurtas čia šiame krašte, vaizduotų tik vieną svarbų Lietuvos kovų dėl laisvės ir nepriklausomybės momentą, būtent: Nepriklausomybės karą 1918-21 m. O naujo projekto paminklas skiria-mas visais laikais už tautos laisvę žuvusiems pagerbti, labiausiai išryški-nant Nepriklausomybės karą, kovas su kryžiuočiais, kovas su totoriais ir rusais.

Paminklas simbolizuoja visą Lietuvą išėivijoje. Čia yra mūsų tautos kan-čios ir kovos simbolis – koplytkryžius su prie jo prisiglaudusiu Kaune žuvusiems dėl Lietuvos laisvės paminklu. Čia yra Lietuvos valstybės žė-mėlapis, valstybės ženklai, Lietuvos žemės sauja, Vilniaus akmuo, Palan-gos gintaras ir svarbesnių kovų bei įvykių atžymėjimai. Žuvusiems dėl Lietuvos laisvės paminklo kertinio akmens pašventinimas įvyko 1959 m. lapkričio 22 d., atkurto sukakties proga. Pašventinimo apeigas atliko vys-kupas V. Brizgys. Lietuvos konsulas dr. P. Daudžvardis ta proga tarė žo-dį, apibūdindamas sumanyto statyti paminklo reikšmę ir svarbą lietuvy-bei išlaikyti ir Lietuvos laisvės bylai ginti.

## **"Ramovės" leidiniai**

LKV "RAMOVĖS" Centro valdyba yra išleidusi savo veiklos dvi ap-žvalgas: LIETUVIŲ VETERANŲ SAJUNGOS "RAMOVĖS" PIRMAS DĖ-ŠIMTMETIS 1950-1960, redagavo Antanas Rėklaitis, 352 puslapių ir LIE-TUVIŲ KARIŲ VETERANŲ SAJUNGOS "RAMOVĖS" VEIKLA II dalis (1961-1987), 412 psl., redagavo Balys Raugas. Be šių leidinių "Ramovės" LV išleido angliškai Petro Jurgėlos Tannenberg, 1961, K. Ališausko – Lais-vės kovų istorijos I dalį ir Antano Rukšos Kovos dėl Lietuvos nepriklaus-o-mybės du toms, 1981 ir 1982 m.

## **"KARYS"**

Šis žurnalas užima ypatingą vietą "RAMOVĖS" veiklos istorijoje. Žur-nalas, ėjęs per visą Nepriklausomos Lietuvos laikotarpį, buvo atgaivintas privačios iniciatyvos, nors "Ramovės" organizacinis darbas jau buvo pra-sidėjęs. Buvęs "Kario" redaktorius Simas Urbonas, tik ką atvykęs į Niu-jorką, kai kurių buvusių karių padrąsintas ir ilgamečiui jo talkininkui be-

redaguojant "Kari" Lietuvoje, Stasiui Butkui talkinant, nutarė leisti "Kari", o tik ką organizuotam Niujorko "Ramovės" skyriui skatinant, pirmasis šio žurnalo numeris pasirodė Lapkričio 23-osios minėjimo išvakarėse. Šis privačios iniciatyvos užmojis nelengvai išvedė šį žurnalą ilgų dešimtmečių žygiui. S. Urbonas neilgai teištverė prie "Kario" redaktoriaus stalo. Sveikatai pablogėjęs, jis perleido jį 1952-ųjų metų pradžioje D. Penikui, turėjusiam Broklyne leidyklą "Vaga". Jam irgi nesisekė: nedidelis tiražas nukrito iki 261. Padėtį išgelbėjo ne LKV "RAMOVĖS" Centro valdyba, o Niujorko ramovėnai, nutarę perimti "Kario" leidimą, jų tarpe atsiradus nepaprasto pasišventimo darbščiam redaktoriui Zigmui Raulinaičiui, per tris dešimtmečius sėkmingai redagavusiam šį žurnalą ir sutelkusiame pareigingsu talkininkus bei bendradarbius. Pirmame dešimtmetyje išėivijos "Karys" buvo mėnesinis 32 puslapių žurnalas. Skaitytojų būriui didėjant, nuo 1960-ųjų metų puslapių skaičius pagausėjo iki 40, o neužilgo ir iki 48. Nuo 1956-ųjų metų prie "Kario" prisiglaudė Šaulių sąjungos "Tremties trimaitis". 1980-aisiais metais "Kario" administravimą perėmė Alfonsas Samušis, o redagavimą nuo 1985-ųjų – Balys Raugas, redagavęs 7-erius metus, t.y. iki 1991-ųjų pabaigos, kai Vilniuje jau įsitvirtino laisvę atgavusios Lietuvos kariuomenei skirtas "Karys" ir "Kardas", abu pradėję eiti nuo 1991-ųjų pradžios, o išėivijos "Karys" dėl "viso ko" dar tęsė savo keliones iki 1991-ųjų pabaigos.

Žurnalas "Karys" per keturiasdešimt vienerių metų gyvavimą savo vardu išleido šias knygas: **Lietuvos karinės istorijos raštų serija**: 1. Z. Raulinaitis, DURBĖS MUŠIS (1250) – Atspaudas iš str. KARYJE, 96 psl., 1961 m. 2. Z. Raulinaitis, AISČIŲ KARINĖS ISTORIJOS ŠVIESOJE – Atspaudas iš str. KARYJE, 64 psl., 1962 m. 3. O. Urbonas, DIDŽIOJO ŠIAURĖS KARO FRONTAS LIETUVOJE, 1 d. – Atspaudas iš KARIO, 116 psl., 1963 m. 4. Z. Raulinaitis, GALINDAI PRIEŠ ROMAŲ – Atspaudas iš str. KARYJE, 80 psl., 1963 m. 5. O. Urbonas, DIDŽIOJO ŠIAURĖS KARO FRONTAS LIETUVOJE, II d. – Atspaudas iš str. KARYJE, 142 psl., 1964 m. 6. Z. Raulinaitis, HUNŲ ŽYGIS {PRŪSUS – Atspaudas iš str. KARYJE, 32 psl., 1964 m. 7. Z. Raulinaitis, VAIDEVUTIS – Atspaudas iš str. KARYJE, 64 psl., 1965 m. 8. Z. Raulinaitis, PRIEŠ VIKINGŲ AUDRĄ – Atspaudas iš str. KARYJE, 72 psl., 1968 m. 9. K. Škirpa, 5 PĖSTININKŲ DLK KĖSTUČIO PULKO KOVOS TIES SEINAIŠ 1920 METAIS – Atspaudas iš str. KARYJE, 124 psl., 1972 m. 10. Z. Raulinaitis, APUOLĖS UŽPUOLIMAS – Atspaudas iš str. KARYJE, 100 psl., 1972 m. 11. Petras Jurgėla ir Paulius Jurkus, POVILAS PLECHAVIČIUS, 1978 m. 12. Z. Raulinaitis, GROBIO IR NAIKINIMO ŽYGIS, 176 psl. (kieti viršeliai, aplankas), 1979 m. 13. Z. Raulinaitis, KETURI FRONTAI, 164 psl. (kieti viršeliai, aplankas), 1982 m. 14. Z. Raulinaitis, LIETUVOS RAITELIAI, I T. KUNIGAIKŠČIŲ SAJUNGA, 306 psl. (kieti viršeliai, aplankas), 1987 m. 15. Z. Raulinaitis, LIETUVOS RAITELIAI, II T. KELIAS Į SOSTĄ, Mindaugo laikai, 301 psl., 1987 m. 16. Z. Raulinaitis, LIETUVOS RAITELIAI, III T. KARALIAUS KARAI. Ruošiama spaudai.

## Kiti įvairūs “Kario” leidiniai

1. H. Sienkievičius, KRYŽIUOČIAI, romanas, vertė K. Jankūnas, 3 tomai, 1094 psl., 1956 m. 2. V. Biržiška, PRAEITIES PABIROS, 352 psl. (kieti viršeliai), 1960 m. 3.0. Urbonas, 1410 METŲ KARAS SU KRYŽIUOČIAIS IR ŽALGIRIO MUŠIS, 94 psl. (aplankas), 1960 m. 4. J. Variakojis, KARALIAUS MINDAUGO PULKAS (aplankas), 120 psl., 1965 m. 5. P. Žilys, SOVIETŲ-SUOMIŲ KARAS 1939-1940, 172 psl., 1967 m. 6. J. Puzinas, KELIAS Į LIETUVOS NEPRIKLAUSOMYBĖS ATSTATYMĄ, 96 psl. 1968 m.

## Sąjungos skyrių atstovų suvažiavimai

PIRMASIS SUVAŽIAVIMAS įvyko 1954 m. gegužės 30 d. Čikagoje. Pagrindinis jo tikslas – išrinkti Sąjungos valdomuosius organus, aptarti bėgamuosius reikalus ir nustatyti tolimesnės veiklos gaires.

Į Centro valdybą išrinkta: P. Plechavičius, M. Rėklaitis, A. Šiliūnas, A. Rėklaitis ir K. Ališauskas. Kontrolės komisija: J. Švedas, S. Baniulis ir A. Pempė. Garbės teismas: P. Žilys, A. Simonaitis ir J. Bartkus.

Suvažiavimas priėmė šias rezoliucijas: **Vilniaus reikalu** – protestuoja prieš lenkų egzilų siekius įjungti į Lenkijos teritoriją; **Tautinių dalinių reikalu** – dėti visas pastangas, kad mūsų veiksniai rūpintųsi palenkti JAV vyriausybę leisti čia organizuoti mūsų tautiniams daliniams; **Lietuvos karo istorijos reikalu** – sutelkti visus istorikus šiam darbui, įjungiant ir ramovėmis, pajėgius "plunksną vartoti" – rašyti ir rinkti esančią medžiagą apie mūsų nepriklausomybės kovas.

ANTRASIS SUVAŽIAVIMAS įvyko 1956 m. birželio 30 ir liepos 1 d. Čikagoje. Iškilmingame suvažiavimo atidaryme Sąjungos valdybos pirmininkas P. Plechavičius pažymėjo, kad suvažiavimas vyksta Sąjungos 5-mečio sukakties ženkle ir pasidžiaugė, kad šią sukaktį pagerbė Lietuvos diplomatinės šefas Stasys Lozoraitis, atvykęs iš Romos. Suvažiavime Sąjungos skyriams atstovavo 54 atstovai, išrinkę sekančiai kadencijai Centro valdybą: P. Plechavičių (pirm.), M. Rėklaitį, A. Gaušą, J. Tumą, J. Balčiūną-Švaistą, J. Variakojį ir K. Oželį. Taigi valdyboje du generolai ir penki pulkininkai. Kontrolės komisiją sudarė: J. Švedas, J. Rapšys ir A. Avižienis – du pulkininkai ir majoras. Garbės teismas: V. Mieželis, K. Dabulevičius ir P. Žilis – generolas ir du pulkininkai. Visi iš Čikagos.

1979-ŪJŲ METŲ SUVAŽIAVIME Centro valdyba buvo iškeldinta iš Čikagos, kai rinkimus laimėjo Klivlendo ramovėnai: A. Jonaitis (pirm.), nariai – V. Stankus, P. Karalius, S. Astrauskas, A. Kazėnas, J. Maiskis ir A. Knistautas. Ši valdyba pradėjo lyg ir naują "Ramovės" veiklos erą, kai jos veiklai ėmėsi vadovauti buvę Lietuvos kariai, neturintys karininko laipsnių. Klivlendiškio A. Jonaičio vadovaujama valdyba ištvėrė net keturias kadencijas, o nuo 1989-ųjų metų gegužės "Ramovės" valdyba vėl grįžo į

Čikagą, ir valdybos pirmininku išrinktas buvęs generolo Plechavičiaus Vietinės rinktinės Karo mokyklos kariūnas E. Vengianskas.

Paskutiniaisiais metais visa eilė "Ramovės" skyrių jau nebeveikia. Pats didžiausias "Ramovės" skyrius Čikagoje, prieš dešimtmetį turėjęs apie 200 narių, 1992-aisiais sumažėjo iki 30. Iš viso Sąjungoje yra tiktai per porą šimtų narių. Taigi LKVS, pradėjusi savo veiklos penktąjį dešimtmetį, neturėdama jaunesniojo prieauglio, yra savo veiklos saulėlydyje. Tačiau jos veikla net tolimesnėje ateityje – prasmingas palikimas. Tautinės išeivijos istorija ją minės kaip patriotinio jausmo skiepijimą savo lietuviškoje aplinkoje, kaip dalyvavusią kartu savo bendruomenėje Lietuvos laisvės pastangose, o kartu ilgai stovės Čikagoje, Jėzuitų namų priekyje, prasmingas Lietuvos laisvės kovų paminklas, iškilęs aukštyn LKVS "Ramovės" iniciatyva. Ne vienas praeivis ir tolimesnėje ateityje, žvilgtelėjęs į jį, prisimins mažytę Lietuvą ir jos vaikų kovas dėl Tautos laisvės.

Rašant pasinaudota Antano Rėklaičio "Lietuvių veteranų sąjungos "RAMOVĖS" pirmas dešimtmetis" ir Balio Raugo "Lietuvių karių veteranų sąjungos "RAMOVĖS" veikla" II dalis (1961-1987).

## DAINA

*Atlikęs pareigą Tėvynei,  
Kovos laukuose tu žuvai,  
Ir nors į laisvę kelių skyne,  
Nežino nieks, kas tu buvai.*

*Akis ne motina užspaudė,  
Prie kapo neverkė sesuo,  
Kovos laukuos patrankos gaudė,  
Raudojo ūkanos, ruduo.*

*Saulėto ryto nesulaukęs,  
jaunas kary, tautos sūnau,  
Tu užgesai, jai laisvė švito.  
Kovą laimėjai, bet ne sau.*

*Atėjo giminės prie kapo,  
Nežino, kad tai tu esi.  
Tau motina Tėvynė tapo,  
O tavo broliai mes visi.*

*Tauta tau skyrė gražų vardą,  
Nežinomam Kariu tapai,  
Garbė per amžius tau, didvyri,  
Mirtimi laisvę atpirkai.*

---

*Tiktai ne tų šventų kapų ramybės,  
Mane užkaskit ne taip, kaip kitus.  
Kad širdyje plazdėtų dar gyvybė  
Ir kad pasaulį tyliai jausčiau aš.*

*Ir kokios šviesios rudenio naktelės,  
Žvaigždutės mirga, mėnuo neramus,  
Ir kažkodėl taip nuobodu ir ilgu,  
Vienai be tavęs liūdna ir graudu.*

*Paduokite man į rankas gitarą,  
Tyliai užgausiu josios stygas.  
Aš ją myliu, ji – draugas mano geras,  
Jinai viena mane supras.*

*Kur dingo draugas, kurs mane mylėjo,  
Kodėl šiandien nelanko jis manęs?  
Jis man paliko atminčiai dainelę,  
Kurią dažnai dainuoju vakarais.*

## XXVII. Vladas Putvinskis, Lietuvos Šaulių Sąjungos kūrėjas Vytautas Patašius

Nemirtingais dr. Vinco Kudirkos žodžiais, Lietuva – tai didvyrių žemė. Šiandien susirinkome paminėti vieno iš šių didvyrių. Paminėti, prisiminti ir gal kartu pasisemti stiprybės iš ne taip jau tolimos praeities.

Vladas Gerardas Putvinskis (ar Putvys), Lietuvos Šaulių Sąjungos kūrėjas ir ideologas, yra viena iš tikrai šviesių asmenybių mūsų tautos istorijoje. Savo veikloje jis sugebėjo tobulai sujungti viduramžių riterišką idealizmą su lietuvių tautos atgimimo laikotarpio praktiška galvosena. Brangindamas ir puoselėdamas patriotines tradicijas, išsilaikiusias Žemaitijos bajorų tarpe, jis radikaliai atmetė toje pat bajorijoje išsisknijusias blogybes: luomų skirtumo pajutimą, lietuvių kalbos niekinimą. Juo didžiuojamės ne tik dėl jo nuveiktų darbų, bet ir dėl jo idealistiškų veiklos metodų. Kaip kadaise prancūzų herojus Chavalier Pierre de Bayard, V. Putvys užsitarnavo "riterio be baimės ir be priekaišto" vardo.

Šiais metais turėtume minėti Vlado Putvinskio šimtas dvidešimtąsias gimimo metines, nes jis gimė 1873-čiais metais rugsėjo 24 dieną Rygoje, tremtinio šeimoje. Jo tėvui, Rapolui Putvinskiui, senos lietuvių bajorų giminės ainiui, caro valdžios buvo uždrausta grįžti į Lietuvą net atkentėjus devynerius metus Sibire, prie priverčiamųjų darbų. Lietuvon Putvinskiai grįžo tik po 1880-tų metų.

Tačiau šiandien minime kitą, liūdną sukaktį. Šių metų kovo 5-tą suėjo 64 metai nuo jo per ankstyvos mirties Kaune 1929 metais, ištikus širdies smūgiui. Vlado Putvio palikimas Lietuvai: jo raštai, jo gyvenimo spindintys pavyzdys ir jo svarbiausias kūrinys – Šaulių Sąjunga, stipri tiek savo narių skaičiumi, tiek savo dvasia.

1940 metais, Nepriklausomybės praradimo išvakarėse, šalia 28.000 vyrų Lietuvos kariuomenėje turėjome ir Šaulių Sąjungą su 42.000 rikiuotės šaulių, apie 15.000 šaulių moterų, viso su rėmėjais per 62.000 Sąjungos narių.

Uniformuoti, apmokyti, drausmingi šauliai būtų kovęsi šalia Lietuvos kariuomenės, lygiai traktuojami su kariais pagal tarptautines konvencijas, jei tuolaikinė Lietuvos vyriausybė būtų atitinkamai apsisprendusi.

Gyvenant netobulame pasaulyje, kiekviena valstybė turėtų rūpintis, kaip išsaugoti savo nepriklausomybę nuo grobuoniškų kaimynų užmačių. Mažos valstybės, kaip Lietuva, jau vien biudžetiniais sumetimais negali patikėti valstybės gynimo funkcijų vienai kariuomenei. Būtina turėti savanorišką karinę organizaciją, esančią nuolatinėje parengtyje, kuri tuoj stotų pagalbon kariuomenei, kritiškam momentui atėjus.

Šiandien visa tai yra priimama, kaip aksijoma, tačiau Vladui Putvinskiui reikėjo daug ginčytis su kai kuriais mūsų politikais, išplaukusiais į

kariuomenės vadovaujančius postus, paaukoti daug sveikatos ir nervų, iki buvo įveiktas prigimtas kariškių nepasitikėjimas ginkluotais civiliais, iki šauliams buvo patikėtos atsarginės valstybės gynimo funkcijos, iki buvo pripažintas jų tinkamas statusas.

Mūsų kaimyninės Pabaltijo valstybės irgi susikūrė šauliams giminingas organizacijas – Latvija aizsargus, Estija "Kaitseliidu", Suomija "Suje-luskunta", jau neminint Vokietijos "Stahlhelm".

Vladas Putvinskis, 1919 kurdamas Šaulių Sąjungą, kai Lietuva grūmėsi su išorės ir vidaus priešais, neturėjo prieš savo akis šių organizacijų pavyzdžių. Jo nuopelnas, kad jau iš pat pradžių, jis kūrė naują organizaciją plačiu mastu, nepasiduodamas skeptikams. Dar daugiau, Šaulių Sąjunga kūrėsi ant tvirtų ideologinių pamatų, dėl kurių jam teko daug kovoti, kalbėti, įtikinėti ir nukentėti.

Ne paslaptis, kad šiandien, 50-ties metų sovietinės okupacijos pasekmėje, bendras Lietuvos gyventojų moralinis lygis yra smukęs. Įsigalėjo ydos, kaip girtavimas, kyšių ėmimas, veltėdystė, nekalbant jau apie vagystes, apiplėšimus, užmušinėjimus. Ne ką geresnis vaizdas pasitiko atgimstančią Lietuvą 1918-tais metais, joje rusams 120 metų viešpatavus.

Tai, kad šis liūdnas vaizdas dramatiškai pasikeitė per trumpus Nepriklausomos Lietuvos gyvavimo metus 1918-1940 metais, nemaža dalimi yra Vlado Putvio ir jo bendraminčių nuopelnas. Žodžiu, raštu, veiksmu ir pavyzdžiu Vladas Putvys auklėjo Šaulių Sąjungos vadovybę, jos eilinius narius, o per juos ir visą tautą. Reikia tik prisiminti, kad beveik pusė Nepriklausomos Lietuvos mokytojų buvo Šaulių Sąjungos eilėse. Įsivainė kilnius Vl. Putvio idealus, mokytojai įdiegė juos priaugančiai lietuvių kartai, gi pačios Sąjungos įtaka pasiekė kaimo jaunimą tolimiausiuose Lietuvos kampeliuose. Vl. Putvys skiepijo tėvynės, tautos, gimtosios kalbos meilę. Pats kilęs iš aplenkėjusios bajoriškos aplinkos, savo pastangomis grįžo į lietuvių tautą, išmoko lietuviškai kalbėti, skelbė lietuviybės idėjas, nežiūrint kaimynų bajorų patyčių, pasmerkimo ar net įskundimų rusų valdžiai.

Spaudos draudimo metais įsijungęs į knygnešių tinklą, reikalui esant slėpęs savo dvaruose rusų gaudomus lietuvius veikėjus, jis pats pakartotinai buvo rusų kalinamas ir tremiamas. Kalintas 1906 metais, vėl suimtas 1914 -taisiais, 1914-17 tremtinys rusų policijos priežiūroje Žem. Naugardo gubernijoje, jis darbais įrodė savo ištikimybę Lietuvai, o ir mokėjo tą savo tėvynės meilę įdiegti kitiems.

Jei Nepriklausomybės pradžioje, šauliams suruošus savo šventę – gegužinę Napoleono kaln, sukurstyta Kauno sulenkėjusių-surusėjusių gailvalų masė bandė šią šventę išardyti, o dalyvius – šaulius primušti vien už tai, kad jie – šauliai, po dešimtmečio Kaune vyravo visiškai kitokios nuotaikos.

Jei Napoleono kalno incidento metu tik Vl. Putvinskio drąsa ir orientacija apsaugojo šaulių orumą, kartu išvengiant kraujo praliejimo, tai šiandien Kaune regime patriotizmo tvirtovę. Vl. Putvinskio įdėtos pastangos nenuėjo veltui, Kaunas anais metais buvo garsus savo "tiltinėmis mažu-

momis". Įdomi Vl. Putvio pažiūra "mažumų" klausimu, labai pritaikoma ir šiandien, kalbant apie tautines mažumas Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje. Pacituosiu:

"Lydeka prarijo ešerį! Ešerys sudarė lydekos organizme Tautinę mažumą. Taip Rusija buvo prarijusi Lietuvą. Lydekai susipjovus su kitomis lydekomis, Lietuvos ešerys išsprūdo iš jos vidurių, kaip pranašas Jonas. Dabar Lietuva ir jos tauta yra ne mažuma svetimame pilve, bet pati sau.

Yra, kaip yra. Bet kas yra tos mažumos Lietuvoje? Ar Lietuva prarijo dar mažesnę žuvį? Ne, ji nieko neprarijo".

Lietuvos svetimi gaivalai nėra praryti, bet varu įlindę, kaip rakštys, kaip prancūzai vokiečiams į vieną jų kraštą su nepatgiu vardu, arba tai yra lydekos pilvo nešvarumo likučiai, nuo kurių ešerys, vos išlindęs, dar nespėjo apsivalyti.

## Svetimtaučiai — svečiai

Svečiams duodamas paprastai šeiminių namuose tik patariamasis balsas ir dori svečiai, paprastai, tuo visiškai tenkinasi".

(Raštai II, 80)

Blaivininkas Vl. Putvys įsakymu, žodžiu ir gyvu pavyzdžiu stengėsi išgyvendinti iš lietuvių tautos išgalėjusius girtavimo įpročius su visomis jų neigiamomis pasekmėmis: apsipykimais, muštynėmis, dorovės kritimu, sveikatos žalojimu. Ne veltui jis buvo vedęs garsiojo blaivybės apaštalo, vyskupo Motiejaus Valančiaus, sesers vaikaitę Emiliją Gruzdytę.

Vl. Putvys reikalavo iš šaulių visiško sąžiningumo, tauraus elgesio su kitos lyties asmenimis. Jis puoselėjo ir kariškas šaulių savybes, kaip drausmingumą, stropumą pareigose.

Gal daugiausia nemalonumų iš savųjų Vl. Putvys susilaukė dėl kertinio Šaulių Sąjungos ideologijos bruožo – jos nepartiškumo. Šaulių Sąjungos šūkis – Nepriklausomai Lietuvai, ir Sąjunga turėjo lygiai traktuoti visas partijas, jei jos tik nesikėsino prieš Lietuvos nepriklausomybę.

Įvairūs Lietuvos politikos vairuotojai karts nuo karto stengėsi įtraukti Šaulių Sąjungą į politinį vidaus gyvenimą su visomis jo intrigomis ir rietenomis. Vl. Putvys čia parodė visą savo charakterio kietumą ir atsiekė savo, išlaikė Sąjungą nepolitišką, nors pats asmeniškai 1922-28 metais turėjo pasitraukti iš Sąjungos vyriausios vadovybės. Tik 1928 grįžęs į Sąjungos pirmininko postą, jį išlaikė iki savo mirties.

Vl. Putvio ir jo kūrinio, šaulių sąjungos, ideologija sutvirtino Lietuvą jos sunkioje kovoje karo ir pokario metais, padėjo jai sulaukti 1990-tųjų kovo vienuoliktosios. Šaulių sąjunga sudėjo savo aukas ant tėvynės laisvės aukuro, ar kritisiais su ginklu rankoje partizanų eilėse, ar mirusiais Sibiro tremtyje, kankiniais dėl laisvės idealo.

Jei 1919-1920 nepriklausomybės kovų metu žuvo 81 šaulys, 146 sužeisti, tai Sibiro tremtyje žuvo tūkstančiai šaulių, jau vien šaulio vardui garantuojant tremti. 1943 metais Sibire mirė Vl. Putvio našlė Emilija, apie tuos

metus Vorkutoje žuvo ir jo jaunesnysis sūnus Vytautas, šaulių eilėse 1920 kovojęs prieš Lietuvon įsiveržusius lenkų raitelius, ejęs vaduoti Klaipėdos 1923-tais. Nežinia kada, Gorkio kalėjime mirė ir kitas sūnus, Stasys Putvyš, nepriklausomybės kovų dalyvis, Vyčio kryžiaus kavalierius, Žemės ūkio ministras 1935-38 metais. 1954 kovo 7 dieną per suvažiavimą Čikagoje oficialiai susikūrusi Lietuvos Šaulių Sąjunga Tremtyje neleidžia VI. Putvio idealams išblėsti lietuvių tarpe Vakarų pasaulyje. Nuo 1956 sausio "Kario" žurnalo puslapiuose prisiglaudęs nuolatinis "Tremties Trimto" skyrius, o nuo 1958 ir "Šaulė Tremtyje" informavo ir jungė JAV, Kanadoje, Australijoje susiorganizavusius šaulių vienetus.

"Dariaus ir Girėno" šaulių kuopa Sydnėje įsisteigė 1976 vasario 15 dieną, bet jau visu dešimtmečiu anksčiau Sydnėjus davė gražų įnašą šaulių organizacijai, kai 1966 metais Pr. Nagio iniciatyva "Minties" spaustuve išleido J. Matuso "Šaulių Sąjungos Istorijos" antrąją laidą. Pirmoji laida, pasirodžiusi Lietuvoje 1939 metais, buvo okupanto tuoj sunaikinta.

Prisikėlus Nepriklausomai Lietuvai, tėvynėje tuoj atsikūrė ir šaulių organizacija. Pirmoji Lietuvos Šaulių Sąjungos konferencija įvyko Kaune 1990 vasario 15-16 dienomis, dar prieš Nepriklausomybės atstatymo paskelbimą kovo 11 dieną. Jau kovo 23 d. įregistruoti Lietuvos Šaulių Sąjungos įstatai.

Sunki atsikūrusios nepriklausomos valstybės pradžia. Nuolat gresia ekonominė suirutė, sovietinio valdymo palikimas. Rusų rankos ant naftos ir natūralių dujų čiaupų. Rusų kariniai daliniai nenoriai traukiasi iš Pabaltijo. Karaliaučiaus sritis rusų rankose, kaip juodas debesis, nuolat primena, kaip lengvai smurtu gali būti užgniaužta išsikovota laisvė. Krašte išgalėję ydos – girtavimas, kyšiai, plėšikavimas, "Mafijos" teroras, partijų rietenos.

Sunkūs yra ir atsikūrusios Šaulių Sąjungos pirmieji žingsniai, dažnai (kaip ir 1919-1928 metais) vyriausybės sluoksniams pilnai neįvertinant Šaulių Sąjungos potencialo krašto atstatyme.

Tikėkimės, kad Lietuvos Šaulių Sąjunga nuolat stiprės ir suburs savo eilėse vis didesnes tautos mases, kad VI. Putvio idealai galėtų vėl pasiekti tolimiausią Lietuvos kampelį, padėdami kraštui nusikratyti moralinio abuojujimo, kad jie atnaujintų tautą iš "apačios", kad nebūtų pražudyti kovo 11-tos laimėjimo vaisiai.

Pasinaudota 1993-3-14 Sydnėje skaityta paskaita.

# XXVIII. LIETUVOS KATALIKŲ BAŽNYČIOS KRONIKA

## LIETUVOS KRONIKOS SAJUNGA

1971 metais rugsėjo mėn. Čikagoje kun. Kazimiero Kuzminsko pastangomis buvo sukurtas komitetas, kuris pasistengė sukurti organizaciją, padėti Lietuvos persekiojamai Katalikų Bažnyčiai. Po keletos posėdžių buvo sudarytas tos organizacijos statutas, o pati organizacija pavadinta Lietuvių Katalikų Religinės Šalpos Rėmėjais. 1972 m. balandžio mėn. 8 d. sušauktas steigiamasis šios organizacijos susirinkimas Jaunimo centro didžiojoje salėje. Į pirmąją Rėmėjų valdybą buvo išrinkti šie asmenys: pirm. kun. Kazimieras Kuzminskas, Antanas Zailskas, Petras Indreika (miręs), Viktoras Diminskas ir Julius Padegimas.

Suvažiavime pagrindinis kalbėtojas buvo kun. Stasys Raila, L.K. Religinės Šalpos reikalų vedėjas. Svečių tarpe buvo J.E. vysk. Vincentas Brizgys ir įvairių organizacijų atstovai su savo vėliavomis. Buvo priimti tos organizacijos įstatai.

Kun. K. Kuzminskas, tapęs tos valdybos pirmininku, ėmė rinkti aukas Religinei Šalpai, važinėdamas po įvairias lietuvių kolonijas ir steigdamas Rėmėjų skyrius. Tų pačių metų liepos mėnesį buvo gautas Čikagoje pirmasis LKB Kronikos numeris, kuris Rėmėjų valdybos buvo multiplikuotas šafirografu ir 1.000 jos egzempliorių buvo išsiuntinėta pasaulio lietuvių centrinėms organizacijoms ir kunigams. Taip Rėmėjų valdyba darė, gavusi ir kitus LKB Kronikos numerius.

Kun. K. Kuzminskas ir toliau važinėjo po lietuvių kolonijas ne tik JAV-se, Kanadoje, bet ir Pietų Amerikoje, Europoje ir Australijoje, rinkdamas aukas ir kurdamas Rėmėjų skyrius.

Sulaukus šešių LK B Kronikos numerių, Rėmėjų valdyba savo posėdyje 1973 m. spalio 9 d. nutarė atskirus numerius sudėti į knygą ir, ją išleidus, plačiai paskleisti viso pasaulio lietuvių tarpe. Bet tam buvo reikalingos lėšos. Tad kun. K. Kuzminskas, rinkdamas aukas Religinei Šalpai, ėmė kartu rinkti atskirai ir Kronikos knygų leidimui. Pirmąjį LKB Kronikos tomą redagavo Darbininko redaktorius prof. Juozas Brazaitis, parašęs ir tam tomui reikšmingą įvadą. Dailininkas ir rašytojas Paulius Jurkus nupiešė viršelį ir kitas iliustracijas, o prelatas Juozas Karalius sutiko būti to I-ojo tomo mecenatu leidėju.

1974 m. pasirodė pirmasis Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronikos tomas, apėmęs pirmąsias septynias Kronikas. Tiražas siekė 5.000 egzempliorių. Spausdino M. Morkūno spaustuvė Čikagoje. II-sis tomas apėmė 8 numerius, ir jo redaktorius buvo Povilas Gaučys. Išleistas 1975 m. Čikagoje toj pačioj spaustuvėj irgi 5.000 egz. III tomas, apėmęs 7 (16-22) numerius, redaguotas Prano Razmino, buvo išleistas 1976 m. irgi Čikagoje, viršelį ir iliustracijas piešė dail. seselė Mercedes.

1977 m. gruodžio mėn. organizacija pakeitė savo pavadinimą, tapdama Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronikoms leisti sąjunga. 1978 m. buvo išleistas ketvirtasis tomas, apėmęs 9 numerius (23-31). Redaktorius tas pats ir dail. ta pati seselė Mercedes.

Penktoji LKB Kronikos tomas, skirtas Vilniaus un-to 400 m. sukakčiai paminėti buvo išleistas 1979 m., apėmęs 8 numerius (32-39). Tas pats redaktorius, ta pati dailininkė, spausdinta toje pačioje M. Morkūno spaustuvėje.

Šeštasis tomas apima 10 kronikos numerių. Skirtas 10 metų LKB Kronikos sukakčiai paminėti. Leidėjas ta pati Sąjunga, tik sutrumpinusi savo pavadinimą į Lietuvos Kronikos Sąjungą, 5.000 egzempliorių, spausdinta Kingsport Press spaustuvėje, Tennesy.

Septintąją Kronikos tomą išleido ta pati Liet. Kronikos Sąjunga, redaktorius Ignas Serapinas, šis tomas skirtas Šv. Kazimiero 500 metų mirties sukakčiai paminėti. Spausdino ta pati Kingsport Press spaustuvė, ta pati dailininkė seselė Mercedes, tiražas 5.000 egz.

Aštuntasis tomas apima 8 numerius (60-67). Tie patys leidėjai: redaktorius ir dailininkė. Spausdino ten pat Tennesy, toje pačioje Kingsport Press spaustuvėje. Tomas skirtas Lietuvos krikščionybės 600 metų jubiliejui paminėti.

Devintasis tomas apima 8 Kronikas (68-75) numerius. Redagavo Apolinaras P. Bagdonas, dailininkė ta pati seselė Mercedes. Knyga dedikuota Vilniaus katedros sugrąžinimui paminėti. Atspausdinta 1989 m. toje pačioje spaustuvėje 3.000 egzempliorių.

Dešimtas tomas, redaguotas to paties A.P. Bagdono, skirtas Lietuvos Nepriklausomybės atstatymui paminėti. Dail. seselė Mercedes, spausdino ta pati spaustuvė 1992 m., 3.000 egz.

L. Kronikos Sąjunga išleido ispanų kalba I, II ir VI tomas, vertėjas Zeferinas Juknevičius.

Anglų kalba buvo išleisti I ir VI tomas, vertėja Nijolė Gražulienė.

Išverstosios knygos siunčiamos angliškai kalbantiems 72 valstybėms, o ispaniškai – 24 valstybėms: būtent, universitetų ir kolegijų bibliotekoms, spaudai, radijo ir televizijos stotims, katalikų vyskupams, vyrų ir moterų vienuolynams, žinių agentūroms, įvairiems institutams, aukštiesiems valdžios pareigūnams, gubernatoriams, didžiųjų miestų burmistrams ir parlamentarams, kai kuriems užsienio diplomatams ir visoms tarptautinėms organizacijoms.

Gauta šimtai padėkos laiškų anglų ir ispanų kalbomis, kuriuose dėkojama už Kronikos knygas, o Lietuva laikoma didvyrių tauta, už ją meldžiamasi, imama sau pavyzdžiu. Štai Medelino arkivyskupo kardinolo Alfonso Trujillo laiško žodžiai: "Širdingai Jums dėkojame ir pranešame, kad Kronikos lapus skaitysime atsidėję taip, kaip skaitoma apie katakombų Bažnyčios persekiojimus. Mes esame įsitikinę, kad tie garbingi tvirtumo ir pasiaukojimo pavyzdžiai, kuriuos rodo Lietuvos Katalikų Bažnyčia, padės mums skleisti evangeliją Lotynų Amerikos kraštuose. Tam tikslui

panaudosime turimas priemones. Tikimės, kad tokios ištvėrmės ir kančios vaisiai pasitarnaus Bažnyčios gerovei.

Jus gi sveikiname, atlikus tokį svarbų darbą ir linkime su ryžtu, viltimi ir pasitikėjimu žengti pirmyn."

Liet. Kronikos Sąjunga iš viso yra išleidusi LKB Kronikų lietuvių kalba 10 tomų, ispanų k. 3 tomus ir anglų k. 2 tomus, kas sudaro 15 tomų, kurių puslapių skaičius siekia 8032, o tiražas 75.000 knygu.

L. Kronikos Sąjungos valdyba rūpinasi likusių LKB Kronikos tomų vertimu į anglų ir ispanų kalbas, stengsis juos išleisti ir paskleisti tų kalbų kraštuose, kad jų žmonės bei mokslininkai galėtų pasinaudoti vienintele dokumentine medžiaga apie buvusius komunizmo sekėjų darbus.

LKB Kronika per 17 metų pogrindyje, vienydama ir žadindama tautą drąsiai kovoti už tikėjimo ir tautos laisvę, daug prisidėjo prie Lietuvos Nepriklausomybės atstatymo, kuris įvyko 1990 m. kovo 11d.

Jo Eminencija kardinolas Vincentas Sladkevičius savo žodyje X tomui taip rašo: "Ištvermingiausias ir labiausiai mūsų tėvynę išgarsinęs leidinys buvo ir lieka LKB Kronika" – taip šiais metais pasisakė apie Kronikos reikšmę mūsų tautai Lietuvos Katalikų Bažnyčios Ganytojai savo ganytojiniame laiške spaudos reikalu.

"Džiaugiamės, kad Amerikos lietuviai išleido ją viename rinkinyje. Tuo būdu ji galės tęsti savo palaimingą įtaką, kurią ji vykdė atskirais leidiniais per 17 metų, drąsindama tikinčiuosius, mokydama juos ištikimybės Kristui, Bažnyčiai ir Tėvynei.

Reiškiamo nuoširdžiausią padėką kun. Kazimierui Kuzminskui, jo bendradarbiams ir visiems rėmėjams. Dievo palaima per šį leidinį tepasiekia visų tautiečių širdis".

Toliau seka Vilniaus Arkivyskupo Metropolito Audrio Juozo Bačkio žodis.

"Širdingai dėkoju už Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronikos 10 tomą ir už gražius sveikinimus."

"Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronika yra neatimama Lietuvos istorijos dalis ir mes, kurie toliau tęsiame šią istoriją, galime atrasti čia svarbių ir naudingų pamokų, o taip pat tvirtumo ir pasitikėjimo, kad "mylintiems Dievą visa išeina į gerą".

"Telaimina Dievas Jūsų gražius darbus, planus ir svajones."

Šių aukštųjų Lietuvos Katalikų Bažnyčios hierarchų žodžiai parodo, kokią reikšmę turi Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronika.

Lietuvos Kronikos Sąjungos valdyba: kun. K. Kuzminskas, Apolinaras P. Bagdonas.

## **Lietuvos stebuklingas leidinys**

Žemiau sekąs straipsnis yra parašytas Alano Gilio (Alan Gill) Sydney Morning Herald Religinio redaktoriaus ir paskelbtas 28 11 1984.

Jeigu premijos būtų skiriamos už religinį žurnalizmą, tai Lietuvos Ka-

talikų Bažnyčios kronika pasiektų laimėjimą. Virš 12 metų šis pagrindžio laikraštis veda kovą prieš komunistinę valdžią, jo ilgas išsilaikymas yra stebuklas. Šis laikraštis pirmiausia pasirodė 19 3 1972 ir fotografiniu būdu dauginamas ėjo iš rankų į rankas. Laike metų galo kelios kopijos pasiekė Vakarų, kurios buvo išverstos į anglų ir kitas kalbas. Redaktoriai šio laikraščio (sakoma, kad jų yra tarp 5 ir 7) niekad nebuvo išaiškinti ir sugauti, tačiau kiti, susiję su Kronikos platinimu, buvo patalpinti į kalėjimus arba išstremti į kacetus. Valdžios mėginimai Kroniką uždaryti buvo bandoma tikrinant rašomąsias mašinėles, jų juosteles, rašomąjį popierių. Kronika buvo leidžiama 30-50 puslapių ir eidavo kas trys mėnesiai. Sunku nuspręsti, kiek egzempliorių Kronikos išeidavo. Paslaptį apie pasirodymą apie 2000 egz. darbovietėse, krautuovėse, namuose ir žmonių susirinkimo vietose. Savanoriai vėliau ją daugindavo su atšvietimu ir perrašinėdami, tad Kronikos skaičius tarp žmonių gerokai padaugėjo. Įrištas tomas anglų kalboj su pristatymo įžanga buvo išleistas Loyalos universiteto spaustuvės Čikagoj, JAV. Norintieji Kroniką įsigyti gali iš p. J. Kedžio P.O. Box 535 Parramatta, Australia, kaina 10 dol., įskaitant persiuntimą. Sekantis tomas pasirodys netrukus.

Šie metai (1984) pažymi 500 m. sukaktį nuo Šv. Kazimiero mirties, kaip Lietuvos Patrono. Apgailestauti tenka, kad pagrindinė bažnyčia jam pašventą dabar yra paversta ateizmo muziejum ir Vilniaus Katedra paversta meno galerija.

Popiežius Jonas Paulius II norėjo aplankyti Lietuvą sąryšy su minėtu Šv. Kazimiero minėjimu, bet negavo leidimo, nežiūrint to, minėjimas visvien įvyko. Iš apie 80% Lietuvos gyventojų (jų skaičius maždaug 3,3 mil.) yra katalikai. Centrinė valdžia Maskvoj bijo bažnyčios dėl to, kad ji turi ryšį (su Roma) ir tuo remiamas tautinis judėjimas. Lietuvos bažnyčia veikia teisėtai, ne kaip Ukrainos katalikų bažnyčia, kuri to teisėtumo neturi. Šiuo metu (1984) Pirmasis komunistų p-jos Sekretorius Petras Griškevičius pasakė kalbą, kurioje bažnyčiai buvo paminėtas visai nenorėtas pagyrimas. Jis pasmerkė bažnytines keliones į seniai vykdomas populiarias religines vietas ir kartu pasmerkė slaptą kunigų paruošimą. Jis pabrėžė, kad kontrolė pamaldų turi padidėti ir prieštaravo dėl 3000 vaikų, aktyviai dalyvaujančių "religiniuose judėjimuose". Jis jautė, kad yra būtina, jog vaikai būtų atbaidomi nuo religinių apeigų. Maždaug prieš metus Popiežius paskyrė Julianą Vaivodą Apaštališkuoju Administratorium Rygos miesto, kaip Sovietų S-goj gyvenantį pirmą kardinolą. Šis užrūstino lietuvių katalikus, kurie skaitė, kad jų vyskupas Steponavičius turėjo būti paskirtas kardinolu, kaip turįs vyresniškumą. Vyskupas Steponavičius 72 m. yra namų arešto padėty Žagarėj, mažam miestely už Vilniaus Vyskupijos nuo 1961 m. Šiuo metu nuo Lietuvos prijungimo prie Sovietų S-gos pirmą kartą penki vyskupai gavo leidimą vykti į Romą. Steponavičius, kuris buvo vienas iš tų penkių nevyko į Romą, numatydamas galimybę, kad Maskva gali neleisti jam grįžti. Kaip ir kitose Rytų Europos srityse, kai kurie dvasiškiai yra daugiau prisitaikę valdžiai kaip kiti. Populiarus

herojus kun. Alfonsas Svarinskas, iš Viduklės kuris yra viešai ir atvirai ir pakartotinai atmetęs priespaudos patvarkymus, liečiančius religines draugijas. Kun. Svarinskas 58 m., buvo išventintas į kunigus 1950, kaip kalinys Sovietų kacete, kur jis iškalėjo iš viso 16 metų. Kacete jis vykdė kunigo pareigas sergantiems kaliniams, įskaitant Ukrainos patriotą Kardinolą Slipy. Prieš metus kun. Svarinskas buvo vėl nuteistas ir išrodė, kad turės kalėjime mirtį. Čia verta prisiminti pareiškimą Kardinolo Slipy, kuris štai ką sakė apie savo draugą: "Vienintelis nusizengimas, kuris gali būti priskirtas jam nesveikos valios žmonių, tai meilė Dievui ir žmonėms, patarnavimas kaimynui ir vykdymas Kristaus įsakymų skelbti evangeliją visame pasaulyje."

Patvarkymai paminėti kun. Svarinsko teoriškai suteikia mažą religinę laisvę, bet praktikoje daro priešingai. Parapijų kunigai yra mušami ir kankinami savo presbiterijose ginkluotų chuliganų, kurie yra aiškūs valdžios agentai. Vienas tokių, kuris mirė nuo sužeidimų buvo kun. Leonas Mažeika 61 m., vienas iš 118 kunigų, pasirašiusių laišką Aukščiausiam Sovietų S-gos Prezidiumui dėl parėmimo pareiškimo, panaikinto Komiteto ginti tikinčiųjų teises.

Australijoje yra apie 10.000 lietuvių, iš kurių apie 8000 katalikų. Lietuviai Melburne turi savo kapelioną Praną Vaserį ir Sydney Petrą Butkų. Mėginimai sukurti savo parapiją sutiko mažai pritarimo iš vyskupų, nes jie manė, tas trukdys įsijungimą į platesnį katalikų gyvenimą.

Buvęs Adelaidės Vyskupas Matthew Beovich padarė skirtingą požiūrį ir lietuviai tenai gavo teisę įsigyti savo nuosavą bažnyčią paskirtą, Šv. Kazimiero garbei. Šios bažnyčios kun. yra Juozas Petraitis, aptarnaujans apie 1200 žmonių.

## **Tėviškei**

*Tu vėlei prie manęs tokia pavargusi, išblyškusi,  
Akyse — liūdesys, o lūpos verkiančios,  
Sakyk, sakyk, kur man padėti Tau,  
Kad būtų lengvas tas kelias ir tos kančios.*

*Aš nieko neturiu — nei deimantų, nei aukso,  
Nei milžino jėgų tironams išblaškyti!  
Gal veltui, Tėviške, tu ties manim suklupusi,  
Gal veltui Tavo akys vėl rasom sidabro švyti.*

*Praėjusi kalvarijas ir tyrlaukius ir kryžkeles,  
Tu vėlei nevilty, Tu vėl per gruodą.  
Išblėsusioms viltims, be džiugesio jaunystės, —  
Tokia, tokia kaip mes į nežinią įpuolę.*

## XXIX. NIURNBERGO TRIBUNOLAS — TARPTAUTINĖS TEISĖS IŠNIEKINIMAS

1. Pirmoji konferencija karo nusikaltėlių klausimui nagrinėti buvo sušaukta anglų iniciatyva Londone 1942 01 13 d. Į šią konferenciją savo tautinius delegatus pasiuntė šios valstybės: Belgija, Čekoslovakija, Prancūzija, Graikija, Liuksemburgas, Olandija, Norvegija, Lenkija, Jugoslavija. Šalia šių delegatų buvo svečiai-stebėtojai iš Anglijos, Australijos, Kanados, Indijos, N. Zelandijos, P. Afrikos, JAV ir Sovietų Sąjungos. Kad Sovietinis atstovas atvyko kaip stebėtojas, tai dar galima būtų dovanoti, bet kad vėliau šios konferencijos dalyviai priėmė Sovietų Sąjungą kaip tos konferencijos ne tik pilnateisį narį, bet prisileido ją net prie teisėjų ir kaltintojų stalų,— šis veiksmas reikalauja Aukščiausio pasmerkimo! Bet, atrodo, kad tiek to Tribunolo organizatorių tarpe, tiek jo teisėjų sąstate tikinčiųjų į Dievą ir nebuvo... Juk kai Niurnbergo Tribunolo posėdžiai prasidėjo 1945 11 20, pusei metų karui pasibaigus, jau buvo paaiškėję visos Kremliaus bolševikų ir nacių sąmokslas paslaptys: a) Sovietų atstovas Berlyne dar balandžio mėn. 1939 m. pirmas paleido "žinią" dėl bolševikų-nacių draugystės, b) Ribentropo-Molotovo slaptieji protokolai ir Rytų Europos pasidalinimas tarp Kremliaus ir Berlyno buvo surasti, c) Katyno žudynių "paslaptis" Čerčilis jau buvo gavęs iš Lenkijos vyriausybės Londone dar 1943 m. (smulkmenas apie a, b, c įvykius žiūrėk skyrių Antras pasaulinis karas). Pagaliau, toji pati Sovietų Sąjunga 1939 09 17 užpuolė Lenkiją, tapdama Antrojo pasaulinio karo kaltininke ir dabar, tapusi visų šių suminėtu nusikaltimų vykdytoja, vaidina Tarptautinio Niurnbergo Tribunolo teisėjų ir kaltintojų rolę!!!

Stalinas ir jo Politinis biuras turėjo užimti pirmąsias eiles kaltinamųjų suoluose kaip Ribentropo-Molotovo pakto slaptųjų protokolų pradininkai bei Lenkijos užpuolikai.

2. Maždaug trims mėnesiams karui pasibaigus, t.y. 1945 m. rugpjūčio mėn., Anglija, Prancūzija ir Sovietų Sąjunga sudarė susitarimą, liečiantį karo nusikaltėlius, jų apkaltinimą ir teismo tvarką. Iš to seka išvada, kad kaltinamieji sužinojo, kas buvo leistina ir kas buvo draudžiama karo metu, po trijų mėnesių, jau karui pasibaigus. Prieš du tūkstančius metų jau romėnai buvo nustatę, kad joks įstatymas negalioja, jeigu jis yra paskelbtas tam tikram nusikaltimui, kuris jau yra įvykęs. Vadinasi, Niurnbergo Tribunolo planuotojai laužė tūkstantmetines teises normas ir tuo padarė tą Tribunolą pajuokos objektu.

3. Trečias labai rimtas Niurnbergo Tribunolo organizatoriams teisinis apsunkinimas — be jokio pasiteisinimo yra taip pat šimtmečių teisinė norma, žinoma visose kultūringose tautose — kaltininkas negali būti teisėjo rolėje. Čia kaip tik dar didesnis apkaltinimas gula ant buvusių Tribunolo organizatorių ir jo teisėjų bei kaltintojų — kad vokiečių karo nusikaltėlių

teisėjais buvo ne tik jų nugalėtojai: amerikoniai, anglai ir prancūzai, bet ir vienas buvęs vokiečių sąjungininkas ir kaltininkas – Sovietų Sąjunga! Čia neverta kalbėti apie bolševikus-Sovietus, bet amerikiečių, anglų ir prancūzų teisėjai turėjo turėti tiek drąsos ir profesinės savigarbos iš jiems primestų pareigų atsisakyti, patariant jų vyriausybėms pakviesti į jų vietą kare nedalyvavusių valstybių teisininkus – švedus, šveicarų, brazilus ir kitus. Kai šie trijų minėtų tautų teisininkai nedrįso iš juos kompromituojančių pareigų pasitraukti, tai jie tik patvirtino savo, kaip šališko žmogaus kvalifikaciją ir ypač šiam atvejui visišką netinkamumą, ir viso to Niurnbergo Tribunolo neteisėtumą.

Paskutiniuju punktu būtina paminėti, kad karo nusikaltimai buvo įvykdyti ir JAV, Anglijos, Prancūzijos, bet ypač daug nusikaltimų buvo įvykdyta Sovietų Sąjungos. Šio straipsnio tikslas nėra visus tuos laimėtojų nusikaltimus išvardinti – pakaks bent porą iš jų paminėti: Drezdenas buvo vienas iš Vokietijos puošniausių miestų – kultūros centras, be žymių karinių taikinių bei sunkiosios pramonės, kaip bombardavimo taškas. Tačiau 1945 m. vasario 14-15 dienomis amerikiečių-anglų bombonešiai sunaikino 60% miesto pastatų. Tuo metu apie 750.000 civilių karo pabėgėlių iš Rytų fronto, iš kurių apie 250.000 žuvo per vieną naktį, jų tarpe nemažai lietuvių. Po karo ir anglų-amerikiečių stebėtojai pripažino, kad tai buvo žudynės nieko bendro neturinčios su karo strategija. Vienas iš daugelio Sovietinių nusikaltimų – Stalingrado apsupimo metu Sovietai paėmė, kaip jų pranešimai skelbė, apie 100.000 vokiečių belaisvių. Iš jų grįžo išlikę gyvi į Vokietiją apie 5.000.

Panaudoti šaltiniai

Lietuvos enciklopedija. XX T., psl. 502-504; V T., psl. 182.

News Digest International Nr. 3, 1985 m.

Fragen An Die Deutsche Geschichte, psl. 360.

## **KUR ŠVENTOJI PLAUKIA**

*Kur Šventoji plaukia, kur tamsi giružė,  
Tenai auga eglės, alksniai ir beržai.  
Pernai rudenėlį vidurį giružės,  
Ten apsigyveno laisvės kūrėjai.*

*Bet neilgai teko jiems tenai gyventi.  
Neilgai skambėjo laisvės jų daina.  
Iš savųjų tarpo rados išdavikas,  
Atvedė plėšikų gaują jis tenai.*

*Dar tik ryte, dar saulutei tekant,  
Broliai šnekučiavo po žygių sunkių.  
Ir tik netikėtai juos užpuolė priešas,  
Krito partizanai pavergtos tautos.*

*Nesulaukė močiutė grįžtančio sūnelio,  
Į šventas kapines nieks jų nelydės,  
Tiktai miško paukščiai ir žvėrys piktieji,  
Jų nekaltus kaulus po girias tampys.*

## XXX. BERLYNO BLOKADA

Šis tarptautinis įvykis, įnešęs nepaprastą pasaulinę politiką, karinę įtampą, vertas atskiro paminėjimo, nes jis sukėlė didelį dėmesį, tiksliau saktant, viltį, ypač tuo metu kovojančios tautos eilėse – tarp partizanų.

Po Potsdamo Konferencijos, nepavykus visiems keturiems karo laimėtojams valdyti Vokietiją, kaip vienalytę valstybę, ji buvo padalyta valdyti į keturias zonas: Sovietų S-gos, JAV, Anglijos ir Prancūzijos. Kadangi Vokietijos sostinė Berlynas karo metu buvo užimtas Sovietų, tai jie ir nenorėjo į Berlyną įsileisti kitų nugalėtojų karinių dalinių, kaip miesto administratorių, padalyto panašiai kaip visa Vokietija į 4 Zonas. Bet pagaliau jie nusileido ir įsileido JAV, Anglijos ir Prancūzijos karinius dalinius į Berlyną. Vakariečiai turėjo susitarimą su Sovietais laiduoti jiems laisvą susisiekimą žeme, vandeniu ir oru iš Vakarų Vokietijos su Berlynu aprūpinti apie 2 mil. Berlyno gyventojų, priklausančių vakarinėms miesto zonoms, plius vakariečių karinius administratorius, maistu, pramone, žaliavomis ir kitais reikmenimis. Nors Stalinas buvo įvedęs pratęsimą "Geležinės uždangos" ir į Berlyną, bet milijoniniam mieste ir dar tarp keturių karinių dalinių buvo labai sunku įgyvendinti. Sovietiniai politiniai komisarai pranešinėjo Maskvai, Rytų Vokietijos gyventojai bėga į Vakarų Berlyną, net pasitaikė dezertyrų ir iš raudonarmiečių, tada Stalinas apsisprendė pabandyti apvalyti Berlyną nuo "Supuvusio Kapitalizmo" ir 24 6 1948 paskelbė susisiekimo blokadą sausuma ir vandeniu, bet dar palikdamas oro susisiekimą. Kaip pateisinimą šiam nelegaliam ir net militaristiškai gana rizikingam žingsniui, Stalinas pasirinko vakariečių duotą sutikimą vokiečiams Vakarų Vokietijoje įsivesti piniginę reformą – naują markę, įskaitant Vakarų Berlyną.

### **Berlyno Blokada sukėlė aukštą politinį, karinį įtempimą visame pasauly ir ypač Lietuvoje partizanų tarpe**

JAV, Anglija ir Prancūzija buvo pastatytos prieš pasirinkimą su savo buvusiu sąjungininku: a) duoti ultimatumą Sovietams per 48 val. atšaukti neteisėtą susitarimą laužančią blokadą arba b) praryti karčią gėdingą, įžeidžiančią karinę-politinę piliulę ir bandyti aprūpinti 2 mil. vokiečių ir keliasdešimt tūkstančių amerikų, anglų ir prancūzų maistu ir visu kuo oro keliu.

Daug ne valdžioj esančių karinių, ūkinių ir politinių stebėtojų buvo nusistatymas duoti "Dėdei Juozui" (taip Stalinas karo metu daug anglosaksų buvo vadinamas "Uncle Joe") pamoką ir atsakyti ultimatumu, atšaukiant blokadą.

Imant dėmesin 1948 m. birželio mėn. karinę padėtį tarp Sovietų S-gos iš vienos pusės ir JAV, Anglijos ir Prancūzijos iš kitos, vakariečiai drąsiai ir

be jokios rizikos galėjo į Sovietų blokadą atsakyti ultimatumu ir štai dėl ko. Pirmiausia, Sovietų karo mašina 1948 m. dar buvo gana silpna, lyginant ją su trijų valstybių Vakaruose. Sovietai parodė ofenzyvą be sustojimo nuo Varšuvos iki Berlyno prieš Vokietiją, kovojančią dviejuose frontuose be benzino, su keliais šimtais tankų, beveik be lėktuvų ir daugely frontų dalių prieš šautuvais ginkluotą "Volksšturmą": jaunuolius 12-16 metų ir senukus 60-75 m.! Kas liečia Sovietų vidaus padėtį, tai jie turėjo labai minkštą karinį frontą Lietuvoje, kur vyko žmonių vežimai į Sibirą ir partizaninis karas. Kur kas platesnis partizaninis karas taip pat ėjo Ukrainoj, ypač jos Vakarinėj daly. Taigi kariškai Sovietų S-ga 1948 m. birželio mėn. dar buvo palyginti su Vakarais priešas, nesukeliantis rizikos, žinoma, turint galvoj, kad amerikoniai jau turėjo sandėliuose pakankamą skaičių atominų bombų ir sąjungininkus – visas Sovietų pavergtas tautas.

Deja demokratiniai Sąjungininkai priėmė gėdingą Stalino diktatą – blokadą, nežiūrint, kad buvo tam ir opozicija, bet nepakankamai stipri. Didžiausia kaltė už šį apsisprendimą nusileisti Stalinui krenta JAV. Jos ūkiškai ir kariškai buvo stipriausios, jų sandėliuose buvo atominės bombos, jos visiškai buvo nepaliestos praėjusio karo, jų "kapituliacijos" priežastis glūdi kitur.

Nuo pat komunistinės revoliucijos Rusijoje 1917 m. JAV buvo dvi priešiškos politinės srovės: nepripažinti Sovietų S-gos, tai daugumoj priklausą Respublikonų p-jai ir kiti dešiniųjų pažiūrų amerikoniai. Kita amerikiečių pusė, daugumoj nariai komunistų p-jos ir dalis demokratų p-jos, buvo už Sovietų S-gos pripažinimą ir su ja net glaudų bendravimą. Šis glaudus bendravimas tarp "Bolševikinės Rusijos" ir Kapitalistinės Amerikos vyko karo metu 1941-1945 m.m. Reikia pasakyti, kad labai aukštose vietose būvę amerikiečiai valdžios tarnyboj, biznyje ir net religinių organizacijų vadai, nepaprastai glaudžiai bendradarbiavo su Sovietų generaliniais sekretoriais. Averell Harrimanas buvo asmeninis draugas ne tik Lenino, bet ir visų Sovietų Generalinių Sekretorių, iki Gorbačiovo imtinai ir su visais biznį darydavo. Iš kitos pusės, Harrimanui taip pat būdavo durys atviros ir į Baltųjų rūmų prezidentinį kabinetą, ypač patarimus duoti daugiausia demokratiniais prezidentams.

Panašią rolę lošė ir visų JAV prezidentų patarėjas B. Baruchas pradedant Vilsonu ir baigiant Eizenhaueriu. Jis kaip žurnalistas JAV buvo įgijęs tokį vardą, kad buvo sakoma, jog joks Senato ar Kongreso narys neperskaitęs jo straipsnį, negali eiti į posėdį! Jis visiems savo straipsniams naudojo įvairiausius istorinius, politinius, karinius ir ūkinius "faktus", ir skaičius, kurie visados vesdavo į tą pačią išvadą, kad su Maskva reikia siekti taikingo sugyvenimo.

## **Atominių paslapčių vagystė**

Sovietai per JAV Komunistų P-ją ir per daugybę nepartinių, bet draugiškų Sovietams amerikonų, nepaprastai daug pastangų įdėjo į atominės

bombos gamybos šnipinėjimą. Neinant čia į smulkmenas, bus pateikta tik žymesnių šnipų areštas ir nuteisimas, sąryšy su atominių paslapčių išdavimu Sovietams.

Julius Rosenbergas ir jo žmona Ethel Rosenbergienė nuteisti mirti, M. Sobelis 30 m. kalėjimo, Hary Goldas, 30 m. kalėjimo. Įvairiomis mažesnėmis kalėjimo bausmėmis už atominių paslapčių išdavimą buvo nubauti šie amerikiečiai: David Gringlasas, Abraomas Brotčmanas, Minamas Mas-kovidžius, Sydney Veinbaumas, Alfredas Dean Slackas, A. Fuchsas, Pily-pas Jofe, Mark Geinas, Kate Mitčellis ir visa eilė kitų atomo paslapčių išdavimo šnipų.

## **Opozicija prieš Hidrogininę bombą!**

1950 2 12 atominės bombos gamybos komisijos p-kas David Lilientalis ir jo du padėjėjai Robert Oppenheimeris ir Albert Einšteinas viešai pareiškė, kad jie yra prieš hidrogininės bombos gamybą. Tačiau Prez. Trumanas juos atleido iš pareigų, pertvarkė atominės komisijos sąstatą ir hidrogininės bombos gamybą vyko toliau, nes jau buvo paaiškėję, kad aukščiau minėti šnipai tos bombos gaminimo paslaptis jau buvo perdavę Berijai, kurį Stalinas buvo paskyręs tos srities viršininku.

Aukščiau pateikta politinė padėtis JAV 1945-1950 rodo, kad ten buvo pilna Sovietų S-gai pritariančių draugų, rėmėjų ir šnipų. Čia buvo tikroji priežastis, dėl ko Vakarų sąjungininkai pakluso Stalino Berlyno blokadai.

Dabar verta dirstelėti, kas vyko Kremliaus politikos koridoriuose. Stalino skelbta blokada visai neturėjo tikslo sukelti karą su kapitalistais, bet tik juos išvyti iš Berlyno, nes jie labai drumstė tarybinę santvarką. Jis laukė iš Vakarų buvusių Sąjungininkų, jog jie prašys jo leidimo išsikraustyti su visu savo turtu iš Berlyno. Tačiau jam pasidarė neramu, kai jis gavo pranešimus, kad kas 2-3 minutės į Vakarų Berlyną leidžiasi ir kyla amerikonių didžiuliai transporto lėktuvai dieną ir naktį... Šis reikalas "Dėdei Juozui" sukėlė nemažą rūpestį ir kaip J. Bernard Hutonas rašo, jis sušaukė savo artimiausių: Berijos, Vorošilovo ir Molotovo susirinkimą ir griežtai nurodė: a) kad oro koridorius niekada nebūtų uždarytas, b) vakariečių lėktuvai neturi būti persekiojami – sekami ir bet kaip trukdomi, c) vengti provokacijos ir oro karo, d) nieko neskelbti apie šį įvykį pasauliui, kad tai čia Sovietų sukeltas nemalonumas, e) šūktelėjo ant Molotovo: kartais aš abejoju, ar tai Jūsų noras, ar Bulganino išprovokuoti diplomatinį šaudymo karą su Kapitalistiniu pasauliu...

Stalinas pradėjo žingsniuoti po įstaigą, ką jis visada daro kai supyksta ir vėl prašneko griežtais žodžiais: jeigu tai būtų įvykę laike Lenino laikų, tai tu ir tavo kvailys (turėjo galvoj Bulganiną) būtų sušaudyti, kaip kapitalistų agentai. Per Jūs kiauiliškas galvas Jūs pastatėte mus į baisią padėtį. Jūs nematote toliau kaip galas Jūsų nosies. Jūs manote, jeigu Jūs elgsitės kaip bulius kiniečių krautuvėję, Jūs galvosite gauti reikalingus rezultatus. Jeigu Žukovas būtų vadovavęs vietoje "Diadia Vodka" (Stalino vardas

Bulganinui), ši padėtis būtų niekad neiškilus.

Atrodo, kad šis Stalino puolimas ant Molotovo ir Bulganino įvyko todėl, kad užsienio žiniuose pasklido faktas, kad dėl blokados yra iškilęs nesutarimas tarp Stalino ir Molotovo. Stalinas sužinojęs apkaltino už šios žinios paskleidimą Vakaruose Molotovą ir Bulganiną.

Dabar matosi, kad blokada bolševikams iškėlė taip pat nemažai sunkumų ir nelauktų problemų, net gal daugiau kaip Vakaruose. Didžiausia iš jų, kaip šiame straipsny jau buvo minėta, buvo baimė sukelti karą su Vakarais. Dėl ko Stalinas ir pamokas davė Molotovui ir Bulganinui, kad to neįvyktų. Atrodo, kad, jeigu Vakarai tai būtų žinoję, tai tikrai būtų davę ultimatumą Stalinui.

Kaip Kremliaus šaltiniai – "Mano Atsiminimai Kremliaus Dienų" (Diary of My Kremlin days) pasakoja, Molotovas po Stalino išplūdimo demonstratyviai apleido jo įstaigą ir planavo pašalinti Staliną, bet, neradęs šalininkų nei iš Politinio biuro, nei iš generolų, turėjo laukti iki 1953 m.

Po vienuolikos blokados mėnesių Stalinas įsitikino, kad iš šio ėjimo jis susilaukė nepaprastą opoziciją iš viso pasaulio, ir Vakarai oro keliu sugeba aprūpinti Berlyną, 12 5 1949 pranešė, kad nutraukia Berlyno blokadą. Tai buvo vienas iš žymesnių jo moralinis pralaimėjimas prieš Vakarus ir Vakarų nesugebėjimas tą blokadą išnaudoti savo kariniams tikslams.

Panaudoti šaltiniai

Fragen An Die Deutsche Geschichte, pp. 380-381. J. Bernard Hutton, Stalin, pp. 310-314, Diary of My Kremlin Days, by Mekhlis. Alexander Uralov The Reign of Stalin, p. 244, Khrushchev Remembers, pp. 452-453. Frank Britton Atom Treason, pp. 2-22.

## DAINA

*Kai ruduo ateina ir jo pilkos dienos,  
Mažas piemenėlis ragelius skardens  
Aš nuskinsiu žiedą, puikų astros žiedą,  
Paskutinį žiedą drumzlino rudens.*

*O tas mielas sodžius, tas rūtų darželis,  
Jis užbūrė širdį, širdį tarp gėlių.  
Ak nelauk, mergaitė, nebelauk prie vartų.  
Aš nebeateisiu liepų takeliu.*

*Ak nelauk, mergaitė, nebelauk prie vartų  
Aš nebeateisiu liepų takeliu.  
Ir nebedainuosiu tau gražių dainelių,  
Ir nebesakysiu, kad tave myliu.*

*Jau užteks tos meilės ir užteks tų žodžių,  
Gal tave ten mieste kitas pamylės.  
Man geriau mylėti savo mielam sodžiuį  
Saulės nubučiuotas vėjo dukreles.*

# DESTRUCTIVELY TERRORISED LITHUANIA

1938 -1991

By J. P.Kedys, Author-Editor

English Summary of this Book

## Historical Introduction.

About 3,000 BC Indo-European tribes of Lithuanians, Prussians and Latvians settled down on the south-eastern shores of the Baltic Sea. Deutsche Orden (the German Order), which "Christianised" Baltic tribes in the 12-13th centuries by sword, finally conquered the Prussians in the territory of the former East Prussia, at present occupied by Russia and renamed Kaliningrad.

The Lithuanians displayed strong resistance against the German Drang nach Osten, still in the 13th century, and finally, with the Poles, defeated Deutsche Orden in die year 1410 at Tannenberg.

The statehood of Lithuania began in the 13th century. Mindaugas, recognised as the sovereign ruler of Lithuania, was crowned in 1253 as the first Christian King of Lithuania by the representative of Pope Innocent IV. The other rulers of Lithuania, especially Vytautas the Great, extended Lithuania's empire from the Baltic Sea to the Black Sea. Many Slavic neighbours sought protection from Lithuania against the incursions of the Mongols. Lithuania became one of the most powerful states of Europe with broad political, cultural and commercial relations.

Being a small nation with increasingly powerful Russian and German neighbours the Lithuanians, who far centuries made great efforts to protect themselves against foreign threats, were forced to enter into a union with Poland. This union was established in 1569 and was headed by a common king elected by the nobility of both nations. For many generations a Lithuanian-Polish king was always elected to rule the joint state of both countries although his rights were restricted. The two nations maintained a common foreign policy but were separate and sovereign political states.

In 1795 the joint Lithuanian-Polish state was subdivided among Russia, Prussia and Austria. Almost all of Lithuania was subjugated by Russia. Czarist Russia used the most cruel methods of suppression of Lithuania. It persecuted the Catholic Church of Lithuania (Russia is an Orthodox country) and many other problems arose: Russia forbade the use of the Latin alphabet in printing and the press generally, the government arrested and punished people for printing books in Lithuanian and publishing in Prussia etc.

During WW1 Lithuania's Council declared independence on 16.2.1918 under the German occupation and later on the revolutionary Russian Communist government headed by Lenin recognised Lithuania's independence on 12.7.1920. During the 22 years of the independence period 1918 to 1940 the restored Lithuanian state made economic progress by performing agricultural land reform: it distributed land to 38,660 new farmsteads. Also industrial production rose, in the

period from 1929 to 1939, by 354%, while in the rest of the world the increase during this period was only 128%.

In the cultural field Lithuania was even more successful. In 1919 it had only 1,036 primary schools, 1,232 teachers and 45,540 pupils, but in 1939, before the Soviet occupation, Lithuania had 2,956 schools, 10,024 teachers and 379,233 pupils. Also Lithuania has two universities and eight institutions of higher education holding 447 professors and about 6,000 students. There are two opera houses, several professional theatres, about 2,120 libraries with more than two million books and there were other cultural facilities, both government and private.

### **Mini-Nuremberg Tribunal against Nazis in Lithuania.**

There is very little known in the world about the first Nazi plot in Lithuania in 1934. Soon after Adolf Hitler took over the government in Germany in 1933, the Nazis began to organise an insurrection in the territory adjoining Germany at Klaipeda (Memel) and to urge it to join Nazi Germany. Here are some facts about this first interesting political affair of the Fuhrer's "Drang nach Osten". After WW1 the Allies adjusted certain frontier territories of Germany which had been acquired by force during the course of history. Sections of territory were returned to France, Czechoslovakia, Poland, Lithuania etc. Lithuania has regained her historical strip of territory from the town of Smalininkai along the river Nemunas to Port Klaipeda on the Baltic Sea. There was a German Nazi minority in this territory and after Hitler took power in 1933 this Nazi minority, with inspiration and help from Berlin, began to organise a plot of insurrection to gain Klaipeda for Germany.

Police began an investigation, searched and discovered a large amount of incriminating material against the security of the State: 1,104 weapons were confiscated including hand grenades and machine guns; thirty large boxes of material relating to this insurrection were found. 126 members of this Nazi plot, led by Dr K. Neuman and Pastor Sass, were arrested.

A military court began to hear this Nazi case on 14.12.1934 with all the abovementioned incriminating material displayed in the courtroom. The act of accusation consisted of 530 pages. Many journalists from foreign countries were present. The court devoted 69 sittings to this hysterically anti-Nazi case brought on by a small neighbour against the most powerful country in Europe, the Third Reich, led by Adolf Hitler!

On 26 March 1935 the following verdict of the military was announced: four members of the Nazi group were sentenced to death for killing another Nazi, Jesutis, because they believed he had disclosed the party's secret during interrogation. The leader of this planned revolt, Dr K. Neuman, and his deputy Bertulaitis were each convicted to twelve years hard labour. Pastor Sass and his deputy Ropp were given eight years hard labour each. Out of 126 accused, 35 were found not guilty. The others received shorter jail sentences. All the Nazis appealed to the Supreme Tribunal which confirmed all the sentences of the military court except for those who had been sentenced to death: their sentences were reduced to life imprisonment

At this point it is necessary to give more information about the political situation in Lithuania after the state elections in 1926. These elections won a coalition of Peasant and Socialist parties representing left of centre policies. Soon after the election the government declared an amnesty, including the convicted communists. The management of Leftist-Communist unions started strikes and political demonstrations. Instead of concentrating on the improvement of production and the economy the new state moved into uncharted waters. Army officers just a few years back from the front where they defended the nation from Communists and Poland's threats, now witnessed mass demonstrations in the streets. On 17.12.1926 Army officers organised a coup, President Dr K. Grinius resigned and parliament elected a new president, well-known political figure A. Smetona. In 1927 Smetona formed a new government which was neither liberal-democratic nor a dictatorship, but with restricted democracy. Lithuania was situated between two aggressive political colossuses, the Soviet Union and Germany. The third enemy of Lithuania was Poland.

First, Polish historians and politicians have written and stated that they Christianised Lithuania in 1387 by sending a group of priests for this purpose to Lithuania's capital, Vilnius. On 9.10.1920 the Polish army occupied Vilnius on the pretext that Vilnius and surrounding territory were Polish! In other words, Lithuania between 1918 and 1940 had been surrounded by three imperialistic, aggressive neighbours. A. Smetona as president of a small nation of three million steered the state ship very cleverly. Because of the occupation of Vilnius Smetona refused to have any diplomatic relations with Poland. Only Poland's ultimatum in 1938 and threats of force made Lithuania exchange diplomatic representatives with Poland. But here again, when the Red Army attacked Poland on 17.9.1939, thousands of Polish soldiers asked for sanctuary in Lithuania and Smetona granted this.

As soon as the great depression of 1929-1933 aided, Nazi Germany declared a harsh blockade on Lithuania for the Mini-Nuremberg Tribunal on Nazi convictions. Lithuania under Smetona's leadership successfully beat the Nazi blockade. Before and during the German attack on Poland the Nazis asked Lithuania to move its army to Vilnius and become allies of the Nazis. Smetona gave a non-committal reply, however, and Lithuania declared neutrality.

Finally, when Lithuania on 15.6.1940 had received an ultimatum from the USSR only a few hours before, the Red Army moved in. Smetona rejected this ultimatum and proposed making a symbolic resistance against the Soviets near the German border. Then he planned to move with his government to Germany – but the majority of the government disapproved of this proposition. A. Smetona, the President of Lithuania, made his protest against the Soviet ultimatum by leaving his country for Germany. The German border officials told him that only the Führer could make the decision to allow him to stay in Germany. Hitler "forgot" about the Nazis having been convicted and imprisoned by Smetona in 1935 and gave him the right to stay in Germany for good. But later on Smetona left Germany and went to Switzerland from where he departed for the USA. This happened at the moment

Hitler defeated France and had the whole of Europe at his feet, but Smetona did not stay in Nazi Germany. He went to the USA because, even at this most glorious moment for the Führer, he did not believe Hitler would gain victory in the end. A. Smetona as president of Lithuania from 1926 to 1940 fought against the Nazis and the Communists and even jailed them, but by the international media and some politicians he was called a dictator! While British, French and US politicians made political and business deals with the Führer and with Uncle Joe in Munich, Teheran, Moscow, Yalta and Potsdam by selling East European nations to communist slavery they are treated as “models” of democracy!!! These last few lines were written just to remind the reader where the top men of the international Western world were leading the free world during 1933-1945. The present political situation after the “death” of Communism has not very much changed things for the better. The search for the best “model” of the “New World Order” is going on at the present time, but this system does not portend any brighter a future for the small and medium sized nations of the world.

### **The first act of terror strikes. Poland’s ultimatum.**

As has been mentioned above Lithuania refused to have diplomatic relations with Poland on the grounds that it occupied the capital Vilnius in 1920. This fact was known to the rest of the world and exposed Poland as an imperialistic state. Poland felt very uncomfortable and tried by diplomatic means to force Lithuania to open diplomatic relations, accusing Lithuania in the League of Nations, at the conference of Ambassadors of the Victors of WW1 and at the International Tribunal at the Hague and failed. Then on 17.3.1938 Poland handed an ultimatum to the Lithuanian government to open diplomatic relations within 48 hours. At the same time near the Lithuanian border a huge Polish military force was drawn up. Demonstrations were organised in Warsaw and other Polish cities urging the army “to march to Kaunas”, the temporary capital of Lithuania. The Polish government had chosen the time of a very tense political situation in Europe because of the Austrian “Anschluss” with Nazi Germany on 12.3.1938. Western democratic governments advised Lithuania to accept the Polish ultimatum. Having no way out, the Lithuanian government reluctantly accepted the Polish ultimatum, not as a symbol of justice, but as a threat of military force.

### **The German ultimatum.**

After a long list of Nazi-German victories: cancellation of the Rhineland demilitarisation 1936, the German-Italian Axis Pact 1936, Austrian Anschluss to Germany 1938 and occupation of Czechoslovakia 1939; the Lithuanian Minister of Foreign Affairs, J. Urbsys, went to Berlin on 20.3.1939 to discuss the German minority in the Klaipeda district because local Nazis had organised demonstrations. When J. Urbsys met Von Ribbentrop he received an ultimatum – to transfer the port of Klaipeda and its district to the Reich! Ribbentrop also mentioned as a special privilege for Lithuania to have in the future the port of Klaipeda as a free zone for

Lithuania's exports and imports. While the whole of Europe was shaken by the Fuhrer's will, Lithuania's government had no room for any negotiations; especially the Western powers did not promise any support. Therefore Lithuania announced its decision as a forceful transfer of Klaipeda district to Germany.

### **Hitler's special attention to Lithuania!**

It was agreed that the Lithuanian Minister of Foreign Affairs, J. Urbšys, would go to Berlin to negotiate the trade agreement with Germany. Urbšys was prepared to go from Lithuania by train to Berlin, but was informed that Germany was sending a passenger airliner for him! While in Berlin J. Urbšys was met as head of state with a military guard of honour.

### **J. Urbšys' special audience with the Führer!**

Without any request by Urbšys, he was offered a special audience with Hitler. In 1939 Hitler, as the most hated head of state but also as the most powerful leader in Europe, did not accept nor was offered audiences from foreigners. It was some kind of surprise for Urbšys; here is what he said in his memoirs: "I went to the Reich chancellery and had a long time to wait because Hitler was having a conversation with the Italian Minister of Foreign Affairs, Count Ciano. This conversation was in connection with the signing of the so-called "Steel Pact" between Germany and Italy on 22.5.1939.

Now, about meeting Adolf Hitler, J. Urbšys writes:-

The audience lasted about half an hour. All the time, I would say, Hitler spoke. He was in a good mood. He told me how Germany is striving for peace and how she always seeks good relations with all states which look for the same – with big ones and small, but especially with neighbours. "With Lithuania, Germany will also work for beneficial economic relations for both sides, and in this regard Germany has no other aims," Hitler went on to say. He continued, as if apologising, "A great power could not bear this – the occupation of Klaipeda."

The next episode, even much more important, showing Hitler's special attention to Lithuania, concerns the negotiations of Ribbentrop with Stalin and Molotov on 23.8.1939 for the influence spheres of eastern Europe during the signing of the Ribbentrop-Molotov Pact. Hitler left to the influence sphere of the Soviet Union: Finland, Estonia, Latvia, the greater part of Poland, part of Rumania (as it was then spelt), but kept Lithuania under the influence of Germany.

At the next meeting of Ribbentrop and Molotov on 28.9.1939, under pressure from Stalin, Hitler agreed to leave the greater part of Lithuania in the influence sphere of the Soviet Union, but still left the south-west part under German influence.. Finally, after subsequent insistence by the Soviet, Germany sold this Lithuanian territory to the Soviet Union for \$US7.5 million.

Now arises the most intriguing question: why did Hitler and Stalin, having solved the subdivision of their spheres of influence of Finland, Estonia, Latvia, Poland and Rumania without serious difficulty, have trouble with Lithuania's

territory which had to be negotiated three times and have its agreement changed including the sale of part of Lithuania to the USSR for 7.5 million American gold dollars? Both the Nazi and Communist propaganda machines declared "America is a degenerate country and its dollar is an instrument of working class exploitation."

But this enigma of Lithuania's territory becomes clearer when we remember the Fuhrer's principal aim in East Europe—"Drang nach Osten" and his military plan to attack the USSR—"Barbarosa" in 22.6.1941. One of the most important targets of "Barbarosa" was to occupy Moscow, capital of the USSR, before winter 1941. The main reason the Germans could not occupy Moscow was that they reached the Moscow suburbs at the end of November 1941, when the bitter Russian winter frosts began, enabling the Red Army to push the Wehrmacht divisions back from Moscow to the west. Now this was the moment where Lithuanian territory played a vital role in the outcome of the Nazis-Bolsheviks war. If Lithuania had been in the influence sphere of Germany, as Hitler had unsuccessfully insisted, the Wehrmacht could have started to attack the USSR not from East Prussia but from the east of the Lithuanian capital Vilnius and the towns of Švenčionys, Pabrade and Ignalina, a few hundred kilometres closer to Moscow. See from the accompanying map where the Ninth and the Sixteenth Panzer Armies started the attack on Moscow. The German Panzer divisions would have been able to reach and occupy Moscow before the real winter started. The occupation of Moscow would have been an important military factor favouring the winning of the war by Germany. This is why Lithuanian territory was the hardest bargaining issue between Stalin and Hitler because it played the most important role of destiny as to who would win that war – the Nazis or the Communists?

### **Who first suggested the Ribbentrop-Molotov Pact?**

There is a general, popular opinion that Germany initiated the testing of the USSR's feelings about "normalisation" of the relations because it was preparing to attack Poland and wanted no second front from the Communists. But, during the war and after it ended, Americans collected German confidential documents which prove that the first move for "friendship" between these harsh enemies came from the Soviet side. At the beginning of 1939 the Soviet representative in Berlin, A. Merekalov, visited the Ministry of Foreign Affairs of the Third Reich with the following proposition: "The Soviet Union wishes to start a new time period in economic relationship between Germany and the Soviet Union." The next, even more important step was Stalin's speech on 10.3.1939 during the Party's Eighteenth Congress in Moscow. In a long speech Stalin strongly accused Britain and France for trying to create a war atmosphere between Germany and the USSR. The Western democracies urged Germany by saying, "Just start the war with the Bolsheviks and the rest will be safe. This shows as an encouragement ...It looks as though this was the aim; to show the danger of force from the Soviet Union against Germany... and to provoke a conflict without any cause..."

On 20.4.1939 the Soviet representative came again to the Foreign Ministry in

Berlin already with the open political cards: Russia's "politik" all the time followed a straight line... Russia did not use present disagreements between Germany and the Western democracies against you (it means against Germany; *JPK*). In regard to Russia, there is not a single reason why she could not live a normal life with Germans, and the normal relations could grow into strengthened relationships.. The final act to this direction was an explosion of a "political bomb" in Moscow, the sacking of the Jew Litvinov, the Minister of Foreign Affairs, and the appointment of a Russian and closest Bolshevik to Stalin, Molotov, just to please the Führer, on 3.5.1939. The above presented facts are sufficient evidence that the initiative for the Ribbentrop-Molotov Pact came from Stalin's side and was accepted by Hitler with outstretched arms! The consequences of this pact was the attack on Poland and the beginning of a new war.

### **World War Two.**

The responsibility for starting WW2 is shared between Germany for attacking Poland from the west on 1.9.1939 and the Soviet Union from the east on 17.9.1939. Lithuania, as mentioned above, belonged to the sphere of influence of the USSR. On 10.10.1939 Stalin and Molotov forced Lithuania to sign an "agreement" by accepting some 50,000 Red Army troops stationed in Lithuania as a "Trojan Horse". On 15.6.1940 the USSR sent an ultimatum demanding the national government be replaced by a Communist one, to allow unlimited troops into Lithuania. A couple of hours after die ultimatum reached the Lithuanian government Soviet tanks moved into the country and totally occupied it. President A. Smetona proposed making a symbolic resistance close to the German border but did not obtain majority support from his government. Then, as a sign of protest, he left Lithuania for Germany first and later on via Switzerland to the USA.

A few days after the arrival of the Red Army troops the NKVD appeared and the Sovietisation of Lithuania began by taking into account all the "enemies of the people". Here is the official list and description of who belonged to this category of Lithuanians:

1. All former members of non-communist parties and members of economic and cultural organisations.
2. All former officials of the state, the army and the judiciary.
3. All participants in the struggle for Lithuania's independence against the Soviets in 1918-1919.
4. All members of student organisations and members of the National Guard.
5. All former noblemen, landlords, merchants, bankers, businessmen, shopkeepers, owners of hotels and restaurants.
6. All persons expelled from the Communist Party and Komsomals for anti-party offences.
7. All refugees and emigrants as well as relatives of political refugees.
8. Priests and active members of religious organisations.

9. Former Red Cross officials and Polish refugees.
10. Representatives of foreign firms, employees and former employees of foreign legations, firms and companies.
11. People in contact with foreign countries including philatelists and Esperantists.

The followed the hunting of all the abovementioned sections of the nation. Soon began interrogations, arrests, torture, imprisonment without trial, deportations and mass killings.

At this stage it is necessary to mention a fact about degeneracy in practice in the USA. When A. Smetona, former president of Lithuania, arrived in the USA, he found nearly one million Lithuanians there. He began to visit American cities to inform his nationals what was going on at that very moment in occupied Lithuania. Before Smetona went to the USA he stayed a few weeks in Germany where he received the latest news about cruelties in his homeland. The sensitive ear of the FBI had received information about Smetona's speechmaking activities disclosing the real political nature of Communism. One day an FBI agent visited Smetona who had to sign for an instruction to discontinue his talks about Communism and the USSR in America. Also he was asked to gather the contents of his former speeches and send them to the FBI. Here we have a typical picture of American democracy: soon after the occupation of Lithuania "The American Lithuanian Council" visited the State Department and presented a condemnation of the Soviet Union requesting the US A government to demand that the USSR government withdraw Soviet troops from Lithuania. The US government then announced it did not recognise the incorporation of Lithuania into the USSR. This is one part of the USA's democratic policy. The other part was to send a government agent to President Smetona of Lithuania to get a signature from him not to speak about Soviet crimes of atrocities in his country!!!

On 22.6.1941 Germany attacked its imperialistic partner, the USSR, along the front from Finland via Baltics, Poland and Rumania. Lithuanians were prepared for this. As soon as die first bomb fell on Lithuanian soil people revolted against the Soviets. In 24 hours all strategic parts of Kaunas City were in the hands of the partizans (rebels) and the next day, 23.6.1941, in the morning, the special announcement was transmitted on radio station Kaunas, that Lithuanian 's provisional government had declared restoration of Lithuanian independence! And this took place before the German troops reached the city of Kaunas. The German Nazi government refused to recognise the Lithuanian national government, which they sacked on 5.8.1941 and introduced a Nazi administration; a new occupation of Lithuania had begun. It lasted three years, during which thousands of young people were forcefully sent to the armaments industry in Germany. Universities were closed, hundreds of people were arrested and placed in jails or concentration camps.

In 1944 the Goman East Front collapsed and in July the Red Army, with the fearful NKVD divisions, returned to Lithuania. Now started not only the second Communist occupation but also nearly half a century of genocide of the Lithuanian

# THE ATLANTIC CHARTER

Also see  
page 409

THE PRESIDENT OF THE UNITED STATES OF AMERICA AND THE PRIME MINISTER, MR. CHURCHILL, REPRESENTING HIS MAJESTY'S GOVERNMENT IN THE UNITED KINGDOM, BEING MET TOGETHER, DEEM IT RIGHT TO MAKE KNOWN CERTAIN COMMON PRINCIPLES IN THE NATIONAL POLICIES OF THEIR RESPECTIVE COUNTRIES ON WHICH THEY BASE THEIR HOPES FOR A BETTER FUTURE FOR THE WORLD.

## I

THEIR COUNTRIES SEEK NO AGGRANDIZEMENT, TERRITORIAL OR OTHER.

## II

THEY DESIRE TO SEE NO TERRITORIAL CHANGES THAT DO NOT ACCORD WITH THE FREELY EXPRESSED WISHES OF THE PEOPLES CONCERNED.

## III

THEY RESPECT THE RIGHT OF ALL PEOPLES TO CHOOSE THE FORM OF GOVERNMENT UNDER WHICH THEY WILL LIVE; AND THEY WISH TO SEE SOVEREIGN RIGHTS AND SELF-GOVERNMENT RESTORED TO THOSE WHO HAVE BEEN FORCIBLY DEPRIVED OF THEM.

## IV

THEY WILL ENDEAVOR, WITH DUE RESPECT FOR THEIR EXISTING OBLIGATIONS, TO FURTHER THE ENJOYMENT BY ALL STATES, GREAT OR SMALL, VICTOR OR VANQUISHED, OF ACCESS, ON EQUAL TERMS, TO THE TRADE AND TO THE RAW MATERIALS OF THE WORLD WHICH ARE NEEDED FOR THEIR ECONOMIC PROSPERITY.

## V

THEY DESIRE TO BRING ABOUT THE FULLEST COLLABORATION BETWEEN ALL NATIONS IN THE ECONOMIC FIELD WITH THE OBJECT OF SECURING, FOR ALL, IMPROVED LABOR STANDARDS, ECONOMIC ADJUSTMENT AND SOCIAL SECURITY.

## VI

AFTER THE FINAL DESTRUCTION OF THE NAZI TYRANNY, THEY HOPE TO SEE ESTABLISHED A PEACE WHICH WILL AFFORD TO ALL NATIONS THE MEANS OF DWELLING IN SAFETY WITHIN THEIR OWN BOUNDARIES, AND WHICH WILL AFFORD ASSURANCE THAT ALL THE MEN IN ALL THE LANDS MAY LIVE OUT THEIR LIVES IN FREEDOM FROM FEAR AND WANT.

## VII

SUCH A PEACE SHOULD ENABLE ALL MEN TO TRAVERSE THE HIGH SEAS AND OCEANS WITHOUT HINDRANCE.

## VIII

THEY BELIEVE THAT ALL OF THE NATIONS OF THE WORLD, FOR REALISTIC AS WELL AS SPIRITUAL REASONS, MUST COME TO THE ABANDONMENT OF THE USE OF FORCE. SINCE NO FUTURE PEACE CAN BE MAINTAINED IF LAND, SEA OR AIR ARMAMENTS CONTINUE TO BE EMPLOYED BY NATIONS WHICH THREATEN, OR MAY THREATEN, AGGRESSION OUTSIDE OF THEIR FRONTIERS, THEY BELIEVE, PENDING THE ESTABLISHMENT OF A WIDER AND PERMANENT SYSTEM OF GENERAL SECURITY, THAT THE DISARMAMENT OF SUCH NATIONS IS ESSENTIAL. THEY WILL LIKEWISE AID AND ENCOURAGE ALL OTHER PRACTICABLE MEASURES WHICH WILL LIGHTEN FOR PEACE-LOVING PEOPLES THE CRUSHING BURDEN OF ARMAMENTS.

14 AUGUST 1941

FRANKLIN D. ROOSEVELT  
WINSTON S. CHURCHILL

nation.

### **Eight years of massive partizan activity.**

With the return of Soviet occupation in 1944 Lithuanians met them with armed resistance until 1952. The struggle was very bloody. A high rate of casualties was suffered on both sides. The Soviet government brought in two NKVD divisions for the purpose of quelling this nationalist uprising. At the beginning M.A.Suslov, member of the Politburo and main ideologist of communism at this time, came to Lithuania with the special task of putting down Lithuania's nationalism. During his presence in Lithuania and while directing the war against the partizans Suslov made a "famous" pronouncement; "There will be Lithuania, but without Lithuanians!" There are no statistics of casualties on both sides and they will probably never be known, but intelligent guesses put the total number of losses of Lithuanians somewhat more than 30,000 and on the Soviet side at over 80,000 men.

### **Partizans' message to Western politicians.**

Adolfas Ramanauskas ("Vanagas" – the Hawk in English), leader of the partizans' armed forces in southern Lithuania, Dzūkija, joined this national struggle in 1945 and continued until 1952. From 1952 the widely dispersed partizan fighting gradually ceased and those fighters, including A. Ramanauskas, went underground. A few years later Ramanauskas was betrayed by an NKVD spy, arrested and shot in 1957. Fortunately he had written, when in action, very extensive memoirs and saved them for the future. His daughter, A. Ramauskaite-Skokauskiene, survived by living illegally under the Soviet regime and after restoration of Lithuania's independence in 1990 published her father's memoirs in 1992. Below follows some excerpts from these memoirs, relating to the Western world and its leaders.

"Genocide in Lithuania started in the first days of Soviet occupation and continued to this day... We have understood very well that we alone could not resist bolshevism. But not all of us agreed that we can be taken like animals to the slaughterhouse. We believed without doubt in the victory of truth and the conscience of the Western world. Courageously we stood in an uneven fight only having no doubt that the Free World which shows off its ideals of freedom, will not let bolshevism – the shame of civilisation – spread out and dominate the Baltic States and even East Europe... We believed in promises, but we were deceived (This means by the Atlantic Charter's promises; see below. *JPK*)... We believed that by fighting we would be able to exist for a few years with our armed forces and the iron will of the Lithuanian nation... But it went the other way. Nations which fought for their freedom were left hopelessly alone... Thanks gentlemen! Through your indecision and delay bolshevism has made terrible wounds to the Lithuanian nation. Communism destroyed part of the nation by deportations to Siberia and another part was put into jails for a slow death.

"Against the partizans the Soviet NKVD used means of torture never before known in the world: the soles of feet were burnt, the flesh underneath fingernails

was picked, fingernails were pulled off, arms and legs were broken, sex organs were damaged, the skin peeled off the body... It was a rare event when the bolsheviks could take a healthy Lithuanian partizan as prisoner in their hands. If a situation becomes hopeless for a partizan he himself cuts off his thread of life but refuses to surrender...!!

### **Next follows the Atlantic Charter.**

Nearly all the nations of the world directly or indirectly were involved in WW2, so the principal architects of this Charter, Roosevelt and Churchill, set out in the Presidential yacht in 14.8.1941, sailed into the Atlantic Ocean, worked out the main aims of WW2, put their signatures to the document and then declared to the world media it was to be called The Atlantic Charter. Later on this charter was embraced by Joseph Stalin who obviously was in accord with Lenin's view: treaties are like pastries – they are made to be broken!

This Atlantic Charter was constantly referred to by BBC radio from London. The content of the Charter and its prominent, democratic signatories, Roosevelt and Churchill, who were symbols of justice, gave firm hopes to Lithuanians, Latvians, Estonians, Ukrainians and other nations occupied by communists. This was the main reason for many partizans to go to the forests and fight rather than be deported or put in jail. They were convinced the promises of the Charter would be fulfilled and the pre-war national states restored. But as we now know, the famous Atlantic Charter, the symbol of hope for European nations, became an infamous document of betrayal of the East European nations. The persons most responsible for this are the signatories of the Atlantic Charter, those who negotiated the post-war map of Europe in Teheran, Moscow, Yalta and Potsdam.

### **Mass deportations.**

Deportations were the biggest factor of genocide in Lithuania during nearly half a century of occupation. The so-called Soviet historians are "justifying" deportations for partizan activity – national resistance against occupation. But deportations were directed against the so-called "enemies of the people" whose majority had never been partizans (who are the "enemies of the people"; see list presented above). Some of them never intended to be partizans. That partizan resistance had nothing to do with the deportations is told by the fact that one of the biggest deportations took place on 14.6.1941 during the first Soviet occupation, when there was not a single shot of partizanism in Lithuania from 15.6.1940 to 21.6.1941. Communist propaganda all the time reported that members of families of "bandits" are deported... In Crimea, in Ukraine, there was no partizan activity, but about 1.5 million Tartar people were moved on foot from Crimea to Siberia for the reason that they had sympathised with the Germans! "If you want to punish a dog you will always find a stick" is an old Lithuanian saying.

Another case of Soviet genocide occurred when the German Volga autonomous republic of about two million people was also deported "en bloc" on the same

grounds, sympathy to Germans, even without being under occupation by the Germans! The larger mass deportations took place in Lithuania on 14.6.1941, 3.5.1945, 13.7.1945, 18.2.1946, 24.12.1946, 29.12.1947, 3.1.1948, 22.5.1948, 25.3.1949, 2.4.1951, 23.10.1951, 23.1.1952, 5.8.1952. There were plans for deportation also in 1953 but the death of Stalin disrupted them.

The deportations were the most inhuman acts. NKVD soldiers with Lithuanian communists as interpreters told each family to prepare to leave in 30 to 45 minutes. Official permission was given for each family to take with them 100kg of food, clothing and other things, but this depended on the NKVD guard in charge. The trip was made in animal transport carriages, 40-50 people in each, with no ventilation in summer, no heating in winter, no toilet facilities, no medicine for sick people... The deportations took families to various parts of Siberia, mainly to the northern parts. The journey lasted from two to four weeks. Because of the conditions described above some deportees died before they reached their destinations. The accommodation was mostly of poorly constructed timber buildings. The food consisted mainly of bread, potatoes, cabbage, dried fish, very occasionally a small piece of meat in soup and similar poor diet items. The work of 8 to 10 hours per day was mostly in the forest, salt mines or other difficult places requiring hard manual activity. The health facilities consisted of a building with beds for sick inmates with deportee doctors equipped with very limited instruments and drugs. Under these poor conditions of housing, food and medical care the death rate of the deportees was very high. There are neither official statistics on the numbers of deported people nor a unified opinion by the various writers on this subject. The minimum figure mentioned by some historians is 150,000 and the maximum 350,000, or 12% of the population. Among those departing on 14.6.1941 there were at least 1,626 infants, 2,165 children aged 4-10 and even 427 old people over 70 years of age. This shows how the communist system and especially the Soviet Union treated human beings. What kind of guilt or responsibility have children – or infants of from 4 to 10 years?

### **The Teheran Conference.**

The first Big Three meeting of F.D. Roosevelt, President of the US, W. Churchill, P.M. of Great Britain, J. Stalin, Dictator of the USSR together with their foreign ministers, took place in Teheran, at this time occupied by the Soviet Union, between 28 November and 1 December 194<sup>1</sup>. After shaking hands, Stalin invited President Roosevelt to stay at the Soviet Embassy for “security reasons”. (It should be explained that Iran, including Teheran, was taken over by the USSR in 1941 after Hider had begun his invasion of the USSR.) Roosevelt gladly accepted Stalin’s hospitality – and possibly Stalin’s political influence – during the conference. The first point had been won by Stalin.

This conference was very important because during it were fixed the principles of political and military conduct for the future: the Yalta and Potsdam conferences.

1. It was decided to co-ordinate the war against Germany. Also the US and Great Britain promised to create the second front in France.

2. The second point urged by Stalin was a demand by the USSR for non-frozen ports in the Baltic Sea. This was actually a masked demand for continued occupation of the Baltic States. Roosevelt and Churchill offered no objections despite the fact that both were signatories of the Atlantic Charter which forbade any aggrandisement of the territories or changes of state's boundaries. (See contents of Atlantic Charter above.)

The following point relates to pulling Turkey into the war on the capitalist-bolshevik side and pulling out Finland from the German side. No concrete solution could be found. Both Anglo-Saxon partners suggested Stalin should restore diplomatic relations with the Polish government in London. Stalin rejected this proposal at once: the Polish government in London is supporting Hitler because the Polish "Armija Krajowa" is killing Soviet partizans! No agreement was reached. It was agreed the future Polish east frontier would hold a corrected "Curzon Line" and the west frontier would be the Oder River. The final and very surprising proposition by Stalin, concealed by Roosevelt and Churchill, was this: to avoid future wars for which German Wehrmacht officers were mainly responsible he, Stalin, proposed to shoot 50,000 of them! Churchill reacted cautiously saying he should consult His Majesty's government on this matter. President Roosevelt made a compromise by agreeing to shoot only 49,000! Because there was a lack of unanimity Stalin's proposal was left open. Since it has become well known that Stalin performed executions of officers, soldiers and civilians at Katyn, Germany and elsewhere, he fulfilled his planned 50,000 killings of German officers without any doubt

### **The Second Front in France.**

Very strongly pressed by Stalin, then promised several times but delayed by the Anglo-Saxons, the D-Day landing began on the beaches of western France by the Americans and the Britons on 6.6.1944. The landing was so strongly supported by the navy and the air force of the Allies that the German-built emplacements were destroyed during the first wave of the air attack. Also there arose differences in tactics between the Führer and his generals. The generals suggested moving back the Panzer divisions several kilometres from the Channel and to start the attack on the already-landed Allies from there. The Führer, however, gave the order to attack at the moment of landing, a tactic which failed. Now the formerly famous Wehrmacht began, step by step, retreating to the Fatherland! The Red Army launched an offensive along the Eastern Front reaching the German border at the end of 1944.

### **The Yalta Conference.**

The second Big Three conference of Roosevelt, Churchill and Stalin began on 4th February and ended on 11th February 1944. President Roosevelt appeared to be a sick man because he moved during the meetings in a wheelchair. There was a lot of disagreement during the conference about the problem of Poland, namely: who

will rule Poland? The Polish government sitting in London for five years, or the Stalin-selected Lublin Committee? Stalin's rhetoric declared that for Great Britain Poland was a question of honour, whereas for the Soviet Union it was a problem of security... The same argument applied to Rumania, Bulgaria, Yugoslavia etc. Stalin left only Greece to Britain...

Unwillingly Stalin agreed to invite France after the war into the Four Power Control Commission on Germany. It gave itself the job of destroying German militarism including; the Wehrmach, all other military organisations and installations, punish war criminals and abolish the Nazi Party. Germany was to pay 20 billion US dollars in reparations of which 50% was to be taken by the USSR. It resolved to establish a United Nations Organisation into which Stalin demanded 15 delegates – one from each republic. After objections from the Anglo-Saxons he accepted three seats for the Soviet Union – Russia, Ukraine and Byelorussia. The Americans urged Stalin to join in the war against Japan. Stalin agreed but gave a list of rewards he should be given in exchange: no change in Outer Mongolia (to stay in the sphere of the USSR), return South Sakhalin (lost during the 1904 war), restore the rights to the USSR of China's railway line. Those Soviet conditions sought the plundering of China and Japan, but there were no objections from Roosevelt or Churchill. East Prussia was left to be administered by the Soviet Union until the Peace Conference, which so far has never been convoked.

### **The end of the planned Thousand Year Reich.**

Intensive Anglo-Saxon bombing of German industries deprived the Wehrmacht of weapons and the Luftwaffe and Panzers of petrol. The West and the Soviets agreed on demanding unconditional surrender. That was at the beginning of May 1945; the end must come in a matter of days. Hitler married Eva Braun on 30.4.1945 and they suicided on the same day. Dr Goebbels and his wife asked their doctor to inject their six children with poison and at the same time instructed an SS guard to shoot them both in the back of the head. Before his death Hitler sacked his successor Marshal Goering for betrayal and appointed as his successor Grand Admiral Doenitz. The only duty Admiral Doenitz had to fulfil was the signing of the unconditional capitulation. He sent General Jodl to carry out that duty at Eisenhower's headquarters in Rheims, where Jodi signed the surrender dictated by the Americans way back at the Moscow Conference in 1943. On 8.5.1945 was declared the end of the war in Europe. In Asia WW2 ended on 2.9.1945.

### **The Potsdam Conference.**

This conference took place in the suburb of Potsdam in Berlin on 17.7.1945 and ended on 2.8.1945. The participants were: President H.Truman and his Secretary of State J.Bymes, USA; P.M. of Great Britain W.Churchill and his Foreign Secretary A.Eden; after the elections on 28.7.1945 they were replaced by new Prime Minister C. Adee and Ernest Bevin. Dictator of the Soviet Union J. Stalin and his Minister of Foreign Affairs, V.M.Molotov, were there. This conference prepared

a 20 page document with the following sections:

1. Introduction;
2. Formation of Council of Foreign Affairs;
3. Germany;
4. German Reparations;
5. German War and Trade Ships;
6. Koenigsberg;
7. War Criminals;
8. Austria;
9. Poland;
10. Peace Treaties and their acceptance to the United Nations Organisation;
11. Territories under Trusteeship;
12. Revision of Allied Control Commissions: Rumania, Bulgaria, Hungary;
13. Replacement of German Population;
14. Military problems discussed by superiors during their conference;
15. List of delegates.

The conference had 13 sittings to discuss the abovementioned questions.

A council of Foreign Affairs ministers was formed and peace treaties with Italy, Rumania, Bulgaria, Hungary and Finland were signed, but in all countries under Soviet occupation no free elections were held. As well as this, the Baltic countries of Lithuania, Latvia and Estonia were not mentioned at all in this document! In relation to reparations it was resolved that each victor nation should collect reparations in its own German-administered zone. Military and trade ships were distributed among the victors, the largest share going to the USSR. Koenigsberg, or East Prussia, was left in the hands of the Soviets. A great amount of time was devoted to the treatment of war criminals; it was decreed that those of high rank were to appear before a special Nuremberg War Tribunal while the lesser war criminals were left to be punished by the German courts. In the discussion of Austria the Soviets presented their own already-formed "people's government" but it was rejected by Western representatives. Poland was one of the most important issues; however, one of the victors, the Soviet Union, as the partner of Hitler, signed the Ribbentrop-Molotov Pact and attacked Poland with Germany, an offensive which started WW2. Now, to the great shame of the Western representatives, they were allowing Stalin and Molotov to be members of this Conference which is to reshape the map of East and Middle Europe, leaving the terrain up to the River Elbe in the hands of the Communists. The Conference delegates talk of punishing war criminals while they are sitting together with the biggest war criminals, the authors of the Ribbentrop-Molotov Pact!!! Not one of the delegates had the courage to utter this simple fact in the face of the Soviet delegation at the Potsdam Conference – and this is the reason that more than 150 large and small wars have erupted since the end of WW2! The main reason for this is that so-called "democracy" and its conferences and other institutions were and are filled with war organisers and war

## Lithuania's publishing miracle.

The article below, written by Alan Gill, Editor on Religion of

The Sydney Morning Herald on 28.11.1984.

If prizes were awarded for tenaciousness in religious journalism, the *Chronicle of the Catholic Church in Lithuania* would surely scoop the pool.

For more than 12 years this "underground" newspaper has been cocking a snook at the communist authorities. Its continued existence is a publishing miracle.

The paper first appeared on March 19, 1972, and, photocopied or carbon-copied, it was passed from hand to hand in the Soviet-occupied country. By the end of that year, a few copies had reached the West, where they were translated into English and other languages.

Editors of the *Chronicle* (there are said to have been between five and seven) have never been caught nor identified, though others involved in its distribution have been sent to prison or labour camps.

Attempts by the authorities to close it down have involved checking samples of every typewriter ribbon in the country and controlling supplies of typing paper.

The *Chronicle* has between 30 and 50 pages and appears quarterly. Circulation is hard to determine. About 2,000 copies appear mysteriously in offices, homes, shops — places where people congregate. An army of volunteers then re-type or photocopy the contents so that the final circulation is many times this figure.

A bound volume, in English, with an informative introduction, has been published by the Loyola University Press, Chicago. It deserves to be a collector's item. Copies may be obtained from Mr. John Kedys, P O Box 535, Parramatta (\$10 including postage). A sequel will appear shortly.

This year marks the 500th anniversary of the death of St. Casimir, patron saint of Lithuania. Sadly the main church dedicated to him is now a museum of atheism, and the cathedral in Vilnius, the capital, an art gallery.

Pope John Paul II was refused permission to visit Lithuania for the celebrations, which have continued regardless. About 80 per cent of the Lithuanian population (which numbers about 3.3 million) are Catholic.

The central government in Moscow fears the church, in a way not shared by Russian Orthodoxy, because of its overseas connections (with Rome) and focus as a rallying point for national sentiment. The church operates legally — unlike the totally outlawed Ukrainian Catholic Church — but with severe restrictions.

Recently the First Secretary of the Lithuanian Communist Party, Mr. Petras Griskevicius, made a speech which paid the church an unintended compliment. He condemned pilgrimages, popular devotional practices and the secret training of priests. He said the control of sermons should be increased, and objected that 3,000 children were taking an active part in "the religious movement". He felt it imperative that children be "distracted" from religious rites.

About a year ago the Pope appointed Juljan Vaivods, Apostolic Administrator of Riga, as the Soviet Union's first resident Cardinal. This annoyed some Lithuanian Catholics who considered it a slight to their senior bishop.

Bishop Steponavičius, who is 72, has been under house arrest in Žagare, a small settlement outside the Vilnius archdiocese, since 1961. Recently, for the first time since Lithuania became part of the Soviet Union, five bishops were permitted to visit Rome; Steponavičius, who was one of them, chose not to go, fearing that he would not be allowed to return.

As in some other areas of Eastern Europe, some clergy are more submissive than others to the regime. A popular hero is Father Alfonsas Svarinskas, of Vidukle, who has openly and repeatedly repudiated the repressive *Regulations for Religious Associations*.

Father Svarinskas, 58, was ordained in 1950, while an inmate of a Soviet labour camp, where he has served a total of 16 years. In the camp he conducted a ministry among sick inmates, including the Ukrainian patriot, the late Cardinal Slipyj.

A year ago Father Svarinskas was sentenced yet again, and seems likely to die in prison. It is worth recalling this statement by Cardinal Slipyj, who said of his friend: "The only offence which can be ascribed to him by people of ill will is love of God and people, service of neighbour and the carrying out of Christ's command to preach the Gospel throughout the world."

The *Regulations* cited by Father Svarinskas theoretically provide a modicum of religious freedom, but in practice do the opposite. Parish priests have been beaten and tortured in their presbyteries by armed thugs, who are clearly government agents.

One such victim, who died of his injuries, was Father Leonas Mažeika, 63, one of 118 priests who signed a letter to the Praesidium of the Supreme Soviet in support of a statement by the outlawed Catholic Committee for the Defence of Believer's Rights.

There are about 10,000 Lithuanians in Australia, of whom about 8,000 are Catholic. Lithuanians in Melbourne and Sydney share a common chaplain, Father Pranas Vaseris. Masses for Lithuanians are held regularly at St. Joachim's Church, Lidcombe.

Attempts to form distinct Lithuanian Catholic parishes have met with lack of sympathy from bishops who feel this impedes integration into the wider Catholic scene.

The former Archbishop of Adelaide, Archbishop Matthew Beovich, took a different view, and Lithuanians in that city have their own church dedicated to St. Casimir. The church under the pastorate of Father Juozas Petraitis, caters for a community of about 1,200 people.

criminals like Stalin, Hitler, Molotov, Ribbentrop and so on. For the last two years the democratic world has been unable to stop the Bosnian war because Mr Clinton has been organising billions of dollars to Russian 'democrats' and these Russian "democrats" in turn have organised war supplies to their "brothers" in Serbia. Such an endless "peace song" has gone on since Roosevelt, Churchill and Stalin formed the most "democratic" organisation, UNO, with five vetoes. Stalin and his successors have used this veto (only for "peace", of course) more than 110 times! The list of "100 wars 1945-1987" is somewhere in this book. The conferences of Teheran, Moscow, Yalta and Potsdam have left the whole world in such a political mess that

## **Who created the Soviet Union and who destroyed it?**

Taking into account the annual general growth of population in the Soviet Union it is calculated that the loss of population by various inhuman treatment of the USSR people by Communism has been about 65 million between 1918 and 1990. From this figure must be excluded victims of WW2, but included are those who died from the following inhuman Communist activities: the Communist revolution 1918-1922; deportations to Siberia 1930-1952 in animal carriages causing deaths from heat in summer and frosts in winter and from lack of water, food and medicine for a journey lasting 2-4 weeks; incarceration in hundreds of concentration camps in Siberia 1930-1989 where there were poor accommodation, frosts in winter, lack of food, clothing and medicine and hard work 8-10 hours per day; thousands of political prisoners were jailed, interrogated, tortured, killed and many died from poor food and lack of medicine; the Ukrainian famine in 1932 and 1933, organised by the Communist Party to punish farmers who refused to join collective farms (Kolkhoz) claimed 7-10 million people; in 1944-45 about two million Germans were accused of "sympathy" for Hitler and were forcefully moved on foot from their Volga autonomous republic to Siberia and the Caucasus, half of whom died or became invalids; the Crimean Tartars in Ukraine were also blamed for sympathy to the Germans and 1.5 million of them were moved on foot all over the wide eastern part of the USSR in 1944; the partizan war 1944-1952 in Lithuania, Latvia, Estonia, Ukraine, Poland and some republics of the Caucasus against occupation by the Communists, demanded hundreds of thousands of lives of these freedom fighters; the Berlin workers revolution 1953 cost poor innocent people hundreds killed and thousands deported and jailed; the following national revolutions occurred in Poland 1956, Budapest-Hungary 1956 and Czechoslovakia 1968 – all of them crushed with Soviet tanks. This is a very concentrated history of these very brave and courageous men and women who sacrificed their lives on the altar of freedom – unfortunately very few remember them!

### **Who created the Soviet Union?**

Some historians, politicians and journalists simply say that the main architect of the Soviet Union was Lenin. This is a very narrow judgment and nothing to do with the truth. Hundreds of people and organisations contributed to this dream of a "workers' paradise", but here we are restricted to mentioning only the principal actors of this terrible drama.

Marx and Engels worked out the theoretical part of Communism and published it as "The Communist Manifesto" in 1848. Lenin, with his writings, speeches and other activity, described the structure of a communist state. However, he spent most of his time outside Russia; the Communist Party, press and other revolutionary work was carried out by Molotov, Stalin and Kaganovich. The Communists established their first state not by elections, but by force – armed revolution. The commander of the Red Army became Trotsky, who also brought from New York some 265 future commissars for the new communist state. Besides these individuals there was the important factor of support of the first communist state by the world wide movement of Zionism in the USA, West Europe and Russia itself. Irish priest Denis Fahey published a book "Rulers of Russia" in which he gave a list of those

governing Russia in 1918 of which Zionists comprise 69%. As we can see now the formation of the Soviet Union was not the work of Lenin or other individuals, but a joint contribution of a lot of individuals and organisations.

### **Who destroyed the Soviet Union?**

The three principal aims of communism were:

- a) elimination of private property;
- b) elimination of religion;
- c) elimination of independent national states.

All of these three principles are contrary to the convictions of the majority of individuals and free nations. Therefore at the formation of the Soviet Union it was clear that such a state could be kept together only by a “proletariat dictatorship”. Western politicians felt unsafe and organised military organisations such as NATO, not to destroy communism but only to defend themselves. Apparently contrarily, Western nations in many ways were helping the Soviet Union economically by building factories and highways and exchanging high quality equipment against raw materials and simple goods.

The enslaved nations discovered this bolstering of communism soon after the raid of WW2 (the above-quoted opinion of partizan. A. Ramanauskas clearly tells this). Therefore the subjugated nations began fighting to destroy communism and the Soviet Union. During this period of 1956-1980 three forces developed in the Soviet Union which gradually brought communism to liquidation. These three forces were: nationalism, religion and democracy. Here it is necessary to explain the difference between nationalism and national socialism. Nationalism seeks independence within its own ethnic territory, while national socialism is an imperialistic movement to subjugate other nations. The three forces, nationalism, religion and democracy, were most feared, most slandered and most cruelly persecuted by the communists. Armies of spies were organised, deportations stepped up and hundreds of concentration camps built; torture chambers and jails were constructed and filled with “enemies of the people”, nevertheless the empire became weaker and weaker. The captive nations became better organised and established contacts between various nationalities. Many an underground press appeared with a variety of political and religious demands – all against the Communist empire! The first political public demonstrations were organised in all three Baltic capitals, Vilnius, Riga and Tallin on 23.8.1987 to condemn the Ribbentrop-Molotov Pact. Then followed monthly and even weekly demonstrations demanding national freedom, economic freedom and finally independence from the Soviet empire! The next step by the Balts was a human chain – the Baltic way: Vilnius-Riga-Tallin. This seldom-used political move attracted the world media, but shook the Kremlin to its foundations in 1989. These Baltic nationalistic activities encouraged other republics, including some democratic Russians, to oppose suppression. It must be said that among the Balts on a majority of occasions the Lithuanians have had a leading role by showing incentive in proposing some political actions.

Here are some Lithuanian political actions, exceptional by comparison with other Soviet republics. On 15.6.1940 the Lithuanian president, facing a Soviet ultimatum of occupation, rejected it and left the country for the US. The Lithuanian partisans fought an armed resistance for eight years, 1944-52. On some occasions they crossed the Iron Curtain – J. Luksa wrote his memoirs in Germany and then returned to continue the struggle. In 1970 father and son Bražinskas, as former partisans, forced a Soviet aeroplane to land in Turkey. Simas Kudirka worked on a Soviet cargo vessel and while it was in a US port he jumped across to a US ship mowed nearby. However the American seamen returned him to the Soviet ship and to ten years detention in a concentration camp. Only after a search of the records of American Lithuanians was it discovered his mother had been born in the US, giving S. Kudirka the right to US citizenship; he was then allowed to migrate to the USA. V. Šakalys was imprisoned in concentration camps for many years; when he completed his punishment he decided to follow in the footsteps of the Bražinskas pair although by a different route: to cross the Iron Curtain on foot via Finland into Sweden and on to the US. Next, the attention of the world media was drawn to three young Lithuanians who immolated themselves as a sacrifice for freedom of Lithuania; they were R. Kalanta, A. Kalinauskas and S. Žemaitis.

A long list of underground organisations was established. Some of the more prominent were: The Helsinki Group, The Committee to Defend Believers' Rights, Lithuanian Freedom League and, in 1972 appeared the first issue of Chronicle of the Catholic Church in Lithuania. This religious magazine was the most important in the underground press in the whole Soviet Union. It was very efficient, being translated into four languages in the USA, was well-known in the West and its editors and publishers survived to see the declaration of Lithuania's independence in 1990. The largest stream of underground press output appeared between 1975 and 1990. There are no statistics available, but carefully calculated estimates reveal that from 1940 to 1990 the Lithuanian underground published more than 2,000 titles of brochures, newspapers, journals and books, like History of Lithuania etc. The Lithuanians with a population of 3.8 million were leading all the republics of the Soviet Union, including Russia with 130 million people, on underground press publications.

That Lithuania has led the fight against Communism in the Soviet Union from 1940 to 1990 is not an exaggeration; it includes the most important political event: Lithuania had the firm determination, courage and temerity to declare its independence on 11.3.1990, despite Gorbachev's economic blockade and military threats which he later carried out. The other republics declared their independence only about a year and a half later and after the collapse of the military putsch between 20.8.1991 and 31.8.1991.

#### **Gorbachev's economic blockade.**

To punish Lithuania, as Gorbachev warned in advance, first he introduced an economic blockade as from 19.4.1990. The Soviet Union stopped supplying gas, petrol, coal and various raw materials for industry as well as even drugs for

hospitals. This was a very serious economic blow to the newly independent state because its economy was very closely connected with the USSR and in order to replace the abovementioned materials Lithuania had no hard currency to buy them from the West. On the other hand the Soviet Union lost its supply from Lithuania of meat, milk and some industrial products which she also badly needed. Therefore after 75 days of the blockade negotiations began. However they gave no fruitful results because Gorbachev's aim was to keep Lithuania within the Soviet Union's empire whereas Lithuania refused to recall its declaration of independence.

### **Soviet massacre in Lithuania.**

On 9.1.1991 Gorbachev gave instructions to his representatives in Lithuania to introduce presidential rule there. On 11 and 12 January Soviet military units occupied some buildings under Lithuanian control in Vilnius and other cities. On 13 January Soviet tanks, having encircled the Vilnius TV building and its tower, began massacring workers and onlookers on the streets by shooting and crushing by tanks without any provocation. Loudspeakers announced that now "The National Salvation Committee" was taking over the city!

The whole massacre of about two hours duration was filmed and reported world-wide by international journalists. The reaction of the Free World was shock and total condemnation, except by communist rulers in the Soviet Union. But this Free World condemnation stopped Gorbachev from introducing his planned presidential rule in Lithuania.

### **Military putsch fails in Moscow.**

Baltic nationalist movements with the aim of splitting from the Soviet Union's empire led by Lithuanians spread like wildfire from the Baltic Sea via Moscow and the Caucasus to even Siberia. In the Russian Federal Republic where there was only one political organisation, the Communist Party, in 1987, there were more than 500 political, cultural and social organisations independent from the CP. and not afraid of the KGB by 1991. An even more active separatist political atmosphere developed among the Muslim republics in the Caucasus. Byelorussian and Moldavian democratic movements were persecuted by the local Communist Party and so they came to Vilnius to hold their political meetings! Vilnius became a political invention to many other republics of the Soviet Union.

These nationalist movements throughout the Soviet Union put Gorbachev and other empire lovers in a hopeless position, especially gun-power holders in the Red Army. Therefore, a small group of army officers having decided the date of 18.8.1991 for a putsch to save the already flawed Soviet empire, completely failed in their attempt as everybody now knows. The causes of this were:

- a) the organisers did not have wider support from the army;
- b) the putsch had even less support from the 8 million Moscow people because only 10,000 to 15,000 appeared in the streets;
- c) since 1987 Muscovites and Russians in general have tasted some democratic freedoms and were not interested in supporting a new dictatorship;

- d) this flop of the red armists was a great opportunity for the other republics to declare their independences;
- e) since Lithuania's declaration of independence on 11.3.1990 and until the putsch, in that one and a half years, only Iceland and Denmark showed political courage enough to recognise Lithuania. The rest of the democratic leaders refused to do so because they were afraid of upsetting the stability of Gorbachev's empire. But after the putsch they competed with each other to recognise Lithuania.

A list of recognition is somewhere in this book, which proves the degeneration of democracy: democratic leaders were devoted to an imperialistic leader!

**Below follow some excerpts from my editorials published in New Digest International magazine.**

### **Western leaders glorifying Stalin!**

The Moscow Conference took place from 12 to 24 October 1943, its participants being foreign affairs ministers of the US, Britain and the USSR plus representatives of the military. The main attraction, however, was the presence of Joseph Stalin. American military representative General Deane wrote: Most of the Americans at the conference met Stalin for the first time. They were all considerably and favourably impressed by him, perhaps because he advocated the American point of view in their difference with the British. Regardless of this one could not help but recognise qualities in the man... Stalin is a master of detail... and has an amazing knowledge of such matters as characteristics of weapons, the structural features of aircraft and Soviet methods in even minor tactics.

It seems that this high ranking but very shortsighted American general in the Intelligence section of the US Army had no knowledge of the fact that only a few years ago, 1936-1938, this man of "greatness" put on the target hundreds of Red Army officers for "treason", among them being those prominent Generals: Tuchachevsky, Putna, Yakir, Ugorevich, Eideman, Primanov...

The US Secretary of State Cordell Hull is extremely pleased with the Moscow Conference but especially because Joseph Stalin caught his attention: "When I started out over here most people thought that nothing would come out of this meeting since Russia was liable to go isolationist, yet we exchanged at least our views and were tremendously gratified to find that the Soviet statesmen were more and more disposed toward the view that isolationism was bad... Now the spirit of co-operation has been born and we can begin to build. Now indeed was the time to get together. Stalin is a remarkable person, showing at once unusual ability and judgment and a grasp of particular problems. He is one of the leaders who, together with Roosevelt and Churchill, has responsibility which no other man may have for the next 500 years... There is no hard feeling among the Russians about the Second Front, as far as I know... I do not know of two nations with fewer antagonistic interests and more common interest than the USA and Russia."

This was the statement of the second man after the President of the US, the mightiest political and military power then and now in the world, who formulates this country's policy and advises the President. Knowing the "knowledge" of the top-level politicians in the US government, no wonder President Roosevelt supported Stalin's proposition to shoot 49,000 officers of the German Wehrmacht.

### **The Churchill-Stalin Pact**

Churchill visited Moscow for the second time in October 1944. During his discussions with Stalin on the "subdivision of influence spheres" in the Balkans on 9.10.1944 they reached a firm pact in a few minutes. According to Churchill's own account, he used a half sheet of paper proposing for Russian and British predominance as follows: Rumania. Russia to get 90%, the others 10%. (The others means Britain and the US. *JPK*). Greece. Britain and USA 75%, USSR 25%. Yugoslavia and Hungary 50/50. Churchill pushed this paper with the subdivision plan on it over to Stalin who marked it with a big blue tick as a sign of confirmation and returned it. Churchill said, "Might it not be thought rather cynical if it seemed we had disposed of these issues in such an off-hand way? Let us burn the paper." But Stalin said, "No, keep it"

This is how democracy works in practice; the fate of some ten nations was sealed in a few minutes without their knowledge. The Soviet Ambassador in London, I.



Stalin hugs daughter Svetlana. Some Western media has used this picture to promote Stalin as a "family man". He had three wives. After death of Keke Svani-dze in 1918, he married Nadejda Allulieva who died in 1932 under suspicious circumstancis. The third wife, Rosa Kaganovich he sent to concentration Camp because of "connection with opposition..." this is the actual story of Uncle Joe as "family man".

Maisky, wrote in his memoirs about his conversation with Churchill on 28.3.1941. During a long conversation about war problems and the Soviet Union Churchill said, "I have fought with all my power against communism. With its doctrine of world revolution it is the biggest danger to the British empire. Now, the biggest threat to the British is not communism but racism in Berlin with its doctrine to dominate the world... A strong Russia is necessary... I hate Trotsky... I have dubbed him Russia's evil genius. I am all for Stalin's policy and that is what we need more than anything."

The Ambassador of Britain in the Soviet Union for the whole of the war, Clerk-Kerr, when leaving Moscow in 1945 was asked by journalists what had impressed him most in Russia. He said unhesitatingly, "Stalin." Stalin had gone out of his way to be pleasant to him.

Similar statements could also be extended into a thick book, not only from politicians but also from people of the arts, intellectuals, professors of universities etc. This only proves that a great part of the world is spiritually and politically rotten. Those 65 million victims of communism all over the Soviet empire and elsewhere in the world must be very restless in their cemeteries!

## **WHY DID HITLER AND STALIN COMPETE FOR LITHUANIA?**

As the map shows, their target of the Fourth Army Group, stationed in East Prussia, was Moscow. If this army could have started the attack on Moscow not from East Prussia but from Lithuanian territory east of Vilnius, Shvencionys-Pabrade near Daugpils, a few hundred kilometres closer to Moscow, Germany would have been able to take the capital of the Soviet Empire before the winter frosts began. This fact shows that Lithuanian territory was a very important element in the German-Soviet war. It played a decisive part in the war and this is why Hitler and Stalin both wanted to possess that territory, (please see map next page)

### **Funeral of the Soviet empire.**

When the Soviet Union collapsed after the putsch, Yeltsin and Gorbachev had a sharp exchange of political dialogue as to who is now in charge of the remains of the Soviet empire. Yeltsin, as democratically elected president of the Russian Republic, controls the Kremlin. Gorbachev could not continue to stay as president, especially as he made a statement soon after returning from Crimea to Moscow: "I am still a communist" At the end of December 1991 Gorbachev made the logical conclusion that he had to resign as president of the Soviet Union. With his resignation Gorbachev officially announced the funeral of the Soviet empire after 74 years of existence and which has been responsible for the deaths of 65

### **Reference Sources Used**

News Digest International (NDI) 1964-1992. ,  
Lithuanian Encyclopedia Volumes 1-XXXV1.  
Joseph Pajaujis-Javis: Soviet Genocide in Lithuania  
George-Palocz-Horvath: Khrushchev.  
A. Ramanauskas: Many Sons Fell in Combat.  
Vai Ramonu: Baltic Slates vs The Russian Empire.  
Fr. Denis Fahey: Rulers of Russia.  
J. Prunskis: Lithuania.  
J. Urbsys: Memoirs 1933-1941.  
V. Juodeika: The Great Illusion.  
Alexander Werth: Russia At War 1941-1945.  
A. E. Sam: Awakening Lithuania.  
Lithuania 13.1.1991 (Massacre).  
A. Liekis: Invincible Lithuania.  
K. Musteikis: Memoirs.  
A. Brazauskas: Lithuanian Divorce.  
D. M Ode: Josef Stalin.  
V. Landsbergis: Struggle For Lithuania's Freedom.  
L. Maisky: Memoirs.  
2194 Days of War.



May 17,1993

## **THE AMERICAN SOCIETY FOR THE DEFENSE OF TRADITION, FAMILY AND PROPERTY TFP**

News Digest International, P.O. Box 535, Parramatta, N.S.W., 2124 Australia, Attn: Mr. John P. Kedys

Dear Mr. Kedys,

Enclosed you will find the article you so thoughtfully asked the American TFP to write for your book *Destructively Terrorised Lithuania 1938-1991*, along with a photograph of Professor Plinio Correa de Oliveira, President of the National Council of the Brazilian TFP and inspirer of the other 24 TFPs and TFP Bureaus worldwide.

What the Lithuanian people have suffered is truly a destructive terrorism which they suffered at the hands of the communist tyrants, who attempted to destroy their fiber and their Faith. With the grace of God, the Lithuanian people did not bend but kept their Faith alive and burning like a torch, thus thwarting the communists for so many decades.

Asking Our Lady, Gate of Dawn, Patroness of Lithuania, to abundantly bless your book and make it fruitful, I am,

Sincerely yours, William G. Drake

### **The American organisation TFP Collected 5.218.520 Signatures for Lithuania's Independence. This was included in the Guinness Book of Records**

On August 23,1939, The foreign ministers of perhaps the two most rapacious regimes in the history of Western Civilization, Joachin von Ribbentrop, representing Hitler and V. M. Molotov, Stalin's emissary, signed the infamous non-aggression pact which allowed both nations to enslave millions of people in their own assigned areas. With the exception of three years of Nazi occupation in the Second World War, Lithuania came under the brutal domination of the communist government in Moscow. During this monstrous annexation, an estimated 600,000 Lithuanians were deported to death camps; yet its devotion to its Catholic religion and the maintenance of its unique culture remained unscathed.

The TFP's along with freedom-loving people everywhere rejoiced when finally in March, 1990 Lithuania proclaimed its independence. This desire



**Plinio Correa de Oliveira. President of TFP.**

to exercise the natural right to escape from a brutal oppression imposed by foreign troops without any link to their national thought, history, or traditions particularly excited the members of the various TFPs. Unfortunately, four days after the announcement, the Soviet Parliament declared the act illegal and a week later troops and tanks rolled into the capital city of Vilnius. Using a harsh economic embargo placed on food and medical supplies as a strangle hold, Gorbachev demanded a two or three year freeze on the just title to independence.

The tendency of world opinion in face of so many previous Soviet aggressions was to adopt a posture of bored indifference. But this time the TFPs sensed a spontaneous indignation in public opinion. The cry of Lithuania added to the lamentations of nations previously crushed by the Soviets. That cry plus the brave resistance against a much superior force astonished a world ordinarily concerned only with its practical affairs.

On May 25,1990 the director of the TFP bureau in Rome in the name of the TFP societies in twenty countries, the largest network of Catholic anti-communist organizations in the world, sent a telegram to President Vytautas Landsbergis staunchly supporting the lithuanian government and their brave, indomitable people. Juan Miguel, the director, went on to pledge that the aforementioned societies and bureaus intended to concentrate all the means at their disposal to awaken the solidarity of Western nations and prestigious segments of Catholic opinion. The telegram closed with the observation that the "tactic of conceding a little so as not to lose all only harms the cause of Lithuania... because concession leads not to survival but to defeat."

The group published the telegram in major newspapers around the world. In the United States it was published in the Wall Street Journal. (6/1/90). One week later the petition drive began.

No country should be singled out for praise at the detriment of a smaller one that collected less signatures, for all gave the maximum. Each one adapted itself to the particular characteristics of the place to collect the most signatures.

Most of the signatures were collected in Brazil, the country with the greatest Catholic population. In fact they obtained more than half of the five million signatures collected worldwide, and of these one million were collected in Sao Paulo, the seat of the Brazilian TFP's National Council. In Brazil, the average person uses the mass transport systems. The bus stops and subway stations were favorite spots for collecting signatures. Many were the long bus lines of people waiting for their bus, and all of them with a clipboard in their hand signing the petition. In Spain the homogeneous population and the large amount of pedestrians circulating in friendly neighborhoods aided their efforts.

At the risk of ignoring other countries, the rest of the descriptions will be centered in United States. The first phase of the American campaign consisted in day trips which emanated from its residences or those of clo-

se supporters in the populous corridor from Washington, D. C. through New York to Boston; the state of California; and the large industrial cities of the Midwest. A great amount actively centered around the national TFP headquarters located on a three hundred acre estate forty miles north of New York City. This strategic location placed most of the large cities in eastern New Jersey and southern Connecticut within easy striking range.

The seasonal timing of the petition drive couldn't have been more propitious for the five months duration fell on the longest days of the year. It was however a mixed blessing because maximum sunlight brings with it maximum heat, and New York City in the summertime can be as torrid and humid as the jungle.

Some idea of the inconvenience and discomfort that the members were willing to endure illustrate their idealism in defending the rights of a nation to live its own life and embrace the great values of Christian Civilization. A typical day began around 9:30 a.m. when several vans were loaded with people and equipment and went off to some metropolitan area that attracted a good amount of pedestrian traffic. The actual effort to obtain signatures lasted usually from eleven to about six or seven in the evening frequently under a burning sun. The members always campaign with their distinctive red capes and suit coats or light poplin jackets that the younger volunteers wear. The caravan arrived back at the estate between eight and nine. After showers and some food, the weary campaigners completed their daily spiritual devotions: a necessity for they all know that no good can be accomplished without a grace of God obtained through prayer.

After a few weeks it was decided to criss-cross the country with several one-vehicle caravans in order to reach the smaller cities and inaccessible university campuses. Although several Lithuanian families and some religious institutions charitably provided lodging, most nights the travellers had to set up tents in campsites around the country since it was economically unfeasable to stay in motels. Such an experience usually affords an amusing incident or two. One night the sleeping campers woke up to find a friendly skunk in the middle of the tent enjoying some left over dinner. Anothertime their sleeping bags became completely soaked during a thunderstorm. The following night, to avoid another soaking, the inexperienced campers set up their tents on a side slope, but placed it over the dry bed of a mountain runoff. That night they woke up to witness a raging torrent going through the tent.

Unfortunately the TFP in the United States had to endure a much greater suffering than just the annoyances of hot weather and cold food. While travelling through Tennessee, one of its vehicles was involved in a tragic car crash which took the lives of two members.

Fred Porfilio, 50 years old, had been a member of the TFP since 1974. His loss particularly stunned the organization because of his affability, encouragement, and helpfulness to all who needed it. In an organization

largely staffed by young people, to have an older member willing to sacrifice his time for others was an unmeasurable asset; one difficult to replace. But his most memorable feature, by far, was his confidence in the perpetual help of Our lady through his devotion to the Holy Rosary. Perhaps, with a little dramatic licence, it can be said that Fred Porfilio who was constantly motivated by the love of the Mother of God should have died defending the honor of a nation known as the "Land of Mary".

Darryl Huang, at 19 one of the youngest volunteers on the campaign, also perished in the accident. Son of Chinese parents, Darryl met the group in Ecuador in September the previous year. After mastering Spanish, he then turned around and learned English. As with Fred Porfilio, this dedicated young man will be remembered mostly because of his devotion to Our Lord and his Blessed Mother.

The TFP files in New York has several pieces of warm, supportive correspondence written between the Lithuanian officials in Vilnius and spokesmen for the TFP; some of which were read into the Congressional Record by the Hon. C. Christopher Cox of California. In one of them written to Juan Miguel Montes in Rome, Minister of Foreign Affairs Algirdas Saudargas conveyed "special thanks to Professor Plinio Correa de Oliveira" on behalf of President Landsbergis "for his support in our struggle for the independence of Lithuania."

After less than five months of campaigning in the streets of twenty-six countries, the petition drive amassed a total of 5,218,520 signatures. The moral support aroused by the TFPs reached such heights that the effort easily surpassed the previous record, thus placing the Catholic lay organization in the Guinness Book of Records.

A commission representing 20 TFPs and TFP Bureaus delivered the signatures to President Landsbergis on December 4 in a solemn ceremony before the Lithuanian Parliament. In a speech welcoming the commission and expressing his gratitude, he said, "...one can even say that you are representing the Western World... Finally the moral support we so desperately need is arriving.

## **XXXII. SĄRAŠAS ASMENŲ, PINIGAIS PRISIDĖJUSIŲ PRIE ŠIOS KNYGOS IŠLEIDIMO:**

1. Pr. Mikalauskas, Australija – 200 dolerių.
2. F. Kontautas, JAV – 100.
3. V.L. Mačys, Australija – 50.
4. A. Eimutis, Naujoji Zelandija – 50.
5. Z. Augaitis, Australija – 50.
6. D. Clarke, Australija – 50.

7. W. Michalowski, Australija – 50.
8. E. Šlekys, Kanada – 30.
9. Argentinos Lietuvių bendruomenė – 25.
10. S. Slavickas, Kanada – 20.
11. A. Gustaitis, JAV – 20.
12. Mrs St. Baltus, Belgija – 20.
13. M. Cibulskis, Naujoji Zelandija – 12.
14. J. Pūkas, Naujoji Zelandija – 12.

## **Sąrašas asmenų įvairiais būdais prisidėjusių prie šios knygos išleidimo**

- |                                    |                                 |
|------------------------------------|---------------------------------|
| A. Aleknienė, Australija           | A. Gasiūnas, Kaunas             |
| E. Abromavičienė, Viešvilės paštas | N. Geležauskaitė, Vilnius       |
| K. Ankus, Australija               | "Gimtasis kraštas", Vilnius     |
| "Apžvalga", Vilnius                | V. Grincevičienė, Vilnius       |
| O. Balčiūnienė, Vilnius            | S. Ignatavičius, Kaunas         |
| I. Bražėnaitė, Vilnius             | C. Iškarskas, Vilnius           |
| A. Bubnienė, Lekėčiai              | V. Ykamas, Vilnius              |
| Mrs A. Butkus, JAV                 | M. Jankauskienė, JAV            |
| A. Bučikas, Australija             | J. Jasaitis, Vilnius            |
| V. Danielius, Šiauliai             | J. Jasaitis, Kaunas             |
| "Draugas", JAV                     | A. Jokantas, Australija         |
| Dr. V. Doniela, Australija         | R. ir A. Juškai, Vilnius        |
| S. Dimbelis, Vilnius               | J. Juzaitis, Kaunas             |
| "Darbininkas", JAV                 | J. Katalynienė, Kaunas          |
| J. Eidukienė, Vilnius              | "Kauno Diena", Kaunas           |
| R. Gajauskaitė, Vilnius            | A. Končius, Kaunas              |
| N. ir R. Gabaliai, Marijampolė     | "Kauno Laikas", Kaunas          |
| A. Giniūnas, Australija            | K. Kišonas, Kaunas              |
| V. Gailiūnas, Kaunas               | J. Kratulis, Australija         |
| D. Gailiūnienė, Australija         | R. Kubilienė, Australija        |
| V. Laugalys, Anykščiai             | L. Kuodis, Klaipėda             |
| A. Lukas, Kanada                   | "Laisvoji Lietuva", JAV         |
| "Lietuvių Balsas", JAV             | A. Rūkas, Garliava              |
| Pr. Mikalauskas, Australija        | F.S. Salter, Australija         |
| P. Maknevičius, Marijampolė        | A. Skaisgirytė, Vilnius         |
| Rev. S. Matulis, Anglija           | V. Skučaitė, Kaunas             |
| "Mūsų Pastogė", Australija         | Z. Stankus, Klaipėda            |
| A. Meilutytė, USA                  | J. Stankūnas-Kuras, Marijampolė |
| A. Mozeris, Marijampolė            | V. Strimaitienė, Vilnius        |
| J. Muščinskienė, Australija        | L. Stulgienė, Vilnius           |
| W. Michalowski, Australija         | "Sūduva", Marijampolė           |
| A. Nečiajienė, Vilnius             | R. Sadauskaitė, Vilnius         |
| Knng. J. Prunskis, JAV             | S. Slavickas, Kanada            |
| L. Paltanavičius, Kaunas           | K. Šatkauskas, Kuršėnai         |
|                                    | E. Šlekys, Kanada               |
|                                    | "Tėviškės Aidai", Melburnas     |

S. Pancerna, Kaunas  
"Patriotas", Kaunas  
Z. Paulauskaitė, Plungė  
J. Petraitiienė, Australija  
V. Petrauskas, Vilnius  
D. Petruškevičienė, Vilnius  
D. Plupelienė, Kaunas  
A. Putna, Kaunas  
D. Riauka, Kaunas  
V. Račiūnas, Australija  
A. Radvilavičius, Alytus  
A. Paškevičiūtė, Kaunas  
D. Riauka, Kaunas  
I. Ropininkas, Kaunas  
B. Ruginienė, Kupiškis

K. Umbražiūnas, Vilnius  
"Vakarinės naujienos", Vilnius  
A. Vaitkutė, Kaunas  
R. Vaitaitienė, Vilnius  
A. Vaškevičius, Marijampolė  
I. Vilčiauskienė, Kaunas  
"Viltis", Vilnius  
A. Viluckis, Vokietija  
A. Vingelevičius, Kelmė  
A. Vinevičius, Australija  
A. Vitkauskas, JAV  
J. Zablockis, Australija  
A. Žaromskienė, Vilnius  
V. Zvicevičius, Jonava  
J. Zonius, Melburnas

**INTERNATIONAL  
WHO'S WHO OF INTELLECTUALS  
Tenth Edition  
1993/94  
International Biographical Centre  
Cambridge England**

**JONAS PETRAS KEDYS Box 535, Parramatta 2124, Australia.**

Now resident in Parramatta, Australia, Jonas Petras Kedys was born in Lithuania on 15th June, 1914. He graduated from High School in 1934 and then gained a Lithuanian Forestry Diploma in 1936. He continued his education in Erlangen, Germany, earning a degree in Economics and Politics in 1949. Mr Kedys has had a long and active career as a journalist and writer. He has contributed many articles to newspapers and journals, including "Rebirth" and "Kaunas Echo" both Lithuanian newspapers, to the journal "Spring" in England, and to the newspapers "Free Lithuania" and "The Worker" published in the USA. In 1963, he began editing and publishing "News Digest International" a quarterly magazine with the aim of educating the public in international politics, for example dictatorships of Communism, Fascism, military, tribal and religious conflicts, weaknesses in democracies, etc. The 64 page magazine is still being published. A founder member of the Captive Nations Council in Australia in 1964, Mr Kedys serves as a delegate to the State Council, the ruling body of the Liberal Party of Australia. In June 1992, Mr Kedys signed a contract with a book publisher in Klaipėda, Lithuania to write a 400-page book "Destructively Terrorised Lithuania 1938-91" for publication in 1994. Now divorced, Jonas has one daughter, Danute-Victoria.

## **POLITIKOS SŪKURIUOSE**

### **a) Gen. Kazio Skučo ir Dir. Augustino Povilaičio drama mažame pasienio kaimely**

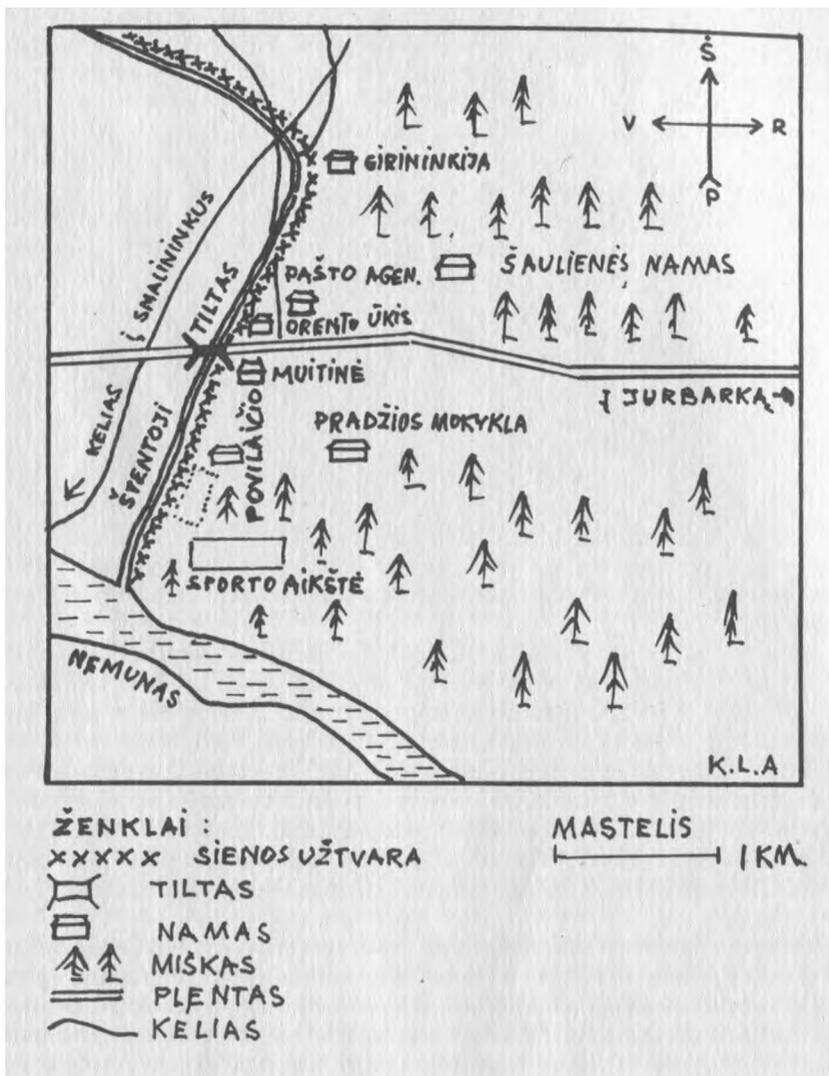
#### **Bendros pastabos**

Aprašomieji įvykiai buvo užregistruoti tik porai metų praslinkus ir, kadangi dienoraščio nevedžiau, todėl dalis datų minima tik apytikriai: be dienos ir mėnesio, be to, kai kurios pavardės minimos be vardų.

Lietuvai lemtingais 1940 metais teko būti Pašvenčio girininku, Jurbarko urėdijoj. Girininkijos miškai pietuose rubežiavosi su Nemunu, o vakaruose su Klaipėdos kraštu, gi Hitleriui Klaipėdos kraštą užėmus, su Vokietija. Girininkijos raštinė buvo Pašvenčio kaimely, kuris turėjo apie 10 smulkių ūkininkų, buvo apie 10 km nuo Jurbarko ir glaudėsi prie Smalininkų miestelio. Pašvenčio kaimely, kaip jau minėta buvo girininkija, mokykla, pašto agentūra, na ir restoranas. Klaipėdos kraštą užėmus Vokietijai, į Pašventį iš Smalininkų persikėlė Pasienio muitinės punktą ir Pasienio policijos įstaigos, kurių raštinės talpinosi mažame namely prie pat sienos.

Išaušo gražus, saulėtas birželio 15 d. rytas, apie 10 val. paskambino pašto agentūros vedėja p-lė Lesevičiūtė ir gerokai susinervavusiu balsu prabilo: "ponas girininke, čia kažkas darosi – nepažįstamas žmogus ateina į agentūrą skambina į Kauną, išeina, pereina sieną į Vokietiją, vėl grįžta į agentūrą ir skambina į Kauną..." Pasiteiravau, ar ji girdėjo apie ką tas žmogus kalba: "viską negirdėjau, bet jis mini rusus, jų reikalavimus, Berlyną..." Supratau, kad čia jau rimtas politinis reikalas ir pažadėjau, kad aš tuojau atvyksiu į agentūrą, kuri buvo maždaug vieno km nuo girininkijos. Eidamas pro restoraną užsukau pasižvalgyti kas ten dedasi. Tik spėjus praverti duris restorano savininkė A. Ankudavičienė su dideliu rūpesčiu veide štai ką pradėjo dėstyti: "Čia šiandien Pašventy vyksta nepaprasti dalykai, neseniai buvo užėjęs nematytas ponas, gražiai apsirengęs, paprašė konservų, šokolado ir dar kažko, ir numetė 50 litų, o kai aš jam daviau grąžą, tai jis pasakė, kad jam pinigai nereikalingi. Aš supratau, kad čia yra kažkas blogai ir beveik per ašaras prašiau, kad jis man daugiau apie tai pasakytų. Tačiau tas ponas mane subarė, kad niekam nieko nesakyčiau, neskleisčiau gandų ir išėjo..."

Iš restorano už 100 metrų yra pašto agentūra, įeinu ten pasitikrinti. Agentūros vedėja pasakoja, kad tas žmogus vėl buvo atėjęs, prašė išeiti iš agentūros esančius žmones ir vėl skambino į Kauną. "Minėjo visą eilę pavardžių, kurių neatsimenu, o baigdamas keletą kartų paminėjo – būkite ramūs". Ir ši informacija maža ką pasakė, todėl čia pat už 50 metrų nuėjau į Pasienio muitinės punkto raštinę. Pasisveikinęs su vedėju p. Sabaliausku ir laiko negaišdamas užklausiu, kas čia per nepažįstamas ponas zuja po



Pašvenčio kaimo planas

Pašventį? P. Sabaliauską gerai pažinojau kaip sąžiningą, bet labai formalią, raidės prisilaikantį pareigūną. Į mano klausimą jis atsakė labai sausiai: "Dr. Meškauskas turi užsienio pasą, tai keletą kartų buvo perėjęs sieną..." Tuoju supratau, kad Dr. Meškauskas, tai yra Pranas Germantas-Meškauskas, Saugumo D-to valdininkas. Kitoje pusėje plento už maždaug 50 metrų buvo ūkininko Orento sodyba, kuris įdomavosi lietuviška veikla, užėjau pas jį pasiteirauti. Orentas atidarė kortas plačiau: jis papasakojo, kad čia už plento mokykloje, apie 100 metrų nuo jo namų yra apsistoję gen. Skučas, dir. Povilaitis ir dr. Meškauskas ir, jo nuomone, jie greičiausiai

ruošiasi pereiti sieną. Kiek vėliau pasikalbėjus su Pašvenčio Pasienio rajono policijos viršininku K. Kondratavičium, Marta Budvilaityte-Kreiciene, mokyklos vedėja, ir iš visų pareiškimų paaiškėjo, kad rusai reikalauja Lietuvos vyriausybę suimti ir nubausti gen. Skučą ir dir. Povilaitį už raudonarmiečių "persekiojimą..." Kadangi Povilaitis turėjo savo ūkį Žygaičių kaime, apie 3 km į rytus nuo Jurbarko, tai jis, reikia manyti, su Skuču ir Meškausku atvyko į savo ūkį 14 d. birželio, gi į Pašvenčio kaimą birželio mėn. 15 d. apie 9 val. ryto. Nors rusai savo reikalavimuose Meškausko pavardės neminėjo, tačiau Skučas ir Povilaitis matomai jį atsivežė vesti deryboms su Lietuvos vyriausybe, ir kas svarbiausia, kad Meškauskas turėjo užsienio pasą, galėjo laisvai eiti per sieną ir tartis su Lietuvos atstovybe Berlyne, o gal ir su vokiečių valdžios pareigūnais. Kauniškiai apsisusto, kaip jau minėta, mokykloje, nes mokytoja Budvilaitytė-Kreicienė buvo Povilaičių giminaitė. Nebuvo jokios abejonės, kad visi trys kauniškiai atsirado šiame kaimelyje su tikslu pereiti sieną į Vokietiją, dėl grasymų iš rusų pusės. Valandos bėgo, Meškauskas vedė telefonines derybas su Kaunu ir Berlynu, bet nei Skučas, nei Povilaitis, nei oficialiai, nei slapta per "žaliąją" pereiti į Vokietiją nebandė... Kyla klausimas kodėl? Juk jie gerai žinojo, kad rusai jų neglostys! Čia tėra tik vienas atsakymas, kad Merkio vyriausybė per telefoninius pasikalbėjimus su Meškausku draudė jiems per sieną eiti!

Apie 3-4 val. p.p. vėl atsiradau Pasienio muitinės punkte. Tik spėjau keletą žodžių pasikeisti su p. Sabaliausku, suskambėjo telefonas. Sabaliauskas užrašė maždaug tokio turinio telegramą gautą iš Kauno per Jurbarko policiją: Pasienio Policijos Rajono Viršininkui. Nedelsiant sustiprinti sienos apsaugą. Jeigu gen. Skučas arba dir. Povilaitis bandytų pereiti sieną, juos sulaukyti ir areštuoti... Šią telegramą Sabaliauskas įteikė policininkui, kad jis tuojau perduotų K. Kondratavičiui, kuris už maždaug 400 metrų miške vadovavo policininkų šaudymo pratimams. Kondratavičius gavęs telegramą tuojau išdėstė policininkus pasieniu, sustiprindamas sienos apsaugą.

Pasirodo, kad žinia apie telegramą iš Kauno pasiekė ir Povilaitį su Skuču. Skučas pasiliko ištikimas vyriausybės įsakymui ir per sieną nemėgino bėgti, tačiau Povilaitis, tik spėjus policininkams pasienį užimti, tučtuojau per mišką pradėjo bėgti į rugių lauką visai arti sienos. Pastebėjęs pasienietis sušuko "stok!" Povilaitis nesustojė. Sargybinis paleido šūvį virš galvos ir Povilaitis nenorėdamas rizikuoti, jau būdamas visai arti sienos, sustojė ir iškėlė rankas. Sargybinis atvedė Povilaitį į mokyklą, kuris nusiskųsdamas pareiškė Skučui, kad policininkas į jį šovė ir, kai jis sustojė, tai atėjęs užlaužė jo rankas... Skučas kaip kariškis jam atsakė: "Tamsta žinai, kad policininkas vykdė tik įsakymą." Policija pareiškė, kad jie yra areštuoti ir aplink mokyklą paskyrė apsaugą. Skučas su Povilaičiu į Pašventį buvo atvykę su žmonomis. Skučas paklausė, ar jis gali perduoti savo žmonai pinigus. Policija neprieštaravo. Tada Skučas su Povilaičiu nepaprastai tragiškoje atmosferoje perdavė savo žmonoms pinigus ir kitas smulkmenas ir žmonos nuo vyrų atsiskyrė, kaip mes dabar žinome amžinai... Skučienė

ir Povilaitienė netrukdomai perėjo "žaliają" į Vokietijos pusę. Ponia Povilaitienę teko aplankyti vokiečių okupacijos metais jos ūkyje Žygaičių kaime prie Jurbarko ir vėliau buvau sutikęs Kassel-Mattenbergo stovykloje, Vokietijoje.

Kadangi Meškausko pavardė nefigūravo telegramoj, tai Pasienio policijai buvo neaišku, kaip pasielgti: paleisti, ar kartu su Skuču ir Povilaičiu areštuoti. Man esant Pasienio punkte Kondrotavičius atsivedė Meškauską, bet Meškauskas pasiprašė eiti į išvietę, tada Kondrotavičius atsiklausė manęs, ar aš negalėčiau Meškauską nuvesti į Orento ūkį tik per plentą, o jis tuo laiku išsiaiškino Meškausko padėtį per telefoną. Aš tikėjau, kad Meškauskas dabar turi gerą progą iš išvietės vietoj grįžti į raštinę pas Kondrotavičių, sprukti per sieną į Vokietiją. Tačiau gerokai nustebau, kad tiek einant į Orento kiemą, tiek iš jo grįžtant, Meškauskas vietoj, kad planuotų pabėgimą, užvedė kalbą, koks teismas teis jį: rusų ar lietuvių? Matydamas jo nepaprastą pergyvenimą, nenorėjau dar daugiau jį morališkai prislėgti ir išreiškiau nuomonę, kad logiškai turėtų bylą svarstyti lietuvių teismas. Taip besvarstydami jo teismo problemą grįžome į raštinę, bet Kondrotavičius, man nieko nepasakęs, išsivedė Meškauską į mokyklą ir apie jo likimą tik vėliau sužinojau.

Rytojaus dieną, birželio mėn. 16-tą, anksti rytą, atvykus rezervo policijai iš Kauno, Skučą, Povilaitį ir Meškauską iš Pašvenčio išvežė Jurbarko link, kur jų jau laukė būrelis žydų su "sveikinimais..."

Iš Jurbarko rezervo policija vyko Kauno kryptimi ir už keletos kilometrų prie Skirsnemunės /į rytus nuo Jurbarko/ išleido Meškauską iš mašinos į laisvę matomai remdamiesi, kad vyriausybė telegramoje jo arešto nereikalavo. Dabar dr. Meškauskas daug nedelsdamas pasileido atgal į Pašvenčio miškus, kur be didelių kliūčių perėjo sieną ir kiek saugiau pasijuto Reicho pusėje, bet taip pat tik laikinai, nes vokiečių okupacijos metu buvo areštuotas ir atidavęs Tėvynei duoklę, mirė Štuthofo koncentracijos stovykloje 1945 4 22. Gen. K. Skučas ir dir. A. Povilaitis perėję Berijos žiaurias tardymų ir kankinimų kalvarijas buvo nužudyti.

Šią gen. Skučo - dir. Povilaičio dramą gana smulkiai čia aprašiau tik todėl, kad iš jos išplaukia labai svarbios tautą ir valstybę liečiančios išvados: a) Lietuvos koalinė vyriausybė sudaryta iš trijų pagrindinių partijų: Tautininkų, Krikščionių Demokratų ir Valstiečių Liaudininkų, siaučiant karui Europoje ir esant Valstybei ir Tautai pavojuje, Lietuvos vidaus saugumą patikėjo dviems sąžiningiems ir politiškai patikimiems vyrams: gen. K. Skučui ir dir. A. Povilaičiui.

b/ Kai Sovietų S-ga viešai paprašė Skučo ir Povilaičio galvų, tai ta pati koalinė vyriausybė ne tik nesudarė jiems sąlygas pasitraukti į Vokietiją, ar bent leisti jiems patiems planuoti savo likimą, bet priešingai, ta vyriausybė išlaikė Skučą ir Povilaitį virš 6 valandų apie 150 metrų nuo sienos su savo autoritetiniais telefonų perspėjimais neiti per sieną be jos sutikimo iki paskutinei minutei, kai davė įsakymą Skučą ir Povilaitį areštuoti!

c/ Reikia pripažinti, kad, iš vienos pusės, Skučas su Povilaičiu buvo

vieni iš geriausiai informuotų asmenų Lietuvoje apie Sovietų terorą ir jų žmonių naikinimo mašiną. Iš kitos pusės, jie taip pat labai gerai žinojo Lietuvos koalicinės vyriausybės labai trupią koalicinę struktūrą. Taigi atrodo labai nesuprantama, kaip Skučas su Povilaičiu, turėdami šiuos du faktorius prieš akis, leidosi sėdėti 6 valandas 150 mtr. nuo sienos ir būti suvedžijami valdžios telefoniniais užliūliavimais, kai tuo tarpu sieną buvo galima be rizikos pereiti, nes pasieniečiai treniravosi šaudymo aikštėj...

d / Juo labiau ši Skučo – Povilaičio drama darosi tragiškesnė priimant dėmesin, kad dieną prieš ją, t. y. birželio 14 d. naktį, koalicinės vyriausybės posėdy prez. A. Smetona siūlė simbolinį karinį pasipriešinimą prieš Sovietus ir po jo vyriausybei su kariniais daliniais pasitraukti į Vokietiją. Šis prezidento pasiūlymas, tik trejetui ministerių pritarus, daugumos buvo atmestas. Tą pačią dieną prezidentas Smetona protesto ženklan prieš Sovietų okupaciją pasitraukė iš Lietuvos, pereidamas "nelegaliai" sieną į Vokietiją. Koalicinė vyriausybė suorganizavo dvi delegacijas vykti į Vokietiją perkalbėti Smetoną, bet jis jų prašymus abiem atvejais atmetė.

Reikia pažymėti, kad Smetona šiuo momentu pasirodė, kad jis visa galva buvo politiškai praaugęs ne tik savo koalicinės vyriausybės kolegas, bet ir likusius latvių ir estų politikus, nes jie buvo daugumoje ištremti arba išžudyti. Dar toliau atrodo, kad Smetona nuspėjo ir karo laimėtoją – JAV, nes jis nepasiliko Vokietijoje, kuri tuo laiku baigė užimti Prancūziją ir Europą iki Ispanijos, ar neutralioje Šveicarijoje, bet nukeliavo pas Dėdę Šamą. Ko, ko, bet Smetona tikrai nesapnavo, kad Dėdė Šamas su Čerčiliu parduos Europą iki Elbės upės Sovietams.

Žemiau seka Virginijos Skučaitės straipsnis apie Kazį Skučą ir Augustiną Povilaitį, ir jų tolimesnę likimą.

## **KAZYS SKUČAS VIRGINIJA SKUČAITĖ**

Gimė 1894 m. kovo 15 d. Marijampolės apskr. Mauručių k. 1912 m. baigė Veiverių mokytojų seminariją. Mokytojavo.

1914 m. įstojo į Peterburgo mokytojų institutą, bet 1915 m. buvo mobilizuotas į Rusijos kariuomenę. 1916 m. baigė Čiugujevo (Charkovo gub.) karo mokyklą ir dalyvavo mūšiuose pėstininkų pulke Rumunų fronte.

1918 m. grįžo į Lietuvą, organizavo Daugų ir Alytaus policiją, o 1919 m. pradžioje įstojo savanoriu į Lietuvos kariuomenę. Buvo Alytaus, Marijampolės, Suvalkų karo komendantas.

1924 m. baigė Vytauto Didžiojo aukštąją karo mokyklą ir tapo generalinio štabo operacijų skyriaus viršininku, vėliau – Kauno miesto ir apskrities karo komendantu, Vytauto Didžiojo karo mokyklos mokymo dalies vedėju. 1928 m. – pėstininkų divizijos vadas ir Kauno įgulos viršininkas.

1934 – 1938 m. buvo Lietuvos karo atašė Tarybų Sąjungoje.

1938 m. tapo Vytauto Didžiojo aukštosios karo mokyklos viršininku.

1939 m. tapo brigados generolu. Buvo Karininkų ramovės pirmininkas.

Įsteigė ir redagavo laikraštį "Kardas".

1939 m. kovo mėn. išėjo į atsargą.

Jono Černiaus (1939 03 28 –1939 11 21), Antano Merkio (1939 11 21 – 1940 06 17) Ministrų kabinetuose buvo Vidaus reikalų ministras. Tarybų Sąjungai reikalaujant 1940 m. birželio 12 d. iš ministro pareigų atleistas, suimtas, kalintas Kaune ir Maskvoje. 1941 m. liepos 30 d. sušaudytas Maskvos Butyrkų kalėjime.

(Paruošta pagal Algirdo Banevičiaus enciklopedinį žinyną "111 Lietuvos valstybės 1918-1940 politikos veikėjų". Išleista Kaune, "Spindulio" spaustuvėje 1991 m., 116 p. – apie K. Skučą).

1940 m. birželio 15 d. K. Skučas davė A. Merkiui garbės žodį, kad jis ir A. Povilaitis iš Lietuvos nepasitrauks be Vyriausybės leidimo. Kartu su A. Povilaičiu jie išlydėjo savo šeimas iki Lietuvos pasienio. Skučas nuvežė šeimą link Jurbarko, į Giedrius, kur buvo A. Povilaičio ūkis. Čia abi šeimos laukė žinių iš Vyriausybės, bet jų nebuvo. Tuomet vyrai nusprendė važiuoti į Pašventį, arčiau Vokietijos sienos. (Čia buvo A. Povilaičio gimtinė). Pašventį jie pasiekė apie 3 val. po pietų. Radijas pranešė, kad Sovietų kariuomenė jau žygiuoja Lietuvos žeme. Iš Pašvenčio pašto K. Skučas kelis kartus bandė susisiekti su Vyriausybe, bet telefonai tylėjo...

...O tuo metu Teisingumo ministras A. Tamošaitis slaptu raštu įsako Vidaus reikalų ministrui B. Giedraičiui, o šis – policijai suimti Lietuvos pasienyje K. Skučą ir A. Povilaitį. Kauno apskrities policijos vadovas, remdamasis skubiu ir slaptu Teisingumo ministro 1940 m. birželio 15 d. raštu, įsako keturiems rezervo policininkams ir automobilio "Ford" K57 vairuotojui suimti Giedriuose K. Skučą ir A. Povilaitį. Policininkai išvažiavo 3 val. 10 min. po pietų. Jurbarko nuovadoje vachmistras J. Juospaitis pasiėmė į talką vyr. policininką K. Butkų, kuris gerai žinojo A. Povilaičio ūkio vietą. Ūkį policininkai pasiekė apie 18 val. Čia nieko neradę, paskambino iš ūkio telefonu į Pašventį, ar nėra atvažiavusių iš Kauno automobilių. Buvo gautas teigiamas atsakymas. Tuomet J. Juospaitis įsakė Pašvenčio policijos barui sustiprinti sienos ir muitinės apsaugą ir, palikęs Giedriuose, A. Povilaičio ūkyje prie telefono budėti vieną policininką, su likusiais 3 policininkais išvažiavo į Pašventį. Čia, mokyklos kieme, policininkai pastebėjo K. Skučą, stovintį su žmona ir dviem dukrom. J. Juospaitis jį suėmė ir, perskaitęs Teisingumo ministro slaptą laišką, uždarė atskiroje mokyklos patalpoje, K. Skučas buvo suimtas 1940 m. birželio 15 d. 18.25 val.

Po 5 min. buvo suimtas ir A. Povilaitis, kuris, pamatęs policininkus, suimančius K. Skučą, bandė bėgti per Šventosios upelį, kuriuo ėjo siena su Vokietija, bet vietiniai policininkai M. Markuckas ir V. Krivickas jį suėmė. Tai pamatę A. Povilaičio giminės jo žmoną paslėpė miltų dėžėje, o vaikus išsiuntė į mišką, kad jie nebūtų suimti. A. Povilaitį su K. Skuču kambaryje saugojo vienas policininkas, o iš lauko – du. Nakties metu sargyba buvo sustiprinta, nes suimtieji buvo laikomi name, nuo kurio už 100 m buvo Vokietijos siena.

Birželio 16 d. 9 val. ryto Pašvenčio baro policininkas pranešė J. Juospai-

čiui, kad jo skambučio laukia Raseinių apskrities viršininkas. Šis įsakė J. Juospaičiui pristatyti suimtuosius į Jurbarko policijos nuovadą. Apie 11 val. į nuovadą atvyko Raseinių apskrities viršininkas. 11 val. 30 min. iš Jurbarko suimtieji ir juos lydintieji išvažiavo trimis automobiliais. Suimtieji buvo vežami atskirais automobiliais. Raudondvaryje juos sutiko Kauno m. Policijos rezervo 3-čios nuovados viršininkas Jankauskas su trimis policininkais. Suimtieji buvo nugabenti į 6 fortą, kur jie buvo perduoti Karo kalėjimo (vadinamo drausmės dalimi) kapitonui Jonickui.

Drausmės dalies viršininko, pulkininko leitenanto V. Kazlausko dukra Irena, kuri buvo K. Skučo krikšto dukra, prisimena, kad birželio 16-osios rytą jos tėvui telefonu kažkas pranešė, kad į dalį atvežami K. Skučas ir A. Povilaitis. Tėvas labai susijaudino, nes draugavo su K. Skučo šeima... Suimtieji buvo nuvesti į aukštas patalpas su išlakiais langais. Kambariuose buvo būtiniausi daiktai, švaru. Naktį prie suimtųjų durų stovėjo sargyba, o dieną jie galėjo laisvai vaikščioti po kalėjimo teritoriją, kuri tuomet buvo graži ir labai tvarkinga. Joje gyveno ir kalėjimo administracija.

Suimtuosius forte aplankė skubiai į Kauną tą dieną atskridęs ypatingasis SSSR vyriausybės įgaliotinis Lietuvai V. Dekanozovas. (Jis norėjo įsitikinti, ar tikrai K. Skučas su A. Povilaičiu suimti). Birželio 18 d. 11.30 val. suimtuosius aplankė einąs Vidaus reikalų ministro pareigas M. Mickis, miesto karo komendantas J. Bobelis, policijos departamento direktorius K. Svilas, per kurį K. Skučas įdavė savo broliui Pranui raštelį, kuriame prašė cigarečių ir prižiūrėti Fredoje paliktus namus.

Vieną dieną V. Kazlauskas pakvietė K. Skučą pietų, kurių metu jis paprašė nupirkti jam dvejus naujus marškinius. V. Kazlausko žmona prašymą išpildė...

A. Povilaitis parašo žmonai laišką, kurio niekas jai neperdavė... 52 metus. (1992 m. to laiško kopiją, kurią padariau archyve Vilniuje, įteikiau p. Katarinai Čikagoje...) 1940 m. birželio 24 d. K. Skučas ir A. Povilaitis perkeliama į Kauno sunkiųjų darbų kalėjimą. Ypatingajam tardytojui M. Krygeriui pavesta kvosti K. Skučą, o S. Zimanui – A. Povilaitį.

Ypatingasis tardytojas Matas Krygeris prisimena, kad į tardymą K. Skučas atėjo apsvilkęs gražiu tamsiu kostiumu ir naujais marškiniiais – tarsi svečias į svetainę. Jis paneigė Sovietų Sąjungos ultimatumė Lietuvai iškelto jam kaltinimus. (Tuos kaltinimus paneigė ir A. Povilaitis). Deja tokie apklausos rezultatai nesiderino su išankstine Maskvos nuostata.

Tad ypatingasis tardytojas M. Krygeris gavo Vyriausiojo tribunolo prokuroro pasiūlymą K. Skučo ir A. Povilaičio bylą gražinti jam. (Saugumo departamentui tuo metu vadovavo iš kalėjimo paleistas A. Sniečkus). Tai buvo šiurkštus Lietuvos teismų santvarkos įstatymo ir teismų bei prokuratūros kompetencijos pažeidimas.

Ministrų Tarybos nutarimu 1940 m. liepos 23 d. K. Skučas su A. Povilaičiu buvo išvežti tardymui į Maskvos NKVD centrą Liubianką.

Suimtuosius išvežė ne iš Kauno geležinkelio stoties, o iš šalutinės geležinkelio atšakos Aleksote. Tarp suimtųjų buvo pulkininkas Dulksnys, pul-

kininkai leitenantai Kirlys, Matusaitis ir kiti aukšti pareigūnai. Vežė dvejuose vagonuose, kurių langai buvo aklinai užtraukti užuolaidomis. Prie langų sėdėjo sargybiniai su šautuvais, o greta – suimtieji su antrankiais. Prie Naujosios Vilnios užuolaidos buvo atitrauktos, suimtiesiems buvo leista kalbėtis. Iki Minsko su suimtaisiais buvo elgiamasi mandagiai.

Nors traukinys Minską pasiekė sekančią dieną, bet suimtieji tik smarkiai sutemus buvo nuvaryti į kitą vagoną, grotuotais langais. Kelionėje iš suimtųjų buvo žiauriai tyčiojama. Neišlaikė Kirlio nervai – jis išprotėjo, ore glostydamas savo vaikų galvas.

Maskvoje suimtieji buvo susodinti į specialius autobusus su narvais-vienutėmis.

K. Skučas su A. Povilaičiu 1940 m. liepos 25 d. jau buvo Liubiankos tardytojų rankose. K. Skučas 1-ąjį kartą buvo kvočiamas rugsėjo 13-14 dienomis. Iš jo norėta išgauti prisipažinimą, kad jis organizavo raudonarmiečių grobimus Lietuvoje, šnipinėjo Lietuvos naudai, būdamas Lietuvos Respublikos karo atašė Maskvoje. K. Skučas neprisipažino daręs tuos nusikaltimus. Nežiūrint to, 1941 m. liepos 8 d. Maskvos uždaramė TSRS karinės kolegijos posėdyje buvo nuspręsta K. Skučą sušaudyti. Jis išvežamas į Butyrkų kalėjimą ir ten liepos 30 d. sušaudomas.

A. Povilaitis buvo sušaudytas liepos 12 dieną.

Šių Lietuvos pareigūnų byla – tai ryškus bolševikinės savivalės, teisinės ir politinės, pavyzdys.

Abu minėti vyrai, atkūrus Lietuvoje Nepriklausomybę, buvo reabilituoti.

1991 m. liepos 27 d. Kaune, pažymint 50-ąsias K. Skučo sušaudymo metines, prie buvusios Vidaus reikalų ministerijos buvo atidengta paminklinė lenta.

1992 m. liepos 12 d. Kaune, prie namo, kuriame gyveno A. Povilaitis, buvo atidengta paminklinė lenta.

## **AUGUSTINAS POVILAITIS 1900 02 24-1941 07 12**

A. Povilaitis gimė 1900 m. vasario 24 d. Pašvenčio kaime, Jurbarko valsčiuje, Raseinių apskrityje, ūkininko šeimoje.

Mokėsi Jurbarko ir gimnazijoje Kaune.

1920-1927 m. – saugumo policijos valdininkas, 1927-1931 metais – Valstybės saugumo departamento direktoriaus asmeninis sekretorius, 1931-1934 m. – Valstybės saugumo policijos viršininkas, 1934-1940 m. Valstybės saugumo departamento direktorius.

1939 m. baigė VDU teisių fakulteto ekonomikos skyrių.

1940 m. birželyje Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, A. Povilaitis su K. Skuču buvo suimti ir liepos mėn. išvežti į Maskvą.

1941 m. liepos 12 d. A. Povilaitis buvo sušaudytas Maskvoje.

Čikagos lietuviškose kapinėse yra pastatytas paminklas A. Povilaičiui.

Jo sūnus Romualdas ir duktė Marija-Beatričė gyvena Amerikoje. Žmona Katarina mirė 1993 m. Čikagoje.

## **b) Jurbarko priešbolševikinis pogrindis Į Ž A N G A**

Kaip jau pirmiau minėjau, Sovietų S-gai, okupuojant Lietuvą 15 061940, buvau girininku ir gyvenau mažame Pašvenčio kaime apie 10 km nuo Jurbarko ir prie pat Smalininkų miestelio, tuo laiku jau Vokietijos sienos. 27 06 1940 į Pašvenčio km. atvyko du pilni sunkvežimiai pasienio raudonarmiečių su žaliom kepurėm, kaip Geležinės uždangos sargų uniforma.

### **Lietuvos pasieniu nusileidžia "Geležinė uždanga"**

Dėl šio pavadinimo yra ginčas, kas pirmas jį pavartojo: Dr. Gebelsas ar Čerčilis? Kadangi mano gyvenamasis namas ir raštinė jame buvo tik apie 70 m, nuo jau dabar planuojamos "Geležinės uždangos", tad pilnai supratau, kad mano darbas ir pats gyvenimas bus pilnas pavojų.

### **Geležinė užtvara susidėjo iš trijų užtvarų**

Po poros savaičių buvau pakviestas į Jurbarko pasienio štabą, kur kpt. Kostinas ir ltn. Kaverinas davė bendrą supratimą, kaip atrodys toji "Geležinė uždanga". Ji turės susidėti iš trijų užtvarų. Pirmoji užtvara bus 10 km. nuo sienos, prasidedant Jurbarko miestu ir iš Jurbarko pajudėti link pasienio jau reikės pasieniečių leidimo, o gyventojai šioje zonoje turės pase atitinkamą štampą. Antra užtvara bus 800 m iki 1 km nuo sienos ir šioje zonoje gyveną žmonės turės jau skirtingą štampą. Man buvo duotas įsakymas 800 metrų nuo sienos miške iškirsti vieno metro platumo juostą, kad pasienio sargybos slapukai galėtų stebėti keletos šimtų metrų atstumą bandančių pereiti sieną. Trečioji užtvara yra numatyta 50 m pločio pačiu pasieniu, kur visi medžiai reikalinga iškirsti, kelmai išrauti ir ši 50 m pločio žemės juosta bus išarta ir išakėta, kad pasieniečiai galėtų nustatyti tamsią naktį perbėgusių žmonių ne tik skaičių, bet ir jų įmintų pėdų didumą. Iš to jie galėjo spėlioti, kas sieną perbėgo: suaugę vyrai, vaikai ar moterys. Beveik pusmetį teko gyventi tik 70 m nuo "Geležinės uždangos" ir dažnai naktimis teko girdėti pasieniečius šaudant, kas rodė, kad tautietis buvo ant pasieniečio automato taikiklio...

### **Sovietai sirgo vokiečių baime!**

Kaip giliai ši bolševikų baimė buvo iššaknijus ypač tarp vadovaujančių bolševikų vadų galima spręsti iš šio pavyzdžio. Porai mėnesių praėjus po Sovietų sienos užėmimo ir jau pradėjus "Geležinę uždangą" palaiptinui įvesti, pasienio sargybos viršininkas ltn. Grečiovas man pranešė, kad atvyksta į pasienį generolas ir man pavedė jį pavedžioti pačiu pasieniu,

kaip gerai pažįstančiam pačią sieną. Po trumpo susipažinimo su generolu jis man pasakė, kad norįs pereiti kilometrą ar du pačiu Vokietijos pasieniu. Kai ėjom pasieniu, kur buvo kitoj pusėj tik ūkininkų laukai ir jų sodybos, generolas jautėsi visai normaliai, pašnekovas klausinėjo mane apie Vokietiją, jos ūkinę santvarką, algas darbininkų, gyvenimą ir panašius klausimus. Bet, kai mes priėjome pamiške prie Nemuno ir kitoje Nemuno pusėj buvo Vokietijos pasienio miestelis už kokių 700 m, mano pakeleivis generolas sustojo užpakaly storokos pušies ir galvą pakreipdamas žiūrėjo ir negalėjo atsistebėti Vokietijos miestelio rausvų plytų namais ir jų rausvom čerpėm dengtais stogais ir pratarė: kakaja krasnaja Germanija! – kokia graži Vokietija! Čia tai rašau ne dėl to, kad Raudonosios armijos generolas pagyrė Trečiojo Reicho Vokietiją, bet dėl to, kad jis ją gyrė slėpdamasis už storos pušies ir apie 700 m nutolęs nuo to miestelio!!! Šia liga sirgo ne tik kariškiai, bet ir visos imperijos vadai – Stalinas, Molotovas, Kaganovičius ir kiti. Kai Čerčilis išpėjo per savo ambasadą Maskvoj Staliną, kad vokiečiai ruošia puolimą prieš Sovietus, tai dar pirmą karo dieną ryte sovietiniai traukiniai su prekėm riedėjo Reicho link... Lapkričio mėn. pradžioj pasienio sargybos viršininkas lt. Grečiovas davė įsakymą išsikraustyti man su visa įstaiga ir visiems Pašvenčio km. gyventojams iš 800 m zonos. Aš su girininkija išsikėliau į Jurbarko miestą. Medžius 50 m pasieny numatyta kirsti ir kelmus rauti, ir padaryti sunkiai pereinamą sieną.

## **Pasienio kariniai “darželiai”**

Šalia "Geležinės uždangos" atsirado pasienio ruože 10-15 km atstumu nuo sienos karinių sutvirtinimų statyba. Tas vyko visu pasieniu, parinktose strateginėse vietose prie žymesnių kelių, ant kalniukų buvo statomi plieno-cemento kariniai įrengimai. Statyba vyko labai slaptai, ją vykdė patys sovietai, lietuviai pristatė tik medžiagas. Aplinkui sutvirtinimus prikašiojo 4-6 m aukščio eglių, kad paslėptų nuo "Vokiečių šnipų". Vietos gyventojai dėl tų sutvirtinimų apkaišiojimo egliutėm praminė juos "darželiais".

## **Vokiečių oro šnipų invazija**

1940 m. gale ir visą 1941 metų laikotarpį iki karo pradžios 22 6 1941, kiekvieną saulėtą dieną vokiečių žvalgybiniai lėktuvai perskrisdavo šnipinėjimo tikslais į Sovietų okupuotas teritorijas 200-300 km. Sovietų vadai, vietoje tuos lėktuvus apšaudyti, siuntė vokiečiams tik protestus.

## **Lietuvių Aktyvistų Frontas (LAF) Berlyne**

1940 m. gale, lietuviai perbėgė dar per neužbaigtą "Geležinę uždangą", vadovaujant ambasadoriui K. Škirpai, sukūrė politinę organizaciją LAF,

kuri vėliau nutarė organizuoti Lietuvoje sukilimą siekiant atstatyti nepriklausomybę, jeigu kiltų Vokiečių-Sovietų Karas. Aš, gyvendamas tik 70 m nuo "Geležinės uždangos" turėjau gerai patikimą agentą Jurgį Sprainaitį, kuris turėjo ūkelį Žirniškių km. apie 1,5 km nuo mano raštinės ir gyveno apie 1 km nuo Vokietijos sienos, ir buvo prityręs ir patikimas slapukas pereiti sieną net su "Geležine uždanga". Su 1941 m. pradžia Sprainaitis atnešdavo man pranešimus, kas dedasi lietuvių tarpe Berlyne ir su užtikrinimu pranešimai kalbėjo, kad karas tarp Vokietijos ir Sovietų S-gos yra neišvengiamas.

## **Gundančios aplinkybės pradėti pogrindį**

Viršuje suminėti veiksniai, iš Sovietų pusės nuleidimas "Geležinės uždangos" ir karinių įrengimų statyba, iš Vokietijos pusės nuolatinis oro erdvės lėktuvais pažeidimas ir pagaliau ateinančios žinios iš pabėgėlių, kalbančios apie būsimą greitą karą tarp vokiečių ir Sovietų, ir LAF sukilimo organizavimas davė man paskutinį akstiną imtis organizuoti Jurbarke priešbolševikinį pogrindį. 1940 m. gale ir 1941 m. pradžioje užkalbinau urėdijos tarnautojus ir išdėsciau reikalingumą įsteigti slaptą priešbolševikinę organizaciją P. Masilionui ir K. Basčiui, ir abu davė sutikimą be abejojimo. Išvengti arešto metu sunkių apkaltinimų sutarėme, kad steigiamieji "savišalpos būreliai" paremti į vargą patekusioms, atleistoms iš darbo šeimoms. Tokių šeimų jau buvo visa eilė ir pradžia buvo numatyta iš narių auka nuo algos 6%. Vėliau pašnekesį turėjau su urėdijos buhalteriu J. Šeštoku ir sekretorium J. Tamošiūnu, abu įsijungė į jau pradėtą pogrindį ir J. Šeštokas sutiko būti kasininku. Tą patį pasiūlymą padariau girininkui Laurinavičiui ir muitinės V-kui Sabaliūnui, deja jie atsisakė dėl pavojaus savo šeimoms, bet užtikrino paslapties išlaikymą ir tikrai ją išlaikė. V. Macaitis be jokios abejonės tapo nariu. Vėliau iki 1941 metų sausio galo šis pogrindis sutelkė apie 25 narius. Buvo ir visai nelaukto nario ir būtent buvusio pasienio policininko, tuo metu esančio be darbo ir save reklamavusio, kaip savanoris kūrėjas – Naumčikas. Kartą jis atvyko į raštinę ir, kadangi ten buvo daugiau žmonių paprašė išeiti į lauką, ir pradėjo kalbėti, kad reikalinga steigti pogrindį nes "karas turės būti"... Kadangi jį pažinojau kaip pasienio policininką, kur į tarnybą priimdavo tik saugumo patikrintus vyrus, tad visai nedvejodamas jam ir atvirai pasakiau, kad "pogrindis jau yra", bet tuo pačiu momentu pagalvojau padaręs klaidą, bet jau buvo per vėlu. Su 1941 metų pradžia prasidėjo pogrindžio veikla. Aš rinkau iš dirbančiųjų narių 6% nuo gaunamos algos ir visi, įskaitant Naumčiką, be priekaištų savo išpareigojimus pildė. Savo keliu J. Šeštokas, kaip kasininkas, surinktus pinigus išdalindavo atleistųjų dėl politinių priežasčių šeimoms. J. Sprainaitis kas 3-4 savaitės užeidavo pas mane su "dovanomis" iš Vokietijos. Tos dovanos buvo gauti lapeliai iš Berlyno Lietuvių Aktyvistų Fronto ir jo paties patirti išpūdžiai, kas dedasi Vokietijoje. Gaunami lapeliai ragino lietuvių tautą būti pasiruošusiai vyti komunistus ir jų Raudo-

nąją Armiją iš Lietuvos karui prasidėjus, dėl kurio tikrumo jokių abejonių jau nuo kovo mėn. nebuvo. Paties J. Sprainaičio pranešimai taip pat rodė, kad Vermachto dalinių arčiau sienos matosi daugiau kaip buvo prieš metus, kai tuo tarpu Vokietija veda karą tik Vakaruose ir yra "draugystė" su Sovietais rytuose! Gautus iš Sprainaičio Berlyno LAF lapelius padaugindavom ir platindavom savo narių tarpe, o šie savo keliu platino toliau savo patikimiems asmenims. Apie balandžio mėn. vidurį Naumčikas vėl atvyko į raštinę ir klausinėjo ką mes kaip pogrindis darysime karui prasidėjus, nes anot jo, karas gali prasidėti bet kurią dieną, nes vokiečių lėktuvai nardo virš Lietuvos kiekvieną saulėtą dieną... Turėdamas įtarimą jam dėl rusiškos kilmės ir patyręs iš buvusio pasienio policijos viršininko, kad jis joks savanoris kūrėjas nebuvo, tik pats tą melą skleidžia, aš jam štai ką pasakiau, norėdamas nuo jo atsitolinti: pasieniečių ir kompartijos sekimas dabar taip sustiprėjo, kad mes apsiribojame tik šalpa iš darbo atleisčių šeimų ir daugiau nieko. Naumčikas dar bandė mane "įtikinėti", kad reikia bendrai visiems susirinkti ir padėti aptarti, bet aš tai griežtai atmečiau, matydamas, kad jis jau nori sužinoti, kas pogrindžiui priklauso. Nuo pat pradžių organizuodamas šį pogrindį turėjau galvoje ir išdavystę, ir dėl to tik aš vienas pažinojau visus pogrindžio narius, ir mano patikimiausias narys Jonas Šeštokas žinojo, bet tik keletą, kurie buvo šelpiami. Bendrai pogrindžio nariai vienas kito visai nepažino ir griežtai šio principo laikiausi, ir bet kokių susirinkimų vengiau. Karui diena iš dienos artėjant, susitikęs su Sprainaičiu išdėsčiau jam reikalą, kad jis sekantį kartą, vykdamas per sieną pargabentų iš vokiečių lengvų ginklų ir amunicijos. Jis pažadėjo iš savo viršininko paprašyti, bet negarantavo, kad gaus. Po trejetas savaičių vėl susitikau su Sprainaičiu ir jau iš karto mačiau, kad jis su "dovanomis", man perdavė 5 pistoletus ir 500 šovinių. Tai čia, žinoma, nebuvo joks "apsiginklavimas", bet jau pradžia pirmajai partizaninei veiklai. Vieną iš tų pistoletų pasilikau sau, gi likusius keturis išdalinau viengungiams ir patikimiems nariams. Sprainaitis buvo arti 60 metų, per sieną eidavo vienas ir didesnių ginklų ir didesnio skaičiaus, kad ir mažų ginklų, pernešti negalėjo nerizikuodamas savo gyvybe.

Daug laiko skyriau svarstydamas, ką daryti pirmąją dieną, karui prasidėjus. Galutinai apsistočiau prie dviejų galimybių. Pirmoji buvo per Jurbarką einančią gatvę, kuri vedė į vieškelį link Kauno ir Raseinių, užblokuoti pristatant senų vežimų ir kitokių pravažiuoti kliūčių, kad užsieniečių kariai negalėtų su savo sunkvežimiais, kurių jie turėjo 2 ar 3, išbėgti. Antras planas, buvo visai netrukdyti jiems išbėgti, nes per pusvalandį ar valandą vokiečių tankai 10 km atstumą nugalės be rimtesnio pasipriešinimo, nes prie sienos pasieniečiai turėjo tik kulkosvaidžius ir kitus lengvus ginklus, atvyks į Jurbarką ras užblokuotus pasieniečių štabo karininkus ir kelioliką kareivių, pradės miesto centre kovoti, greičiausia gali nukentėti nemažai lietuvių gyventojų užmuštų ir sužeistų. Be to Jurbarko dauguma namų buvo mediniai ir jeigu kiltų gaisras – pusė miesto, iš apie 6000 gyventojų pavirstų pelenais. Šitokias praktiškas galimybes apsvarstęs ap-

sisprendžiau leisti apie 15-20 štabo karininkų ir kareivių laisvai be blokados iš Jurbarko išbėgti, paliekant miestą be nuostolių. Apie šį savo planą papasakojau svarbesniems pagrindžio nariams, kurie su juo sutiko. Karui prasidėjus pasieny vyko kautynės. Pašvenčio kaime, kur raudonarmiečiai apkasuose kovojo iki paskutinio kareivio ir dauguma žuvo, kai tuo tarpu iš Jurbarko visas štabas pabėgo, bet pats miestas liko karo nepalietas. Karo pirmom dienom aš Jurbarko negyvenau, nes buvau jau areštuotas.

## Areštas kaip pasekmė išdavimo

6 6 1941 tarnybiniais reikalais dviračiu nuvažiauvau į urėdijos raštinę, kuri buvo pakrašty miesto apie vieną km nuo centro prie Jurbarko Šilelio. Tik spėjau pradėti savo reikalą aiškinti raštinėje, per langą pamačiau taip pat dviračiais atvažiavusius ltn. Kaveriną su puskarininkiu. Urėdas, įėjęs iš savo kambario, man pranešė, kad tie pasieniečiai nori kalbėti su mani. Nors su ltn. Kaverinu buvome pažįstami, bet jis jau parodė, kad pažintis yra žuvus, be pasisveikinimo įsakė: "vykstame į štabą". Ltn. Kaverinas važiavo pirmas, puskarininkis leido mane paimti į vidurį, pats likdamas važiuoti užpakaly tikrai apsaugai. Į štabą buvo apie 400 metrų ir, įvedus mane į vidų pas jau taip pat pažįstamą kpt. Kostiną man pranešė, kad esu areštuotas ir liepė viską išimti iš kišenių, ir sudėti ant stalo, o jis viską surašė, perskaitė ir liepė pasirašyti. Kai paklausiau už ką šis areštas, jis atsakė – "sužinosi vėliau". Atėjęs kareivis nuvedė mane į šalia štabo esančią daboklę. Einant per kiemą, virš galvų apie 4-5 km aukšty, tik perskridęs prie Smalininkų vokiečių sieną per Jurbarką, Kauno link slinko "Luftwafes" lėktuvus šnipinėjimo tikslais. Kieme esantis karininkas garsiai įsakė kareiviui "pranešti raštinei – pastebėtas lėktuvas, skrendąs iš vakarų į rytus apie 5 km aukšty". Šis pirmą valandą areštuotam kaliniui suteikė vilties į laisvę. Daboklė buvo apie 5x3 m patalpa be lango, tik su vienu lentų sukalta gulykla, ant kurios net šiaudų nebuvo. Ta daboklės patalpa buvo pertverta pusiau ir mano kaimynystėj buvo raudonarmietis batsiuovys, kuris taisė kareivių batus. Aš pasiskundžiau, kad ant mano gulyklos nėra nei šiaudo, nei pasikloti, nei užsikloti. Batsiuovys, baigęs darbą, išeidamas paliko man antklodę, bet sakė, kad ryte vėl į jo pusę permėsčiau, kai sargybinis nemato... Tą aš tik prabudęs ryte ir padariau. Dar tą patį vakarą atvedė apie 18 m. vyruką, sugautą važiuojant iš Jurbarko link pasienio ir areštavo. Matomai, jis planavo pabėgti į Vokietiją, bet, nežinodamas kelio, pakliuvo raudonarmiečiams į rankas. Vakare mudviem iš virtuvės atnešė du puodukus šilto vandens ir du gabaliukus duonos. Atėjęs batsiuovys paklausė, ką gavom valgyti, ir po to pasakė, kad buvo šiltas vanduo ir duona, batsiuovys pasakė, kad dabar gausime kareivio davinį. Nežinau, ar čia buvo to geradarijo batsiuovio parodymas, ar buvo bendra tvarka.

Ryte kareivis atnešė po puodelį arbatos, 5 gabaliukus cukraus ir nema-

žą gabalą duonos. Kaip kaliniams – tai norma pakenčiama, bet kad tai būtų kareivio norma tai jau labai liesa. Vėliau tą jauną vaikiną kareivis išsivedė ir jis atgal negrįžo. Jurbarko daboklėj išlaikė dvi naktis, trečiąją atvažiavo sunkvežimis su karininku ir keliais kareiviais su šautuvais ir durtuvais, ir tarpe jų buvo du kaliniai. Mane pasodino į kitą sunkvežimio kampą tarp dviejų sargybinių ir įsakė visai nekalbėti ir nejudėti laike kelionės. Sunkvežimis iš Jurbarko vyko žinomu plentu į Pašvenčio km. prie Vokietijos pasienio ir paskui pasukęs į dešinę pasieniu nuvežė į Tauragę. Tauragėje pasieniečiai buvo užėmę gimnazijos pastatą, kurio du aukštus jie naudojo tardymo ir raštinės reikalams, o rūsius suimtiems ir tardomiems kaliniams. Kelionės sunkvežimy metu, nors ir tamsoj, nustačiau, kad su manim kartu vežė man pažįstamus jurbarkiečius: Pijų Jurkšaitį ir Vincą Ausiukaitį. Iš dalies buvau patenkintas, kad aš jų savo pogrindžio sąraše neturėjau, jie su pogrindžiu visai nebuvo susirišę.

Čia, Tauragėj, buvau išrengtas, visi drabužiai patikrinti ir kareivio į rūsio vienetą nuvestas, kuri buvo apie 3x3 m, palubėj mažas langutis, bet iš lauko lentom apkaltas, grynų lentų narai, nei pasiklot, nei užsiklot, kampe kibiras gamtiniams reikalams ir sienos, kurios jau tą vienetą perėjusių kalinių daugiausia vardais, pavardėm, datom ir kitais nekaltais vardais aprašinėtos, bet nei vieno žodžio neradau prieš bolševizmą!.. "Tautų tėvas ir mokytojas" žinojo, kokius būdus reikia naudoti, kad suimtieji savo protą ir jausmus prieš jį neparodytų, kai jie dar gali būti lengvai sekami ir iki mirčiai kankinami. Maistas: ryte rudas šiltas vanduo ir gabalas duonos, pietums sriuba – kopūstų su bulvėmis ar kruopų košė, vakare arbata ir duona. Patalpa visą laiką labai dvokia, nes kampe tualetinį puodą tik kas antrą dieną tuštindavo, be to tą puodą vidurnaktį lankydavu, kaip taisyklė, dvi didokos žiurkės... Šviesos per lentom užkaltą langą nėra, todėl virš lubų dieną naktį dega apie 40 vatų lemputė.

## Prasideda tardymai

Ketvirtą dieną, apie 10 val. nakties, durys atsidarė, du kareiviai įsakė išeiti ir rankas iškelti, laikant už kaklo, vienas eidamas pirmas, kitas užpakaly, vedė į antrą aukštą – tardymo kambarius. Už stalo sėdėjo du vyrai, vienas karinėj uniformoj, antras civilis. Kariškis pradėjo nurodyti, apie ką tardymas bus vedamas, bet aš lietuviškai įsiterpiau, kad rusiškai nesuprantu (nors šiek tiek mokėjau, bet pilnai nepakako). Tačiau per vertėją daug lengviau atsakinėti į kaltinimus, nes yra daugiau laiko apgalvoti, ką atsakyti. Tardytojas pradėjo nuo gimimo, išsimokslinimo, abiejų tėvų ne tik vardų, bet ir turtingumo, šeimos narių, mano priklausymo organizacijom, ar turiu giminių užsieny, visas mano gyvenimo smulkmenas, nes šis tardymas tik dėl jų užtruko apie dvi valandas. Vėliau vertėjas viską nupasakojo – davė pasirašyti ir du kareiviai nuvedė į rūšį.

Šeškančią dieną buvau perkeltas į kitą rūsio kamerą, kurioje buvo apie 35 m. vyras. "Susipažinimas" vyko labai lėtai ir nedrąsiai, nes visi kaliniai, bent pradžioje, įtarinėjo vienas kitą, kaip galimą NKVD šnipą. Pama-

žu susiartinom paaiškėjus, kad jis vaikščiojo per sieną kaip kontrabandininkas, įnešdamas įvairias prekes per sieną dar nepriklausomais laikais. Jo pavardė buvo Marazas. Jis bandė tą verslą tęsti ir prie "liaudies" valdžios, bet buvo sugautas su žiebtuvų akmenėliais ir kitom smulkiom kontrabandinėm prekėm, apkaltintas vokiečių šnipu, už ką grėšė 25 m. kace-to. Aš savo tikros istorijos neatidengiau, sakydamas tikrai nežinau, už ką jie kaltins, nes per pirmą tardymą nepasakė, bet spėju, jog priklausiau šau-liams... Marazas čia jau buvo keletą mėnesių ir man papasakojo kai ką įdomaus. Įdomiausia istorija buvo, kaip vienas belgų belaisvis čia jam pa-pasakojo, kaip jis, dirbdamas prie sienos vokiečių pusėj, pas ūkininką, su-manė pabėgti per sieną į "darbininkų" valstybę, kaip jis buvo girdėjęs Bel-gijoj, o čia buvo apkaltintas "vokiečių šnipu"!!! Tas belgas čia sėdėjo jau keletą mėnesių ir į jo aiškinimus, kad jis yra komunistų, bet ne vokiečių draugas, tardytojai nenorėjo klausyti ir taikė jam, kaip ir visiems 58 bau-džiamojo statuto straipsni! Marazas aiškino tardytojams, kad, kai jį su-ėmė, jis buvo su kuprine, pilna įžiebimo akmenėlių bonka "brantwein" parfumas ir kitų smulkių prekių, bet jokių šnipinėjimo dokumentų nera-do. Tardytojai sakydavo, kad jis spėjo dar prieš sugavimą tuos dokumen-tus miške paslėpti... jam tas pat 58 straipsnis už šnipinėjimą!

Marazas iš to belgo sužinojo dar ir viltį – iš šio rūsio išsilaisvinimą. Jis dirbo Klaipėdos krašte, netoli tuo laiku jau Sovietų-Lietuvos sienos, ir jis pasakojo, kad dar pavasarėjant, kovo mėn., visos pakelės vedančios link Lietuvos buvo nusmaigstytos 3-4 m eglutėmis, kad pridengtų vykstančią vokiečių kariuomenę į Lietuvos pasienį. Man ši belgo pranešimą klausan-tis, Marazo lūpomis, pasitvirtino teisingi Sprainaičio parnešamų lapelių pranešimai ir paties Sprainaičio nuomonė apie Vokiečių-Sovietų karo neišvengiamumą. Tas kėlė mudviejų su Marazu moralę iki debesų! Sustipri-nę save dvasiškai, nutarėme bandyti užmigti.

Po poros dienų buvau išvestas antram tardymui. Šį kartą tardytojas, dar neturėdamas iš šnipinėjimo pakankamai davinių, bandė man primes-ti visai nebūtų dalykų, kad esą aš prievartavau savo tarnautojus ir darbi-ninkus, dirbančius miško darbus, stoti į šaulius ir visą eilę kitų, visai ne-tikrų apkaltinimų, kurias man lengva buvo atremti. Vėl po poros valandų grąžino pas Marazą į rūsį. Marazas mėgo pasikalbėjimus ir viena iš jo temų buvo apie Dievą. Paaiškėjo, kad jis yra bedievis. Vieną kartą šalia politikos jis sako: ar tu tiki į Dievą? Aš trumpai atsakiau, kad aš tvirtai tikiu. Būdamas gal net nepilnai pradžios mokyklos išsilavinimo, jis nebu-vo joks įdomus pašnekovas šia tema, bet į duodamus klausimus aiškiai, jam suprantama kalba atsakydavau. Besikalbant šia tema, jis ir klausia: na ar tu matei kada tą Dievą, kad tu jį tiki? Aš jam pagal jo išsilavinimą ir atsakiau: Marazai, ar tu buvai Amerikoj? Jis atsakė – ne. Ar tu tiki, kad Amerika kažkur yra? Žinoma, kad Amerika yra. Tada aš jam jau padariau "suvirškintą" išvadą: Marazai, tu nematęs Amerikos tiki, kad ji yra, o ste-biesi kaip aš galiu tikėti į Dievą, kurio nemačiau! Nesugebėdamas rasti atsakymo tik pridūrė: aš vis tiek netikiu!

## Trečias tardymas, naujas tardytojas, kiti kaltinimai

Atvestas į tardymo kambarį, pamačiau visai naują tardytoją. Jis tuojau pradėjo kalbėti "Jydiš", ne teisinga vokiečių kalba, sakydamas "sprechen zy deutc"? Aš vokiškai mažai mokėjau ir vertėjui pasakiau ką jis kalba? Vertėjas pasakė, kad aš nesuprantu. Tada šis žydas kalbėjo jau rusiškai ir atidarė visą eilę apkaltinimų, kad esu vokiečių šnipas. Klausimai buvo, esą aš reguliariai susitikinėju su vokiečių karininkais Pašvenčio kaimo restorane, dar nepriklausomybės metais ir dabar buvau kaltinamas perduodąs vokiečiams pasienio paslaptis. Aš pareiškiau į kaltinimus, kad aš niekad su vokiečių karininkais ir net civiliais ne tik restorane, bet iš viso nebuvau susitikęs ir nesu jų šnipas. Kitas klausimas buvo, ko aš važiauvau garlaiviu į Kauną? Į tai atsakiau, kad vykau aplankyti savo studijų draugą Kaune kaip laisvą darbo dieną. Paskutinis klausimas – kur aš vykau keldamasis per Nemuną į Šakių pusę gegužės 15 dieną? Atsakiau, vykau aplankyti savo pažįstamą miškininko Norkaičio šeimą. Čia ir baigėsi šios nakties tardymas, iš kurio jau paaiškėjo, kad esu išduotas Naumčiko, nes abiem atvejais, eidamas į garlaivį vykti į Kauną ir prieš persikeldamas per Nemuną, vykstant pas miškininką Norkaitį, buvau sutikęs Naumčiką. Ir jis abiem atvejais užklausė, kur aš vykstu ir aš, nieko neslėpdamas teisybę pasakiau. Vadinasi Naumčikas visus mano judėjimus jau smulkmeniškai sekė ir pasieniečiams pranešinėjo. Šis mane gerokai pritrenkė, nors aš jau spėlioju, kad mano suėmimas yra jo išdavystė, kas dabar visiškai pasitvirtino.

Grįžęs užmigti negalėjau ir pradėjau svarstyti, kaip teks ateities tardymuose nuo viso šito išdavimo gintis, ir pagaliau nuo nuovargio užmigau, Marazas pasakoja, kad jį tardytojai reikalauja prisipažinti kaip šnipą, teikiantį žinias vokiečių policijai. Klausia manęs, kiek jis gali gauti už tokį kaltinimą? Aš iš jo bandau išgauti, ar jis be kontrabandos nėra suteikęs kokių žinių vokiečių policijai? Pagaliau jis prisipažįsta, kad buvo padaręs vietovės planelį, kur Sovietų yra statomas karinis sutvirtinimas prie Jurbarko ir po suėmimo, einant per sieną, tą planelį pasieniečiai pas jį rado. Aš spėliodamas jam atvirai ir sakiau, kad už tai gali būti 15-25 m kacetų: dabar paaiškėjo, dėl ko mudu abu vienoje kameroje laiko, nes esame Sovietų akyse "svarbios žuvys". Vienas aiškus šnipas, kitas kontrevoliucionierius!

Antrą dieną vėl atsidūriau tardymo kambarį. Dabar buvo du tardytojai ir vertėjas. Tardytojai pasikeisdami pasakojo, kad jie turi visas smulkmenas apie mano slaptą organizaciją nuversti Sovietų valdžią, kad mano kaip lietuviu planai yra neteisingi, nes mažos tautos, esą tik po komunizmo gali išsilaikyti, kad Lietuva, kaip tokia, tik dvidešimt metų buvo valstybė, kad vienintelė išėitis yra likusi man tik apgailėstauti už savo klaidas ir prisipažinti. Antrasis žydas tardytojas dėstė ilgą kalbą, kokia Sovietų S-ga yra gera ir teisinga mažom tautom. Toliau jis nurodė, kokios lengvatos bus, jeigu aš viską prisipažinsiu ir už klaidas apgailėstausiu.

Tuo atveju, tardytojai gali sumažinti savo nuožiūra man bausmę, net neįsūti į kacetą, bet kaip "jauną ir energingą specialistą" pasiūsti atlikti bausmę miškininko profesijoje, kur nors Sovietų S-goj. Pirmasis tardytojas pasiima žodį ir klausia: "mes kaip tardytojai suteikiame tau privilegiją, prisipažinimo atveju, kad organizavai slaptą kontrrevoliucinę organizaciją, sušvelninti bausmę. Ar prisipažinti kaltu?" Į jų beveik virš valandos dėstomą propagandą taip pat atsakiau politine kalba pareikšdamas: a) Lietuva buvo nepriklausoma kaip valstybė ne dvidešimt metų, bet jos valstybingumas prasideda nuo trylikto šimtmečio vidurio, kai dar Rusija buvo po mongolų Auksinės Ordos valdžia, b) tik 1795 m. Lietuvos-Lenkijos valstybės padalinimas tarp Rusijos, Vokietijos ir Austrijos sutrukdė Lietuvos valstybingumą, c) aš esu dėkingas už siūlomą sušvelninimą man grasomos bausmės, bet jūsų agento Naumčiko suteikta informacija yra neteisinga ir gaila, kad už tokius apkaltinimus negaliu prisipažinti.

Žydas tardytojas griežtu tonu pareiškė, kad manęs laukia sunkios dienos, gi antras tardytojas, kuris vadovavo mano tardymui, pareiškė: aš duodu tau keletą dienų prisipažinimui... tai buvo naktis iš 19-tos į 20-tą birželio 1941 metų.

Visą birželio 21-ją dieną kalbėjomės su Marazu apie mano gautą "ultimatumą" iš tardytojo prisipažinti visiems jo kaltinimams ir jo pažadu palengvinti man gresiančią bausmę. Marazas, kad ir mažo išmanymo žmogus, bet pateikė gana logišką savo nuomonę: tardytojai turi savo šnipo surinktą medžiagą apie tave ir pagal ją būsi nuteistas. Tavo prisipažinimas tik vienintelė galimybė tą sunkų tavo apkaltinimą sumažinti ir gauti švelnesnį sprendimą. Aš jam dėčiau savo visai priešingą nuomonę. Tardytojai man priskaičiuoja būtų ir nebūtų kaltinimų, kaip šnipinėjimą vokiečiams ir mano prisipažinimas ne tik nesumažins mano bausmės, bet ją padidins: būsiu baudžiamas kaip kontrrevoliucionierius ir dar kaip vokiečių šnipas. Esu nusprendęs neprisipažinti. Su tokia išvada jau vėlai vakare bandžiau užmigti birželio 21-ją.

## **Bomba sprogsta apie 3 m nuo kameros lango — Karas!**

Tai buvo apie antrą valandą ryto 22 06 1941 m. Toks artimas sprogimas visiškai suardė lango geležinius rėmus ir dalį jų stipriai jėga ištūmė į kamerą, bet, laimei, mudu su Marazu nesužeidė, nors abudu gulėjome nuo sunaikinto lango tik apie 2,5 m ir nuo pačios bombos sprogimo apie 6 m. Toliau vyko šio pastato bombardavimas be sustojimo apie 3 val. iki Tauragės užėmimo, kuri buvo nuo Vokietijos sienos tik apie 8 km. Tauragė buvo bombarduojama iš lėktuvų ir artilerijos. Po pirmosios bombos sprogimo tuojau atėjo du sargybiniai ir išvedė mus į kitą pastato pusę, į gatvės šoną, kur kamera buvo dar sveika. Kadangi be pasieniečių Tauragėj dar stovėjo ir kiti Sovietų kariniai daliniai, todėl jie bandė dar pradžioj keletą

valandų priešintis. Tų kelių valandų metu vokiečiai vykdė stiprų oro ir artilerijos bombardavimą viso miesto, įskaitant pasieniečių štabą, kurio rūsy mudu su Marazu ir daugiau kalinių išgyvenome rimtą pavojų. Visą laiką nuo aplinkui ši štabą krentančių bombų ir artilerijos sviedinių visas pastatas drebėjo ir tinkas nuo lubų krito žemyn, tad mudu su Marazu visą laiką buvom sulindę po lentų narais, kad nesužeistų.

Jau po kokios poros valandų subraškėjo kameros durys ir į ją įleido trečią kalinį, man gerai pažįstamą jurbarkietį Pijų Jurkšaitį, kuriam patariau glaustis prie mudviejų su Marazu po apačia narų, kad puolantis nuo lubų tinkas nesužeistų. Jis papasakojo, kad jų kameroj buvo daugiau kalinių, bet kažkodėl jį atvedė čia. Netrukus ir paaiškėjo kodėl. Gal praėjus pusvalandžiui, vėl atsidarė kameros durys, prie jų stovėjo du kareiviai, vienas iš jų, įėjęs prie narų, pasiėmė artimiausiai prie jo gulintį Jurkšaitį ir, išeinant jam per duris, antras kareivis užmetė ant Jurkšaičio galvos paklodę, užrakino duris, aš ir sakau Marazui: matai jau Jurkšaitį veda šaudyti... klausome – koridoriuj aiškiaus visų trijų žingsnius ir po kokios 15-20 sekundžių – šūvis, po 3-5 sekundžių – šūvis antras ir tyla. Pratariau sujaudintu balsu tylinčiam Marazui – jau sušaudė... Pradedu garsiai melstis, nes sekantieji esame mudu: Sveika, Marija malonės pilnoji, Tu pagarbinta tarp moterų... (girdžiu paskui mane tuos žodžius gerai kartoja ir Marazas, visą laiką kalbėjęs, kad Dievo nėra).

Nesusilaikiau pertraukęs savo maldą, sakydamas į Marazą: juk tu sakei, kad Dievo nėra!– yra, yra,... kaip tik šiuo momentu vėl grįžo tie sargai jau sušaudę Jurkšaitį ir pradėjo atrakinti mūsų duris sekanciai aukai. Lygiai tuo durų rakinimo metu pasigirdo nepaprastas stiprus motoro ūžimas lauke ir jam sustojus prasidėjo nepaprastas vokiečių šarvuotio ugnies atidarymas į pasieniečių štabą. Nuo to vokiečių šarvuotio patrankėlės ugnies drebėjo visas didžiulis pastatas. Sargybiniai koridoriuj durų jau nemėgino antrą kartą atidaryti. Viršuje girdėjome, kad pasieniečiai pradžioje apie 10 min. dar priešinosi apšaudydami vokiečių šarvuotį, bet tuojau jų pasipriešinimas buvo nutildytas. Netrukus po to išgirdau vokiečių šarvuotio komandą – pirmyn draugai! (Vorwärts Kameraden!). Dabar, gulėdamas po narais, galvoju – išsigelbėjom stebuklingai nuo pasieniečių sargybinių, dabar galim žūti nuo vokiečių... Tačiau kilo staiga mintis, kad gulėti po narais yra pavojinga, nes vokiečiai, norėdami užimti pilną pasieniečių štabą, naudos rankines granatas arba net liepsnosvaidžius, jeigu dar pasieniečiai priešinsis ir mes žūsime. Tada liečiau išlįsti Marazui iš po narų, pramušėm tą mažutį rūsio lango stiklą, iškėlėm abu rankas ir sustoję prie to lango, šaukėm vokiškai: belaisviai, belaisviai... (gefangenen, gefangenen...). Tuojau vienas vokiečių karys parodė pro savo šalną ir viena akim žiūrintį į mus pro tą išmuštą langą ir, pastebėjęs civilius drabužius mano ir Marazo ir vokiškai kalbančius, tuojau nuo savo diržo išsitraukė didoką plaktuką, drožė porą kartų į to lango geležines užtvartas ir šūktelėjo: išeikite! (kommen sie aus!) tik spėjau galvą per tą rūsio langelį iškišti, šis stambus vokiečių kareivis, pagriebęs už švarko pečių, išmetė mano

apie 65 kg kūną į frontą jau buvusio Sovietų pasieniečių štabo ir kartu jo rūsų įrengto kalėjimo, po manęs tas pat sekė su mano bičiuliu Marazu. Tas pats kareivis paklausė, ar daugiau ten yra belaisvių? Aš atsakiau, kad šiame kambary daugiau nėra, tada jis, nusiėmęs rankinę granatą sviedė per langą, iš kurio išėjo didžiulis trenksmas ir debesys dulkių. Tuo metu pagalvojau: juk jeigu nebūčiau sumanęs išmušti tą kameros langą ir, iškėlęs rankas šaukti vokiškai: belaisviai belaisviai, tai ta granata mane ir Marazą būtų į gabalus sudraskius! Toliau stovįs vokiečių kareivis įsakė vykti iš kovos linijos į užpakalį jos, aš, atsisveikinęs su Marazu, nuėjom skirtingomis kryptimis. Šalia to, pasieniečių štabo, gulėjo pora žvusių Sovietų karių ir vienas sužeistas vokietis, kurį tvarstė kariniai sanitarai, visa Tauragė dūmų ir ugnies liepsnų apsupta, tai buvo apie 10 val. ryto. Pačioje Tauragėje dar vyko gatvių kovos. Vokiečių kareiviai įsakinėjo eiti iš kautynių lauko už Jūros upės. Beeidamas ta kryptimi, mano didžiausiam nustebimui, sutikau jau "sušaudytą" Pijų Jurkšaitį... Jis išliko gyvas taip pat tik per stebuklą. Tas stebuklas buvo toks: Jam einant iš kameros per duris, kaip aš jau minėjau, ant galvos užmetė didžiulę antklodę ir, pavedę keletą metrų į sekančią tuščią kameralę, paleido šūvį į jo galvą... Kadangi kareivis, išvedant Jurkšaitį iš mūsų kameros, liepė rankas laikyti už galvos ir kai antras kareivis užmetė antklodę jam ant galvos, laikant rankas užpakaly kaklo – tai galvos taikiny pasidarė gal du-tris kartus didesnis kaip pati galva. Kaip to išvada kareivis šaudamas pirmą kartą į galvą prašovė pro galvą. Jurkšaitis, kaip buvęs kriminalinės policijos tarnautojas nepriklausomybės laikais, patyčiomis sugriuvo ant grindų ir ta antklodė ant jo galvos padengė trečdalį kambario... Saugumo vardan sargybinis paleido pribaiigiamąjį šūvį ir dėl minėto taikinio didumo ir tas nuėjo pro šalį... Bet Jurkšaitis juto, kad jokių šūvio skausmų neturi ir visai nepakrutėjo, kad nudavus kaip tikrai miręs... Tai štai kaip kartais jau "sušaudytas" žmogus dar ne tik vaikšto, bet ir pragyvena savo šaudytojus... Greičiausiai dauguma ten buvusių pasieniečių štabo narių žuvo.

Sekancią dieną aš ir, ypač Jurkšaitis, Ausiukaitis nutarėm eiti pas Tauragės vokiečių komendantą prašyti, kad leistų mums nueiti į buvusias tardymo kameras pasieniečių štabe, pasiimti savo pasus ir kitus dokumentus, paimtus mus areštuojant. Pasiėmęs savo dokumentus, Jurkšaitis nuėjo į tą kameralę, kur buvo šaudomas ir dar rado tą antklodę su 5 ar 6 skylėm gulinčią ant grindų. Lydintis vokiečių kareivis jam leido ją pasiimti, kaip savo bolševikinių išgyvenimų įrodymą. Vėliau Jurkšaitis emigravo į Kanadą kartu su ta skylėta antklode, kuri jį išgelbėjo nuo mirties, nes jeigu jis nebūtų turėjęs antklodės ant galvos, būtų gyvas nelikęs.

## **Naumčikas Gestapo tarnyboj!**

Iš Tauragės pėsčias grįžau į Jurbarką ir prie autobusų stoties tuojau būrys žmonių mane apstojo klausinėdami, kaip aš išlikau gyvas, nes dauguma laikė, kad esu jau žuvęs. Man su tais žmonėmis besikalbant, žiūriu

visai netikėtai prieina prie manęs Naumčikas sakydamas "einam, Jonai, truputį į šalį, aš noriu su tavim pasikalbėti"... Aš tada garsiai tam žmonių būriui paskelbiau: "Šis žmogus mane išdavė"... Tuoj pat keletas vyrų jį paėmė už rankų ir nuvedė į policiją, o ši vėliau perdavė vokiečių komendantūrai. Normaliai laukiau, kada komendantūra pakvies mane tuo reikalu suteikti parodymą. Jokio pakvietimo niekad negavau. Pasirodė kiek vėliau, kad Naumčikas, kiek vokiečių kalbą mokėdamas, pasisiūlė dirbti jų saugumui ir buvo priimtas, bet tik buvo perkeltas į kitą apskritį Suvalkijoj. Apie tai sužinojęs parašiau raštą tos apskrities policijos viršininkui, bet jokio atsakymo negavau! Tačiau didesnių žygių tuo reikalu nedariau, nes vėliau įsijungiau į priešnacinę veiklą ir Naumčiką palikau ramybėje, laukti sugrįžtant NKVD 1944 metais vasarą.

## c) Pirmasis pagrindis — "Bezmėnas"

Marijampolės Rygiškių Jono gimnazijoje buvo nusistovėjusi tradicija kas metais, dažniausia pavasarį, septintos klasės mokiniai išleidžia satyrinio pobūdžio žurnaliuką 10-12 puslapių. Šis mokinių laikraštukas daugiausia išjuokdavo mokytojų silpnybes: pažįstamų ir draugų mokiniams rašydavo geresnius pažymius. Kai kurie mokytojai nesugebėjo palaikyti tvarkos ir drausmės klasėje, kiti įvesdavo net perdėtą karišką tvarką, buvo mokytojų vienas kitas su silpnu savo dėstomo dalyko žinojimu ir suklysdavo laike pamokos ir t.t.

Būdavo kartais ir meilės istorijų tarp mokytojų ir net vyrų mokytojų rodomos simpatijos mokinei mergaitei ir mokytojos mokiniui berniukui. Visa šita medžiaga eidavo į minėtą jumorų gimnazistų organą vardu "BEZ-MĖNĄ". Nors pats vardas nebuvo visai tautiškas, bet pilnai atitiko laikraštuko turinį.

Kadangi "Bezmėne" atsispindėjo ne tik mokytojų, bet ir direktoriaus, inspektorių ir klasės auklėtojų silpnybės, todėl jo leidimas buvo susijęs su gana rimta rizika: elgesio pažymio sumažinimu ir net pašalinimu iš mokyklos. Taigi "Bezmėno" leidėjai — redaktoriai turėjo prieš imdamiesi šio darbo gerai apsigalvoti, kad jie užsiima jau "pogrindžio" veikla, susijusia su rimta rizika. Jaunystėje rizika nėra tokia baisi, taip ir aš visai apie ją negalvodamas ir nejausdamas jokio ženklo iš "klasikų" klasės septintokų apie "Bezmėno" leidimą /Marijampolės gimnazijoje nuo ketvirtos klasės buvo dvi lygiagretės klasės: a/ su lotynų kalba — klasikais ir b/ su sustiprinta matematika — realistai/ ėmiausi 1933 pavasarį organizuoti "Bezmėno" leidimą. Į būsimą redakciją pakviečiau gerai plunksną valdančius, karikatūras pašančius ir drąsius, ir neplepius draugus: J. Stankūną-Kurą, P. Maknevičių, V. Bacevičių ir dar porą jau gimnaziją baigusių ir 9 pp. karinę tarnybą atliekančių, buvusių Marijampolės gimnazistų. Šie du pas-



1933 metų "Bezmėno" redakcija ir leidėjai. Apatinėj eilėj iš kairės į dešinę: Vincėvičius, J. Kedys, J. Grinevičius. Viršutinėj eilėj iš kairės: P. Maknevičius, V. Bacevičius ir J. Stankūnas-Kuras

kutinieji prisidėjo ne vien savo kūryba, bet ir spausdinimo priemonėm, parūpindami iš 9 pp. šofirografą. "Bezmėno" spaustuvė buvo įrengta P. Maknevičiaus tėviškėj, apie 6 km nuo Marijampolės, gana saugioj vietoj nuo gimnazijos vadovybės ir mokytojų akių! Vieną šeštadienį pavakary ir visą sekmadienį užbaigėme savo darbą. Šeštadienio ir sekmadienio naktį V. Bacevičius, kaip žymus sportininkas buvo įpareigotas Bezmėną išplatinti tarp mokytojų, o mes likusieji pasiskirstėme jį išnešioti į vyresniųjų gimnazistų butus. Pirmadienį, pertraukos metu, patyrėme daug pasitenkinimo, kai matėme mokinius krykštaujant, skaitančius "Bezmėną", mokytojams nematant... Šis "Bezmėno" išleidimas nuvedė mane į visai tuo metu dar nesvajotus veiklos laukus: a/ žurnalistiką, b/ pogrindžius – priešbolševikinį ir priešnacinį pogrindžius.

## d) Priešnacinis pogrindis

Uždarius 5 8 1941 m. sukilimo paskelbtą vyriausybę ir įvedus grynai vokišką santvarką visose baltų tautose, paaiškėjo nacinės Vokietijos okupacinė politika. Todėl apsisprendžiau Jurbarkė sudaryti priešnacinį pogrindį. Tam tikslui pritraukiau gimnazijos aukštesniųjų klasių mokinius, suorganizavau sporto būrelį ir su artėjančia žiema paskelbiau, kad Jurbarkė vasario mėn. 1942 m. bus slidinėjimo varžybos. Gimnazijos slidininkai noriai ruošėsi ir, kaip buvo skelbta, vasario mėn. prie Jurbarko Šilėlio įvyko slidinėjimo varžybos. Iš ryto būrys slidininkų pagrindine gatve

pražygiavo per visą miestą, atkreipdami miesto gyventojų dėmesį. Po pietų 2 val. prasidėjo varžybos, pirmiausia pakeliant tautinę vėliavą ant aukšto stiebo varžybų centre. Ta proga tariau trumpą atidaromąjį žodį, kalbėdamas tik apie sporto reikšmę, nes mano dideliame nustebimui į šią šventę buvo atvykęs ir Jurbarko vokiečių komendantas, kurio aš visai nekviečiau. Nekviečiau dėl to, kad galvojau, jog pakvietimo atveju, galiu gauti iš komendanto to parengimo uždraudimą ir apsisprendžiau pastatyti jį prieš patį įvykį, bet visai negalvojau, kad jis atvyktų stebėti. Toks žiemos sporto įvykis Jurbarke įvyko pirmą kartą, buvo tam tikra naujiena ir sutraukė nemažą būrį žiūrovų. Po geros valandos varžybos baigėsi, laimėtojams buvo įteiktos dovanos. Šias ceremonijas atlikti pakviečiau Jurbarko policijos nuov. viršininką Mackevičių kaip lietuviškos valdžios atstovą. Iš varžybų vietos apie porą desėtkų prie šio įvykio prisidėjusių buvo pakviesta į girininkijos būstinę kukliom vaišėm: prie virtų žirnių ir apie 2% stiprumo alaus. Ten vyko gyvos kalbos apie karą ir Lietuvos likimą. Tai buvo sekmadienio vakaras. Jau pirmadienio vakare policijos v-kas skambina, kad trečiadienį jis ir aš turime prisistatyti Raseinių apskr. komendantui, sąryšy su minėtos šventės rengimu. Gerai, kad polic. v-kas Mackevičius turėjo valdišką arklį, tad išėdę į roges per naktį apie 9 val. ryto atsidūrėme pas komendantą. Pirmiausia komendantas, kapitono laipsny, puolė mane per Prūsijos kilmės vertėją, bet kariškio uniformoje su sekančiais kaltinimais: a/ šventę organizavau be komendanto leidimo, b/ šventė buvo ne sportinis, bet politinis susirinkimas, nes buvo iškelta tautinė vėliava ir sakomos politinės kalbos, c/ susirinkimas girininkijos būstinėj buvo politinis susirinkimas be leidimo, d / susirinkimo metu girininkijoje buvo geriamas "zamagon" – samagonas. Santrauka mano atsakymo: a/ jau pusę metų Lietuvoje vyksta sportiniai renginiai be jokio komendantūros leidimo, b/ vokiečių administracija nėra paskelbusi, kad Lietuvos tautinė vėliava yra draudžiama. Kalbos buvo apie sportą, bet nei žodžio apie politiką, c/ kalbos girininkijoje lietė sporto veiklą ateity ir nieko apie politiką, d/ svečiai buvo vaišinti tik su virtais žirniais ir 2% alumi, ir jokio "zamagono" tame susirinkime nebuvo. Komendanto paskutinis išpėjimas: ateity visokiems susibūrimams turi būti gautas leidimas pristatant smulkią programą. Policijos v-kas Mackevičius buvo apkaltintas, kad jis ne tik nesustabdė be leidimo ruošą "politinį" susirinkimą, bet net pats jame dalyvavo sakydamas kalbą... Jam taip pat buvo pasakyta, kad tai yra paskutinis išpėjimas.

Jurbarkas buvo Gestapo valdininko lenkų kilmės Žebrowskio žinioje vėliau pakeitęs į vokišką pavardę – Karstenas /Karsten/, kurio būstinė buvo Smalininkuose. Smalininkuose turėjau pažįstamų vokiečių, kurie man patarė iš Jurbarko išsikelti...

Visai sutaptinai su mano politine padėtimi ir net neprašant, gavau raštą iš Miškų departamento Kaune, kad esu perkeliamas į Vilniaus miškų inspekciją su pakėlimu tarnyboj kaip Miškų urėdo pavaduotojas. Vykdamas į Vilnių sustojau Kaune, kur Miškų departamento sekretorius Šležas

įdavė man asmeninį laišką kaip rekomendaciją, "Šarūno" sporto klubo vadovybei, kuris pristatė mane pagrindžio veiklai po "Šarūno" skraiste. "Šarūno" sporto klubo p-kas ir pagrindžio vadas buvo vilnietis Valerijonas Šimkus, jam talkininkavo J. Riauba, Ignatavičius-Ignaitis ir kiti, man tuojau užkrovė reikalų vedėjo pareigas. Tai lietė rūpintis vienintelio klubo Vilniuje futbolo susitikimais ir išvykom, sportininkų apranga ir t.t.

## **Iš futbolo aikštės į Gestapo rūšį!**

Po išvykos rungtynių Panevėžy, grįžtant į geležinkelio stotį, prie kažkios krautuvės stovėjo ilgoka eilė žmonių. Pagalvojau sau, tipiškas momentas užregistruoti "Naujosios Europos" kūrimo ūkinį momentą ir padariau tos ilgos eilės nuotrauką. Nespėjau aparatą uždėti ant pečių, išgirdau: "Komm mit" uždėdam vokiečiui kareiviui ranką ant mano pečių, pasakant – "eikš kartu"! Nuvedė į Gestapo įstaigą ir gestapininkas, išklausęs mane atvedusio kareivio pranešimą, uždarė į rūšį, paėmęs mano foto kamerą. Vakare atėjo lietuvius vertėjas ir jam "išaiškinau", kad aš visai nedariau nuotraukų tos žmonių eilės, bet toliau esančios bažnyčios, nes esu pirmą kartą Panevėžy. /Mat už tos eilės tikrai matėsi už kokios 50 metrų bažnyčia su aukštu bokštu, ir aš iš anksto sugalvojau bandyti tokiu būdu save išsiteisinti iš Gestapo nagų./ Vertėjas pasakė, kad rytoj filmą bus išaiškinta ir, jeigu bažnyčia bus nuotraukoj, aš turėsiu galimybę iš to rūšio ištrūkti. Sekantį rytą atėjęs vertėjas atnešė foto kamerą su džiuginančia žinia, kad nuotraukoje aiškiai matėsi ir žmonių eilė, bet ir bažnyčia, ir gestapo valdininkas pripažino mano pasiteisinimą ir mane išleido!

Valerijonas Šimkus karts nuo karto šaukdavo politinius pasitarimus, kurių metu, po Stalingrado pralaimėjimo, pradėjom diskusijas apie bolševikinį sugrįžimą į Lietuvą. Man kaip ragavusiam sovietinius tardymus ir su tardytojų numatytu kaip kontrevoliucionieriui bauda 15-25 m., Sibiro ir dar mano išdavikui Naumčikui tebelaukiant grįžtant NKVD ir galutinai atsiskaityti su manim, nebuvo prasmės vėl patekti į jų rankas. 1944 m. vasarą apsisprendžiau vykti į Vakarų.

## **e) Gen. Raštikis pralenda pro "Geležinę uždangą"**

Apie vasario mėn. vidurį 1941 m. užėjo į raštinę Jurgis Sprainaitis /daugiau apie jį žiūrėk skyrių Jurbarko pagrindis/ ir papasakojo, kad prie Eržvilko pas ūkininką yra apsistojęs gen. Raštikis su tikslu išbėgti į Vokietiją. Jis tenai yra jau kuris laikas, jį užpuolė, gerai neatsimenu ar jis minėjo blakės ar erkės. Miegot negali normaliai ir labai atrodo sunykęs... Sprainaitis turįs jį perversi per sieną, bet iškrito šlapdriba, tuojau pašalo, ant sniego paviršiaus susidarė ledo pluta ir einant, ypač nakčia, girdisi stipro-

kas triukšmas. Aš pareiškiau savo nuomonę, kad tokiom sąlygom esant, yra didelė rizika eiti per sieną, nes pasienio sargybiniai gali tai nugirsti ir sugauti. Sprainaitis su tuo sutiko. Abu sutarėm, kad reikia laukti, kol iškris šviežias sniegas ir padengs tą ledo plutą, tada išnyks triukšmas einant per šviežių sniego sluoksni. Po kokios poros savaitių gerokai pasnigo ir po keletos dienų vėl atsilankė Sprainaitis su sėkmingu pranešimu, kad laimingai pavyko pervesti Raštikį per Geležinę uždangą ir išvaduoti jį ne tik nuo NKVD arešto, bet ir nuo blaklių "teroro"...

Ta pačia proga jis perdavė "Geležinio Vilko" pasirašytą atsišaukimą, kurio turinys pranašavo artėjantį karą ir komunizmo galą... Be to, Sprainaitis pažymėjo, kad žiemą pereidinėti sieną yra labai pavojinga, nes perėjimas sniegu parodo pasieniečiams lengviausias perėjimo vietas ir jas labai saugo.

## **f) Kaip Voldemarininkas Veteikis apgavo bolševiką Sniečkų!**

Pirmo pasaulinio karo metu A. Sniečkus su šeima buvo pasitraukęs į Rusiją ir komunistinei revoliucijai prasidėjus jis įsijungė į jos eiles. Grįžęs su šeima į Lietuvą tęsė ir toliau slaptai komunistinę veiklą už ką 1921 m. buvo suimtas, bet iki teismo paleistas. Bijodamas, kad teismo metu nepaaiškėtų visi jo priešlietuviški darbai, jis pasitraukė į Sovietų Sąjungą.

1926 m. jis vėl slaptai grįžta į Lietuvą jau kaip Lietuvos K. P. Sekretorius. 1930 m. vėl areštuojamas ir nuteisiamas 1931 m. 15 m. kalėjimo. Jis pateko į patalpą, kur sėdėjo taip pat politinis kalinys J. Veteikis, bet šis kaip voldemarininkas buvo didelis priešas komunistų. Tačiau kalėjimo aplinka abu šiek tiek suartino, nežiūrint politinių pažiūrų skirtingumo. J. Veteikis turėjo draugiškų santykių su kalėjimo prižiūrėtojais ir kartais per juos perduodavo laiškus privačiai nurodytiems adresatams. A. Sniečkus tuo taip pat labai susiūdomavo ir prašė Veteikį vieną kitą jo laišką per savo pažįstamus prižiūrėtojus perduoti Sniečkaus draugams. Veteikis keletą kartų Sniečkaus laiškus perdavė per kalėjimo prižiūrėtojus Sniečkaus draugams. Vadinasi, nežiūrint didžiausio politinio skirtingumo, kalėjimas suvedė į laikiną draugystę voldemarininką su komunistu. Laikai keitėsi, Sniečkus 1933 m. buvo iškeistas su Vysk. Matulioniu ir kitais kunigais, įkalintais Sovietų S-goj, Veteikis buvo amnestuotas ir išleistas į laisvę. 1940 m. po Sovietų ultimatumo ir Lietuvos okupacijos Sniečkus jau komunistinės valdžios paskiriamas Lietuvos saugumo viršininku. Jis daug nelaukdamas ir gerai prisimindamas Veteikio politinius įsitikinimus duoda įsakymą jį kaip "liaudies priešą" areštuoti. Areštuotas Veteikis prašosi saugumiečių leisti pasimatyti su pačiu Sniečkum, kaip buvusiu bendros kameros draugu Smetonos laikais. Po telefono ryšio Sniečkus leidžia atvesti Veteikį į jo raštinę. Sniečkus išdėsto Veteikiui marksizmo-leninizmo mo-

kymus ir kad jis yra pavojingas liaudžiai kaip remias "fašistinę" politiką ir turi būti nuo liaudies "izoliuotas". Bet atrodo, kad, kai Veteikis priminė Sniečkui jo moralinę pagalbą perduodant iš kalėjimo Sniečkaus politinius laiškus, Sniečkus davė Veteikiui vienintelį išėjimą iš šios sunkios padėties: Veteikis turi padaryti viešą pareiškimą spaudai, kad atsikas nuo visų savo buvusių politinių įsitikinimų, kurie buvo priešingi liaudžiai, apgailėstauja už savo klaidingą veiklą praeity ir pašvęs visas savo jėgas socializmo įgyvendinimui Lietuvoje. Veteikis klausydamas Sniečkaus politinio ultimatumo nepametė savo voldemariško nusistatymo ir pateikė Sniečkui savo pasiūlymą: kaip gyvenusiam visą laiką nacionalistinėje dvasioj, dabar per pusvalandį padaryti visai priešingą politinį sprendimą yra nepaprastai sunku, ir Veteikis paprašė Sniečkų išleisti keletui dienų iš arešto apsigalvoti ir atėjus jam pranešti. Sniečkus nelabai norėdamas davė jam tris dienas laiko išpėdamas, kad nebandytų pabėgti į Vokietiją, nes Sniečkus jau gerai žinojo, kaip saugumo v-kas, kad daug aukštų politinių ir šiaip valdžios pareigūnų bėgo į Vokietiją, nes Sovietinė okupacija su pirmomis dienomis pradėjo suėmimus ir suimtųjų kankinimus.

Veteikis sugrįžo namo jau pavakariais iš Sniečkaus įstaigos. Beveik visą naktį planavo, kaip sėkmingai iš Kauno išbėgti į Vokietijos pasienį prie Kybartų. Jis ir teisininkas J. Žukauskas jau buvo iš tikrųjų nutarę anksčiau bėgti į Vokietiją, bet vis dar atidėliojo, norėdami įsitikinti, kokia yra ta socialistinė santvarka. Apie savo pažadą duoti "priesaiką" kurti bolševizmą, buvus voldemarininku jis visai nesvarstė ir jokio pareiškimo nerašė.

Truputį užsnūdęs, nes miegas neėmė, ir ryte papusryčiaavęs, manė tuojau eiti pas J. Žukauską ir vykti traukiniu į Kybartus su tikslu bėgti į Vokietiją. Tik išėjęs į gatvę tuojau pastebėjo, kad du "angelai sargai" paskui apie 30-40 m jį seka. Tada Veteikis pakeitė ėjimo kryptį ir vietoj eiti pas Žukauską nuėjo į Nemuną "maudytis" manydamas, kad gal sekliai nuo jo atsitrauks. Paplūduriaavęs keliolika minučių vandeny ir pagulėjęs valandą ar daugiau ant žolės, sugalvojo planą pabėgti nuo tų seklių. Jis pasirinko iš panemunės eiti pro vieną fabriką, kuris buvo atsitvėręs aplinkui apie 160 cm nepermatoma tvora. Eidamas patvoriu ir užpakaly turėdamas apie 30 mtr. seklius, jis turėjo keletą sekundžių laiko pašokti į viršų, persiversti per tą tvorą ir, slėpdamasis už fabriko kieme esančių pastatų, atsitolinti nuo seklių matomumo ir išbėgti iš fabriko kiemo visai į kitą siaurą gatvę, iš tos į antrą gatvę ir visiškai Veteikiui sėkmingai pavyko atsipalaiduoti nuo Sniečkaus sargybinių... Persivertimo per tvorą metu sekliai nespėjo šauti į Veteikį, o vėliau per lentų tvorą jo nematė.

Laimingu būdu atsидūręs J. Žukausko bute rado jį namie, per keletą minučių pranešė apie esamą padėtį ir pasiėmė reikalingiausius daiktus išskubėjo į Kauno geležinkelio stotį. Veteikis į stoties vidų nejo. Žukauskas kaip nepaieškomas nuėjęs nupirko bilietus, sužinojo traukinio išėjimo laiką ir prieš keletą minučių abu atsirado traukiny. Laimingai pasiekė Kybartus, jau jiedu žinojo asmenį ir vietovę, kur galima sieną lengviau pereiti, ir sekančią naktį abu atsидūrė Vokietijoje. Iš karto kaip dauguma bėglių,

pateko į kalėjimą, kur buvo išardyti, ir vokiečiai neradę įtartinumo paleido. Veteikis kaip vilnietis mokėjo lenkų kalbą ir pradžioje gavo darbą kaip vertėjas. Sužinojęs Sniečkus apie šią Veteikio "odisėją", turėjo daug daugiau nemigo naktų ir nervų įtempimo, nes, jeigu šią Veteikio istoriją būtų nugirdus Berijos jautri ausis, Sniečkus būtų užbaigęs "socialistinės Lietuvos statybą", kaip ją užbaigė Kapsukas, Angarietis ir daugybė "paklydusių" Lenino sūnų, tapusių "liaudies priešais"!

Kai 1933 m. Sniečkus buvo iškeistas į Sovietų S-goj įkalintus kunigus, viena jo seserų atvykusi jį išleisti prašė jo dviejų dalykų: a/ parašyti jai laišką iš Sovietijos ir b/ daugiau negrįžti į Lietuvą! Laiško seseriai jis neparašė, bet į Lietuvą netrukus vėl grįžo 1935 m., nežiūrint sesers išpėjimo.

Kai 1941 6 14 d. prasidėjo masiniai trėmimai, tremiamųjų tarpe buvo ir Sniečkaus giminių. Sniečkaus seserys ir broliai prašė Sniečkaus užtarimo, tačiau jis pasakė: "tie giminės yra buožės ir jiems atėjęs laikas naudingiau padirbėti". Labai retai motinai norisi savo sūnaus atsisakyti, kad kartais jis yra ir didelis nusikaltėlis. Tačiau 1944 m., artėjant Raudonajai Armijai ir vėl grįžtant Sniečkaus remiamam komunizmui, jo motina ir brolis išvyko į Vakarų atsisakydami bet kokios giminystės su Antanu Sniečkom.

#### **Panaudoti šaltiniai**

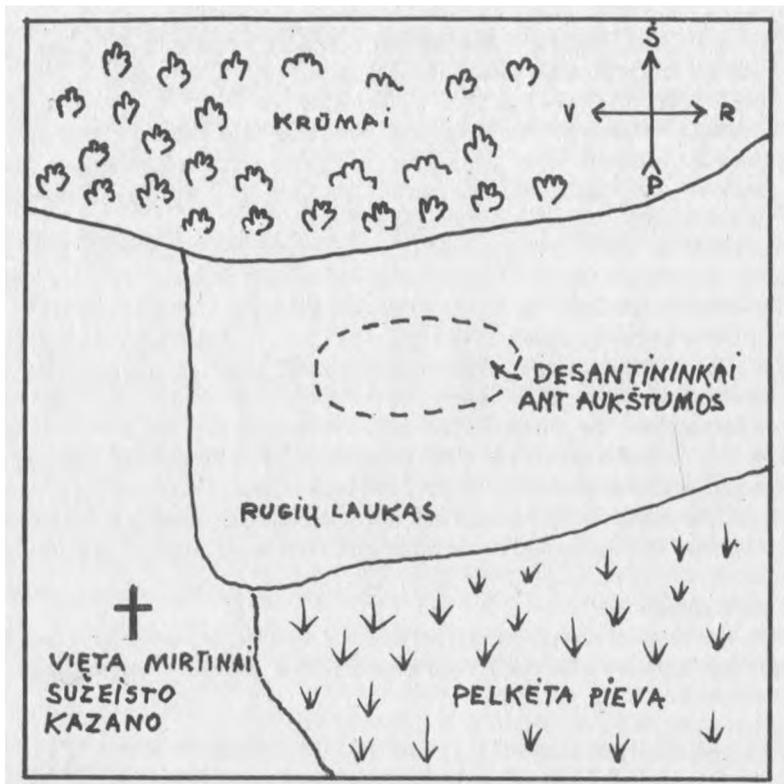
Gyvendamas Australijoje glaudžiai bendravau su J. Veteikiu, ir jo santykiai su Sniečkom kalėjime ir pabėgimas yra paremti J. Veteikio pasakojimais. Sniečkaus santykiai su giminėmis žiūrėk L. E. XXVII T., pp. 206-207.

## **g) Melnikaitės "Karžybiškas partizanizmas" grynas melas!**

Apie Marytę Melnikaitę komunistai yra sukūrę didžiulę dramą: jos tikėjimą į leninizmą, jos didvyriškas partizanines kovas ir apie ją kaip vokiečių kankinę. Apie ją buvo rašoma proza ir poezija, ir statomi jos garbei paminklai. Tačiau Australijoje, Sidnėjaus priemiesty, dar yra vienintelis gyvas šios išgarsintos dramos aktorės, tariamos "Marytės Melnikaitės" liudininkas, kuris visą tą jos kaip "desantininkės" apsupimą, areštavimą matė ir vėliau, kaip žurnalistas su ja kalbėjosi. Iš viso to paaiškėjo, jog visa ši istorija apie Marytę Melnikaitę buvo komunistų KGB sufabrikuotas melas.

Tas gyvas liudininkas yra Pranas Marašinskas, tuo metu gyvenęs Dūkšte, Rytų Lietuvoje ir darbavosi kaip žurnalistas, buvo labai pažįstamas vietos gyventojams ir jų mėgiamas. Štai, ką jis apie šį įvykį pasakoja.

– Tai buvo 1943 m. apie liepos mėn., pasklido gandai, kad Rimšės apylinkė, Girdžių km., prie krūmų, rugių lauke pastebėta grupė Sovietų desantininkų. Minėta vietovė tuojuo buvo vokiečių žandarmerijos ir lietuvių policijos apsupta. Susišaudymo metu su desantininkais vokiečių ver-



Brėžinys rodo tariamos "Melnikaitės" desantininkų grupės apsupimą Dūkšto apylinkėje, rytų Lietuvoj.

tėjas I. Kazanas buvo sunkiai sužeistas, ir vėliau jis ligoninėj mirė. Be to, buvo lengvai sužeistas policininkas Jakutis. Apsupimo žiedui priartėjus prie pačios desantininkų grupės, paaiškėjo, kad jų tarpe nei užmuštų ir sužeistų nebuvo. Iš septynių desantininkų tik du buvo ginkluoti automatiniais ginklais, vienintelė grupėje esanti moteris ir vyras... Toji moteris bandė granata nusižudyti, bet pribėgęs policininkas sudavė ginklo buožę jai į galvą sužalodamas tik galvos odą, bet sutrukdė moters savijudybę. Ginkluotas vyras buvo pavarde Krasnovas – rusas kilimo iš Smalvos valsčiaus ir išbėgęs į Sovietų S-gą karui prasidėjus. Likusieji neginkluoti penki vyrai nebuvo jokie desantininkai – vietiniai rusai, bet prisijungė prie šių desantininkų kaip pagalbininkai. Vienintelė moteris buvo lietuvaitė ir policija manė, kad ji buvo tos grupės vadovė, dėl to buvo patalpinta į Dūkšto kalėjimą.

Dūkšto gyventojas ir žurnalistas Pranas Marašinskas visą šį įvykį nuo desantininkų apsupimo iki jų arešto artimai stebėjo. Vakare policija paprašė jį su ta areštuota moterim pasikalbėti ir daugiau apie tą visą grupę

sužinoti, nes policija pasakojo, kad paprastai sugauti desantininkai ven-  
gia su policija kalbėti. Pranas Marašinskas sutiko su policijos prašymu, ir  
policijos viršininkas įvedęs jį į vienutę, kur buvo areštuota moteris, prista-  
tė jį kaip žurnalistą. Pranas Marašinskas rado ją visai nuogą (buvo išreng-  
ta, kad nenusižudytų ir kniūbsčią gulinčią). Pradžioje moteris jautėsi la-  
bai nedrąsiai, bet pamažu patyrus, kad žurnalistas jokių grasinimų ir jė-  
gos nevartoja, pradėjo visai normaliai jaustis ir kalbėti pareikšdama, kad  
ji yra Ona Kuosaitė iš Sodų gatvės Kaune. Prieš karą 1941 m. dirbo pas  
Kauno žydą, vyno prekybininką, kuris turėjo dvi dukteris. Ji dirbo tarnai-  
te. Lietuvą okupavus komunistams, žydas pristatė ją taip pat į Raudonąjį  
Kampelį. Prasidėjus karui žydas patarė jai bėgti į Sovietų S-gą kaip narei  
to Raudonojo Kampelio, nes jai esą bus pavojinga likti, ir O. Kuosaitė išvy-  
ko kartu su žydo šeima.

Sovietų S-goj jai buvo pasiūlyta stoti į desantininkų mokyklą Gorkio  
mieste, ką ji ir padarė, kita desantininkų mokykla buvo Balagnoje. Baigus  
mokyklą, į "išleistuves" vykti į užfrontę, buvo atvykę ir kalbas pasakė J.  
Paleckis, gen. Karvelis ir rusų generolas, kurio pavardės pašnekovas da-  
bar neprisimena. Vėliau policija patikrino suimtosios Onos Kuosaitės duotą  
adresą Sodų gt. Kaune ir rado Kuosaitės motiną, bet ne Marytės Melnikai-  
tės. Antras veiksnys ne mažiau svarbesnis už pirmą yra tas, kad Pranas  
Marašinskas asmeniškai pažinojo M. Melnikaitę, kaip buvęs Zarasų gy-  
ventojas, kuri buvo apie 10 metų vyresnė už Kuosaitę, ir Melnikaitės šei-  
ma gyveno taip pat Zarasuose. Kuosaitė suėmimo metu buvo apie 20 me-  
tų amžiaus. Visą laiką Ona Kuosaitė buvo vokiečių žandarmerijos žinioje.  
Ji buvo žiauriai tardoma, mušama ir galutinai buvo nužudyta, ir kažkur  
Gražutės miške pakasta. Visai klaidingai Bronius Urbanavičius rašo savo  
knygoje "Liaudies Keršytojai", kad Kuosaitė buvo sušaudyta vokiečių  
Dūkšto miesto kapinėse.

Dūkšto miesto žandarmerijos v-kas ltn. Švarcas nusikalto, sulaužyda-  
mas pačių vokiečių nustatytą tvarką, neturėdamas teisės ne tik Oną Kuo-  
saitę žudyti, bet ir ją tardyti. Mat sugauti desantininkai turėjo būti siun-  
čiami tardymui iš provincijos į Vilnių arba Kauną. Kaip pasėka šio Švarco  
nusižengimo, jis buvo iš Dūkšto mažo miestelio perkeltas į kur kas dides-  
nį miestą — Rokiškį. Kas reiškė, kad jis buvo nenubaustas, bet praktiškai  
paaukštintas.

Lietuvos policija, turėdama davinius apie Melnikaitės melagystę nega-  
lėjo suprasti, kur čia yra šuo pakastas. Vienintelė ir logiška išvada peršasi,  
kad Melnikaitė buvo auka ne vokiečių, bet Berijos, kaip tai atsitiko su Kap-  
suku-Mickevičium, Angariečiu ir daugeliu kitų savo laiku buvusių kilnių  
Lenino sūnų, bet tapusių "Liaudies priešais"... o paskui skelbti, kad vo-  
kiečių nužudyta Ona Kuosaitė iš Sodų gatvės Kaune, buvo Marytė Melni-  
kaitė.

Pasakojimui pasibaigus jo turinys telefonu buvo perskaitytas Pranui Ma-  
rašinskui, kuris jį patvirtino kaip teisingą.

/Sydney/ Sidnis Australia. 15 4 1994.

## **h) Paleckis pasmerkia rusišką kolonializmą ir pasirašo už Lietuvos Nepriklausomybę!**

Australijos laikraščiai, TV ir radijo stotys paskelbė, kad sostinėje Kanberoje įvyks 11-12 balandžio 1966 m. pasaulio parlamentarų konferencija. Paskaitęs tos konferencijos valstybių sąrašą, labai nustebau radęs jame ir Sovietų Sąją, ir dar daugiau nustebino, kad tai delegacijai vadovauja J. Paleckis. Žinių tarnybos pranešinėjo, kad J. Paleckis yra Lietuvos respublikos prezidentas ir viceprezidentas Sovietų Aukščiausios Tarybos. Perskaitęs šiuos pranešimus tuojau padariau išvadą, kad šį Paleckio apsilykymą reikia būtinai išnaudoti išaiškinant Australijai a) kokia Lietuva yra "republika", b) koks Paleckis yra "Lietuvos Prezidentas" ir "Sovietų Sągos viceprezidentas" ir kas svarbiausia, c) kokį lietuvių tautos genocidą vykdo rusai ir jų bernai lietuviai, tokie kaip Paleckis. Tam tikslui įgyvendinti padariau sekančius ėjimus: a) pasiunčiau informaciją apie politinę Lietuvos padėtį kai kuriems parlamento nariams ir žinių tarnyboms, b) pradėjau telefonu organizuoti demonstraciją Kanberoj ir c) paruošti Paleckiui "išleistvinę demonstraciją" Sidnio aerouoste, išvykstant jam į Lietuvą. Paruošiau anglų kalba lapelį, kuriame buvo nurodyta, kad Lietuvos "republika" buvo "įsteigta" po Sovietų Sągos ultimatumo 15 6 1940 ir tą pačią dieną pasiūstom keliom šarvuotųjų divizionų per Lietuvos sieną. Kad J. Paleckis buvo "išrinktas" Lietuvos prezidentu jau 17 6 1940 Stalino pasiūsto komisaro Dekanozovo. Kad šis Lietuvos "prezidentas" ir Sovietų Sągos "viceprezidentas" yra daug prisidėjęs savo pritarimu prie apie 50.000 partizanų žudynių, apie 200.000 nekaltų žmonių trėmimų į Sibirą, daugelio tūkstančių areštų ir patalpinių jų į Sovietinius kacetūs – vykdymą lietuvių tautos genocido ir persekiojimą religijos ir tautinės veiklos bendrai. Šie lapeliai buvo platinami Sidnėjūj ir demonstracijos metu Kanberoj, kuri vyko prieš Sovietų ambasadą. Kai po demonstracijos jau vykome namo į Sidnėjūj, Kanberos radijo stotis jau pranešinėjo apie lietuvių demonstraciją prieš Sovietų ambasadą, sąryšy su Paleckio ir visos delegacijos kaip nieko bendro neturinčios su demokratija ir šia konferencija...

### **Diskusijos parlamente dėl Paleckio**

Po kelių dienų 20 4 1966, Australijos parlamente W. C. Ventvorth pasakė kalbą apie Lietuvą, Paleckį, patiekdamas ištraukas iš E. J. Harisono knygos: "Lietuvos kova už laisvę". Knygos autorius buvo Anglijos vicekonsulas Lietuvoje. Knyga yra anglų kalboj ir čia keletas ištraukų iš šios knygos, kurias panaudojo W. C. Ventvortas savo kalboj:... trėmimai buvo suplanuoti... šeimos išardytos... 65.000 buvo ištremti, arba areštuoti pirmais

metais... yra davinių, kad buvo planuota ištremti 700.000 asmenų ateity... tokio žiaurumo nebuvo patyrusi lietuvių tauta nuo 13-14 šimtmečio, net kai kryžiuočių ordinas puldinėjo Lietuvą su kardu ir ugnimi...

Toliau Australijos parlamentaras kalbėjo patiekdamas ištraukas iš amerikiečio J. A. Svetenhamo knygos: "Tragedija Baltijos Valstybių". Autorius buvo politinių pabėgėlių komisijos narys Vakarų Vokietijoje ir surinko medžiagą savo knygai iš lietuvių, latvių ir estų pabėgėlių. Štai ką W. C. Ventvortas paskaitė iš šios knygos. Australijos parlamente buvo įtraukta į parlamento dienos protokolą: "... bolševikai žudė belaisvius artimuose miškuose. Pasibaisėtinas dalykas buvo, kad jie juos žudė ne iš karto, bet pirmiausia kankino juos žiauriausiais būdais. Jie išpjaudavo juostas iš jų nugarų, išplėsdavo liežuvius, išdurdavo akis, nupjauzdavo ausis ir nosis ir sukimšdavo jas į aukų bumas..."

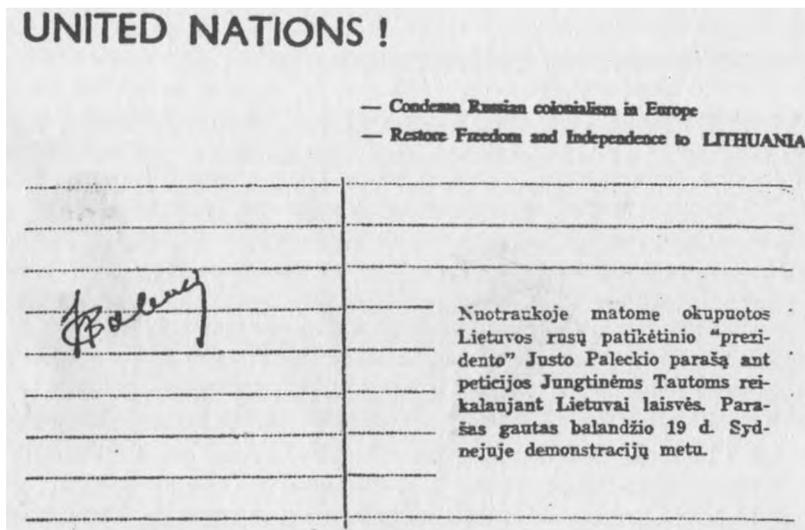
Apie bolševizmo "liaudies diktatūrą ir demokratiją" Australijos parlamentas išgirdo pirmą kartą. "Šie darbai buvo atlikti, kai šis žmogus, J. Paleckis, buvo Lietuvos respublikos prezidentas", kalbėjo parlamentaras Ventvortas. Toliau jis tęsė: "Jis turėjo būti labai geras bolševikas, kad pasilikti valdžioje, kai vyko Kremliuje katastrofiški valymai kaip tik tuo metu..." Čia tik trumpi gabaliukai perduoti iš W. C. Ventorto kalbos, kuri sukėlė pasibaisėjimą Sovietine santvarka, užuojautą lietuvių tautai ir kokius atstovus sukvietė šios konferencijos organizatoriai.

## **Paleckio išleistuvės Sidnio aerouoste**

Pradžioje užtrukome keliolika minučių, kol jį suradome, nes jis buvo antrame aukšte, nuošalioje vietoje kalbėjosi su žurnalistu prie stalo. Lietuviai apstojo aplinkui, leido priešbolševikinius šūkius Paleckio ir Maskvos adresu. Žemiau seka šių Paleckio "išleistuvių" aprašymas. Ištrauka, išversta lietuvių kalboj iš dienraščio "The Australian". "Viena 16 metų mokyklos mergaitė vakar apgavo Lietuvos Prezidentą pasirašant prašymą, kuriuo jis prašėsi, kad būtų atleistas. Ta mergaitė Jūratė Reizgytė iš Sidnio buvo viena iš apie 100 demonstrantų, kurie sukėlė Paleckiui triukšmingas išleistuves iš Sidnio aerouosto. Ponas Paleckis, kuris vadovavo Sovietų delegacijai Tarptautinėj parlamentarų konferencijoj Kanberoj, yra Lietuvos Prezidentas ir Sovietų S-gos viceprezidentas Aukščiausiosios Tarybos. Kai šūkaujantys demonstrantai sukinėjosi aplink poną Paleckį ir jo grupę su plakatais, vadinančiais jį "mėsininku" ir "raudonu voru", p-lė Reizgytė priėjo prie jo, saldžiai besišypsanti, ji paprašė jo lietuviškai – parašo. Kitas delegacijos narys paėmė iš jos popierių, kuri jį laikė, trumpai peržvelgė ir perdavė p-nui Paleckiui. Ponas Paleckis dėjo greitą parašą ir grąžino tą popierių, bet tada jam buvo pasakyta, kad jis pasirašė lietuvių jaunimo grupės peticiją Jungtinių Tautų Organizacijai. Peticija kreipiasi į JTO, reikalaudama Lietuvos atsiskyrimo nuo Rusijos ir atstatymo Lietuvos kaip Nepriklausomos demokratinės valstybės. Lietuva yra autonominė respublika Sovietų S-goj. Ponas Paleckis nusigręžė supykęs, kai de-



J. Paleckis (dešinėje) spaudos konferencijos metu Sydney aerodromo laukiamajame prieš išskrendant į Maskvą balandžio 19 d. Kairėje Sydney lietuvaitė Jūrate Reizgytė (16 m.), gavusi Paleckio parašą petičijai Jungtinėms Tautoms reikalaujant Lietuvai laisvės.



monstrantai pasakė, ką jis pasirašė. Jau anksčiau jis susikirto su demonstrantais, kurie apšaukė jį žudiku ir komunistų bernu". J. Reizgytė padavė J. Paleckiui sulenktą petičijos lapelį su "švaria" puse viršuj padėti parašui. Kai tas lapelis buvo ištiestas, viršui buvo užrašas: Jungtinėms Tautoms!

— Apačioj, J. Paleckio parašas! Šios Sovietų delegacijos, vadovaujant J.

*Labanoro siauros gatvės,  
Lietus lyja nuolatos.  
Šaudo, gauda partizanus,  
Brangius brolius Lietuvos.*

*Ten kur stovi juodas kryžius,  
Ten vietelė yr šventa.  
Brangiu krauju partizanų,  
Juoda žemė permerkta.*

*Vaikšto jauna lietuvaitė,  
Tarp brolelių kruvinų.  
Akys ašarom pasruvė,  
Širdys plyšta nuo skausmų.*

*Na palaukit Jūs begėdžiai,  
Gal ateis ir tie laikai,  
Nepriims jūsų lavonų,  
Brangūs tėviškes laukai.*

Paleckiui, dalyvavimas pasaulinėj parlamentarų konferencijoj tapo dideliu Kremliaus diktatūros pažeminimu, Lietuvos ir bendrai baltų tautų pavergimo iškėlimu ir ne tik Australijoj, nes laike abiejų demonstracijų ir parlamento diskusijų, apie tai buvo skelbiama tarptautinių žinių agentūrų visame pasauly. Pats Paleckis pakliuvo į mirtiną pavojų ir jo laimei, kad Kremliaus "Galva" buvo ne Stalinas ar Chruščiovas, bet "išsigimėlis" Brežnevas, ir Paleckiui pavyko sveiką kailį išnešti...

## **i) 17 2 1977 Politinė kelionė 24 5 1977**

Turėdamas galvoj pavergtų tautų Sovietų S-goj galimybę išsilaisvinti ir bendrai pakalbėti apie komunizmo imperiją, išvykau į ilgesnę kelionę po pasaulį. Aplankiau: JAV, Angliją, Prancūziją, Vakarų Vokietiją, Daniją, Švediją, Italiją, Vatikaną ir Tailandą. Čia suminėsiu įvykius, kurie lieté tik Lietuvos reikalus. Šiai kelionei buvau gana gerai politiškai pasiruošęs, bendrai apie pasaulio politinę padėtį ir ypatingai apie Lietuvą ir Sovietų S-gą. Kaip redaktorius anglų kalba žurnalui gaudavau žinias iš įvairiausių šaltinių, įskaitant žinias iš už "Geležinės uždangos" ir net iš kelių vietų. 1. "Rusų Solidaristų Unija-NTS" Vakarų pasauly su štabu Vakarų Vokietijoj turėjo savo šnipus visoje Sovietų S-goj, įskaitant Lietuvą, su kuria bendradarbiauau gaudamas žinias kas mėnesį iš jų anglų ir vokiečių kalba leidžiamų biuletenių. 2. Kronido Liubarskio, ruso politinio pabėgėlio, labai tikslus ir visą Sovietų S-gą apimantis žinių šaltinis, "Sovietų žinios trumpai", leidžiamas Vokietijoj Munchene vokiečių, anglų ir rusų kalbomis. 3. Pagaliau nuo 1972 reguliariai išeinanti Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronika, ir visa eilė kitų leidinių ir žurnalų suteikė man pilną vaizdą, kas dedasi Lietuvoj ir visoj Sovietų S-goj. Tuo metu pas mane per beveik 20 metų susikaupusi medžiaga aiškiai rodė, kad nei JAV, nei visų Vakarų ginkluota pajėga, NATO organizacija visai neturi tikslo Sovietų S-gą sunaikinti, bet tik nuo jos apsiginti, kai, tuo tarpu, Kremliaus imperija prie-



J. P. Kedys autorius-redaktorius

šingai, ne tik planavo Vakarų "imperialistinį" pasaulį ūkiškai, morališkai ir kariškai nugalėti ir pavergti, bet ir visai viešai tai skelbė! Iš kitos pusės, visos ateinančios slaptais keliais žinios rodė, kad toji pabaisa Sovietų S-ga pamažu, bet palaipsniui eina prie likvidacijos, tačiau ne dėl demokratijų spaudimo, bet dėl pavergtų Sovietų S-gos tautų, kas metais stiprėjančio moralinio ir fizinio pasipriešinimo prieš priespaudą. Tam tikslui prieš vyk-

damas paruošiau apie 2000 žodžių studiją, liečiančią Sovietų S-gos likimą. Kadangi komunizmo teorija prieštarauja pagrindiniams tautų tikslams: panaikinimas nuosavybės, panaikinimas tautinių valstybių ir žiaurus persekiojimas religijos, tai Sovietų S-gos likimas lemtas pražūčiai, šis ardomas Sovietų S-gos darbas jau 1977 m. gana sparčiai vyksta visai be pagalbos Vakarų vadų, grynai pavergtų tautų pastangomis ir jų didelėmis aukomis. Iš to seka gana logiška išvada, kad Sovietų S-ga bus sunaikinta ne Vakarų Karinių jėgų – jų NATO karinės organizacijos, bet pačių pavergtų tautų kruvinomis aukomis. Šitokio pobūdžio kalbas sakiau ir straipsnius rašau į JAV ir Anglijos lietuvių laikraščius. Buvodamas Los Andžele kalbėjau, prof. Kuprionio suorganizuotame susirinkime, Klivlendo miesto lietuvių susirinkime. Vėliau Čikagoje per Margučio radijo programą, išdėsciau pilną savo politinę programą, kad Sovietų S-gą sunaikins ne kapitalistų raketos, bet pačios pavergtos tautos. "Naujienu" dienrašty per tris numerius straipsny "Kas išlaisvins Sovietų S-gos pavergtas tautas", išdėsciau šią daugeliui visai negirdėtą teoriją, kuri jau vyksta, bet ne visi tai tikėjo, ir aš tai įsitikinau, kai šio dienraščio vyr. redaktoriaus buvo pašvęsti net 3 vedamieji, paneigti mano mintis. Kaip gerų norų planą (WISFUL THINKING)!!! Mat daug kas tikėjo, kad NATO išlaisvins Lietuvą!

Išvykdamas iš JAV, Niujorke taip pat turėjau politinį pranešimą su diskusijom, liečiantį politiką ir Sovietų S-gą.

## Svečiuose pas Anglijos lietuvius

Pradžiai turėjau pasikalbėjimą su "Britanijos Lietuvio" redakcijos nariais. Mano atstovas Anglijoj buvo užsakęs man pasimatymą su ponja Tečer, (Mrs Thatcher), kuri tuo metu buvo opozicijoje, ir išvykus į užsienį ir pavedus savo pasimatymą jos šešėliniam užsienio reikalų ministeriui J. Davies. Mano klausimas: Anglija ir likusios 34 valstybių galvos pasirašė Helsinkio susitarimą, kuriuo Sovietų S-ga turi gerbti visų tautų piliečių teises: į religiją ir tautinius įsitikinimus. Bet sovietai įkalina žmones už tikėjimą ir tautinius reikalus. Kodėl pasirašiusios 34 valstybės nedaro jokių žygių išlaisvinti įkalintus lietuvius ir vykdyti Sovietus Helsinkio susitarimą?

Ats. Kremliaus vadai pasirašė šį susitarimą pasiekti savo tikslus: pagerinti prekybą ir garantuoti savo sienų neliečiamumą. Disidentų pasireiškimas Kremliaus vadams buvo labai nelauktas.

Kls. Kodėl Anglija ir kitos valstybės tyli, kai jų paskatinti pavergti žmonės yra sodinami į koncentracijos stovyklas?

Ats. Sovietai sako, kad šis disidentų judėjimas tai yra jų vidaus reikalas, ir susitarimas to neliečia.

Kls. Bet susitarimas kalba apie žmogaus teises ar religija ir priklausymas vienai ar kitai tautybei nepriklauso žmogaus teisių sričiai?

Ats. Tik vienas kelias lieka, pradėti Trečią Pasaulinį Karą, bet niekas to nenori!

Tai čia buvo keletas atsakymų Čerčilio – konservatorių P-jos nario ir šešėlinio Užsienio ministerio. Panaši galvosena yra daugumos Vakarų vadų. Čia buvo pateiktas pavyzdys tik vienas iš jų. Su šiuo p. J. Devies teko daug ilgiau kalbėtis kitais tarptautiniais klausimais, bet jie Lietuvą mažai liečia.

Iš Londono išvykau pas kunigą S. Matulį, savo gerą bičiulį, aptarnaujantį jo plačią parapiją politiškai, kurios centras yra į šiaurę nuo Londono-Nottinghame. Porą savaitių teko kalbėti jo parapijiečiams viešuose susirinkimuose ir privačiai.

Nuvykus į Paryžių galėjau kiek trumpam atitolti nuo politikos, nes čia yra maža lietuvių kolonija.

## Vakarų Vokietija

Galvęs pasimatymą su Vakarų Vokietijos Krikščionių Demokratų p-jos Sekretoriumi Dr. Putzu mano pirmas klausimas buvo: Jūsų esminis politikos klausimas yra Vokietijos sujungimas. Kaip Jūs galvojate sujungti suskaldytą Vokietiją?

Ats. Prancūzija, Anglija ir JAV yra nesuinteresuotos Vokietijos sujungimu dėl ūkiškų priežasčių. Bet gal nesuprantamas dalykas yra užsieniečių, kad yra ir vokiečių, kurie nusistatę prieš Vokietijos sujungimą! Priežastis yra ta, kad sujungus Vakarų ir Rytų Vokietijas, dabartinė socialistų p-ja mano, kad Rytų Vokietijos gyventojai daugiau remtų Krikščionių Demokratų p-ją, ir dėl to ši Socialistų p-jos dalis nesuinteresuota sujungimu! Sekančiu klausimu iškėliau Klaipėdos krašto klausimą. Kokia jūsų partijos pažiūra yra į Klaipėdos kraštą (Memel), kuris prieš Pirmą Pasaulinį karą buvo prie Vokietijos? Krikščionių Demokratų p-ja yra viešai pasisakiusi už 1937 m. sienas ir nereiškia teisių į Klaipėdos kraštą (Memel). Po to sekė visa eilė klausimų, liečiančių bendrą pasaulio politiką: vokiečių, prancūzų, anglų, amerikų ir austrų santykius, kurie mažiau jautrūs lietuviams.

## Atvykęs į Italiją gyvenau “VILA LITHUANIA”

Šioje viloje yra keletas išnuomavimui kambarių su maistu ir gana pigiu aptarnavimu ir čia pirmiausia turėjau politines diskusijas pas Lietuvos Diplomatijos Šefą St. Lozoraitį, kuriose dalyvavo jo sūnus St. Lozoraitis, dabartinis ambasadorius, Prelatas Tulaba, VLIKO atstovas (pavardę pamiršau) ir dar keletas asmenų. Daugiausia buvo kalbama apie naudą ir nenaudą jau minėto Helsinkio 35 valstybės galvų susitarimą. VLIKO atstovas ir Diplomatijos Šefas pritarė tam Helsinkio susitarimui. Aš, berods, vienintelis išėjau į prieštaravimą tam susitarimui: a) kokio gali būti nauda iš Helsinkio susitarimo, kurias garantuoja Sovietų imperijos sienų neliečiamybę ir b) kuris kalba apie žmogaus teises Sovietų S-goj ir kai lietuviai tas teises bando panaudoti, tai juos NKVD pasiunčia į Mordovijos kon-

centracijos stovyklą, o parašus davę Valstybių galvos nieko nedaro jus išlaisvinti! Iš ten kalbėjusių nei vienam nepavyko šio Helsinkio susitarimo nauda mane įtikinti. Kitą dieną atėjo į "Vilą Lithuania" pas mane jaunas St. Lozoraitis, kuris diskusijose nepagyre Helsinkio susitarimo ir prašė plačiau mane apie tai išdėstyti, ką aš ir padariau viską čia sutraukiant, kad Helsinkio susitarimas tai buvo paprastas Brežnevo ir jo politbiuro norų planas apgauti Vakarų, kas jam labai lengvai ir pavyko: gauti garantiją imperijos sienų neliečiamybę ir tuo užtvirtinti Stalino užkariavimus, vietoje kaip istorijoje buvo priimta šaukti taikos konferenciją, pakako Brežnevo suplanuotos Helsinkio sutarties.

## **Iš Lietuvos ambasados į Vatikano koridorius**

Dar vykdamas iš Australijos buvau numatęs prašyti audiencijos pas Vatikano Užsienio reikalų Ministrą Monsinjurą Casarolį. Numatydamas galimus sunkumus, nes visų valdžių vadai nemėgsta žurnalistų, tad dėl "saugumo" gavau gana palankią rekomendaciją iš Sydnejaus australo Vyskupo ir neapsirikau, tik ji man padėjo. Nuvykus į patį Vatikaną sutartą laiką telefonu, šveicarų du sargybiniai nurodė Mnsgr. Casarolį skyrių ir po patikrinimo gautos iš Sydnejaus Vyskupo rekomendacijos ir dar po apklausimo, po savaitės paskyrė pasimatymą. Atvykęs po savaitės, nurodytu laiku, buvau įvestas į didžiulį kambarį, kuriame teko dar palaukti gal 15 minučių ir įėjęs apie 40 m. kunigas pasveikino mane lietuviškai gana gera lietuviška tarme: "Garbė Jėzui Kristui!" aš gerokai nustebęs visai nelauktu pasveikinimu, nes iš išvaizdos atrodė, kad jis yra Rytų kilmės kunigas) atsakiau "per amžių amen". Jis prisistatė I Dias ir atsiprašė, kad esąs tik Mnsgr. pavaduotojas, o pats Mnsgr. Casarolis šiuo metu negali mane priimti. Aš dabar tuojau supratau, kad tą Katalikiškąjį pasveikinimą Mnsgr. Diasą išmokė Vatikane dirbantis kunigas Audrys Bačkis, su kuriuo prieš keletą dienų buvau susitikęs pas kun. Tulabą "Vila Lithuania" laike pietų ir minėjau, kad vykstu pas Casarolį. (Tas pats Audrys Bačkis, kuris yra dabar Vilniaus Arkivyskupas). Tiek dėl įžangos, dabar einu prie reikalo.

Kls. Pirmiausia aš norėčiau išgirsti kokia yra Vatikano politika, kas liečia Sovietų Uniją?

Ats. Mano Viršininkas įsakė man nieko neaiškinti, bet tik klausyti.

Kls. Ar Jūs pažadate viską perduoti savo Viršininkui Casaroliui ką aš kalbėsiu.

Ats. Taip. Aš viską perduosiu.

Kls. Dabar aš jau trumpai pristačiau ne tik katalikų persekiojimą, bet ir kankinimą, žudymą, masinį trėmimą iš gimtosios žemės, bažnyčių pavertimą sandėliais ir t.t. Mano pašnekovas tai išgirdęs, išiliejo į bendrą kalbą jau nutolęs nuo savo Viršininko įsakymo. Tai pamatęs, dabar aš klausiau: Nežiūrint, kad Lietuvos katalikai jau šimtmečiais gina savo tikėjimą nuo protestantizmo ir dabar nuo komunizmo ir nesulaukia iš Vatikano Kardi-

nolo, kai Afrikos negrų giminės turi kardinolus, priėmę katalikybę prieš šimtmetį?

Ats. Paskyrimas Kardinolo yra Popiežiaus asmeninis reikalas.

Kls. Vatikano atstovas dalyvavo Helsinkio konferencijoje ir pasirašė Sovietų Sienų neliečiamybę tuo palikdamas Lietuvą bolševikų terorui visam laikui?

Ats. Vatikano atstovas dalyvavo kaip religijos atstovas.

Kls. Sovietų S-ga į Helsinkio konferenciją kvietė tik Valstybių galvas, bet ne religijų vadus ir Vatikano atstovas pasirašė kaip Vatikano Valstybės galva, bet ne kaip religinė organizacija?

Ats. Helsinkio aktas yra taikos aktas, bet ne politinis aktas.

Kls. Kaip Helsinkio aktas gali būti taikos aktas, jeigu jis užtvirtina užkariautas svetimas teritorijas teroru valdomai ne demokratinei imperijai?

Į šį klausimą nebuvo atsakymo. Matydamas, kad iš tikrųjų pats Mnsgr. Casarolis turėjo atsakinėti už visą šią politiką, aš turėjau portfely kengūros kailiuką ir išėmęs įteikiau jam šią kuklią dovanėlę. Nudžiugęs Mnsgr.

1. Dias pareiškė: aš ją perduosiu Mnsgr. Casaroliui. Aš jam ir tariau: mano valia čia ateinant buvo ši kengūros kailiuką perduoti tam asmeniui, su kuriuo aš kalbėsiu. Čia pat išsiėmiau iš kišenės plunksną ir užrašiau kitoj pusėj kailiuko Mnsgr. I. Dias ir savo pavardę, ir datą. Paspaudęs ranką, apleidau Vatikano Užsienio Ministerijos patalpas. Šiuo ir užsibaigė mano politinė kelionė.

## **j) Ištraukos iš gyvenimo**

### **Kilmė**

Esu gimęs Veronikos ir Jono Kedžio 33 ha ūkininko šeimoje 15 6 1914, Raišupio km., Igliskėlių vals., Marijampolės apsk.

### **Išsilavinimas**

Navasadų prd. mokykla 1922-1926. Marijampolės Rygiškių Jono gimnazija 1926-1934. Alytaus Aukštesnioji Miškų Mokykla 1934-1936. Erlangenio Universitetas, Politinės Ekonomijos (Volkswirtschaftslehre) diplomomas 1946-1949 m. Vokietijoje.

### **Visuomeninė veikla**

Alytaus Aukštesniosios Miškų mokyklos šaulių būrio valdybos sekretorius 1936 m. Tos pačios mokyklos valgyklos vedėjas 1936 m. Jūrės šaulių būrio valdybos narys 1937 m. Jūrės vaidintojų grupės narys 1937-1938. Jurbarko vaidintojų grupės narys 1938-1940 m. Vokietijoje Kaselio-Mattenbergo Lietuvių stovyklos komiteto sekretorius 1945-1946 m. Erlangerio Universiteto lietuvių studentų p-kas 1947-1948 m. ir to pat Universiteto tarptautinio studentų k-to narys. Šviesos sambūrio narys. Vokietijos lie-

tuvių studentų suvažiavimo Miunchene pirmininkas 1948 m. Australijoje nuo 1950 m. išrinktas į apie dešimt lietuvių bendruomenės (AL13) suvažiavimus, kurie pradžioje vyko kas metai, vėliau kas du metai.

## **Politinė veikla**

Kaip Lietuvių K-to Sekretorius Kasselio-Mattnebergo stovykloje 1945-1946 met. organizavau susirinkimus tautiečiams paaiškinti apie padėtį Lietuvoje ir to meto tarptautinę politiką. Vėliau Erlangeno Universitete, kaip lietuvių studentų p-kas su kitomis tautybėmis organizavome prieš Sovietus protesto viešus susirinkimus.

## **Politinė veikla Australijoje**

Lietuvių bendruomenė daugiausia kalbėjau politiniais klausimais susirinkimuose Sidnėjū, bet važinėjau ir į Adelaidę, ir Melburną. 1963 m. kartu su J. Veteikiu įsteigėme politinį trimėnesinį 64 pusl. anglų kalba žurnalą "NEWS DIGEST INTERNATIONAL", kurio tikslas buvo angliškai kalbančias tautas supažindinti su komunizmu. Antras uždavinys šio žurnalo buvo duoti pavergtų tautų ir ypač Lietuvos nežmonišką, žudikišką persekiojimą. Pirmą numerį šio žurnalo redagavo J. Veteikis, vėliau jam išvykus iš Sidnio šio žurnalo redagavimas ir finansavimas užgūlė man ant pečių. "News Digest International" ėjo iki komunizmo žlugimo, apie ką jis gana tiksliai nuo pat pirmo numerio išpranašavo. NDI nebuvo plataus masto žurnalas, bet buvo skaitomas politika ir komunizmu besidomincių apie 10-je valstybių.

Antras svarbus politinis žygis, tai buvo sukūrimas Pavergtų Tautų Organizacijos 1964 m., kurios pradininkai buvo: Dr. C. Untaru vengras, J.P. Kedys, lietuvis, ir L. Urbanchich, slovenas. Ši organizacija išsiplėtė visoje Australijoje ir išvystė gyvą politinę veiklą. Į ją įsijungė ir australų žymūs veikėjai ir parlamento nariai. Pavergtų Tautų Taryba iškėlė, kaip ir NDI žurnalas, komunizmo pavojų pasauliui ir nepaprastas kančias pavergtų tautų. Pavergtų Tautų Organizacijos pradžia buvo JAV. Apie mano politinę veiklą JAV ir Europoj, žiūrėk atskirą poskyrį politinė kelionė šiame skyriuje.

## **Žurnalistika**

Pirmieji žingsniai buvo žengti išleidžiant dar gimnazijos suole esant satyrinį žurnaliuką "Bezmėną" 1933, paminėtą anksčiau. Vėliau pradėjau rašyti į "Mūsų Girias", "Lietuvos Žinias", "Jaunąją Kartą" ir buvau nuolatinis "Lietuvos Aido" korespondentu 1936-1940 m. 1942-1944 bendradarbiau Vilniuj leidžiamame dienrašty. Vokietijoje bendradarbiau Memingene St. Vykinto redaguojamoj "Laisvojoj Lietuvoj". Išvykęs į Australiją rašiau į vietinius laikraščius "Mūsų Pastogė", "Australijos Lietuvį" ir "Tėviškės Aidus", be to į JAV laikraščius: "Laisvąją Lietuvą", "Darbininką",

"Naujienas", "Dirvą" ir, Anglijoje leidžiamą "Šaltinį". Tačiau daugiausia rašalo esu išliejęs į "News Digest International", kurį redagavau 30 m. NDI turėjo skaitytojų: Australijoje, JAV, Kanadoje, NZ, Anglijoje ir kitur.

Po subyrėjimo Sovietų S-gos NDI susijungė su vienu JAV žurnalu CDL Report. NDI turėjo nemažai komunistuojančių priešų Australijoje ir kitur. Kaip redaktorius gaudavau grasinančių laišku. Vienas Darbo p-jos parlamento narys telefonu grasė iškelti bylą už "šmeižtą", jeigu tą "šmeižtą" neatšauksiu. Pasitaręs su teisininku to "šmeižto" neatšaukiau, bet grasintojas bylos nekėlė. Kitas tos pačios p-jos parlamento narys išjuokė NDI parlamento posėdžių metu, bet už parlamentarų kalbas posėdžių metu į teismą eiti nėra tikslo, nes juos įstatymas apsaugoja už kalbų turinį.

## Sportas

Visą amžių glaudžiai buvau susirišęs su sportu, nors nebuvau joks rekordų siekėjas, bet grynai mėgau kaip sveikatingumo veiksnį, senovės graikų plačiu mastu pradėtą įkūnyti visoje tautoje. Alytų studijuodamas miškininkystę, ruošiau krepšinio susitikimus su vietos gimnazija. Vėliau, gyvendamas Jūrėj ir Jurbarke, įsteigiau krepšinio būrelius. Persikėlęs į Vilnių, buvau "Šarūno" klubo sporto vadovas 1942-1944 m. Išvykęs į Vokietiją ir apsigyvenęs Kasselio-Mattenbergo lietuvių stovykloje suorganizavau futbolo komandą 1945 m.

Šiandien graudu žiūrėti į sportą, jį lyginant su 1920-1940 m. sportu. Vietoje senovės graikų šūkio "sveikame kūne – sveika siela" šiandien sportas virto pasipelnymo šaltiniu ir, norint geresnes pasekmes pasiekti, plačiai vartojami kūną žalojantys chemikalai! Ką bendro turi visos tos olimpiados su sveikatingumu?



## TĖVIŠKĖS AIDAI

Nr. 24 1984 m. birželio mėn. 22 d.

### Baisiojo Birželio minėjimas Melburne

Kasmet minime sukaktį šiurpiųjų birželio įvykių, kurie užtemdė gražų birželio mėnesį ir sugriovė ramų ir laimingą Lietuvos gyvenimą.

Jaunoji pranešėja V. Žemaitytė pakvietė specialiai iš Sydnėjaus atvykusį "News Digest International" žurnalo redaktorių J. P. Kedį. Paskaitos tema: Ar Lietuva bus laisva? J. P. Kedys pateikė pasvarstymui mintis dėl svarbių mūsų tautos problemų. Jis klausia: "Kas mūsų tautos laukia ateity? Ar Lietuva vėl bus laisva?" Atsakydamas į tuos klausimus, jis pateikė eilę faktų iš kurių galima susidaryti išvadą ar ta laisvė bus pasiekama. "Pagrindinė dogma lietuvių valstybei", – sakė jis, – yra Lietuvos valstybės atstatymas. Antras Lietuvos atstatymas dar turi įvykti ateity". Jis pateikė principinius davinčius ir sąlygas Lietuvai atstatyti. Savo išvadose J. P. Kedys davė pavyzdžius ir paminėjo ženklus, kurių išvadoje komunistų partijos ideologija jau bankrutavusi. Jis paminėjo tris būtinus faktorius Lietuvai atstatyti. 1. Bolševizmo visiškas sunaikinimas, 2. Pakankamas skaičius lietuvių gyventojų su aiškiu patriotiniu susipratimu ir tautine dvasia, 3. Nepakanka rusų imperijos sugriuvimo, turi būti lietuvių tautinis susipratimas, būti pasiruošusiems apginti laisvę ginklu. Atsiras taip pat nesusipratimai su rusais, lenkais ir vokiečiais, kuriuos ateities valdžia turės apgalvotai spręsti. J. P. Kedys į Lietuvos valstybės atstatymą, jo paties žodžiais: Tikiu lygiai taip, kaip į Kristaus trečią dieną prisikėlimą iš mirties".

Paskaitininkas J. P. Kedys tikras oratorius. Jis kalbėjo iš atminties ir jo kalba išlaikė susirinkusius suinteresuotus iki pabaigos. Paskaita buvo grynai politinio turinio ir nieku nepriminė apie Baisųjį Birželį.

Vida Žemaitytė padėkojo J. P. Kedžiui už įdomias iškeltas mintis ir pakvietė į minėjimą atvykusį svečią Mr. Richardson (su žmona) – parlamentarą ir opozicijos Etninių reikalų ministrą, kuris minėjime atstovavo Viktorijos opozicijos vadui Mr. Jeff Kennett, tarti kelis žodžius.

Dr. J. Kunca dar tarė keletą žodžių anglų kalba, apšviesdamas Lietuvos tragediją ir įvykdytą žudymų planą. Dėl Pabaltijo valstybių pardavimo jis kaltino ne tik Hitlerinį režimą, bet ir Vakarų valstybes.

Po oficialios dalies tuojau pradėta meninė dalis. Vida Žemaitytė pakvietė Evą Kuncaitę, kuri pianinu gerai atliko Šopeno Noktiurną.

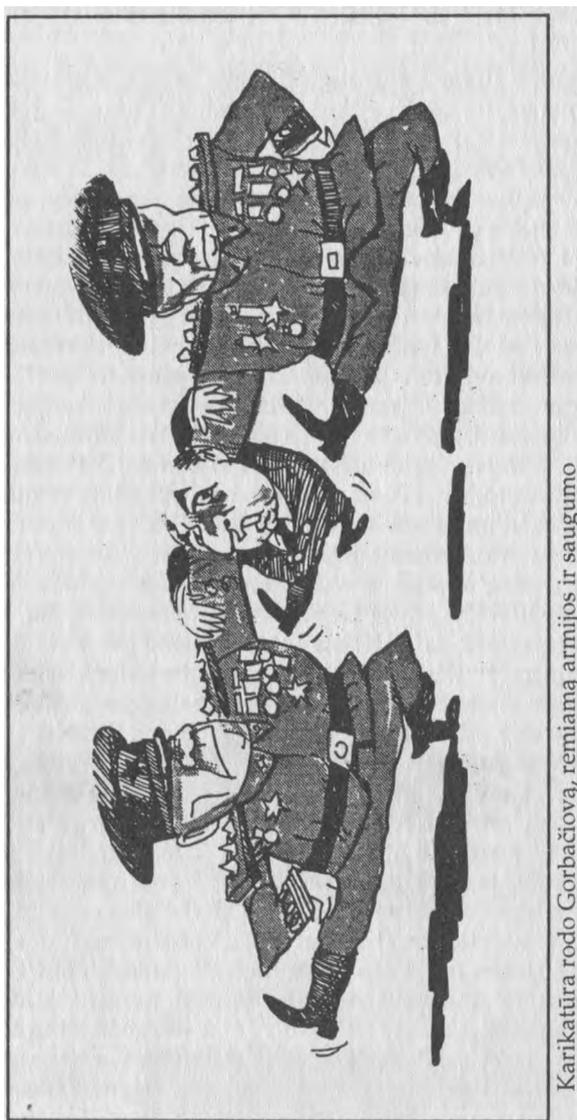
Bernardo Brazdžionio ilgą eilėrašį "Tėvų sodybos žiburėlis", gražiai padeklamavo jaunimo atstovės Loreta Petraitytė ir Gailė Pranckūnaitė.

Melburno Dainos Sambūris, vadovaujamas dirigentės Birutės Prašmutaitės, pasirodė su giesme ir dviem dainom: Malda už Tėvynę, Narsuolių daina ir Laisvės Varpas. Akomponavo Zita Prašmutaitė.

Vida Žemaitytė padėkojo paskaitininkui ir visiems programos atlikė-

jams (oms). Taip pat padėjo visiems taip gausiai į minėjimą atvykusiems. Tuo pačiu pakvietė stoti ir sugiedoti Lietuvos himną.

Al. Baltrakonienė



## List of Honoured Subscribers and Donors:

Metinė žurnalo NDI prenumerata buvo 6 australiški doleriai iš pridėdamo aukotojų sąrašo galima spręsti skaitytojų pritarimą jo turiniui.

A.L., Canada	\$100.00	H. Fodor, NSW	12.00
A. Kaspariunas, Vic	56.00	R. Ramanauskas, NSW	12.00
A. Eimutis, NZ	50.00	C. Onody, SA	12.00
T. Van Denau,	50.00	C. F. Boyd, SA	12.00
G. Gavras,	30.00	K. Vanags, NSW	12.00
G. Wilkinson, WA	28.00	J. Zakarauskas, NSW	12.00
I. Macins, Vic	25.00	Phoenix Alliance, WA	12.00
L. Silas, NSW	25.00	Lith. Library, SA	12.00
A. Dumpe, Canada	25.00	I. B. Bocskovsky, Vic	12.00
Fr. E. Lacyk, SA	24.00	I. Maclachlan, NSW	12.00
J. Baliukas, Canada	20.00	O. Moroz, Qld	12.00
Mrs. A. Butkus, USA	20.00	J. K. Slattery, WA	12.00
R. Kreslins, NSW	20.00	Jean Hall, NSW	12.00
D. Clarke, NSW	20.00	J. Nomme, ACT	11.00
B. Leitonas, Vic	20.00	F. Guzas, Vic	10.50
R. Ahrend, Vic	20.00	Rev. R. Poulsen, Vic	10.00
S. Slavickas, Canada	20.00	V. Šneideris, NSW	10.00
M. Baltakis, NSW	20.00	Mrs. A. Wilding, NSW	10.00
R. L. G. Camon, NSW	20.00	V. O. Drabyna, NSW	10.00
Mrs. O. Stimburys, SA	20.00	G. Makowijaciuk, SA	10.00
Z. Augaitis, Vic	20.00	T. W. S. Dutton, NSW	10.00
J. Prikulis, Vic	20.00	M. J. Veitch, SA	10.00
Mrs. J. Venclovas, NSW	20.00	P. Petraitis, Qld	10.00
J. H. Craig, Vic	20.00	J. Homenko, NSW	10.00
Dr. P. V. Kalinovsky, SA	20.00	J. Gatavicius, Qld	10.00
M. Zulgis, NSW	20.00	J. D. O'Connor, Vic	10.00
L. Brokans, ACT	20.00	A. Cork, NSW	10.00
A. B. Veremeev, Qld	20.00	K. Radvila, USA	10.00
S. Stropus, Vic	20.00	Dr. M. Bobinskas, NSW	10.00
B. Kaminskas, Vic	20.00	O. Kavunenko, Qld	10.00
A. Pomerinas, Qld	20.00	H. Oksis, NSW	10.00
Marg. Markus, NSW	20.00	I. C. Cox, Qld	10.00
V. Pilius, USA	17.00	Mrs. L. Trett, SA	10.00
Mrs. Koteles, USA	16.00	R. Kaard, NSW	10.00
A. De Ville, NSW	16.00	D. McLean, Vic	8.00
C. W. Robertson, NSW	15.00	O. M. Wolansky, USA	8.00
T. Ford, USA	14.00	V. L. Macys, Vic	8.00
Mrs. M. Mukans, NSW	12.00	Mrs. E. Varnas, USA	7.00
G. F. Harris, NSW	12.00	A. Motiejūnas, USA	7.00
M. Cepeniuik, NSW	12.00		
R. Bell, Vic	12.00	News Digest International,	
		March – May, 1992	

Esu buvęs pradininkas-įkūrėjas su vengrų ir slovėnų atstovais Pavergtų tautų organizacijos Australijoje, kurios sąrašas čia pridedamas.

## Australian Assembly Of Captive — Nations Organisations

\*\*\*\*\*

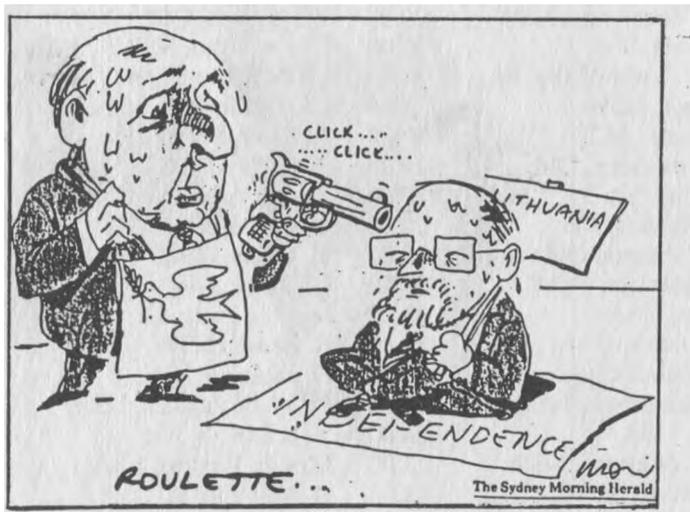
Albanians	Bulgarians	Czechs	Ethiopians
Afghans	Byelorrussians	East Germans	Kampuchean
Angolans	Chuvashians	Estonians	Karelian Finns
Armenians	Crimeans	Georgians	Kazaks
Azerbaijans	Croats	Hungarians	Kirgizians
Bashkirs	Cubans	Ideal-Urals	Laotians

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

Latvians	Mordavians	Romanians	Tadziks
Lithuanians	Mozambiques	Russians	Tatars
Macedonians	Nicaraguans	Serbs	Tibetans
Mainland Chinese	North Caucasians	Slovaks	Turkmenians
Moldavians	North Koreans	Slovenes	Ukrainians
Mongolians	North Vietnamese	S. Vietnamese	Uzbegs
	Poles	S. Yemenese	Zansibaris

\*\*\*\*\*



The ideal of peace has been in the mind of man from times immemorial. Below, the cartoon, reproduced from *The German Tribune*, illustrates The Conference on Security and Co-operation in Europe. For special comments see page...



5B

Karikatūra rodo Europos saugumo konferenciją be Sovietų Sąjungos, bet jos vietą užimančias buvusias respublikas



J.P. Kedys kalba Melburno lietuvių susirinkime

Žemiau seka keletas eilių posmų iš "Norilsko Vyčiai"

*Ar prieblanda ryto, ar vakaras miršta,  
Ar verkia už grotų juodoji naktis  
Širdis tavo, Kristau, te maldą išgirsta,  
Kai keliam į žydraji Dangų akis.*

*O neverk, mamyte, kad prie Kūčių stalo  
Šimet mano vieta pasiliks tuščia, —*

*Kodėl, motinėle, mane auginai,  
Kodėl mažutėlės nenuskandinai,*

## **Petras Klangauskas**

### **ETAPAS**

*Išėjai, stipriai ranką paspaudęs,  
Ištaraš man skaudų "Sudiev".  
Tavo žodžiai, lyg varpas sugaudęs,  
Ausyse mano skamba šiandien.*

*Palydėjau tave ligi vartų,  
Pasipuošusių ryto šarma,  
Pro kuriuos su tavim tiek daug kartų  
Pražygiuodavom viena greta.*

*Atsisveikindamas man linkėjai  
Nepalūžti audrų sukury.  
Su pakeltomis burėm ir vėju  
Plaukt gyvenimo jūra pirmyn.*

*O jei tektų audrose palūžti,  
Pagalbos ieškotis savy,  
Nuolatos žalios vinkšnos tur užti  
Gyvenimo mūsų kely.*

## Kodėl buvo sušaudytas skulptorius Grybas?

Kai 1941 m. vasarą Jurbarko pagrindine gatve buvo vedami žydai, apsupti vokiečių ginkluotų kareivių, į magylas sušaudymui, daugelio nustebimui jų tarpe ėjo ir Vincas Grybas. Jurbarkiečių tarpe V. Grybas buvo laikomas kaip ramus skulptorius, nesikišąs į jokią visuomeninę ar politinę veiklą. Tačiau tai buvo tik paviršutiniškas jo gyvenimo bruožas. Iš tikrųjų jis buvo įsijungęs į mažai kam žinomą ir gana rizikingą politinę veiklą, apie kurią šias eilutes rašančiam tik visai pripuolamai pavyko patirti.

Mane areštuojant Jurbarko Sovietų pasieniečiams (žiūrėk skyrių Jurbarko priešbolševikinis pogrindis) jie buvo paėmę mano dviratį. Grįžęs iš Tauragės kalėjimo į Jurbarką, vieną dieną užėjau į Jurbarko policijos nuovadą pasiteirauti, ar policijai nepavyko tą mano dviratį kur nors surasti. Tuo metu Jurbarko gimnazijos gimnastikos mokytojas M. Levickas, tapęs policijos viršininku, man pažadėjo dėl to dviračio pasiteirauti. Ta pačia proga jis atidaręs geležinę spintą išėmė keletą mašinėlė rašytų lapų ir, man paduodamas, pareiškė: ar galėjai tikėti, kas buvo skulptorius Grybas? Šiuose kelių lapų mašinėlė rašytoje biografijoje V. Grybas buvo aprašęs labai smulkmeniškai visą savo gyvenimą, bet ypač savo veiklą Rusijos revoliucijos metu bolševikų pusėje. Jis paminėjo savo "nuopelnus" kaip komunistų p-jos komisaras dviejuose Rusijos miestuose revoliucijos metu. Vėliau kiek jis yra prisidėjęs prie Tarybinės Lietuvos kūrimo ir prie pagrindinės Komunistinės veiklos bendrai "buržuazinėj" Lietuvoj.

Tiesą pasakius, buvau gerokai nustebęs, skaitydamas šią V. Grybo gyvenimo istoriją ir tik po to paaiškėjo, kodėl jis pakliuvo į žydų tarpą 1941 07 03 Jurbarko.

"Kaip ši Grybo istorija atsirado policijoje?" užklausiau viršininką M. Levicką. Jis štai ką pasakė. Jurbarkas yra tik 10 km nuo to meto Vokietijos sienos — Smalininkų. Prasidėjęs karui 1941 06 22 anksti rytą, kompartijos vadovybė, palikusi visus dokumentus, išbėgo į Rytus. Vokiečiai rastus dokumentus pristatė į policiją.

### TENTH EDITION INTERNATIONAL

#### WHO'S WHO OF INTERNATIONAL INTELLECTUALS 1993-1994

Now resident in Parramatta, Australia, Jonas Petras Kedys was born in Lithuania on 15th June, 1914. He graduated from High School in 1934 and then gained a Lithuanian Forestry Diploma in 1936. He continued his education in Erlangen, Germany, earning a degree in Economics and Politics in 1949. Mr Kedys has had a long and active career as a journalist and writer. He has contributed many articles to newspapers and journals, in-

cluding "Rebirth" and "Kaunas Echo" both Lithuanian newspapers, to the journal "Spring" in England, and to the newspapers "Free Lithuania" and "The Worker" published in the USA. In 1963, he began editing and publishing "News Digest International" a quarterly magazine with the aim of educating the public in international politics, for example dictatorships of Communism, Fascism, military, tribal and religious conflicts, weaknesses in democracies, etc. The 64 page magazine is still being published. A founder member of the Captive Nations Council in Australia in 1964, Mr Kedys serves as a delegate to the State Council, the ruling body of the Liberal Party of Australia. In June 1992, Mr Kedys signed a contract with a book publisher in Klaipeda, Lithuania to write a 400-page book "Destructively Terrorised Lithuania 1938-91" for publication in 1994. Now divorced, Jonas has one daughter, Danute-Victoria.

Žemiau seka eilėraštis apie žudynes 1991 13 perspausdinta iš mokyklos vaikų leidinio "Tą baisiąją naktį".

**Gintarė Žindžiūtė, 7 kl., XII vid.**

## **BŪSI LAISVA**

*Mano Lietuva, Tėvyne,  
Kas tavoį širdy sumynė  
Išsvajotą laisvės žiedą?  
Priešai! Argi jums ne gėda?!*

*Prieš nekaltą minią stojot,  
Savo tankų vamzdžiais moįot,  
Šautuvous iškėlę laikėt,  
Į beginklį žmogų taikėt.*

*Daugel už Tėvynę krito,  
Bet vienybė, ryžtas liko!  
Mes stovėsim palei sieną,  
Jungsimės į laisvės žiedą!*

*Dieve, tu apgink nuo karo  
Laisvės prašančiąją šalį.  
Lietuvėlę tol mes ginsim,  
Kol LAISVA ją pavadinšim!*

J. P. Kedys

TERORIZUOJAMA IR NAIKINAMA  
LIETUVA 1938 – 1991

Techninis redaktorius **Regina Rimkienė**  
Korektorė **Paulina Katinienė**  
Maketavo **Silva Vėlienė**

Duota rinkti 1994 06 16. Pasirašyta spaudai 1994 08 08. Ofsetinė spauda. Formatas 60x90/16- 29,75 sąl. sp. 1. Užs. Nr. 1357. Tiražas 5000 egz. Kaina sutartinė.

Leido ir spaudė "Ryto" spaustuvė. SL 272.  
Baltijos pr. 10, 5799 Klaipėda